

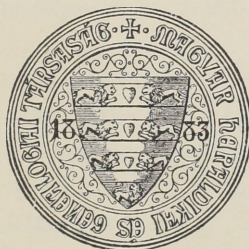
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

HUSZONHATODIK KÖTET.

1908-1K ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMVIII.

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
ÁLDÁSY ANTAL A Pérchy-család czimereslevele 1421-ből. (<i>Színes czimerképpel.</i>)	82
— — — — — Egy női rendjel tervezete II. Ferencz korában	166
Á. A. A Marsovszky-család czimereslevele 1430-ból. (<i>Színes czimerképpel.</i>)... ..	137
CSOMA JÓZSEF A magyar heraldika első két százada. (<i>Egy tábla-melléklettel.</i>)	1
DARÓCZY ZOLTÁN Néhány dunántúli család eredete és leszármazása	83
— — — — — A Suky-család leszármazása a XVI. század közepéig	139
— — — — — A Karcsayak	175
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ A harmadik festett armális. (<i>Színes czimerképpel.</i>)	25
KÁLLAY UBUL A nagyváradi káptalan 1291-diki pecsétje	138
— — — — — A Nelipicsek származásrendjéhez	142
— — — — — Szarvashiba Knauz kortánának egyik naptárában	142
— — — — — Négy gyanus garamszentbenedeki oklevélről	185
NAGY GÉZA Szent István vérsége és a magyar kútforrások. (<i>Három közlemény</i>)... ..	14, 110, 145
PÓR ANTAL Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja nemzedékrendéhez... ..	30
— — — — — Nelipics fia, Iván, barsi főispán 1369... ..	33
Dr. SCHILLER BÓDOG Mikor keletkezett a Blagayak hamis grófsági levele?	75
SÖRÖS PONGRÁCZ A Turosszék familiáról	27
— — — — — A Himelreich és ezzel rokon családok czimereslevele	180
S. SZÉKELY LAJOS A Somosdi Székely-család. (<i>Egy czimerképpel és egy genealogiai táblával</i>)	157
THALLÓCZY LAJOS... .. Balkáni (déli-szláv) és magyar czimerek és pecsétbeli emlékek (<i>Két közlemény, 66 szöveg közti képpel.</i>)	49, 97
THALY KÁLMÁN... .. Rodostói nemeslevél Rákócziól 1728	11
VÉRTESY JENŐ Arany János heraldikája	69
Dr. WERTNER MÓR... .. Az Oszlári és Pelbárthidai Majsfi-család eredete	64
— — — — — Ladamér esztergomi érsek származása	86
— — — — — Földvári és Pataji Zuborok	87
— — — — — Ujabb nemzetségi kutatások. (<i>Egy közlemény.</i>)	122
— — — — — Adalékok három középkori czimereslevél ismeretéhez	186
* * * Ujabb czimereslevelek a M. N. Múzeum levéltárában	181, 187

2. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	35, 44, 89, 143, 190
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907. évi működéséről. ÁLDÁSY ANTAL-tól	36
† SCHÖNHERR GYULA	33

<i>Szakirodalom.</i> Friedrich Endre. A veszprémi szent Anna-kápolna története. Ism. DARÓCZY ZOLTÁN ...	48
Corbierre A. J. Dictionnaire de Sigillographie ..	48
Monumenta historica nobilis communitatis Turopolje olim «Campus Zagrabiensis» dictae. Ism. Dr. SUFFLAY MILÁN ...	90
Wolkenstein Oswald Góbert gróf leszármazása. Ism. JAKUBOVICH EMIL...	90
Genealogiai Füzetek V. évf. Ism. B. SZ. L. ...	91
Der Deutsche Herold. XXXVIII. évf. Ism. —Y —L ...	92
Jahrbuch der k. k. Herald. Gesellschaft «Adler» 190 ³ . Ism. Á. A. ...	93
Monatsblatt «Adler». Ism. * * *	95
Gábor Gyula, A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Ism. B. SZ. L. ...	143
Br. Kervyn de Lettenhove, La toison d'or. Ism. Σ. ...	144
Dr. Bruckner Győző, Késmárk szabad királyi város műemlékei. Ism. I. G. ...	191
Ad. M. Hildebrandt, Wappenfibel. Ism. —Y ...	192
Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch. Ism. * * *	192
Bocskay hadi népe. Nyilatkozat CALAMUS dr.-tól ...	95

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907-ben.

ALAPSZABÁLYOK.

I. A társaság neve és célja.

1. §. A társaság neve: «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság». — Székhelye: Budapest.

2. §. Célja: a magyar történelem társtudományainak, úgymint: a Heraldika, Diplomatika, Paleographia, Sphragistika és Genealogia — valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelése és terjesztése.

II. A társaság tagjai.

3. §. A társaságot a) az alapító, b) a pártoló, és c) az évdíjas tagok alkotják.

4. §. Az alapító tagok háromfélék, úgymint: a) azok, kik a társaság céljaihoz 100 osztr. ért. forinttal; b) azok, kik 200 o. é. forint alapítvánnyal járulnak; c) az örökös alapítók. Örökös alapítványt tevők azok, kik legkevesebb 500 o. é. frt-nyi alapítványt tesznek. Ezen c) alatti alapítványok joga az alapítók egyenes futódaira is átszáll elsőszülöttségi joggon.

Az alapítványok készpénzben, vagy bizonyos lejáratú határidő alatt beváltandó és biztosítékkal bíró kötelezvényben, vagy pedig legkevesebb 5 száztőlít tisztán jövedelmező, jóhitelű értékpapírosokban fizetendő be.

5. §. Pártoló taggá választható, a társaság egy tagja által ajánlott, társaságunk célját kedvelő minden nő vagy férfi, ki magát aláírás által kötelezi, hogy tíz egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenként tíz forint tagdíjat befizet.

6. §. Évdíjas taggá választható az előbbi módozatok szerint az, ki magát aláírás által kötelezi, hogy öt egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenként 5 forint tagdíjat befizet.

7. §. A pártoló és évdíjas tagok kötelezettsége az említett 10, illetőleg 5 év elmúltá után is fenmarad, ha kilépési szándékukat az utolsó év letelte előtt a titkárnál be nem jelentik.

III. A társaság tisztviselői.

8. §. A társaság egy tiszteletbeli elnököt választ életfogytiglan.

9. §. A társaság elnöksége egy elnökből és két másodelnökből áll.

Az elnökök a társaságot a hatóságok és mások irányában képviselik; a gyűléseken és üléseken első sorban az elnök, másodsorban a másodelnökök elnökölnek és jogukban áll, ha a társaság érdekei kívánják, rendkívüli üléseket is hirdetni. A rendkívüli ülések napja egy héttel előbb közhírré teendő. A tagok egyenlő szavazata esetében döntő szavazattal bír az elnök.

10. §. Mindenik elnöknek jogában áll a társaság pénztárát bármikor megvizsgálni.

11. §. A pénztárnok a társaság gyűléseken és gyűléseken előadói tisztelet végez, a határozatokat végrehajtja, a jegyzőkönyvet vezeti, a társaság levelezéseit végzi, könyvkiadásaira, valamint az irattárra felügyel.

A társaság anyagi helyzetének javultával külön könyv- és levéltárnokra is lesz szükség.

12. §. A társaság jegyzője mindenben a titkár segítségére van, és akadályoztatása esetében őt helyettesíti.

13. §. A pénztárnok a társaság vagyonát híven és pontosan kezeli, a pénztár állapotáról az üléseken jelentést tesz. Pénzt az igazgató választmány határozata alapján az elnök vagy másodelnök és a titkár által együttesen aláírt utalványokra szolgáltat ki; az évi nagygyűlésen pedig részletes kimutatást terjeszt elő. A pénztárnok évi számadásának megvizsgálásáról az igazgató választmány intézkedik.

Rendkívüli esetekben az elnök vagy másodelnök saját határozatából is utalványozhat 100 frt-ig terjedő összeget, a legközelebbi ülés jóváhagyása reményében.

A pénztárnok az elnök vagy másodelnöknek pénztár-vizsgálati szándokát mindenkor tartozik teljesíteni.

14. §. A társaság folyóiratának szerkesztőjét, és a szerkesztőtársat az igazgató választmány bízta meg a szerkesztői teendőikkel.

15. §. Az ügyész a társaság jogait védi, és a hátrálékok díját behajtja.

16. §. A társaság összes tisztviselői, hivataluk tartama alatt, minden tekintetben olyan szavazati joggal bírnak, mint az igazgató tagok.

IV. Az igazgató választmány.

17. §. Negyven tagból áll, kik az első alakuláskor a társaság tagjai között lévő, és a 2. §-ban megnevezett tudomány-szakok terén jeles munkálkodásuk által kitüntek közül szavazattöbbséggel választatnak.

18. §. Az igazgató választmány később maga-magát egészíti ki akként, hogy a megüresedett igazgató tagságra évenként legalább két igazgató tag által írásban ajánlott új igazgató tagot választ, kik a levelező tagok érdemesebbjeiből is választhatók. Ha az igazgató választmány szükségét látja, az igazgató tagok számát hatvanra is felemlheti az ezen §-ban említett választási mód szerint.

19. §. Az igazgató tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig adandók be a titkári hivatalnál. A következő választmányi ülésen az ajánlatok felbontatnak, és a választmányi ülésen jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbségével, titkos szavazás által ejtetik meg a választás.

20. §. Az igazgató választmány évenként legalább négy nyilvános választmányi ülést és egy nagygyűlést tart, melyen a Budapesten levő igazgató és levelező tagoknak kötelességük megjelenni.

21. §. Az igazgató tagok az elnökök egyikének vezérlete alatt ezen választmányi üléseken igazgatják a társaság ügyeit; meghatározzák a tisztviselők díjait, a kiadványokat, az azokra fordítandó összegeket, az évi nagygyűlés tárgyait és napját. A társaság vagyonának biztos kezeléséről gondoskodnak. A társaság kiadványainak szerkesztésével megbízzák az igazgató vagy levelező tagok valamelyikét. A számadások megvizsgálására bizottságokat neveznek ki.

22. §. Az igazgató választmány a 19., illetőleg a 18. §-ban meghatározott módozatok szerint korlátlan számú levelező tagokat választ a 2. §-ban említett tudományok művelése terén érdemeket szerzett férfiak sorából, ha azok a társaságnak különben is tagjai. Levelező taggá csak az lehet megválasztva, ki a választó ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szavazattöbbségét nyerte el.

Levelező taggá a hazai történelem iránt érdekltséget tanúsító külföldi tudósok is választhatók. A külföldi tagok megválasztásához azonban a m. kir. belügyministerium jóváhagyása kérendő ki.

23. §. A levelező tagoknak a társaság minden ülésében és gyűlésében székök és tanácskozási joguk van, de szavazattal csak a levelező tagok és a tiszteletbeli tagok, a pénztárnok és az ügyész választásánál és a nagygyűlésen bírnak, kivéven, ha valamelyik a tisztikarba választatott.

24. §. A tudomány-pártoló hazafiak sorából tiszteletbeli tagok is választhatók a társaság dísz- és javára. Ezeknek minden ülésen székök és tanácskozási joguk van.

25. §. A választmányi üléseken jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbséggel titkos szavazás útján választják az igazgató és levelező tagok sorából a társaság titkárát, jegyzőjét (és esetleg a könyv- és levéltárnokot), és rendes kiadványának szerkesztőit, mindenkor öt évi időtartamra. A renden kívüli kiadványok szerkesztésével megbízott szerkesztők ugyanoly módozattal választatnak, de megbízatásuk minden ily kiadvány megjelenésével megszűnik.

A pénztárnok és ügyész a társaság bármelyik tagja közül választható az ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok egyszerű szótöbbsége által.

26. §. A társaság elnökei, igazgató, tiszteleti és levelező tagjai feljogosítottak a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» — elnöke, másodelnöke, — igazgató tagja, tiszteletbeli tagja, — levelező tagja címmel nyilvánosan is élni.

V. A társaság ülései és nagygyűlése.

27. §. A társaság minden évben egy nagygyűlést és legkevesebb négy igazgató választmányi ülést tart. A választmányi ülések határpapjai az ügyrendben lesznek megállapítva. Az ülések jegyzőkönyvei az elnök, a jegyzőkönyvet vezető és az elnök által e célra felkért két választmányi tag aláírásai által hitelesítettnek.

28. §. Az igazgató választmány ülésein az igazgató és a levelező tagok kötelezése a társaság szakába vágó felolvasásokat tartani; okleveleket, műtárgyakat bemutatni, azokról akár írásban, akár élőszóval értekezni; az ülésekre eljárni; az ügyek vitelében az üléseken kívül is munkás részt venni. Ezen kívül jogukban áll a társaság ügyeit illető indítványokat tenni.

29. §. Az üléseken mint vendég, a társaság oly tagja is tarthat felolvasást, ki nem tartozik az igazgató vagy levelező tagok sorába, de ezeknek értekezéseket előbb be kell nyújtani az igazgató választmánynak, és ez, vagy pedig valamelyik elnök, előbb kiadja bírálatra egy igazgató vagy levelező tagnak, és csak ennek ajánlatára olvasható fel.

30. §. Az ülések végén a társaság belügyeinek tárgyalására zárt ülést kérhet bármelyik igazgató vagy levelező tag. Az elnök ez esetben a közönséget távozásra kéri fel, miután a zárt ülésben csak az igazgató, levelező és tiszteletbeli tagok és a tisztviselők vehetnek részt.

31. §. Az évi nagygyűlés napját és a felolvasás tárgyát mindenkor az évnek első választmányi ülésén döntenek el az igazgató tagok. Ezen nagygyűlésen választják meg az elnököt és másodelnököt, mindenkor öt évi időközre, titkos szavazás útján, a társaságnak a gyűlésen jelenlevő összes tagjai, úgymint az igazgató, levelező, tiszteletbeli, alapító, pártoló és évdíjas tagok, egyszerű szótöbbséggel. Elnökké vagy másodelnökké azonban csak valamelyik igazgató tag választható.

32. §. Hogy a választmányi ülés határozatképes legyen, az elnökön kívül legkevesebb hat igazgató tag jelenléte szükséges. Tisztviselők választására legkevesebb tizenkét, választásra jogosult tagnak kell jelen lenni. A nagygyűlés választóképesége legkevesebb húsz társasági tag jelenlététől függ. Ha nem gyűlnek ennyi össze, a választás megejtése végett újabb határnapra tüzetik ki közgyűlés, melyben aztán a jelenlevők szavazatiöbbsége dönt.

VI. A társaság kiadványai.

33. §. A társaság a 2. §-ban elősorolt tudományágak művelése, fejlesztése és terjesztése céljából egy — rendes időközönként megjelenő — folyóiratot alapít. A folyóirat irányát, ívszámát és rendes megjelenési idejét az igazgató választmány állapítja meg.

34. §. Ezen folyóirat a társaság hivatalos közlönye, mely a tudományos cikkeken kívül értesítést hoz a társaság ügyeiről, üléseiről és általában figyelemmel kíséri a többször említett tudományágak mozgalmait. Munkatársai a társaság igazgató és levelező tagjai; de megfelelő szakközleményeket szívesen fogad a társaság többi tagjaitól, valamint idegenektől is.

35. §. Ezen kívül a társaság időközönként egy, a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet ad ki. Ezen nemzedékrendi zsebkönyv szerkesztőjét az igazgató választmány választja.

36. §. A társaság ezen kívül, ha vagyoni állása engedi, a 2. §-ban megnevezett szakokba vágó önálló történelmi munkákat, valamint oklevélgyűjteményeket is adhat ki. Ezen utóbbiakat különösen családok, vármegyék, vagy városok szerint csoportosítja.

37. §. A társaság egyes családok megbízásából elfogadhatja oklevelek sajtó alá rendezését és azok történetének megírását. Ezenféle munkával egy vagy több, vállalkozni kész igazgató vagy levelező tagot bíz meg az igazgató választmány.

38. §. A társaság folyóiratát a társaság minden tagja évdíja fejében ingyen kapja. A 200 forintos alapítók és a pártoló tagok ezen kívül a nemzedékrendi zsebkönyvet is ingyen kapják. Az örök alapítványt tevők és az igazgató választmányi tagok a társaság minden tulajdon kiadványára igényt tarthatnak.

VII. A társaság vagyona.

39. §. A társaság vagyont képezik a 3. §. és 4. §-ban meghatározott alapítványok, melyek biztosan elhelyeztetvén, kamatoztatnak. Az alapítványok képezvén a törzsvagyont, ezeket elkölteni nem szabad.

40. §. A társaság bevételeit képezik az alapítványok kamatai, a tagdíjak, a kiadványok jövedelmei és az egyes adományok. A társaság ezen összegekből fedezi kiadásait.

41. §. A jövedelemből megtakarított összegek, valamint a lelkes ügybarátok által a társaság számára adandó adományok és hagyományok (a mennyiben alapítványi természetűek nem bírnának), az igazgató választmány által tőkésítendők. Az ilyen tőkék azonban az alapítványok természetével nem bírnak, és kivételes esetekben az igazgató választmány rendeletéből, részben a társaság pénzübeli kiadásainak fedezésére fordíthatók.

42. §. A társaság vagyont képeznek még a részére gyűjtött és adományozott könyvek, oklevelek, iratok, műtárgyak és régiségek. Ezek egyelőre a Magyar Tudományos Akadémia- vagy a Nemzeti Muzzeumban helyezendők el, az igazgató választmány rendeletéhez képest.

VIII. A társaság jövője.

43. §. Ha a társaság vagyona idővel a nemzet és egyesek áldozatkészségéből, valamint a megtakarításokból annyira szaporodnék, hogy szükségkép a fokozottabb kiadásoknak is képes volna megfelelni, akkor működési körét kitágítja.

IX. Az alapszabályok változtatása.

44. §. Az alapszabályok módosítása csak egy, ezen célra két héttel előre hirdetett választmányi ülésen történhetik, a jelenlevő igazgató és levelező tagok kétharmad szótöbbségével. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legkevesebb tíz igazgató tag jelenléte szükséges. Az alapszabályok változtatott részei esetről esetre a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel jóváhagyás végett.

X. A társaság esetleges feloszlása.

45. §. A társaság feloszlása csak azon esetben történhetik meg, ha egy ezen célból egy hónappal előre hirdetett közgyűlés a jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szótöbbségével a feloszlást elhatározza. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legalább tizenhat igazgató tag jelenléte szükséges.

46. §. A nem remélt feloszlás esetében a társaság összes vagyonának örököse első sorban a «Magyar Történelmi Társulat», másod sorban a «Magyar Tudományos Akadémia». Ez esetben ezen örökösök az összes vagyont a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Alapítványa» címén tőkésíteni tartoznak, és annak jövedelmeit, kamatait kizárólag csak a 2. §-ban említett tudományágak művelésére fordíthatják. A feloszlás esetében hozandó közgyűlési határozatok azonban foganatosítás előtt a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

47. §. A társaság alapszabályai megerősítés végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel. Az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyleti tagok vagyoni értéke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására külbenei feloszlás terhe alatt köteleztetik.

IGAZGATÓSÁG.

I. Elnökség és tisztviselők.

TISZTELETBELI ELNÖK:

Gróf ANDRÁSSY DÉNES.
Megválasztatott 1907 december 12-én.

ELNÖK:

(Üresedésben.)

MÁSODELNÖKÖK:

Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.
Másodizben megválasztatott 1903 december 10-én.

CSOMA JÓZSEF.
Megválasztatott 1905 december 14-én.

ITTKÁR:

Dr. SCHÖNHERR GYULA.
Másodizben megválasztatott 1904 február 25-én.

JEGYZŐ:

Dr. ÁLDÁSY ANTAL.
Másodizben megválasztatott 1904 február 25-én.

ÜGYÉSZ:

Dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN.
Megválasztatott 1896 november 26-án.

PÉNZTÁRNOK:

TÓTH ÁRPÁD.
Megválasztatott 1892 október 6-án.

A TURUL SZERKESZTŐI:

Dr. SCHÖNHERR GYULA
Megválasztatott 1897 február 27-én.

VARJÚ ELEMÉR
Megválasztatott 1901 február 28-án.

II. Igazgató választmány.

Gróf Andrassy Géza. <i>Megválasztatott 1906 november 29-én.</i>	15 Dr. Döry Ferencz. <i>Megválasztatott 1905 december 14-én.</i>	Ifj. Kubinyi Miklós. <i>Megválasztatott 1903 november 26-án.</i>
Gróf Apponyi Sándor. <i>Megválasztatott 1885 april 30-án.</i>	Emőkei Emich Gusztáv. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	30 Lehoczky Tivadar. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>
Dr. Áldásy Antal. <i>Megválasztatott 1896 november 26-án.</i>	Éble Gábor. <i>Megválasztatott 1900 november 29-én.</i>	Makay Dezső. <i>Megválasztatott 1894 november 29-én.</i>
Barabás Samu. <i>Megválasztatott 1892 november 24-én.</i>	* Dr. Fejérpataky László. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Báró Mednyánszky Dénes. <i>Megválasztatott 1885 april 30-án.</i>
5 Gróf Bánffy György. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Dr. Fraknói Vilmos. <i>Megválasztatott 1885 april 30-án.</i>	Nagy Géza. <i>Megválasztatott 1905 december 14-én.</i>
Idősb Bánó József. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	20 Géresi Kálmán. <i>Megválasztatott 1885 april 30-án.</i>	+ Nagy Gyula. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Dr. Békefi Remig. <i>Megválasztatott 1898 november 24-én.</i>	Ghyczy Pál. <i>Megválasztatott 1900 november 29-én.</i>	35 Némethy Lajos. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Boncz Ödön. <i>Megválasztatott 1892 november 24-én.</i>	Kammerer Ernő. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Báró Nyáry Jenő. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Borovszky Samu. <i>Megválasztatott 1897 november 27-én.</i>	Dr. Karácsonyi János. <i>Megválasztatott 1890 november 27-én.</i>	Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
+ 10 Bunyitay Vincze. <i>Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.</i>	Kállay Ubul. <i>Megválasztatott 1902 december 11-én.</i>	Dr. Ortvai Tivadar. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Dr. Csánki Dezső. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	25 Dr. Károlyi Árpád. <i>Megválasztatott 1885 april 30-án.</i>	3 Lovag Óváry Lipót. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Csoma József. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>	Baczkamadarasi Kis Bálint. <i>Megválasztatott 1893 november 30.</i>	40 Petrovay György. <i>Megválasztatott 1898 november 24-én.</i>
Id. Daniel Gábor. <i>Megválasztatott 1899 november 30-án.</i>	Kollányi Ferencz. <i>Megválasztatott 1901 november 28-án.</i>	Pettkó Béla. <i>Megválasztatott 1899 november 28-án.</i>
Dr. Dézsi Lajos. <i>Megválasztatott 1898 november 24-én.</i>	Dr. Komáromy András. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>	+ Pór Antal. <i>Megválasztatott 1890 november 27-én.</i>

- Báró Prónay Dezső. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.* +
 Ifj. Reissig Ede. *Megválasztott 1899 november 30-án.* +
 + 45 Dr. Schönherr Gyula. *Megválasztott 1891 november 26-án.* +
 Soós Elemér. *Megválasztott 1898 november 24-én.* 55
 Széll Farkas. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.* +
 Dr. Szendrei János. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.* +
 Szent-Ivány Zoltán. *Megválasztott 1883 február 25-én.* 58
 50 Dr. Szentkláray Jenő. *Megválasztott 1883 február 25-én.* +
 Idősb Szinnyei József. *Megválasztott 1883 február 25-én.* +
- Tagányi Karoly. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Dr. Thallóczy Lajos. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 + Dr. Thaly Kálmán. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 55 Csekei Varjú Elemér. *Megválasztott 1899 november 30-án.* +
 Dr. Wertner Mór. *Megválasztott 1891 november 26-án.* +
 Dr. gróf Zichy Agoston. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 58 Dr. Zsilinszky Mihály. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
- Levelező tagok.**
- Királydaróczy Daróczy Zoltán. 10
Megválasztott 1900 nov. 29-én.
- Doby Antal. *Megválasztott 1884 ápril 24-én.*
 Dudás Gyula. *Megválasztott 1902 december 11-én.*
 Nádudvari Györy Árpád. *Megválasztott 1900 nov. 29-én.*
 + 5 Hattyúfy Dezső. *Megválasztott 1902 december 11-én.*
 Dr. Hodinka Antal. *Megválasztott 1902 december 11-én.*
 Jedlicska Pál. *Megválasztott 1900 november 29-én.*
 Dr. Rugonfalvi Kiss István. *Megválasztott 1906. november 29-én.*
 Magyary Kossa Sámuel. *Megválasztott 1904 november 24-én.*
 10 Sárközy Imre. *Megválasztott 1904 november 24-én.*

A TÁRSASÁG TAGJAI.

a) Alapító tagok.

- I. 500 forintos alapítvánnyal:**
- Gróf Andrassy Dénes. *Krasznahorkaváralja.*
 † Gróf Andrassy Manó.
 † Gróf Batthyány Géza. *Budapest.*
 † Dolhai és Petrovai öreg Petrovay János. *Pozsony.*
 5 Báró Prónay Dezső. *Budapest.*
 † Báró Radvánszky Béla. *Sajó-Kaza.*
 Liptószentiváni Szent-Ivány Zoltán. *Budapest.*
- II. 200 forintos alapítvánnyal:**
- Arvai közbirtokossági uradalom igazgatósága. *Arva-Váralja.*
 † Báró Atzél Béla. *Budapest.*
 10 Gróf Bánffy György. *Budapest.*
 † Gróf Berchthold Richárd. *Nagy-Oroszi.*
 4 † Gróf Csáky László.
 Gróf Csekonics Endre. *Zsombolya.*
 † Gróf Cziráky János.
 15 Gróf Desseffy Aurél. *Budapest.*
 † Gróf Erdődy Rudolf. *Novimmarof.*
 * 5 Gróf Esterházy Ferencz. *Tata.*
 Herczeg Esterházy Miklós. *Kis-Marton.*
 Gróf Festetich-könyvtár. *Keszthely.*
 1 20 Báró Inkey Imre. *Budapest.*
 † Ipolyi Arnold.
 3 † Gróf Károlyi Gyula.
 Gróf Károlyi László. *Budapest.*
 † Gróf Károlyi Tibor. *Budapest.*
 25 Lipóczi Keczer Miklós. *Kassa.*
- † Lanfrancioni Grazioso Enea.
 Gróf Majláth György. *Zavar.*
 † Mocsonyi Jenő. *Budapest.*
 Mocsonyi Sándor. *Budapest.*
 4 30 † Báró Nyáry Béla. *Pozsony.*
 2 Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Körmöczbánya.*
 Szerémi herczeg Odescalchi Gyuláné szül. gróf Degenfeld Anna. *Budapest.*
 2 Dr. báró Prónay S. Gábor. *Acsa.*
 † Báró Radák Ádám.
 35 Báró Révay Gyula. *Budapest.*
 Sigmund Ákos. *Budapest.*
 Simonyi és Varsányi Simonyi Kálmán. *Erdő-Tárca,* u. p. Aszód.
 Szemere Miklós. *Budapest.*
 † Gróf Sztáray Antal.
 40 † Gróf Tisza Lajos.
 † Idősb báró Vay Miklós.
 Gróf Vigyázó Ferencz. *Budapest.*
 Gróf Wass Jenő. *Czege.*
 Gróf Zselénski Róbert. *T.-Ujfalú.*
- III. 100 forintos alapítvánnyal:**
- 45 Gróf Apponyi Sándor. *Lengyel.*
 Babics József. *Zsombolya.*
 Balásházy Bertalan. *Küddombpuszta,* u. p. Henczida.
 2 † Báró Bánffy Ádám.
 † Bay Gábor és neje sz. Ormos Katalin.
 50 Bay Ilona. *Debreczen.*
 † Beöthy Ákos. *Budapest.*
 † Báró Bésán N. János.
- Gróf Bethlen Istvánné szül. gróf Teleki Ilona. *Budapest.*
 Bezerédj Pál. *Szegszárd.*
 55 Budapest székesfőváros könyvtára.
 Burchard-Bélaváry Konrád. *Bpest.*
 Csapó Vilmos. *Tengelicz,* u. p. Gindly-család.
 Gróf Cziráky Antal. *Lovas-Berény.*
 † Gróf Esterházy János. *Kolozsvár.*
 60 Jeszenszky Béla. *Temesvár.*
 Karczag István. *Magyar-Egres.*
 Komlóssy Arthur. *Debreczen.*
 † Gróf Kuún Géza. *Maros-Németi,* u. p. Déva.
 Báró Mednyánszky Dénes. *Bécs.*
 65 † Kellemesi Melczer István.
 † Alsó-Szopori Nagy Imre.
 † Báró Nyáry Albert.
 Báró Nyáry Jenő. *Budapest.*
 † Ormós Zsigmond.
 70 † Gróf Pálffy-Daun Vilmos, teanói herczeg. *Stübing.*
 Pettkó Béla. *Budapest.*
 Pór Antal. *Esztergom.*
 Báró Radvánszky Kálmán. *Sajó-Kaza.*
 Sopron vármegye közönsége.
 75 Szépművészeti Múzeum. *Budapest.*
 Szilassy Aladár. *Budapest.*
 † Szontágh Pál. *Horpács,* u. p. Nagy-Oroszi.
 Gróf Teleki Géza. *Budapest.*
 Tisza Kálmánné, sz. gróf Degenfeld Ilona. *Budapest.*
 80 Gróf Zichy N. János. *Budapest.*

b) Pártoló és évdíjas tagok.

(A pártoló tagok csillaggal vannak az évdíjasoktól megkülönböztetve.)

- *Gróf Almássy Dénesné. *Gyula.*
 / *Báró Ambrózy István. *Malonya.*
 Ambrózy Nándor. *Sátorajja-Ujhely.*
 Dr. Andrásovics Béla. *Budapest.*
 4 5 *Gróf Andrassy Géza. *Betlér.*
 *Gróf Andrassy Gyula. *Budapest.*
 Andreánszky Antal. *Budapest.*
 Antal János. *Budapest.*
 Dr. Áldásy Antal. *Budapest.*
 10 Baán Elemér. *Körmöcbánya.*
 Baditz Lajos. *Kapuvár.*
 Dr. Baghy Béla. *Kengyel.*
 Bödi Balogh Gyula. *Szombathely.*
 Balogh Tihamér. *Pusztta-Szent-Kozma*, u. p. Berettyó-Ujfalu.
 15 Barabás Samu. *Budapest.*
 *Baranyay Mária. *Budapest.*
 Baranski Emil László. *Pozsony.*
 Bartal Béla. *Fadd.*
 2 *Gróf Batthyány Lajos. *Ikervár.*
 20 Dr. Bán Ágoston. *Budapest.*
 *Idősb Bánó József. *Budapest.*
 Bárczay Elemér. *Pusztta-Szarazbő*, u. p. Átány.
 Komoróczy és Szentandrás Bencsik István. *Király-Helmeccz.*
 *Beniczky Ádám. *Zsámbok*, u. p. Tura.
 25 *Beniczky Elemér. *Heves-Csehi.*
 *Beniczky Géza. *Homok*, u. p. Tisza-Földvár.
 Beniczky Kálmán. *Turóc-Szent-Márton.*
 *Benke Gyula. *Budapest.*
 Benkó Imre. *Nagy-Kőrös.*
 30 Gróf Benyovszky Rezső. *Alsó-Tengelicz.*
 *Berczik Árpád. *Budapest.*
 Berseny Béla. *Arad.*
 Berwalszky Kálmán. *Igló.*
 Berzeviczy Béla. *Ipolyság.*
 35 Besztercebányai városi múzeum.
 *Gróf Bethlen Bálint. *Gyéres.*
 *Dr. Bezerédj Viktor. *Budapest.*
 Bécsi m. kir. testőrségi könyvtár.
 Dr. Békefi Remig. *Budapest.*
 40 Ifj. Bobula János. *Budapest.*
 Dr. Boldizsár Kálmán. *Debreczen.*
 Dr. Boncz Ödön. *Budapest.*
 Boronkay Jenő. *Köbölku.*
 Dr. Borovszky Samu. *Budapest.*
 45 Borsay Jenő. *Báthmonostor.*
 Borsodmiskolczi közművelődési és muzeumegyesület. *Miskolcz.*
 Bosnyák László. *Kaposvár.*
 Bothfalvi Both Tamás. *Eperjes.*
 *Botka Béla. *Bánlak.*
 50 Bouly de Lesdain, Louis. *Dunkerque.*
 Bölöni László. *Bánfi-Hunyad.*
 *Bronts Viktor. *Susa.*
 Veskóczy Budaházy Béla. *Nyiregyháza.*
 Budapesti egyetem tört. szeminariuma.
 55 Budapesti kegyesrendiek főgymnasiunuma.
 Bunyitay Vincze. *Nagy-Várad.*
 Felsőpulyai Bük Géza. *Magyar-Valkó.*
 Dr. Cholnoky Jenő. *Kolozsvár.*
 Csanády Béla. *Kraszna.*
 60 Csatay Gyula. *Pozsony.*
 *Gróf Csáky Albin. *Budapest.*
 *Gróf Csáky Ödön. *Főrév.*
 Gróf Csáky Vidor. *Szepes-Görgő.*
 Dr. Csánki Dezső. *Budapest.*
 65 Csernátony Gyula. *Besztercze.*
 Csernovics Diodor. *Arad.*
 Csizmadia János. *Késmárk.*
 *Báró Csollich Géza. *Budapest.*
 *Csoma József. *Devecser*, u. p. Forró-Encs.
 70 Eördöghfalvi Csuba Malva. *Császlóc*, u. p. Ungvár.
 *Gróf Cziráky Béla. *Dénesfa*, u. p. Czirák.
 Vargyasi Daniel Gábor. *Budapest.*
 Királydaróczi Daróczy Zoltán. *Paks.*
 Debreczen városi könyvtára.
 75 Dedek Crescens Lajos. *Budapest.*
 Deési kaszinó-egylet.
 3 *Gróf Degenfeld József. *Debreczen.*
 *Gróf Degenfeld Lajos. *Szirák.*
 *Gróf Degenfeld Sándor. *Erdőszáda.*
 80 Dely Imre. *P.-Peres*, u. p. Furta.
 Dr. Demjanovich Emil. *Budapest.*
 Deutsch Zsigmond és Társa könyvkereskedése. *Budapest.*
 Délmagyarországi rég. és tört. egylet. *Temesvár.*
 Dévai főreáliskola.
 85 Dr. Dézsi Lajos. *Kolozsvár.*
 Doby Antal. *Homonna.*
 Dókus Gyula. *Sátorajja-Ujhely.*
 Dr. Döry Ferencz. *Budapest.*
 *Dráveczky Gyula. *Ér-Mihályfalva.*
 90 Dudás Gyula. *Budapest.*
 *Báró Duka Géza. *Kádár*, u. p. Rittberg.
 *Br. Edelsheim - Gyulay Lipót. *Budapest.*
 *Emőkei Emich Gusztáv. *Budapest.*
 *Gróf Esterházy Miguel. *Kolozsvár.*
 95 *Gróf Esterházy Miklós Móríc. *Budapest.*
 Herczeg Esterházy-könyvtár. *Kis-marton.*
 Esztergomi főegyházmegyei könyvtár.
 Eble Gábor. *Budapest.*
 Fáy Béla. *Dédács*, u. p. Piski.
 100 *Fáy István. *Serke*, u. p. Feled.
 *Fáy László. *Budapest.*
 Dr. Fejérpataky Kálmán. *Budapest.*
 *Dr. Fejérpataky László. *Budapest.*
 Fekete Albert. *Szkáros*, u. p. Zsadány.
 105 Fest Lajos. *Eperjes.*
 *Gróf Festetich Andor. *Szeleste.*
 Dr. Fialka Gusztáv. *Budapest.*
 Gróf Forgách László. *Mándok.*
 Forgon Mihály. *Budapest.*
 110 Dr. Förster Jenő. *Lőcse.*
 Dr. Fraknói Vilmos. *Róma.*
 Freyseyen Virgil. *Sopron.*
 Fuhrmann Andor. *Csacza.*
 *Gyulai Gaál István. *Büssü.*
 115 Gachal Sándor. *Budapest.*
 Dr. Gábor Gyula. *Budapest.*
 Gálos Rezső. *Szárosajta*, u. p. Nagybocon.
 Dr. Gárdonyi Albert. *Budapest.*
 Gerold és társa. *Bécs.*
 120 Dr. Géczy Dezső. *Budapest.*
 Géresi Kálmán. *Debreczen.*
 Ghyczy Pál. *Csendespusztta*, u. p. Nagy-Lapás.
 Gombos Kálmán. *Kismarton.*
 Dr. Goszthonyi Mihály. *Bárdi-Bük.*
 125 Gömörmegyei múzeum. *Rimaszombat.*
 Graenzenstein Béla. *Budapest.*
 Gyarmathy Sándor. *Budapest.*
 Dr. Gyárfás Tihamér. *Brassó.*
 Gyömöre Vincze. *Ukk.*
 130 Báró Győrffy Samu. *Budapest.*
 Győrvárosi könyvtár.
 Nádudvari Györy Árpád. *Bécs.*
 Gyulay Kálmán. *Kerepes.*
 *Hajós József. *Budapest.*
 135 Halmágyi Sándor. *Budapest.*
 Hanny Gábor. *Pécs.*
 Hanny Tódor. *Kismarton.*
 Harnos István. *Sopron.*
 Hattyúfy Dezső. *Székesfejérvár.*
 140 Haus-Hof, u. Staatsarchiv. *Wien.*
 Hedry József. *Alsó-Láncz*, u. p. Buzita.

- Hedry Lőrincz. *Kassa*.
Ifj. Hellebronth Kálmán. *Budapest*.
Dr. Herczeg Mihály. *Budapest*.
- 145 Hets Ödön. *Budapest*.
Hodinka Antal. *Pozsony*.
Hontvármegyei múzeum-társaság.
Ipolyság.
Horthy István. *Bécs*.
Horváth Emil. *Budapest*.
- 150 Horváth Sándor. *Budapest*.
Huszár Dezső. *Duna-Adony*.
Ibrányi Mihály. *Galga-Györk*.
*Nagyilovvai Ilosvay Aladár. *Nagy-Váth*.
Nagyilovvai Ilosvay Bálint. *Budapest*.
- 155* Kisdobronyi Isaák István. *Nagy-Rhéde*.
*Iványi Tihamér. *Budapest*.
*Draskóczy és Jordánföldi Ivánka László. *Budapest*.
Dr. Iványi Béla. *Budapest*.
Jalsovici Jalsoviczky Sándor. *Budapest*.
- 160 Jankovics József Mihály. *Munkács*.
Jedlicska Pál. *Nagyszombat*.
Jeszenszky Alajos. *Nyitra*.
*Jeszenszky Imre. *Gödre*.
Jékey Zoltán. *Géberjén*, u. p.
Győrtelek.
- 165* Jékey Zsigmond. *Géberjén*, u. p.
Győrtelek.
Junkovich Gyula. *Samobor*.
Kálcsai érseki könyvtár.
Kammerer Ernő. *Budapest*.
Karakas Károly. *Nagyvárad*.
- 170 Dr. Karácsonyi János. *Budapest*.
/ *Gr. Karátsonyi Jenő. *Budapest*.
Dr. Kardos Samu. *Debreczen*.
*Kazy József. *Budapest*.
Kállay András. *Nagy-Halász*.
- 175* Kállay Lipót. *Budapest*.
Kállay Ubul. *Nagy-Kálló*.
Dr. Károlyi Árpád. *Bécs*.
*Kecskeméti kaszinó.
*Fületinczi Kelcz Gyula. *Zsitva-Ujfalu*.
- / 180* Báró Kemény Gyula. *Pusztá-Kamarás*, u. p. Mocs.
Kemény Lajos. *Kassa*.
*Kölcei Kende Péter. *Budaszára*.
Kenessey László. *Székesfehérvár*.
*Dr. Kenessey Pongrácz. *Budapest*.
- 185 Kégl György. *Csala*.
Képviselőházi könyvtár. *Budapest*.
/ *Gróf Khuen-Héderváry Károly. *Hédervár*.
Kilián Frigyes. *Budapest*.
Baczkamadarasi Kis Bálint. *Magyar-Igen*.
- 190 Kistaludy László. *Budapest*.
Dr. Kiss Emil. *Kaposvár*.
Kiss Emil Károly. *Baltavár*.
Kiss István. *Győr*.
*Nemeskéri Kiss Pál. *Véghles*.
- 195* Kollányi Ferencz. *Budapest*.
Kolosy Béla. *Debreczen*.
Kolosy István. *Kecskemét*.
Dr. Komáromy András. *Budapest*.
Dr. Konkoly Balázs. *Komárom*.
- 200 Dr. Koós Jenő. *Budapest*.
Korizmos Antal. *Alexandria*.
Dr. Kormos Béla. *Budapest*.
*Ruszkai Kornis Ferencz. *Debreczen*.
Lovag Kotz József. *Arad*.
- 205 Kováts László. *Budapest*.
Köszeghy Antal. *Budapest*.
Köszeghy Sándor. *Budapest*.
*Köváry László. *Kolozsvár*.
Krahl Ernő. *Bécs*.
- 210 Ifj. Kubinyi Miklós. *Arva-Váralja*.
Dr. Küffer Béla. *Budapest*.
Kürthy Lajos. *Budapest*.
/ *Gróf Laszberg Rudolf. *Budapest*.
Láng Mihály. *Budapest*.
- 215 Lehóczky Tivadar. *Munkács*.
Leleszi prépostság.
Leövey Sándor. *Budapest*.
Bilkei és Gorzói Lipcsey József. *Budapest*.
Losonczy István. *Miskolcz*.
- 220* Magyary-Kossa Sámuel. *Budapest*.
Makay Dezső. *Budapest*.
Makkay József. *Nagyvárad*.
Malatinszky György. *Budapest*.
Bohuszlavicz Malobiczky János. *Budapest*.
- 225 Marsovszky Izor. *Budapest*.
Dr. Mauks Ernő. *Pozsony*.
Máriássy Ödön. *Mád*.
Meczner József. *Korlát*, u. p.
Vizsoly.
- *Meszleny Bencze. *Velence*.
- 230 Dr. Mérey Béla. *Trencsén*.
Mészáros Dániel. *Nagy-Szénás*.
Apsai dr. Mihályi János. *Máramaros-Sziget*.
Miskolczy Imre. *Vönöczk*.
Miskolczy Jenő. *Debreczen*.
- 235* Bocsári Mocsáry István. *Budapest*.
*Bocsári Mocsáry Sándor. *Lapujtő*.
*Mosonmegyei történelmi és régészeti egylet. *Magyar-Óvár*.
Nagy Géza. *Budapest*.
Tasnádi Nagy Gyula. *Budapest*.
- 240 Eözbéghi Nagy Ignác. *Pusztá-Varjas*, u. p. Böös.
Sz. Nagy Lajos. *Budapest*.
Dr. Borzovai Nagy Ottó. *Szolnok*.
- Nagyenyedi Bethlen-főiskola könyvtára.
Nagyiday Ferencz. *Verbőcz*, u. p. Tisza-Ujlak.
- 245 Nagyszebeni városi levéltár.
Nagyvárad közs. iskolai könyvtár.
Nalácz Ödön. *Hátszeg*.
Nedeczky Tibor. *Budapest*.
*Nemzeti kaszinó könyvtára. *Budapest*.
- 250 Ifj. Nyéki Németh Imre. *Székesfehérvár*.
Németh Titus. *Budapest*.
Némethy Lajos. *Grác*.
*Báró Nyáry Béláné. *Pozsony*.
Orczy Zoltán. *Budapest*.
- 255 Orosz Ernő. *Eger*.
Orosz György. *Nyíregyháza*.
*Országh Lajos. *Kis-Telek*, u. p. Magyar-Mecske.
*Országos kaszinó. *Budapest*.
Országos levéltár. *Budapest*.
- 260 Dr. Ortvy Tivadar. *Budapest*.
Ostffy Miklós. *Ostffy-Asszonyfa*.
Osváth Lajos. *Nagyvárad*.
Lovag Óváry Lipót. *Budapest*.
- / *Ógróf Pallavicini Ede. *Budapest*.
- 265 Pannonhalmi főapátság.
Payzosz Andor. *S.-A.-Ujhely*.
*Pálffy Imre. *Budapest*.
- 2 *Gróf Pálffy Sándor. *Marchegg*.
Pálfiszegi Pálffy László. *Pacsa*.
- / 270* Gróf Pejachevich Tódor. *Eszék*.
Peőcz Elek. *Budapest*.
Peszke Ferencz. *Nagyvárad*.
Dolhai és Petrovai Petrovay György. *Máramarossziget*.
Dolhai és Petrovai Petrovay Gyula. *Máramarossziget*.
- 275 Péchy György. *Bécs*.
- 2 *Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Gézáné szül. gr. Degenfeld Berta. *Kis-Kartal*, u. p. Aszód.
*Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Levente. *Fenyő-Harasz*, u. p. Verseg.
- 2 Gróf Pongrácz Frigyes. *Pozsony*.
Gróf Pongrácz Jenő. *Bashalom*.
- 280 Pongrácz Kálmán. *Nyitra*.
Dr. Posta Béla. *Kolozsvár*.
Pozsonyi kir. jogakadémia.
Réthey Prikkel Lajos. *Pozsony*.
Puky Andor. *Tomor*, u. p. Homrogd.
- 285 Puky Gyula. *Budapest*.
Puky József. *Félegyháza*.
Radóczy János. *Budapest*.
*Báró Radvánszky Géza. *Sajó-Kaza*.
*Dr. Radvánszky György. *Budapest*.
- 290* Báró Radvánszky Jánosné. *P.-Varsány*, u. p. Hatvan.

- Báró Ragályi-Balassa Ferencz. *Ragály.*
 Lublóvári Raisz Aladár. *Lőcse.*
 Rakovszky Endre. *Kassa.*
 Rakovszky György. *Budapest.*
 295 Ifj. dr. Reisz Ede. *Budapest.*
 Relkovič Neda. *Budapest.*
 *Reviczky Ambró *Budapest.*
 Rexa Arthur. *Budapest.*
 Dr. Récsy Viktor. *Győr-Szent-Márton.*
 300 Dr. Réthy László. *Budapest.*
 Romhányi János. *Nyitra.*
 *Kis-Zombori Rónay Ernő. *Kis-Zombor.*
 *Kis-Zombori Rónay Jenő. *Nagy-Becskekek.*
 Rudnay Béla.
 / 305 Báró Salamon Mihály. *Székesfehérvár.*
 Sarlay Sámuel. *Budapest.*
 Sárközy Aurél. *Komárom.*
 Sárközy Imre. *Nagy-Bajom.*
 Schiller Bódog. *Budapest.*
 310 Dr. Schönherr Gyula. *Budapest.*
 *Schulpe Vilmos. *Török-Kanizsa.*
 Sebestyén József. *Kolozsvár.*
 Kissolymosi Simó Ferencz. *Budapest.*
 Simonffy Imre. *Debreczen.*
 315 Simonyi Béla. *Aranyos-Maróth.*
 Paksi Sipeky Béla. *Borsicz, u. p. Nemsova.*
 / *Ifj. báró Solymossy László. *Nagy-Teremi.*
 Sombory Lajos. *Magyar-Nagy-Sombor.*
 Somogyi Zsigmond. *Budapest.*
 320 Somogy megyei Könyvtár. *Kaposvár.*
 Soproni kaszinó-egyesület.
 Sóvári Soós Elemér. *Budapest.*
 *Báró Staudach Adolf. *Budapest.*
 Dr. Sussich Károly. *Karán-Sebes.*
 325 Szabadkai közs. főgimnázium.
 *Nemestóthi Szabó Béla. *Arad.*
 Dr. Bártfai Szabó László. *Budapest.*
 *Bessenyoői Szabó Mihály. *Úny.*
 Dr. Szalacsy Lajos. *Győr.*
 330 Szalay Gábor. *Budapest.*
 *Szalóki Tamás. *Nemes-Szalók.*
 Szamosujvári főgymnasium.
 Szatmár vármegye közönsége.
 Nagy-Károly.
 / *Özv. Gróf Szápáry Gyuláné. *Taskony.*
 335 Szegedi Somogyi könyvtár.
 Szemere Lajos. *Budapest.*
 Dr. Szendrei János. *Budapest.*
 Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula.
Bikszád.
 *Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula.
Budapest.
 340 *Liptószentiváni Szent-Ivány Károlyné szül. Szent-Ivány Margit.
Liptó-Szt-Iván.
 *Liptószentiváni Szent-Ivány Oszkár.
Bélád, u. p. Nagy-Herestyén.
 *Báró Szentkereszty Béla. *Árkos, u. p. Szepsi-Szt-György.*
 *Szentkirályi Kálmán. *Tápió-Szt-Márton.*
 Dr. Szentkláray Jenő. *Temesvár.*
 345 Szentmihályi Dezső. *Andorháza, u. p. Pacsa.*
 Szentpály Miklós. *Nagy-Szöllős.*
 Négyesi Szepessy Béla. *Miskolcz.*
 / Gróf Széchényi Sándorné. *Nagy-Dorogh.*
 Széky Péter. *Tisza-Igar.*
 350 Széll Farkas. *Budapest.*
 Nagyszigeti Szily Dezső. *Ollár.*
 Nagyszigeti Szily Kálmán. *Budapest.*
 Idősb Szinnyei József. *Budapest.*
 Dr. Szombathy Ignác. *Budapest.*
 355 Szmracsányi Szmracsányi Lajos.
Eger.
 Szögyény Béla. *Alvincz.*
 *Sztankovánszky János. *Kajdacs.*
 Dr. Szűts Andor. *Székesfehérvár.*
 Tabódy Tibor. *Ungvár.*
 360 Tagányi Károly. *Budapest.*
 *Tahy István. *Galgagyörk.*
 *Takács Ferenc. *Duka.*
 Tallián Andor. *Kaposvár.*
 / *Széki gróf Teleki József. *Tetétlen, via Solt.*
 365 Széki gr. Teleki Sándor. *Budapest.*
 *Özv. Széki gróf Teleki Sándorné szül. gróf Teleki Jozefa. *Gyömrő, u. p. Üllő.*
 Temesvár sz. kir. város.
 Temesvári állami főgymnasium.
 Terray István. *Rimaszombat.*
 370 Dr. Thallóczy Lajos. *Bécs.*
 Thaly István. *Budapest.*
 Dr. Thaly Kálmán. *Budapest és Pozsony.*
 Dr. Timon Ákos. *Budapest.*
 2 *Ifj. Tisza Kálmán. *Geszt.*
 375 Tisztviselők orsz. Egyesülete. *Budapest.*
 Torkos László. *Budapest.*
 Tóth Arpád. *Budapest.*
 Dr. Tóth-Szabó Pál. *Budapest.*
 Török Kálmán. *Munkács.*
 380 Török Sándor. *Ipolyáság.*
 Turócz-szentmártoni múzeumi tótársaság.
 *Ugron István. *Varsó.*
 Ujfalussy Lajos. *Nagy-Károly.*
 Ujhelyi Hugó. *Nagybánya.*
 385 Ujj György. *Budapest.*
 Ungvári kir. kath. főgymnasium.
 Uray Gyula. *Budapest.*
 / *Dr. Gróf Üchtritz-Amadé Emil. *Budapest.*
 Csekei Varjú Elemér. *Budapest.*
 390 Vasvármegyei kultur-egyesület. *Szombathely.*
 3 *Báró Vay Béla. *Alsó-Zsolca.*
 *Gróf Vay Tihamér. *Felső-Vadász.*
 Városhy Gyula. *Kalocsa.*
 Vende Aladár. *Budapest.*
 395 Veress Endre. *Kolozsvár.*
 / *Báró Vécsey Józsefné szül. gróf Dessewffy Blanka. *Budapest.*
 Viczián Antal. *Budapest.*
 2 *Bojár gróf Vigyázó Sándor. *Budapest.*
 Dr. Vincze Aurél. *Csacza.*
 400 Virter Ferencz. *Budapest.*
 Visolyi Ákos. *Alsó-Pél, u. p. Kölesd.*
 Vojth Gergely. *Deés.*
 / Báró Weissenbach Iván. *Kaposvár.*
 Dr. Wertner Mór. *Muzsla.*
 / 105 *Báró Wodianer Albert. *Budapest.*
 Závody Albin. *Rózsashegy.*
 2 *Gróf Zichy Ágoston. *Kálóz.*
 Zirczi apátsági könyvtár.
 Zombory Géza. *Pécs.*
 410 Dr. Zubriczky József. *Budapest.*
 Zsilinszky Mihály. *Budapest.*
 Zsivkovics Lajos. *Budapest.*
 Zsolnai kir. kath. főgymnasium.

Az alapító tagok száma

(1000 koronás alapítvánnyal élő 3, elhunyt 4, = 7 --- --- --- --- ---
 400 koronás alapítvánnyal élő 22, elhunyt 15, = 37 --- --- --- --- ---
 200 koronás alapítvánnyal élő 24, elhunyt 12, = 36) --- --- --- --- --- 80

A pártoló tagok száma --- --- --- --- --- 103

Az évdíjas tagok száma --- --- --- --- --- 310

Az összes tagok száma --- --- --- --- --- 493

1907. év folyamán elhaltak :

200 frtos alapító tag :

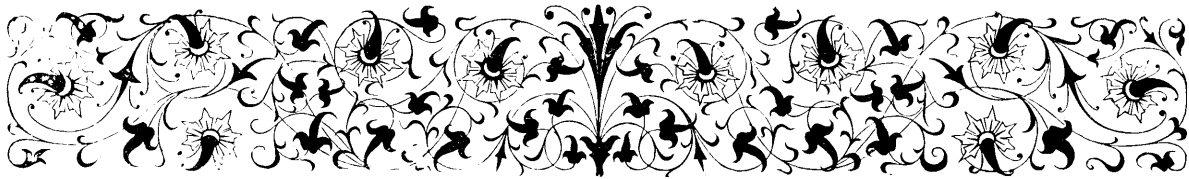
Keczer Miklós.

100 frtos alapító tag :

Gróf Pálffy Daun Vilmos,
teanoi herczeg.

Évdíjas és pártoló tagok :

Bolgár Emil.
*Dr. Duka László.
*Kőváry László.
Luby Károly.Melhard Gyula.
*Gróf Nádasdy Ferencz.
Reiner Zsigmond.

A MAGYAR HERALDIKA ELSŐ KÉT SZÁZADA.

I.

Az ázsiai pusztákról, állomásról-állomásra, mai hazájába bevándorolt magyar nép, a honfoglalással olyan népek és nemzetek szomszédságába került, melyeknek társadalmi, vallási, erkölcsi, hadi élete az övével élénk ellentétet képezett. Idegen elem lett több, már századok óta más irányban fejlődő államok közé ékelve s hogy itt létjogot nyerjen s fennállhatásának alapot teremtsen, kénytelen volt akarva nem akarva, a szomszédos államok társadalmi, vallásos, erkölcsi és hadi életmódjához alkalmazkodni és azt lassankint elsajátítani. Le kellett mondania régi, nomád vándor életéről s állandó államalakításhoz kezdenie, le ősi pogány vallásáról és felvenni a már az európai államokban általánosan befogadott keresztény vallást, erkölcsi életét ezen új vallás erkölcséhez kellett alkalmazni és a hadviselésben is az adott körülményekhez mért változtatásokat is meg kellett tennie, hogy hadjárataiban sikerrel működhessék s megvédelmezhesse ujonnan elfoglalt hazáját.

Az ilyen nagy társadalmi átalakulások nem jártak nagyobb belső zavarok nélkül, soká el-lentállottak a megszokás, a firól-fira átöröklött hagyományok és a faji természet.

Nagy szellemi simulékonyságról tesz azonban tanuságot az, hogy a puszták vad fiai, pár száz év lefolyása alatt, ellenséges indulatu, intézményeikben, szokásaikban eltérő államok közé ékelve, ezeknek megfelelő, ezekkel minden téren versenyző államot tudtak alapítani.

A nomád, sátrak alatt élő, nyájait legeltető, vidékről-vidékre vándorló nép, helyhez kötött,

földmiveléssel foglalkozó, állandó lakásu néppé alakult, az elfoglalt területeket székek, nemek és ágak szerint felosztotta, a legyőzötteket részben meghódította, részben rabszolgákká tette. Ezekről megtanulta a földmivelést, mely lassanként helyhez kötötte, hol a nomád élet egykori sátrait állandó lakóház helyettesítette előbb sárból, majd fából, végre kőből.

De előbb a külföldre tett rablóhadjáratok dicstelen századának kellett lefolyni a vezérek korában, sok magyarnak kellett elvérzeni messze idegenben, a míg a békésebb munkásság ezen időszaka bekövetkezett.

A békés állapotokat növelte a szeretet és türelem vallásának, a kereszténységnek behozatala. Géza vezér megtérése megnyitotta Magyarországot a hittérítőknél, kik eddig ide a magyarok vad erkölcei miatt nem mertek bejönni, és működésüknek fényes eredménye lett. Majd később Géza vezér már a keresztény vallás szelid erkölcsében nevedett, nagy reményekre jogosító ifju örökösének a későbbi szent királynak Istvánnak, a bajor uralkodóházból szemelt ki menyasszonyt, ennek kíséretében fényes lovagok érkeztek hazánkba, hogy itt új hazát nyerjenek: a Hunt-Pázmánok, Tiboldok, Jákok.

A krónikák egynémely loagnál még a fegyveresek számát is leírják, melyeknek élén az idegen lovag, gyakran kalandvágyból új hazát jött keresni. Kétségtelen, hogy ezeknek zászlóján is volt már je'veny, mely összetartotta idegen földön tett utjában a kalandor csapatot, de ezek egynémelyikéből nem származtak a későbbi nemzetségi czimerek. Az idegen lovagok beköltözése már az első Árpád királyok

alatt megkezdődött. A Hunt-Pázmánok, Guthkeledek, Oslok, Vecelin utódai, másfélszáz, száz évvel a heraldika kezdete előtt magyarokká lettek, de ennek daczára nem ők alakultak át szokásban, modorban magyarokká, hanem az akkor műveltebb nyugat szokásait, melyeket ők itt a távolban is megtartottak, igyekeztek új hazájukban is meghonosítani. Az összeköttetést régi otthonukkal könnyű volt fenntartani s az ottani haladással lépést tartani, mert az Árpádok alatt az érintkezés Németországgal hol hadjáratokban, hol békében folyton fennállott.

Nyugaton már a XI. században Franciaországból kiindulva szokásba kezdenek jönni a harczjátékok, tornák s ezzel a lovagkor kezdetét vette. A lovag a hadviselésben is inkább tornamérkőzést, mint vérengzést, kiméretlen viaskodást szeretett látni, a nyilat gyáva ember fegyverének tartotta, mert messziről támadja ellenfelét és csak azt a harczot becsülte, melyben ember ember ellen, szemtől szembe száll sikra, nem bizva másban, mint önjerejében, Istenben és ügyének igazságában.¹

Ez időtájt azonban még külföldön sem voltak czimerek. De mihelyt ott használatba jöttek, az itt élő, idegenből származott lovagok is felvettek egy egy családi jelvényt, még pedig azonnal maradandó és állandó jelvényül, hogy annál biztosabban jelezze távol idegenben az újabb hajtások összetartozását.

Példát nyújtottak nekik erre az akkor beköltözött idegen lovagok, a mikor már nyugaton szokássá vált a czimer viselése. Ezek már magokkal hozták családi jelvényüket és viselték azt származásuk és otthon maradt rokonaikkal való összeköttetésük feltüntetésére.

Ha a családi összeköttetéseket ezen régi századokból ismernénk, nem egy ősi családi czimerünk hasonmását találnánk fel külföldi czimergyűjteményekben Giletty Miklós nádor példájára, ki a francia Castell grófokkal egy törzsből származott és közös czimerük századok mulva is hirdette a két család közös származását.

A magyar heraldika csiráját az idegen, beköltözött lovagok hatásában találjuk.

¹ Pauler: A magyar nemzet története az Árpádok alatt. I. 333.

II.

A magyar törvény nem ismert nemes és nemes között különbséget. De ha a törvényben nem volt is intézményileg elismert főuri országrend, annyival inkább volt az a gyakorlati életben, a hol nagyon is éles határvonal választotta el az előkelőbb nemességet a köznemesektől. A válaszfal a vagyon volt, ezzel járt a hatalom, a befolyás, a befolyással minden nagyobb egyházi és világi méltóság magukhoz ragadása és betöltése, a királyi udvarhoz való járatosság, befolyás a királyra és környezetére.

A szegényebb nemesség között, mely otthon, vidéken élt patriarchalis egyszerűségben, és vagyona, felosztás által, minden újabb generációnál jobban fogyott, hiába támadt bármely istenáldotta tehetség, ez parlagon maradt vidéken, a középszerűségből soha ki nem emelkedett s mint kivétel, még századok multával is, valódi legendai alakká vált a köznemes Kinizsy Pál, kit kiváló tehetségei hadvezérré emeltek és az ujdonsült nemes fia Bakócz Tamás, ki az ország legmagasabb egyházi polczára emelkedett.

Ezen vagyon, — befolyás, — hatalom alkotta főnemességet a bevándorlott lovagok s egyes magyar nemzetségek képezték. Amazokat a király azonnal kegyeibe fogadta, előkelő állásokba helyezte, nagy birtokokat adományozott nekik, ezek azon ősmagyar nemzetségek maradványai voltak, melyek a vezérek kalandos korát túléltek s melyek már az első foglaláskor nagy birtokok uraivá lettek.

A válaszfalat, mely a fő és kisebb nemességet egymástól elválasztotta, még inkább észreveszszük, ha a magyar heraldika ezen ősrégi korszakát tanulmányozzuk.

Hogy a czimer őseredetiségében hadi jelvény volt, ezt már neve is bizonyítja, mely minden nyelven fegyvert jelent. Ezt bizonyítja az, hogy azt a hadi felszerelések egyes darabjaira: zászlóra, paizsra és sisakra festették. Így lett az ősi jelvény Magyarországon elsőben is a zászlón alkalmazva, midőn az Árpádkorban a főurak saját zászlós jelvényeik alatt vezették csapataikat a király zászlója alá a királyi seregbe.

Az Anjou királyok I. Károly (1323.) és Nagy Lajos (1351.) megteremtették a bandériális rendszert. Ez egyrészt bizonyos hűbéri jelleget ho-

zott be a hűbérmentes magyar intézmények közé, a mennyiben a birt vagyon nagysága szerént kötelezte a vagyonosabb nemességet banderiális csapatok kiállítására és ezen — a középkorban — legfontosabb köztevékenységnek: a hadviselésnek egyedüli alapjául a birtokot tette, más részt még élesebben meghuzta a választó vonalat, a nagy és kisebb nemesség között.

Banderiumaikat az egyes főurak, saját zászlóik alatt vezették s ha tekintetbe vesszük, hogy ezen korban, a XIV. században a zászlók nem a családi czimer színeit jelenték, hanem magát a családi czimert ábrázolták, elképzelhetjük a banderiális rendszer fontosságát a magyar czimer-ek fejlődésére.

A magyar czimerfejlődésre nézve egy másik fontos lépés volt az, midőn pompakedvelő s az akkori európai műveltség színvonalán álló Anjou királyaink, a művelt nyugat mintájára a harczjátékokat — tornákat — nálunk is meghonosították.

Ezen intézmény nálunk ismét élesebbre vonta a határvonalat a vagyonosabb és szegényebb nemesség között. Ez utóbbi, nem bírván olyan fényt kifejteni, minő a harczjátékokban való részvételnél szokásban volt, visszahuzódott a fényes tornaünnepélyektől, de nem is igen vágyódott azok után s ez is miként a főhivatalok a vagyonos nemesség kizárólagos birtokába ment át, különösen a XV. század elejéig.

Külföldön megvolt a törvényileg szabályozott torna-nemesség, nálunk nem, külföldön egy kiváltság volt az, hogy ki vehetett a tornákban részt és torna-társulatok alakultak a lovagszövetkezetekből, a kizárólagos tornanemesekből. Így alakult Németországban a sváb, rajnai, frank és bajor lovagokból az on 12 tornatársaság, melyek a medve, agár, egyszarvu, kopó, hal, koszoru, csatt, kőszáli kecske, szamár, korona és sólyom jelvényei alatt egyesültek. A tornatársaságok jelvényeit a tagok lánczokon, vagy mint lánczokat, nyakukon viselték, a mely utóbbi esetben az egyes lánczszemek magokat a jelvényeket ábrázolták. A lovagszövetségek és a tornatársulatok jelvényeinek viselése képezi alapját az érdemrendek viselésének.

Magyarországon különvált tornanemesek nem voltak s így tornalovagtársulatok sem alakulhattak, a külföldön divó tornaszabályok sem

mentek át a nemzet vérébe, de hogy ezek, az Anjou királyaink alatt rendezett harczjátékokon szigoruan betartattak s világosan bizonyítják a nálunk is erősen divatba jött sisakpecsétek.

Kéőbb az Anjou ház kihaltával és Zsigmond király külföldi utjai után, a magyar tornaszabályok mindinkább eltávolodtak a nemzetközileg divó tornaszabályoktól és a tornák apránként a nemzeti sajátságokhoz idomultak. Bernardon de la Broquière 1433-ban Magyarországon tett utazásáról írott naplójában, egy Budán tartott harczjátékról így emlékezik meg: ¹ «A nagy gróf (Garay Miklós nádor) fiát láttam részt venni a lovagjátékban, melyet az ország szokásai szerént tartottak, kis lovakkal és alacsony nyergekkel. A bajnokok gazdag diszruhát viseltek, és igen rövid lándsákkal küzdöttek. Ez igen kedves és gyönyörködtető látvány. Ha a küzdők összezsapnak, kell, hogy mindketten, vagy legalább egyikök földre bukják. Itt azután biztosan megtudhatni, ki bírja a nyeret jól megülni.»

«Midőn az arany pálczáért küzdenek, a lovak mind egyforma magasak, a nyergek szintén egyenlők és sors által huzatnak ki, a mérkőzés páronként történik. Ha a két küzdő egyike kiesik, a győzőnek ki kell lépnie és már nem küzd tovább.»

A sisakpecsétek, — mint fentebb említettem, — a tornaszabályok szigorú betartásának legnagyobb bizonyítékai.

A tornamérkőzéseket megelőző szertartások között, a legfontosabbak egyike az ugynevezett sisakvizsgálat (Helmschau) volt, midőn a tornákat megelőző napon a bajnokok apródjai és fegyverhordozói egy a végre kijelölt teremben sorba állították uraik sisakját, sisakdiszeikkel, hogy a heroldok és a közönség megbírálhassa és ellenőrizhesse. A sisakvizsgálat jelenete Grünenberg czimerkönyvében és Ruxner «Turnierbuch»-jában képen van ábrázolva.

A sisakpecsétek egyenesen a harczjátékok eredményének tekintendők. A sisakvizsgálat egy bizonyos fontosságot és előkelőséget adott a sisakdiszeknek, divatba jöttek, a czimertulajdonosok örömet mellőzték pecséteiken a paizsczimert és arra teljes, vagy paizsczimerük helyett csak czimerük sisakdiszét vésették.

¹ Szamota István: Régi utazások Magyarországon 96 l.

Hogy pedig a sisakpecsétek, a harczjátékok sisakvizsgálatának eredményei, mutatja az is, hogy a harczjátékok letűntével, mintha elseperték volna, a XV. századon túl, sisakpecsét még csak elvétve sem jön többé elő.

III.

A magyar heraldika, fejlődése legrégebbi korszakában, a legtisztább nyomokon haladt. Fényes bizonyosságai ennek az eddig kikutatott nemzeti czimerek. Ezek felerészben, magyar nemzetségek jelvényei, de az idegenből beköltözött lovagnemzetségek egy része, a heraldika kialakulásával, már hazánkban vette fel nemzeti jelvényét.

A nemzeti czimerek abban is példányai a legrégebbi klasszikus heraldikának, hogy a sisakdisz, mindazon czimereknél, a hol azt ismerjük, ugyanaz, a mi a paizsalak. Hogy ez a legtisztább elrendezés, azt épen a czimer természete bizonyítja. A czimer mint jelkép épen azért alakult, az képezte létjogát, hogy az egyes egyéneknek, főuraknak, csapatvezéreknek megkülönböztető jelvénye legyen. Ezért himezték, festették a jelvényt előbb zászlókra, majd paizsokra, ruhákra, lótakarókra és a sisakokra is. Ettől egy lépés volt, hogy azokat ne ráfessék a sisak oldalára, hanem, hogy jobban kidomborodjék, meszebb legyen látható, tetszetősebb alakot nyerjen, plasztikus alakban erősítették azokat a sisak tetejére. S ha ez plasztikus alakban nem volt kivéhető, plasztikus segédsisakdiszokra festették.

Az ősi jelvény a sisakdiszen ismétlődve, lett azután a teljes czimer legrégebbi, legtisztább alakulása.

Senkinek sincsen szüksége két jelvényre, melynek egyike a paizson, másika a sisakon legyen; a kettős jelvény alapján ellenkezik a tulajdonképeni czimer fogalmával és hogy a sisakdisz egyezése a paizsalakkal legkorrektebb kifejezése a czimer fogalmának, bizonyítja az, hogy egyes nemzetek, minők a francia, az olasz, mellőzik a paizs-czimertől gyakran elűtő, hivalkodó sisakdiszokat, csak a paizs heraldikáját művelik, ezzel adván kifejezést annak, hogy ha a czimer megkülönböztető jelvény, annak egységessé kell lennie.

Természetes, hogy a változatosságot szerető emberi izlés, ezen is hamar változtatott s a paizs-

alaktól eltérő sisakdiszok, a paizsalakkal egyező sisakdiszoknál nem sokkal fiatalabbak. Már a zürichi czimertekercs czimerei között is számosat találunk olyant, a melynél a sisakdisz a paizsalakhoz, semmi vonatkozással sincs.

A czimerek ábrázolásánál ezen egész korban a legnagyobb egyszerűséget tapasztaljuk. A heraldika s czimer iránt nem fogékony magyar nemesség csak társadalmi kényszerből vette fel a czimert s úgy volt azzal, mint a járt tanuló gyermek, ki az első megtett lépések után még nem mer tovább haladni. Nem volt meg a nemzetnél a vágy és hajlam, hogy azt tovább fejlessze. Ugyanazokat az egyszerű czimeralakokat találjuk a XIV. század végén is, a minőket a legrégebbi czimeremlékeknél.

Ha ezen korból komplikáltabb szerkezetű czimert látunk, az biztosan nem magyar eredetű, nem a magyar heraldika befolyása következtében állott elő. Ilyenek Baboneg István négyelt paizsa 1308. évből, István kőrömszegeyi comes osztott paizsa 1327-ből két önálló czimeralakokkal és az olasz eredetű Drugeth Vilmos nádor czimere 1328-ból, melynek pólyája is rakott s a paizs mezejét alul, felül, egymástól független czimeralakok foglalják el.

A magyar heraldika nemes egyszerűségének daczára, már ezen korban is mutatkoznak azon naturalisztikus irány kezdetleges csirái, a mely a későbbi magyar heraldikát általánosságban jellemzi. Már korán a XIV. század utófelében jelentkezik azon kizárólagos nemzeti sajátosság a heraldikában, midőn az egyszerű czimerképeket: a rózsát, a liliumot, a csillagot, melyek eddig lebegő helyzetben ékesítették a czimerpaizsot, azoknak mintegy támaszt keresve, egy kar markába helyezték. A kar volt a magyar heraldika naturalisztikus irányának első képviselője, később annak legnemzetesebb czimerképe, ugyis mint paizsalak, ugyis, mint sisakdisz és segédsisakdisz.¹

Ezen irány továbbfejlődése s mintegy természetes következménye lett aztán, hogy ezen szépen stilizált rózsák és liliumok elvesztették szigoru heraldikai formájukat, száras, leveles növényekké lettek s így illeszkedtek a pánczélos kar markába.

¹ «A kar a magyar heraldikában.» Turul XVI. 14.

Egerváry Mihály vasmegyei alispán czimerében 1365. évből meztelen kar három leveles galyat tart.¹ Szepesy Jakab országbíró czimere az 1375., 1376. és 1377. években három pávatoll, felül közepén öt- vagy hatágu csillagtól kísérve, de már 1378. évi pecsétjén a pávatollakat egy balfelé irányult könyökben erősen hajlott pánczélos kar tartja. A csillag kimaradt. Ezen czimer-nél az 1378. évvel pontosan meghatározhatjuk az időt is, melyben annak naturalisztikus átala-kulása történt.

A naturalisztikus irány ilyen alakban való nyilvánulása már csak azért is sajtóságos, hogy a midőn nem tűrte a paizsban a lebegő czimer-alakot s igyekezett annak a karral egy természetes támaszt adni, megtűrte azt, hogy maga a támaszt adó kar legyen lebegő. Száz és száz példa van erre, ugy a régibb, mint az újabb magyar czimerekben.

IV.

Az egyszerűbb vidéki nemesség czimer-viszonyait a XIV. és XV. század levéltári maradványai világítják meg. Hogy ezen igénytelen vidéki nemesség a czimmerrel nem sokat törődött, ennek legszembeötlőbb bizonyítékai az oklevelek pecsétjein nagy számban fennmaradt emble-mák.

A XIV. század folyamán a közigazgatás és törvénykezés lassanként oda fejlődött, hogy nemcsak a káptalanok, főpapok és országnagyok használták hivatalból pecséteiket, hanem a megyei közigazgatás főbb tisztviselői is. Az alispánok 3—4 bíró társaikkal, egyszerre 4—5 pecséttel pecsételték meg kiadványaikat. Az alispáni kiadványok első nyomai a XIII. század végeig felvezetnek és nagy számmal jönnek elő a következő századokban. Első nyoma csaknem összesik azon korról, melyben az uralkodók: I. Károly király és utódai egyes hiveik czimere t privilegium alakjában kiállított oklevelekben pótolgatni és javíthatni kezdték. Ezen oklevelek, — armálisok — mint azt tudjuk, nagyon ritkák, de annál nagyobb volt azon nemesek száma, kik a multban, a mikor még szabadon vettek fel czimereket, nem lévén ilyenre szükségük sem hadban, sem a magánéletben, elmulasztottak

czimert választani s a czimerhasználat kora őket czimer nélkül találta.

Ekkor a hiányt pótolni már nehéz volt, mert a czimeradományozás joga mindinkább az uralkodó kizárólagos jogává lett, ki czimerek adományozásával igyekezett pótolni az elmulasztottakat, de ezen pótlások csak elenyésző csekély számban fedezték az igényeket.

Az első armálisokat leginkább a király személyével közelebbről érintkező czimertelen régi nemes familiarisai nyerték, a mint az sok esetben még az armális szövegéből is kivehető, a távol vidéken lakó egyszerű nemesség még ekkor sem törekedett czimer után.

Pedig ezen vidéki nemességből kerültek ki a vármegye összes tisztviselői, köztük a megye feje: az alispán és bíró társai, kik a XIV. század beköszöntésével reá voltak utalva pecséteik használatára.

Czimereik nem lévén, pecséteikre jelképeket vésettek s ezzel olyan általánosságban voltak kénytelenek, hogy az alispáni kiadványokra ütött pecséteknek legfeljebb tíz százaléka czimeres, a többi kilenczven százalék jelkép. Ezek többnyire rendes vagy tojásdad alaku körbe voltak foglalva. Képeik: csillag, kereszt, külön, néha együtt, csillag és félhold, virágok edényben vagy egy kar markában, szivek, néha karddal és nyíllal átütve, kar karddal: a harczos férfi jelképe és még sok más, de leggyakoribb közöttük a lilium, a mely százféle változatban, külön, vagy más alakokkal összekombinálva, csaknem minden alispáni kiadványon előfordul.

Sajtóságos, hogy a román faj ezen kedvelt czimervirága, melyet középkori heraldikánkban mint czimert csak a Győr nemzetség leszármazói használtak s Anjou királyaink alatt is csak azok, kiknek ők, mint saját czimerüket különös királyi kegyből adományozták, a jelképek, emble-mák leggyakoribb ábrázolata.

Későbbi heraldikánkban is ritkán kért és ritkán adományozott czimerkép. Csak Kassaváros nemesített polgárainak czimereiben látjuk a három egymás mellé helyezett liliumot, mint emlékeztetőt szülővárosukra, családjuk bölcsőjére, mely azt még 1369-ben kapta különös királyi kitüntetés jelül czimerébe Nagy Lajos királytól.

Ezen emble-mák pótolták több, mint kétszáz esztendeig a valódi czimereket, a mely idő alatt,

¹ Orsz. ltár. DL. 25. 825.

száz számra találjuk azokat a megyei kiadványok rongált pecsétein, különböző alakokban és különböző elhelyezésben. Gyakori nyomai a XVII. századba is benyulnak.

Nagy változást idézett elő a sablon-czime-
rekben az I. Mátyás királyunk alatt beállott
szorosabb érintkezés Olaszországgal. Ezen érint-
kezés eredménye nemcsak az olasz reneszánsz
korai meggyökeresedése lett nálunk a művészet-
ben, építészetben, heraldikában, de divatba hozta
a művésziesen vésett olasz intagliók használatát
a pecsétygyűrűkben. Ezek nemcsak a szokásos
liliomokat, rózsaakat, keresztet szorították ki
részben, de szívesen használták olyan nemesek
és főurak is nemcsak magánokiratokon, hanem
nyilvános és történelmi fontosságú okiratok meg-
pecsételésénél is, kiknek czimerét már pár szá-
zados pecsétek után ismerjük.

Ezen sablonok és emblémák közül, melyek
eleinte kör vagy ovál alakba voltak foglalva,
később sok paizsba került s egyes családok
állandó czimerévé váltak. Czimerkönyveinkben
százával található az ilyen eredetű családi czime-
rek, melyeket a folytonos használat szentesített
s melyeket tulajdonosaik ma csak olyan joggal
és hitelességgel használnak, mint azok, kiknek
czimerei ékesen festett armálisban lettek ado-
mányozva.

A magyar nemesség egy tetemes részének,
czimertelen állapotát még inkább igazolva látjuk,
ha végig nézünk Árpád és Anjou királyaink
idejéből reánk maradt czimereinknek s az azokat
viselő családok sorozatán. Ezekből arról győző-
dünk meg, hogy az említett korból, csak főúri
családjaink czimereit ismerjük, — egy, két vár-
megyei alispán czimerének kivételével, — csak
azokét, kik az ország főméltóságait viselték, kik
az ország zászlósaí, bánjai, vagy legalább is főis-
pánok voltak, kik saját zászlóik alatt vezették ban-
deriumaikat s magas hivatalaikban saját pecsét-
jeikkel erősítették meg kiadványaikat.

Heraldikai szempontból a zászlós urak czime-
res pecsétjei között is három különbözőt talá-
lunk.

Egyik, a hol a tulajdonos zászlós ur mint
olyan, magas állásában is hű maradt családi jel-
vényéhez s hatalmi állását csak pecsétjének kör-
iratában tüntette fel. A másik, ahol a pecsét-
tulajdonos ősi czimerét egyesítette az ország

czimerének bizonyos részletével, mint hatalmi
jelvénynyel¹ és a harmadik a midőn a hatalmi
jelvény teljesen leszorította a pecsétről az ősi
jelvényt.²

A pecsétek érdekessége is ezen osztályzatok
szerént idomul. Legfontosabbak azok, a melye-
ken érintetlenül marad a családi jelvény. A
családi czimer kifürkészhető a hatalmi jelvény-
nyel egyesített pecséteknél is, de ott hol a
hatalmi jelvény teljesen kiszorította a családi
czimert, ez utóbbinak megismerése a heraldika
nagy kárára egyes esetekben teljesen elveszett.
Igy veszett el az Igmánd nemzetségből száрма-
zott Lőrincz vajda s a Debreczeni Dózsa nádor
családi czimerének megismerése.

V.

A magyar heraldika kutforrását a XIV. század
végeig csaknem kizárólag a pecsétek képezik.
Ezekből is részint a hosszú, mozgalmas idő,
részint az anyag romlandósága következtében
kevés maradt reánk. Sok hézag maradt arra
nézve, hogy ezen korból nemzeti heraldikánknak
teljes képét lássuk és ennek teljesebbé tételére,
más egyéb kutfők sem segídenek.

A sirkövek sok változáson mentek át, a míg
a heraldika kutforrásaivá váltak. Előbb hosszú-
kás négyszögű sima lapok voltak, melyeknek
sima lapjára az elhunyt nevét s olykor elhalá-
lozása évét vésték. Később a XIV. század folya-
mán, igyekeztek a sirkő sima lapját dekoratív
célokra felhasználni, s a legenda azt csak mint
keret körítette. A sima lapra az egészet betöltő
keresztet vésték, melynek styla az akkor divó
izlésben volt tartva, sőt akkor jelentkeztek már
az alakos sirkövek is, kivált egyháziaknál, a hol
az elhunyt főpap vagy apáczafejedelmű alakja
a sirkő sima lapjába mélyítve, mintegy körvona-
lozva volt bevésve. De úgy a kereszttel, mint
az elhunyt alakjával diszitett sirköveknél hiány-
zott a heraldikai elem: a czimer.

¹ Ilyenek: id. Roland nádor, 1255., ifj. Roland nádor
1299., Mihály Marhard fia 1311., Olivér tárnokmester 1347.,
Kanizsai István 1363., Pásztohi János országbíró 1395.,
Ilsvai Leustach nádor 1396. évi pecsétjei.

² Ilyenek: Miklós erdélyi vajda 1280., István alor-
szágbíró 1250., Mokján nádor 1286., Demeter comes 1209.,
Omode nádor 1299., Lőrincz vajda 1304., Dózsa nádor
1322., Tamás erdélyi vajda 1321—42., Nekesey Demeter
tárnokmester 1335. évi pecsétjei.

A XIV. század közepe felé a sírkövekre vésett keresztekre czimerpaizsokat vésték, a melyek azokon mintegy függeni látszanak, ezekre városon az elhunyt polgár monogramját, falun a földesur czimerét vésték.

A sírkövek alakulásában, a heraldikára nézve a legfontosabb lépés a XIV. század második felében következett be, a midőn azokról a kereszték elmaradtak s a sírkő egész sima lapját az elhunyt teljes czimere töltötte be. Ezzel egyidejűleg szokásba vették, hogy az alakos sírkövekre is rávésték az alak mellé alul vagy felül az elhunyt czimerét.

Ezzel a sírkövek a heraldika első rangu forrásává váltak, mert a reájuk vésett czimerek s a sírkő legendája, a melyek egymást kiegészítették, feltétlenül hitelesek voltak.

Minden fajtából maradt reánk, de csak mutatóban egy-kettő. Olyan, a hol a czimmerrel ellátott paizs a keresztre van függesztve egy van a kassai dóm sírkövei között, egy paizsba foglalt sisakczimer, képe sárkány, egyező a Hermann nemzetség ősi czimerével. Kereszttel összekombinált a zsegrai sírkő is, szokatlan figurális elrendezésével, mindkettő évszám és legenda nélkül. Az alakos sírkövek közül Czudar László apát sírköve maradt meg Pannonhalmán az 1372. évből, a tisztán czimeresekből: Bebek György 1371. évből Görgön, Gagy László 1382-ből Felső-Gagyban és Vlebach György 1392-ből a lőcsei nagytemplomban.

Ha talán egy-kettő kimaradt is a rövid sorozatból, vagy újabb kutatások egy-kettővel növelik is az ismertek számát, ez a szám mégis olyan csekély, hogy ezen korból származó sírköveinket, mint alig létező kutfőt kell tekintenünk középkori magán czimerkutatásainkra nézve.

VI.

A XIV. század közepén festették legrégebb — mondhatnánk egyetlen — czimeres kódexünket: a bécsi képes krónikát. Czimeres és nem czimerkódexnek mondtam azért, mert benne nem a heraldikai szempont a fő, hanem a krónikás, mégis reánk nézve éppen ezen, ott mellékes heraldikai vonatkozások teszik főképen becsesté.

Ha tehát a bécsi képes krónikát heraldikai tekintetből méltatjuk, vagy bíráljuk, nem kell szem elől tévesztenünk, hogy az első sorban

képes krónika, s a heraldika itt csak mint dekoratív elem jött alkalmazásba. Ennek róvhatók fel ezen — a heraldika legfényesebb korszakából származott — képes kódex heraldikai hiányai.

A krónikairó a scythia faj eredetéről saját koráig, több évezred történelmét öleli fel, a melynek érdekesebb mozzanatait diszes miniatűrökben festette meg. Az ügyes miniator azonban szintén elkövette azon akkor, s még századok multán is divó anachronismust, hogy néhány századdal régebb eseményeknél az ott szereplő férfiakat a saját korában használta-os ruházatban és fegyverzettel ábrázolta. Ilyenképen a bécsi krónika összes festményei a XIV. század magyar udvari és hadi élet egyes mozzanatait tárják eléünk s mint ilyen XIV. századi kulturtörténelmünk legbecsesebb forrása.

Miután a heraldikai momentumok ezen festett kódexben csak ornamentális jellegűek, csak az egyes képek élénkítésére, magyarázatára szolgálnak, a paizsok is, a melyekre festettek, nem czimerpaizsok, hanem a valóságban is használt hadi paizsok, az olasz tárcsák egy neme, felső karimájukon levágással a dárdák elhelyezésére. A paizsok ezen neme sohasem volt czimerpaizs. Alakjánál fogva sem volt alkalmas a paizsalakok befogadására, de a hol az ilyen paizsokat, akár a valóságban, akár műemlekeken czimeralakokkal ékesítették fel, azokra külön festették fel a czimert paizsával, néhol különösen a XIV. században, sisakdiszével és takaróival együtt.

Ezen eljárást már ezen kódex miniatűrjeinél is feltaláljuk, a sz. László párbaját, vagy a mogyoródi csatát ábrázoló képen, hol a király paizsán, az ország kettős-keresztes czimere külön dülényalaku paizsba van illesztve.

A kódex többi czimere, külön paizs alkalmazása nélkül lett közvetlen a hadi paizsra festve. Éppen ezért azok heraldikai szempontból sok tekintetben kifogásolhatók. Főhibájok, hogy a czimeralakok nem töltik be teljesen a paizs mezejét, a mely hiba a heraldika ezen legfényesebb korszakában szokatlan és feltűnő; azok a mindig három színárnyalatban tartott paizs középső, világosabb részére szorítkoznak.

Nem nagy számban vannak a kódexben heraldikai emlékek, ezért azokat becses voltuknál fogva egyenként is felsorolhatjuk és ismertethetjük.

Első egy vezéri férfi alakja, zászlóján, mel-
lén, paizsán egy varjuhoz hasonló madáralakkal.
Ugyanez van Árpád vezér fehér hadi paizsára
festve, fekete színben két helyen is. Ez tehát a
mesés Turul madár volna, az egyetlen magyar
vonatkozású nemzeti címereképe, de ez is,
mint közös jelvény van feltüntetve (már a Hunok-
nál is!?) a hét vezért ábrázoló miniatűrön, hol
csak Árpád vezér hadi paizsán látható a turul
madár, a többi vezér paizsa üres, mint a hogy
ez nem is lehet másként, a heraldikát pár száz
évvvel megelőző honfoglalás korában, ha csak a
középkori heraldikusok módjára fantasztikus,
nem létezett címereképekkel nem akarta feléke-
síteni az üres paizsokat. A miniatűr festő ezen
tartózkodó eljárása, nagyban neveli műve heral-
dikai hitelességét. Ezen hitelességre való törek-
vés feltűnik Veczelin lovag képénél, kinek címe-
rét valószínűleg nem ismerte és paizsát üresen
hagyta.

A többi címeres paizs a beköltözött idegen
lovagokra vonatkozik.

Az első címeres alak Buzád lovag, fehér
paizsán fekete szarvu veres ökörfő homlokcsont-
jával.

Következik (Héder) Hedrich lovag. Felső
testét veres öltöny fedi, jobbában veres zász-
lót, baljában fehér hadipaizsot tart. Mindhárom
hatágu arany csillag látható, melyet balról egy
befelé fordult holdsarló kísér.

Hedrich lovag ezen címerénél a miniatűr
jól értesültsége nem vált be, mert nagyszámu,
ezen lovag nemzeti címére vonatkozó egyöntetű
heraldikai bizonyítékok alapján tudjuk, hogy a
lovagnak más címere volt: veres és ezüstben
ötször osztott paizs. De Hedrich lovag ezen téve-
sen festett címerpaizsának is meg volt a maga
heraldikai haszna, mert az rávezetett a Hunt-
Pázmán nemzeti címére valódi címerének megisme-
résére, a melyre nézve a heraldikusok, — talán
épen ezen kódex festménye alapján, — az újabb
időkig, tévedésben voltak.

A negyedik címeres alak Herman lovag,
ki mintegy a harc hevében, jobbában hosszú
egyenes pallosát ütésre készen tartja, testét fehér
hadi paizsával fedezi, melyre arany sárkány van
festve.

Ötödik Hunt lovag, jobbában tartott veres
zászlójára és baljában tartott veres paizsára fehér

kutyafej van festve. Ezen címerkép a Hedrich
lovag címerénél elmondottak után, egy önként
festett beszélő címernek bizonyult.

Olivér és Rathold testvér atyafiak egymás
mellett állanak, jobbjukban a hosszú egyenes
pallost leeresztve tartják. Egyik testvér felső
öltönye fehér, nadrágja veres, baljában tartott
hadi paizsa fehér, a másik testvér felső öltönye
veres, nadrágja fehér, paizsa szintén veres, mind-
két paizsra arany hárslevél van festve. Végül
Poth lovag violaszín zászlóján és paizsán fehér
lábu, fekete színű, összetett szárnyu madár lát-
ható.

Ezen hat lovag címeres paizsa képezi a régi
képes kódex magán címerekre vonatkozó összes
adatait. Eltekintve a Héder-Hunt-Pázmán féle
tévedéstől, négy esetben, a címeralakokat te-
kintve, hitelesnek bizonyulnak adatai, két eset-
ben nem. Hibás a Hunt-Pázmán-féle beszélő
címeralak és hibás Poth lovag címere is, ki
újabb nyomozások szerint a Győr nemzetségből
származott és ennek ősi címere: kék paizsban
arany lilium volt.

A címeralakokra, sőt azoknak színeire nézve
is, elég megbízhatóknak találjuk a bécsi képes
krónika miniatűrjeit. A későbbi adatok beiga-
zolják ezek helyességét. Más elbírálás alá esnek
a címerpaizsok színei. Itt a művészt kizárólag
dekoratív szempontok vezérelték. Ezt bizonyítja
az is, hogy a paizsoknál a kék szín teljesen
hiányzik, holott a Hunt-Pázmánok — vagy a
krónika szerént a Héderek — címerpaizsa teljes
bizonyossággal kék volt. De ezen szint a művész-
nek mellőznie kellett a kedvező hatás kedvéért,
mert minden egyes miniatűr alapszínét a kék
képezvén, ezen szint az ábrázolásoknál öntuda-
tosan kerülte.

A dekoratív szándék még jobban kitűnik
Olivér és Rathold lovagok kettős alakjainál, hol
a mi az egyiknél veres, az a másiknál fehér és
vizont. Így lesz egyiknek paizsa veres, a másiké
fehér, holott a festő tudhatta azt, hogy a való-
ságban mindkét lovag címerpaizsa egyenlő
színű volt.

Ha a kódexnek az idegen beköltözött lova-
gok címereire vonatkozó dekoratív jellegű adatai
megtűrik is részben a bírálatot, gáncsot és helyre-
igazítást, annál kifogástalanabbak azok, a melyek
valódi heraldikai célzattal festettek, minők az

egy csatajelenetek zászlói: a német sassal, a magyar osztásokkal, vagy kettős kereszttel.

A nemzeti zászló használata különösen olyan csataképeknél jellemző, a hol magyar küzd magyar ellen, mint a mogyoródi és pozsonyi ütközetekben. Itt az egyik sereg az osztásos, másik a kettős keresztes zászló alatt küzd. Egyik a királyé, másik a hercegé. Érdekes volna tudni most hatszáz év multán, hogy valóban létezett-e ezen a király és ifjabb király között ketté osztott zászló? és hogy melyik használta az egyik czimerképet, melyik a másikat?

Kiválóan korrekt a kódex czimlapja, legfelül a király trónon ülő alakja, a magyar országczimer heroldalakját feltüntető köpenyegében épen úgy, mint ahogy az, az egy évszázaddal ifjabb «Armoire de la toison d'or» című francia képes kódexben meg van örököltve.

Alól három csucsíves rosettában, egyikben Nagy Lajos királynak kifogástalan szép, dőlő paizsba foglalt hasított czimere, elől a magyar országczimer osztásaival, hátul az Anjouk aranyliliomaival, a másikban annak sisakdisze a strucz-tollak közül előtűnő strucz, csőrében patkóval, a paizsszineknek megfelelő kék-veres takaróval. A középső rosettában paizs nélkül, minden heraldikai kellék nélkül: Magyarország kettős keresztje.

Ez utóbbi ismét egy figyelemre méltó heraldikai momentum.

Az eszme, hogy a czimeralakokat paizskeret nélkül, diszitő motívumok gyanánt felhasználják, Olaszországban keletkezett. Ott már ennek a XIII. század végén van nyoma, az 1294-ben épült firenzei Santa Croce templom diszitményei között, a hol egy oszlopfőn az Alberti család czimerképét, az egymást keresztező lánczot, a czimerpaizsból kivéve szabadon alkalmazták.¹

Veronában egy századdal később a Can Signorio della Sca'la siremlékén ugyanezt látjuk s ismét egy századdal később a XV. század végén, a római Farnese palotának kutján a Farnesek liliomát. Franciaországban a XVI. század elején lép fel e szokás XII. Lajos építményein, míg Németországban csak a XVII. század elején

találunk első nyomaira az Aschaffenburgi Johannisburgon, a mainzi érsek hajdani székhelyén.¹

Hazánkban mint műépítészeti diszitő motívumot első ízben, megelőzve nyugatot a XV. század utófelében találjuk Mátyás királyunk budavári palotájában.

A XV. század végeig, a mint azt már fentebb is elmondottam, a magyar heraldikának, miután a még nyugaton is ritkaság számba menő czimerkönyveink nem voltak, czimeres sírköveink nagy része elpusztult, egyedüli forrását a pecsétek képezik. De ezen egyetlen forrás is hű képét adja a czimeres fejlődésének hazánkban. Nehéz volt ezen fejlődés, mert nem volt meg a nemzetben az érdekeltség és a fejlesztő erő, de azért alakulásaiban lépést tartott a nyugat heraldikájával, mintegy önkéntelenül, minden valószínűség szerint elébb a beköltözött idegen lovagok hatása alatt, majd a pompakedvelő Anjou királyok korában a fényes udvari élet követelménye gyanánt.

A czimeralakok a legegyszerűbb alakban voltak kölcsönözve az állat- vagy növényvilágból vagy egy-egy égi test alakjában. Ezen egyszerű jelvények, színekben változtak ugyan, de egyszerűségükben megmaradtak, egészen a XIV. század végeig. Az eddig meghatározott 29 nemzeti czimer, csaknem egészben képviseli a XIV. század végeig használt összes czimeralakokat. Ott van a sas, az Aba nemzetség czimerében, a melyhez társul még a Balog-Semjén, a Kaplyon és Miskolcz nemzetség s még vagy tiz más család² czimerében a sassal. A sas, a magyar heraldika fénykorának legkedveltebb czimerállata volt, épen olyan, mint a hanyatlás korszakáé az oroszán. Egy-két czimeren: farkas, medve, bika, kutya, szarvas, a madarak közül: kakas, a Czikó család czimerében: angyal, az Olnodi Czudar nemzetség paizsán a csatt és egy-két heroldalak egészíti ki a nemzeti czimeres czimeralakjainak sorozatát s ezekkel az ezen korból ismert czimeralakok változatossága is nagyrészt ki van egészítve.

¹ Zellner E. Herold. 1899. No. 5.

² Péter alnádor 1298; Tamás főispán 1299; János boldvakői várnagy 1300; Egyed fia István 1319; Nagymartoni Pál 1323; Mihály, bolondóczi várnagy 1328; Simon alországbiró 1339; Kecheő, pozsonyi várnagy (sisakdisz) 1362; István, Péter fia, gömői főispán 1365; Kővágóórsi György, Miklós fia 1392.

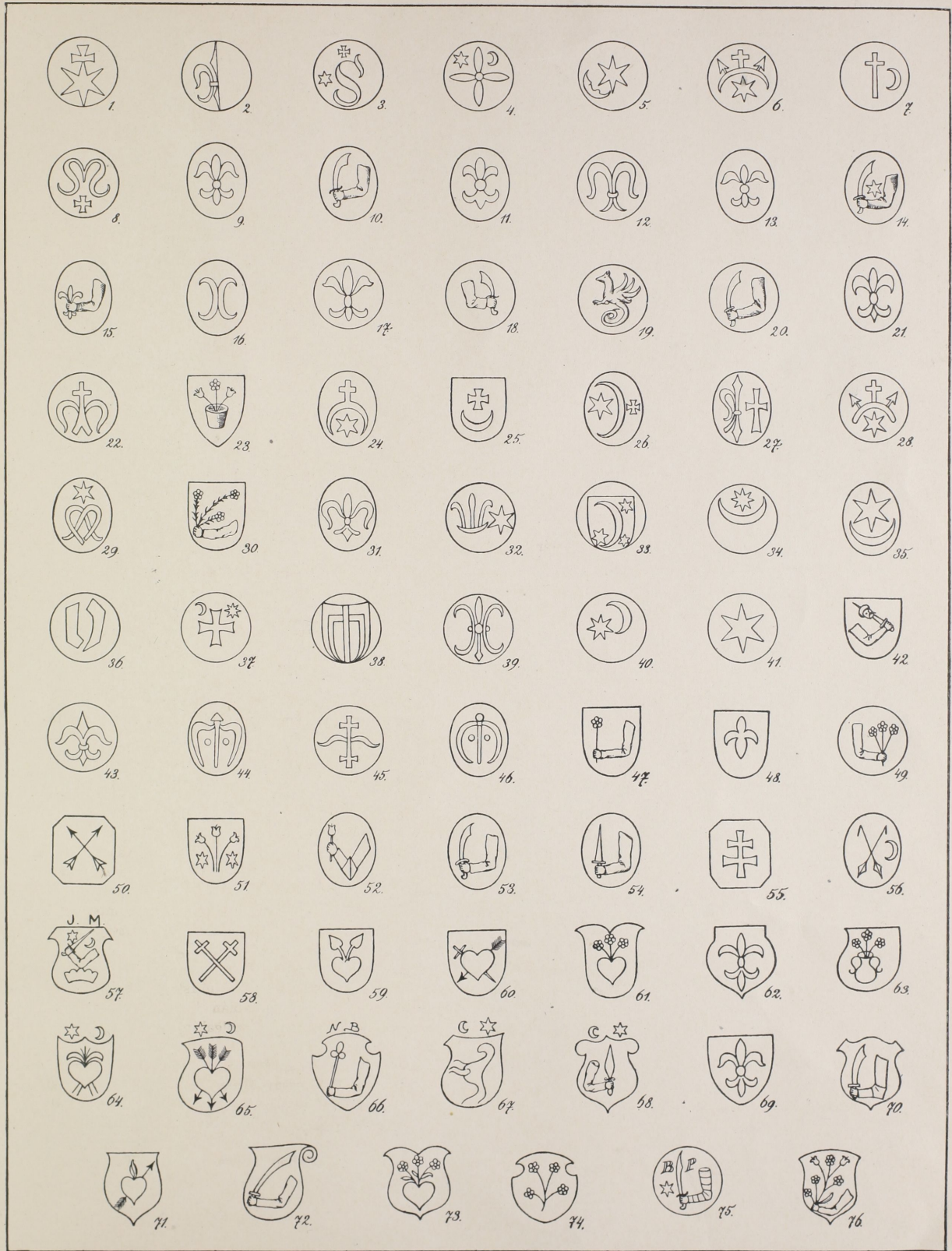
¹ Ledebuhr: Heraldisches aus Italien. — Festschrift zum 25. Jahr. Jubil. d. Vereins Adler.

A czimeralakok egyszerűségét nem tarkították még czimertörések sem, ilyenek nyomai csak a legritkább esetekben tűnnek fel. A midőn nyugaton a czimer, a XIV. század folyamán teljesen kialakult, a sphragisztikai emlékek tanúsága szerint, a kialakulás nálunk is késelem nélkül fellépett, de a sisakdisz egyszerűségben hasonlított a paizsalakhoz, még a segédsisakdiszekből is csak a női törzseket, szárnyakat és bölény-szarvakat fogadták el, de ezeket is csak a leg-ritkább esetekben használták.

A XIV. század végeig, a magyar heraldika tartotta meg az ősi heraldika nemes egyszerűségét legjobban s az ezen korból származó czimer-emlékeink a klasszikus heraldika legszebb alkotásai közé tartoznak.

Emblémák sorozata.

1.	1353.	Henrik, Dénes fia krassó- megyei alispán	Véghelyi gyűjt. Nemz. Múz	27.	1474.	Roskoványi Miklós és Frichy Márton	Csoma ltár.
2.	1367.	Berkesnénei Mihály mester borsodi alispán	Forgách ltár	28.	1474	Sárosmegyei alispánok	" "
3.	1389.	István comes Lack fia szepesi alispán	Tomka ltár. G. 8.	29.	1474	"	" "
4.	1394.	Ugyanó, körirata S. MARK FILII SIMEONI	u. o. G. 10.	30.	"	Sárosmegyei szolgabírák	" "
5.	1429.	Urbánfalvi János comes szepesi szolgabíró	u. o. G. 31.	31.	"	"	" "
6.	1429.	János comes Urbánfalvi Hank fia szepesi szolgabíró	Csoma ltár. Mariássy ltár.	32.	1475.	Szepesmegyei szolgabíró	" "
7.	1432.	Mátyásfalvi Tóbiás	Mariássy ltár.	33.	"	Szepesmegyei szolgabírák	Csoma ltár
8.	1436.	N. N. szörényi al-bán	Sombory ltár. Nemz. Múz.	34.	"	"	" "
9.	1440.	Petkey László bodrog- megyei alispán	Zichy cs. ltár. IX. 6.	35.	1479.	Ábrahámfalvi Damián szepesi szolgabíró	Forgách ltár. Nemz. Muz.
10.	1440.	Nagyvölgyi László bod- rogmegyei alispán	u. o. IX. 6.	36.	1485.	Csantafalvi Crigh Janos comes szepesm. szbíró	Tomka ltár G. 43.
11.	1447.	N. N. abauji szolgabíró	Csoma ltár.	37.	1492.	Egyik szörényi al-bán	Sombory lt. Nemz. muz.
12.	1445.	Polyák zempléni alispán	Dessewffy ltár.	38.	1493.	Miklósfalvi Boch Már- ton szepesm. szbíró	Tomka ltár. G. 44.
13.	1448.	N. N. bodrogm. alispán	Zichy ltár. IX. 186.	39.	1497.	Csantafalvi Lőrincz comes szepesm. szbíró	Tomka ltár. G. 46.
14.	1449.	N. N. bodrogm. alispán	u. o. IX. 223.	40.	1518.	Spáczay Gáspár és Zele	Sombory ltár.
15.	1451.	"	u. o. IX. 293.	41.	"	Miklós Krasznam. alisp.	"
16.	1451.	Nagyvölgyi László vicze	" " IX. 309.	42.	1503.	Fanchaly László abaúji alispán	Csoma ltár.
17.	1453.	bán és Bodrog megye szolgabírák	" " " 360.	43.	1505.	Czenthefalvi Lőrincz comes szepesm. szbíró	Mariássy lt. Csoma ltár.
18.	1453.	"	" " " 442.	44.	1505.	N. N. abaúji szolgabíró	"
19.	1453.	"	" " " 539.	45.	"	"	Gábrriel ltár.
20.	1454.	"	" " " 539.	46.	"	"	"
21.	1457.	Nyitra megye szolgabírák	" " " 539.	47.	1508.	Abaúji alisp. és szbíró	Gábrriel ltár.
22.	1462.	Eszeni Chapy János zempléni alisp. s bíró- társai	Dessewffy ltár.	48.	1513.	Gagy Demeter abaúji alispán	Gábrriel ltár.
23.	1458.	Dobay Gergely kolozs- megyei alispán	Dessewffy ltár.	49.	1518.	Mindszenty Péter szol- nokmegyei alispán és társai	Sombory ltár.
24.	1473.	"	Csoma ltár,	50.	"	"	"
25.	1474	Sárosmegyei szolgabírák	" "	51.	"	"	"
26.	1474	"	" "	52.	1520.	Szuhafői Rajnold bor- sodmegyei alispán és társai	Butykay levéltár.
				53.	"	"	"
				54.	"	"	"
				55.	1521.	Mindszenty Péter szol- nokm. alispán és társai	Sombory ltár.
				56.	"	"	"
				57.	1520.	Szemerey Mihály abaúji alispán és bíró társai	Gábrriel ltár.
				58.	1520.	Szemerey Mihály abaúji alispán és bíró társai	Gábrriel ltár.
				59.	1529.	N. N. borsodm. szbíró	Butykay ltár.
				60.	1357.	Felsőnémeti Miklós abaúji alispán	Kassa v. ltára.
				61.	1538.	N. N. abaúji szolgabíró	Csoma ltár.
				62.	1544.	" " " " " "	" "
				63.	1545.	F. R.	Sombory ltár.
				64.	1547.	Abaúji szolgabíró	Csoma ltár.
				65.	1547.	" " " " " "	" "
				66.	"	Nicolaus Boglyas	" "
				67.	1549.	Csatóházi Csathó István	" "
				68.	"	Chamai Fábrián Balázs	" "
				69.	1555.	N. abaúji szolgabíró	" "
				70.	"	Eöri Possay Gáspár ungi alispán	Both ltár.
				71.	1573.	Thussay Mihály	Forgách ltár.
				72.	1563.	S. J. ugoccai alispán	Gábrriel ltár.
				73.	1606.	Palay Boldizsár	Jakabfi ltár.
				74.	1623.	J. T.	" "
				75.	1633.	Borbély András	Tomka ltár,
				76.	1637.	Dubraviczky Zsigmond	" " G. 121.

RODOSTÓI NEMESLEVÉL RÁKÓCZITÓL, 1728.

A *Turul* 1907. évi IV-ik füzetében (193. l.) R. Kiss István úr a Győrvarmegye levéltárában őrzött armálisok közül ismertet és hasonmásban is közöl egy II. Rákóczi Ferencz fejedelemtől kiadott, — nagy ritkaság számba menő — nemeslevelet, a vele, hűségén, számkivetésben élt magyar philosophus *Kiss István* számára kiállítva, a kiről a Franklin-társulat által közzétett Mikes Kelemen Törökországi Leveli díszkiadásához irt «*Történelmi Bevezetés*»-ünkben emlékeztünk meg tüzetesebben.

Nos, egy egészen hasonló Rákóczi-féle rodostói nemeslevéllel — vagyis inkább az ő hűségében élő («in ordinem Nobilium a mandatis nostris») nemesek sorába iktató levéllel — mi is szolgálhatunk, melyet ugyan egy más munkánk keretében utóbb szándékoztunk napvilágra juttatni: mindazáltal most már, mint érdekes *pendent*-ot, nem késünk e becses folyóiratban kiadni; mely is így szól:

«Nos Franciscus II. Dei gratia Sacri Romani Imperij et Transilvaniae Princeps *Rákóczy*, partium Regni Hungariae Dominus et Siciuorom Comes, Dux in Munkács et Makovicza, Dominus haereditarius de Saáros-Patak, Tokay, Regécz, Ecsed, Somlyó, Szerencs et Ónod, etc. Praesentibus declaramus, quod in condignam considerationem sumptis fidelibus servitijs Nobilibus nobis dilecti *Joannis Baptistae Baronis de Vigouroux*, instantiaque ejus superinde facta, eundem munere Nobilium a mandatis nostris condecorare resolvimus. Praesentibus igitur intimamus et mandamus fideli nobis sincere dilecto primario stabuli nostri praefecto,¹ ut praedictum fidelem nostrum Joannem Baptistam Baronem de Vigouroux, secundum tenorem edicti nostri super hoc officio die 5-ta Januarij 1725. publicati, in ordinem Nobilium a mandatis nostris per praesentes adscitum officium praerogativis in supradicto Edicto declaratis et ex post suo tempore uberius specificandis gaudere et fungi faciat. Nec (*secus*) facturus. Datum Rhodoste, Die 7-ma Aprilis 1728.

Signé :

Franciscus Princeps m. p.

Signé : Bechon m. p.
L. S.

Nous Louiz Sauveur Marquis de Villeneuve, Conseiller d'Etat et Ambassadeur du Roy à la Porte Ottoman, certifiez et attestez, que la signature cy dessus est celle de feu Monseigneur le Prince Rágozcy, —» etc.

Dates au Palaiz de France à Péra les Constanti-

noples, le 21. May 1735. Signé : Villeneuve m. p. — Par Monseigneur signé : Belin m. p.

Ezen, a portai francia nagykövettől hitelesített egykoru másolat a görögországi Naxos szigetén honos *Lastics-Vigouroux* család leveles ládáiban őriztetik, nagyszámu egyéb, oroszországi és a Rákóczi-emigratiót illető iratokkal együtt. Az 1906-ik év őszén Rákóczi és bujdosó társai hamvai hazahozataláért Konstantinápolyba, Rodostóba, Izmidbe érkezésünk hire az egész Keleten elterjedvén, elhatott Naxos szigetére is, honnét aztán a derék Lastics-családtól a legszivesebb fogadtatásról biztosító meghívást nyertünk, e Rákóczi-iratok átkutatása végett. Azonban a mi keleti időzésünk a hazai ünnepélyek miatt szoros terminushoz lévén kötve, oda nem rándulhattunk el, hanem a jelzett iratok kiválogatása és lemásolás végett hozzánk juttatása ügyében az athènei osztrák-magyar követség útján tettünk lépéseket, melyek sikerre is vezettek. Így jutottunk számos kiváló érdekű, emigratio-korbéli diplomatiái ügyirathoz, köztöttük az imént közlött nemeslevélhez is.

Ezek egykori tulajdonosát, báró Vigouroux Jánost illetőleg röviden elmondjuk, hogy ő, mint francia lovas-kapitány 1717-ben, királya engedelmével Nagy-Péter orosz czár szolgálatába lépven, ott gyorsan emelkedett és pár év alatt az astracháni dragonyos-ezred ezredesévé lón. Mint ilyen szolgálá Péter czárt egész 1725-ben történt haláláig. Ekkor elbocsáttatását kérte s 1726-ban vissza, hazájában hátrahagyott családjához indult és ezen év nyarán Konstantinápolyba érkezett. Itt, természetesen, tisztelgett a francia nagykövetnél, a Rákóczival sűrű érintkezésben álló vicomte D'Andrezelnél. Ennek a sokat tapasztalt, élénk társalgásu s ügyesnél ügyesebb ember megtetszvé, beajánlá őt az elhunyt D'Absac helyére épen valami diplomatiái feladatokra alkalmas ügyvivőt kereső bujdosó fejedelemhez és elküldötte Rodostóba.

Mikes Kelemen 1726. szeptember 17-iki leveleiben emlékezik meg, «mint *nem régen hozzánk jött*»-ről Vigourouxról, de épen nem rokonszenvesen, sőt mint «igen hazug,» dicsekvő, «mindent tudott, látott, sok beszédü, sík nyelvü»

¹ Ez az egykor az áruló Ocskayt elfogott hires vitéz kurucz tiszt: Kosztolányi *Jávorka Ádám* ezredes vala.

kalandorról. Az érzékeny és gyanakvó Mikest, úgy látszik, valamivel megbánthatta a jövevény francia, hogy ennyire elítélőleg (s mondhatjuk: *igazságtalanul!*) nyilatkozik róla, ámbar alábbi soraiban maga is sejteti, hogy hön szeretett urára, magára a fejedelemre épen nem ily benyomást tett a bőbeszédű, eszes, finom francia főtiszt; mert mindjárt alább már így folytatja Mikes: «Gondolom — *a mint látom*, — *hogy talám megakad itt közöttünk*, mert az olyan sok beszédű, sík nyelvű sehonnain *itt igen kapnak.*»

Valóban, Rákóczi a bizalmát csakhamar megnyert s nagyon használhatónak bizonyult francia nemest állandó szolgálatába fogadá és fontos diplomatai küldetésekre alkalmazta külföldi udvarokhoz; nevezetesen először is szülőföldre: a párisi udvarhoz, XV. Lajos királyhoz és a Bourbon hercegekhez utaztatta őt, majd onnan a belga és hollandi státusokhoz, barátjához Ágost lengyel királyhoz és az özvegy czárnéhoz. Vigouroux mindenütt a legnagyobb ügyességgel s hűséggel jár vala el új ura dolgaiban és nem egyszer kimerülten, súlyos betegen tért haza Rodostóba. A fejedelem elismerése jeléül — mint láttuk — már 1728-ban a magyar nemes-séggel tünteté ki őt, kevéssel utóbb pedig katonai rangját is emelé: vezérőrnagygyá («Général-Major») léptetvén elő Vigouroux-t.

Igen vonzó és kedves epizód a rodostói egyhangú, szomorú életben a Vigouroux két növendék-fiának állapota, dolga. Az idősbik gyermeket, ki 1710-ben született, (1728-ban 18 évesnek iratik) atyja már orosz ezredes korában hazulról maga után küldette, hogy mégis legyen valakije az idegen országban; s a fiatal báró több esztendő töltné ott, tökéletesen megtanult oroszul, annyira, hogy ezen a nyelven leveleztek egymással is atyjával, a ki őt leveleiben «*douchincá*»-nak (lelkecsém) nevezi folyvást, — úgy, hogy ma sem ismerjük más nevét. Mikor az apa Oroszországot odahagyván, 1726 őszén, Rákóczi szolgálatába áll vala: kedves douchincáját is magával vivé Rodostóba, s a 16—17 éves francia nemes ifjút a fejedelem fölvevő udvari bejárói közé, ép úgy, mint egykor — odahaza — Mikest. És az élénk, kedves francia fiú úgy meg tudta magát kedveltetni a száműzött magyar coloniával, hogy nemsokára vala-

mennyiök «*douchincá*»-jává lón, — e becéző néven szólítá őt mindenki.

Az öreg Vigouroux-t Rákóczi 1726 végén, mint említők, hosszú ideig tartó diplomatai küldetéssel Franciaországba, majd onnan Belgiumba, Porosz-, Szász- és Lengyelországba indítván, ő mindenekelőtt francia földön élő családját keresé föl és új ura iránti őszinte hódolata, hűsége zálogául ekkor, 1727-ben, 14--15 éves kisebbik fiát is a fejedelem udvarában hagyott bátyja után Rodostóba küldötte Marseilles-ből, egy ismerős hajóskapitány felügyeletére bizván a gyermeket, kellő útiköltséggel. Mivel pedig ő közte és a fejedelem egyik bizalmas, kedvelt udvari főtisztje: a beregi előkelő származású Illosvay János között csakhamar oly benső barátság fejlődött, hogy egymást testvérekül fogadták, — aminthogy a douchincát is ennek atyai gondjaira bízta volt, — előre tudósítá Illosvayt, hogy második fia is («*mon fils le cadet*») legközelebb Smýrnába fog érkezni, kéri tehát barátját: küldje oda a gyermek elé a bátyját, az kísérje Rodostóba. Közvetlen célja a kisebbikkel egyelőre az, hogy a fiú *tanuljon meg törököll*, s e végett adja őt be Illosvay a capucinus-rend galatai missiója iskolájába; a tartáspénzről szóló utalványt íme, mellékeli.

Azonban másként történt. A douchinca elutazván, Smýrnában az apai utasításhoz híven, a kapitánytól átvette ugyan az öcscsét, de mivel ott pestisjárvány dühöngött, a rodostói parton szigorú vesztegzárt kellett a testvéreknek tartaniok, s azonkívül a hosszas utazás és a Smýrnától Rodostóig kiállott nagy vihar a kisebb fiút igen megviselte. Holtfáradt és beteg volt a szegény, s azért bátyja a szobácska egyetlen ágyát neki engedé át, — maga a földön fekvék. A fejedelem gyöngéd gondoskodásából, az ő keresztleánya, Mademoiselle Charrières — az egykoron hazánkban harczolt vitéz francia ezredes leánya — küldözgetett a két fiúnak ebédet, de az ételeket is csak az ablakon adogatták be, s a hozzájuk napjában gyakorta ellátogató atyai gondviselőjük, Illosvay János is csak az ablakon át beszélgethetett velök, míg a quarantain tartott.

Illosvaynak Naxosban fenmaradt nagyszámú szellemes, bizalmasan csevegő baráti levelei atyjokhoz, telvék a két, fölöttébb rokonszen-

vesnek festett gyermekről kedvesnél kedvesebb, elragadóan vonzó és naív részletekkel, úgy az ő, saját fiaként szeretett douchincájáról, valamint — és talán még inkább — kis öcscséről, a «*petit chevalier*»-ről, a ki feltűnő szép, romlatlan, jól nevelt és olyan kedves, okos gyermek vala, hogy mindenkit elbájolt, a ki csak megismerte. E szép «*kis lovag*»-ot mindenki dédelgette Rodostón, de legkivált Illosvay. A ki is a helyett, hogy Galatába vitte volna őt, — meg nem állhatta, hogy az első jó alkalommal személyesen be ne mutassa kis kedvenczét a fejedelemnek.

És a nagy, nemes Rákóczi szeretetét is mindjárt az első bemutatáskor annyira megnyerte a vonzó gyermek, hogy hosszabban elbeszélgetett, elenyelgett vele; mivel pedig zsenge koránál fogva egyéb udvari szolgálatra alkalmas még nem volt: nemes apródjai közzé vette őt fel,¹ pompás, nyalka, színes *magyar ruhát* készítettvén a kis francia legénykének, — a kinek készséges, kedves, figyelmes szolgálataival nagyon meg volt elégedve utóbb is, mint Illosvay jelenti a boldog apának.

Az épen ekkor (1727.—28.) atyjánál Rodostóban időző György herceg pedig szintén igen megkedvelé a *petit chevalier*-t, s egy szép fürge ponny-lovacskát és madarakat lövöldözni való kis puskát ajándékozott neki.

Íme, egy mosolygó idyll a rodostói bús életből!

Pedig ennek a dédelgetett, bájos gyermeknek nemsokára ugyan szomorú sorsa lőn!...

Az öreg Vigouroux báró tehát, két fiával együtt, a róla ugyancsak hibásan és elfogultan ítélt Mikes Kelemen rossz véleményét teljesen megczáfolva derék viseletével, ép oly híven és buzgón szolgálja vala az öreg fejedelmet egész haláláig, mint akár maga Mikes főkamrás.

Rákóczi halálakor a báró, úgy látszik, valamely bonyolult diplomatiái ügy intézése végett a párisi udvarnál időzött s ezért idősb fiára, *douchincára* bizá, a ki ekkor már az elhúnyt nagy fejedelem udv. főbejárója («*premier gentilhomme de la cour de S. A. S.*») volt, hogy a portai francia nagykövetségen készítettessen hiteles má-

solatot az atyjának magyar nemességet biztosító 1728-iki fejedelmi okiratról, a melyet az apa bizonyára Rákóczi József hercegnek, a néhai fejedelem idősb fiának készült bemutatni, tábornoki decretumával együtt. A következmények legalább idemutatnak.

József hercegnek ugyanis az 1735-ik év elején sikerülvén, öcscse György példájára, a bécsi felügyelet alól elosonni, Velenczébe menekült, a honnét tudósítá kiseded korától nem látott édes atyját, hogy hozzá készül Rodostóba. Ez a levél nagy örömet okozott a gyermekeit hévvel szerető öreg fejedelemnek, a ki — márczius hó eleje óta már betegeskedvén is — óhajtvá várta, napról-napra élénken várta elsőszülött fiát. De mivel ennek a III. Károly császártól némi kárpótlásul nyert sicíliai feuduma biztosítását az új (Bourbon) dynastiával is szükséges volt megerősíttetni és e miatt kénytelen vala huzamosabban időznie Nápolyban, — az öreg fejedelem váratlanul rohamosan rosszra fordult betegsége már nem engedte megérnie azt az utolsó örömet, hogy mind türelmetlenebbül várt kedves fiát karjai közé szoríthassa.

József hg. dicső atyjának váratlan haláláról Nápolyban értesülvén, Rodostó helyett most már Franciaországba utazott, hogy ott időző testvérével családi dolgaikról tanácskozzék s a barátságos francia és spanyol udvarokkal a teendőkre nézve érintkezésbe lépjenek.

E föladat hosszabb időt vőn igénybe; s azért a tesvérek atyjok rodostói udvarának s hagyatékának átvétele s az árván maradt bujdosó telep ügyeinek a fényes portán mihamarabbi kijárása, rendezése, elintézése végett elhatározák, hogy mint néhai atyjoknak immár tíz év óta bizalmas főhivét, tábornokát és diplomatáját, a György hercegtől már személyesen jól ismert *b. Vigouroux Jánost* küldik el Rodostóba és Konstantinápolyba, a József hg., mint idősb fiú által Marseilles-ben, 1735. október 15-én keltezett s ünnepelesen kiállított *plenipotentiális-levéllel*. Ennek eredetije ma is megvan Naxosban a Lastics-Vigouroux-család utódainál, számos más, Rákóczi Ferencz, József és György-féle, emigrationalis iratokkal, Vigouroux követi utasításaival és utazási naplótöredékeivel egyetemben; melyek már lemásolvák s majd annak helyén és idején közzé fognak tétetni.

¹ «Voici un joly garçon, — donc j'auré, que fait un page!» — mondá Rákóczi Illosvaynak, mindjárt az első bemutatás után.

E helyütt rövideden csak annyit említünk meg, hogy Vigouroux és két fia ép oly bensős, megbizott híveivé lőnek az erdélyi, tragicus sorsú trónkövetelő Rákóczi Józsefnek mind haláláig, a mint valának nagynevű édesatyjának; sőt egyikök fiatal életével is adózott a fejedelmi Rákócziakhoz való hűségéért. Ugyanis József herczeg diplomatiai küldetésében az öreg Vigouroux a lengyel udvarhoz tett utjából visszatérőben lévén a kisebbik fiával, — kit utitársul magával vitt vala, — az utánok kémkedtető lengyelországi osztrák követ titkos megbizásából valamelyik határszéli vendégfogadás mérget kevert az étükbe, az akkori nem épen ritka szokás szerint.

A méreg hatott; mindketten rosszul lettek. Az erős szervezetű apa sok kínlódás után, bár elnyomorodva, de mégis élve kilábolt ugyan valahogy: azonban szeretett fiának — ki a mérgezett ételből talán többet evett, vagy gyöngébb testalkatu volt, — már csak a holttestét vihette el magával nagy zokogások közt Konstantinápolyba. És ez a szegény fiatal áldozat, mint édes atyja szomorú leveleiből értesülünk, az *ifjabbik* Vigouroux-fiú («mon cher fils *le cadet*») volt, vagyis az egykor Rodostóban annyira dédelgetett bájos gyermek: a *«jölly garçon»*, a *«petit chevalier»*, az öreg Rákóczi Ferencz fejedelem fényes magyar ruhás kedves kis francia apródja...

A rodostói udvartartás József herczeg halála után feloszolván, az idősebb Vigouroux testvér: a *«premier gentilhomme de la cour»*, a hajdani *«douchinca»*, vagyonos görög leányt vett feleségül, ennek birtokára, Naxos szigetére költözött,

hol leszármazottjai ma is élnek, jó módban, s gondosan őrzik őseiknek, az öreg Vigouroux diplomatiai és katonai pályája miatt magyar, orosz és francia vonatkozásaikért oly becses levéltárát.

Az öreg Vigouroux-val, János báróval, ezen iratok közt utóljára 1741. júliusban találkozunk *Turinban*, hol — mint írja — már régóta nagybetegen sínylődik; mert a mérgezési eset óta, a mely kedves fiát megölte, ő sem bír magához jönni sehogysem; s azon fölül még szükséget is kell szenvednie. Azért az Istenre kéri a jezsuita-rend török birodalmi missióinak főnökét, — a kihez e levél szól, — hogy az ő diplomatiai hűséges fáradozásai, utazásai részbeli jutalmaképen még néhai Rákóczi József herczegtől részére kiutalványozott és, mint bizton tudja, ki is fizetett 2500 tallért vegye át azon név szerint megnevezett embertől a ki fölvette, és küldje mihamarabb hozzá Turinba, a hol bizony már csak ápoltatási költségeire is nagy szüksége van eme jól megszolgált összegre.

Az öreg Vigouroux báró, mint e levél soraiból sejteni lehet, valószínűleg maga is belepusztult, kedvencz fiát követve, a lassan ölő, szervezetét apránként megemésztő méregbe; későbbi nyoma ugyanis életbenlételének nincsen, legalább a naxosi osztrák-magyar konzul, Lastics ur által kiválogatott s velünk közölt családi iratok közt.

Álljanak tehát e főtebb irottak itt az ő és fiai — a bujdosó fejedelem hű szolgálói — emlékezetére, kapcsolatban a részére kiállított Rákóczi-féle rodostói magyar nemesi oklevéllel.

THALY KÁLMÁN.

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Negyedik közlemény.)

III.

Karácsonyi ur Thiethmárban látja azt az egykoru író, kinél feltalálható a harmadfélszáz évvel későbbi lengyel és sziléziai krónikák igazolása.

Ámde Thiethmár, mint már többször hangsúlyoztam, sehol, még csak czélzaskép sem mondja, mintha akár Deuix vagyis Géza feje-

delem neje, akár pedig a pannoniai király, a névszerint nem említett Sz. István anyjának testvére, Procu, bármiféle rokoni viszonyban lett volna a lengyel herczegi családdal. Már pedig ha unokanővérnek magyarazzuk is a «soror» szót: Procu másod- vagy akár harmadfokon, de mindenkép nagybátyja volt Chrobry Boleszlávnak, kinél menedéket keresett akkor, midőn kiszökött Magyarországból, hol előbb, a mig t. i.

országát el nem foglalta nővérének a fia, Sz. István, a másik egykoru forrás, a hildesheimi évkönyvek tanúsága szerint nemcsak előkelő állást viselt, hanem, a hogy az akkori németek mondták, egyenesen «rex» volt, azaz unokaöccsével egyenrangú uralkodó. Mellőzve a kérdés azon oldalát, hogy a még félszázaddal előbb teljes virágzásban levő hármás fejedelemség mellett alig képzelhető, hogy egy idegen azért, mert nagybátyja volt a nagyfejedelemnek, elnyerhesse a külföldiek szemében «rex»-nek nevezhető társfejedelemséget, melynek gyökerei a régi törzsrendszerral, a magyarság különböző keletkezési politikai alakulásaival voltak szorosán összefüzdve: csak arra hivatkozom, hogy Thiethmár semmiesetre hallgatta volna el az állítólagos lengyel atyafiságot, midőn Procuiról beszélt, ha csakugyan lett volna ilyen atyafiság.

Mert a lengyel dolgokat nagyon jól ismerte, nem úgy, mint a magyar dolgokat s épen Meskó és Chrobry Boleszláv családi viszonyait tárgyalja olyan részletességgel és a «tömöttségre való igyekezetnek» nagyon is ellentmondó bőbeszédűséggel, hogy ha hallgat arról, mintha Procu atyai nagybátyja lett volna Chrobry Boleszlávnak, hát ez biztosan mutatja, hogy nem volt az.

Hogy mennyire nem kereste Thiethmár a tömöttséget, épen a lengyel uralkodóház viszonyainak, Mesko nőülésének, keresztény hitre való térésének, Chrobry Boleszláv házasságainak ismertetése, gyermekeinek elsorolása bizonyítja, melyeknek elmondására és az előadás fonalát megszakitva, közbeékelésére akkor vesz magának alkalmat, midőn műve IV. részének 19 ik s következő fejezeteiben¹ elmondja a Sz. Adalbert vértanúságát s III. Ottó császár 1000-ik évben történt látogatását Chrobry Boleszlávnál, a mikor is fölkeresve Sz. Adalbert holttestét Gnezdában, megalapította a lengyel egyházat, gnezdai érsekké tette Sz. Adalbert testvérét, Radimot, vagy mint mások latinosan nevezik, Gaudentiust s alája rendelte Reinberg cholbergi, Poppo krakkói és János boroszlói (wrotislai) püspököt, «remélem, törvényesen — teszi hozzá — mindamellet azon főpap (t. i. a magdeburgi érsek) beleegyezése nélkül, kinek fenhatósága alá volt vetve ezen

egész terület» s a ki alatt csak Vunger, poseni püspök maradt meg ezután is.

Mindezek részletes elmondása után a 35-ik fejezetben visszatér megint a nyolcz évvel előbb meghalt Meskóra, hogy a már előzőleg mondotokon kívül azt is előadja felőle, a mi még elmaradt.² Ez a cseh területéről vett feleséget, idősbik (II.) Bolizláv nővérét, ki nevének a valóságban is megfelelt. Mert szlavon nyelven Dobrawának hívták, a mi teuton beszédben Bonát jelent. Látva ez a Krisztushoz hű asszony, mennyire el van telve férje a pogányság sokféle tévedésével, gyakran forgatta szorongó elméjében, mikép kötné őt a hitben is magához. Hosszadalmasan elmondja aztán Thiethmár, hogyan történt, a mig a szeretett nő gyakori intéseire Meskó végezetül «kiokádta veleszületett hitetlenségének mérgét»³ s népével együtt áttért a kereszténységre, de az első főpap, Jordán sokat fáradozott velük, mig szóval és tettel meg tudta nyerni őket «a fölülről eredő szőlő művelésére».³

Ezután szülte ez a jó anya töle nagyon elfajzott fiát és sok szülőanya veszedelmét,⁴ kit testvére nevééről Bolizlavnak nevezett. A következő 36-ik fejezetben aztán elmondja Thiethmár, hogy megholt Dobravka (Annalista Saxo szerint 977-ben), s Meskó ekkor egy apácát vett nőül a Calva nevű zárdából, Thiedrik örgróf Oda nevű leányát, kinek nagy volt önhittsége, «mert megvetette égi jegyesét, elébe helyezvén neki a harczos férfit». Ez szülte férjének: Meskót, Suentepulkot és az itt csonkán maradt szöveg által meg nem nevezett harmadik fiut. A 37-ik fejezetben átér Meskó herczeg Ottó császár 10-ik évében, 992-ben junius 8-ik kalendáján bekövetkezett halálára, ki hátrahagyott egy több felé osztandó országot, de fia Bolizlav elkergette mostoháját és testvéreit és róka fufangjával egyesítette az országot. Ez csakhogy egyedül

¹ Miseconis Poleniorum incliti ducis et in superioribus libris ex magna parte signati residuum explico factum.

² Crebro dilectæ uxoris ortatu innatæ infidelitatis toxicum evomuit.

³ Jordan, primus eorum antistes, multum cum eis sudavit, dum eos ad supernæ cultum vineæ sedulus verbo et opere invitavit.

⁴ Post hæc peperit bona mater filium longe sibi degenerem et multatum perniciem genitricum.

¹ Pertz MGSS. III. 782—784. Bielowski I. 258—264.

uralkodjék, mellőzött minden jogot és méltányosságot. Nőül vette Rigdag örgróf leányát, aztán elhagyta s ekkor Magyarországból vett feleséget, kitől Besprim nevű fia született, de azt is elűzte;¹ harmadik neje volt Emnildis, ki a tiszteletreméltó Dobremir urtól született. Ettől volt két fia, Meskó és egy másik, kit kedvelt ura, az atya nevéen (vagyis kihámozva a kissé czifrán szövegezett mondat értelmét) Dobremirnak nevezett² és született három leánya, egyik apátnő, másik Hirimann gróf, a harmadik Wlodemir király fiának a neje.

Mindezek közbevetése és részletes elmondása után tér vissza megint a 38-ik fejezetben az 1000-ik év eseményeire s egész röviden megemlíti, hogy Ottó császár kegyéből és ösztönzésére Henrik bajor herceg veje (vagy sógora) Waic (az átíró Annalista Saxo hozzáadása szerint: Pannónia királya), országában püspöki székeket állítván, koronát és áldást nyert.³ Itt említi Thiethmár legelőször Sz. Istvánt s mindjárt utána megint egy közbeszúrás következik, a mi a császár már előzőleg elbeszélte római tartózkodása idejében történt, de a szöveg csonkasága miatt megszakad az elbeszélés.

Egész az 1018-iki eseményekig nem szól a magyar dolgokról, kivéve Henrik király fivérének, Brunonak a magyarokhoz való menekülése és a magyarok közbenjárására történt megkegyelmeztetése megemlést az 1004-ik évnél (Lib. VI. 2—3.), pedig nagyon szívesen vennék, ha ki tudnánk egészíteni vagy helyesbiteni művéből legendáinkat és krónikáinkat ezen homályos, csak az egyház megalapítása és a királyság szervezése általános eredményei után ismert esztendőkhány részletével, ha módjában lett volna tudomást szerezni róluk a tudós és lelkiismeretes merseburgi püspöknek. Ez a hézag mutatja egész nagyságában — összehasonlítva a lengyelekről, Meskoról s Boleszlávról mondottakkal — mily

¹ Említi e nőt a Chronicon Polono-Silesiacum is: «deflorata prius filia regis Russie, quam ipsius coniugio negaverat. Deinde ducens filiam ducis Ungarie». (Pertz XIX. 558) Dlugoss már Géza fejedelem leányának mondja s Juditnak nevezi.

² Quem dilecti senioris sui nomine, patris, vocavit.

³ Imperatoris autem predicti gracia et hortatu gener Heinrici, ducis Bawariorum, Waic in regno suo episcopales cathedras faciens coronam et benedictionem accepit. (Pertz III. 784. Bielowski I. 264.)

kevés hír jutott tőlünk Merseburgig. Csak Boleszlávval kapcsolatban tud még valamit Thiethmár a magyar dolgokról és ismét megszakítva az elbeszélés folyamatát, a VIII. könyv 3-ik fejezetében összefoglal mindent, a mit csak hallott a pannoniai királyról, anyai nagybátyjával való viszályáról, valamint atyja és anyja személyes tulajdonságairól.¹

«És most elég is ezekről beszélnem — írja az előző fejezet végeztével — mivel hátra van még némi mondandó az említett herceg, t. i. Bolizlav balszerencséje felől.» Volt ugyanis Boleszlávnak egy városa Magyarország határán, melynek őrzését Procuí urra, a pannoniai király avunculusára bízta, kit amaz azelőtt elűzött a saját székhelyéről. Nejét azonban nem tudta megmenteni a fogságtól, de unokaöcscse szíveségéből, bár ellensége volt, ajándékképen kapta vissza. Sohasem hallottam más valakiről — jegyzi meg a kegyes püspök — hogy annyira kedvezne a legyőzötteknek s ezért úgy az említett városban, mint a többiben is, sűrű győzelmet adott neki az isten. Ennek az atyja, Deuix pedig fölötte kegyetlen vala és hirtelen haragjában sokakat megölt. Midőn keresztény lett, e hit megerősítése végett szigoruan bánt ellenálló alattvalóival s régi bűnét isten iránti buzgalomtól hevülve, lemosta. Midőn pedig a mindenható istenen kívül különböző álisteneknek is áldozott s papja e miatt megintette, azt felelte, elég hatalmas arra, hogy megtehesse. Neje Beleknegini, vagyis szlapon nyelven a szép asszony pedig módfelett ivott s a lovon harcosok módjára ülve járt, egy bizonyos férfit, szerfölötti haragra gerjedvén, megölt. Jobb volna pedig, ha orsót forgatna ez a bemocskolt kéz és türelem zabolázná meg szeles esztét.²

¹ Pertz III. 862. Bielowski I. 312—313.

² Et nunc de hiis ista dixisse mihi sufficiat, quia de prefati ducis (Bolezlavi) infortunio resquedam narranda restat.

Habit hic quondam urbem in confinio regni suimet et Ungariorum sitam, cuius erat custos Procuí senior, avunculus regis Pannonici, a suis sedibus ab eodem, ut modo, antea expulsus. Qui cum uxorem suam a captivitate non posset absolvere, gratuito nepotis sui, quamvis inimici, suscepit eam ex munere. Nunquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis et ob hoc in civitate superius memorata, sicut in caeteris sedulam Deo eidem concessit victoriam.

Ennyi az egész, a mit tud Szent Istvánról és családi viszonyairól. Vajmi kevés ahhoz képest, a mit Mesko és Chrobry Boleszláv családi összeköttetéseiről mond. A ki olyan bőbeszédűen szólt ez utóbbiakról s oly részletesen ismerte, lehetetlen, hogy mivel úgy is «res quedam narranda» lebegett a szeme előtt, közbe ne szurta volna Prokuinát, hogy azért menekült Boleszlávhoz, mert ez is unokaöccse volt neki, mint a pannóniai király. Még a «tömörségre való igyekezete» sem lett volna ebben akadály, csak annyit kellett volna mondania: «cuius erat custos patruus eius, Proci senior simulque avunculus regis Pannonici, a suis sedibus, ab isto (vagy: a posterius dicto) antea expulsus». Belekneginél is elég lett volna ez a két szó: «amita Boleszlavi». De épen csak ez hiányzik, a minek döntő fontossága volna egy ilyen, a lengyel dolgokról pontosan értesült egykorú forrásnál. S ezen a hiányon nem segít semmiféle kimagyarázás sem.

Egészen másképp áll a dolog, ha Prokui és Beleknegini azok a személyek voltak, kiket a magyar hagyomány ifjabbik Gyulának és Saroltnak nevez. Thiethmár nem ismerte a magyar dolgokat; soha nem járt Magyarországon, tehát szó sem lehet arról, hogy közvetlen tapasztalatait adta elő; azt a néhány sorvány adatot halomából tudja, másod-, harmadkézből kapta s itt első sorban is a Sz. Adalberttel együtt és később nálunk megfordult cseh papokra gondolhatunk. Ez magyarázza meg azon szláv vagy elszlávított neveket, melyeknek oly nagy jelentőséget tulajdonít Karácsonyi ur, holott legfőlebb is csak annyit bizonyíthatnak, mint pl. a Béla király jegyzője által Bulcsu karchas apjának mondott

Huius pater erat Deuix admodum crudelis et multos ob subitum furorem suum occidens. Qui cum Christianus efficeretur, ad corroborandum hanc fidem contra reluctantes subditos sevit, et antiquum facinus zelo Dei ex æstuans abluit. Hic Deo omnipotenti variisque deorum inlusionibus immolans, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se et ad hæc facienda satis potentem affirmavit.

Uxor autem eius Beleknegini, id est pulchra domina slavonice dicta, supra modum bibebat et in equo more militis iter agens quendam virum iracundie nimio fervore occidit. Manus hæc polluta fusum melius tangeret et mentem vesanam patientia refrenaret.

(Pertz MSSG. XIX. 86.: Bielowski I. 312--313.)

Turul. 1908. I.

Bogát, a Liutprandtól is ismert «rex Bugat» neve. Ha Bogát már a X. század első tizedeiben viselhetett szláv nevet: semmikép sem volna meglepő, ha a bolgárokkal szomszédos és a bolgár dinasztiaival vagy előkelő családokkal bizonyára többféle kapcsolatban levő marosvidéki Gyulák nemzetségénél is előfordulna egy-két szláv név.

De ha figyelmen kívül hagyjuk is ezt a szempontot, még mindig fenmarad az a kérdés: vajjon Sz. István anyjának és nagybátyjának csakugyan az volt-e az igazi neve, a mit Thiethmár említ? Épen Thiethmárral szemben vetetünk fel ilyen kérdést. A négy név közül ugyanis a mit felhoz, *Deuix* a magyar Gyeycsa, Gyeycsa elferdése; semmi sem bizonyítja jobban, mennyire ki van vetköztetve eredeti alakjából, mint hogy volt idő, midőn sehogy sem akarta elfogadni Karácsonyi ur Sz. István atyja nevének.

Szent Istvánt *Waic*nak nevezi Thiethmár azon alkalommal, midőn röviden megemlíti róla, hogy püspökségeket alapított s koronát kapott. Később már név nélkül, csupán a «Rex Pannonicus» jelzéssel emlegeti, igazi nevét, a mindenféle más forrásban levő Stephanust egyáltalában nem használja, ellenben a Waic névről mások nem tudtak rajta kívül, mert Saxo Grammaticus a Waicról mondottakat egyszerűen Thiethmárból írta ki. Karácsonyi ur szerint Waic Sz. István pogány neve s a. m. Vojk, de ez inkább délszláv név, mint lengyel, úgy hogy ha van valami bizonyító ereje Sz. István anyjának származására nézve, sokkal többet bizonyít a bolgárokkal kapcsolatba hozható Sarolt, mint a lengyel Adelhaid mellett, számba véve, hogy a Piaszt-ház által használt nevek közt egyáltalában nem fordul elő. De mivel semmi biztosítékunk sincs arra, hogy Thiethmár pontosan adja a magyar neveket, sőt az elferdített Deuix épen az ellenkezőt mutatja, az Árpádház egyéb pogány nevéhez hasonlóan török eredetűnek is tarthatjuk s Vámbéry magyarázata után¹ a török *Bajik* (a. m. gazdag, hatalmas) módosításának vehetjük. Kérdés azonban, hogy csakugyan pogány név-e? Pauler úgy vélekedik, hogy Sz. István már kereszténynek született² s ha anyja — akár Sa-

¹ A magyarok eredete. Budapest, 1882. 183. l.

² A magy. nemz. tört. az Árp. kir. al. I. k. 26. l. és

rott, akár Adelhajt befolyása alatt tért Géza a kereszténységre, akkor alig is juthatunk más következtetésre. De akkor aztán az is nagyon kétséges, hogy keresztnevén kívül még valami külön pogány nevet kapott volna Sz. István és épen Thiethmár, a magyar dolgokban tájékozatlan Thiethmár volna az egyedüli, ki erről tudott. A dolgot, azt hiszem, legkielégítőbb módon Dedek Cr. L. világította meg,¹ kinek magyarázata szerint a Waic egyszerűen a Stephanus név elszlávosítása, a görög stephanos = koszoru, korona szó lefordítása. Ha cseh papoktól vette Thiethmár azt az adatot, hogy Sz. István püspökségeket alapított s koronát kapott a pápától: akkor nagyon is értjük a Waic nevet, különösen, ha még azt is számbavesszük, hogy az a mysticismusra rendkívül fogékony idősök, melyben a koronázás történt, symbolikus jelentőséggel ruházta fel Sz. István nevét, a mit a legendák még inkább kibővítettek. Gézának még fia születése előtt látomása volt álmában s fia királyságát jövendölik meg neki. «Hic unus erit de regibus electis a domino, coronam uite secularis commutaturus eterna» — írja a Legenda maior, alább pedig, midőn Sz. István születését említi, így folytatja: «Nomen sibi impositum est Stephanus, quod alienum a consilio dei non credimus. Stephanus quippe grece coronatus sonat latine, ipsum quippe in hoc seculo deus uoluit ad regni potentiam, et in futuro corona beatitudinis semper permanentis redimere decreuit». (Cap. I. 3. II. 5. M. Florianus: Fontes Dom. I. 13, 14.) A Hartvik-legenda a főntebbieken kívül még a következő szavakat adja Sz. István vértanu szájába, a ki Géza teherben levő nejének jelent meg: «Confide in domino mulier, et certa esto, quia filium paries, cui primo in hac gente corona debetur et regnum, meumque nomen illi imponas». (Cap. III. 4. U. o. 37. l. V. ö. 36., 38. l.)

Ha Waic nem a pogány neve volt Szent Istvánnak, hanem a symbolikus értelemben magyarázott Stephanus név elszlávosítása a cseh papok által: akkor az is föltehető, hogy a Beleknegini és Procu neveknel körülbelül szintén

így jártak el azok, a kiktől valók Thiethmár magyar vonatkozású adatai. A dolog lényege mindenesetre az — bármennyire hangsúlyozza is Karácsonyi ur Thiethmár egykorúságát, nagy tudományát és lelkiismeretességét, hogy a tudós főpap nem a saját személyes és közvetlen értesüléseit adja elő, hanem csak azt és olyan alakban, a mit s a hogyan másoktól hallott. S talán ép ez az oka, hogy elhallgatta a Boleszlávval kötött ellenségeskedés alkalmával a pannóniai király nevét; mintha zavarban lett volna, vajjon egy személy-e az a Waic, kit előbb a bajor herceg vejének mondott, a Boleszlávval harczoló Stephanus királylyal? Prokuiról és jelentőségéről sem lehetett valami biztos és világos felfogása; afféle előkelő urnak, «senior»-nak gondolta, nem pedig azon «rex»-féle uralkodónak, kinek külön országa, «regnum»-a volt, mint a hogy a másik egykoru s a X. századbéli magyar viszonyokkal sokkal összhangzóbb forrás, a hildesheimi évkönyviró mondja. Nem tud Thiethmár a Julius = Gyula névről sem, holott most már Karácsonyi ur is úgy magyarázza, hogy Prokuira értendő és pedig Prokui volt az anyai nagybátya neve, gyula pedig a hivatala. Ha tudott volna róla, nem mulasztotta volna el, hogy ne mondja, melyik volt az anyai nagybátya tulajdonképeni neve s melyik a méltósága neve.

Ilyen szempontból fogva fel Thiethmár magyar vonatkozású adatainak eredetét: Géza fejedelem nejének *Beleknegini* neve sem lehet egyéb, mint a fejedelemasszony ősmagyar czimének, a *Nagyasszonynak* szláv fordítása, a Sarolt hagyományainkban is emlegetett szépsége után népetymológiával «Beleknegininek», «Szépasszonynak» magyarázott *Veleknegini*, *Velika-Knegina*. A Nagyasszony czim ősrégiségét legjobban bizonyítja az, hogy az egyház is átvette szüz Mária egyik jelzői elnevezésének. Hogy az ilyen czimek, méltóságnevek mily gyakran szokták helyettesíteni a tulajdonképeni nevet: fölösleges bizonygatni. A törökségnél is a mohamedanizmus előtti időkben, mikor még a közéletben nagy volt a szerepük, rendszeren csak *Khatun* néven emlegették a fejedelemnőket, a mi megfelel a magyar Nagyasszony czimnek, úgy hogy a ki nem tudja a khatun jelentését, könnyen tulajdonnévnek gondolhatja. Thiethmárral is ez tör-

493. l. 36. jegyz. 494. l. 39. jegyz. és A magy. nemz. tört. Szt.-Istvánig. 107. l. és 191. l. 152. jegyz.

¹ Századok. XXXIX. 1905. 759. l.

tént, midőn szláv forrás utján egyet-mást hallott Deuuixről és nejéről, csak hogy itt még közbejárt a szláv népetymológia is, a minek az okát teljesen megértjük a Nemzeti Kr. azon adatából, hogy Sz. István anyja «igen szép nő» volt, úgy hogy szépségét a szomszéd fejedelmi udvarokban is sokáig emlegették.

Ilyen eredményre jutunk a Prokui névnél is.

Ha a rex Julus megfelel a magyar hagyomány Gyula fejedelmének: nagyon közelfekvő az a föltevés, hogy a Thiethmár Procuia, meg a Gyulák nemzetségében Béla király jegyzője által említett Horca név közt is van valami kapcsolat. Abból, hogy a Prokui valóságos szláv név, nem következik egyéb, mint hogy Thiethmár forrása egy olyanforma hangzásu meglévő szláv névvel helyettesítette a magyar Horka nevet. Mert — ha már az unalmasságig ismétlem is — folyton szem előtt kell tartanunk, hogy Thiethmár másod-, harmadkézből veszi meglehetősen sovány magyar adatait s egykorúsága mellett sem tarthat számat a hitelességnek arra a fokára, a mi megilletné akkor, ha közvetlen értesüléseit adná elő, mint p. a lengyel dolgoknál. Akár a cseh papoktól, akár a lengyelektől hallotta azokat, a miket Prokuiról mond, mindenkép számolnunk kell azzal a körülménnyel, hogy a hildesheimi évkönyvek rex Julusa s a magyar hagyományok Gyulája szláv világitásban jelenik meg nála, tehát a Gyulák nemzetségében említett Horka név el van szlávositva. A nevek idegenek által való elferdítésének sokféle módja van. Ezek közé tartozik az is, a mikor különböző eredetű, de hasonló neveket fölcserélnek és azonosítanak egymással. Így a lengyeleknél többször előfordul *Béla* helyett a *Boleszláv* név használata, pl. a krakkói évkönyvekben: «1234. nascitur Kinga filia Bolezlay» (Traska átiratában: «1234. nascitur Kinga filia regis Ungarie Bele». Bielowski II. 837.) vagy «1270. obiit Boleslaus filius Bele regis Hungarii». (Traskanál: «1269. dux Bela, filius regis Ungarie nomine Bele obiit et sepultus in Stirgonii,» U. o. 840. l.) Sędziwoj évkönyveiben: «1239. Dux Boleslaus filius Lesthkonis duxit dominam Kynkam filiam Boleslai regis Ungarie». Bielowski II. 877. (Traskanál: «1239. dux Bolezlaus accepit uxorem filiam regis

Ungarie, nomine Kingam, bonam mulierem et sanctam.» U. o. 837.) Ekkép magyarosították nálunk Szabóra a francia forradalom idejében Nagyváradra menekült s ott nevelősködő *Chabaud Rohan* marquis nevét, úgy hogy ivadékaik már a tősgyökeres magyar Szabó nevet viselték, mint p. a hetvenes évek egyik kedvelt énekesnője, Tannerné szül. Szabó Róza. Egy másik ilyen menekült francia családból, *Lacroix*ból lettek a pestmegyei *Lakrovicsok*. A régi *Liechtenstein*-huszárok *Lik István*ra ferdítették az ezredtulajdonos nevét. Madame Adame, midőn Magyarország primásának, félreértette ugyanis, midőn az *archevêque à Gran*-ról beszéltek neki s összezavarta az *archevêque Agram*-mal. Ilyen annak az évekkel ezelőtt Budapesten főleg az írói körökben jól ismert pinczérnek az esete is, kit mindenki *Sándornak* hítt, maga is így nevezte magát, pedig, mint halála után kisült, János azaz hogy Johann volt az igazi neve. Nagyon egyszerűen történt a névcseré. Mikor idevetődött Ausztriából, németes francziassággal *Schannak* (Jean) hívták, ebből a magyar vendégek *Sanyit* csináltak, ez pedig tudvalevőleg a m. Sándor. Ugy-e, semmi köze sem volt e metamorfózishoz a János és Sándor nevek tulajdonképeni eredetének? Hát ilyenforma metamorfózist láttam és látok a Horka és Prokui nevek között.

Nem az a kérdés lényege tehát: szláv név-e a Prokui? Hiszen már Pauler is megjegyezte; «a szláv Proku, Prokos, Proka=relíquus, maradék, a ki fenmaradt, a senior Procuia tehát mintegy oly urat jelentene, a ki megmaradt még, miután a többi István legyőzte». Arról van tulajdonképen szó: mennyi fogadható el Thiethmár azon állításából, hogy Sz. István anyai nagybátyjának Prokui volt a neve. Az igazi neve volt-e vagy valami más lappang alatta?

Ilyen okoskodás fonálán jutottam arra az eredményre, hogy azon Horka névvel függ össze, mely Béla király jegyzője szerint előfordult a Gyulák családjában s így tényleg kapcsolatba hozható rex Julusszal. Más kérdés aztán, hogy tulajdonképen Gyulának, vagy pedig Horka =

¹ A. magy. nemz. tört. az Árpád-házi királyok alatt. Budapest, 1893. I. 527. I. 141. jegyz.

Prokuinak nevezték-e Sz. István nagybátyját? Úgy az egyik, mint a másik név megfelel a két X. századbéli fejedelmi méltóság, a gyulák és karchasok = horkák elnevezésének, tehát vagy Thiethmár adatát magyarázhatjuk úgy, hogy Procu senior a. m. «Horka, a gyula» vagy megfordítva a hildesheimi évkönyvek rex Julusát vesszük egynek ezen magyar kifejezéssel: Gyula, a ki rex vagyis horka volt. Alább a Koppány⁵ és Sz. István anyja közti házasság vérfertőztető jellegének magyarázatánál majd részletesebben is fogok szólni arról, miért kell a Gyulákat a horkák, karchasok fejedelmi nemzetségéhez kötnünk s elejtenem azt a régebbi felfogásomat, mely szerint épen megfordítva a Horkát gondoltam személynévnek. Itt elég, ha röviden utalok arra, hogy a Thiethmár-féle Procu névben Sz. István anyai nagybátyja horkai méltóságának elferdített és egy szláv személynévvel összezavart elnevezését kell keresnünk, vagyis egyszerűen az történt, a mire megint számtalan példát hozhatnánk fel, hogy a Lengyelországba menekült ifjabb Gyulát nem a saját nevéen, hanem a fejedelmi méltósága után emlegették a szlávok; miféle átalakuláson ment keresztül a név a szlávok ajkán, míg Prokui lett belőle: azt természetesen biztos adatokkal nem állapíthatjuk meg, de nagyon valószínű, hogy a karcha, horka és kargu, karguj, karvuj, kraguj szók összezavarásából indult ki névcseré. A végső következtetés mindenesetre az, hogy akármilyen vékony szál is a Prokui és Horka nevek egyeztetése, mégis olyan szál, mely ujabb oldalról fűzi a magyar hagyományt az egykoru források adataihoz s rávezet mindegyiknek megértéséi ez a nélkül, hogy olyan magyarázathoz kellene folyamodnunk, a mi lehet ugyan egyszerű, de aligha mondható megnyugtatónak, hogy t. i. Béla jegyzője meseköltő s egyebek közt a Horka nevet is az ujjából szopta.

Elfogulatlanul vizsgálva a Sz. István anyjára vonatkozó Thietmár-féle adatokat arra az eredményre kell jutnunk, hogy találunk ugyan további felvilágosításokat a magyar hagyományban, miket maga Thietmár nem magyaráz meg, de világos ellenmondás nem állapítható meg közte és a magyar krónikák között. Az a három szláv név, melylyel Szent Istvánt, anyját és anyai nagybátyját említi, Dedek szerencsés öt-

lete után, a mi világot vetett a Waic név eredetére, csak azt mutatja, miféle forrásból valók adatai; nem olyanok, melyek közvetlen a magyarságtól kerültek hozzá, hanem olyanok, melyek a szláv felfogás kohóján mentek keresztül és szláv színezetet nyertek. Ha a szláv máz helyett visszaállítjuk a magyaros alakot, a mi az egyes jelenségek figyelembe vétele és összehasonlítása után nem is olyan nehéz, akkor találunk ugyan a lelkiismeres és tudós Thiethmárnál egy pár nagyon becses részletet, csak azt nem, a mit Karácsonyi ur keres nála. Megtudhatjuk, hogy a pannóniai király elűzte székelyéről anyai nagybátyját, a «prokui» vagy magyarosan «horka» urat, kiről azt mondja a hildesheimi évkönyvíró, hogy «király» volt s Julusnak, tehát a magyar hagyománnyal egyezően Gyulának nevezték. Azt is megtudhatjuk, hogy az országa vesztett s fogságba vetett nagybátyja valamiképen megszabadult és Boleszláv lénygel herceghez menekült. De arról sem Thiethmár, sem semmiféle más forrás nem tud, mintha ez a nagybátyja lengyel főúr lett volna; hogy 997-ben vagy akár előbb, akár később idegen földről jött volna Magyarországra s az unokaöccse ellen föllázadt magyarok ellen harczolt volna; hogy ezen szolgálataiért unokaöccsétől kapta volna a gyulai «hivatalt» és egy országrész, talán a Dunán inneni vidék kormányzását olyanforma hatáskörrel, minő a későbbi erdélyi vajdáké volt; hogy azért támadta volna meg Szent István 1003-ban, mert a midőn Chrobry Boleszláv elfoglalta Cseh- és Morvaországot, Prokui vele szövetségelt unokaöccse ellen. Hiába akarja velünk elhítenni Karácsonyi ur, hogy mindezt egykoru és megbízható adatok után állította össze. Az ilyen megbízhatóságot Karácsonyi ur — ha t. i. másnál tapasztalja — «déliab»-nak, meg «szappanbuborék»-nak szokta mondani. A mi pedig Szent Istvánnak nagybátyja ellen indított hadjáratát illeti, annak okát egészen másban sejteti a hildesheimi évkönyvíró, mint a miben Karácsonyi ur keresi. Ha rex Julus országát erővel kellett a kereszténységre hajtani («regnum eius vi ad christianitatem compulit» Pertz III. 92.) akkor nyilván a kereszténység és pogányság közti ellentétből kellett kifejlődni a nagybátyja és unokaöcs közti ellenségeskedésnek. Tehát csakugyan az volt az ok,

a mit Béla király jegyzője hoz fel, hogy t. i. a minor Geula «in fide esset vanus et noluit esse christianus». Nincs itt nyoma a Boleszlávval való szövetkezésnek, Thiethmár sem említi, a midőn Boleszláv 1002—1004-ki dolgait és a cseh dolgokba való beavatkozását meglehetősen részleteken tárgyalja (Lib. V. 6—22. Lib. VI. 1—11.), nem valószínű tehát, hogy ne hallott volna róla valamit s már itt ne beszélt volna Prokuiról.

Géza fejedelem és neje, a «Szépasszonynak» is nevezett Nagyasszony jelleméről szintén mond el egy pár becses vonást Thiethmár. A mi a fejedelemnő férfiasságait illeti, nagyon illenek ahhoz a képhez, a mit Sz. Adalbert életírója, az 1009-ben vértanu halált halt Bruno ad róla, a ki szerint Géza végévei felé az ungrok nagy urának neje tartotta kezében az egész országot s ő kormányozta férjét és férje dolgait.¹ De ezekben egy árva szó sincs a Boleszláv lengyel herczeggel való rokonságról, a kinek későbbi balszerencséje adott alkalmat arra, hogy a főtebbieket beleszőjje művébe Thiethmár és egyáltalában nem teszük fölöslegessé azokat a szintén becses genealógiai adatokat, miket Béla király jegyzőjénél s a többi magyar forrásban találunk Géza nejének származása felől. Két különböző természetű dologról értesít bennünket ez a kétféle forrás; az egykorú megvilágítja az egyéniséget, elmondva a jellemvonásoknak néhány olyan részletét, a mit csakis az egykorú tudhatott meg, a ki ha maga nem is ismerte Gézát és nejét, de olyantól hallotta, kinek alkalma lehetett személyes észleleteit közölni Thiethmárról; a hazai források pedig Géza nejének családi összeköttetései felől beszélnek, miket ott, hol a gyökerük volt, kétszáz évvel később is jobban tudhattak, mint a külföldön. Egészen fölösleges tehát Karácsonyi urnak az a pathetikus kérdése, hogy ki merné Thiethmárt, a Szent Istvánnal egykoru, lelkiismeretes, tudós püspököt a két századdal később élő Né-

telen jegyzővel Szent István korára nézve egy sorba állítani?

Mindegyiknek megvan a jelentősége; mindegyik tudott olyan dolgokat, a miket a másik nem igen tudhatott. A mit mondanak, kiegészíti egyik a másikat, de ellentétet bajos találni köztük.

Egészen más elbírálás alá tartoznak a lengyel dolgok, melyeket már jól ismert Thiethmár. Ha ebből a szempontból hasonlítjuk össze adatait a XIII—XIV. századbéli lengyel krónikákkal: bizony a végeredmény csak az, hogy a mit Thiethmár mond Sz. István anyjáról és anyai nagybátyjáról, arról a lengyel krónikások nem tudnak, a miket meg ezek mesélnek Athleyda családi viszonyairól és Boleszláv lengyel herczeggel való rokonságáról, azokról meg Thiethmár hallgat. Ezt a hallgatását pedig nem lehet elütni a «tömöttségre való igyekezeté»-vel, hanem valami egyéb okának is kellett lenni, a mikor nem szól a Mesko és Boleszláv, másfelől meg Prokui és Beleknegini közti közeli vérségről. Nem szól, mert nem volt köztük ilyen vérség, Thiethmár és a XIII—XIV. századbéli lengyel krónikák között tehát félremagyarázhatlan az ellenmondás.

IV.

Karácsonyi urnak éles megfigyelő és kombináló tehetsége s nagy tudása és esze mellett is van egy alaphibája. Olyan tulságba viszi a magyar krónikák kicsinylését, hogy már csaknem a gyűlölet hangján beszél róluk s akkor is kétségbe vonja adataik megbízhatóságát, a midőn mellettük szól a jól értesültségnek minden jele.

Egyáltalában a legellentétesebb végletek közt hanyódik krónikáinkkal szemben a magyar történetírás. Még nem is olyan régen készpénznek vették minden állításukat. De mi sem könnyebb, mint rámutatni botlásaik, tévedéseik egész sorára, a mi aztán a kritikai szellem erősbödésével egy másik tulságba ragadta történetíróink egy részét s a helyett, hogy belemennének a hazai források elemzésébe; vizsgálnák különböző alkatrészeik értékét és jelentőségét, ahogy pl. Pauler tette; különválasztanák a középkori történetírás általános hibáiból származó elemeket (a tudákos etimologizálást, régebbi dolgoknak a saját koruk viszonyai szerinti tárgyalását,

¹ Miserat his diebus ad Ungrorum seniores magnum inmo ad uxorem eius, quæ totum regnum manu tenuit, virum et quæ erant viri ipsa regebat, qua duce erat christianitas coepta, sed inmiscabatur cum paganismo polluta religio, et coepit deterior esse, barbarismo languidus et trepidus christianismus. Passio Sancti Adalberti episcopi et martyris. Cap. 23. (Pertz IV. 602. Bielowski I. 211.)

az időbeli távolságok megmérésében való tájékozatlanságukat stb.) s ilyen módon elkülönítve a hasznavehetetlen elemeket, keresnék a fennmaradt részben, mi az, a mi jóval korábbi, egykoru vagy közel egykoru hazai följegyzésből eredhet s mit lehet hagyományoszerű elemnek tekinteni s ebben ismét melyik az állandóbb természetű s melyik a könnyebben változó és fokozatosan átalakuló elem, mennyi értékesíthető tehát belőle a történelem számára: ezen kétségkívül nem könnyű munka helyett Karácsonyi ur módjára teljesen értéktelen lomnak igyekeznek feltüntetni az egész régi magyar történeti irodalmat, meseköltőnek nyilvánítják Béla király jegyzőjét, ki az ujjából szopta mindazt, a mit nem a külföldi évkönyvirókból vett át.

Ilyen felfogás mellett aztán nem is akarja megérteni Karácsonyi ur annak a jelentőségét, hogy a magyar források a Gyuláktól származott Saroltot mondják Sz. István anyjának. A saját kifejezése szerint Béla király jegyzője ezt is az ujjából szopta, azzal szemben pedig, hogy a másik krónika csoport is így tudja, csupán Kézai nem említi, olyan hihetetlen és — itt már csakugyan nem lehet enyhébb kifejezést alkalmazni — légből kapott föltevést kockáztat meg, mintha a Pozsonyi és Budai krónikák készítői Béla jegyzője könyvéből vették volna át ezt az adatot, mert — mint mondja: «ha valami akad Anonymus művében, a mit könyvedén beleszőhetnek Kézai művébe, azt beleteszik». S ezt a hihetetlen állítást tetézi még azzal, hogy erőszakolt magyarázattal ellentétet keres a két előadás között. Ime ezek a saját szavai:

«Még e két tanu sem egyezik egymással, mert Névtelen szerint a honfoglaló vezérnek dédunokája Sarolt, a magyar nemzeti krónika szerint csak leánya», a mi azt a látszatot kelti föl, mintha nem egyformán nevezné meg a kétféle forrás Sarolt atyját s nem azt mondaná mind egyik, hogy az idősbik Gyula erdélyi fejedelem volt az atya. Csakhogy a meseköltő királyi jegyzőnek több volt a kronologiai tudása, nem zavarta tehát Gyulát a honfoglalók közé, a részleteket is jobban ismerte, mint a Nemzeti Krónika összeállítója s tudta, hogy Gyula Tuhutumnak az ivadéka. Ép ilyen erőszakolt becsmérlés az is, a mikor burkolt kétértelműséggel azt mondja Karácsonyi ur, hogy «a Névtelen neveket is

költött, ott van rá bizonyosságul Vér Bulcs. Ennek atyjául Bogátot teszi, pedig Kál volt.» Bizonyára nem Bulcsura, hanem Bogátra értette Karácsonyi ur, hogy neve költött, de még ez az állítás sem felel meg a valóságnak. Bogát a Bulcsut közvetlenül megelőző nemzedékhez tartozott s egyike volt az azon időbeli «rex»-eknek. «Duo reges Dursac et Bugat amicissimi Berengario fuerant» — mondja Liutprand (Pertz III. 299.) a 921—922-ki olasz hadjáratnál. Bogát emlékét Somogyban két helynév is fenntartotta: az Eddehez tartozó Alsó- és Felső-Bogát puszta Somogyvár közeleiben nem messze a Balatonhoz s ettől délre Segesd és Beleg között egy másik Alsó- és Felső-Bogát puszta. Ezen kívül Tolna megyében a Duna és Sárvíz között Fadd környékén is volt egy *Bagat-mezee* nevű hely, melyet a tihanyi apátság 1055-ki alapító levele említ, mint az ekli révtől Fidemiig terjedő apátsági birtok határát¹ s ilyenformán azon a területen feküdhett, hol a Bonyhád (középkori: Bahnya, v. ö. Bukna), Bátaszék vagyis a Sármellékén megszállt Bojta vezér széke s alább az Ete fia Eudu által épített Szekcső neve utal arra, hogy ezen Bogát vagy Bugát vezért a karchasok nemzetségével hozhatjuk kapcsolatba, melyhez tartozott Bulcsu is és mint «rex», nyilván egyike volt Bogát a Bulcsu előtti karchasoknak. Tehát Béla király jegyzője csak abban tévedt, hogy Bulcsu atyjának mondta Bogátot, de korántsem költötte sem a Bogát nevet, sem Bogátnak Bulcsuhoz való közelebbi viszonyát s egészen más szempontból kell bírálnunk tévedését, mint Karácsonyi ur tette² Mert bocsánatot kérek, de az ilyen eljárás nagyon is túllépi az elfogulatlan kritika határait s mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy igazi megvilágításba helyezze hazai forrásainkat.

Kétséget sem szenved, hogy vannak Béla király jegyzőjénél önmaga által gyártott történetek is, de ezt Karácsonyi ur is megszokta tenni (l. főntebb a Prokuiról mondottakat) s megteszi minden gondolkozó fő, hogy a saját

¹ Erdélyi László: A tihanyi apátság kritikus oklevelei. (Akad. ért. a Tört. tud. kör. XXI. 3.) Budapest, 1906. 27. l.

² A Turul 1906. évf. 2. füz. 59. l. az «apa» szó egykori kettős jelentéséből (1. atya, 2. atyai nagybátya) igyekeztem megmagyarázni a tévedés okát.

igazaknak tartott következtetéseivel egészíti ki az adatok összefüggése közt mutatkozó hézagokat. A különbség az, hogy Béla jegyzője a XII. század, Karácsonyi ur pedig a mai idők tudományával csinál történetet. A hogy megkivánhatja Karácsonyi ur, hogy ne kételkedjünk jóhiszeműségében s ne adjunk helyet olyan vélekedésnek, mintha maga sem hinne állításainak igazságában: ép úgy megkivánja az elfogulatlan kritika, hogy ugyanilyen álláspontot foglaljunk el Béla király jegyzőjével, meg a többi hazai forrással szemben is.

S akkor tévedéseik mellett sem találjuk őket annyira kicsinylendőknek és hasznavehetetleneknek és egyes adataik jelentőségét is más szempontból ítéljük meg. Nem fogunk pl. fennakadni azon, ha Béla jegyzője Árpádhoz csatlakozó «kunokról» beszél, tudva azt, hogy a hagyomány, mint egész világosan kitűnik a Hunn Krónikából, Ed és Edemen vezéreket hunnoknak, sőt Etele egyenes ivadékaiknak mondta.¹ Hiszen alapjában véve nem is egyéb a kun név a régi hunn név olyan dialektikus változatánál, mely az uz, oguz-török kiejtésnek felelt meg.² Azt pedig a dolgok egész összefüggése

¹ Ed és Edemen vezérektől származtatta hagyományaink mindkét változata az Aba nemzetséget. Világos tehát, hogy eredetileg az Aba nemzetséget tekintették Etele ivadékaiknak, az pedig már későbbi fejlődés, midőn Árpádot kötötték össze a nagy hunn királlyal. Ez az eltolódás pedig már Béla király jegyzőjének kora előtt megtörtént, úgy hogy ha nem is előbb, a XII. század közepe felé már úgy tekintették az Árpádokat, mint a kiknek Etele volt az ősatyjuk. A hagyomány azonban úgy emlegette Edet és Edement, mint az Árpád magyarjaihoz csatlakozó hunnok vezéreit s az ebben rejlő ellentmondás nem kerülhette ki Béla jegyzője figyelmét. Öntudatos író s gondolkodó fő léte nem eshetett abba a mi szempontunkból különben sokkal tanuságosabb hibába, melyet szerencsére nem tudott kikerülni a Nemzeti Krónika naivabb szerkesztője, elhallgatta tehát az Ed és Edemen származásáról szóló hagyományt, az Árpádhoz csatlakozó hunnokat pedig kunoknak fogta fel.

² Régóta ismeretes, hogy a magyar nyelv csuvasos jellegű vagyis az újabb felfogás szerint hunn-bolgár eredetű szavaiban a szókezdő *h*-nak úgy az oguz- (kun, turkomán, szeldsuk ozmanli), mint a többi török (csagataj, ujjur, kirgiz, tatár), sat. nyelvjárásban *k* felelt meg, p. *hajó* = tör. *kajuk*, *hód* = tör. *kamdu*, *konduz*, *kunduz*, *homok* = tör. *kum*, *hurok* = tör. *kuruk*. Ugyanilyen hangtani viszony van a *hun* és *kun* között is. Mivel pedig a kunokat első feltűnésük alkalmával uzoknak, guzoknak azaz oguzoknak nevezték az egykoru byzanci és arab-

tanusítja, hogy Konstantinus kabarjai — mert hiszen ezeket kell érteni a királyi jegyző kunjai s a Hunn Krónika Csaba vezérének és fainak hunnjai alatt — csakugyan azon hunn-bolgár-kuturgur elemhez tartoztak, mely Kuvrát alatt 635 körül elszakadt az avaroktól, de Kuvrát halála után öt felé oszlott, egyik rész a volgai Bolgárországot alapította, másik 679-ben Moesiát a későbbi alduai Bolgárországot foglalta el, egy csapat Pannóniába költözött az avarokhoz (a Képes Krónika 677-re teszi a hunnok vagy magyarok egyik beköltözését), az a rész pedig, mely Kuvrát legidősb fia Batbaján vezérlete alatt visszamaradt a Mæotis- és Kubán-melléki régi hazában, 671 körül meghódolt a kozároknak s még a IX. század elején is adózott nekik.¹ Attila hunnjaival való kapcsolatukra pedig az alduai bolgárok ószlovén nyelvű régi fejedelmi lajstromában van egy nagyon fontos adat; a Kurt (Kuvrát) előtti fejedelem neve Irnik s mivel idejét úgy határozza meg a lajstrom, hogy Kurt (614—673.) előtt 150 évvel kezdett uralkodni² vagyis 464-ben: nem lehet más, mint Attila fia Irnákh s a 464 egy olyan időszaknak a kezdő éve, a mikor Attila († 453.) és Dengizikh († 469.) után két hordára oszlottak a hunnok: nyugotira (kuturgur, kotrag) vagyis Irnákh népére és a keletire (uturgur, szabir, hunugur). Béla jegyzője tehát itt sem az újjából szopta, a mit állít, csak a «hun» nevet modernizálta a saját felfogása szerint vagyis ugyanazt tette, mint mikor Karácsonyi ur beszél Vazul helyett

persa írók: nagyon valószínű, hogy nem magukkal hozott név volt a «kun», hanem Kelet-Európa régi török elemének, a hunoknak neve ragadt rájuk, a mit maguk az oguzok a saját nyelvük hangtani szabályai szerint kunnak ejtettek ki. Egyébként a régebbi kiejtésnek is számos nyoma maradt a kun nyelvben, pl. *chain* (ujg. katin, ozm. kajin) = socer., *chati* és *cati*, *katti* (csag. kati, katik) = durus, *char* és *kar* (tör. kar) = nix, *chara* és *cara*, *kara* (tör. kara) = niger, *choy* és *coy*, *koy* (tör. koj) = aries, ovis, *chuju* (csag. kutuk, ozm. kuj, kuju) = puteus, *chulag* (csag. kulak, ujj. kulkak) = auris sat. (Codex Cuman. 269—272. V. ö. u. o. 261—262. 264—267. l.)

¹ Sancti Nicephori Patriarchæ Constantinopolitani Breviarium Historicum. Corpus Byzant. Hist. Paris 1648. I. k. 3. r. 22. l. — Theophanis Chronographia. U. o. 1655. XI. k. 297—298. l.

² Jireček K. I. A bolgárok tört. Ford. Mayer R. N. Beeskerek. 1889. 120. l. — Gr. Kuún G. Relation. Hung. historia ant. II. k. 11. l.

Vászolyról, Rejnold helyett Radnótról, Ochtum helyett Ajtonról, Bua és Bukna helyett Bolya és Bonyháról, Boleszláv helyett Bogyoszlórról, Geysa, Geycha helyett egyszer Gecséről, utóbb meg Gyécséről, a mi hol igazolható, hol pedig tévedésnek bizonyul. Az eljárás mód teljesen egy és ugyanaz.

Arra, hogy tévedések is fordulhatnak elő a régi nevek ilyen modernizálásánál s nem csak Béla jegyzőjével történhetett meg, hogy a «Cumanus» nevet nem a legszerencsésebben alkalmazta, a mennyiben e név alatt egy a honfoglalásnál később feltűnt népet kell érteni, legvilágosabb bizonyítékul szolgál a Geysa, Geycha név, melyet először a Gecse helynévvel azonosított Karácsonyi ur s egy ideig a soha nem létezett Gecse nevű királyokról beszélt; csak később jött rá, hogy a Geysa mai alakját a Décsé helynév tünteti föl. Ezen tévedések közé tartozik II. Gyula fiai, Bua és Bucna nevének modernizálása is, a mennyiben Pauler Gy. szerint a. m. Baja és Bajna, Karácsonyi ur szerint pedig a. m. Bolya és Bonyha. Bizonyos tehát, hogy vagy Pauler, vagy Karácsonyi ur, vagy mind a ketten tévedtek. Hogy a Bajna nem lehet a Bukna fonetikai fejlődésének végpontja, mint Pauler Gy. gondolta,¹ kitűnik abból, hogy a törökségnél a Bajna személynév már jóval a honfoglalás kora előtt előfordul, így egy Bajna nevű kirgiz előkelő embert (sangunt) már a VII—VIII. századbéli jéniszei vidéki (ulug-kemi) ó-turk fölíratok említenek.² Itt tehát Pauler tévedett. Sokkal valószínűbb Karácsonyi ur magyarázata, hogy Bukna a. m. Bonyha. De már a Bua, Biuia inkább megfelel a Bajának, míg a nagyküüllő-, baranya- és az egykori tolna-megyei Bolya neve³ nem a Bua, hanem a Boila

vagy Bolja személynévből származtatható. Hogy a Boila egy másik további hangtani fejlődésének a Beila, Béla név tekinthető, ez nincs ellentmondásban az előbbi állítással, mert hiszen ugyanazon egy név a dialektusok szerint más-más fejlődésen mehet keresztül. Ott van p. Rejnold-Radnót név; amaz a nálunk általánosan használt középkori forma, de szász vidéken a felnémet Rejnoldot, Rajnaldot Ragnoldnak ejtették s ebből alakult a későbbi magyar Radnót.

Rosszul mondja Karácsonyi ur, hogy nem kell nézni hazai forrásainknál a magyarságukat, mert rossz szülő az, ki gyermeke hibáját legyezgeti a helyett, hogy kijavítaná. Korántsem a hiba legyezgetéséről van itt szó, hanem arról, hogy nem szabad a gyermeket egyes hibák miatt agyonbunkózni s ott is keresni a hibát, a hol nincs. Már pedig Karácsonyi ur ezt teszi s anynyira megy, hogy mindjárt kevesebb gyanuval fogad valamely adatot, a mint egyszer idegen-nél találja. Itt nem alkalmazza azt a becsmérítő hangot, melylyel krónikánkról szokott megemlékezni s megelégszik a tárgyilagos kritikával, mint pl. a lysagorai évkönyv azon adatánál, mely arról szól, hogy Sz. Imre Mesko lengyel hg leányát vette nőül,⁴ bár a lengyel forrás összezavarta II. Meskót a nagyatyjával, I. Meskóval, Géza fejedelem kortársával. Ennél a lengyel évkönyvirónál már megtudja érteni a tévedés okát s nem mondja, mint Béla király jegyzőjénél, hogy az ujjából szopta ezen adatot, sőt elég értékesnek találja arra, hogy épen ennek adjon elsőséget, minden más Sz. Imre nejről szóló adat fölött. Pedig, mint fentebb, a lengyel krónikák vizsgálatánál említettem, nemcsak Mesko, hanem a magyar királyfi személyében is tévedt a lysagorai évkönyv 1270 körül élt írója; II. Mesko leányát számkivetése idejében a később királylyá lett I. Béla vette nőül.

NAGY GÉZA.

¹ A Magy. Nemz. Tört. az Árpádházi királyok alatt. I. k. 508. l. 86. jegyz.

² «Bajna Sangun oğlu Külüg-Csur. Bunguszuz ulug atım = Bajna sangun fia Külüg-Csur. Bunguszuz a nagy nevem (t. i. a szerzett hősnevem).» Radloff W. Die alt-türk. Inschriften der Mongolei. III. Lief. Szt. Pétervár. 1895. 309. l.

³ Századok. 1901. 9. füz. 769—773. l.

⁴ Vélemény Sz. Imre hg. nejről. Századok. 1902. 105—112. l.

FRANKLIN TÁRSULAT KÖNYVOM.

HIDEGHÉTI JAKAB CZIMERE 1411-BŐL.

VEGYES.

A harmadik festett armális.

(Színes címerképpel.)

Régóta tudjuk, hogy festett címeresleveleink sorát Tétényi Péteré és Andrásé, a kapivári Kapy-család őseé nyitja meg, melyet Zsigmond királytól 1405. ápr. 15-én kaptak. A mondott család levéltárában fennmaradt oklevél, melyet a levéltárral egyetemben a Nemzeti Múzeum őriz, kiállítására nézve több tekintetben eltér a későbbi gyakorlattól és a megszokott formáktól, úgy, hogy nyilvánvaló, hogy a címeradomány szerkezete, a mint ez másképp nem is képzelhető, a XV. század elején még nem állapodott meg.

A Tétényi armális kettős királyi pecséttel megerősített privilegiális oklevél, a minővel a középkori címeradományok között igen ritkán találkozunk. Ehhez képest a király teljes címén nevezi magát, az oklevél végén meg van nevezve a királyi főkancellár, a kinek kezéből az oklevél kelt és hosszú sorban olvassuk az ország egyházi és világi főurainak nevét, kiknek felsorolásával végződik az oklevél. A festett címer, melyet a szöveg is pontosan leír, a német birodalmi gyakorlatnak megfelelőleg a szöveg közepén foglal helyet, a mi a későbbi magyar gyakorlatban, ha nem is példátlan, de igen ritka eset.

Kiállítására, szövegezésére teljesen követi a legrégebbit a második címerképes armális, a Garázda és Szilágyi-családoké, 1409. febr. 24. éről. Ez is kettős pecséttel megerősített kiváltságlevél formát mutat, teljes királyi címmel, végén egykorú egyházi és világi méltóságviselők felsorolásával. Van azonban benne egy újítás, mely későbbi címeradományozó okleveleinkben általánossá vált, az, hogy a címer festett képe az oklevél felső balsarkában, a szöveg élén foglal helyet. Ez az elrendezés, melyhez a későbbi kancelláriai gyakorlat — alig egy-két kivétellel — következetesen ragaszkodott, első pillanatra megkülönbözteti a magyar armalist a német birodalmiattól, de egyúttal ettől az időtől veszi kezdetét a címerpajzsnak csaknem mindig egyformán dült helyzete, mely az esetek túlnyomó többségében jobbra, a királynak a szöveg élén olvasható neve felé hajlik.

A harmadik festett címereslevélről eddigelé, Nagy Iván pótkötete s utóda Bárczay Heraldikája és a magyar Siebmacher nyomán, csak annyit tudunk, hogy Zsigmond király 1411-ben okt. 14-én Hideghéti másképp Hettendorfi Miklós fiának Jakabnak, címer adott, ismertük ennek (igaz, tökéletlen) képét s azt, hogy az eredeti oklevél Hideghéty Antalnál van a Csallóközben,

a hová a Hideghéty család is való. Nem ismerjük azonban az oklevél szövegét, a címer hű rajzát s azt, hogy most kinél és hol van ez a nevezetes emlék, mert a több évtizedes adat nyomán a mai tulajdonost keresni és megtalálni nem lehetett.

Pettkó Béla társunk szívesége, kinek a család érdemes leszármazottjától, Hideghéthy Sándor horvátországi főispántól sikerült az eredeti oklevelet használatra kézhez kapnia, abba a helyzetbe juttatott, hogy harmadik festett címereslevelünkről most már mindazt tudjuk, a mit tudnunk kell.

Sajnos, e nagybecsű heraldikai emlékünkhöz meglehetősen rongált állapotban jutott korunkra. Az oklevél hárttyája rendkívül szakadozott, szavak, sőt csaknem egész sorok kitortek belőle s a szöveg épp ott a leghiányosabb, a hol az uralkodó a címerszerzőnek érdemeit szokatlan bőbeszédűséggel mondja el; szerencsére azonban az oklevél élére festett szép címer képe meglehetősen ép, sőt egy kis palaeographiai fantáziával nagyjából el lehet olvasni a címer leírását is, s így egészben véve a hézagos szöveg eléggé megérthető, úgy a hogy itt következik.

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie etc. rex omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui regibus dat regnare et victorioso triumphare. Humane conditionis circumspecta sagacitas et bonorum (operum) assidua percontatrix sic artis ingenio naturalibus se conformare didicit, sic ex causis nobilibus effectus insignes producit, ut quos natura superior interioribus dotibus illustravit nobiliter et ipsorum animos sapientie et scientie altitudine decoravit pre ceteris, horum consilio tronus roboratur regius et eorum virtuosus actibus regalis sublimitatis gloria aptata presidia suscipit et salutaribus omni tempore proficit incrementis. Proinde ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster (Jacobus) filius Nicolai de Hidegheth alias de Hettendorf nobis grate dilectus in nostre presentiam maiestatis, propositis suis fidelitatis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque laudabilibus complacentiis, a multis retroactis temporibus usque in presentem diem, in prosperis nostris agendis et adversis culmini nostre maiestatis intrepide exhibitis et indefesse impensis, nostre humiliter et devote supplicavit maiestati, ut ipsum Jacobum Nicolai de predicta Hidegheth suis et fidelium servitiorum suorum meritis consideratis, de plenitudine nostre regie maiestatis a nota rusticitatis (sicque) ex origine natalium con eximere et libertare ac cetui aliorum nostrorum regni nostri nobilium iuribus et privilegiis, quibus ceteri (veri) nobiles uterentur

et gaudent, nobilitando aggregare et plantare, sibi- que et suis heredibus ac posteris universis arma seu nobilitatis sue insignia, clipeum videlicet (colore) nigro, cuius pars superior seu superficies per transversum colore croceo erat depicta et campus inferior similiter per transversum forma medie lune in simili colore croceo fuit exornata, galea vero clipeo super(imposita) tecta nigro, croceo colore subducta, impetiata undique et czottata erat cooperta, in cuius galee summitate similiter media luna crocea stiptem (?) etiam croceum erectum et transfossum habebatur, in cuius stiptis in copia hincinde erant distracti, ut in forma armorum eorundem in principio litere presentis depicta liquet manifeste, ex liberalitate nostra regia dare, et largitate conferre dignemur. Nos itaque at- (tendentes multiplicia merita) probitatis et fidelitatis opera laudabiliter demonstrata, quibus idem Jacobus Nicolai in militaribus actibus inter proceres et milites (regni nostri), ac aliorum regnorum milites et clientes visus extitit et tamquam regnum Bosne fide nobis et sacro dyademati regni nostri . . . et auxilio et crudelium se opposuisset Spaleti mandatis nostris se dum proximis temporibus nonnulli nobiles Austrie ducatus regnum nostrum per hostiles insultos spoliando et depredando invasissent auxiliante altissimo per exercitum cuius ductores reverendus (in Christo pater domin)-us Eberhardus episcopus Zagrabiensis, aule nostre cancellarius sumptus, et (magnificus dominus Sti)-borius vayvoda Transsilvanus principes et ductores speciales (?) dinoscuntur, predictos nobiles Australes notorios emulos nostros ipsorumque compli- ces et ignis voragine compescendo et quiescere faciendo conculcassemus, (prefatus) Jacobus Nicolai de predicta Hydeghehth alias de Hettendorf (predictis suis ducibus?) in continuo adherendo et actibus bellis insistendo et insudando per sagittas letalia vulnera suscepit, prout cunctis et (predicta?) videre volentibus potest clarere et absque mortis formidine creberrima tuitione et status nostri conservatione sanguinem copiosum de suo corpore effudit et (sanguinis?) effusionis pre ceteris fratribus, proximis et consanguineis suis ac extraneis, velud auri puritas suo splendore ceterorum metallorum precellens, nitorem nostre maiestati obtutibus gratum se merito reddidit et acceptum. Volentes et (animo) cupientes eidem Jacobo Nicolai pro premissis suis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis preclaris, regalis munificentie benignitate respondere, eundem Jacobum Nicolai de predicta Hedegheth suosque heredes et posteros universos, a nota rusticitatis, sicque etiam ex origine natalium eximere et libertare ac nobilitare decrevimus presentium vigore, eximimus, libertamus ac in cetum aliorum regni nostri nobilium virorum agregamus et conplantamus, tam in personis, quam eorum possessionibus seu portionibus possessionariis ubicunque in regno nostro sitis et habitis, signanter cum predicta possessione Hydeghehth, ac de regie nostre potestatis plenitudine et largitate animo deliberato, ex certa scientia et gratia speciali, sano etiam prelatorum, baronum, nobilium et regni nostri procerum accedente consilio, eidem Jacobo (Nicolai), suisque heredibus et posteris universis, arma seu insignia (nobilitatis?) damus liberaliter et donamus, ut idem Jacobus Nicolai sui que heredes ac pos-

teritates universe nate et nasciture, a modo et in antea ubique locorum et bellorum ac pacis temporibus, libere habeant et secure valeant portare, (presen- tibusque) armis seu insigniis in preliis, torneamentis, hastiludiis et generaliter in omni exercitio militari uti possint et perpetuo gaudere. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam eidem Jacobo Nicolai, suis- que heredibus et posteris universis, presentes conces- simus literas nostras speciales, pendenti sigilli nostri munimine roboratas. Datum Posonii in die festi beati Calixti pape, anno domini millesimo quadringente- simo undecimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vicesimo quarto, Romanorum vero secundo.

Ez az oklevél több tekintetben érdekes, mert első példája a czimeradomány azon formájának, a hogy az minálunk a XV. század folyamán megállapodott.

A szöveg többé nem mutatja a privilegiális levelek teljes szerkezetét, mint a két legrégebb festett armális. A királyi cím nem az ünnepé- lyes: elmarad a kancellár neve, a végén hiány- zik az országnagyok felsorolása. Bár az oklevelen függő pecsét van, ez azonban nem a kiváltság- leveleket megerősítő kettős pecsét, hanem az, a melyet Zsigmond király egyéb okleveleiben így nevez: «secretum nostrum regium sigillum, quo ut rex Hungarie utimur», a királyi titkos pecsét, mely nem követel oly ünnepélyes szövegezést, mint a kettős pecsét, hanem a vele megerősített oklevél mintegy átmenet a pátens formától a privilegiálshoz. Középkori czimeresleveleink ezt az oklevél-mintát követik, azzal a már másod- izben visszatérő elrendezéssel egyetemben, hogy a czimer az oklevél élére van festve. A Hideg- héthi-armális tehát okleveles gyakorlatunk szem- pontjából is nevezetes emlék, mert egy oklevél- típusnak első képviselője.

A czimerszerző a Csallóközben honos Hideg- héti másképp Hettendorfi Miklós fia Jakab azzal a kérelemmel járul a királyhoz, hogy őt érde- meire való tekintettel, vegye ki a paraszti álla- potból és tegye az ország kétségtelen neme- sévé adván neki oly czimert, melynek formáját a kérelmező pontosan leírta.

Ez a czimer a legszebbek, legstilszerűbbek egyike, melyeket a magyar heraldikai felfogás alkotott s bizvást a külföld legkiválóbb minta- czimerei mellé állítható. Az egész czimernek pajzsostól, sisakostól, takaróstól, czimerképestől csak két máza van: fekete és arany. A pajzs- ban arany pajzsfő alatt feketében arany fekvő félhold, a sisakdisz fekete tollforgó, melynek arany nyelét a pajzsbeli félhold borítja; a ta- karó színe: fekete-arany. Az ábrázolás egysze- rűsége, a színezés harmonikus volta, az arányok és a rajz korrektsége által czimerünk a legszebb heraldikai alkotások között foglal helyet.

A czimerszerző hadi érdemekkel tette magát méltóvá a király kegyére, de sajnos az oklevél

ott a legtöredékesebb, a hol ezek az érdemek felsorolva. Annyit kivehetünk a hiányos szövegből is, hogy Hideghéti Jakab Boszniában harczolt a hűtlen lázadók ellen és hogy részt vett abban a hadjáratban, melyet a király Eberhard zágrábi püspök, királyi főkancellár és Stibor erdélyi vajda vezetése alatt az ország nyugati határait pusztító osztrákok ellen indított. E küzdelmekben meg is sebesült. Mindezen vitéséért jutalma nemcsak a szép czimer, hanem egyszersmind a kétségtelen magyar nemesség is, mellyel a király őt és leszármazottait összes birtokaikkal egyetemben megajándékozta.

A Hideghéthy-család multjából keveset tudunk. Mindössze Nagy Iván pótkötetében olvassunk róla egyet-mást. Az itt közlöttek kiegészítésére szolgáljon ez a néhány adat, melyeket a családra vonatkozólag a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában találtunk. Annyi valószerűnek látszik, hogy a család már az 1411. évi nemesítés előtt is élvezett nemesi jogokat. Bizonyára a csallóközi egyházi nemesek, praedialisták közé tartozott és Zsigmond király oklevelével lépett az ország kétségtelen nemesei sorába.

A pozsonyi káptalan 1394. febr. 27-iki oklevelében említés történik Hideghéti Miklós leányáról Annáról, Galgóczy László feleségéről, kit az oklevél «nobilis domina» czimvel illet.¹ Ez az Anna úgylátszik annak a Miklósnak a leánya, a ki a czimer- és nemességszerző Jakabnak is atyja.

Egy másik oklevélben, melyet szintén a pozsonyi káptalan ad ki 1412. febr. 26-ikán, a czimerszerző Hideghéti Jakabbal egyetemben a családnak számos tagjáról történik említés. Ez az oklevél megnevezi Jakabunk nagybátyját, Domonkost is. Az oklevél tárgya kiegyezés Jakab ősenek (avus), Hideghéti Pál fiának Istvánnak megölése ügyében, a miben Héti Péter, Hideghéti János, Hideghéti Bondur Miklós és Gróf Péter voltak a részesek. Az egyezséget Jakab a most megnevezettek leszármazottaival, Bondur Antallal és Kanche Jánossal köti meg, és ennek fejében, valamint hitbér és jegyajándék czimén bizonyos földrészeket kap. E földek az oklevélben igen részletesen körülírva s az oklevél a határok megjelölésénél igen érdekes magyar szavakat ragozott formában használ, mint *Elewelgelnel*, *Alafelfekwben*, *Hegaluth* (hegy alatt), *Homorowelnel* (homoró völgyénél), *Alfalurameneben* (Alfalura menőben) stb.

Ezzel a kiegyezéssel összefügg a pozsonyi káptalan 1412. ápr. 19-ikén kelt beiktató levele, mely szerint a káptalan Zsigmond király 1412. márcz. 11-ikén kelt parancsára Jakabunkat e birtokrésznek tulajdonába ellenmondás nélkül bevezette.

¹ Fejér X. 8. 381.

Harmadik festett armálisunk kétségtelenül nagyérdékű emlék, már csak azért is, mert szaporítja Zsigmond király azon czimeresleveleinek számát, melyeket hazánk területén adott ki. A czimereslevél Pozsonyban kelt.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

A Turos-familiáról.

Ha esett, kevés szó eshetett erről a nemes családról, mely a XVII. század folyamán tesz szert armálisára. A nemesség megszerzője *Turos Miklós*, a ki maga bizonyára jobbágy-családból származott s mint ilyen katonáskodott. A katonai pálya, ha a személyes vitéséghez egy kis szerencse is járult, a törökkel vívott harczok idején a nemesség- s a vagyonszerzésnek egyaránt lépcsője volt. Turos is megszerezte mindkettőt. Ugy mondják a család tagjai még a XVII. századból való följegyzésekben, hogy Turos Miklós 1634-ben kapta nemesi levelét.¹ A királyi könyvek nem őrizték ugyan meg ezt a nemességadományozást;² de Turos jövő élet-sora, vagyoni helyzete és családi összeköttetései bizonyossá teszik, hogy a nemesítés megtörtént. Nemesi czimere, miként pecsétjén látjuk, kerek talpú egyenes pajzsban ágaskodó, első lábával görbe kardra fűzött török fejet tartó oroszlán, az oromdisz kiterjesztett szárnyak.³ Kétségtelenül megmondja e czimer, hogy a török ellen vívott harczokban tanusított hősiesség jutalmául emelkedett ki Turos Miklós a köznép soraiból.

Mikor nemesítése megtörtént, meg is nősült s a nemes származásu Nagy Ilona lett a felesége. Boldog házasságban élhettek, mert Krisztof és János nevű fiairól, Ilona, Katalin, Zsuzsanna nevű leányairól tudunk.

Élete házassága után is a katonai pályán telik el; csak kissé előkelőbb s az egyszerű vitéz helyzetéhez képest nyugalmasabb állást kap. 1651 október 11-én ugyanis II. Ferdinánd király, a fiatal Bessenyei László mellőzésével, noha először erről volt szó, vitésége és helyismerete miatt Pető László kapitány mellé kiskomáromi alkapitánynak nevezte ki. Hogy ebben valamely közeli török támadás és ezen alkalommal ismét tanusított vitésége is az ő javára döntötte el a választást, következtethetjük abból a nem valami sűrű szerencséből, melyben

¹ Guáry-levéltár Pannonhalmán 434. sz.

² Legalább Illéssy-Pettkó összeállítása szerint nincs a megfelelő Liber Regiusban.

³ A végrendeletén van ez a pecsét. U. o. 288. sz. — A század utolsó negyedében (1673—1674 folyamán) Turos András zala- és somogy megyei szolgabíróval is találkozunk (u. o. 368. sz.), de az itt emlegetett Turossokkal semmiféle összeköttetése nem látszik.

az egész őrseg részesült, hogy a folség egyszerre három hónapi zsoldot utalványozott a számára.¹

Turos Miklós nemcsak jó, vitéz katona, hanem gondos, szerző ember is volt. 1653-ban 300 forintot adhatott kölcsön Cziráky Adám nádori ítélőmesternek, melynek fejében Locsmándon hét jobbágytelket kapott zálogba.² Ugyanezen évben szeptember 24-én Pusérffy Mihály a pécsi káptalan előtt oly vallomást tesz, hogy, mivel Turos Miklós 210 tallért — egyet-egyet 1 forintba és 50 dénárba számítva — adott neki, hogy évek óta tartó török fogságából magát kiválthassa s magának a kiváltás lehetőségének előmozdításán is fáradozott, tíz évig megválthatlan zálogul adja neki Somogy megyében lévő jóságait, Csertő falut, Sárd felét, Simonfalván hat, Kadarkuton három jobbágytelkét, Csákánypusztát s azt is megígéri, hogy ha örökösei nem lennének, a mit Isten eltávoztasson, ezen javak véglegesen, örök tulajdonul Turos és családja birtokába kerülnek.³ Nádasdy Ferencztől a micskei határban a Csáván forgó malom került hozzá 800 forintért zálogos jóságul. Weselényi Pál adománya folytán fiága részére megkapta Tolna, illetve Baranyamegyében Harság (Hasság?), Iszeg (Üszög?), Sáros (Sárás?), Hertén, Németfalu, Élesd és Békés helységeket.⁴ Széchényi György veszprémi püspök Sümegen 500 forint értékű, örökül adott házzal jutalmazta hűséges szolgálatait.⁵ Részint zálogul, részint örökös tulajdonul jóságokat szerzett még Ráczőrsön, Nagymányokon, a somogy megyei Remetepusztán, Ráczeddén, Micskén, kertet, földeket, szőlőt a sümegi házhoz, szőlőt Babacsönyben, gesztenyést Szentgyörgyön és más kisebb fekvősegeket.

Noha még nem érezte közeledni végét, 1655 május 7-én Kiskomáromban Vukovics Pál, Homonnai Drugeth György gróf titkárja és Csanádi János előtt sajátkezűleg megírja a végrendeletét, mely így hangzik: «Én Turos Miklós, császár urunk ő folsége Kiskomár végházának vicekapitánya, az én jóságomban szabad ur és dispositor levén, mivel magam keresménye, teszek ilyen dispositiót (most, Istennek hála, egészséges lévén) az én gyermekim között s mind unokáim között: Legelsőben mindennemű jóságomat mind odaföl Rábán fölül, mind itt alatt Szala és Somogy vármegyében és egyéb helyekben is, a hol találtatik, hagyom az én két fiamnak, Turos Kristófnak és Jánosnak és feleségének, gyermekeinek. Ezenkívül a kit az ide alá megirt leányomnak és unoka-gyermekeimnek

hagyok: Turos Suskának hagyom Mányokot, Eddét, Remetét; Górinak¹ Kercseligetet,² mivel atyjának is adtam az ő részére pénzt, melyről levelet is adott; Horváth Mihály vóm³ gyermekinek, mivel az atyjok leányom lakodalmára egy pénzt sem költött, sem jegyruhát nem hozott, költöttem arra is 100 forintot, azonkívül marhaszámvetésben is, avval együtt a szőlővel, kit a micskei hegyen neki adtam, maradt nála 214 tallér, gyermekit pedig én tartom, leányát is ruházom, kiházásitom, de mindezt sem gondolom, hogy mi keveset ne hagyjak nekik gyermekinek, azért hagyom Vörsinámot, ismét Kapos mellett való Apátit. Ha pedig ezen unoka-gyermekeknek lejártok és magvak szakadása történék, azon gyermekimre mind visszazsálljon.

Kezünket pedig sem magam, sem feleségem, Nagy Ilona a jóságából ki nem vesszük, hanem holtunk után e szerint a dispositio szerint kiki az ő részéhez nyulhasson. Ha pedig mi oly adósság találtatik és készpénz, az ingó-bingó marha, egy szóval akármivel neveztessek, a két fiamra maradjon és ne másra.»⁴

Ámde Turos Miklós nem sokáig tarthatta a kezét javaiban; mert a következő év folyamán meghalt, szeptemberre már özvegyen hagyta feleségét,⁵ miután előbb még megérte, hogy idősebb fia, Kristóf és Ilona leánya is elköltöztek az élők sorából.

Nagy Ilona asszony magára maradván előbb Zsuzska leánya segítségével élt, majd, mikor ez is elszegényedett, ezzel «összeszorulva, szegényen» a sümegi házban húzta meg magát, jórészt unokájának, Guáry Miklósnak s ennek a feleségének a támogatásával tartván fenn magát annyira, hogy a mi kis vagyontkája még volt, ne kelljen elvesztegetnie. Néhány apróbb-nagyobb anyagi kérdésekre vonatkozó ügyéből, melyekből családja tagjaival kapcsolatban alább többről esik szó, említsük azt, hogy 1659-ben Récei Mihály és felesége, Beke Judit a még Turos Miklósnak elzálogosított Őrs falut illetőleg úgy egyeztek meg Ilona asszonnyal, hogy mostantul a fél falunak veszi a hasznát, ha pedig a zálogpénzt leteszik, a falu felét is tartozik ő kegyelme visszaereszteni.⁶ Majd 1668-ban megjelent Sümegen Széplaki Botka Ferencz alispán a zalamegyei törvényszék előtt s tekintve, hogy öregségében leányával, Zsuzsánával, Batthyány László özvegyével volt kénytelen együtt élni s ez mint szolgálója, oly készséggel gondozta,

¹ Guáry-levéltárban levő számozatlan irat.

² U. o. 424. sz.

³ U. o. 281. sz.

⁴ U. o. 434. sz.

⁵ U. o. 431. sz.

¹ Guáry Gergely, a ki Kata leányát vette feleségül.

² Somogy megyében, közel a tolnai határhoz.

³ Ez Ilona nevű leányának volt a férje.

⁴ Guáry-levéltár 288. sz.

⁵ U. o. 314. sz.

⁶ Guáry-levéltár 322. sz.

teljesítette kívánságait, ennek javára teszi meg a következő végső rendelkezését: «. . . . Néhai Batthyány László meghagyott özvegyének, Turos Suska leányomnak hagyom örökbe az ide alább az én jószágbeli részem, úgy mint a sümegi szőlőhegyen levő szőlőmnek felét, mely az én részem, azon sümegi városban levő kőházamnak felét . . . , ugyanazon sümegi határban két rétemnek felét, a mogyorósi¹ gesztenyémnek felét, Örsi falumnak felét, melyek nékem osztályban jutottak A magam részére szabad lettem volna eddig is, ha csak eladtam volna, de, mivel említett leányom emberségével élek, most is azon jó akaratjáért kötöm és vallom a nemes vármegye előtt örökben. Azonkívül a Rábán túl való jószágból tartozik Turos János fiam száz tallért adni, a vagy jószágu Turos Suska leányomnak. Ezeket, átok alatt legyen, ha meg nem adja, a vagy csak impediálná is. Ha pedig holta történnék Turos János fiának, maradékja nem lenne, azon Rábán túl való jószág Turos Suska leányomra szálljon vissza. Az unoka-gyermekimnek pedig semmit sem hagyok, mivel fölöttébb is most kiadtam az ő részeket, nincsenek is semmi emberséggel, sőt inkább sokat molestáltak, háborgattak méltatlanul.»²

Ilona asszony, a ki később leányával együtt mégis élvezte unokája, Guáry Miklós emberségét, még jó ideig ette az özvegyesség, úgy látszik elég terhes és keserves kenyerét; nem is tudjuk, mikor lett vége küzködésének; 1673-ban még élt.³

Turos Miklós fiai közül *Kristóf*, a ki Szalay Erzsébettel lépett házasságra, halt meg legkorábban, talán még atyja életében; 1656-ban már bizonyosan nem élt. Ebben az évben ugyanis özvegy Turos Miklósné a maga, fia, János és unokája, Horváth Judit nevében, Guáry Gergely Turos Katalin asszonytól született fia Miklós és Turos Zsuzsánna, Batthyány Lászlóné nevében tiltakozásuknak adnak kifejezést a miatt, hogy Szalay Kata néhai Turos Miklósnak valami végrendeletét emlegeti, melyről ők semmit sem tudnak s óvást tesznek az esetleg valóban meglevő végrendelet rájuk sérelmessé válható pontjai ellen.⁴ Szalay Kata, kinek Kristóftól nem született gyermeke,⁵ csakhamar kivált a családból s előbb Pető Miklóshoz, majd ennek halála után Vukovics Mihályhoz ment férjhez.

Kristóf halálával a második fiura, *Jánosra* maradt a család fõntartásának gondja. Való-

színüleg kezdettõl fogva Nádasdy Ferencz «fõember szolgálja» volt s mint ilyen vette feleségül Kondoray Katát. Ezen házassága idejében bátyjának özvegyével, Szalay Katával, 1662-ben már Vukovics Mihálynéval perel Micske jószág miatt.¹ Az özvegy bizonyára hozományát akarta ebbõl a jószágból megkapni s e miatt támasztotta a pert, mely különben 1666-ban azzal végzõdött, hogy Turos János kielégítette az özvegyet. Alighanem ez tette szükségessé, hogy 400 forint kölcsönt kellett fölvennie sógorától, Kondoray Tamás vasvári préposttól, kinek már tíz évvel korábbi idõbõl is tartozott 600 forintra s most a kölcsönök biztosítékául 800 forintot érõ locsmánczi szõlõjét kötötte le.² Ebbõl az összekötésbõl talán azt is következtethetjük, hogy felesége még élt. Pár évvel utóbb Nádasdy Ferencz levelébõl már meglátszik, hogy új házastársa van. Nádasdy kedvelhette az õ fõember szolgáját, mert 1664-ben megújította vele a zálogos malomra már atyjával megkötött egyezséget és jelen, meg jövendõ szolgálatai fejében továbbra is nála hagyta, s azt is megengedte neki, hogy másfél száz forintig építhet rajta s ez az összeg a zálog visszaváltásakor szintén megterítendõ lesz. Turos János azonban el-elmaradozott a kikötött évi bér és természetbeli szolgáltatások megadásával. Nádasdy azonban 1668 május 25-én nemcsak ezeket engedte el neki és feleségének, Deli Simonovics Annának, hanem a következõ idõkre nem is kívánt bért; azonban, hogy «jövõben per abusum szabad malomnak ne tartassék», ennek meggátlására kikötötte, hogy Turos évenként tartozzék nála jelentkezni s tõle a lékai tiszteknek commissiókat vinni, továbbá, hogy — kiváltképen Turos tisztségének változása után — ennek utódainál «ezen commissiója és levele semmiben se suffragáljon.»³ Ugy tudjuk, hogy Turosnak ez a Simonovics Annával kötött házassága is gyermektelen maradt és csak a harmadik, Maholányi Judittal való házassága nem szükködött gyermekalkás nélkül. Judit asszonytól János, Ilona, Magdolna, Mária gyermekei születtek.⁴ Csak 1678 januárjában tünik ugyan föl Judit, mint Turos felesége, de a házasság bizonyára elõbb kötött.⁵ Jánosról tudjuk még, hogy 1683-ban egyezségre lép testvérével, Zsuzskával s mivel a micskei jószágból ennek járó 100 tallért lefizetni nem tudta, helyébe a sümegi házból õt illetõ részt engedte át neki.⁶

Családjáról annyit hallunk, hogy gyermekei

¹ Bizonyára ugyanaz, a mit máshol szentgyörgyinek említenek.

² U. o. 301. sz.

³ U. o. 368. sz.

⁴ Guáry-levéltár 314. sz.

⁵ U. o. 425., 429., 434. sz.

¹ U. o. 427. sz.

² Guáry-levéltár 428. sz.

³ U. o. 417., 434. sz.

⁴ U. o. 429. sz.

⁵ U. o. 431. sz.

⁶ U. o. 417. sz.

1691-ben még kiskorúak.¹ 1694-ben Mária leánya Világhi András felesége lett.² János fia később Locsányi Máriával, Locsányi Miklósnak leányával lépett házasságra s Erzsébet nevű leánya született.³ Turos János nem valami idős korában halt meg, vagy a felesége, Judit volt fiatal, mert ez férje halála után Leidel István felesége lett.

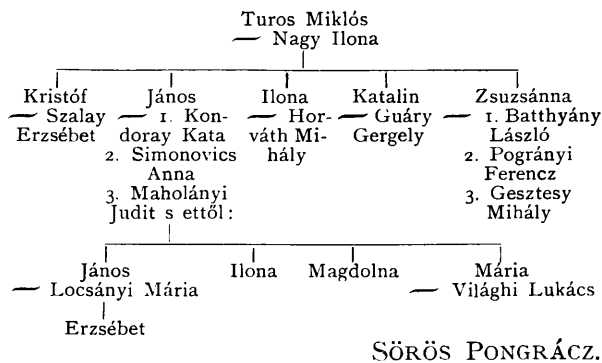
Turos Miklós leányai mind férjhez mentek s az utolsót kivéve, gyermekeket hagytak magok után.

Ilona Horváth Mihályné lett s férjével Danyán lakott. 1656-ban már nem élt. Miklós és Mihály nevű fiai és Judit nevű leánya maradtak.

Katalin Guáry Gergelyné lett s Miklós, Klára gyermekei születtek. 1656-ban már nem élt. Tudjuk, hogy Saárdon, Csertőn, Kadarukon, Simonfalván kapott részeket a családi vagyontól.⁴ Fia, Miklós, ki utóbb Sándor Erzsébettel lépett házasságra, jó viszonyban volt anyjának családjával s később öreganyját s nagynénjét, Zsuzsánnát is támogatta.

Zsuzsána atyja halálakor Batthyány Lászlóné volt, de csakhamar megözvegyülvén, 1656 végén Pogrányi Ferencz felesége lett. A 80-as évek elején második ura is meghalt s ettől fogva jó ideig anyjánál lakott Sümegen; gondos ápolását anyja azzal jutalmazta, hogy maradék vagyonát mind neki adta. Harmadszorra Gesztesy Mihály tapolcazi vajdához ment feleségül.⁵ Mint Gesztesy felesége hálásan emlékezett vissza azon jóságra, melylyel Guáry Miklós és felesége, Sándor Erzsébet vele és anyjával szemben viselkedtek, sőt Erzsébet asszony még utóbb, mint Simaházy Ferenczné is viselkedett. Hogy háláját lerója, 1688 augusztus 28-án sümegi kőházát s a hozzá tartozó földeket, réteket, szőlőket, badacsonyi szőlőjét, szentgyörgyi gesztenyését, a baranyai Mányokot, somogyi Remetét és Ráczsört Sándor Erzsébetnek, most Simaházy-nénak s ennek első házasságából született gyermekeinek, Gábornak és Klárának vallotta be 1700 forintban. Sőt még férjét is rávette, hogy kilátásba helyezte, hogy a Guáryakat teszi meg örökösének.⁶ Zsuzsána, kinek gyermekei egyik házasságából sem születtek, 1694 január havában még élt, de augusztusban azt mondják, hogy nem régiben, superioribus non ita pridem evolutis temporibus meghalt.⁷

Áttekintés kedvéért legyen itt a Turok XVI. századi tagjainak családfája:

SÖRÖS PONGRÁCZ.

Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja nemzedékrendéhez.

Nem nagy rokonszenvvel láttam ugyan Opuli László herceg nádorispán élete megírásához; de elvégre nem térhettem ki e férfit elől, kiről Nagy Lajos király írta hagyta: *«quod nos de fide et fidei puritate ac fidelitatis constantia spectabilis viri, domini Wladislai ducis Opuliensis, consanguinei nostri carissimi indubie confisi, fecimus, constituimus, ordinamus atque creamus nostrum verum, legitimum procuratorem, actorem, factorem, negotiorum gestorem, syndicum specialem spectabilem Wladislaum ducem»* . . .

Azt hittem mégis, hogy rövidesen végezhetek vele. De nagyon csalódtam. Mentül mélyebben kutattam a nádorispán viselt dolgai közt, annál nagyobbra nőtt véleményemben. Nemcsak rendületlen hive volt Nagy Lajos királynak, anyjának, feleségének, leányainak, igaz barátja a magyar nemzetnek, fáradhatatlan munkásságu nádorispánja; hanem egyuttal kora legnemesebb politikusa, ki a békét szerette, a háborut gyűlölte, Nagy Lajost a szerb, oláh, bolgár hadjáratoktól elvonta, figyelmét és vonzódását a Nyugat felé irányította, a földmívelést, ipart és kereskedelmet, a földmives és polgári osztályt pártolta, hogy ekként kizárólag a népek jólétét, az állam anyagi haladását előmozdítsa.

Nem győzöm a kutföket bujni, pedig azok nagyrészt még kiadatlanok. Hozzájárul, hogy László herceg élete 1401-ig terjedt, hogy Hedvig lengyel királynő, ezen utolsó magyar-anjou sarjadék élete belejársék az övébe, tehát ezt is figyelemmel kellett kísérem, már mint Nagy Lajos leányáét. Azonkívül «Kropidlo» János herceg László herceg kisöccscse volt, ki mint szépesi prépost és mint a pannonhalmi apátság kormányzója némileg szintén hozzánk tartozik. Továbbá, hogy Opuli László herceg a Magyarországhoz kapcsolt Oroszországnak hűbéres fejé-

¹ Fejér CD. IX/III, 536. Ex archivo Imp. Viennen. Visegrád, 1365 december 20-ról.

¹ U. o. 426. sz.

² U. o. 435. sz.

³ U. o. 434. sz.

⁴ Guáry-levéltár 891. sz.

⁵ U. o. 432., 434. sz.

⁶ U. o. 287., 436. sz.

⁷ U. o. 416., 289., 435. sz.

delme, kiszemelt örököse volt; aztán egyidejűleg Lengyelországban is ő helyettesítette Nagy Lajos királyt és anyját, idősb Erzsébetet, Magyarország, Lengyelország, Dalmácia stb. királynőjét; de Zsigmond királylyal is szoros összeköttetésben állott.

Félek, hogy nem érem meg végét kutatásaimnak, föl kell tehát apróznom, részletekre osztanom élete történetét, ha valamit végezni akarok.

Kezdem leszármazásával, nemzedékrendével.

Nagy segítségemre van e tekintetben dr. H. *Grotefend* «Stammtafeln der schlesischen Fürsten» cz. műve, mely már ismételve adott nekem fölvilágosítást a Piasztok és magyar Anjouk közti rokonság iránt.¹ Magától értetik, hogy ily nagy mű nem készülhet hiányok nélkül. Volt is többeknek, magamnak is alkalmam a nagyérdemű *Grotefend* hiányait pótolnom magyar kutatókból, melyeket ő nem ismert.² Jelen kis értekezésem folyamán is több hiányára kell figyelmeztetnem.

A sziléziai hercegek II. Ulászló, előzőtt lengyel fejedelemtől (1105—1159) és Lipót osztrák herceg Agnes leányától származnak.³ II. Ulászló ifjabbik fia Mesku (Mihály) az osztálynál bátyjával I. Boleszlóval Ratibort kapta, melyhez — minthogy ekképen világos rövidséget szenvedett — járult 1201-ben még Oppol tartomány.⁴ Ez időtől fogva utódai Opoli hercegeknek (duces de Opol) nevezik magokat ellenében az I. Boleszlótól származott sziléziai hercegekkel (duces Slezie), kiknek székhelyük Boroszló (Wratislavia, Breslau) vala.

Azonban e tartományok se maradtak sokáig egy kézen. 1282-ben a fönti Mesko unokája Ulászló fiai megosztóznak az atyai örökségen: a legidősb, *Mesko* Tesen-Ossvečet (Teschen-Auschitz), a másodszülett, *Kázmér* Bitum-Koselt (Beuthen-Kosel), a harmadik, *Boleszló* Opol, a negyedik, *Premisló* Ratibort kapta. Ezen opoli I. Boleszlónak két hasonnevű fia volt: az idősb Boleszló, a ki Falkenberget örökölte, és opoli II. Boleszló (rövidítve Bolkó) herceg, ki 1327 május 23. előtt feleségül vette Szeidniczi Bernát herceg Erzsébet leányát, és ezeknek, t. i. II. Bolkónak és Erzsébetnek volt elsőszülött fia a mi Lászlónk.⁵

¹ Olv. a Századok 1892. évf. 232. l. A hol egyebet nem idézek, ő a kutforrásom.

² Olv. a Századok 1892. évf. 236. és az 1901. évf. 5. lapján.

³ Roepell, Gesch. Polens I., 362. seqq.

⁴ Kezdetben, sőt a XIV. századbéli koriróknál is, *Oppol*nak találok írva a várost s a hozzá tartozó tartományt, de csakhamar *Opo*lnak és *Opul*nak. Minthogy azonban László herceg legtöbbször Opult (dux Opuliensis) használt, mi is e nevezet mellett maradunk. Ma *Oppeln* a neve.

⁵ Kezdetben, mint főlebb Nagy Lajos király leveléből is láttuk, lengyelesen Wladislawnak, Ulászlónak nevezték,

Nem az opuli kis hercegség, hanem azon körülmény adott László hercegnek jelentőséget, hogy úgy idősb Erzsébet magyar királynénak, valamint Kázmér lengyel királynak kisöccse vala.¹

Volt ugyanis Lokietek Ulászló lengyel királynak az imént nevezett Erzsébeten és Kázméron kívül még egy Kunegunda nevű leánya, úgy tetszik a legidősb, kit feleségül vett Bernát, szeidniczi herceg. Ez összeköttetésből született Erzsébet, ugyancsak II. Bolkó felesége és Lászlónk anyja. Minthogy pedig II. Bolkó és Erzsébet egybekeléséről 1327 május 23. előtt nem értesülünk, László herceg születését ez időbe tehetjük.

Később született testvérei, tehát öccsei és hugai valának: III. *Bolkó* herceg, ki László herceggel Opol birodalmában és uralmában atyjok 1356 június 21. bekövetkezett halála után osztozott. *Henrik*, kiről 1356-ban mint 19 éves klerikusról történik említés, de nemsokára meghalhatott, mert későbbi okiratok nem említik. *Agnes* 1374 márczius 19-én mint Jodok morva markoláb felesége jelentkezik. Erről alább kimerítően szólunk. *Erzsébet* okiratilag 1377 október 3-tól 1382 április 25-ig mint trebnitzi cantrix (apáca) kerül elő. *Anna*, előfordul mint Klarissza a boroszlói kolostorban. Egy másik *Erzsébetet* is említ *Grotefend*, kiről 1360 márczius 9-től 1361 április 17-ig vannak okirati tudósítások. Ez felesége volt Kujáviai Fehér Ulászló hercegnek, ki utóbb a pannonhalmi apátságának kormányzója. Ezeket ismerik a külföldi írók, mint Opoli II. Bolkó gyermekeit és László herceg testvéreit, kikhez hozzá kell adnunk *Kunegundát* vagyis *Kingát*, az óbudai Klarissza-kolostor tagját, kinek mint Bolkó opuli herceg leányának idősb Erzsébet királyné, hogy a szükségesekben rövidséget ne szenvedjen, egy buda-hévízi félmalom, melyet fiától, Nagy Lajos királytól kapott, adományozta azon kikötéssel mégis, hogy e félmalom az adományozott halála után a kolostornak maradjon.² Minthogy ez okirat keletkezett II. Bolkó volt az opuli herceg, kétséget nem szenved, hogy Kunegunda ennek leánya és László herceg nővére vala, és nem kishuga, azaz III. Bolkó herceg leánya. Megerősíti ez állításunkat egy 1372. évi adásvételi szerződés, melyben Kinga óbudai klarissza nemcsak az opuli herceg leányának, hanem egyenesen László nádorispán nővérének mondatik.³

de miután Magyarországon megtelepedett, Lászlónak, német levelekben is *Laszlának* írta magát.

¹ Wladislaus dux Opulie ex filia sororis Kazimiri regis natus, úgymond a gnieznoi főesperes. Sommersberg-nél II, 100. V. ö. Scriptt. rer. Prussicarum, III, 111, 6. jegyzet.

² Anjouk. Okmt. VI, 354. l. 1355 július 4-ről.

³ Rupp, Budapest helyrajzi története 26. lapján.

Opuli László herceg feleségül vette *Ofkát* (Ágotát), III. Ziemovit mazoviai herceg leányát. Mikor? hozzávetőleg se tudatik, jóllehet nem egy okirat megemlékezik róla. Csak annyit tudunk, hogy Ofka férjét tizenhét évvel túlélte: meghalt 1418 május 9. után. Fiu e házasságból nem született; a leányok, kiket Grotefend ismer, a következők: *Agnes*, apáca Ó-Sandecen; atyja, «opuli herceg», ki 1378-ban még él, lehet tehát László herceg is, III. Bolkó is. *Katalin*, született 1367 márczius 26. előtt és feleségül ment 1388 június 25-ike előtt VIII. Henrik glogaui herceghez; meghalt 1420 június 6. *Hedvig*. Született 1367 márczius 26. után, egybekelt 1390 januárius 22. körül Sándor (a keresztesség fölvétele előtt Wigunt) kiernowoi litván herceggel, II. Ulászló lengyel király öccsével.¹ De e házasság rövid ideig tartott, minthogy Sándor herceget 1392-ben — úgy mondják — méreggel elemésztték. Gyermekei nem maradtak.² *Ofka* † 1408 márczius 30. előtt. Ennyit tud Grotefend. Azonban Opuli László herceg felsorolt gyermekeihez is hozzá kell adnunk egyet, ha nem kettőt.

Fejér³ egy regestát közöl az országos levéltárból, mely szerint Opuli László herceg *leányának*, ki a boldogságos Szűz (ó-budai) kolostorában Klarissza Szent-Jakab⁴ száraz vámját adományozza élte fogytáig. Kerestettem az eredeti okiratot melyből e regesta készült, de meg nem találták. Pedig ez okirat igen fontos: talán megvan benne László herceg leánya neve; talán annak is nyomára vezetne, hogy idősb Erzsébet királyné Szent-Jakabot, vagy annak csupán száraz vámját, vagy határa egy részét, a mik rendesen a királynéknak jövedelmeztek, László hercegnek engedte át. Erre látszik vallani, hogy László herceg «nádorispán és a kunok bírja» meghatalmazta hívét, Detrefia Miklóst, hogy Szent-Jakab szomszédságában új helységet, Andrásfalvát (Andreasdorf) alapítson. Miklós e földadatnak megfelelt, a miért a nádorispán őt az új telep soltészának nevezte ki.⁵

Azonban László herceg 1369. évi adományozásának leánya részére előzményei is voltak. Idősb Erzsébet királyné a szentjakabi szárazvámot, mely őt megillette és 240 aranyforintot jövedelmezett, alamizsnaképpen már régebben átengedte vala az ó-budai Klarissza-kolostornak. Minthogy pedig utóbb — mint látni fogjuk — ezen adománya célját módosította, arra kérte fiát, Nagy Lajos királyt, hogy a Klarissza-kolostort kárpótolja, a mit a király készségesen

meg is tett, midőn a szentjakabi szárazvám helyett a budai révvámot engedte át a kolostornak.¹

Idősb Erzsébet királyné szándékának módosítása pedig abban állott, hogy az *ó-budai vádm* jövedelmét, évi 240 aranyforintot, 1367. december 10-én az opuli herceg leányának Kunegundának, az ó-budai Klarisszának (úgyanannak, kinek 1355 július 4-én a hévvizi félmalmot átengedé) élte fogytáig adományozta azzal, hogy élte fogytával e javadalom valamely családjabeli rendtagra maradjon; ha pedig ilyen nem találkoznék, a javadalom visszaszálljon a kincstárra, hogy a király rendelkezék vele.² — Ugyanezen adományát megismétli az anyakirályné az ő kedves huga, Bolkó opuli herceg Kunegunda leánya részére, ki a királyné által alapított ó-budai Klarissza-kolostor apácája, és átenged neki élte fogytáig 240 forintot aranyban a *Szent-Jakab város évi adójából*, azon további kikötéssel, mint föntebb.³ Meg kellett pedig ezen adománylevelét ujítani a királynénak, úgy vélem, vagy azért, mert az elsőben az ó-budai vámjövedelemről van szó a szent-jakabi helyett; vagy azért, minthogy a szóbanforgó vámjövedelem László nádort illetvén, s ez róla saját leánya javára rendelkezvén, Kunegunda részére a 240 forintot Szent-Jakab város egyéb adójából kellett kiutalni. — Ide sorolandó, hogy Erzsébet asszony, ó-budai Kőhordó János (Jenlsin) leánya eladta házát a hozzávaló földekkel együtt Kinga szerzetes nővérnek, az opuli herceg leányának.⁴

Ezek oly komplikációk, melyek az opuli hercegek nemzedékrendét kevésbé érdeklik ugyan, de nem könnyen fejthetők meg. Még nagyobb fejtörést okoznak a következők.

A *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, ezen nagy gonddal szerkesztett okirattár X. kötetében két hiteles okirat foglaltatik, melyek egyikében⁵ IV. Károly császár megismeri (megérősíti), hogy midőn kisöccse Jodok (Jost), János morva örgróf fia feleségül vette *Erzsébetet*, László herceg, ez idő szerint Magyarország nádorispánja (Nadirspan) leányát, a mondott herceg 12,000 kis aranyforintot adott neki hozományul (czu Heymstewer), viszont Jodok 6000 hatvanad prágai garast biztosított neki nászadományul (leipgebinde) és lekötötte biztosítékul Cimbürg, Bisenz és Napagedl erősségeket és városokat.

A másik levélben⁶ Venczel cseh király

¹ L. Nagy Lajos király 1366-iki privilegiumát Fejérnél, CD. IX/III, 586. l.

² M. O. D. L. 5631. sz. 1367. aug. 10.

³ M. O. D. L. 5708. sz. 1369. márcz. 16.

⁴ M. Tört. Tár IV, 172.

⁵ 191. l. Prága, 1372. okt. 22. V. ö. Regesta Imp. VIII, 5143.

⁶ 235. l. Prága, 1374. márczius 19.

¹ Monum. Poloniae XI, 16.

² Dlugoss, III, 498.

³ CD. IX/IV, 210. l. 1369. évből.

⁴ Helység Ó-Buda és Buda közt.

⁵ Fejér, CD. IX/IV, 99. l. 1367. szeptember 15-ről.

megismeri, midőn Lajos magyar király úgy rendelkezte, hogy Jodok, a János morva markoláb elsőszülött fia feleségül vegye Opuli László herceg *Agnes* nővérét, a herceg 12,000 aranyforintot adott nővére hozományul (dotalicium) és ugyanannyit biztosított számára János markoláb fia nászajándékul (ratione donacionis propter nuptias).

Világos e két levélből, hogy 1372-ben úgy egyeztek meg János morva őgróf és László opuli herceg, hogy Jodok feleségül veszi a herceg Erzsébet nevű leányát, és a házasságot (per procuracionem?) meg is kötötték, minthogy a császár Erzsébetet Jodok hitese társának — elichen wirtynne — nevezi. De az egybekelésből aligha lett valami; lehet azért nem, minthogy a menyasszony időközben meghalt; lehet az is, s ezt valószínűbben tartom, mert a menyasszony idegenkedett Jodoktól; lehet az is, hogy ez Erzsébet volt a főntebb érintett ó-budai apáca és szentségtörésnek tartotta volna elhagyni isteni jegyesét. Szóval Nagy Lajos király közbejárásához folyamodott, a ki hogyan és miképen? nem tudjuk, de fölbonthatta a kötött egyességet és úgy rendelkezett (disposuit) 1374-ben, hogy Jodok feleségül vegye Opuli Ágnes, László herceg húgát. A mi meg is történt.

Befejezésül adjuk még III. Bolko, László herceg öccse gyermekei sorozatát. Ezek valának: *János* (Kropidlo), kiról egyet, mást már irtunk; ¹ IV. *Bolko* opuli herceg; *Henrik* † 1394; *Bernát* opuli, falkenbergi és streliczi herceg és *Anna*, ki mint a trebniczi apáczakolostor fejedelmasszonya 1456 elején halt meg. — Atyjok III. Bolko meghalt 1382 szeptember 21-én.²

PÓR ANTAL.

¹ Századok, 1901, 437.

² Dlugoss, III, 416.

Nelipics fia Iván barsi főispán 1369.

Dr. Šufflay Milán «A Nelipicsek hagyatéka» czimen nagy tudással megirt értekezését (*Turul*, 1907. évf. 70., 140. és köv. ll.) nagy élvezettel olvasván eszembe jutott, hogy Nelipics fia Iván 1369-ben Bars vármegye ispánja volt, miről Šufflay dr. ur eddig talán nem értesült.

Barakcsai István nagyugróczy birtokos ugyanis Visegrádon 1369 június 20-án tiltakozott Nagy Lajos király előtt, hogy Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja nagyugróczy birtoka területéhez tartozó tetemes részt, kaszálókat, réteket és egyéb hasznavehetőket hatalmasul és igaztalanul elfoglalt és a régi határdombok közül négyet széthányatott. Minek következtében Nagy Lajos király Prednán, 1369 július 6-án meghagyta, hogy Bars vármegye *Iván, Nelepich fia, Bars vármegye ispánja* elnöklete mellett július 18-án közgyűlést tartson, melyen a szolgabírák és egyéb bármily állásu emberek tanuskodjanak az igazságról. A közgyűlés — mint ezt a garanszent-benedeki konvent július 19-én jelenté — Barsban csakugyan egybegyült; a szolgabírák s a szomszédos nemesek hajlandók is valának megvallani az igazságot, de sem Iván, a barsi vármegyeispán, se László herceg a király süve és nádorispánja meg nem jelent, holott Barakcsai István estig várta őket.¹

PÓR ANTAL.

¹ *Barsmegyei Okirattár* 56—57. l. — Néhai nagyérdemű Botka Tivadár ki akarta adni a Barsvármegyére vonatkozó, általa egybegyűjtött okleveleket; ki is nyomatta, de a nyomda oly hiányosan teljesítette megrendelését, hogy a kiadást visszavonni kényszerült. Néhány példány azonban közkézre került. Ha emlékeztem nem csal, a M. N. Múzeumnak is jutott egy példány.

SCHÖNHERR GYULA.

1864—1908.

Társaságunkat, fennállása második negyedszázadának kezdetén súlyos veszteség érte. Schönherr Gyula társaságunk titkára, a *Turul* volt szerkesztője folyó évi márczius hó 24-én Nagybányán, a szülői háznál életének 44-ik évében elhunyt.

Halála nem jött váratlanul. Már hosszabb idő óta tudták a hozzá közel állók, hogy a gyilkos kör ellen, mely szervezetét mintegy másfél évvel ezelőtt megtámadta, nincs segítség. És mégis mindenkit megdöbbentett halálának híre, mely a magyar tudományos világra újabb és mély gyászt hozott.

E gyászban első sorban osztozik a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, melyhez az elhunytat számos belső és külső kötelék fűzte. Társaságunk kebelében indult meg az elhunyt tudományos munkálkodása, folyóiratunk hasábjain láttak napvilágot első tudományos munkálatai, melyek csakhamar kiterjedtek a társaságunk által művelt tudományok keretén kívül fekvő tudományzajokra is, előkelő helyet biztosítva neki a magyar történettudomány művelői sorában.

A magyar családtörténet, a czimertan és pescéttan voltak azok a tudományzajok, melyekre Schönherr Gyula figyelmét első sorban irányította. Nem volt tulajdonképeni genealogus, családtörténeti tárgyú

munkái csak kis részét képezik a történeti segédtudományok terén kifejtett munkásságának. Ennek súlypontja a hazai czimertan és pecséttan terére esik. Munkálkodásának ily irányu megnyilatkozása szoros kapcsolatban állott hivatalos életpályájával. A Széchenyi országos könyvtár levéltári osztálya tisztviselőjének, majd vezetőjének önként kínálkozott az alkalom, hogy a magyar történet és segédtudományai e mérhetetlen kincseshányájának legértékesebb kincseit, a hazai középkori czimeresleveleket és pecséteteket tanulmányozás alá vegye. Ezeknek köréből vette első dolgozatai tárgyát, s midőn később tudományos munkálkodása a hazai politikai és kulturtörténet különböző problémáira kiterjedve, mindinkább szélesebb kört ölelt át, minduntalan visszatért ahhoz a tudománycsoporthoz, a honnan kiindult, a magyar czimertani és pecséttani tudományhoz.

Folyóiratunk 1886-ban közölt tőle legelőször dolgozatot. Ettől kezdve gyors egymásutánban követték egymást különböző cikkei. Folyóiratunkban majdnem minden egyes évfolyamában találkozunk nevével, melyet gyakran a Décsényi Gyula álnév alá rejtett. Középkori czimeresleveleinknek tekintélyes részét az ő tolla ismertette folyóiratunk hasábjain, megannyi becses tanulmány középkori heraldikánk ismeretéhez. Heraldikai tanulmányai kiterjedtek az ujabbkori magyar heraldikára is, mégis a középkori, a Zsigmond és II. Ulászló korabeli heraldika volt az a tér, melyen a legszivesebben mozgott. Folyóiratunk szakirodalmi rovatában is sűrűn találkozunk az ő nevével, melyet a hazai és külföldi tudomány termékeinek ismertetése alá jegyzett.

Társaságunk tagjai, folyóiratunk olvasói nagyon jól emlékeznek Schönher Gyulának a «Turul»-ban kifejtett munkásságára. Ismerik itt megjelent munkálatait, tanulmányait s azokat a tudományos eredményeket, melyek bennök le vannak rakva. Nem szükséges, hogy most, midőn előttünk áll még a maga éles körvonalaiban az elhunyt személyisége és tudományos egyénisége, külön-külön reáirányítsuk a figyelmet nagyszámu tanulmányainak minden egyes részére. Tudományos egyéniségéről, működéséről e kegyeletes visszaemlékezés rövid sorai csak gyöngye képet rajzolhatnak meg, de munkáiból úgyis sokkalta jobban ismerjük azokat az érdemeket, melyeket Schönher Gyula magának a társaságunk művelte tudományszakok körül szerzett. Ez érdemei elismeréséül választotta őt meg társaságunk igazgató-választmánya 1891-ben tagjai sorába. 1886—1898-ig a társaság jegyzője volt, 1899-ben pedig titkárává választatott, mely tisztséget haláláig töltötte be. Folyóiratunk szerkesztésében 1897-től kezdve vett részt, mint társszerkesztő, majd mint egyedüli szerkesztő irányítva folyóiratunkat.

Különös véletlene a sorsnak, hogy Schönher Gyula tudományos pályája társaságunk kebelében ugyanannak a kérdésnek taglalásával záródik, melylyel az elhunyt tudományos munkássága kezdődik. Az 1886-ban folyóiratunkban megjelent első tudományos értekezése szülővárosának Nagybányának régi pecséteivel foglalkozik. Aligha gondolt az ifju tudós akkor arra, hogy életének utolsó munkája, tudományos hattyudala ugyaannek a tárgynak lesz szentelve. Az utolsó cikk, mely 1906-ban folyóiratunkban Schönher Gyula tollából napvilágot látott Nagybánya városának középkori, akkoriban napfényre került pecsétnyomójával foglalkozik. S midőn a gyilkoló kór őt ágyba dönti, ugyanaznap kapja meg Nagybánya városa a jogot, hogy a város szülötte Schönher Gyula által kutatásai nyomán megállapított régi czimerével élhesen ezentul pecséteiben. Tudományos pályájának kezdete és vége egyazon pontban találkoztak egymással.

Most már örökre elcsendesedett. Ki hullt kezéből a toll, melyet annyszor ragadott meg, hogy vele régi dicső multunk emlékeit megvilágítsa, társaságunk céljait szolgálja. Elköltözött körünkből örökre, hült tetemei fölött a százados multu Rivulus Dominarum temetőjének fái suttognak és regélnek neki a régi mult idők emlékeiről, melyeknek ismeretéhez munkáival ő is hozzájárult. De ha teste elköltözött is körünkből, emléke itt maradt közöttünk, s a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság mindenkor kegyelettel fogja megőrizni Schönher Gyula emlékezetét.

* * *

Társaságunk mély megdöbbenéssel és igaz részvétellel fogadta a hirt nagyérdemű titkára elhunytáról és kegyeletének megfelelő módon adott kifejezést. A gyászhir vétele után az elnökség a társaság őszinte mély részvételének távirati uton adott kifejezést a megboldogult hozzátartozói előtt. Ravatalára diszes koszorut helyezett s a gyászesetről a következő jelentést adta ki:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság elnöksége és igazgató-választmánya mély fájdalommal jelenti, hogy *dr. Schönher Gyula*, a társaság titkára és a Turul volt szerkesztője, folyó évi márczius hó 24-én, Nagybányán, élete 44-ik évében, hosszas betegség után meghalt. Korán elköltözött társunk emlékét nagy érdemei iránt érzett hálás kegyelettel fogjuk megőrizni. Budapest, 1908 márczius hó 24-én.

A márczius hó 26-án Nagybányán végbement temetésén társaságunkat Fejérpataky László másodelnök képviselte, ki az elhunyt ravatalánál tartott beszédében társaságunk nevében is elbucszuttatta a megboldogultat.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907. évi december hó 14-én tartotta rendes évi nagygyűlését *Fejérfataky László* másodelnök elnöklete alatt, melyen jelen voltak *Csoma Fózsej*, másodelnök, *Barabás Samu*, id. *Bánó Fózsef*, id. *Daniel Gábor*, *Döry Ferencz*, *Kollányi Ferencz*, *Komáromy András*, *Makay Dezső*, *Ortvay Tivadar*, *Pettkő Béla*, ifj. *Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *Szendrey János*, *Szell Farkas*, id. *Szinnyei Fózsef*, *Thallóczy Lajos*, *Thaly Kálmán*, *Varjú Elemér*, *Zsilinszky Mihály* ig. vál. tagok, *Gyarmathy Sándor*, báró *Györffy Samu*, *Horváth Sándor*, *Kisfaludy László*, *Kolosa István*, *Rakovszky György*, *Relkovič Neda dr.*, *Szabó László* évdíjas tagok, *Aldásy Antal* jegyző, *Tóth Arpád* pénztárnok, mint vendégek *Szmrecsányi Miklós*, *Relkovič Davorka*.

Fejérfataky László másodelnök a következő beszéddel nyitotta meg a nagygyűlést :

Tisztelt Nagygyűlés !

Tudományos működésünk első negyedszázadát töltjük be a mai nappal.

Huszonöt év küzdelmei is eredményei, nyereségei és veszteségei állanak mögöttünk. Ma, midőn visszaidézem emlékembe társulatunk életének elmúlt öt lustrumát s megelevenedik előttem a múlt képe, egyrészt megelégedéssel tölt el a kivivott eredmények hosszú sora, melyekre társulatunk szaktudományunk zajtalan, de következetes művelésével rámutathat, de másrészt fájdalommal kell gondolnom azokra a férfiakra, kik önzetlen lelkesedéssel vettek részt a társaságunk alapítása és megszilárdítása körül felmerült nehézségek leküzdésében, kik szaktudományunk alapvető és irányító munkásai voltak, de kiket a sors megfosztott attól, hogy mai csendes ünnepünkön velünk együtt örvendezzenek a magyar czimertani és nemzedékrendi tanulmányok felvirágozásán, melyben szerény eszközökkel dolgozó társaságunknak nem csekély része volt.

Kevesen vagyunk már azok közül, kik huszonöt évvel ezelőtt társaságunk megalapításában fáradoztak. Itt hagyott bennünket fáradhatatlan buzgalmu első elnökünk, báró *Radvánszky Béla*, kinek emlékét mindvégig kegyelettel fogjuk megőrizni. Szaktudományaink alapvető munkásait, báró *Nyáry Albertet*, Nagy *Ivánt*, Nagy *Imrét*, *Csergheő Gézá*t és annyi más szorgalmas művelőjét, kik mind társulatunk kötelékében egyesültek tudományos céljaink megvalósítására, a kérlelhetetlen halál elragadta sorainkból. De örökségül reánk maradt tudományos módszerük egyrészt megadja nekünk a lehetőséget, de egyuttal azt a kö-

telességet is reánk rója, hogy tudományos disciplinánkat az általuk megvetett alapon tovább fejlesszük.

Ez a reánk szállott szellemi örökség irányította figyelmünket fokozottabb mértékben a magyar czimertan legbecsesebb ereklyéi, középkori czimeresleveleink felé. Negyedszázaddal ezelőtt sejtelmünk sem volt arról, hogy heraldikánknak mily tanulságos anyaga rejlik régi czimerlevelek festett képeiben s azokból szaktudományunkon kívül a magyar művelődéstörténet is mennyit merithet. Ez az oka, hogy még ismeretlenül lappangó középkori czimeresleveleink felkutatásán és közzétételén erőnktől telhetőleg folyvást buzgólkodunk s hogy fáradságunk nem hiabavaló, arról ékesen szól az elért eredmény, hogy ma ismert középkori czimeres leveleink száma a huszonöt év előttinek legalább is háromszorosa.

Hasonlóan figyelmet fordítottunk középkori pecséanyagunk ismertetésére s az ebből levont eredmények szolgáltak alapul nemzeti czimereink kérdésének tisztázásánál.

A heraldikai magyar terminologia megállapítása körül kifejtett tevékenységünk sem maradt eredménytelen ; sikerült kiirtanunk a régi, ingadozó műszavaknak tudományos és nyelvi szempontokból jórészt hasznavehetetlen sorozatát, s helyükre kifogástalanul alkotott megnevezéseket vinni be a köztudatba.

Abban, hogy az első, rendszeres magyar heraldikai kézikönyv létrejöhetett, társaságunknak előkelő része volt. A folyóiratunkban közzétett hatalmas anyag nyújtott módot korán elhunyt lelkes tagtársunknak, *Bárczay Oszkár*nak arra, hogy Heraldikáját megírhatta s különösen, hogy ahhoz gazdag műszótárt csatolhatott.

Genealogiai téren a magyar szempontból legfontosabb kérdés tisztázására fordítottuk figyelmünket, a mikor kezdettől fogva a magyar nemzetségek mivoltának, eredetének és történetének felderítését tűztük ki főcélunk gyanánt, ezzel óhajtván előkészíteni azt, hogy a legilletékesebb szakférfiak megalkossák a magyar nemzetségek kimerítő monografiáját. Kiváló elégtételére szolgál társulatunknak, hogy e monumentális mű megalkotása két oly szakférfi nevéhez fűződik, kik társulatunk tudományos eredményeinek eléréséhez kezdettől fogva teljes munkaerejükkel és gazdag tudással hozzájárultak.

Fölösleges volna tovább részletezni, hogy folyóiratunk huszonöt éves folyamata mennyi családtani bonyodalmat tisztázott, mennyivel járult a még ma is nélkülözhetetlen Nagy *Iván* teljesebbé tételéhez, s

egyben-másban észlelhető tévedései helyesbitéséhez, és hogy a történelem egyéb segédtudományainak mekkora anyagkészletét halmozta fel hasábjain. Mindez tudva van a szakférfiak előtt.

A múltakból levont eredmény bizalmat gerjeszt a jövő iránt. Lelkesítsen továbbra is elköltözött nagyjaink példája; önzetlenségük, fáradhatatlan munkakedvük buzdítson arra, hogy az ő szellemükben működve tovább, társulatunkat s vele szaktudományunkat felvirágoztassuk.

A régiek nyomdokaiba lépő fiatalabb nemzedék teljes biztosítékot nyújt arra, hogy az a tudományos szellem, melyet elköltözött társaink körünkben meghonosítottak, társulatunk életének második negyedszázadában is ugyanaz marad. Nekik már nem kell megküzdenniük azokkal a nehézségekkel, a melyeken az első alapítók átestek. Szilárd talajon építhetnek tovább s csak rajtok áll, hogy a második negyedszázad eredményei sokkalta felülmulják azokat, a melyekre most visszatekinteni módunkban van.

Abban a biztos reményben, hogy a most megnyíló új korszak társulatunk és szaktudományaink felvirágozásának ideje lesz, a nagygyűlést megnyitottnak nyilvánítom.

A zajos éljenzéssel fogadott elnöki megnyitó után *Csoma József* másodelnök olvasta fel: «A magyar heraldika első két százada» című tanulmányát, melyet a jelenlévők osztatlan tetszéssel fogadtak.

A napirend harmadik pontja az elnökválasztás volt. *Fejérpataky László* másodelnök jelentvén, hogy az elnöki szék betöltése ügyében megindított tárgyalások a mai napig nem lévén befejezhetők, indítványozta, hogy e tárgy a mai ülés napirendjéről levétetvén egy későbbi rendkívüli nagygyűlésre halasztassák.

A nagygyűlés ez indítványhoz hozzájárulva, *Fejérpataky László* indítványozta, hogy a mai nagygyűlés az alapszabályok 8. §-nak értelmében a társaság élére egy tiszteletbeli elnököt válasszon, mely méltóság eddig betöltve nem volt. A nagygyűlés az indítványt elfogadva, a tiszteletbeli elnöki méltóságra egyhangúlag közfelkiáltással *gróf Andrássy Dénest* választotta meg.

Ezután *Aldásy Antal* jegyző olvasta fel a titkári jelentést a társaságnak az elmúlt esztendőben kifejtett működéséről, mely alább egész terjedelmében olvasható.

Tóth Árpád társulati pénztárnok terjesztette ezután elő a pénztárnoki jelentést. E szerint a társaság bevétele a nagygyűlés napjáig volt 7012 kor. 47 fillér, kiadása 6434 kor. 18 fillér, egyenleg 578 kor. 29 fill. Vagyoniállás. A) Cselekvő vagyon. 1. Alapítványi tőke 27,800 kor. 2. Alapítványi jelleggel nem bíró tőke 3400 kor. 3. A Nemz. Zsebkönyv II. sor. II. köt.

szines mellékleteire 200 kor. 4. Egyenleg 578 korona 29 fillér. 5. Követelés 1520 korona. Összes cselekvő vagyon 33,498 kor. 29 fillér. B) Szenvedő vagyon 2700 kor. Tiszta vagyon 30,798 kor. 29. fill. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész I. kötetének bevétele volt 962 kor. 80 fillér, kiadása ugyanannyi.

Mint hogy az ig. választmány a számadások megvizsgálásáról a novemberi ülésből kifolyólag gondoskodott, a nagygyűlés a pénztárnoki jelentést ideiglenesen tudomásul vette.

Miután indítványok nem tettek, másodelnök a megjelent tagoknak megjelenésükért köszönetet mondva és a jegyzőkönyv hitelesítésére Széll Farkas ig. vál. és Relkovič Néda dr. évdijas tagokat kérve fel a nagygyűlést bezárta.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1907. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyűlés!

A mai nagygyűlésen Társaságunk életének első negyedszázadát zárjuk le. Huszonöt esztendeje annak, hogy Társaságunk a hazai történelem segédtudományainak művelésére, fejlesztésére a Magyar Tudományos Akadémia csarnokában megalakult. Ma a legregibb magyar kulturális intézet vendégszerető falai között gyűltünk össze, hogy megünnepeljük alakulásunk negyedszázados évfordulóját. S midőn ma visszamelegünk a régiekre, számot kell adnunk önmagunknak, hogy megfeleltünk-e mindazon reményeknek, melyek Társaságunk alakulásához fűződtek, eleget tettünk-e azon kötelességeknek, melyeket magunkra vállaltunk.

E lefolyt huszonöt esztendő alatt a magyar történetírás óriásilag haladt előre. Egymásután nyíltak meg a tudományos kutatás előtt a régi nemesi családok levéltárai, mindegyike a maga nemében egy-egy kincses bányája Magyarország köztörténetének és története segédtudományainak. Egymásután láttak napvilágot tudományos társaságaink kiadásában, vagy egyes családok bőkezűségéből a különböző okmánytárak, forráskiadványok, melyek mindegyike újabb fényt derített rég elmúlt idők, intézmények, családok, és egyének történetére. A modern tudományos kutatás minden eszközében járatos férfiak fogtak hozzá a régi idők e tiszteletreméltó emlékeinek feldolgozásához, a bennök foglalt anyagok az őt megillető helyre való beillesztéséhez. Ez a munka nem járt minden rombolás nélkül. Hazánk köztörténetéből számos, nemzeti büszkeségünknek hizelgő, elődeink által kegyelettel ápolt és őrzött hagyományt, mondát kellett, fájó szívvel bár, de mégis kiküszöbölnünk, mert a tudomány kritikai ítélő széke előtt nem állhattak meg.

A magyar családtörténetből is számos hagyományt, mesét kellett kiirtanunk, melyek az oklevelek rideg betűivel szemben jogosultsággal nem bírtak, a családi dicsőségnak emelt, az utódok által kegyelettel fenntartott, de ingadozó alapon álló épületeket romba döntöttük, hogy a magyar családok történetének régi multja felderíthető legyen. Ma már nem a régi dicsőségnek hizelgő, de semmi komoly alappal nem bíró, az egyes családok eredetét a régi római patricius családokkal összekötő genealogiákkal dolgozik a családtörténet. Nem a Tropeum domus Estoras mintájára készülnek családi történeteink, rég elhagytuk azokat az alapokat, melyeken nagynevű családtörténészünk a mult század hatvanas éveiben a magyar nemes családok történetét felépítette. Ma már csak régi okleveleinknek a tudományos kritika alapján megállapított hiteles adatai szolgálhatnak a régi genealogiai kapcsolatok és családi viszonyok felderítésénél irányadókul, ezek azok az alapok, a melyen a magyar családtörténet büszke épülete felemelkedik.

Az a szoros kapcsolat, melyben hazánk története régi családaink történetével egybe van forrva, okozza azt, hogy egyes családaink történetének tisztázásával számos oly jelenséget értünk meg hazánk történetében, mely a nélkül érthetetlen volna előttünk. Családjaink birtokviszonyainak tisztázásával a régi jogéletnek, törvényes, peres eljárásnak részletei is ismeretessé váltak előttünk, régi történeti földrajzunk ismerete pedig a családi birtokviszonyok ismerete nélkül el sem képzelhető. Kulturtörténetünk az oklevelekből meríti legmegbízhatóbb adatait, régi köz- és magánéletünknek számtalan phasisa pedig csakis a családtörténet szövevényes viszonyainak tisztázásával, felderítésével válik érthetővé.

Társaságunk, a mint azt alapításakor alapítói hangsúlyozták, a magyar családtörténet tudományos alapon való művelését tűzte ki első sorban feladatául. Ha visszatekintünk az elmúlt években kifejtett tudományos munkásságunkra, ha átlapozzuk folyóiratunknak huszonöt kötetét, akkor látni fogjuk, hogy közleményeinkben tényleg a régi magyar családok történetének kritikai alapokon való tisztázása foglalkoztatta első sorban tagjainkat, munkatársainkat. Nem egy régi családnak eredete, leszármazása, birtokviszonyai, köztörténeti szereplése lett az itt megjelent értekezésekben a modern tudományos kutatás eszközeinek segítségével kritikailag megállapítva, tisztázva, kellő világításba helyezve. Hogy a régi magyar nemzetségek történetének monumentális épülete felépült, az tagjaink munkásságának köszönhető, a folyóiratunkban összehordott anyag volt az alap, melyből kiindulva a nemzetségek története felépült. Es ha e nemzetségek történetében vannak még tisztázatlan kérdések, me-

lyeket csak a jövő kutatásai fognak kielégítően megoldani, főbb vonásaiban mégis tisztázva áll előttünk történetük.

Társaságunk kezdettől fogva főfeladatának tekintette a középkori magyar heraldika emlékeinek összegyűjtését, nyilvántartását és azoknak hű hasonmásokban való közzétételét. E téren Társaságunk munkálkodását előre nem látott siker koronázta. Ma már 180-on felül van középkori eredeti czimeres leveleink száma, melyekről tudomásunk van, a melyek közül folyóiratunk 79-et mutatott be színes reprodukcióban a tudományos világnak. Kor szerint e bemutatott czimereslevelek a következőkép oszlanak meg. Zsigmond király korából 49, I. Ulászlótól 2, Hunyadi Jánostól 3, V. Lászlótól 6, Mátyás királytól 13, II. Ulászlótól 5, II. Lajostól 1, azonkívül a Hettyey-család aragoniai czimereslevele Ferdinánd aragon királytól 1415-ből és a Telegdy-család czimere XII. Lajos francia királytól 1502-ből. A középkori művésztörténet, viselet- és kulturtörténetnek megannyi ékesen szóló emlékeit képezik e czimereslevelek, melyeknek alapján a magyar heraldika fénykorának képe mindinkább világosabban bontakozik ki előttünk. S a mohácsi vész utáni, ujjabbkori magyar heraldika termékeinek is egész hosszú sorozatát képezi a folyóiratunkban bemutatott és nyilvántartott anyag, a mely hazai heraldikánknak számos eddig homályos kérdését oldotta meg végleg, vagy hozta közel a megoldáshoz.

Nem kevésbé becses anyag halmozódott össze folyóiratunkban a magyar oklevéltan és különösen a hazai pecséttan terén is. Hazai sphragistikánkra a Turul egyes évfolyamai rendkívül értékes anyagot tartalmaznak, s ha elérkezik majd az idő egy tudományos alapokon álló magyar pecsétani munka megírására, folyóiratunk sphragistikai közleményei elsőrangú forrásul fognak e munkához szolgálni.

Azok a titkári jelentések, melyek évről-évre a nagygyűlés alkalmával elhangzottak, hű képét nyújtják Társaságunk tudományos működésének az elmúlt negyedszázad alatt. Beszámoltak e jelentések Társaságunk belső életviszonyairól és összegezték az egyes évek tudományos eredményeit. E szokáshoz hiven mi is beszámolunk most Társaságunknak a lefolyt évben kifejtett tudományos munkálkodásáról, belső életének fontosabb mozzanatairól. De mielőtt erre rátérnénk, nem lesz éréktelen visszaidézni egy pillanatra a mult emlékeit, kiemelni Társaságunk belső életének fontosabb mozzanatait.

Az 1883. évi február hó 25-én tartott alakuló közgyűlés a Társaság elnöki méltóságát báró Radvánszky Bélával, a két másodelnöki széket pedig Nagy Imrével és Nagy Ivánnal, a hazai családtörténet e két érdemdús kutatójával töltötte be. Mindhárman örök

álmukat aluszszák immár. Báró Radvánszky Bélát 1906-ban, Társaságunk fennállásának 24. évében ragadta el tőlünk a kérlelhetetlen halál. A sors végzete nem engedte meg, hogy megérje a mai ünnepélyes pillanatot, midőn társaságunk fennállásával ő is, kinek létezésünket köszönhetjük, megülhette volna elnökségének negyedszázados évfordulóját.

A másodelnöki méltóságot Nagy Imre 1883–1894-ig, Nagy Iván pedig 1883–1898-ig töltötték be. Nagy Imrét a másodelnöki székben 1894-ben hazai történetírásunk büszkesége Szilágyi Sándor követte, kinek 1899-ben bekövetkezett halála után 1900–1905-ig id. Bánó József viselte e méltóságot. Nagy Iván halála után 1898-ban a nagygyűlés Fejérpataky Lászlót, Társaságunk akkori titkárát választotta meg utódjául, míg a második másodelnöki méltóságot az 1905. évi nagygyűlés Csoma József személyével töltötte be, a kik mindketten jelenleg Társaságunk élén állanak.

A titkári tisztségre 1883-ban Fejérpataky László választott meg, ki azt 1898-ig töltötte be. Utána az 1899. évi február havi választmányi ülés dr. Schönherr Gyula jegyzőt választotta meg a titkári állásra, ki azt jelenleg is betölti. A jegyzői tisztséget 1883–1886-ig dr. Szádeczky Lajos, 1886–1898-ig dr. Schönherr Gyula töltötték be, 1899 óta pedig az igazgató választmány bizalma alulírottat tisztelte meg a jegyzői tisztséggel. Az ügyéssi hivatalra 1896-ban dr. Fejérpataky Kálmán ügyvédet választotta meg az igazgató választmány, míg a pénztárnoki tisztségben 1883–1892-ig Czanyuga József működött, azóta pedig Tóth Árpád tagtársunk tölti azt be.

Folyóiratunk szerkesztésével az 1883. évi nagygyűlés br. Nyáry Albertet és Fejérpataky László titkárt bízta meg. Br. Nyáry Albertnek halála után 1886–1896-ig Fejérpataky László egyedül látta el a folyóirat szerkesztésének teendőit. 1897–1899-ig ő és Schönherr Gyula jegyző szerkesztették a folyóiratot, utóbbi 1899–1900-ig egyedül vitte a szerkesztői teendőket, az 1901. évi február havi ig. választmányi ülés pedig őt és Varju Elemér ig. vál. tagot bízta meg a szerkesztői teendőkkel.

Abból a tisztikarból, mely 1883 február 25-ikén mint első vette kezébe a társaság ügyeinek vezetését, ma már csak Fejérpataky László másodelnökünk van életben. A mai negyedszázados ünnep egyuttal az ő ünnepe is. Az elmúlt huszonöt esztendő alatt soha meg nem szűnő lelkesedéssel, odaadással és buzgósággal szolgálta Társaságunk ügyét, védte érdekeit, vezetett és igazgatott minket. Azokban a tudományos eredményekben, melyeket Társaságunk e huszonöt esztendő alatt felmutathat, soha el nem hervadó érdemei vannak neki, s hogy folyóiratunk a magyar tudományos élet egyik számottevő, döntő súlyú orga-

numává vált, ezt első sorban neki, a folyóirat legelső szerkesztőjének köszönhetjük.

Társaságunk igazgató választmánya 1883-ban negyven taggal alakult meg, kiknek számát az 1885. évben megtörtént alapszabályváltoztatás alkalmával hatvanra emeltük fel. E negyven tag közül tizennyolczan gróf Bánffy György, id. Bánó József, dr. Csánki Dezső, Emich Gusztáv, Fejérpataky László, Kammerer Ernő, Nagy Gyula, Némethy Lajos, báró Nyáry Jenő, herceg Odescalchi Arthur, dr. Ortvai Tivadar, lovag Óváry Lipót, Szent-Ivány Zoltán, Szentkláray Jenő, id. Szinnyei József, Tagányi Károly, dr. Thallóczy Lajos és gróf Zichy Ágost együtt ünneplik meg Társaságunkkal igazgató választmányi tagságuk huszonöt éves jubileumát.

A midőn Társaságunk 1883 április 28-án első ülését tartotta, tagjaink száma 332 volt, köztük négy 500 frtos, tizennyolcz 200 frtos, kilencz 100 frtos, 157 pártoló és 144 évdijas tag. E számok az évek folyamán a következőkép változtak öt 500 frtos, harminczhét 200 frtos és harmincznégy 100 frtos alapító, kik közül jubileumi nagygyűlésünk idejében két 500 frtos, huszonkét 200 frtos és huszonhárom 100 frtos alapító van még életben. Pártoló tagjaink száma jelenleg 104, évdijas tagjaink száma pedig 306, úgy hogy összes élő tagjaink száma : 456.

Társaságunk alaptőkéje 1883-ban az első ülés alkalmával 6500 frt volt, e közül tényleg befizetve 700 frt. Ma alaptőkének 27,800 koronát tesz ki, s ebből 23,800 korona a tényleg befizetett összeg, míg kötelezvényekkel 3400 korona van biztosítva, a kötelezvény nélküli alapítványok pedig 600 koronát tesznek ki. Azonkívül van még 3400 koronát kitevő alapítványi jelleggel nem bíró tőkénk, mely az idők folyamán megtakarításokból gyűlt össze, de a melyet, sajnos, a kiadványainkkal járó veszteség folytán tetemes kölcsönösszeg terhel.

Társaságunk az elmúlt huszonöt év alatt 135 ülést tartott, melyen tagtársaink 170 felolvasást tartottak, melyek csekély kivétellel folyóiratunk hasábjain láttak napvilágot. Folyóiratunk jelenleg 24 ivnyi terjedelemben szolgálja Társaságunk céljait, sajnos, anyagi eszközeink nem engedték meg és nem engedik még most sem, hogy folyóiratunk terjedelmét akár az egyes füzetek, akár az ivenk számának jelentékenyebb szaporításával növelhessük.

Folyóiratunk a lefolyt negyedszázad alatt 140 dolgozótagtársunk tollából 937 munkálatot közölt, kiknek sorában hazai történettudományunk legkiválóbb képviselőinek neveivel találkozunk. Nem lesz érdektelen, ha közöljük itt azok névsorát, kik e huszonöt esztendő alatt munkálataikkal Társaságunk céljait szolgálták. E névsor a következő :

Altenburger Gusztáv, dr. Áldásy Antal, Szentkatolnai Bakk Endre, Balogh Gyula, dr. Baróti Lajos, Bartal Béla, Bárczay Oszkár, Bay Ferencz, Bay Ilona, Berzeviczy Edmund, Békei István, Béldi István, Beliczay János, dr. Boldisár Kálmán, Bolgár Emil, dr. Borovszky Samu, dr. Boncz Ödön, Bölöni László, Bunyitay Vincze, Br. Cles Hildebrand, dr. Czako Elemér, dr. Csánki Dezső, Csergheő Géza, Csoma József, Daróczy Zoltán, Deák Farkas, dr. Dézsi Lajos, Doby Antal, Doby István, dr. Döry Ferencz, Dudás Gyula, dr. Erdélyi László, Erneyei A., dr. Esztegar László, Éble Gábor, dr. Fejérpataky László, Fraknoi Vilmos, dr. Gárdonyi (Grünn) Albert, Ghyczy Pál, Gyömöreyc Vincze, Hattyufy Dezső, Herczegh Mihály, Horváth Sándor, dr. Illéssy János, dr. Iványi Béla, Kandra Kolos, Kállay Ubul, dr. Karácsonyi János, Karagyéna Mihály, Károly János, dr. Károlyi Árpád, Kemény Lajos, Kis Bálint, dr. Kiss István, Kollányi Ferencz, Kolosy István, dr. Komáromy András, ifj. Komlóssy Arthur, Koncz József, Kőszegi Sándor, Kőváry László, Kropf Lajos, Kubinyi Ferencz, Kubinyi Miklós, gr. Lázár Miklós, Lehoczky Tivadar, Luby Károly, Majláth Béla, Makay Dezső, Malczovich László, Marcziani György, Márki Sándor, br. Mednyánszky Dénes, Melczér István, Melich János, Meliorisz Béla, Mika Sándor, Miskovszky Viktor, Mocsáry István, Morvay Győző, Nagy Géza, Nagy Gyula, Nagy Imre, Nagy Iván, dr. Nagy Sándor, Neményi Lajos, Némethy Lajos, Noszlopy Tivadar, báró Nyáry Albert, Pázmány Zoltán, Petkó Béla, Petrovay György, Pór Antal, dr. Pósta Béla, Puky Andor, báró Radvánszky Béla, id. Rakovszky István, ifj. dr. Reiszig Ede, dr. Récsy Viktor, dr. Réthy László, Rudnay Béla, Salamon Vincze, Sárközy Imre, dr. Schönherr Gyula (Décsényi néven is), Soós Elemér, Sörös Pongrácz, Stessel József, Sváby Frigyes, Šufflay Milán, Szabó Dezső, Váradi Szabó János, Bártfai Szabó László, dr. Szádeczky Lajos, dr. Szalay József, dr. Szentpétery Imre, Szepessy Béla, Szerémi (Odescalchi Arthur hg), dr. Szendrei János, Széll Farkas Szilágyi Sándor, Szily Jenő, Szily Kálmán, id. Szinnyei József, Szinvyai Lázár, dr. Szombathy Ignác, Tagányi Károly, Thallóczy Lajos, Thaly Kálmán, Thury József, Toldy László, dr. Tóth-Szabó Pál, Törös Sándor, Turzó Miklós, Varju Elemér, Vértesy Jenő, dr. Wenzel Gusztáv, dr. Wertner Mór, Zarándy A. Gáspár (Antonides név alatt is), dr. Závodszy Levente, Zoltai Lajos.

Azt a gazdag tudományos anyagot, mely folyóiratunk első tíz évfolyamában van letéve, 1893-ban egy név és tárgymutatóval, melyet dr. Borovszky Samu tagtársunk szerkesztett, tettük a kutatás részére hozzáférhetővé. Azóta újabb név és tárgymutatót nem bocsáthattunk közzé, de most folyóiratunk 25. kötetének

közrebocsátása után elodázhatatlanná válik majd egy, e 25 kötet anyagát felölelő mutató közrebocsátása, hogy a folyóiratunkban felhalmozott anyag könnyen hozzáférhető és használható legyen.

Alapszabályaink 35. §-a értelmében egy a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyv időközönkénti kiadása is Társaságunk feladatává tétetett. E kötelezettségnek eleget teendő az igazgatóválasztmány már az első ülésben, melyet tartott, a «Magyar Családok Évkönyvé»-nek tervezetét és előmunkálatait előkészítő bizottságot küldött ki, melynek tagjai az elnökökön és szerkesztőkön kívül Deák Farkas, Ipolyi Arnold, Kővári László, Majláth Béla, Szilágyi Sándor, id. Szinnyei József és Szent-Ivány Zoltán ig. vál. tagok voltak. Az előmunkálatok befejezte után az 1886 január 28-iki ülésen elhatározott, hogy mint a Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv első kötetét a magyar főrangú családok zsebkönyvét bocsátjuk közzé, első sorban azokat adván, melyek a magyar főrendiházi örökös tagsági joggal bírnak. E kötet munkálataival Fejérpataky László titkár és id. Szinnyei József ig. vál. tag bizattak meg, kiknek szerkesztésében 1888-ban a Magyar Főrangú Családok I. kötete megjelent. Sajnos a kötethez fűzött remények nem váltak be, az a részvétlenség, melylyel közönségünk e munka irányában viselkedett, volt oka annak, hogy e vállalatunk folytatása abba maradt, annak a tervnek megvalósítására, hogy folytatásaképpen a Nemes Családok zsebkönyvét közrebocsássuk, hosszú ideig nem gondolhattunk.

Báró Radvánszky Béla elnökünk indítványára 1902 június hó 17-én tartott ülésében elhatározta az igazgató választmány végre, hogy a Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv II. sorozatát, a Nemes Családokat megindítja. A szerkesztés teendőivel Pettkó Béla és ifj. dr. Reiszig Ede ig. vál. tagok bizattak meg, és 1905-ben megjelent e vállalat első kötete, mely 250 nemesi család rövid történetét és genealogiáját tartalmazza, 11 színes czimer melléklettel és 13 a szövegbe nyomott czimerképpel. Habár az anyagi eredmény, mely e kötet megjelenését kísérte, nem felelt meg a hozzáfűzött várakozásnak, igazgató választmányunk a szerkesztőkkel együtt mégis módot talált arra, hogy a már összegyűjtött anyag ne heverjen értékesítés nélkül, úgy hogy a Nemes Családok II. kötetének megjelenése a jövő év folyamán várható.

A magyar heraldika legbecsesebb kincseinek, a középkori czimeresleveleknek folyóiratunkban közzétett anyaga külön is napvilágot látott. Monumenta Hungariae Heraldica. Magyar Czimeres Emlékek czimen két füzetet bocsátott ki eddig Társaságunk a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1901 és 1902-ben,

melyek mindegyike 25—25 színes czimerképet tartalmaz. A bevezető rész és az egyes czimerkékhez fűzött czimertani és genealogiai magyarázat Fejérpataky László másodelnökünk tollából való. E vállalatunkból egy újabb füzet megjelenése 1—2 év múlva várható.

Folyóiratunknak 25 kötetével és e felsorolt külön kiadványainkkal szolgáltuk fennállásunk első negyedszázadában a hazai családtörténeti és czimertani, oklevéltani és pecsétani tudományt. Anyagi eszközeink szerény keretében megtettük mindazt, mi tőlünk tellett e tudományok művelésére, fejlesztésére, a magyar történelem segédtudományai homályos és szövevényes viszonyainak felderítésére. Megnyugvással tekinthetünk vissza arra a munkára, melyet az elmúlt negyedszázad alatt végeztünk, azokra az eredményekre, melyeket a hazai történet segédtudományainak művelésében fel tudunk mutatni.

* * *

Utolsó nagygyűlésünket tavaly december hó 13-án tartottuk. Az ügyrendileg megállapított igazgató választmányi üléseket február hó 28-án, április 25-én, szeptember 26-án és november 28-án tartottuk meg. Ezeken kívül még egy rendkívüli igazgató választmányi ülés megtartása vált szükségessé, június 20-án, mely a Magyar Nemzeti Zsebkönyv II. sor. II. kötete, a Nemes Családok II. kötetének kiadása ügyével foglalkozott.

A rendes ig. választmányi üléseken négy tagtársunk ugyanannyi dolgozatot mutatott be. Ezek közül *Fejérpataky László* másodelnök tanulmánya az Árpádok czimereiről az Árpád emlékűnnep alkalmából megjelenő díszműben fog napvilágot látni. A többi három, *Thallóczy Lajos* és *Nagy Géza* ig. vál. tagtársunk és *Bártfai Szabó László* évdíjas tag tanulmányai folyóiratunkban jelentek meg.

E felolvasásokon kívül az eddigi gyakorlatnak megfelelőleg egyes érdekesebb heraldikai és pecsétani emlékek is kerültek bemutatásra. *Fejérpataky László* másodelnök Mátyás királynak 1479-ben Benedictus Lutus de Florentia részére adott és reánk egy XVII. századi közjegyzői másolatban maradt czimereslevelét, alulírott jegyző pedig II. Lajos királynak 1522-ben Kajári Biby Simon részére és I. Ferdinándnak 1528-ban a Meszesy helyesebben Wesszesy családnak adományozott czimereslevelét mutatták be. *Varyú Elemér* ig. vál. tag pedig Bogomér comes és fiainak pecsétjét mutatta be, mely nevezetteknek egy 1290. évi oklevelén maradt reánk. E pecsétnek nyomója már 1870 óta ismeretes, azonban szaktudósaink akkor e pecsétnyomó hitelességét kétségbe vonták. Most, hogy a teljes épségben megmaradt pecsét is előkerült, a pecsétnyomó hitelességének kérdése is el van döntve.

Folyóiratunkból a múlt évi nagygyűlés óta négy füzet jelent meg. Az egyik, az 1906. IV. évi füzet nagyrészt elhunyt elnökünk báró Radvánszky Béla emlékének van szentelve. Az ő emlékének szentelt rendkívüli nagygyűlésen tartott felolvasások, *Fejérpataky László* másodelnök emlékbeszéde és *R. Kiss Istvánnak* báró Radvánszky Bélát mint írórt méltató essay-e nyitják meg e füzetet, melyet a megboldogult arcképe díszít.

A folyóiratunkban megjelent cikkek és tanulmányok között ez alkalommal is a családtörténettel foglalkozó cikkek foglalják el a főhelyet. Ezek között is első helyen kell megemlítenem *Thallóczy Lajos* Bosnyák és szerb élet és nemzedékrendi tanulmányok című terjedelmes dolgozatát, melyből eddig két közlemény látott napvilágot, melyben a történelmi kutatásai folyamán felgyülemlett genealogiai és életrajzi vonatkozásokat tartalmazó adatokat csoportosítja és egyes részleteikben elemzi. E nagybecsű tanulmányokban szerző először Osztója István bosnyák király nem törvényes fiának, Radivoj Vranduknak életviszonyait tisztázza, melyekről eddig aránylag keveset tudtunk. *Thallóczy* kutatásai szerint Radivoj 1428 táján török támogatással lépett fel ellenkirálynak II. Tvrtko bosnyák királyljal szemben. A középkori Bosznia sajátos viszonyaiból magyarázható, hogy Radivoj egy évtizeden túl király gyanánt szerepelt II. Tvrtkossal, a törvényes uralkodóval szemben, és a ragusai köztársaság neki adót fizetett. Felesége, Katalin, Velikei Miklós leánya révén 1449 után a Velikei család szlavonországi, Pozsega és Kőrös vármegyékben fekvő birtokaihoz is hozzájutott, melyeket saját szerzeményeivel is gyarapított. Később, midőn Mátyás király idejében Szendrő vára a fiatal szerb despotának Istvánnak őrizetére bízott, Radivoj kísérte el a fiatal despotát Szendrőbe és ő volt az, a ki Szendrő várát elárulva a töröknek kezére adta. Tanulmányának további részeiben *Thallóczy Katalin* bosnyák királyné római tartózkodásával, a Brankovics-család nemzedékrendjével, melynek genealogiai tábláját is összeállítja, újabb kutatásai nyomán foglalkozik. Szól azután *Hervoja* herceg unokahugának, *Hranič Sandalj* feleségének Katalinnak eljegyzéséről, továbbá a *Kosača* családról és annak szerepéről *Herczegovinában* értekeznek. Ez utóbbi fejezete tanulmányának a legterjedelmesebb és benne tisztázza a *Szent Száva* (*Herczegovina*) hercegség területének kérdését is, melyet külön térképen is feltüntet.

Genealogiai tartalmu cikkeknek közül másodsorban kell felemlítenem *Nagy Géza* ig. vál. tagtársunknak terjedelmes értekezését *Szent István* vérsége és a magyar kútforrások címen, mely a magyar kútforrások világánál igyekszik tisztázni e vitás kérdést.

Kisebb genealogiai közleményeink sorában *Her'ner*

Mór ig. vál. tagtársunktól két cikket találunk, melyek egyike a XIV. századbéli Fónyi család leszármazásával foglalkozik, mely a Csák nemzetségbeli Szaláncz fia Tamás és nejétől Ágnestől veszi eredetét. V. István királynak egy 1269-iki oklevele szól részletesen Ágnesről, a ki a király ügyeiben hosszabb ideig megfordult Franciaországban és e működésében szerzett érdemeiért nyerte a királytól Timár-Fóny birtokot, honnan a család nevét vette. Második «Cesanis és Nassis» című értekezésében a Földvári és Pataji Zubor család eredetét kutatván, kimutatja, hogy a Zubor családnak két ága volt, a pataji és a földvári ág, melyek közül az első már 1435-ben kihalt. Kimutatja továbbá, hogy a család egyik tagja, Pataji Zubor Jakab okleveleinkben mint de Cesamis fordul elő, a mi íráshiba de Cesanis helyett. Vérokonsági kötelék fűzte Jakabot a Nassis családhoz, mely már a XIII. században virágzott Zára városában. Zoilos Nassis 1399-ben Zsigmond szolgálatába lép, letelepszik Magyarországon és magasabb hivatalokra jut. Fejtegetéseit szerző abban foglalja össze, hogy Cesanis Jakab a későbbi Pataji Zubor Jakab és a Nassisok családja dalmát nemzetségből származik és hogy a kettő között anyai rokonság létezett.

Lehoczky Tivadar ig. vál. tagtársunk a Köpesdi Tolvai család leszármazását közli vonatkozással egy, folyóiratunk 1906. évfolyamában megjelent hasonlártyu közleményre. A napjainkig levezetett családfából kitűnik, hogy a Köpesdi Tolvai családnak csupán grófi ága halt ki, míg az ifjabb köznemesi ág ma is virágzik.

Zarándy A. Gáspár, kinek tollából folyóiratunk már nem egy érdekes genealogiai közleményt hozott Szent László vére című cikkében kimutatni igyekszik, hogy Szent László királyunk vére nem apadt ki halálával, hanem dédunokája Komnena Eudisia görög hercegnő révén, kinek férje Vilmos montpellier-i gróf volt, az aragon, mallorcai, castiliai és francia uralkodóházakba átment, azonkívül Manuel görög császár és leányági leszármazottnak tekinthető.

A XIII—XIV. századi családok történetét *Sörös Pongrácz* gyarapítja a Válti Rákosok című közleményével, melyben a Pannonhalmán őrzött Guáry levéltár adatainak alapján a vas megyei Válti birtok urainak, a Válti és az ebből származott Válti Rákos család leszármazását tisztázza, melynek sorsáról a levéltár adatai az 1520-estendőig nyújtanak felvilágosítást.

Heraldikai tartalmu közleményeink között elsőben is a folyóiratunkban közzétett újabb középkori czimereslevelekről kell megemlékeznünk. Színes hasonmásban közöltük Nagy Gergelynek és Szerdahelyi Huzár Péternek 1466-ban Mátyás királytól nyert czimereslevelet, melynek heraldikai méltatását *Közpetszi Sebes-*

tyén József tagtársunk adta. A renkívül érdekes czimerkép viselet és nyelvtörténeti szempontból érdekes, bemutatja a Mátyás király korabeli könnyű lovasság lábszár öltözetét, az általa használt sarkantyút és kardot. Nyelvtörténeti szempontból azért érdekes, mert időrendben ez az oklevél a harmadik, mely a huszár szót említi az egyik adományos nevében. Az armális eredetije eddig az Erdélyi Múzeumban őriztetett letétképen, jelenleg — tudunkkal — a letéteményező által visszavéttve annak tulajdonában van. *Horváth Sándor* tagtársunk a Hlózai Varju másképp Vrana családnak 1520-ban II. Lajostól nyert czimeresleveléről értekezett, melynek eredetijét nem ismerjük, hanem egy 1721. évi egyszerű másolatból és Trencsén vármegyének 1613-iki hiteles átiratából van róla tudomásunk. Tisztelt tagtársunk a leírás alapján részletesen ismereti a czimert, azonban az armalist részben az oklevél szövegéből vett argumentumok, részben pedig genealogiai szempontokból teljesen hamisítottnak tartja. A rendelkezésre álló adatok alapján összeállítja továbbá a család leszármazását is egészen 1837-ig, de megjegyzi, hogy a nemzedékrend a XVI. század második évtizedétől 1613-ig hiányosnak tűnik fel és nem lehetetlen, hogy 1613-tól felmenőleg egyáltalán hamis és koholt.

Középkori czimeresleveleinkről szóló közleményeinket *Sörös Pongrácznak* a Kajári Biby Simonnak 1522-ben kelt armálisáról szóló cikke zárja be, mely eddig a pannonhalmi apátság levéltárában lappangott, és onnan csak nemrégiben került napfényre. Sajnos, az oklevél nedvességtől szenvedett, azonban ennek daczára a czimerkép ügyes festőnek kezére vall. Addig is míg színes hasonmását közzé tehetjük, egyszerű tollrajzban mutattuk be középkori heraldikánk ez újabb emléket olvasóinknak.

Calamus dr. álnév alatt rejtőző tagtársunk, a ki Bocskay István koráról már több ízben szólott folyóiratunk hasábjain, Bocskay hadi népe czimen nagyobb tanulmányt ad folyóiratunkban, melyben a Bocskay István fejedelem által a hajduk részére adományozott czimeres levelekről értekeznek. Az eddig megjelent első közleményben összeállítja a reánk maradt armálisok pontos jegyzékét, mely 125 czimereslevelet tüntet fel. Érdekes tanulmányának eredményeiről a jövő évi titkári jelentés lesz hivatva részletesebben beszámolni.

Heraldikai közleményeink sorát *Glyczy Pál* igazgató-választmányi tag közleménye zárja be, Básta György czimeréről, melyben dr. Boldizsár Kálmánnak folyóiratunk múlt évi folyamában közzétett, a szoboszlói lovas hajduságnak 1606. armálisáról szóló cikkére reflektálva, valószínűnek tartja, hogy az adományozott czimerben a pajzsbeli lovas pajzsán végig vonuló balharánt gerenda (láng) a Básta György 1605. czimeré-

ből van átvéve, a hajduságnak Básta elleni szerencsés kimenetelű hadakozásának emlékére.

Pecséttani és oklevéltani közleményeink között első helyen kell kiemelnem *dr. Gárdonyi Albert* tagtársunknak nagyszabású tanulmányát I. Károly király nagypecsétjeiről, melyben nagyterjedelmű kutatásai alapján pontosan megállapítja I. Károly király ismert három nagy pecsétjének használati idejét és kimutatja, hogy Károly király az első nagy pecsétet 1301—1322-ig, a másodikat 1323—1330, a harmadikat pedig 1331—1342-ig használta. Megállapítja továbbá a királyi alkancellár szerepét és működési körét a királyi kancellária élén és összeállítja az alkancellárok neveit időrendi sorozatban. Behatóan foglalkozik azokkal a rendszabályokkal, melyeket a királyi kancelláriában az oklevélhamisítások megakadályozására alkalmaztak, a mely az volt, hogy az alkancellár a királyi nagy pecsétet állandóan magánál tartotta, az oklevél kiállításakor a szerepeltek neveit feljegyezték az oklevélre, végül az oklevelek tartalmát külön regestakötetbe is beirták. Megállapítja, hogy ezek az eredmények csakis a királyi nagy pecsétre vonatkoznak, melylyel a privilegialis, pápens és missilis levelek erősítették meg, míg a királyi gyűrűs pecsét csakis meghatározott esetekben szolgált oklevél megerősítésére. Királyi oklevelek megerősítésére Károly király idejében más pecsétet nem használtak, mert a harmadik királyi pecsét, melyet a comes capellæ őrzött, csupán a comes capellæ nevében kiadott oklevelek megerősítésére szolgált. A comes capellæ vezetése alatt idővel kifejlődött az u. n. kisebb kancellária, mely azonban fejlődésének csakis kezdetével esik Károly király korára, teljes kifejlődése később következik be. Gárdonyi tagtársunk e cikkére *Pör Antal* ig. vál. tagunk tett néhány megjegyzést, tisztázva néhány, az alkancellárok névsorában történt tévedést, továbbá megjegyezve, hogy Károly királynak első koronázása valószínűleg a szent koronával történt, ellentétben a hagyományos felfogással, de nem a szokott helyen Székesfejervárt, hanem Esztergomban és e körülményből magyarázható talán, hogy az első koronázást érvénytelennek tartották. Fölveti továbbá azt a kérdést, hogy a Károly király első pecsétjében a trón mellett látható csillag nem-e később került a pecsétnyomóra? mire analógiát is hoz fel, a csornai konvent pecsétjét.

Bártfai Szabó László tagtársunk: Három Árpád-kori pecsét címen Mihály szepesi és zólyomi ispánnak 1270 és 1273-ból származó pecsétjeit és a szepesi káptalannak egy 1270. évi oklevélen függő pecsétjét ismerteti. Mihály comes pecsétjei a Berzeviczy család berzeviczei ágának és a Magyar Nemzeti Múzeumnak levéltárában maradtak reánk, mindkettőnek pecsétképe azonos alakot, talpas keresztet mutat, mely az ország

czimeréből van véve, az 1273. évi pecséten azonkívül még sisakdisz, nyitott félszárnyal díszített csöbör-sisak is látható, mely a sisakdiszre nézve a XIII. századból az egyetlen ismert példa. Vizsgálódásait abban foglalja össze, hogy a két pecsét megerősíti azt a felfogást, hogy az ország czimeréből vett alakok magánczimerekben nem tekinthetők nemzeti jelvényeknek, a pecsétbe helyezett geometriai alakok vonatkozást mutathatnak ugyan az ország czimerére, de mint e két pecsét mutatja, változhatnak is az illető pecsét-tulajdonos izlése szerint. A harmadik pecsét a szepesi káptalan pecsétje, Mihály comes 1270. évi pecsétjével együtt egy oklevélen maradt fenn, mely a káptalan 1290. évi pecsétjénél hasonlíthatatlanul művészibb kivitelű mutat. A pecsét ismertetése kapcsán a szepesi káptalan működését is részletesen ismerteti, megállapítván, hogy a káptalani levéltár elpusztítása, melynek időpontját eddig 1285-re tették, 1288 előtt semmi esetre sem következhetett be. Ekkor semmisítették meg IV. László kúnjai a káptalani levéltár nagy részét és rabolták el a káptalan pecsétnyomóját, melynek helyébe a káptalan 1289-ben készíttette az új pecsétjét, elrendelvény egyuttal, hogy minden régi pecsétes oklevél az új pecséttel is meg kell erősíteni és erre egy bizonyos formulát állapított meg.

Sphragisztikai közleményeink sorát *Kemény Lajosnak* rövid közleménye a Horváth Sándor által folyóiratunk mult évi folyamában ismertett esztergomi társaspecsétről zárja be. A Kassa város levéltárában őrzött 1304., 1307. és 1331. évi oklevelekből az esztergomi előljáróság névsorát állítja össze, megjegyezvén, hogy a reánk maradt nevek francia származásra engednek következtetni, miért is szerinte az Esztergom városa kettős pecsétjében olvasható «latinorum» alatt nem olaszokat, hanem vallonokat kell értenünk, és a pecsét eredetét is ennek megfelelően inkább francia nem pedig olasz irányban véli kutatandónak.

Oklevéltani tartalmu közleményeink sorában elsőben is *Šufj.ay Milán dr.*-nak a Nelepicsék hagyatékáról szóló tanulmányát említem meg, mely a Nelepicsék, e hatalmas dalmát család számára kiadott két magyar királyi oklevéllel foglalkozik. Az első oklevélet Nagy Lajos király 1345-ben adta ki és ebben többek között a családnak azt a kiváltságot is adományozta, hogy a családi birtokok megszakadás esetén a nő ágra ruházhatók át. A második, Zsigmond által 1412-ben kiadott oklevél ezt a kiváltságot körülírja és precízírozza és tisztán csak erről a kiváltságról szól. Az értekező diplomatikai módszer alapján bebizonyította, hogy mind a két oklevél hamis, a történelem és genealogia segítségével pedig megállapította, hogy a hamisítás 1415 után, de 1434 előtt történt meg. Hamisította pedig János az utolsó Nelepics,

hogy rengeteg nagy vagyonát idősebb leányának Katalinnak juttassa. Az utolsó Nelepics halála után Katalinnak férje, Frangepán János szembeszállt magával a királylyal is, midőn ez a Nelepics-féle birtokokat magának követelte, a mi különben bizonyíték arra, hogy az 1412. évi oklevél nem a királytól való. Frangepán János e harcba belepusztult, a Nelepicsék hagyatéka pedig a Thallócziak kezébe került, kik Frangepán János ellen harcoltak, később pedig a király és e család között a békét közvetítették. Foglalkozik továbbá a család genealogiájával is azt vitatván, hogy a Nelepicsék nem tartoznak a Svacis nemzetséghez oly értelemben, a hogy ezt eddig hitték és iparkodik bebizonyítani, hogy a Nelepicsék eredetileg Kacsicsok voltak és e szerint a Svacsics nemzetség csak későbbi ága a Kacsicsok hatalmas nemzetségének.

Oklevéltani apróságok czímen *Bártfai Szabó László* tagtársunk a káptalanok hiteleshelyi működésére és a királyi kancellária eljárására nézve érdekes két esetet mutat be. Az első a váci káptalannak egy 1438. december 8-iki oklevelén olvasható egykoru feljegyzés, melyből kitűnik, hogy a mondott évben a váci káptalanban az oklevelekért járó taksa még nem volt rendezve, míg a második, Mátyás királynak 1461. júli. 13-iki oklevele egy a királyi kancelláriában az oklevelek kiállítása körül követett szokatlan eljárásról tesz tanbizonyosságot.

Kisebb közleményeink sorában *Hattyúfy Dezső* tagtársunk reflektálva egy folyóiratunk mult évi folyamában megjelent közleményre, az u. n. «birkások»-ról értekezik, kimutatva, hogy e név alatt nem a birka-mesterektől vagy a juhásztoroktól leszármazókat kell értenünk, hanem azon jómódu, vagy gazdag, rendesen német eredetű nemes családokat, melyek a mult századokban a török kiűzése után telepedtek le hazánk dunántúli részén, a kik gazdálkodásukban juh vagy birkatenyésztéssel foglalkozván, innen vették az elnevezést, és a kik lassanként teljesen megmagyarosodván, magyar nemességet szereztek maguknak. E kérdés tanulmányozása különben genealogiai, ethnographiai és kulturhistóriai szempontból is érdemes feladat volna.

Nagy Géza ig. vál. tagnak folyóiratunk mult évi folyamában tanulmánya a magyar királyok cziméről a XI. században két rövid közleményben keltett vizsgálót a Turul idei évfolyamában. *Šufflay Milán* cikkében polemizálva Nagy Géza cikkével Melich János azon felfogása mellett foglalt állást, hogy Szent István czime csak Pannoniorum rex volt, ellenben *Erdélyi László* a Gizella királyné által János pápának küldött misemondó ruha feliratára utalva Szent István czimét Ungrorum rex-ben véli megállapíthatónak. Kiterjeszkedik továbbá még e cikkében Nagy

Géza egy megjegyzésének kapcsán a Névtelen jegyző kérdésére is, elejtendőnek vélvén Sebestyén Gyula nézetét, mely a Névtelent Adrián prépostban véli megtalálni, ép úgy nem tartja elfogadhatónak a Predictus magister olvasást, hanem a Névtelent a P. betűvel kezdődő kancelláriai nevek között véli keresendőnek.

A mi végül folyóiratunk szakirodalmi rovatát illeti, a mennyire a rendelkezésre álló hely engedte, igyekeztünk a hazai tontosabb genealogiai és heraldikai művekkel tagtársainkat megismertetni. Ismertetéseket közöltünk Kubinyi Miklósnak a Kubinyi család történetét tárgyaló munkája II. kötetéről, a gróf Apponyi család oklevéltára I. kötetéről. Csizmadia Jánosnak a Bartakovich, Justh, Rudnay és Rudnyánszky családokat tárgyaló munkájáról, a Nemestóthi Szabó család leszármazási táblájáról, Kempelen Bélának Nemesség című kézi könyvéről és röviden megemlékeztünk Reviczky Bertalannak Egy főbenjáró per Nyitra vármegyében cz. értekezéséről és Sárközy Imre tagtársunknak a Nádasdi Sárközy család című, annak idején folyóiratunkban és most könyvalakban is megjelent munkájáról. A külföldi irodalom termékei közül ismertettük az Adler cs. kir. heraldikai társulat 1906. és 1907. évkönyveit, melyekben számos magyar tárgy vonatkozásokat találhatunk, továbbá Béthen-court spanyol genealogiai és heraldikai munkájának újabb kötetét és Sommer Robert Familienforschung und Vererbungslehre című tanulmányát. Sajnálattal kell azonban itt megjegyeznünk, hogy a Szakirodalom rovatánál rendelkezésünkre álló hely szűk volta nem engedi meg, hogy főleg a külföldi irodalomnak évről-évre növekvő termelését behatóbban ismertehessük.

Ime tisztelt nagygyűlés a lefolyt esztendőben kifejtett tudományos működésünk beszámolója. A mélyen tisztelt nagygyűlés van hivatva ítéletet mondani arról, vajjon mult évi működésünkkel is eleget tettünk-e azon feladatnak, mely alapszabályilag reánk hármlik, a magyar történelem társtudományainak művelését folytatni és terjeszteni. Azt hiszük, hogy régi családtörténetünk, heraldikai és sphragistika-tudományunk nem egy homályos pontját sikerült az elmúlt esztendőben kifejtett működésünkkel tisztázni vagy legalább a megoldáshoz közel hozni.

* * *

Áttérve már most társaságunk belső életének mozzanataira az elmúlt esztendőben, mindenekelőtt jelenthetem, hogy rendes igazgató választmányi üléseinken az alapszabályilag és ügyrendileg megállapított módon intéztük el folyóügyeinket és e rendes ig. vál. üléseinken nem fordult elő semmi nevezetesebb mozzanat, melyről e helyt külön meg kellene

emlékezmem. Külön ig. vál. ülés tárgyalta ellenben a Magyar Nemzeti Zsebkönyv Nemes Családok II. kötete kiadásának ügyét. A mult évi titkári jelentés hangsúlyozta, hogy a társaság pénzügyi egyensúlyának megzavarása nélkül a Nemes Családok újabb kiadására nem gondolhatunk. A folyó év folyamán több ízben tartatott tanácskozás a Nemzeti Zsebkönyv szerkesztőivel a II. kötet kiadása ügyében és örömmel jelenthetjük, hogy a június hó 20-án tartott rendkívüli igazgató választmányi ülésen tárgyalván a szerkesztők részéről a kötet kiadása tárgyában tett beadványt, sikerült egy oly megoldást találni, a mely egyrészt a II. kötet megjelentetésére módot nyújt, másrészt társaságunk anyagi érdekeit is tekintetbe veszi. Minthogy a II. kötetre a munkálatok már javarészt be vannak fejezve, remélünk lehet, hogy a jövő 1908. év folyamán társaságunk ez újabb kiadványa napvilágot látand.

A mi a társaságunk tagjai sorában beállott változásokat illeti, mindenekelőtt a kegyelet adóját kell lerónunk e helyt is Kövály László ig. választmányi tagtársunk emlékének, a ki magas életkorban, munkában eltöltött tiszteletreméltó és eredménydús élete után egy jobb hazába költözött. Vele ismét egyike dőlt ki azoknak, a kik ott állottak társaságunk bölcsőjénél, és alakulása óta helyet foglaltak igazgató választmányunkban. Igazgató választmányunk megfelelő módon róttá le a kegyelet adóját elhunyt tagtársunk iránt, kinek emlékét mindenkor kegyelettel fogjuk őrizni.

Alapító tagjaink száma elmult nagygyűlésünk óta kettővel növekedett és pedig egy 200 koronás és egy 400 koronás alapító taggal. Pártoló tagjaink száma hárommal, évdijas tagjaink száma 11-el gyarapodott. Ellenben halálozás, kilépés és törlés útján elvesztettünk egy 400 koronás, egy 200 koronás alapító tagot, 11 pártoló és 32 évdijas tagot, úgy hogy jelenleg társaságunk 104 pártoló és 306 évdijas tagot, azonkívül élő alapító tagokban 2 ezer koronás, 22 négyszáz koronás és 23 kétszáz koronás tagot számlál, összes élő tagjaink száma tehát 456, az elhunyt alapító tagokat is beleszámítva pedig tagjaink összes száma a jelen év végével 488.

Társaságunk pénzügyi helyzetéről társaságunk pénztárnoka fog a mélyen tisztelt nagygyűléseak beszámolni, itt csak azt a körülményt kell felemlítenünk, hogy az igazgató választmány a régebb idő óta künn lévő tagdíjhátralékokból behajthatatlanoknak bizonyultakat törölte, hogy ily módon a társaság költségvetéséből ezen évek óta fennálló, de soha nem realizálható követelés kiküszöböltessék. Ez az oka annak is, hogy tagjaink számában az előző évhez képest nagyobb csökkenés mutatkozik.

Mélyen tisztelt Nagygyűlés! Midőn huszonöt esztendővel ezelőtt társaságunk megalakult, komoly aggodalmak töltötték el azon férfiak kebelét, kik társaságunknak keresztelőjére összegyűltek, aggodalmak vajjon életképes lesz-e társaságunk, vajjon képes lesz-e megfelelni azoknak a feladatoknak, melyek megoldását czélul tűzte ki magának. A mult megmutatta, hogy ez aggodalmak alaptalanok voltak, társaságunk huszonöt éves multja fényesen igazolta életképességünket, kiadványainknak sorozatai, tudományos munkálkodásunk gyümölcseit rejtik magukban. S midőn most a huszonötödik évtől elbucsuva visszapillantunk az elmult évek küzdelmeire, fáradozásaira és eredményeire, a multakból merített reménnyel, bizalommal és lelkesedéssel kezdjük meg az új negyedszázadban munkánkat, a hazai tudomány és kultúra szolgálatában.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

Budapest, 1907. évi december hó 14-én.

Dr. Áldásy Antal
jegyző.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmányja f. évi február hó 27-én tartotta *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt ez évi első ülését, melyen jelen voltak: *Barabás Samu, id. Bánó József, Borovszky Samu, id. Dániel Gábor, Döry Ferencz, Emich Gusztáv, Kollányi Ferencz, Makay Dezső, Ortvay Tivadar, ifj. Reiszig Ede, Soós Elemér, Széll Farkas, id. Szinnyei József, Tagányi Károly, Thaly Kálmán, Varjú Elemér, Zsilinszky Mihály* vál. tagok, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Áldásy Antal* jegyző.

Elnök az ülést megnyitva, Áldásy Antal jegyző felolvasta *Vértessy Jenő* vendégnek: «Arany János heraldikája» czimű értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

A folyó ügyek előtt elnök mély megilletődéssel jelentette, hogy a társaság levelező tagja, a hazai genealogiai írók nestora, *Feöldi Doby Antal* f. évi január hó 24-én életének 82. évében elhunyt. A megboldogult a társaságnak alapításától fogva évdijas és 1884-től kezdve levelező tagja volt, ki folyóiratunkat figyelemreméltó heraldikai és genealogiai tartalmu dolgozataival több ízben felkereste. Jelentette, hogy a halálhír vétele után az elnökség távirati uton fejezte ki a társaság részvétét a gyászoló családnak és fölkérte Dudás Gyulát, a társaság levelező tagját, hogy az elhunytat ravatalánál a társaság nevében gyászbeszéd keretében bucsuztassa el, mely kérésnek Dudás Gyula úr eleget is tett.

Az igazgató-választmány mély megilletődéssel vette tudomásul régi buzgó tagjának elhalálózását, és részvétének az ülés jegyzőkönyvében is kifejezést ad.

Uj tagokul jelentkeztek és pedig alapító-tagokul 1000 koronával *gróf Andrásy Dénes*, Krasznahorkaváralja, 200 koronával *bárá Radvánszky Kálmán*, Sajókaza. Évdijas tagokul: *Feöldi Doby István*, m. kir. sóhivatali ellenőr, Rózsahegy, aj. a jegyző, *Feszenszky Lajos* cs. és kir. konzul, Csejthe, aj. Döry Ferencz, *dr. Várady Ernő* kir. közjegyző, Ujvidék, aj. a jegyző, *dr. Wass Miklós* tanár, Kaposvár, aj. Varjú Elemér, kik a társaság tagjaiul megválasztatnak.

A pénztárnok kimutatása az 1907. év számadásairól a költségelőirányzat és a tényleges eredmény összehasonlításával a következőkben terjesztetett elő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

	Bevétel.		
	Előirányzat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Pénztári maradvány 1906-ról	37 73	37 73	—
2. Értékpapírok kamatai	1024 —	1084 —	+ 60
3. Be nem fizetett alapítványok kamatai 5 %	250 —	240 —	— 10
4. Tagdíjakból:			
a) pártoló tagok után 2180	5180 —	4627 90	— 552 10
b) évdíjak után 3000			
5. A társulati kiadványok eladásából:			
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42 —	48 —	+ 6 —
b) Egyéb kiadványokból	250 —	630 75	+ 380 75
6. Alapítvány-befizetés	200 —	1600 —	+ 1400 —
7. Postai költségekből megtérülés	10 —	10 74	+ — 74
8. Rendkívüli bevétel	20 —	18 95	— 1 05
Összesen	7013 73	8298 07	+ 1284 34

A tényleges bevétel e szerint 1284 kor. 34 fillérrel több az előirányzatnál.

	Kiadás.		
	Előirányzat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Személyi járandóságok (titkár I. negyedévi díja 150 kor., pénztárnok 600 kor.)	750 —	750 —	—
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai	1300 —	1469 —	+ 169 —
3. Nyomdai költségek	3400 —	3168 59	— 231 40
4. Szinnyomatok készítése	300 —	387 50	+ 87 50
5. Metszetek és rajzok készítése	300 —	291 06	— 8 94
6. Irodai átalány	120 —	100 —	— 20 —
7. Társulati szolga díjazása	120 —	120 —	—
8. Ujévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, másolatok stb.	250 —	226 08	— 23 92
9. Lombard-kölsön után kamatok és költségek	235 —	204 —	— 31 —
10. Alapítvány-tőkésítés	200 —	1538 27	+ 1338 27
11. Rendkívüli kiadás	20 —	18 96	— 1 04
Összesen	6995 —	8273 46	+ 1278 46

A tényleges kiadások tehát 1278 kor. 46 fillérrel többet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány ... 18 kor. 73 fill.

Tényleges maradvány ... 24 « 61 «

Több tehát ... 5 kor. 88 fill.

Vagyonállás 1907. decz. 31-ikén:

A) Cselekvő vagyon.

a) Tényleges vagyon:			
I. Alapítványi tőke:	K. f.	K. f.	K. f.
1. értékpapírokban	23,800 —		
2. kötelezvényekkel biztosított alapítványok	3,400 —		
3. kötelezvény nélküli alapítványok	600 —	27,800 —	27,800 —
II. Alapítványi jelleggel nem bíró tőkésítés			3,400 —
III. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötet színes mellékleteire a takarékpénztárban			300 —
IV. A decz. 31-iki pénztári maradvány			24 61
Összes tényleges vagyon			31,524 61
b) Követelés:			
Hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjakban			2,260 —
Összes cselekvő vagyon			33,784 61

B) Szenvedő vagyon.

I. A magy. kereskedelmi banknál felvett lombard-kölsön	2,700 —
II. Nyomdai tartozás (1907 3. f. rész., 750 kor. és meghívók nyomása 8 kor.)	758 —
III. Lombard-kölsön kamatai és költs.	50 —
Összes szenvedő vagyon	3,508 —
Tényleges vagyon	31,524 K. 61 f.
Szenvedő vagyon	3,508 « — «
Tiszta vagyon	28,016 K. 61 f.

A pénztári kimutatásához *Fejérpataky László* másodelnök felvilágosításképen megjegyzi, hogy az 1907. évi költségvetésben a személyi járandóságok rovatában a titkári tiszteletdíjnak csak I. negyedévi részlete irányoztatott volt elő és került kifizetésre, mint-hogy a társaság titkára betegsége miatt a titkári teendők ellátásában akadályozva volt. A jegyzői tiszteletdíj elő nem irányoztatott, minthogy a társaság jegyzője, tekintettel a társaság pénzügyi helyzetére, az elmúlt évben tiszteletdíjáról lemondott volt.

Az igazgató-választmány a pénztári kimutatást tudomásul véve, a társaság jegyzőjének köszönetét fejezte ki.

A pénztári kimutatással kapcsolatosan a számvizsgáló-bizottság elnöke *Soós Elemér* ig.-vál. tag felolvassa a bizottság jelentését az 1907. évi számadások,

a pénzkezelés és a pénztár állapotának megvizsgálásáról, úgyszintén a jegyző által bemutatott 1908. évi költségvetési tervezetről.

A bizottság jelentése egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907. évi pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 14-ikén teljesített számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni:

Eljárásunkban az eddig szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át, s annak 1907. évi minden tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdíj befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk, s az 1907. december 31-ikével 8298 korona 07 fillér bevétellel, 8273 korona 46 fillér kiadással és a folyó 1908. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átvendő 24 korona 61 fillér pénztármaradvánnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1908. évi tételeit, kezdve a múlt évről áthozott és fentebb kimutatott 24 korona 61 fillér pénztármaradvánnyal bezárólag február 14-ig összegeztük és 1807 korona 61 fillér bevételt, 1446 korona 54 fillér kiadást, vagyis 361 korona 07 fillér pénztármaradványt állapítottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 33 koronát előlegnyugtában és 328 korona 07 fillért készpénzben, minélfogva a kézipénztárt hiánytalannak jelenthetjük.

A kézipénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzeti Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására s azt találtuk, hogy az 1907. december 31-ig befolyt 962 korona 80 fillér, kiadott 962 korona 80 fillér; e szerint a Nemzeti Zsebkönyv II. rész első kötetének céljaira az 1908. évre nem volt áthozat. Az 1908. évben a mai napig 300 korona bevétel és ugyanannyi kiadás volt. Megemlítenének tartjuk még, hogy az I. kötet nyomda-számlájából még 1643 korona 06 fillér tartozás áll fenn.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak a 400 és 200-as alapítványoknak egy-egyvel való növekedése folytán a mai napon 6 ezerkoronás (6000 korona), 37 négyszázkoronás (14,800 korona) és 35 kétszázkoronás (7000 korona) alapító tagja van. A felsorolt, összesen 27,800 koronát tevő alapítványokból be van eddig fizetve 23,800 korona és fizetetlen még 4000 korona. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (számszerint 7 darabban)

biztosítva van 3400 korona, a miről közvetlen szemlélet és számbavétel alapján győződünk meg, ellenben 600 korona kötelezvényekkel biztosítva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az alapítványi természettel nem bíró 3400 korona összeg is, a mely megtakarításokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyonára összesen 27,800 + 3400) 31200 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 23,800 korona befizetett alapítvány és a megtakarított 3400 korona, összesen 27,200 korona a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál van elhelyezve, a bank 1907. december 26-án kelt letéti kivonatának megtekintése által győződünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a fentebb említett 31,200 korona törzsvagyon, a Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötet két színes mellékletére a takarékpénztárban 300 korona, továbbá a fent kimutatott 1907. évi pénztári maradvány 24 korona 61 fillér, végre a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjak 2260 korona, az összes vagyon 1907. december 31-én 33,784 korona 61 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapítványi jelleggel nem bíró tőkésítés terhére felvett 2700 korona lombard kölcsön és kamatok stb., e kölcsön után 1907. december 31-ig 50 korona kamatok, nyomdai tartozás 788 kor., összesen 3508 korona. E szerint a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjakat figyelmen kívül hagyva, a tiszta vagyon 28,016 korona 61 fillér.

A mi az 1907-iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlítását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 1284 korona 34 fillérrel több volt; ezzel szemben a kiadás is 1278 korona 46 fillérrel tett ki többet, úgy hogy az előirányzott 18 korona 73 fillér maradvány helyett a tényleges maradvány 24 korona 61 fillért tesz ki.

A hátralékos tagdíjak behajtását illetőleg a múlt évi számvizsgáló-bizottság jelentésében javasoltatott a tek. választmánynak, hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fenmaradó hátralékok behajtása iránt folytatólagosan intézkedni méltóztassék. E tárgyban szerencsénk van jelenteni, hogy a pénztárnok adatai szerint töröltetett 1530 korona, alapítványi kamatokból befolyt 70 korona, pártoló tagdíjakból 160 korona, évdíjakból 470 korona, összesen 700 korona, e szerint a 3600 korona hátralék az év végéig leapadt 1370 koronára; véleményünk szerint ezen elért eredmény elég kedvezőnek tekinthető. Az 1907. év végével, illetve a folyó év elejével fennálló és a vagyonállásban feltüntetett 2260 korona

hátralékra nézve javaslatunk ugyanaz, mint tavaly volt, t. i. hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fenmaradó hátralék behajtása iránt intézkedni méltóztassék.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmúlt évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ. pénztárnok urat a múlt 1907. évi számadásokra nézve a szokásos fenntartással felmenteni méltóztassék.

Átérve az 1908. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 7882 korona 61 fillér bevétellel, 7862 korona kiadással és így 20 korona 71 fillérnyi előirányzott maradvánnyal van szerencsénk javaslatba hozni.

Budapest, 1908 február hó 14-én.

Kollányi Ferencz
számv. biz. tag.

Soós Elemér
számv. biz. elnök.

Dr. Döry Ferencz
számv. biz. tag.

A számvizsgáló bizottság jelentése egész terjedelmében tudomásul vétetvén, az igazgató-választmány *Tóth Árpád* pénztárnoknak a felmentvényt megadta és egyben utasította az elnökséget, hogy a teljesen behajthatatlan tagdíjak törlésére nézve előterjesztést tegyen, a fenmaradó hátralék behajtása iránt pedig intézkedjék. *Thaly Kálmán* ig. vál. tag indítványára a számvizsgáló bizottságnak buzgó és fáradtságos munkálkodásáért köszönet szavaztatott.

A társaság 1908. évi költségvetését a számvizsgáló bizottság előterjesztése alapján az igazgató-választmány a következőképp állapítja meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetési előirányzata az 1908. évre.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1907-ről	24 kor. 61 fill.
2. Értékpapírok kamatai (28,200 kor. korona-járadék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsonkötvény után 4%)	1136 " — "
3. 4000 kor. be nem fizetett alapítvány után 5%	200 " — "
4. Tagdíjakból:	
a) pártoló tagok után 2000 K	5000 " — "
b) évdíjak után 3000 "	
5. A társulati kiadványok eladásából:	
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42 " — "
b) egyéb kiadványokból	250 " — "
6. Alapítvány-befizetés	1200 " — "
7. Postai költségekből megtérülés	10 " — "
8. Rendkívüli bevétel	20 " — "
Összesen	7882 kor. 61 fill.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 600 korona, jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 kor. — fill.
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai:	
a) 24 iv írói díja, ivenként 48 kor. 1152 kor. ;	
b) szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor. 1392 " — "	
3. Nyomdai költségek (1907/3. füzet ny. költs. maradéka, 4. füz., 1908. 1. 2. füz. és egyéb nyomtatások)	2360 " — "
4. Szinnyomatok készítése	300 " — "
5. Metszetek, rajzok készítése	300 " — "
6. Irodai átalány	120 " — "
7. Társulati szolga díjazása	120 " — "
8. Újévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, másolatok stb.	230 " — "
9. Lombard-kölcson után kamatok és költségek	220 " — "
10. Alapítvány-tőkésítés	1200 " — "
11. Rendkívüli kiadás	20 " — "
Összesen	7862 kor. — fill.
Bevétel	7882 kor. 61 fill.
Kiadás	7862 " — "
Előirányzott maradvány	20 kor. 61 fill.

Elnök ezután jelenti, hogy a társaság titkára *Schönherr Gyula* súlyos megbetegedése miatt titkári teendőinek immár több mint egy esztendeje eleget nem tehet és előreláthatólag a folyó év folyamán sem lesz abban a helyzetben, hogy a titkári teendőknek eleget tehessen. Jelenti, hogy az elmúlt esztendőben *Aldásy Antal* jegyző a titkári és jegyzői teendőket egymaga látta el. A társaság ügymenetelének érdekei kívánván, hogy mindkét állás betöltve legyen, fölkéri az igazgató-választmányt, úgy a titkári, esetleg a jegyzői állás betöltése körül intézkedjék. Tájékoztatásul megjegyzi, hogy *Schönherr Gyula* titkári megbízatása még 1909 februárjáig tart.

Az ig. választmány *Thaly Kálmán*, *Szell Farkas*, *id. Dániel Gábor*, *id. Bánó József* és elnök hozzászólása után elhatározza, hogy a titkári teendők ellátásával a folyó esztendőre, addig míg *Schönherr Gyula* titkári megbízatása tart, *Aldásy Antal* társ. jegyzőt bizza meg, kinek e helyettesítésért a titkári tiszteletdíjra igénye van. Együttal felhatalmazza az elnökséget, hogy a jegyzői teendők ideiglenes ellátásáról a maga hatáskörében gondoskodjék, azzal, hogy az illetőnek a helyettesítés tartamára a költségvetésbe beállított jegyzői tiszteletdíjra igénye van.

Ezután elnök jelenti, hogy *Varjú Elemér* ig. vál. tag, a Turul szerkesztője a kassai muzeum igazgatói teendőivel megbízatván, a fővárosból távozni kénytelen, és ezért a Turul szerkesztéséről lemond. Meleg szavakkal méltatja a távozó szerkesztő érdemeit, melyeket magának a folyóirat szerkesztése és tudományos színvonalának fejlesztése körül szerzett s azon reményének ad kifejezést, hogy a távozó szerkesztő

a jövőben sem fogja a folyóirattól és a társaságtól támogatását megvonni.

Az igazgató-választmány őszinte sajnálatának adott kifejezést Varjú Elemér szerkesztő távozása felett és a Turul szerkesztése körül kifejtett fáradságáért és buzgóságáért jegyzőkönyvileg köszönetet mondott.

Elnök hivatkozással az alapszabályok 25. §-ára, felkéri az igazgató-választmányt, hogy a folyóirat új szerkesztőjének megválasztásáról gondoskadjék. Az alapszabályok értelmében a titkos szavazás megtörténvén, összesen 18 szavazat adatott be, ebből 17 Áldásy Antalra, 1 pedig Varjú Elemérré esett, és így a Turul szerkesztőjévé öt évi időtartamra *Áldásy Antal* társ. jegyző választatott meg.

Tóth Árpád társ. pénztárnok terjesztette elő ezután jelentését a pénztár állapotáról, mely szerint az ülés napjáig befolyt 2137 korona 61 fillér, kiadott 1447 22 fillér, maradvány 690 korona 39 fillér. Vagyonállás: cselekvő vagyonban 35,610 korona 39 fillér, szenvedő vagyonban 3458 korona, összes vagyon 32,152 korona 39 fillér.

A napirend letárgyalása után jegyző bemutatta a Boda-családnak 1417. évi, a Pérchy-családnak 1421. évi és a Marsovszky-családnak 1430. évi czimerleveleit.

A jegyzőkönyv hitelesítésére elnök *Makay Dezső* és *Soós Elemér* ig. vál. tagokat kérte fel és ezzel az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A veszprémi szt. Anna-kápolna története. 1724—1907. Irta: *Friedrich Endre dr.* kegyesrendi tanár. Veszprém. 1907.

A fenti czim alatt megjelent 76 oldalas monografia egy igénytelen kis kápolna történetét tárgyalja. Ezen kápolna 1724-ben épült és első temploma volt a veszprémi piarista rendnek. Építője Salomváry János vagy helyesebben Salomváry János.

A mű 6 fejezetre oszlik: 1. a kápolna története; 2. a kápolna épülete és felszerelése; 3. Salomváry János; 4. Zámory Magdolna; 5. a kápolna halottai; 6. a kápolna jelenlegi gondozója. Genealogiai szempontból a 3., 4. és 5. fejezetek figyelemreméltók, már azért is, mivel a felsorolt adatok nagy része ez ideig ismeretlenek s ezeket legnagyobb részt a veszprémi káptalan és Veszprém megye levéltárai nyújtották.

A Salomváry család 1665-ben kapja nemességét s ezt a nemességszerző János ugyanezen év nov. 30-án hirdetteti ki Veszprém megyében. János neje: Magyar György veszprémi birtokos nemes leánya Judit volt (szül. Veszprém, 1637. nov. 29.). Gyermekük: János — a kápolna alapítója, — kinek Zámory Magdolnától

(Z. György és Nagy Mária leánya, Z. István és Szakách Erzsébet unokája) gyermekei nem maradtak. S. János 1727-ben meghalván, özvegye másodszer férjhez ment nemeskéri Kiss Sándor veszprémi alispánhoz. Magával vivén az özvegy hozományul Salomváry János összes vagyonát, mint ennek egyetlen végrendeleti örököse. Zámory Magdolna 1736-ban meghalt, de még életében (1736 ápr. 22.) összes javait férjére, Kiss Sándorra ruházta s ennek értelmében a szt. Anna kápolna kegyurasága is a Kiss-családra szállott át.

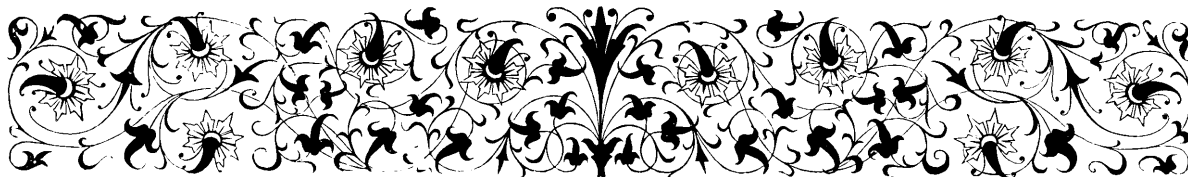
A Kiss-család 1627-ben kapott armalist. A nemességszerzők egyikétől származik Miklós, (Nagy Ivánnál tévesen Lajos) kinek fia Dániel (+ Veszprém, 1740. ápr. 13.) apja Sándornak, ki született 1694 körül; + Veszprém, 1777 aug. 4.; 1730—38. veszprém megyei főbíró; 1738. veszprém. táblabíró s 1742—1777. alispán; 1751. és 1763. követ és 1769. királyi tanácsos. Zámory Magdolna halála után Daróczy Ferencz tolnai alispán és Fiáth Zsófia leányát, szintén Zsófiát vette nőül (esk. Paks 1736 aug. 16. + Veszprém 1782 aug. 22. 70 éves korában). Nyolcz gyermekük maradt. Sándor (+ Veszprém, 1742 jun. 1.) 2 éves korában halt meg, János fiuktól unokájuk Antal (+ Veszprém, 1787 jan. 14.) és végre, Sándor kapitány (+ 1801 maj. 1.), mind a szt. Anna kápolnában nyugszanak.

Ugyancsak a monografiából tudjuk meg, hogy Márfy Ferencz 1647-ben kap armalist, mely ugyanezen év nov. 20. hirdettetett ki Pápán.

A kápolna halottai közt találjuk Pandur Pált és nejét Amosfelder Terézt. Pandur Pál Zalamegyének 1741-ben kelt nemesi bizonyáglevelével igazolta 1743 maj. 28-án Veszprém megyében nemességét, s e megyében alügyész volt. Meghalt 1755. ápr. 9-én 40 éves korában, özvegye 1759 aug. 3-án követte őt. Két gyermekük maradt: Elek és Zsófia, de ezek utódok nélkül haltak meg.

A rövid kis monografia, mint látható, sok becses genealogiai és családtörténeti adatot tartalmaz, s így az érdeklődők figyelmét szükségesnek véltük néhány sorral reá felhívni. *Daróczy Zoltán.*

Corbierre A. J. francia levéltárnok *Dictionnaire de Sigillographie* című hézagpótló munkára hirdet előfizetést. A munka egy szöveggötetből és egy kötetnyi képtáblából fog állani s csak 500 példányban kerül ki a sajtó alul. A szöveggötet egyedül 20 frankért, az egész mű 50 frankért lesz kapható. Ugyanezen szerző szerkesztésében a f. évtől kezdve egy Revue de Sigillographie című pecséttani szakfolyóirat is jelenik meg. Előfizetési ára 25 frank; a szerkesztőség Párisban Rue Bonaparte 67. sz. a. van.

BALKÁNI (DÉLI-SZLÁV) ÉS MAGYAR CZIMEREK ÉS PECSÉTBELI EMLÉKEK.

(Oklevelek és egyéb források, Ulrich v. Reichenthal, Konrad v. Grünberg czimeres gyűjteményei alapján.)

[(Első közlemény.)]

Balkáni, illetőleg bosnyák és szerb, valamint a Balkán egyes országaival vonatkozásban álló magyar s horvát czimeres emlékeket és pecsétet eléggé jelentékeny számban közölt az «Archaeologiai Értesítő» különösen 1880. és a «Turul», fennállása óta. Eltekintve az egyes alkalmi közleményektől, a déli-szláv czimerek és pecsétetek tanulmányozására a közös pénzügyminiszteriumnak 1880. kelt hivatalos felhívása szolgáltatta az indító okot, mely a magyar, horvát és osztrák tudományos köröktől kért véleményt Bosznia és Hercegovina czimerének megállapíthatása céljából. Azok a tudományos vélemények, melyek e felhívás következtében napvilágot láttak, számos értékes adalékot derítettek fel, de jobbára csak az országos czimerek, s egyes ismertebb (Katalin bosnyák királynő sirköve, Ujlakyék siremlékei) leírására és czimeres vonatkozásaik felderítésére szorítkoztak.¹

Mondanunk sem kell, hogy a heraldikai és pecsétani kutatás csakis az okleveles és kézirati források rendszeres buvárlásával válhatott behatóbbá. Valamint a balkáni tudományosság annyi ágazatában, úgy ezen a téren is, nagyemlékezetű Kállay Bénit illeti meg a kezdeményezés dicsősége, midőn a Vámbéry Ármintól Konstantinápolyban felfedezett fényesen illuminált Hervoja-féle glagol-missalét csodálatosan sikerült hasonmásban közzétette.²

¹ L. e. részben az irodalmat: Arch. Ért. 1889. Az Ujlakyak siremlékei cz. tanulmány 1. jegyzetében.

² Missale Glagoliticum Hervoiae Ducis Spalatensis. Recensuerunt V. Jagić, L. Thallóczy, F. Wickhoff. Vindobonae. 1891. E munka csak 100 példányban jelent

Midőn a budapesti ezredéves kiállításon a két okkupált tartomány is résztvett, és a szemléltető történeti emlékek — máig sem kellően méltatott — sorozata egybegyűlt, Kállay Béni örömmel karolta föl azt az eszmét, hogy a bosnyák történelemre vonatkozó oklevelek külön-mű pecséteti lepecskoltatván, ezekből rendszeres gyűjtemény állíttassék össze.

A pacskolási munkálatok elkészülvén, a gyűjtemény Boszniába került, úgy hogy jelenleg a szerajevoi múzeum bírja a bosnyák vonatkozású pecsétetek aránylag teljes sorozatát. E pecsétetek lajstromának közlésével szolgálatot véلünk tenni, a mennyiben ezekkel is kiegészítjük hazai sphragistikai emlékeink sorozatát. Ezeknek rendszeres közlése — a mi mindenestre hosszabb előtanulmányokat igényel — igen értékes pecséttudományi munkára nyujt kilátást.

A szerajevoi múzeum pecsétlenyomatai.

1. A bécsi titkos levéltár raguzai osztályából vett pecsétetek.

		cm. át- mérével
1225—37 körül	szerbiai Vladisláv függő pecsétje	2
	Vladisláv függő kettős pecsétje	6½
1237—72 körül	Uroš szerb király függő pecsétje	8½
1234. febr. 4.	Radosláv István Rascia és Travunia ura rányomott pecsétje	3
1240. márcz. 22.	Ninoslav bosnyák bán függő pecsétje	1½
1240.	András chulmiai fejedelem	6½
1268 körül	Ilona szerb királynő	3
1234. aug. 23.	Uroš szerb király	5
1334.	III. Uroš István szerb király függő veres viaszpecsétje	7

meg amateur-kiadásként. A reprodukciókat a bécsi Angerer és Göschl cég készítette. A heraldikai vonatkozásokról v. ö. Turul 1892. I. füzet.

	cm. át- mérével	cm. át- mérével
1340. okt. 26.	Dušan szerb király függő pecsétje	7 ¹ / ₂
1356. márcz. 14.	Tvartkó bosnyák bán	5
" " "	" " " " " " " "	"
1370. ápr. 3.	Vukašin szerb király	6
1382. decz. 2.	Tvartkó bosnyák király függő pecsétje	2
1387. jan. 20.	Brankovič Vuk szerb despota függő pecsétje	2
1391. ápr. 15.	Bjeljek župan és Radič vajda, 2 függő pecsét	1 ⁷ / ₅ 1 ⁷ / ₅
1391. máj. 15.	Radič vajda ugyanazon pecsétje	1 ⁷ / ₅
1392. jul. 17.	Dabiša István bosnyák despota függő pecsétje	3 5
1397. márcz. 3.	Raguza városának függő pecsétje	15
1399. febr. 5.	Ostoja István bosnyák despota függő pecsétje	3
1399. aug. 25.	Radič vajda függő pecsétje	1 ⁷ / ₅
1405. jun. 20.	Tvartkó II. Tvartkovič bosnyák kir. függő pecsétje	4 5
1406. decz. 2.	Lazarevič István szerb despota függő pecsétje	7 5
1406. decz. 29.	Brankovič Gergely György, Lázár és Mara függő pecsétje	2
1409. decz. 4.	Ostoja István bosnyák király függő pecsétje	3 ¹ / ₂
1418. jul. 6.	Vukosalič Gerő kenéz függő pecsétje	1 5
1419. jun. 24.	Hranič Sandal vajda és fivérei, Vlk és Vlkán 3 db függő pecsétje	1 ¹ / ₂
1419. decz. 4.	Ostojič István bosnyák kir. függő kettős pecsétje	11
1420. máj. 30.	Hranič Sandal s fivérei 3 db függő pecsétje	1 ¹ / ₂
1420. aug. 6.	Tvartkovič Tvartkó bosnyák király függő pecsétje	1 ¹ / ₂
1421. ápr. 24.	Radinovič Pál kenéz fiának Radosav vajdának függő pecsétje	2
1421. aug. 18.	Tvartkovič Tvartkó bosnyák király függő pecsétje	4 5
1423. ápr. 7.	Pavlovič Radosav vajda függő pecsétje	1 ¹ / ₂
	és 3 db más pecsét $\left. \begin{matrix} \alpha \\ \beta \\ \gamma \end{matrix} \right\} 2$ rányomva	5 ⁷ / ₅
1429. decz. 13.	Brankovič György szerb despota függő pecsétje	7
1432. okt. 5.	Pavlovič Radosav veliki vojvoda és fia Ivanič függő pecsétje	4
1433. márcz. 2.	Tvartkó Tvartkovič bosnyák kir. függő pecsétje	5
1434. aug. 12.	György vajda, Hrvoja unokája függő pecsétje	2
1435. okt. 10.	István bosnyák nagyvajda, Hranič Sandal unokája függő kerek pecsétje	2 5
1438. szept. 18.	Raguza város függő pecsétje	6
1438. szept. 18.	István vajda, Hranič unokája függő tojásdad pecsétje	2
1440. máj. 6.	István vajda, Hranič unokája és Vladislav és Vlatkó fiainak függő tojásdad pecsétje 3 db	2
1442. szept. 29.	Ivaniš, Pavlovič Radosav fiának függő pecsétje	2 7 5
1443. ápr. 1.	István vajda Hranič unokája függő pecsétje	2 5
1444. szept. 3.	Tamás István bosnyák király függő pecsétje	11
1446. szept. 17.	Brankovič György szerb despota függő pecsétje	7
1451. aug. 15.	Vladislav knéz, István sz.-szávai herceg fiának függő pecsétje	2
1451. decz. 18.	Tamás István bosnyák király függő pecsétje	11
1453. jul. 19.	István sz.-szávai herceg függő pecsétje	2 7 5
1454. jul. 15.	Péter vajda és Miklós kenéz Radosláv vajda fiainak függő pecsétje	3 ¹ / ₂
1457. aug. 12.	Brankovič Lázár szerb despota függő pecsétje	7
1458. decz. 14.	Brankovič István, Lázár fia függő pecsétje	3
1461. nov. 23.	Tomašević István bosnyák király függő pecsétje	11
1470. jul. 26.	Vlatkó sz.-szávai herceg és fivéreknek, $\left. \begin{matrix} \alpha \\ \beta \end{matrix} \right\} 1 7 5$ Lázár kenéznek 2. db függő pecsétje	4 7 5

2. «Oesterreich» oklevelek gyűjteménye u. o.

1491. nov. 29.	Lukács bosnyák püspök függő pecsétje	2
3. Magyar oklevelek u. o.		
1320. okt. 18.	Veglia és Modruš grófjának függő pecsétje	5
1386. máj. 26.	Veglia és Modruš grófjának függő pecsétje 2 db	$\left. \begin{matrix} \alpha \\ \beta \end{matrix} \right\} 3 1 2$
1393. aug. 23.	Hervoja bosnyák vajda rányomott pecsétje	1 3
1435. okt. 7.	Veglia és Modruš grófjának függő pecsétje	4
1453. szept. 13.	Ujlaky Miklós erdélyi vajda és macsói bán függő pecsétje	2 2 5
1490. nov. 1.	György rác deszota rányomott pecsétje	3 ¹ / ₂

E gyűjtemény összeállítása óta, a magyar családtörténeti kutatás, Karácsonyi Jánossal mint elemzővel, Cseörgheő Gézával és Csoma Józseffel mint heraldikussal az élén, friss lendületnek indult, horvát részről pedig Klaič és Laszowski produkáltak nyomós munkálatokat.

A kutatások ez irányban Boszniát illetőleg annyira haladtak, hogy a Kotroman-család genealogiai viszonyaival meglehetősen tisztában vagyunk, s nagyjában már a mi közleményeink is tisztázták a Kosača (Vukčić) hercegi család vonatkozásait. Ezzel kapcsolatban itt az ideje, hogy szemlét tartsunk részint az ujabban előkerült heraldikai és sphragisztikai anyag fölött, részint pedig a már közölt anyag és egyéb eddig kevésbé méltatott források bevonásával megállapítsunk bizonyos ebből folyó eredményeket.

Épenséggel nem állítjuk, hogy elérkezettnek látnók már az idejét a bosnyák és szerb heraldikai és pecsétbeli emlékek rendszeres összeállításának, de a felgyűlt anyag koronként való

ujabb megrostálására, kiegészítésére határozottan szükség van. Azt sem kell bővebben bizonyítgatnunk, hogy ez anyag szerves összefüggésben állván hazai történetünkkel, közlése e helyütt teljesen indokolt. Alkalmivá teszi jelen közleményünket társaságunk negyedszázados évfordulója, a melyen megannyiunknak kötelességünk beszámolni munkássága eredményével.

A mi jelen közleményünk forrásait illeti, tekintetbe vettük az oklevélről függő, illetőleg az azokra nyomott pecséteket, egyes czimeres emlékeket, a siremlékeket s bemutatjuk Grünenberg Konrád s Reichenthal Ulrik czimeres lajstromkönyveinek tárgyunkat illető darabjait.

Az anyagot magát ekkép osztottuk be:

- I. *Bosnyák báni pecsétek.*
- II. *Bosnyák királyi pecsétek, czimeres emlékek és a bosnyák heraldika tanulságai.*
- III. *Hervoja herczeg czimeres és pecsétbeli emlékei.*
- IV. *A Kosača (Koszacska-Vukcsics)-család czimeres és pecsétbeli emlékei.*
- V. *Szerb (rácz) czimeres és pecsétek.*
- VI. *Magyar vonatkozások Grünenberg és Reichenthal czimeres gyűjteményeiben.*

Megjegyezzük, hogy az utóbb említett két czimeres gyűjtemény balkáni (déli-szláv) vonatkozásait az illető csoportokba osztottuk. Ismételtetések kikerülése céljából a szóban forgó czimeres gyűjteményeket illetőleg előre bocsátjuk, hogy azok, mint a heraldikai tudomány forrásai régtől fogva ismeretesek.

Reichenthal Ulrik konstanci polgár czimeres krónikáját: *Concilium ze Constencz 1418.* a konstanci zsinat alkalmából (1414—18.) szerkesztette. Munkája úgyszólván naplószerű jelentés, melyet a zsinaton megjelent fejedelmek, főpapok s főurak czimereivel illusztrált, a szerint, a mint ezeknek a czimerei szállásaikon ki voltak függesztve.

A krónikának eleddig legrégebb színes kézirátát a Königsegg grófok aulendorfi (Württemberg, Rabensburg mellett) levéltára őrzi,¹ egy későbbi keletű, de bővített kézirat Konstanc város tulajdona.² Nyomatásban háromszor jelent

meg (1483. Augsburgban Sorgnál, 1536. u. o. Steinernél változtatva s 1575. Feyerabendnál, Frankfurtban).¹

Elteltekintve a primitív rajztechnikától s attól a körülménytől, hogy Reichenthal nem volt s nem is lehetett tisztában a világ minden sarkából Konstancba sereglett sokféle idegen személyi viszonyaival, gyűjteménye mindenestre kútfő becsével rendelkezik. Tény, hogy ezeket a czimereket Konstancban látta, megkérdezte, avagy megkérdeztette a tulajdonost s ha nem is szignálta mindig pontosan, de nem komponált.

Ugyancsak konstanci ember a másik czimergyűjtő: *Grünenberg* Konrád, kit meglehet, hogy a mestersége — építőmester volt — vitt rá a gyűjtésre. Tudjuk róla, hogy tanácstag volt, s három ízben polgármesterséget viselt. 1486. lovag címével él, majd ugyanezen évben a szent földre zarándokol. Grünenberg lelkes és jóízű gyűjtő volt, a ki mindent, a mihez csak hozzáférhetett, nagy szorgalommal állított össze. Figyelembe vette az épületeken, pajzsokon, zászlókon, takarókon, képeken ábrázolt czimereket s ezt a gyűjteményt 1483 ápr. 9. zarándoklata előtt fejezte be. A mi e gyűjtemény forrásbeli becsértékét illeti, természetes, hogy csak a kétségtelen, *eredeti* forrásokkal való egybevetés után állapítható meg az egyes darabok fontossága a heraldika története szempontjából. Azonban már magában véve, mint rendszeres, szorgos gyűjtés eredménye, Grünenberg munkája a XV. századbeli heraldika legértékesebb német forrásainak egyike, melynek a különféle vonatkozások nemzetközi fontosságot kölcsönöznek.

A munka eredetije, papíron, jelenleg a porosz kir. czimerhivatal tulajdona; egykoru, hártján készült másolatát a müncheni kir. könyvtárban őrzik. Fényes színnyomatban kiadták gr. Stillfried-Alcantara és Hildebrand.²

¹ Részletesen fejtegeti Siebmacher: *Wappenbuch*. A. Seyler: *Gesch. der Heraldik* 538. l. — Bárczay Oszkár: *A heraldika kézikönyvében* — Seyler nyomán — szintén ismerteti a heraldika kutforrásai közt s röviden megemlíti a magyar vonatkozásokat. 459—460. l.

² *Des Conrad Grünenberg Ritter und Burger zu Costenz Wappenpuoch volbracht am nünden tag des Abrellen, do man zalt tusent vierhundert drii und achzig jar.* — Színnyomatban újra kiadta Dr. R. Graf Stillfried-

¹ 50 példányban kiadta dr. Sevin H. 1880-ban.

² Wolf fényképész 12 példányban sokszorosította.

A magyar heraldika történetirójára a különféle külföldi czimerkönyvek adatainak kritikai és szakszerű feldolgozása tekintetében még számos kérdés vár. A «Turul»-ban Ghyczy Pál becses közleménye: Gelre Herold (XIV. sz.) czimerkönyvéről¹ nyitja meg a sort. Mi most egy lépéssel előbbre haladunk, a két említett czimergyűjtemény anyagának feltüntetésével. Ha tulságosan extensív irányban dolgozunk, annak igazolására szolgáljon az a körülmény, hogy a rendszeres előmunkálatok szűkében lévő balkáni (déli-szláv) heraldika terén egyelőre az anyaggyűjtés szempontja a mérvadó.

I. Bosnyák báni pecsétek.

1. Ninoszláv bán pecsétje. 1249.

Alcantara és A. M. Hildebrandt. Berlin 1875. Nagy folio 168. l. — Bárczay i. m. Hohenlohe hg. «Verzeichniss deutscher gemalter Wappensammlungen» tekintetbe vételével eléggé terjedelmesen ismerteti a tartalmát, — 462—465. l. — noha a magyar vonatkozásokat jobbra csak röviden tárgyalja. — Seyler i. m. természetesen bőven szól róla, de nem említi, — a mire Bárczay utal, — hogy Grünenberg munkájának egy másolata ugyancsak a gr. Königsegg aulendorfi levéltárában őriztetik.

¹ Turul 1904. évf. 1—12. ll. E czimerkönyvet is megemlíti Bárczay i. m. 456. l., de csak per summos apices.

Körirat: ΠΕ[ΧΑ]ΤΗ ΚΕΛΗΚΟ[ΓΑ] ΒΑΝΑ ΗΝΗΟΣΛΑΒΑ
(Pečat velikoga bana Ninoslava. Ninoszláv bán pecsétje.)

Átmérője: 5 cm.

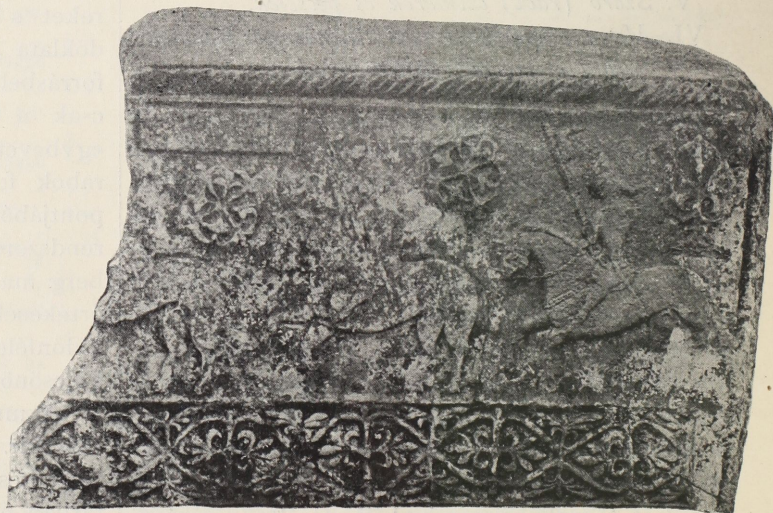
Eredetije Ninoszláv bán 1249. oklevelén, a belgrádi tud. társ. gyűjteményében, a hová a ragusai levéltárból került. (Először közölve Asbóth J.: Bosznia s a Hercegovina. II. 193. l.)

Pecsétkép: Három szegvényre oszlik, a mint az a kicsinyített ábrán látszik. A felső és alsó szegvény képe elmosódott.

A pecsét közepén két, egymással szembeszálló vitézi alak látszik, a háttérben sziklás vidék. A mi a pecsét művészetét illeti, kétségtelenül belföldi vagy dalmát munka.

A lovasok jellege — noha nem akarjuk ezen az alapon egyenes vonatkozásba hozni — rendkívül emlékeztet a *zgoščai* (Bosznia, Kakanj Doboj mellett, szerajevoi kerület, vizsokoi járás) ú. n. nagy királyi (bogumil) sírkő jobb és bal oldalfelületén látható lovas alakokra.

Mi kétségtelennek tartjuk, hogy belföldi művész munkája ez a két analog jellegű műtárgy. (A követ először Asbóth J. közölte i. m. I. 119. Művésziesebb reprodukcióját l. Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben cz. m. XIX. Boszniáról szóló kötete 171. l.)

Szerintünk ez a pecsét nem tartalmaz heraldikai alakot, hanem illusztrált pecsétképet tüntet fel. A Boszniában dolgozó aranyművesek kö-

zül 1384-ből ismerjük Sebenicoban «Jacobus aurifex condam Ostoye»-t,¹ 1418-ból Stephanus és Johannes ötvösöket. Ez ötvösökről tudjuk, hogy a bogumil felekezettel viszonylatban állottak. 1200 körül Máté és Aristodius, két keletről Zarába elszármazott ötvös, «kik Boszniában is forgolódtak», erősen terjesztette a bogumil vallást Dalmáciában.² Mindezen nyomok elvezetnek az úgynevezett bosnyák-bogumil művészetig s ebben a körben kell keresnünk a közöltük pecsét vésőjét is.

2. Kotromanović István bán lovaspecsétje.

Körirat: 1. СМЕ ✠ ПЕЧАТ ГОДНА СТЪПНАНА БАНА СВОБОДНОГА ГНА ВСЕ ЗЕМЛЕ БОСНЬСКЕ

2. Свобде солске и долне крајске и все земље халмьске

Si je pečät go(spo)d(i)na Stjepana bana svobodnoga g(ospodi)na vse zemle bosn'ske, usorske, sol'ske i dolne krajske i vse zem'le hl'm'ske. Magyarul: Ez a pecsét István uré, a bosnyák, uszorai, szoli s alvidéki és az összes humi föld szabad uráé.

Átmérője: 83. mm.

Eredetije: A bosnyák orsz. múzeumban.

¹ Archivio Notarile Zara.

² Thomas arch. Hist. Sal. cap. 24.

Alak: Balra vágtható, jobbában lobogós kopját előreszegező vértezett csörsisakos alak, balján pajzs, melyben a Kotroman-ok *jobb haránt pólyás* czimere.

3. Tvrtko bán pecsétje. 1357.

Körirat: 1. ✠ S . MII TVRTHI DEI GRA . TOTI . BOSNE . BANI :

2. : ГИ . БАН . ТВРТКО

S(igillum) min(us) Tuerhi dei gra(cia) toti(us) Bosne bani

g(ospodi)n ban Tvrtko. Tvrtko bán úr.

Átmérő: 47.5 mm.

Eredetije az 1356. oklevélen.

Alak: Balról jobbra vágtható lovon jobbával keresztes lobogóju kopját előre szegező vértezett vitéz (boncsos sisak-diszszel) balját pajzsával védi; czimeralak elmosódott, valószínűleg *jobb haránt pólya*.

Ugyanez a pecsét látszik egy 1357. oklevélen, melyet a M. N. Múzeum őriz, a báró Jeszenácz család ott letéteményezett levéltárában. Közzétette Bojnichich Iván az Arch. Ért. XI. évf. 383. l. Egv állítólag 1849-ben Zengg mellett talált Tvrtko-féle pecsétnyomó — mely a zágrábi múzeumban őriztetik — hamis. Bojnichich fel- említi az Arch. Ért. u. a. évf. 356. lapján.

II. Bosnyák kir. pecséték, czimeres emlékek és a bosnyák heraldika tanulságai.

I. Bosnyák királyi nagypecséték.

(I. Tvrtko István, Dabiša István, Ostojić István, Ostojić István Tamás nagy pecsétjei.)

A bosnyák királyi kancellária I. *Tvrtko István* bosnyák király szerb, illetőleg ráczi

ráltsága óta, tehát 1389 után egy, koronként átmódolt typariumot használt. I. Tvardko István királtsága idejéből (1377—1391.) kelt oly oklevelet nem ismerünk, melynek nagy kettős pecsétjét közölhetnők, de ha egybevetjük utódjainak Dabiša Istvánnak, Ostojić Istvánnak és Ostojić István Tamásnak pecsétjeit, kétségtelen, hogy I. Tvardko idejében készült typariumot használtak megannyian ünnepélyes cselekedetek, vagy fontosabb kiadmányok alkalmából.

Ime első sorban a *Dabiša* István király 1395 ápr. 26. Szutyeszknán kiállított okleveléről való pecsét.¹

Hátlapján azonos a körirat :¹

S MAIUS STEPHI OSTOICH² DEI GRA
RASCIE BOSSNE MARITIMARUM PARCIUM
USORE INFERIORIS PARTIS TERRE HOLM
L(I)(M?) REGI DOMI.

S(igillum) maius Steph(an)i Ostoich dei gra(cia) Rascie, Bossne, Maritimarum parcium, Usore, Inferioris (?) partis, terre Holm regi(s) domini.

Átmérő : 125 mm.

Az előlapon nyílt liliomkoronás, jobbában kormánypálczát, balját ölére támasztva országalmát tartó, oroszánoktól védett, trónszámolyon

Előlapján a körirat :

(S.) MAIUS STEPHI DABISSE DEI GRA RASCIE
BOSSNE MARITIMARUMQUE PARTIUM USORE
INFERIORIS PARTIS TERRE HOLM(LI)(M?) REGIS.
DOMI.

S(igillum) maius Steph(an)i Dabisse dei gr(ati)a Rascie, Bossne, Maritimarumque partium, Usore inferioris partis terre Holm regis domini.

¹ Az oklevél eredetije a bécsi cs. és k. titkos levéltárban. Károlyi Árpád barátomnak köszönöm e pecsétéről való ismereteimet, reprodukciójukat Kratochwil udv.

ülő királyi alak; a trón góthikus mennyezetbe van illesztve. *Jobból* felső pajzstartó: növény, alól lebegő angyal támogatja a kétfejű sasos szerb címert, balról ugyanúgy ábrázolt védőkkel a

levéltárnok művészi felvétele után közöljük. Az oklevelet közölte Miklosich: Mon. Serb. 224 l.

¹ E körirat, mint alább megjegyezzük, *nem* Dabiša király nagy pecsétjének hátlapja, hanem az Ostoja Istvánról véteget, mert jobb állapotban van.

² A Dabiša pecsétjén e szavak helyett természetesen :
S. MAIUS STEPHI DABISSE
olvasandó.

Kotroman címer, jobbról balra harántgerenda, alól kereszt.

A hátlapon balra vágató, disztakaró bori-totta — nézetünk szerint — bosnyák fajtájú lo-von, teljes vértzetben, leeresztett boncsos diszítésű sisakkal, jobbában zászlós kopját előre szegező, balján három liliomos águ koronával borított pajzsot tartó, magát a királyt példázó alak. A ló takaróján czimerpajzs, melyben a Kotromanovicok *jobb haránt pólyája* látszik körvonalaiiban,

kelt oklevelének függő pecsétje.¹ A különbség abban áll, hogy az előlapon jobbról s balról látható címerekről levették a Dabiša idejébéli címereket s ráillesztették a *háromszirmu bosnyák liliomos* koronát.

Az előlap ábráját itt közöljük.

A mint ez az ábra igazolja teljesen egyazon pe-cséttel van dolgunk, az előbb említett címeres vál-tozásokkal s azzal a különbséggel, hogy a kör-iratba a DĀBIŠE neve helyére OŠTOICH került.

a ló jobb oldalán (marja mellett) hihetőleg ugyanaz a címer.

E pecsét hátlapja nem Dabiša pecsétje fenti előlapjának megfelelő hátlapjának mása, hanem Ostojic István 1420. kelt oklevelén függött (Kör-mendi Itár). Teljesen azonos a Dabiša pecsétje hátlapjával, csakhogy élesebb s jobban reprodukálható.

Ugyanily művezetű *Ostojic István* szerb (rácz) és bosnyák király 1419 decz. 4. Szutyeszknán

Ugyancsak teljesen egyező az itt közölt előlapnak megfelelő hátsó lap, melyet fön-tebb, tettünk közzé, természetesen a DĀBIŠE-TĀERTIO név helyett itt is OŠTOICH-t illesz-tett a véső.

Ostojic István Tamás bosnyák király e nagy királyi pecsétet ugyancsak változatlanúl vette

¹ Eredeti a bécsi cs. és kir. titk. lev. Közölte Miklo-sich i. m. 291 l.

át, s elődjei neve helyett a magáét vésette rá.¹ (STEPHI THOME, Stephani Thome.) Kétségtelen tehát, hogy ezen elő- s hátlapján egyező köriratú nagy kir. pecsét a trónbirtokos nevének kiigazításával s bizonyos címerváltoztatásokkal *állandó* typariuma volt a bosnyák kir. kancelláriának.

Sejtettük ez összefüggést, mikor II. Tvartko István egy töredezett pecsétjéről (átmérője:

gyitva) tart lebegő helyzetben, balról ugyan- csak ebben a helyzetben angyal egy dongás rámozott pólyát tartalmazó czimeres háromszögletű pajzsot tart. (*b.* alatt nagyítva). A pajzs fő nem határozható meg.

A királyi nagypecsét ezen állandó használatával kapcsolatban megemlítjük azt a viselet szempontjából megemlítendő körülményt, hogy míg a bántság lelegején, Kulin bán pénzein a

112. m.), még rosszabb rajzot közöltünk az Arch. Értesítő 1881/2. évf. 291. lapján.

Ezen az alak a következő:

Stilizált, mennyezetes trónon, nyílt liliomos koronával a fején, jobbában liliomos kormánypálczát, baljában keresztes országalmát tartva, biborköpenyben, tunikában ül a király, lábait egy-egy nyugovó orozlánra téve. Jobbról egy angyal háromszögletű pajzsban, háromszirmu liliomos koronát tartalmazó czimert (*a.* alatt na-

görög deszpota süvegü, térdén egyenes kardot nyugtató báni ülő alak látszik a XIV. század-

a

b

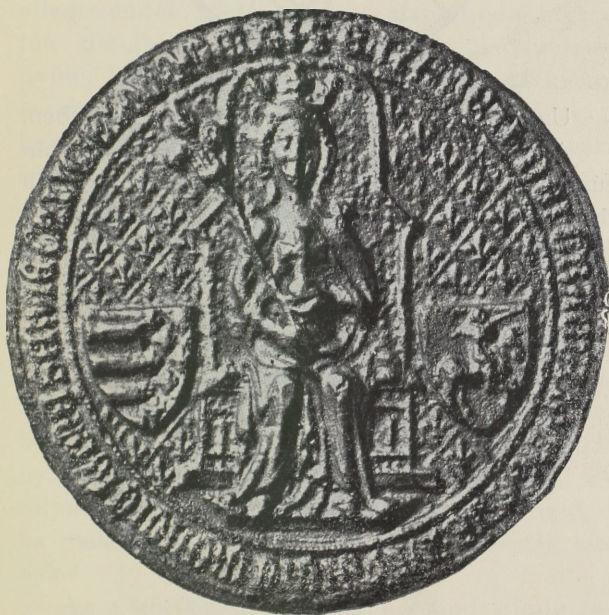
¹ 1451. dec. 18. oklevélen. Bécs. Cs. és kir. titkos levéltár. Közölte Miklosich i. m. 447. lap.

ban áttérnek az ülő s a hátlapon a lovas alakra.

Kulin bán pénze.

2. Erzsébet, N.-Lajos király özvegyének pecsétje.
1386.

Körirat: ✱ S . ELIZABETH . DEI . GRACIA .
HUNGARIA . DALMACIA . CROACIA . RAME .
SERVIA . ALLICIA . LODOMERIA .

A köriratból elmaradt a regina szó. Meglehet, hogy a körirat szövege egy másik typariumon folytatódott, melyet akkor használtak ha a királynő kettős pecsétet illesztett valamely oklevelére, mikor aztán az a második typarium a pecsét hátsó lapját nyomta ki.

Átmérő: 83 mm.

Eredetije: Nagy Lajos király özvegyének 1386 máj. 2. kelt oklevelén függ a bécsi cs. és kir. titk. levéltárban. (Rep. XII.)

Alak: Liliomos háttérben trónon ül, háromszirmu koronával a fején, aranyalmát tartva a királyné. Jobbról: magyar czímer (jobbról pólyák, balról a liliomok), balról balra fordult, lándzsáját előre szegző vitéz.

Ismeretes, hogy Nagy Lajos királyunk felesége Erzsébet, Kotromanovics István bánnak volt a leánya. Tekintve, hogy ez a királynő balján látható lovas vitézt magában foglaló pajzs — noha balra s nem jobbra fordult helyzetben — összevág Kotroman István bán lovaspecsétjével s — Crzyżanowski krakói egyetemi tanár (a tört. segédtudományok tanárának) tanúsága szerint — *nem* lengyel czimert példáz, s így nem lehet Nagy Lajos király anyjáié, a lengyel Erzsébeté: azt kell vélnünk, hogy itt a magyar és bosnyák czímer kombinációját látjuk egy magyar kir. pecséten.

Némileg gondolkodóba ejt mégis az a körülmény, hogy Vitold litván nagyfejedelem pecsétjén balról fent egy jobbra vágató lovas látunk. (M. Nemzet Tört. III. 501. l.) Végleges ítéletet e részben még nem mondhatunk.

3. Osztojics (Ostojić) István király pecsétje. 1399.

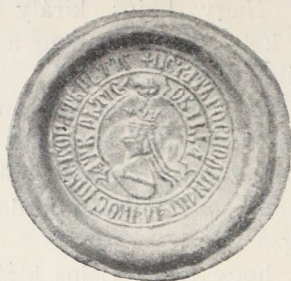
Balszéli körirat; ΟΣΤΟΙΚ Δ = Ostojića
Ostojić (bosnyák király pecsétje).

Átmérő: 28 mm.

Eredetije egy 1399. jul. 5. kelt oklevelén.

Alak: jobbról balra menetelő lovon ülő lobogós kopját előreszegező vértezett alak. Belöldi durva munka.

4. II. Tvrtko király pecsétje. 1405.

Körirat: 1. ✠ печать господина краля босаньскога тврѣт . . .

2. balról a тврѣтк jobbról овиѣка

Pečat' gospodina krala bosan'skoga Tvr'tka Tvr'tkovića.

Tvrtkovics (fia) Tvrtko bosnyák király pecsétje.

Átmérő: 45 mm.

Eredetije egy 1405. kelt oklevélen.

Czimerkép: Jobbra dőlt pajzsban *jobb haránt pólya*, lilium szirmu koronából kinövő disszel ellátott sisakdisszel.

5. Bosznia czimerei Ulrich v. Reichenthal és Konrad v. Grünenberg czimeres gyűjteményében. (1415–1483.) Első változat.

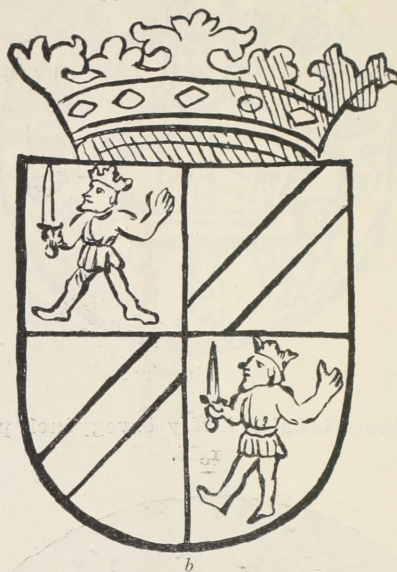

Kerek négyelt pajzs, 1. és 4. fehér mezejében piros öltözékű balról jobbra haladó, jobbában egyenes kardot tartó szakállas férfialak fején nyílt arany koronával; 2. és 3. vörös mezejében fehér bal haránt pólya. A czimert három nagy szírom közt két apróbb szírmu (öt) ékköves abroncsu nyílt korona fűdi.

Alatta e jelzés: Die Hochgeboren Fürstin Frau Anna Künigin und Frau zu Wossen,

das Königreich dem merentseÿt innhabend der Herzog von Raczen und die Venedier.

Ulrich v. Reichenthal I. kiad. fol. 170^b; II. kiadás fol. 143^a.

Ugyanazon czimer, csak nagyobb méretben. Alatta e jelzés: von dem durchleuchtigsten fürsten und künig von Wossen das künigreich das merenteyls heydnischen glauben habend.

Ulrich v. Reichenthal 1. kiad. fol. 99^b; 2-ik kiad. fol. 78.

Más elrendezéssel, mint az a) b) szám, t. i. 1—4. vörös mezőben fehér jobb harántpólya; 2—3. fehér mezőben rohanó, egyenes kardot tartó, piros ruhájú alak, fején nyílt koronával (a 3. elrajzolva). A pajzsot három szírmu lilium nyílt korona fedi.

Alatta e megjegyzés: Das Kungkrich von Wossen gehört vnder den Künig von vngern. Grünenberg Konrad e czimert (fol. XIX.) a

Mátyás király két egymásra dülő pajzsban feltüntetett országos czimere alatt (Bárczay i. m. 386. l.) Bosznia nélkül közli, mint magyar hűbér tartományt.

Ezek az *a) b) c)* szám alatti rajzok a bosnyák királyság czimerének egy kevésbé ismert változatát ábrázolják. Az *a)* alatti *Anna* királyné, a *b)* alatti a «bosnyák király» (neve megemlítése nélkül) s a *c)* alatti a «bosnyák királyság» czimerét tünteti fel. Csekély ábrázolási különbségektől eltekintve két főczimeralakot ural a pajzs: a haránt pólyát s a kardot tartó koronás emberalakot. Az *a)* s *b)* alattit Reichenthal, a *c)* alattit az ő nyomán Grünenberg közli s pedig mint említők, a magyar czimerrel kapcsolatban.

Teljes bizonyossággal megállapítani e czimer változat közelebbi körülményeit vajmi nehéz.

Bosznia ugyan gyakran szerepel Reichenthal feljegyzéseiben. Ebbeli adatai azonban annyira ellentmondók, hogy ezen az alapon nem hozhatók tisztába a közöltük czimerek. E tanulmányunk VI. részében közöljük a Zsigmond király és neje, Cilli Borbála konstanci tartózkodásával kapcsolatban álló ama helyeket, a hol Borbála királynővel együtt «die durchlutig fürstin frow Elisabeth, künigin von Wossen», tehát *Erzsébet* bosnyák királynő szerepel. (Reichenthal 35., 72., 74., 82. l.) Miután négy helyen következetesen *Erzsébetet* irt, Bosznia leírásánál később így szól Reichenthal (109. l.): «A méltóságos fejedelemszony, *Anna királyné* Bosznia királynője s ur-nője. Királyságát nagy részben a rácz herczeg birja s a velenceiek, lakosai nagyobb részt pogányok.» Most már az a kérdés, két bosnyák királynő volt-e Konstancban, vagy csak egy, s ha csak egy, voltaképp mi okon nevezték annak?

Az a körülmény, hogy Zsigmond király felesége Borbála királyné mindenhová magával viszi ezt a bosnyák királynét, bizonyos családi összeköttetést, tehát vérbeli atyafiságot feltételez. Cilli Borbálának két leánytestvérét ismerjük: *Erzsébetet*, kinek IV. Henrik görzi gróf (1376+1454) volt az ura. A házasság állítólag 1407-ben kötöttetett s a «csodaszép» asszony 1421-ben halt meg.¹ A másik Cilli-leány neve *Anna*, s erről csak annyit tudunk, hogy körülbelül 1405-ben

ifj. Garai Miklósnak volt a felesége.¹ A kettő közül tehát az egyik ott volt Konstancban. A Cilliek Kotromanović-nexusáról tudjuk, hogy *Cilli I. Herman* felesége I. Tvartko bosnyák királynak Katalin nevű leánya volt. Ebből azonban nem következik, hogy Cilli I. Hermannnak ez a két unokája bosnyák királynőként szerepeljen. Ennek az I. Hermannnak fia *II. Hermann* († 1435 X/13.) még közelebbi viszonyban állott Boszniával, a mennyiben II. Tvartko bosnyák király Bobovácson, 1427. szept. 2. kelt ünnepélyes kiadványában «consanguineus et frater noster . . . Hermannus Cilie . . . comes, regni Sclavonie banus» fiága részére, országát Boszniát adományozza (donavimus et donatione firma præscripsimus). Ha ez adományt elfogadja, az összes bosnyák alattvalókat szabadságaikban megtartani köteles. Az adomány csak arra az esetre szól, ha Tvartko — quod deus avertat — törvényes örökös nélkül halna el, avagy törvényes örököseinek nem lenne maradéka. Ezt megfogadtatja «capitaneis, burkgrafiis (német fogalmazó!) et castellanis,» valamint az ország lakósaival. Cilli Hermann s utódai viszont támogatni tartoznak egymást.

A szó szoros értelmében *optio*-ról van tehát szó,² mely azonban soha valóra nem változott s nem jogositotta fel Cilliéket a bosnyák királyi czim viselésére. S különben is ez az 1427-ben történt a posteriori aktus nem is vonatkozhatik a konstanci zsinaton megjelent bosnyák királynőre, noha bizonyos, hogy ez Cilli-leány volt. Meglehet, hogy anticipálta a kir. czímet, de ez merő feltevés.

Most már az a kérdés oldandó meg, hogy miféle jogon szerepel bosnyák királynőként ez a Cilli Anna, minthogy Cilli *Erzsébet*, a görzi gróf felesége biztossággal nem mondható annak, ha Reichenthal négyizben is úgy nevezi.

A bosnyák történelem 1398—1415, illetőleg 1420 közti szaka, úgy az események pragmatikus összefüggését, mint a területi változásokat illetőleg nincs kellőképp tisztázva. *Osztója István* 1398—1404. uralkodik, majd *II. Tvartko* lesz király 1404—1408, s magyar fogságba kerül, s Várboszna (Serajevo) *Osztója Istvánt* uralja ismét

¹ Fröhlich: Geneal. Sounek. Bécs 1755. 73. 4.

² Átirva a zágrábi káptalan 1450 márcz. 30. okleveléből.

¹ Czoernig: Görz und Gradiska 580. l.

királyként 1408—1418. Ezalatt II. Tvartko Zsigmond hive lesz s 1415. hasztalan igyekszik Osztoja ellen újra tért foglalni, és csak 1421. sikerül neki ismét hatalomra jutni.

A területi változások alakulásában az 1411. év alkotja a forduló pontot. Tudjuk, hogy Zsigmond király hosszu alkudozások után és pedig első sorban Garai Miklós közvetítésével Lázarevics István rácz deszpotával állandó megegyezésre lépett s ez alkalommal átengedte, illetőleg védelem céljából rábizta Bosznia Drina melléki része közelében Srebrenica városát és kerületét.¹ Ugyanekkor szabályoztatott Hervoja jogviszonya, s határkerületekké váltak: a *sói* (szoli, Tuzla), *uszorai* s a (magyar) *bosnya* (Dobor) bánóságok. Maróthy János (a kit ezen a réven *König zu Bossen* nevez a krónikás)² volt az egyik határvidéki parancsnok a rácz deszpotá szomszédságában, Garai János, Garai Miklós öccse, Uszorában volt a vajda³ — katonai parancsnok — s a régi szávamenti bosnyák bánóság az 1408. elfoglalt Dobor várával, állítólag Alsó-Szlavóniával került kapcsolatba.⁴ Ezen annektált területtel kapcsolatban kell keresnünk Zsigmond király sógornőjének a királyi címét.

Teljes joggal fölvethető az a lehetőség is, hogy Reichenthal, csakugy mint az előbb idézett Windeck krónikás, a maga jószántából nevezte el bosnyák királynénak Borbála királyné néjét. Hiszen arról nincs semmiféle adatunk, hogy Garai Miklós, Anna férje, királyi címet nyert volna, holott ha ez tényleg megtörténik, bizonyára nyoma marad valamelyes följegyzés alakjában. Viszont ezzel a lehetőséggel szemben bizonyos fontosságot kell a Reichenthal-nál ábrázolt cimernek tulajdonitanunk, mert ez Konstanóban tényleg úgy szerepelt, mint «Anna királyné» cimere. Miért nem használta Garainé a Garai cimernel kapcsolatos Cilli cimert, s miért épp ezt a tényleg abban az időben szerkesztett cimert? Garai Miklós a nádorispán

¹ Magyar-szerb összek. lt. 52—53. 1411 jul. 10. előtt.

² Windeck cap. 23. Maróthy János hat esztendeig 1403—9. volt mácsói bán.

³ Fejér CD X/6. 862—3. l. — 1422. E. v. Windeck Garai Jánost fejedelemnek nevezi, de ez nem jelent semmit. XXI. fej.

⁴ Fröhlich: Genealogiae Sounekiorum com. Celeje. Viennae 1755. 74—75 l.

(Grossgraf) a maga cimerevel szerepel (l. a következő közleményt), miért nem használja Garai Miklós ezt a cimert, hiszen az adatok szerint ő a férje Cilli Annának?¹

Miért közöl Reichenthal két egyforma cimert, s mondja a másodikat a bosnyák király cimereinek, ki az a király?! II. Tvartko csak nem lehet, a ki 1427-ben Garai János Dorottya leányát akarja elvenni feleségül. (Turul 1907. 23. l.)

Szóval benne vagyunk a föltevések és lehetőségek kellős közepében. E talányfejtegetések folyamán fölmerülhet az a hipotézis, hogy Borbála királyné kedvencz néjének kijárta a királyi címet, de ez is csak lehetőség. Positiv tényként csak annyit állapithatunk meg, hogy Garai Miklósné Cilli Anna — ezt eleddig legalább nem vonhatjuk kétségbe — Reichenthalnál bosnyák királynőként szerepel, s hogy a közlöttük cimereit Konstanóban látta. Ez a cimere pedig a Magyarországgal szoros összeköttetésben álló Bosznia cimereit példázza, mint azt Grünenberg 1483-ban ugyanezen cimere fölött olvasható följegyzése bizonyítja.

6. Bosznia cimere 1415—1483. Második változat.

Bosznia cimereinek ezen úgy Reichenthal Ulrik, mint Grünenberg Konrád által közölt második változata a következő cimereképet mutatja:

¹ Die Chronik der Grafen v. Cilli cap. VIII. Krones kiad. 73—74. Anna eligértetett «dem Grosgraffen genandt Gara Niclas».

Kerek pajzs arany mezejében két keresztbe tett legalyazott czölöp, jobbról-balról egy-egy egymással szembe néző szerecsen fővel ellátva.

Alatta e jelzés: Von dem Edlen wolgebornen Herzog von Possen in der thürgey.

Reichenthal 1-ső kiad fol. CXI^b 2-ik kiad. LXXVIII^a — LXXIX^b. Ez utóbbi lapon ismételve ez aláírással:

Von dem durchleuchtigten Fürsten und Kunig v. Wossen, das Kunigreich des mereren theils Heydnischen glauben habend.

Konrad Grünenberg fol. XXX. *ezüstben* ugyanaz, aláírás: «Der Herczog von Bossen in der Turgy.»

Ez a bosnyák czimer, melyet a XVII. század czimeres könyvei (a keresztre illesztett, félholdat és csillagot tartalmazó szív-pajzsossal tézve) majd Bosznia, majd Szerajevo városa czimerének jeleznek, kétségtelenül ismeretes volt a XV. században. Csak az a kérdés, hogy ki az a török hatalom alatt álló bosnyák «herczeg», a ki ezt Konstanóban használta, s miként keletkezett?

Az első kérdésre nem adhatunk választ, merő találgatással alig is érnénk célt. Mert mit ér az, ha Reichenthal találomra, oda vetett jegyzése alapján valamely, a töröknek behódolt bosnyák előkelő, Konstanóban megjelent urat állitnánk oda czimertulajdonosnak? A keletkezést illetőleg van bizonyos sejtelmünk, melyről Ujlakiék sirkövi czimerei méltatása alkalmával adunk számot.

7. István Tamás király pecsétje. 1444.

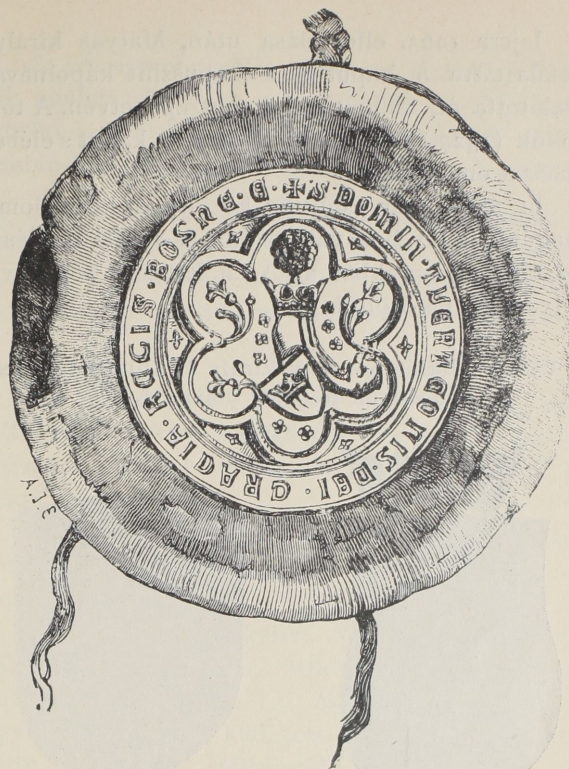
Körirat:

S . DOMIN . TRERTCORIS . DEI .
GRACIA . REGIS . BOSNI . Q *

Átmérő: 0,5 cm.

Eredetije: Budapest. m. orsz. lev., régi jelzet; NRA 1530:16. Vörös selyem zsinórról függő, sárga viasz-fészekbe, vörösre nyomva. Kiadva: Arch. Ért. 1880. 30—31. l.

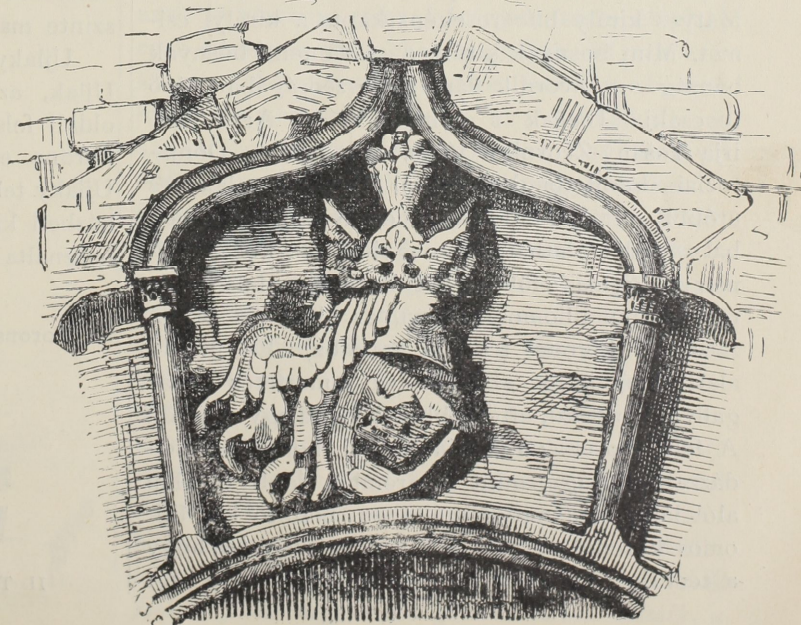
Pecsétkép: jobbra dőlt három-

szegletű pajzsban három szirmu lilomos korona, alatta a király nevének kezdő betűje T.

8. A Kotromanoviékok kir. czimere a jajezai várkapu felett.

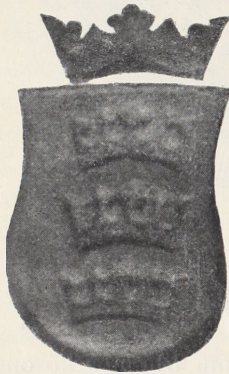
Jajcza várának régi kapuja; fölötte balra dőlt pajzsban a három lilom szirmu királyi korona. Sisakdisz sasszárny.

Jajcza 1463. elfoglalása után, Mátyás király befalaztatta a kaput s a kapuszent kápolnává alakította át, mellette új kaput építtetvén. A törökök (1527.) teljesen befalazták a kaput s elébe őrházat emeltettek.

Ez ábrát már többször közölte az irodalom, magunk is «A bosnyák czimer és zászló kérdés» cz. tanulmányunkban az Arch. Értesítő 1881. évfolyamában közöltük.

9. Ujlaky Miklós bosnyák király és Ujlaky Lőrincz bosnyák herczeg czimerei.

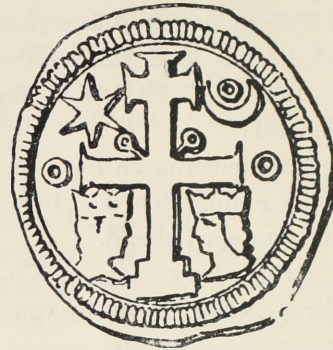
Ujlaky Lőrincz bosnyák herczeg (ujlaki) illoki siremlékének felső jobb sarki czimere.

Ujlaky Miklós bosnyák király (ujlaki) illoki siremlékének felső bal sarki czimere.

Az Ujlakyak (ujlaki) illoki siremlékein látható czimerek (ismertetésüket l. Arch. Ért. 1889. 1—8. ll.) voltaképen a magyar heraldikai emlékekhez sorolandók. Ujlaky Miklós 1471-ben, Mátyás király hűbéreseként kapta a királyi czimet. Mint bosnyák király a szávamenti bosnyák bánóság s a Zvornik vára szomszédságában lévő teocsáki (Teočak s nem mint az Arch. Ért. írja Tešany-Zvorniki járás, ma rom a Dönjatuzlai kerületben), várával tartozott alája, ez utóbbi királyi adomány czimén. Sirkövének bal oldalán látható a nagyitva is közölt czimer: Egymás fölött két korona, a felső: három szirmu lilimos korona, az alsó: öt ormozatu fali korona (corona muralis). Ez utóbbi alatt levél vagy szivalak (az ismertetés villás gallynak nevezi, ettől jobbra s balra egy-egy fő.) A felső korona: Bosznia királyi koronáját példázza (épp úgy, mint a siremlék jobb oldalán alól látható, a mezőt szeltében betöltő két lilimos korona), az alsó fali korona *meglehet*, hogy a teočaki provinciát jelzi, az alsó két fej a régi

szlapon pénzekre *emlékeztet*, a hol a király s a dux Sclavonie feje látható a báni denárokon. Alsó-Szlavoniát, vagy a bosnyák bánáságot példázza-e, csak feltevéskép állítjuk.

IV. Béla szlapon dénárjának nagyított hátlapja.

A szlapon báni denárokon (lehető teljes összeállításukat l. C. Truhelka: Slavonski banovci. Szerajevoi Glasznik 1897. 1—100. l.), a király s a szlapon herczeg (az ifjabb király) fejét látjuk a kettős kereszt alsó ága alatt jobbról s balról szembe fordulva. A kereszt felső ágától jobbra hat águ csillag, balra a szarvaival felfelé fordult félhold s kerek alakok. (gömböcskék) Megannyi motívum előfordul a bosnyák czimerekben. Kérdés, hogy az a két fejes czimer nem az alsó-szlavoniai vonatkozások (Dubicza, Szana, Orbásmegyei) révén került-e a bosnyák heraldikába? Csak fölvetettük a kérdést, mert szinte magától kínálkozik.

Ujlaky Lőrincz herczeg (1518-ig dux de Ujlak, azután «Dux Bozne») siremlékén a jobb oldali felső czimerben három öt szirmu lilimos korona egymás fölött Boszniát példázza. Két Ujlaky tehát — épp úgy, mint a Kotromanovich-házbeli királyok — a czimeralakká vált koronát használta Bosznia czimereként.

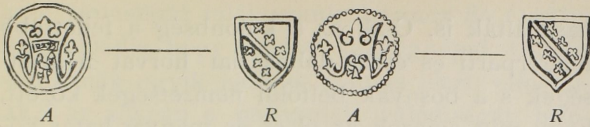
10. Korona-jelvények és családi czimerek bosnyák pénzekben és pecsétéken.

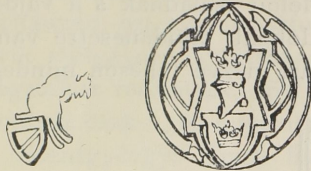
II. Tvrtko pénze.

Bosnyák koronás jelvény kattaroi pénzekben.

István Tamás bosnyák király (1441—1461) pénzei. Előlap: a háromszirmu nyílt korona mint jelvény (Sigla); hátlap a három-három \dagger -el mellékelt haránt pólya, mint *czimer*.

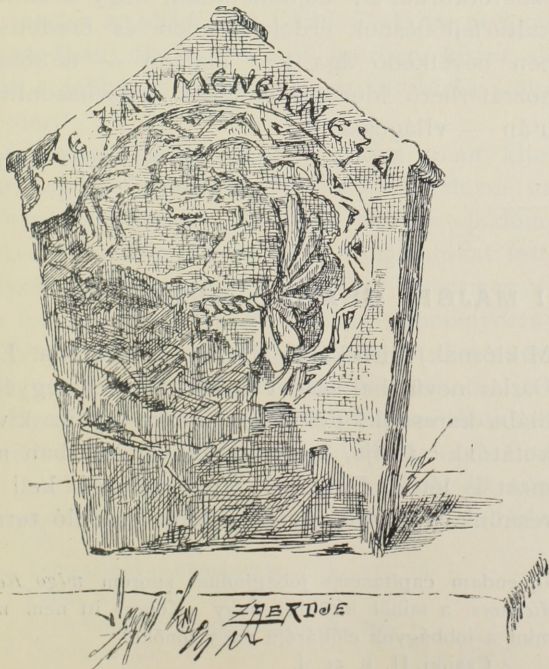
Katalin bosnyák királyné gyűrűpecsétje 1470.

* * *

Összefoglalva a bosnyák emlékek tanúságát, kitűnik, hogy a Kotroman dynasztiának nemzetségi czimere a jobb haránt pólya, mely keresztekkel (3—3) oldalazva, is elfordul. A királyság idejében a liliomos nyílt korona czimer alakká lesz, s alatta a név kezdőbetűje T jelentkezik.

A tárgy megérdemli, hogy egy tekintet vessünk a középkori bosnyák heraldikai ornamentikára.

II. Bosnyák czimerek siremlékeken s a bosnyák heraldika tanulságai. Radoje bosnyák nagy-kenéz czimeres siremléke.

A szarajevoi kerület szarajevoi járásában Toplik mellett *Zabrdje*-ben — Tarčin és Kreševo között — találtatott a föntebb ábrázolt sirkő, melynek homlokzatán következő felirat olvasható:

СЕ ЗАМЕНЕ КНЕЗА hosszoldalán: РАДОЈЕ ВЕЛИКОГА КНЕЗА БОСАНСКОГА А ПОСТАВИ . . СНИХ НЕГОВИХ КНЕЗЪ РАДНИХЪ З БОЖНОМЪ ПОМОЩЮ И СВОИХЪ ВЪКРЪКЪХЪ А СНИОМЪ НИ ЕДНОМЪ НИОМЪ ПОМОЩНЮ НЕГО САМК О[Н]Ъ.

Ez *Radoje* kenéz, Bosznia nagy-kenézének emléke, melyet Isten segedelmével fia *Radic* emelt, híveinek s fiának segedelmével, idegenek nélkül, a maga emberségéből.

A *czimeralak*: ékszerűen diszitett körlapon jobbra fordult szárnyas — durva faragásu — farkast példáz.

A siremléket *Radojević Radic II. Tvrtko* király fő embere emelte (Miklosichnél Mon. serb. 1420. említették 305. l.). *Radoje* Osztója király egy 1400 decz. 8. kiállított oklevelében említetik zsupánként. (Miklosich i. m. 20. l.)

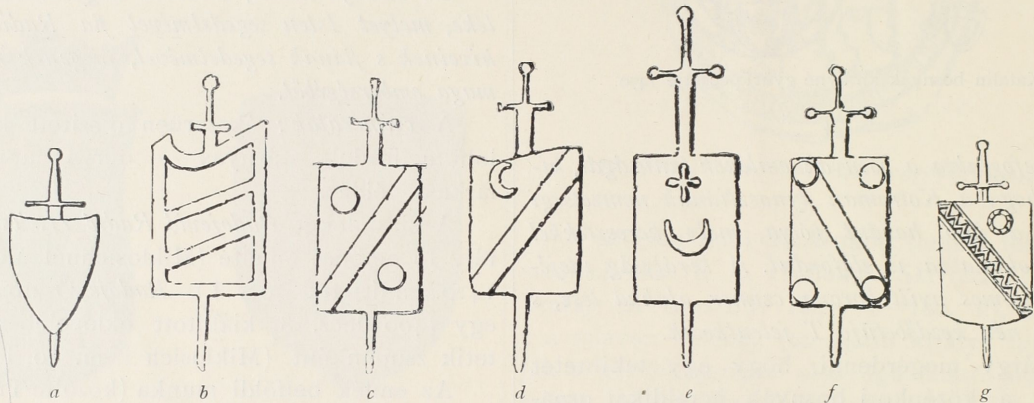
Az emlék belföldi munka (közölte Truhelka: Die bosn. Grabdenkmäler des Mittelalters. Wiss. Mitth. III. 433. l.) s a bosnyák heraldika primitiv jellegét tünteti föl.

A mennyire a középkori bosnyák siremlékek ornamentikájából a XIV—XV. századbeli heraldikai motívumokra, illetőleg ezeknek a rendszerére következtethetünk, kétségtelen, hogy azok jó részben mint jelvények szerepelnek, s csak bizonyos esetekben foghatók fel czimerekül. — Az egyenes kardra fektetett háromszögű czimertelen pajzs — írja Truhelka i. é. 411. l. — harczos sirját jelenti. De ezenkívül egész sorozatát látjuk a mindig egyenes kardra fektetett czimeres pajzsoknak. A túllapon közölt pajzsformák közül a *b*) és *d*) számú *tárccsapajzs*, a *c*), *e*), *f*) számú *négyszögű* pajzs, a *g*) számú *kerekalajú* pajzs, megannyi ismeretes forma. A mi a czimeralakokat illeti, a bosnyák heraldikát a harántosztás jellemzi. Ily harántosztás látható a *b—d*, *f—g* czimereken és pedig a *b*) czimerben: rámás pajzsban két párhuzamos (bal) szalag, a *c*) czimerben (bal) harántpólya felül-alul kerek alakkal (besants), ugyanilyen a *d*) sz. csak hogy ebben balra fordult holdszarv látható felül; a *e*) sz. czimerben szarvával felfelé fordult félhold fölött négy végén gömbös kereszt látszik; a

f) sz. (jobb) *haránt pólya* alsó s felső végén kerek alak, valamint a pajzs bal felső s jobb alsó sarkán kerek alak; a g) sz. czimerben (jobb) pajzsos ékítményű harántpólyát látunk, oldalt felül bélelt kerek alakot.

Ezek a czimeres alakok ismétlődnek a sir-emlékeken. Technikailag véve kétségtelenül czimerek. Truhelka abból a körülményből, hogy a bosnyák előkelő családok pecsétein csak monogrammok s a nevek kezdő betűi láthatók, azt kö-

használták is. Csak az a különbség a fejlettebb tengerparti és észak-dalmáciai horvát nemzetiségek s a bosnyák belföldi nemzetségek között, hogy míg amazok az olasz és magyar hatás következtében elébb válnak magánjogilag is körülírható családokká, a bosnyák családok közül csak kevésnek van állandósított családi neve még. A fejedelmi családnak s a vajdaságra vergődött családoknak mindenesetre van czimerök. A provinciára nézve teljesen mindegy, hogy e

vetkezteti, hogy a bosnyák családok csak ritkán s aránylag későn használtak igazándi czimereket (i. h. 412—413. l.) Idézi e részben *Hranic Sandaly*, testvérei *Vuk* (István Szt.-Száva hercegének atyja) és *Vukac*, de magának *István* hercegnek is a monogrammját. Igaz, hogy ezek a Koszacsák monogrammjait, vagyis nevek kezdő-betűit használták *gyűrűpecséteiken* — ugyanezt cselekedték a nyugaton, s nálunk is Magyarországon —, de azért volt czimerök és

czimerek eredetileg a harcosok, később a nemesek (vlastela, proceres) diszjelvényei voltak. Ez éppen a bosnyák heraldika kiinduló pontja. Ha e téren még bizonyos homály borítja is ismeretkörünket, tagadhatatlan, hogy a balkáni kulturfejlődésnek érdekességben és eredetiségben bővelkedő ága lesz majdan — az összes hozzáférhető idevágó emlékek összehasonlítása után — világossá.

THALLÓCZY LAJOS.

AZ OSZLÁRI ÉS PELBÁRTHIDAI MAJSFI CSALÁD EREDETE.

Temesmegye alispánja és szolgabirái 1343 szeptember 9-ikén tanusítják, hogy *Lőrincz fia Oszlári Majs* panaszára vizsgálatot indítottak, mely panaszlónak igazat adott. Majs tudniillik arról panaszkodott, hogy Orros Miklós nevezett évi augusztus 5-ikén Szentgyörgy nevű birtokában garázdálkodott, nyájait elfoglalta és a község előljáróját¹ (Knyézét) Lukácsot saját (azaz

Miklósnak) birtokára, Mérára hurczoltatta. Ezen Oszlár nevű helyiséget a mai Temesmegyében hiába keresnők. Fekvésére nézve egyik kiváló kutatónk² állítja, hogy a csákovai járásban még most is létező Folya és Sipet vidékén kell keresnünk. 1351 augusztus 3-ikán hasonló termé-

¹ A «kenéz» magyarázatát egyszer a Temesmegyei okmánytár (I. k. 374. l.) 1406-ban adja, midőn mondja:

«quendam capitaneum jobagionum suorum *wlgo Kenez dictum*», a miből kitűnik, hogy «Kenez» itt nem más, mint a jobbágyok előljárója vagy főnöke.

² Csánki, II. k. 55. l.

szetü panaszszal találkoznak. Lőrincz fia Oszlári Majs előadja, hogy a mérai vendégnepek Oszlári birtokának egyik határát szántás alatt elfoglalták; az alispán e panasznak valóságát bizonyítja.¹

1387-ben kezdetét veszi az Oszláriaknak egyik garázdálkodási pere. Oszlári Majsfi János akko-Szentgyörgyi Jakabnak Szentgyörgyön lévő lakóházát megrohanván, ezt elhamvasztotta és tulajdonosát egyik szolgálójával együtt megölte. Jakab fiai erre megtorlást indítottak, melynek végtárgyalását azonban csak 1399 novemberében találjuk, midőn Szentgyörgyi (Imre fia) Jakab fia Deák Miklós a november 2-ikán Temesvárott tartott megyei közgyűlésen Majsfi Jánost kártérítésre felhívta. Utóbbi — bár a garázdálkodásban ártatlannak vallotta magát — Pál nevű fivérével együttesen olyképen egyezkedett az ellenféllel, hogy mindaddig, míg 60 márka kártérítést le nem fizettek, Temesmegyében fekvő kéri birtokukat felperesnek zálogba adják.²

1400 december 7-én *Mayus fia Pál fiai Oszlári László és Péter* az ellen tiltakoznak, hogy atyjuk, Pál és ennek fivére János Kéren lévő birtokukat Deák Miklós és Jakabnak, Szentgyörgyi nemeseknek eladja.³ Később majd meglátjuk, hogy Pál és János nem Majsna a fiai s hogy «Filius Mayus» már akkor a «Majsfi» családnévvel azonos. — 1405 nyarán «Mayus fia» Pál mester az ohádi (ma Obád, Csákova tőzsomszédságában) tisztartóval áll pörben, kit az alispán a jobbágyi lakosokkal együtt bírói széke elé idéz.⁴

Zsigmond király 1410 márczius 30-án kijelenti, hogy az egregius et nobilis vir: Mayus fia *Lőrincz, volt szörényi bán* neki számos alkalommal és különféle helyen nagy szolgálásokat tett, melyeknek elismeréséül neki a Temesmegyében fekvő következő birtokokat adományozza: *a)* Weytheh-t (a mai Vojtek) két a Temes-folyón álló malommal, *b)* három Ozkolla (ma Szkulya) nevű falut a következő tartozékaikkal: *c)* Somkerek, *d)* Pordán, *e)* Általkerek, *f)* Csutak, *g)* két Papócz, *h)* két Gyandra. Az adományozásban azonban nem csak Lőrincz bán,

hanem ennek *frater patruelisa: néhai Jakab bán fia Pál* is részes.¹

Mikor volt e Lőrincz szörényi bán? határozottsággal nem tudjuk. Miután 1410-ben «volt» bánnak nevezik, hivatalos működése mindenestre az 1410 előtti időre esik. 1376 január 25-ikén még nevni Tröttel János a szörényi bán. Innen kezdve nem ismerünk szörényi bánt; Fejér X/I. köt. 134. l. azon adata, hogy 1383 előtt Katyisz nb. Kónya lett volna, a szörényi bán téves közlésén alapul. Az ott előforduló «Seweren» nem Szörény, hanem Kónya családi nevének, Szécsényi-nek a ferdítése. 1387-ben pedig Losonczy László és István a bánok; 1388 nov. 23-án Rátót nb. Kaplai János az; 1389-ben ugyanaz; 1390 jan. 20-ikán Mircse havasalföldi vajda a bán; 1390—1391-ben Perényi Péter; 1392 első felében a Krassó-megyebeli Gerebencsi Szemere, ki még ugyanazon évben meghalt. 1392—1393-ban Ákos nb. Böbék Detre; 1395-ben ismét Mircse vajda. 1396 (jun. 10), 1397 (jul. 31), 1398 (márcz. 12.), 1401 (febr. 17), 1405 (decz. 29), 1406 és 1407-ben nem ismerünk szörényi bánt; 1409 jan. 2-ikán Ozorai Pipo az.² Ha tehát Oszlári Lőrincz nem következett közvetlenül Ozorai Pipo után, akkor minden valószínűség a mellett szól, hogy szörényi báni hivataloskodása az 1376 és 1387 közötti időre esik. A báni állás különben még 1411 június 2-ikán is betöltetlen.

Jakab bánról a fent mondottakon kívül egyebet nem tudunk. A legnagyobb valószínűség arra vall, hogy, mert 1387-ben már csak fiait említik, bántása — ha szörényi bán volt — szintén az 1376 és 1387 közötti időre esik; valószínű az is, hogy Lőrinczczel együttesen működött. A mi pedig Lőrinczczel való rokonságát illeti, a következőt ki kell emelnünk: frater patruelis alatt régibb okmányaink egyszer a franczia cousin-t (a német «Vetter»-t), máskor pedig a testvér fiát, az unokaöccsét értik. Arra, vajjon ez esetben a cousin vagy az unokaöccs értendő-e, azon körülmény ad utbaigazítást, hogy Pál, a kiről már most biztosan tudjuk, hogy Jakab bánnak a fia, magát mégsem annak, hanem «Majus fia»-nak nevezi. Ebből t. i. követ-

¹ Temesmegyei okmánytár, I. k. 73., 79. l.

² Fejér, X/III. k. 227. l.

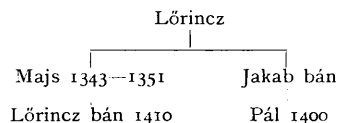
³ Temesmegyei okmánytár, I. k. 298. l.

⁴ Ugyanott 367. l. .

¹ Ugyanott 426. l.

² Blagay okmánytár 229. l.

kezik, hogy Pálnak egyenes elődei közül egy Majsnak kellett előfordulnia, mert különben nem nevezhette volna magát «Majsfí»-nak, ezt pedig csak úgy tudjuk az eddigi nemzedékrendi lánczba beleilleszteni, ha a cousin-séget elejtjük, a mint a következő stemmatörédék mutatja:

itt tehát Pálnak egy Majs nevű egyenes őse nincs. A magyarázat tehát abban lehelhető, hogy az 1343-tól 1351-ig szereplő Majsnak két fia volt: Lőrincz bán és Jakab bán, miből természetesen kiderül, hogy Pál, mint Majs unokája és Lőrincz unokaöccse magát jogosan «Majsfí»-nak nevezhette. Különben már azon körülmény is, hogy a Lőrincz számára történt adományozás Jakab fia Pálra ki lett terjesztve, a mellett szól, hogy Pál közelebb rokonságban állt Lőrinczhez, mint ennek cousinje állt volna. Lőrincz egyenes utódairól különben mitsem tudunk. Ha 1410-ben fia vagy unokája lett volna, biztosra vehetjük, hogy a király adománylevele e körülményt kiemelte volna.

Temesmegye alispánja és szolgabirái tanusítják Temesvárott 1410 december 16-ikán, hogy *Ozkollai Lukács bán* azon három márkát, melyet Remetei Istvántól kapni kellett volna, nevezett István kérésére elengedte. Ugyanazon napon és helyen tanusítják a nevezettek, hogy Mayus fia Oszlári Pál ugyanazon Remetei István kérésére összes ellene, eddig indított peres ügyeit visszavonja.¹ Miután tehát Szkulyai Lukács bán egy és ugyanazon napon Oszlári Majsfí Pállal együtt Remetei István elleni ügyét megszünteti, én azon határozott véleménynek merek kifejezést adni, hogy itt nem is Lukács, hanem Szkulyai *Lőrincz* bánról van szó. — 1408 körül kezdődik Pálnak egy örökösödési pöre, mely csak 1415-ben végződik. 1408 október 10-ikén tanusítja t. i. Apátfalvi Miklós csanádi kanonok, hogy Oszlári Majsfí Pál Fancslakai Miklós fiai Domonkos és László, valamint Vojteki Bobal Domonkos és Gál ellen azon követeléssel lép fel, hogy a *nagyanyja* után őt illető leánynegyed

Varjútelek, Péterfalva, két Apafája, Teremi, Vár-elő és Vojtek nevű birtokokból neki kiadják. Alperesek azzal védekeztek, hogy elődei Pál elődeit e leánynegyed tekintetében már évekkel ezelőtt kielégítették, hogy rablógyilkosok fancslakai házukba betörvén, atyjukat meggyilkolták, az érintett kielégítésről szóló okmányt magukkal vitték; és hogy ezen okmány — legalább a mint ők tudják — Pál birtokába került, hol még most is megvan. Az így nem kis mérvben gyanuba esett Pál azzal vágott vissza, hogy mind ezen állítások hamisak, mire a kanonok elrendelte, hogy Pál örökösödési igényeinek jogosultságát és állításainak igazságát ugyanazon évi december 13-án Csanádon főesküvel erősítse meg. Ez meg is történt. A vége az lett, hogy őt a csanádi püspök helyettese 1415 febr. 6-ikán a fentnevezett helységekben fekvő birtokrészekben megerősítette.¹ 1415 szeptember 17-ikén Oszlári Majsfí Pál arra esküszik, hogy Tröttem Miklós jobbágya: Marázi Domonkos neki 100 forinttal adósa.²

Ezentul már nem akadunk Pál nyomára. Örökösödési pöréből kiviláglík, hogy nagyanyja (Oszlári Majs neje) minden valószínűség szerint az 1322-ben is szereplő Vojteki Tivadar lánya volt. Neje pedig — mint majd meglátjuk — a Gutkeled nb. Pelbárthidai Ilona volt, ki 1399-ben még élt.

Fiairól, *László*-ról és *Péter*-ről már 1400-ban olvassuk, hogy atyjuk és nagybátyjuk ellen a kéri birtok elidegenítését tilalmazzák. Péterrel 1424 márczius 23-án ismét találkozunk. A csanádi káptalan jelenti akkor a királynak, hogy az Oszlári Majsfí Pál fia Péter, Vojteki Bobal Mihály és Fancslakai Miklós fia Domonkos (az utóbbiak alperesek) között eszközölt birtokbecslés foganatosított, a birtokok pedig a következők: Vojtek, Varjasszeg (valószínűleg a már ismert Varjútelek), Péterfalva, Kisapafája, Teremi, Nagyapafája, Váreleje, Zsebely, Sajtos, Csudaháza, Csebza (akkor Csáki György kezén), Bika, Kétremete, Husvétháza, melyet akkor «Vibech»-nek (Ujbécs) neveztek.³

Pelbárthidai Majosi Péter és fia László

¹ Temesmegyei okmánytár I. k. 435., 436. l.

¹ Ugyanott 496—503. l.

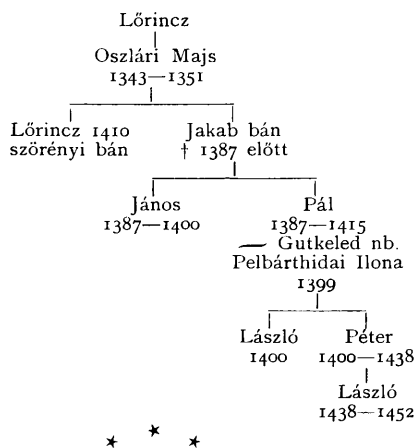
² Ugyanott 516. l.

³ Zichy okmánytár, VIII. k. 150. l.

1438-ban a biharmegyei Félegyháza ügyében tiltakoznak.¹

Az oszlári Majjsfiakról nyújt még Csánki II. k. 84. l. egynéhány adatot: 1453-ban Szentgyörgy helységbeli részeiket, majd 1456-ban Antalfalvát vagy Antalfáját bizonyos Temesközi Jánosnak, 1462-ben Szentkeresztfalva, Oszlár, Kér, Sipet, Magyarsipet, Márkfalva, Ambrusfalva, Antalfája, Kecskés, Csobaj, Ivántelke, Gyülvész, Jakabfalva és Ujfalu nevű birtokukat *György* 1500 forintért Upori László fiának Pálnak, végül 1497-ben Oszlár, Kér, Antalfája, Jakabfalva, Ambrusfalva, Ujfalu, Kecskés, Tótsipet, Magyarsipet, Szentgyörgy és Márkfalva helyiségek és Jobbágy pusztá részzeit Csáki Mihálynak zálogosították el. 1469-ben pedig az akkor Krassó megyéhez (1446-ban és 1492-ben Temeshez) számított Apácza (= Pacha) nevű helységet, a Jobbágyi-család birtokát, a *pelbárthidi Majosiak* kapták cserébe² (ez a Temes megyében még most is létező Opaticzával azonos.)

Az eddigiek és egyéb adatok szerint megkapjuk a következő nemzedékrendi töredéket:

Csánki II. k. 84. l. szerint a Temes megyében birtokos Majosi vagy Majosfi család nem csak az oszlári, hanem a «pelbárthidi» előnevet is használta és szerinte «*kétségtől azonos (vagy rokon) az 1469-ben (és más alakban előbb is) Krassó megyében feltűnő biharmegyei pelbárthidi Majos(i) családdal.*» Krassó megyében Csánki azonban csak egy majosfalvi és orosz-apáti Ma-

jos-családot említ, mely másként mint Majsai, Majosfalvi és Oroszapáti család szerepel. Azon Majosiak, kik 1469-ben az akkor még Krassó megyéhez számított Apáczt cserébe kapták, a «pelbárthidi» előnevet használták. Ennek alapján azt hisszük, hogy az oroszapáti és majosfalvi Majosiak az oszlári és pelbárthidi Majsiaktól szigorúan megkülönböztetendők. Biharmegyében a pelbárthidi Majosi, Majosfi, vagy Majsai családot ismeri, melynek egyik tagja 1457-ben Pelbárthida felét az Uporiaknak zálogba adja.¹ Miután fentebb már láttuk, hogy a temesmegyei Majsi György temesmegyei birtokainak egy részét 1462-ben Upori László fia Pálnak zálogba adta, el kell ismernünk, hogy tekintettel erre és azon körülményre, hogy a pelbárthidi Majsiak a krassó-, illetve temesmegyei Apáczt 1469-ben megszerzik, a temesmegyei oszlári Majsiak tényleg a biharmegyei pelbárthidi Majsiakkal azonosak. De a biharmegyei pelbárthidi Majsiakról azt is találjuk,² hogy egyik tagjuk, pelbárthidi Majsi Péter 1438-ban új adományul kapja a kihalt Jankafiaknak — osztályos atyafiainak — birtokait: Pelbárthida, Egyed, Reszege, Kágya, Petri, Jankafalva, Félegyház, Sárfo, Bolcs, Nyék és Pércs helységekben. A Jankafalvi, Jankafi, máskor Ivánkafalvi vagy Ivánkafi család pedig — és ez megczáfolhatatlan — a Gutkeled nemzetség sarja, miből az imént elmondottak alapján következtethető volna, hogy az oszlári és pelbárthidi Majsiak is Gutkelednembeliek, de mi a következő adatok alapján e nemzetségi rokonságot nem tartjuk elfogadhatónak és a kettejük közötti rokonsági összefüggést másutt keressük, a nélkül, hogy az «osztályos atyafiságot» teljességében elejtenők.

A Gutkeled nemzetségnek egyik ismeretlen tagja két fiut hagyott: Kozmát és Adonyt,³ kik családjukat folytatták.

Kozmának volt egy (ifj.) Kozma nevű fia, ki birtokait tetemesen szaporította. Különösen kiemelendő, hogy 1280 táján a biharmegyei Pelbárthidát megszerezte s hogy utódai e helységről nevüket vették. Fiai sorából csak János és Ivánka ismereteseek, kiknek utóbbija életét 1312-

¹ I. k. 636. l.

² Ugyanott.

³ Kiviláglik ez az országos levéltár DL. 29107. számú okmányból, melyre e sorok folyamán még visszatérünk.

¹ Károlyi okmánytár, II. k. 211. l.

² Csánki, II. k. 81. l.

ben a rozgonyi csatában vesztette. Ennek egyetlen fiát ismerjük, Jánost, ki 1365 márcz. 15-ikén Lajos királytól azon engedélytk apja, hogy fiörökös hátrahagyása nélkül való halála esetében összes birtokait fiui joggal leányaira átruházhassa, és ezen okmányban is a «Perbart-hydai» nevet viseli.¹

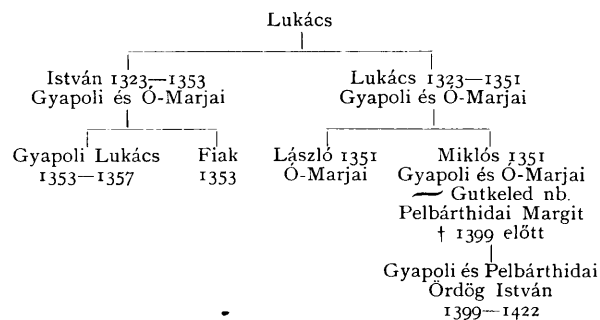
Adonynak szintén csak *egy* fiát ismerjük: Ivánkát vagy Jankát, kinek öt fia volt: Miklós, Tamás, István, Lőkös és Jakcs. Miklós fia András még 1399-ben is szerepel. Istvánnak többiek között János nevü fia is volt, kinek fia Benedek 1408-ban és 1414-ben a «Jankafalvi» és «Jankaházi» nevet viseli. Ugyanezen időben szerepel Lőkös fia Miklós fia László, ki részint az «Adonynyi», részint a «Jankaházi» nevet viseli,² melyet kétségkívül valamely Ivánka vagy Janka nevü alapító után (lehet ez Adony fia is) megnevezett helységtől vett. Adony utódainak «Jankafalvi», «Ivánkafalvi», «Jankafi» vagy «Ivánkafi» néven ismert ága azonban a XV-ik század első felében kihalván, birtokait — köztük Pelbárthidát, Reszegét, Jankafalvát, mint fentebb láttuk, 1438-ban «osztályos atyafia» pelbárthidi Majsfi Péter új adományul kapta. De mi nem ismerünk Majs nevü családtagot sem kis Kozma, sem Adony fia Janka utódai sorában, kénytelenek vagyunk tehát ezen «osztályos atyafiságot» másutt keresni. Fentebb láttuk, hogy kis Kozma unokája, Pelbárthidi János 1365-ben Lajos királynál kieszközölte, hogy ez leányait fuisítsa. Ezekről már most a már fentjelzett 29107. sz. okmány valamivel bővebben szól. Jánosnak volt ugyanis két leánya. Az egyik, Margit, *Gyapolyi Miklósnak* lett a neje, míg a másik, Ilona, *Oszlári Majsfi Pálhoz* ment férjhez. E Gyapolyi-családot nem szabad azonban a Zemplénmegyében törzsökös Bogátradván nb. Gyapolyi-családdal azonosítani, mert Gyapolyi Miklós *biharmegyei* család sarja. Tanúsítja ezt azon körülmény, hogy Druget Fülöp nádor 1323-ban a biharmegyei gyapolyi vámot, melyet bizonyos Lukács fiai jogtalanul beszedtek, eltörli, helyette pedig Pelbárthidi Jánosnak Pelbárthidán vámszedési

¹ Zichy okmánytár. III. k. 279. l.

² V. ö. Turul 1901. évf. 41—42. lap, hol ifj. Kállay Ubul ur a Jankaháziak ezen tagjait teljes hitelt érdemlő módon az Adonyiak családfájába beleilleszti.

jogát megállapítja.³ E Lukács fiai 1342 május 31-ikén mint Gyapolyi és Ó-Marjai István és Lukács szerepelnek;⁴ 1348-ban Lukács csak az «ó-marjai» nevet viseli.⁵ Ó-Marjai (Lukács fia) Lukács és fiai László és Miklós 1351 június 25-ikén az Ákos nb. Pocsajiakkal kibékelnek.⁶ Istvánnak, ki 1353 május 1-én az Ó-Marjai és Gyapolyi nevet használja, akkor már fiai is vannak.⁷ István fia Gyapolyi Lukács 1357-ben bizalmi férfi Biharmegyében.⁶ 1422-ben a biharmegyei nemesek közül Gyapolyi Ördög István is szerepel.⁷ E Gyapolyi Miklós tehát kétségkívül (vagy ha nem is ő, de utódai) Pelbárthidi János hagyatékából a Margitot illető részét megkapta.

Az országos levéltár DL. 29107. számú okirata t. i. azt mondja, hogy (Gutkeled nb.) Adonyi Miklós fia András és Adonyi Lőkös fia Miklós fia László 1399-ben Pelbárthidai Ivánka fia János hagyatéka ügyében igényeikkel felléptek. Jánosnak két leánya volt, kiknek egyike: Margit Gyapolyi Miklóshoz, másika, Ilona pedig *Oszlári Majs fia Pálhoz* ment férjhez. Margit akkor már nem élt, úgy hogy az Adonyiak tiltakozása csak fia: Gyapolyi Ördög István ellen irányult. Ilona azonban férjével együtt akkor még élt. Az 1422-ben szereplő Gyapolyi Ördög István (ki mellett akkor egy Marjai Lukács is szerepel) valószínűleg az 1399-ik évvel azonos. Az eddigiek szerint tehát a — valószínűleg Ákos nembeli — Gyapolyi és Ó-Marjai családnak a következő stemmatörődékét kapjuk:

¹ Anjoukori okmánytár, II. k. 94. l.

² Ugyanott IV. k. 227. l.

³ Zichy okmánytár, II. k. 323. l. V. ö. Anjoukori okmánytár V. k. 384. l.

⁴ Anjoukori okmánytár, V. k. 502. l.

⁵ Anjoukori okmánytár, VI. k. 62. l.

⁶ Károlyi okmánytár, I. k. 236. l.

⁷ Fejér, X/VI. k. 463. l.

Miután fentebb láttuk, hogy a temesmegyei oszlári és pelbárthidai Majsfiak a biharmegyei pelbárthidai Majsfiakkal azonosak, biztosra veendő, hogy Pelbárthidai János leányának, Ilonának férje Oszlári Pál az előttünk már ismert oszlári Majsfi Pállal azonos és így most már nagyon is értjük, hogy e házaspár utódai *nem csak a pelbárthidi előnevet felvették, hanem hogy mint Gutkeled nb. Pelbárthidai János füsított leányának egyenes leszármazottjai a Gutkeled nb. Jankaháziak «osztályos atyafiai»-ként szerepelnek.* Janka utódai, nevezetesen Miklós fia András és Lökös unokája László később (úgy látszik még 1399 előtt) pereltek ugyan Pelbárthidai Kozma vagyonáért, de eredménytelenül. Sőt oly fordulatot vett a dolog, hogy — mint már említettük — Iona fia: pelbárthidai Majsfi Péter 1438-ban a kihalt Jankafiaknak birtokát új adományul kapta.

1414 augusztus 18-án még pelbárthidai Ördög Istvánra akadunk, ki mint királyi ember hivatva van arra, hogy a Kaplony nb. Vetésieket Ér-Adonyban és Ragáldon beiktassa.¹ 1438 július 28-ikán már pelbárthidai Majosy Péter és fia László egy (Biharmegyében fekvő) félegyházi birtokügyben tiltakozási joggal élnek.² 1452-ben pedig tanusítja Pálóczi László országbiró, hogy Pelbárthidai László a Biharmegyében fekvő egyedi és részei birtokrészeit Pachai Lászlónak el akarja adni, mi ellen Pachai János fia István, ki e birtokra szintén jogokat támaszt tiltakozik.³ A pelbárthidai Majsfiak még a XV. század 80-as éveiben is birták Félegyháza és Jankafalva részeit.⁴

DR. WERTNER MÓR.

¹ Károlyi okmánytár, II. k. 10. l.

² Ugyanott 211. l.

³ Zichy okmánytár, VIII. k. 326. l.

⁴ Csánki, I. k. 634. l.

ARANY JÁNOS HERALDIKÁJA.

A heraldika — a czimerek jogi jelentősége mellett — főképen mint diszitő elem jelenik meg. A czimer megkülönböztetés volt és komolyan vették. A pompa a középkor jellemző vonásai közt foglal helyet s ha elítélhetjük, mint henye cifrázkodást, másfelől a középkori ember művészi érzéke épen e pompában nyer jellemző és érdekes kifejezést. Ruskin figyelmeztet erre és nagyon igaza van.¹ Modern korban utánzott felvonulások, diszmenetek, jelmezes ünnepélyek csak halvány fogalmat adnak róla, mert hiányzik belőle a pompának úgy gazdagsága, mint őszintesége. A középkori fényűzésben a heraldikának igen fontos szerep jut.

Lassan kifejlődik a czimerfestés művészete. E művészet némi kezdetleges, ősi jellemvonásokat mutat. A színek csupa élesen elütő, határozott színek. Föllépnek a heraldika jellemzetes ábrái, formái, a czimerek különböző típusai. Egész külön szakasz a czimerek állatképei. Az igazi heraldikus ábrázolás a stilizált, ellentétben a természetessel. Kivált két állatnak látjuk szebbnél szebb, művészi módon stilizált formáit: az orosz-

lának és a sasnak, főképen ez utóbbinak szárny-cifrázatai rendkívül érdekesek. Magasabb művészi törekvést látunk a Dürer mesterkeze rajzolta czimerekben. Ilyen szempontból még megiratlan a magyar heraldika, pedig érdekes volna úgy a magyar formák kikeresése a legrégebb ábrázolatokon kezdve, valamint művészi szempontból való tárgyalása ama gyönyörű czimereknek, melyeket a Jagellók korában festettek.

E kérdés mellé állítjuk a másik kérdést, minő szerepet vihet a heraldika a költészetben? A költészet színes leírásaiban föltétlenül kell jutnia szerephez egy olyan decoratív jellegű dolognak, mint a heraldika. Ama munkák, melyek a hősökrol dalolnak, leírják személyeik külsejét, viseletét is. S annak, a ki a csaták koszorus bajnoka, vajjon mi lehetne öltözetén jellemzőbb, mint a czimer? Mindjárt classikus példát találunk rá Aischylos «Hetekjében». Az ostromló sereg Thebát vivja s a hiradó harsányan jelenti a czimerképeket, melyek egy-egy ellenséges vezér rohamát hirdetik. A középkori lovagvilág egyik legjellemzőbb költeménye a nemes és hőbortos Liechtenstein Ulrik versezete, a «Frauen-

¹ Velence kövei. III. k.

dienst». Jelentékeny rész jut benne a tornának, lovagjátéknak, vitézek ragyogó czimereinek, fegyvereinek, mely sorok selyemfonál, gyöngy-sor gyanánt szövök át a régi költemény koczogó rimeit. És hogy modern költőt is említsünk, Hugó Viktor, ki olyan ragyogóan tudta visszaadni a mult idők pompáját, hűséges herold módjára számol be hősei jelmezeiről, czimereiről.

A heraldika szerepét próbáljuk vázolni a mi Arany Jánosunk költeményeiben Bizonyynal minden idők egyik leglelkiismeretesebb írójáról van szó, a ki oly hiven vissza tudta adni a középkort, ugy az emberi lélek akkori állapotában, mint valahány külsőségében egyaránt.

* * *

Adatainkat majdnem kizárólag a Toldi-trilógiából böngészszük ki. A «Toldiban» a korrajz csak nagy vonásokban jelentkezik, míg a «Toldi szerelmében» a legaprólékosabb pontossággal, mint valami gyöngyökkel kirakott keret, foglalja be a költeményt. A magyar középkor igazi rajza ez, találób, színesebb, mint akárhány komoly történelmi munka. Arany történelmi érzékének és pontosságának fejlődését jellemzően tünteti föl a trilogia három részének egybevetése.

Még «Toldiban» a heraldikának igen kis szerep jut. Az egyetlen bajvivás ez Toldi és a cseh vitéz között. Arany némileg hőse naiv, egyszerű lelkén keresztül nézi a világot. Nem rendes lovagi játék folyik itt. A cseh bajnok egyenként hívja ki a magyarokat s az elesetteknek halál a bérük. Teljes készülettel megyen minden: a király is nézi a viadalt, nagy korlát van emelve a viadalra és lobogó — hihetőleg az ország zászlója — van fölütve. De ez a viadal teljesen bárbar mindennek daczára, mint egykor a magyar vitézeké, a kik a sváb lovagokkal úgy verekedtek, a hogy Isten tudniok adta, mint a Hornecki Ottokár beszéli. Toldi Miklós nemes ember, de névtelenül, czimertelenül jelenik meg, fehér tolla az egyetlen jel rajta. Ez egyébként a tornákon akárhányszor előforduló eset. A viadalra hívás szabályait illetén képen mondja el a költő:

«Sisakellenzője le vagon bocsátva,
Csúcsáról fejr toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz' ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi,

S eveznek a tollal, minthogy tisztök tartja,
A cseh bajvivóhoz a budai partra;
Vérszin a cseh tolla, fölcseréli vele:
A bajra hívásnak volt e dolog jele.»

(XI. é.)

A toll kicserélését Ilosvaiból vette. Ugy látszik, ez sajátlag magyar szokás volt, mert más-hol nem tudunk fölle semmit.¹

«Toldi estéjében» részletesebb lesz az udvari élet rajta. Lajos király fényes udvart tart, igazi lovagi udvart nyugati mintára. Budán lovagjáték van: egy olasz vitéz marad a győztes, a ki viadalban elnyerte a magyar czimert s ha nem akad, a ki nyergéből kiüsse, haza is viszi. A forrás itt is Ilosvai. A középkori lovagi élet szabályainak teljesen megfelel, hogy a győztes birtokába vegye a legyőzött fegyverét, lovát, akár czimerét is s ha úgy tetszik, váltságért kiadja vagy megtartja magának.² De hogy az országczimert is kockára bocsátották volna, alig hihető.

A tornának már részletesebb leírását kapjuk. A korlátan belől nyargal az olasz fekete lován, karján a paizs az ország czimerével, maga jelvénye fekete sasszárny a sisakján és csufolódvá mérgesíti harcra a magyar vitézeket. Eddig folyik a játék. Most két magyar lovag kérésére a király párbajjává változtatja a tornát: használjanak haláladó fegyvereket. A kihívók a Gyulafi testvérek; tolluk vérvörös. Elestük után folytatódik a viadal. Arany plastikusan írja le a heroldot (facialis, præco; magyarul czimernök; e roszszul hangzó szó helyett Arany a hirdetőt használja):

«Nyargalózik fejr lován a *hirdető*,
Bő köpönyeg rajta, mint egy nagy lepedő;
Köntösén islőggal, arany-ezüst hímmel
Irva és kivarrva sok szép jeles czimer.»

(III. é. 1.)

A leírás teljesen talál: a bő misemondó-ruha forma öltöny a király és az ország czimerével s a mindjárt szembetűnő fehér ló. Toldi megjele-

¹ Ilosvainál:

«Hamar cseh vitéznek küldé azért ő tollát,
Mert ő vele akar kísérteni szerencsát.»

A tollcserét, mint bevett szokást említi Takáts Sándor is. (Toldi estéje. Magyarázta Lehr Albert. Jeles írók iskolai tára XC.)

² Schultz Albin: Das höfische Leben zur Zeit der Minnesänger. Leipzig. 1889. II. Bd.

nése álczás: a középkor egyik legkedveltebb áruhájában, a barátéban jelenik meg. A viadal lefolyása elég szabályos: dárdával kezdik, karddal folytatják; öklelő-fájával hanyatt buktatja ellenét s a legyőzött bajnokot kivégezi. Csak az szabálytalan, hogy közben a kápáról buzogányát kapja elő s az olasz felé dobja. (A buzogány előfordul a torna-fegyverek közt,¹ de szabálytalan, ha a felek különböző fegyverrel vivnek.)

Kár, hogy nem tudjuk Arany minden forrását. Pedig Arany — a mint e rövid leírásból látszik — teljesen tisztában volt a dolgával.

Hosszu évek teltek el, míg a Toldi középső része is elkészült. Nincs meg benne az első rész hős-idilli s az utolsó humoros-elégiai hangulata. Beleszótt subjectiv részei daczára is objectivebb az egész költemény, mint ama másik kettő. Imént utaltam amazok egy-két erős vonásban való leírásaira; itt a részletrajz teljes és oly gazdag, mint sehol másutt. Úgy látszik, nagy emlékezőtehetség meg biztos tudás fegyverezték Arany képzeletét. Toldi szerelme bús történetéhez széles keretben festette le a középkort, immár nemcsak a magyar középkort. Az egész ragyog a leírásoktól, vitézek csillogó fegyvereitől, pompás köntöseitől, czimeres pajzsaitól, czimeres zászlóiktól. S itt olvassuk egy torna pompás rajzát a tudós tudásával s az epikus homerosi nyugalmával leirva.

Előbb visszamegyünk a «Daliás idők» első két dolgozatára, e két ragyogó töredékre, a melyből a bőkezű költő alig egy-két szílat huzott ki harmadik formájához. A torna díjja a szép Rozgonyi Piroska keze.

«Legottan a bírák igazlítás végett,
Elfoglalák a nagy vörös bársonyszéket;
A mester pedig fölnyitván a korlátot,
Hangos kürtjébe futt, s arra így kiáltott.» (II. é.)

A formaságok mind megtartva:

«Először is tehát bevallani mentek:
Kicsodák, micsodák és miféle rendek;
Sugva gyónták ezt be s a viadal bírák
Személy szerint egy nagy öreg könyvbe írák.
Azután a nyilat húzták ki sorjába,
Hogy szép rendbe' menjen, ne csak bolondjába;
Majd a két elsőnek, a mint a sors érte,
Külön péczéit a bajmester kimérte.» (U. o.)

¹ Schultz i. m.

A költő eltette a kéziratot. Mire előveszi, jobban kiszinesedik. A torna misével kezdődik. Sorompó felvonva, festett korláttal bekerítve a tér:

«Majd az igazlátók, a sorompó felett,
Egy magasabb polczon foglalának helyet;
Fölnyitá a gémfát a tanult bajmester,
Futkos ide-oda, látszik hogy nem restell.
Régi szertartásból a fővenyet bottal
Turkálja, ha nincs-e - tör vagy huok ottan?
Hirdeti, hogy nincsen, igazán megy a sor;
Most kürtjébe fúvall és kiált háromszor:

«Vitézek, daliák, a sorompó nyitva!
Nevezetes harczi játék leszen itt ma,
Királyi pecséttel, a szép Piroskáért,
Rozgonyi uramnak kedves egy lányáért.»
Erre minden bajnok, ki magát jelenti,
Zárt sisakkal, némán a királyt köszönti,
Néma főhajtással; míg a torna-bírák
Lobogója színét s czimerét beírják.» (II. é.)

A viadalra nyilat huznak és páros viadal kezdődik. Egyik vagy akár mindkét vitéz is a porba esik.

«Van olaszdöfés, hogy magas deszkapalánk
Választja el őket, mintegy udvar gyanánt;'
Van német-rohanás: ember, ló kitömve,
Hogy röpít a szalma velök egyetembe;
Hanem a legtöbb rész, ősi magyar módon
Hegyes aczélt hordoz a bajvivő rúdon:
Mirevaló a pajzs? védje kiki magát,
Vagy, ha ezt nem tudja, ám hadd szegje nyakát!» (U. o.)

A válfajok nem a költő leleménye. Freydl Turnierbuchja a torna hét neme közt említi ki a Deutsche Gestech-et és a Wälsche Gestech-et. A magyar módról is van emlékezet, ámbár már a XVI. századból, mikor Maximilián király koronázásakor huszár-tornát is tartottak. Ehhez a tornához különleges, diszített pajzsokat használtak, de a viadal mibenléte nem ismeretes.² Toldi második összecsapásnál Balassával viv. Egymásnak nyargalva, oldalt ugratnak s Miklós oldalról döfi le ellenfelét. Ez a nehezebb gyakorlatok egyike, a minek a lovagi szótárban travers a neve. A harmadik vitézt, Lököst, az öklelő-rud-

¹ Ez az ú. n. Puneis. Egymás mellett való ellovaglás közben döfnek egymásra. Schultz i. m.

² Br. Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. Budapest 1886. Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve. Budapest 1897.

dal hanyatt löki lovastul együtt. Ez ellenkezőleg a legegyszerűbb forma, a hol a testi erő s a gyors lovaglás föltétlen győzelmet szerez. Neve hurte.¹ A negyedik viadal elmarad, mert Rozgonyi Máté megszalad. Itt csak egy finom mozzanatot írunk ki, egy igazi heraldikai hasonlatot, a mi stilszerűen illeszkedik be a fényes lovagi jelenetek rajza közé:

«Feszesen a dárdák meszire kinyúlnak
Mint egyenes szarva csődör egyszarvúnak.»
(U. o.)

Harmadszor is elővette Arany kéziratát. Mint a szappanbuborék minden fuvására új, ragyogóbb színeket vált, így van e költemény is. Látnivaló, hogy Arany ismerte már a tárgyat egész teljességében. Nem tudom, hol és mit olvasott hozzá; pedig érdekes volna, ha ennek is nyomára lehetne akadni.² Most már a lovagok fölvonulása még igazibb lett. Toldi Tar Lőrincz czimerét hordja. Beszélő czimer: tar-varju.³ Lobogója zöld-fehér. Nem czimeres lobogó, hanem az ú. n. étendard, a kétágu, fecskefarku zászló, a mit a kisebb nemesek viselnek.⁴ Azonban így is a czimer színeit kellene viselnie. De a zöld-fehér aligha az: a varju rendesen fekete s a zöld nem heraldikai szín. Az első ellenfél Butkai, czimerén három sárkányfog és fark-harapó kigyó fekete mezőben. A viadal neme a hurte, mint az előbb láttuk. Kompolti Adorján a másik küzdő. Ime a viadal leírása:

Össze a két bajnok fele úton roppan,
Megrendül a mienk, ellenfele jobban,
Toldi akaratból visszacsuklik ferdén,
Kompolti akarva sem marad a nyergén.
Szép viadal volt ez, senki se mondhatja,
Helyesli a nézők mind kicsije, nagyja;
Csendes ugyan, csendes; de hibától mentes:
Még az irigység is megvallja, hogy «rendes.»
(II. é. 26.)

¹ Schultz i. m.

² Szinnyei Ferencz (Arany Toldi szerelmének forrásai: Magyar Irodalomtörténeti Értekezések 6.) nem ismer részletesebb adatokat. Arany Szilágyi Istvántól kért felvilágosítást, de nem kapott. Riedl Frigyes (Arany János. Budapest 1887.) Walter Scott «Ivanhoe» tornaleírását tekintí forrásnak. Szinnyeivel tartunk, hogy közvetlen hatása Scottnak nem érzik.

³ Arany Glossariuma szerint vizi-varju.

⁴ Br. Nyáry A. I. m.

Ennek a viadalnak «z'entmouten» a neve.¹ Ugyanigy bukik ki a nyeregből Lórántfi Lóránt, a harmadik.

Át meg áthimezi az egész verset a sok heraldikai apróság. Már Toldi is czimeres: a cseh főt viseli pajzsában, emlékczimer első vitéz tette emlékére. Mikor Lajos király Nápolyba indul bosszu-hadjáratra, fekete lobogót emeltet a hadak előtt; melyen öcscse «halálképe vagy on irva». Mikor Toldira megharagszik, megfenyegeti, hogy czimerét ki fogják dobni a könyvből. A király a Nápoly elleni hadjáratban rosszalja, hogy Laczfi saját czimeres zászlóját, a fehér sárkányt tüzeti ki. Nagy szerep jut az Anjou czimernek: arany liliomokkal (Arany szerint tévesen ezüst) meghintett kék mező s patkót tartó struczmadár, a magyar Anjouk oromdisze:

«Király lova is már ott áll vezetéken,
Rojtos takarója csülkét veri épen,
Ezüst liliommal tele írva selyme,
Üstöke gyémántján strucz lobogó pelyhe.»
(III. é. 4.)

Olvassuk, hogy a király hadba induló vitézeit a strucz vezérlétére bizván, elmondja, hogy oda valamikor Etele király turulja vezette a magyarokat.

Említsük végül azt a plastikus leírást, mikor Taránti Lajos párbajra híván ki a magyar királyt, a két herold (itt kajdásznak² nevezi Arany) czimer-köpönyegben, fehér paripán találkozik.

* * *

Az epikus költészet egyik stereotyp alakzata a sereg számla. Ősrégi eposokban nemcsak költői forma, hanem nagyobb jelentőségű: valamelyes nemesi névsor. Homeros katalogusa (II. é.) okmány-szerű fontosságra emelkedett. Ebből érvelt Solon is, Athén jogára hivatkozván Salamis fölött. A régiek épen azért igen nagyra becsülték. Költői értéke persze kevesebb, az irtatlan hosszú névsor nehézkesen fekszik belé ez eposba. De a költő azért e száraz részbe is tudott valamit vinni, a nevek egyhanguan zengő áradatába egy-két sort szúrt belé: egy-egy bájos ősi mondat, egy-egy gyilkos tragédiát.

Idő multával a sereg számla költőibb formát

¹ Schultz i. m.

² A. m. kikiáltó.

ölt. Firduzi «Sáh-Náhméjában» van tán a legszébb alakban. Szohráb mesziről szemléli az irániak felütött sátrait s egy fogoly vitéztől kérdezi: ki kicsoda? Az alakok összefolynak, csak a sátrak és zászlók válnak ki s a zászlók czimerei. Izelitőül vessünk futó pillantást a régi perzsa heraldikára, mely a délszaki ég alatt a színek pompájával lep meg. Ime a sáh sátora:

«Tekintsd ott a sátort, ezer színben ég,
Tigrisbőr födi dús aranyszövetét.
Az ajtó előtt száz elefánt pihen,
A trón benne türkisz, kéklő, mint a menny.
Sárgo zászlaján fönt a nap képe ring;
Felebb rajt aranyhold azurkörben ing.
A tábor-középen kinek van helye
Irán rendiből? Mondd, mi e hős neve?»¹

A Tús czimere elefánt, Guderzé kék oroszlány, Givé aranyfejű fehér farkas, Gurászé vadkan fején ezüst holddal s Rusztemé, a legnagyobb, fekete mezőben sárkány és kivontkardu arany oroszlány. Mindezekhez a sátrak és zászlók különféle színe czimersátor módjára szolgál hátterül.

Arany sereg számlája ismét más formát mutat. Abban egyezik Firduzival, hogy ő is a czimereket írja le és nem a vitézeket. A had fölvonul s a czimerek egymásra sorakoznak. A feladat kevésé költőinek és krónikaszerűnek látszik, de Arany csodás művészettel oldotta meg. Két versszakba foglalja a leírást, melyekben fájó szívvel szólítja meg az utódokat, kik annyira elfajzottak vitéz elődeiktől. A leírás jellege egészen szemléletes, festői: egy-két sorban írja le a pajzsokat, illetve czimerképeiket, itt-ott rövid magyarázattal kísérve, úgy hogy szinte magunk előtt látjuk a czimereket, közben egy-egy csata-kép vagy egy-egy marczone régi magyar alakja villanván meg. Ime a czimerek:

Laczi fehér-sárkány, Giléti rózsa fehér-fekete négyelt pajzson (ebből jelkép-czimer lesz: a négy Giléti közül kettő elesik, kettő visszatér), Druget hét seregély, Széchenyi keresztet emelő oroszlány, Bánfi ökor-fő, András két oroszlány és kardos vitéz (emlékczimer az ő Andorás vitéz tette emlékére), Drágfi horgony, Nádasdi nád (beszélő czimer) és koronás kacsa, Bebek tündér, Hédervári három fehér szalag fekete mező-

ben, Ujlaki kereszt koronás angyal pajzsörzövel, Szécsi kétfejű sas, Zrinyi két szárny és kő-bástya (jelképczimer: Zrinyi serénység és keménység), Kanizsai fekete sasszárny vörös mezőben, Rozgonyi phoenix-madár, Draskovics két sas, két oroszlány, Forgács habléány, Berényi mokus, Révai farkas, Bátor sárkányfog, Csáki levágott fej, Lorántfi fatörzs, Balassa ökor kék mezőben, Frangepán sas, Garai és Bethlen kigyó, Zudar sejtes-ablak, Telegdi galambot fogó sólyom, Gersei-Pető rucza, Bocskay oroszlány, Majthényi teve, Viczay sasszárny, Büdi bujdosó (azaz vándor), Csetneki halak, Kisvárdai farkharapó kigyó, Szentgyörgyi csillag, Apafi szálló és kardra szurt sisak, Derzsfő oroszlány, Szirmai rák, Rajcsányi medve. Csupa mester-alak, a heraldika virágkorából való czimerképek, egytől-egyig az Anjouk alatt élő családok.¹ Hosszabb kitérés egy van: a Forgách czimernél. A Forgách czimer kiemelkedő koronás női alak két szembenéző arany félhóddal kék mezőben. A régibb Forgách czimer csak a félholdat mutatja. (Nagy Iván még egy formáról is tud: növekvő farkasról.)² Ez a női alak állítólag Mária királyné, Nagy Lajos leánya s azótától viselik a Forgáchok, mióta Forgách Balázs leütötte a királyt Mária iránti alattvalói hűségéből s talán egyébből is, ha a hagyománynak hihetünk. Arany elveti e hagyományt, ő már e czimert hordatja Nagy Lajos alatt is s habléánynak nézi:

«Pajzsukon a tenger aranyhaju lánya
(Nem Mária, bizony, magyarok királya!)

VII. é. 42.

Aztán egyszerűségében megkapó mondat mesél el, hogy találkozott a habléánynyal Forgách Andor az Ádria partján. Úgy látszik, ez a költő leleménye, legalább is nem tudni a monda egyéb gazdáját.³

Az ország czimere a «Toldi estéjében» kap plastikus leírást. Arany emlékezett a magyar czimer régi formáira, az Imre vagy az Endre király pecsétjére, a hol az Árpád-oroszlányokat látta és Szilágyi István barátját kérdezte felőle, volt-e még az Anjou-kori czimerben is orosz-

¹ Arany forrásai Nagy Iván: Magyarország nemes családai és Budai Ferencz Polgári Lexikona.

² I. m. IV. k. De Nagy Iván maga se látta, csak Mocsáryra hivatkozik (Nógrád vm. ismertetése IV. k.).

³ Szinyei F. I. m.

¹ Szohráb. XV. Ford. Fiók Károly (Olcsó Könyvtár).

lány s volt-e már akkor nemzeti szín? Szilágyi maga se tudta biztosan. Arany előbb így formálta ki a czimerrajtot:

«Im az országczimert keresztet halmával,
Oroszlánnyal frott fehér szalagjával,
Csatatért jelentő veres mezejével»

E sorokat aztán így cserélte meg:

«Im az országczimert, négyes szalagjával,
Négy ezüst szalagján hét oroszlánjával,
Koronás, keresztet, hármast zöld hegyével.»

(II. é. 11.)

Kimaradt belőle a vörös mező, de az egyes ábrák színesebben lettek leírva. Az oroszlány az egy anachronismus benne. Arany maga következőképen vélekedett róla: «A mi a czimert és annak színeit illeti: hát csak megmaradok a már kész vers mellett; a kinek tetszik, hadd törje rajta a fejét.»¹

A magyar czimer még egy helyen fordul elő. Arany egyik legvonzóbb töredékében, a «Mátyás dalünnepében». De itt már nem az egyszerű magyar czimer, hanem a nagy, a teljes, pompás czimer, mely birodalminak is beválik, közepén a hollós paizszsal, a király családi czimerével. Itt már könnyebb a költő helyzete: pecsétek, Korvin-kodexek, műemlékek ábrázolataiból könnyen kiszedhetette a szükséges czimerképeket, hogy csodásan zengő rimeivel festői csoportba szedje:

«Ott a négy ezüst csik szép vörös mezőben,
Látszik, hogy piros vér megáztatta bőven,
De a hét oroszlány nincsen immár közte
(Hét magyar vezérünk) mint egykor-időben.
Hanem ott az András érseki keresztje,
Jeruzsálemnél azt ő maga szerezte.
Mind ez ábrázolva mesterül egy képen,
S Hunyadi hollója gyűrűvel középen.

Ott lebeg Csehország büszke oroszlánja,
Jóllehet mérgében a nyelvét is hányja;
Koronás fő három, melylyel bír a dalmát,
S a szomszéd horvátok egyszerű koczkája.
Kardos kar jelenti Ráma birodalmát,
Vadkan feje s négy hold a szerbek uralmát;
Hármast koronával Gácsország dicsekszik,
A szerémi szarvas zöld fa tövén fekszik.

Hát ama nap és hold, a hét sziklavárral,
S aranyos mezőben a turul madárral?

Te vagy az, te vagy az, gyöngy kis ország, Erdély!
Aztán a bolgár föld a három agárral.

¹ Levelezése I. l. V. ö. Lehr Albert jegyzetét. I. m.

Azután Etelköz, melyet ősi kard-él
Szerze a Bog mellett, a szőke Szerednél;
Jó Kunország ebe, s a moldvai marha,
S Havas-el hollója, kis keresztjét tartva.»

Tudta, hogy az oroszlányok immár nem voltak a czimer-alakok közt, de nem az Árpád-czimernek fogja föl, hanem a két vezér jelképének. Festmény módjára szemléletes a szerémi szarvas s meg inkább a cseh oroszlány, mely az írott könyvben is stilizált gót formát mutat; a míg Erdély czimerénél a költő alanyi érzése, szeretete vonzóan lobban föl. Ennyi czimer, ennyi ország hódol a magyar királynak s valóban a magyar irodalom egyik legpompásabb alakja az Arany Mátyása, a melynél örökké sajnálhatjuk, hogy tizenkét versszakban töredéknél maradt.

Nem róhatni föl a szerény költőnek, hogy ennyi pompás czimerkép közé odafestette a magáét is. Tudnivaló, hogy Arany nemesi családból származott, armálisa 1634 május 10 én kelt az öregebb Rákóczy György adományára képen.¹ Márki Sándor² a család ősi fészket a biharmegyei Nagyfaluban keresi s a czimerszerző két Arany testvért Toldy György jobbágyainak mondja, a hires Toldi ivadékáénak. E poétikus találkozást azonban a költő fia, Arany László, tévedésnek tartja³ s szerinte Nagyfalu is a krasznavármegyei Nagyfalu.

A költő a «Toldi Szerelme» melancholikus záró soraiba foglalta a czimer rajzát:

«Kinek én ezt irám tört czímere mellett
Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú
Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú.»

(XII. é. 112.)

Igy zárja be utolsó nagy munkáját e merengő emlékezéssel arról a czimerről, melyet ősei karddal szereztek, s melynek ő lantjával adott soha el nem muló dicsőséget.

* * *

Próbáltuk vázolni a fentebbi sorokban, hogy a költészet hogy használja eszközül a heraldika festői és művészi elemeit. De egyuttal e tanulmány foszlány is Arany János forrásaihoz s ah-

¹ Jelenleg a M. Nemz. Múzeum levéltárában.

² A Nagyfalusi Arany-család (Századok 1879.).

³ Arany J. hátrahagyott iratai I. k. Jegyzetek az önéletrajzhoz és a bevezetéshez X.

hoz a gondolhoz és ügyességhez, hogyan ölt nála minden apróság költői mezt. A «Toldi Szerelmében» művészi példáját látjuk az oklevél s a régi esküszöveg alakba öltöztetéséhez is. Ő Shak-

spere-re hivatkoztatta a zsoltár sorait, hogy: «Nagy vagy, Uram, a nagyokban és nagy vagy a kicsinyekben». És ezt ő róla is elmondhatni. VÉRTESEY JENŐ.

MIKOR KELETKEZETT A BLAGAYAK HAMIS GRÓFSÁGI LEVELE?

Dr. Šufflay Milán «A Nelipicsek hagyatéka» című kiválóan értékes dolgozatában, Nelipics Ivanis oklevélhamisításainak tárgyalása kapcsán, röviden megemlékezett egy másik szlavonországi főúri családnak, a Blagay grófoknak érdekében készült, némiképpen még fontosabb és nevezetesebb hamisítványról, II. Endrének állítólagos 1218-iki grófsági leveléről. Közölte velünk a Vjestnik 1906-iki évfolyamában e tárgyról megjelent dolgozatának főtételeit: hogy nem csak az 1218-iki oklevél hamis, mint már Pauler és Thallóczy megállapították, hanem hogy annak az 1352-ik és 1406-ik évből keltezett átiratai is hamisítások és hogy mindhárom oklevelet 1432 körül koholták.

«Az örökös főrendiség eredete Magyarországon» címmel 1900 tavaszán megjelent munkámnak a grófi címet tárgyaló fejezetében természetesen foglalkoznom kellett ezzel az állítólagos legrégebb grófi diplomával. Könyvemnek legterjedelmesebb — négy oldalt elfoglaló — jegyzete erről az oklevélről szól.¹ Kimutattam, hogy mind az 1352-iki, mind az 1406-iki transumptio kétségtelenül koholmány, és azt állítottam, hogy mind az alapoklevelet, mind annak átiratait a XV. század hatvanas vagy hetvenes éveiben hamisították. Šufflay, mint értekezésének egyik jegyzetéből² világosan kitűnik, e fejtegetéseimről nem tudott. Nagyon sajnálom ezt azért, mert Šufflaynak így nem volt alkalma arra, hogy azokat az okokat, a melyek miatt én a hamisítást Mátyás király korába helyeztem, figyelembe vegye és a Zsigmond király korába helyezésnek okaival összemérje. Reám hárul a feladat, hogy az ellentétes érveket megvizsgáljam és e régi kérdésben újra állást foglaljak. Hogy ezt megtehetem, dr. Šufflay Milán úrnak tarto-

zom érte hálás köszönettel, a ki előttem, a horvát nyelvben járatlan előtt, készséggel ismertette horvátul megírt tanulmányának tartalmát.

Aligha szorul hosszas bizonyításra, hogy a felvetett kérdést érdemes megvitatnunk. A grófi cím fejlődésének szempontjából «igen fontos» — ismétlem, a mit nyolcz évvel ezelőtt irtam — «annak megállapítása, mikor készítettet ez a hamis oklevél». Ebben az oklevélben II. Endre vodicsai uradalmukban és egyéb szerzett vagy még csak ezután szerzendő birtokaikban tituli veri, illibati et eximii comites liberos avatja két hívét, úgy hogy azok «ordinationis et creationis nostræ (alább: liberi comitatus creatoni-) vigore mediante . . . possint . . . uti, frui atque sollemniter gaudere singulis atque universis iuribus, immunitatibus, generosaque conditionis proceritate nec non quarumvis libertatum maiorum ac minorum . . . prerogativis atque gratiis, quibus ceteri quipiam veri, eximii et liberi comites regni nostri aut in aliis quibuscunque regionibus constituti uti atque gaudere dignoscuntur.» Világos, hogy amikor ezt az oklevelet hamisították, a grófi jelzőnek czimszerűsége: örökös, családi cím volta már tisztán kidomborodott volt a köztudatban, hogy a grófi név meg származás már fényes név, előkelőséget adó állapot és a grófi cím királyi adományozás közvetlen tárgya volt, — ha nem is kell, hogy szakasztott ilyen szövegű oklevélben adományoztatott legyen, mert nagyon érthető, hogy a hamisító éppen többkevesebb változtatás révén akart koholmányának régies szint s így a valóság látszatát kölcsönözni.³ A grófi cím adományozásának Magyarországon legelső ismert esete tudvalevőleg Hunyadi Jánosnak és fiainak besztercei gróffokká emeltetése 1453 ban. Ha tehát a Blagayak grófsági levele 1432-ben hamisított, úgy több

¹ 221—225. l.

² Turul 1907 évf. 77. l.

³ Id. m. 222. l.

mint husz évvel a Hunyadiak grófsága előtt is kellett már grófság adományozásának történni. Vagy pedig valamely terület grófsággá emelésének, a grófi czim adományozásának eszméje nem a magyar király udvarában, nem a királyi kancelláriában született meg először, hanem jóval korábban egy nagyravágyó délszlavonai főúrnak vagy írődeákjának agyában. Mindkét eshetőség a grófi czim fejlődésének menetében, a melyet pedig már teljesen felderítettnek és világosnak láttunk, a homályos pontok egész sorára utal.

A mikor annak idején az 1218-iki kiváltságlevél keletkezésének korát megállapítani igyekeztem, egyetlen oly körülményt nem ismertem, a mely ennek a hamisításnak az 1453-ik évnél, sőt az 1463-ik és 1465-ik éveknél (a mely esztendőkből való a gróbeni Witoveczek zagoriai és a Zápolyák szepesi grófsága) korábbi időből keltezését megokolta volna. Ezért nyugodtan az 1470 körüli időbe helyeztem a hamisítások eredetét, a mely keltezés így nemcsak semmilyen nehézséget és kétséget nem támasztott, hanem tökéletesen összevágott a fejlődésnek valamennyi igazolt részletével. Arra, hogy a hamisítást nem helyeztem az 1571-ig terjedő időnek még későbbi szakába (ugyanis ily nagy latitude áll fenn annál fogva, hogy II. Endre grófsági levele I. Miksa királynak 1571-iki megerősítő átiratában jelenik meg először hiteles formában), nem is a grófi czim történetéből merített belső mozzanat volt döntő, hanem csak az a jobbadán külső tény, hogy a Blagay oklevéltárban közölt azok az 1330-iki és 1364-iki hamis oklevelek, a melyek «kétségkívül kapcsolatban állanak az 1218-iki oklevéllel s annak átirataival, és bizonyára azok alapján s ismeretével készültek,» 1486-ban már megvoltak, minthogy «Geréb Mátyás bánnak 1486. aug. 26. kelt ítéletlevele, a melynek valódiságában kételkednünk nem lehet, hivatkozást tartalmaz reájuk,» «megvolt tehát annál inkább az alapoklevél s hihetőleg annak átiratai is.»

Első sorban külső okok azok, a melyek Šufflayt arra készítették, hogy az 1410-ik évvel (az 1410-ik esztendő vége előtt semmi esetre nem hamisították azt az oklevelet, a melynek intitulációjában Zsigmond Romanorum rexnek mondatik) vagy éppen 1416-ik évvel kezdődő

(ebbe az esztendőbe esik a Blagay grófok és az Orsiniak közötti első — bebizonyítható — személyes érintkezés, az Orsini-származás legendájának valószínű előzménye), százhatvan évet felölelő időtartamnak legelejét, a XV. század negyedik évtizedét jelölje meg a hamisítás kora gyanánt. E keltezésnek alapjául szolgál tudniillik egyrészt a hamisítás művét betetőző 1406-iki oklevél szövegének, másrészt az erre az oklevélre jegyzett régi regestának írása.

Az 1406-iki oklevél írása, úgymond Šufflay, a Zsigmond király korabeli irás jellegét tünteti fel. Nem tagadom, nem tagadhatom; azonban úgy vélem, hogy a Zsigmond király uralkodásának végére valló irás nem bizonyítja feltétlenül, hogy ezt az oklevelet csakugyan Zsigmond király uralkodásának utolsó éveiben írták. Távol áll tőlem, hogy a palæographia hitelét kétségbevonjam; maguk a palæographusok elismerik, hogy valamely irásnak korát évtizedekre szóló pontossággal és bizonyossággal meghatározni nem tudják. Nem is emlitem azt a lehetőséget, hogy az oklevél írója tudatosan és szándékosan utánozta a Zsigmond korabeli irást: úgy hallom, az 1406-iki oklevél írása «természetes keze» az oklevélírónak, — csak azt jegyzem meg, hogy az 1352-iki kiváltságlevél írását is írója természetes kezének fogadták el a palæographiában járatos, kiváló tudósok, Thallóczy Lajos és Barabás Samu, pedig gyanujoknak ébernek kellett lennie, mivel hamis oklevél transsumptiójával volt dolguk. Ám csakugyan nem akarok erre a feltevésre súlyt helyezni; lehet, hogy valóban nem az én csekély szakismeretem az oka, hogy az 1406-iki oklevél írásán, noha láttam az oklevelet, mesterkélttség nyomait felfedezni és megjelölni nem tudom. Más, sokkal valóbbszínű magyarázata is van annak, hogy 1470 körül irt oklevél írása a Zsigmond király korabeli irás típusát viseli. Ez az irás nem csupán a Zsigmond király uralkodása utolsó éveinek írása, hanem általában a XV. század második negyedéé. Ezt az időszakot attól az időtől, a melybe én a hamisítást helyezem, mindössze tizenöt-husz év választja el. 1470 körül még akadhatott nagyon, nagyon sok írődeák, a ki a század harminczas, negyvenes éveiben tanult meg írni és a kinek írása teljesen megőrizte eredeti jellegét; és éppen nincs kizárva, hogy az, a kinek fejében

e nagystilű hamisítás terve megfogamzott, a Zsigmond király nevében koholt oklevél megírását oly egyénre bízta, a kinek kezevonása leghivebben tartotta meg a harminczas, negyvenes évek írásának jellemző sajátosságait.

Az 1406-iki oklevélre jegyzett regesta még kevésbbé bizonyíthatja azt, hogy ez az oklevél Zsigmond király uralkodásának végén íratott.

Šufflay megállapítása szerint az annak az oklevélnek hátán olvasható jegyzet¹ ennek az általa D-vel jelölt registratornak kezétől ered, a kinek regisztráló tevékenysége emlékével legkorábban egy 1380-iki — kétségtelenül hiteles — oklevélen és legutóljára egy 1439-iki oklevélen találkozunk. Ez a tény, nyilvánvaló, a mi kérdésünkben csak akkor bizonyítana valamit, ha kimutatható lenne, hogy D registrator 1439 után legfeljebb még néhány évig működhetett. Ez azonban ki nem mutatható, mert D registrator írása határozottan Mátyás király korabeli írás; az ő regestái az 1475-ik esztendő² aligha előzték meg sokkal. Annak immár, hogy D miért hagyta abba a regisztrálást az 1439-iki oklevélnél, nem nehéz teljesen elfogadható magyarázatát megtalálni, — nem is kell arra gondolnunk, a mi pedig nagyon lehetséges, hogy D akkor, a mikor történetesen az 1440-ik évhez eljutott volt, meghalt vagy egyébként elkerült a levéltár mellől. Alkalmassint a saját céljai szempontjából fölöslegesnek ítélte, hogy jegyzékbe vegye az előtte jól ismert újabb okleveleket, a melyek az ő idejében gyarapították a Blagay-család leveles ládáját! Viszont éppenséggel nem ejthet gondolkodóba az, hogy D, noha az 1439-ik éven túl nem folytatta a regisztrálást, mégis regisztrálta az (1218-iki, 1352-iki és) 1406-iki oklevelet, a mely pedig az én állításom szerint 1470 körül került a kezébe. Vagy jóhiszemű volt D registrator ezeket a hamis okleveleket illetőleg, vagy nem. Ha távol állott a hamisítástól, ha az oklevelek máshonnan — vele bizonyára úgy közölték: a család más tagjának külön levéltárából — érkeztek hozzá, úgy természetesen nem mulasztotta el, hogy ezeket a régi okleveleket legalább is ad annum 1406 regis-

trálja; ha pedig tudott a hamisításról vagy éppen neki magának is része volt abban, úgy még kevésbbé mellőzhette azt, hogy ezeknek a hamisítványoknak a régi oklevelek sorában regisztrálásával is növelje azok eredetiségének és hitelességének színét. Ha végül valaki D registratornak Mátyás király uralkodása idejébe helyezése ellen azzal érvelne, hogy a Blagay-levéltár okleveleit ilyenképpen hatvan-hetven esztendőnek folyamán senki nem regisztrálta, úgy elég utalnunk arra, hogy A registratornak, kinek működése 1283-ban megszűnt, csak oly késő utódja akadt, a ki egészen 1360-ig folytathatta a regisztrálást; és utalhatunk arra, hogy D registrator munkásságának egyáltalán nem találkozott folytatója.

A Zsigmond korabeli eredet mellett Šufflay egy belső okot is hoz fel, a melyet a külső okokkal kapcsolatban a hamisítások keletkezése *évének* is pontos meghatározására tekint alkalmasnak. Az 1352-iki oklevélben Nagy Lajos nem csupán átírja és megerősíti II. Endre kiváltságlevelét, hanem azt az új kiváltságot is adományozza a Blagay grófoknak, hogv «liberi penitusque et in toto exempti et supportati esse debeant atque maneant ab omni regii et regni generalis exercitus expeditione, nec ad ingrediendum illud per nos et nostros successores reges Hungariæ aut ducem seu banum Sclavoniæ vel per quoscunque capitaneos et ductores exercituum absque condigna salarii recompensatione et premiis arctari et compelli, sin modo quocunque gravari aut dampnificari debeantur.» A hadmentességnek ebből az adományozásából következteti Šufflay, hogy a három hamis oklevelet 1432 körül készítették. A Blagayak, úgymond, Alben János, a király kancellárja révén, a kivel sógor-ságban állottak, jó előre értesültek arról, hogy Zsigmond király a hadügyi szervezetnek ujjaalkotásán fáradozik s hogy a banderialis hadkötelezettség elvén nyugvó javaslatot dolgoztatott ki — az 1433-ban közzétett ú. n. Banderiale Regestrumot; ennek a «régii» assecuratióknak koholásával akarták elérni azt, hogy az új szabályozás, a mely a földbirtokosokat birtokuk, illetőleg jobbágyaik arányában fegyveres erő kiállítására kötelezi, rájuk semmi terhet nem fog róni. Azt hiszem, hogy e következtetés, bármily éles tekintetre vall, meg nem állhat.

¹ Confirmacio privilegii Lodovici regis super comitatum (igy) marturinatorum, exercitum et aliarum libertatum.

A Blagayak nem remélhették volna ettől az oklevéltől, hogy a banderiális kötelezettség reájuk nem fog kiterjedni; nem remélhették volna, hogy a Regestrum XXIX. cikkéből ki fog hagyatni az a rendelkezés, hogy «versus fluvium Un» kiállítani tartoznak többek között «domini de Blagay banderium unum,» — hisz nem praesentálhatták volna Zsigmond királynak ezt az ő nevében koholt oklevelet, nem hitethették volna el vele, hogy ő állította ki ezt az oklevelet, a grófság adományozásának megerősítését, a milyent soha, soha nem állított ki Magyarországon! Ha pedig a Blagayakról szóló különös rendelkezés a javaslatból belekerült volna a törvénybe és nem sikerült volna nekik a törvény meghozatala után új hadmentességi kiváltságot szerezniök Zsigmond királytól, — úgy ők hiába hivatkoztak volna ama «régí» hadmentességre később Zsigmond király utódjai előtt; mert az a régi kiváltság az ellenkező új törvény meghozatalával megszűnt volna,¹ nem is szólva arról, hogy ezeknek az okleveleknek hitelességére nézve erős gyanút keltett volna, hogy a Blagayak azt a régi mentességüket nem ismertették el azonnal a súlyos új terhet megalapító törvény létrejötte után magával Zsigmond királylyal, hanem nyugodtan vállalták az új terheket évekig! Szóval a hadmentességnek a hamis oklevelekbe beiktatása 1432-ben sem szolgálhatott jobban valamely közvetlen s komoly cél, mint bármikor később; tehát nem is szolgálhat érvül arra, hogy éppen 1432 körül koholták legyen azokat az okleveleket, a melyekbe e kiváltság beiktattatott. A hadmentességi kiváltságnak az 1352-iki oklevélbe felvételére az a megfigyelés indíthatta a hamisítót, hogy valamely régi jog megerősítését akárhányszor új jog adományozásával toldották meg királyaink. Talán csak a pallosjognak az 1406-iki oklevélben foglalt adományához kellett pendant a symmetriát kedvelő hamisítónak, — hogy éppen a hadi szolgálat alóli felmentést adassa meg Lajos királylyal, közelfekvő gondolat volt az után a pazar dicséret után, a melylyel a nápolyi hadjáratban — állítólag — teljesített rendkívüli szolgálatokért hal-

moztatta el a Blagayakat. És nagyon figyelemreméltó, hogy az 1352-iki kiváltságlevél a Blagay grófokat voltaképpen egyedül a személyes hadkötelezettség alól mentesíti, de egy szóval sem említi azok fegyveres népét. Pedig az az oklevélhamisító, a ki 1432 körül a banderiális hadkötelezettség megállapítása ellen igyekezett volna eleve biztosítékot gyártani, semmiképpen nem mellőzte volna annak kifejezett kijelentését, hogy a Blagayak nem tartoznak *népeikkel* felkelni. A Mátyás korabeli hamisító azonban, a kinek azzal a részlettel semmilyen különös gyakorlati célja nem volt és a ki jól tudta, hogy a banderiális hadszervezet Zsigmond királynak volt a műve,¹ okosan tartózkodott attól az anachronismustól, hogy Nagy Lajos királylyal banderium kiállításának kötelezettsége alól mentessen fel valakit.

Šufflay természetesen igyekezett megfelelni arra az önként feltoluló kérdésre is, hogy a Blagayaknak Zsigmond király uralkodásának végén vajjon miért volt szükségük ezekre a hamisítványokra. Válasza, a mely, ha kielégítő, egyúttal további valószínűsítése a Zsigmond korabeli eredetnek, úgy vélem, nem elégíthet ki bennünket. Szerinte a Blagayak a Szlavóniában uraskodó, a nemességet elnyomó Czilleiekkal szemben akarták a maguk családjának régi dynasztá voltát, előkelőségét kimutatni. Én a Blagay levéltárban nyomát sem találok annak, hogy a család a Czilleiek túlkapásaitól szenvedett volna; de még csak annak sem, hogy valamikor mélyreható és hosszantartó viszály dult volna közöttük. Igaz, hogy 1424-ben Czillei Fridrik megakadályozta a Blagayaknak Kosztanicza s tartozékai birtokába beiktatását és a királynak erősen rá kellett irni a sógorára,² — ámde ilyesmi a magyar urak között akkoriban mindennap megtörtént, 1432-ig azt a Blagayak már régen elfelejtették volt. Nem, a Blagayaknak Zsigmond király alatt, a kinek Blagay László volt egyik legbizalmasabb és legbefolyásosabb embere, abban az időben, a mikor 500 katona kiállítását követelhetette tőlük a haza — egész Szlavóniában és

¹ A mit Werbőczy e tárgyról a II. R. 8. czimében tanít, kétségtelenül már Zsigmond király korában is élő jog volt.

¹ V. László kora óta a banderiális hadkötelezettséget szabályozó törvényeink mindig a Zsigmond korabeli szabályozásra hivatkoznak. Lásd Timon: Magyar alkotmány- és jogtörténet. 3. kiad. 733. l.

² Blagay oklevéltár 270. l.

Horvátországban senki nem állított ki ennél nagyobb fegyveres csapatot, — semmi szükségük nem volt arra, hogy régi czimadomány koholásával biztosítsanak maguknak kiváló társadalmi állást s tekintélyt! Abban pedig, hogy a zágrábi káptalannak egy 1441-iki oklevele, a mely az illustres principes comites Ciliae valamely vitás ügyéről szól, a fogott bírák között szereplő Joannem de Blagay comitem Magnificus princepsnek nevezi, éppenséggel nem lehet a koholt kiváltságlevelek hatását s tehát egyúttal a Zsigmond korabeli eredetnek bizonyítékát látni. Először is: a zágrábi káptalan kanonokjainak nem kellett okvetlenül tudniok a koholt grófsági levélről. Másodszor: ez a koholt grófsági levél amugy sem adott a Blagayaknak olyat, a mi nekik addig meg nem volt volna; csupán kétszáz évvel azelőtt adományozottnak tüntette fel a család ősi fejlődésű, elvitázhatlan és senkitől meg nem támadott grófi czimét. Harmadszor: Blagay János grófnak ez a «Magnificus princeps» elnevezése nem is folyománya, függvénye a grófi czimnek; e princeps elnevezésnek egyáltalán nincs jogi tartalmú relevanciája, holott a Czillekről használt «illustres principes» az ő német-birodalmi fejedelemségüket, a Reichsfürstenstandba tartozásukat juttatja kifejezésre és annyiban a grófi czimükkel függ össze, a mennyiben — e korban még — minden birodalmi fejedelemnek, Reichsfürstnek ilyes hivatali eredetű örökös czime volt s kellett, hogy legyen.¹ Blagay Jánosnak ez a princeps neve jogi alap híján levő megtisztelő jelző, a melyet azért alkalmaztak, hogy az uralkodókat s fejedelmeket megillető ezzel a kitételrel jellemezzék a megtisztelt egyénnek tényleges előkelőségét, hatalmát, nagyságát, — idézett munkámban ennek az önkényes, semmilyen biztos kriteriumhoz nem kötött szóhasználatnak az 1441-iki eseten kívül más példáit is soroltam fel.²

Összegezem a mondottakat — alig összegezhethetném óvatosabban —: a Blagayak hamis grófsági levelének Zsigmond korabeli eredete mellett felhozott érvek egyike sem súlyos; kétségkívül egyik sem annyira stringens, hogy kizárná a

későbbi korban keletkezés feltevését. A lehetőséget pedig, a mely ilyképpen a korábbi eredet mellett szóló okok világánál is mutatkozik, teljes bizonyossággá fokozzák azok az okok, a melyek a hamisításnak Mátyás király koránál régibb volta ellen szólanak. A mi csekély nyomatéka az ismertetem érveknek van, azt tökéletesen ellensúlyozzák azok a nehézségek, a melyek a korábbi eredet feltevésével felmerülnek.

«Minden a mellett szól» — ma sem mondhatok mást, mint a mit nyolcz évvel ezelőtt mondtam — «hogy csakugyan a Hunyadiak grófsága volt nálunk első esete annak, hogy egy terület grófi czimmal együtt adományoztatott. A XV. század első feléből (Zsigmond római királyságánál régibb korszakra úgy sem gondolhatunk) oly roppant oklevélanyag s annyi egyéb kutfő maradt reánk, hogy egyik-másik forrás okvetlenül megőrizte volna ily fényes adománynak emlékét, annál inkább, minthogy a liberi et perpetui comites csoportja ez időtájt a magyar aristokratia legelső elemét alkotván, csakis közszereplésénél s gazdagságánál fogva kiváló egyénnek juthatott az abba az előkelő körbe való felvétel».¹

Ha tehát a Blagayak hamis grófsági levele 1432 körül keletkezett, úgy azt oly időben koholták volna, a mikor királyaink grófságot, grófi czimet egyáltalán nem adományoztak. Ez pedig jóformán elképzelhetetlen dolog. Nem pusztán *prius non auditum*: igenis elképzelhető, hogy valaki azt, a mi az ő érdekeinek megfelel, a mit óhajt, habár ilyes óhajtása még senkinek meg nem valósult, a hasonló rendelkezésekre jogosult tényezőnek tételes intézkedése gyanánt formulázza, középkorisan szólva: kiváltságlevelbe foglalja. Az 1453 előtti magyar grófsági levél valósággal *filius ante patrem*; mert igazában nincs is értéke annak, hogy valakinek grófsága a király által közvetlenül adományoztatott legyen, a míg a király nem adományozott *másvalakinek* grófi czimet, grófságot.

E logikai függéshez járul a Blagayak grófsági levelének a XV. század derekán kiadott grófi diplomáktól — legalább is a Hunyadiak 1453-iki grófsági levelétől — való tartalmi függése, a melyet a grófi czimnek az 1218-iki oklevélben

¹ L. Szerzőnek *Herczeg* cz. cikkét a Magyar Jogi Lexikonban IV. k. 134–135. l.

² Id. munkám 303–304 l.

¹ Id. m. 245. l.

s átírataiban előforduló alakja láttat. E hamisítványok a grófokat *liberi comites* vagy éppen *tituli veri, illibati et eximii comites liberi* névvel nevezik, a miként az 1453-iki grófsági levél a *maiores comites liberi et perpetui* nevet használja. A grófi czimnek ez a hosszú volta, ez a gravitása és sollemnitása az 1453-iki kiváltságlevélben tökéletesen helyén való: ebben is külön kifejezésre jut a grófság adományozásának célja, hogy Hunyadi Jánost a királyi kegynek páratlanul fényes nyilvánulásával jutalmazza a gyermek V. László ügye körül szerzett érdeméért és a jövőre is tántoríthatatlan hívévé tegyék az ifjú királynak. De mi indíthatta volna azt az embert, a ki állítólag 1432 körül hamisította a Blagayak 1218-iki oklevelét, arra, hogy a grófi czimnek az ő korában egyedül szokásos rövid *comes* alakját mellőzze és egy a kortársak előtt ismeretlen, hosszú, igazában valószínűtlen alakot használjon? És szinte csodával határos véletlen lenne, hogy ő — husz esztendővel korábban — az egyszerű *comes* szót éppen ugyanazzal a *liber* jelzővel to'dotta volna meg, a mely a későbbi grófsági levelekben előforduló jelzők között, hogy úgy mondjam, a legkevésbé közvetlen s természetes, a mely a legkeresettebb! Míg a *perpetuus* kifejezésre juttatja, hogy a grófoknak ez a grófi neve nem ideiglenes közjogi állást, hivatalt jelent, hanem magánjogi alapon nyugvó, örökségképpen apáról-fiúra szálló családi jelző, és ugyanezt fejezi ki világosan a *maior* is:¹ a grófi czimnek lényegét, czimszerűségét, addig a *liber* a grófságnak különös jogi tartalmára, a grófi czimnek, a czimszerűséget tekintve, esetleges és véletlen — csakugyan még a XV. század végén elenyészett — járulékára, t. i. arra utal, hogy ők szabadok, megyének, főispánnak, senki bíráskodásának nincsenek alávetve, egyedül a király személyes ítélletének s központi kormánya parancsának.² A külföldről ezt a *comes* szóhoz csatolt *liber* jelzőt nem vehette át a hamisító; Du Cange a *comes liber* kitételnek egyedül magyarországi szerepléséről tud;³ Németországban voltak ugyan a középkor végén freigrafok,

de ez a *freigraf* szó nem fejlődött ki soha, sehol a családi névnek részeül, örökös czimül, hanem merőben egyéni, hivatali czim maradt és jelentette valamely freistuhl tulajdonosát, a Vehme tagjának birói hatóságát.¹

A grófi czimnek ez a *liber comes* alakja egyéb bizonyítékot is szolgáltat nekünk a Mátyás korabeli eredet mellett. Azt ugyanis, hogy a hamisító pallosjogot is adományoztat Zsigmond királylyal a Blagay grófoknak, csak abban az esetben lehet megértenünk, ha az oklevelet oly időben koholták, a midőn a *liber comes* már a pallosjoggal felruházottaknak elnevezéseként használatos volt. Csak azért vélhette szükségesnek, hogy a pallosjognak a rendes formulákkal való külön s kifejezett adományozását, ha nem is az «eredeti» — 1218-iki kiváltságlevélbe, úgy legalább annak egyik átíratába felvegye; erre máskülönben semmi szükség nem volt, minthogy, mellőzvéen is azt, hogy az 1369-ben és újból ugyancsak 1406. április 22-ikén átírt s megerősített 1241-iki kiváltságlevél kifejezetten megengedi: «si vero aliqui malefactores, fures vel latrones in eorum possessionibus deprehensi fuerint, eosdem iudicare et punire poena et satisfactione condigna . . . possint et debeant,» a mi maga a pallosjog, — ez a büntető joghatóság implicite benfoglaltatott az 1218-iki oklevél megadta kiváltságban: birtokuknak, Vodicsa földjének a herceg és bán hatósága alól is kivett, önálló közigazgatási területté alakításában, nevezetesen abban a tilalomban: «ne . . . dux seu banus aut ceteri quipiam regni nostri praelati, barones et iustitiani . . . in eisdem comitatu, dominio et possessionibus . . . descendere ac in eisdem generales congregationes celebrare ullo temporis futuri in processu quoquo modo debeant, nec præsument.»² A *liber comes* pedig csak a XV. század második felében lett a pallosjoggal megadományozottnak jelölésévé: ha az már a XV. század tizes és huszas éveiben használatos volt volna, bizonyára találkozoznánk azzal legalább egyszer 1495 előtt (az ez évi XIX. tcikkben jelenik meg legelőször), közel *nyolcz* évtizednek okleveles emlékeiben! És hadd említsem e helyütt is, hogy a magyarországi okleveles gyakorlatban

¹ Id. m. 240. l.

² Id. m. 241. l.

³ «*Comes liber* ut Frangipani Ursini etc., hoc est Zlunii, Blagai etc. Ita Sambucus in glossis ad Leges Hungaricas et auctor de statu Hungariæ» II. k. 425. l.

¹ Richard Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 4. kiad. 574. s. kk. ll.

² Id. munkám 223. l.

a XV. század utolsó évtizedei előtt nem találunk a *dominium* szóval — a melyet a tárgyaljuk hamisítványok Vodicsa földjének jelölésére használnak — mint valamely birtokolt területnek jelölésével. Először az 1486:LV. tczikben akadtam rá, a mely elrendeli, hogy a capitalis sententiával sujtott egyén törvényes örökösei «in bonis omnibus, possessionibus, dominiis et iuribus possessionariis salvi, liberi et quieti permaneant,» — nagyon, nagyon jellemző, hogy ezt a rendelkezést szinte szóról-szóra felleljük az 1351:X. tczikben, a mely azonban, «in possessionibus, *domibus* et bonis» hagyatja meg a fejvesztési itélettel elmarasztalt egyén örököseit. Igaz, magyar oklevéltárakban közölt két korábbi oklevélben is olvastam ezt a *dominium* szót ingatlan complexum, magyarán: uradalom értelmében, és éppen az 1432-iki eszterdökhöz igen közeli évekből eredő, t. i. egy 1431-iki és egy 1443-iki oklevélben; ámde — kívánhatnánk-e alkalmasabb argumentumot a contrario? — mind két oklevél külföldi eredetű: az előbbi Zsigmond királynak külföldi kancelláriájából került ki és a salzburgi érsekség karinthiai birtokainak jogtalan háborításától tiltja el Fraknói Pál grófot, a ki Carraria Marsilius engedménye alapján követeléseket támaszt az érsekség ellen;¹ a másik oklevelet pedig Czillei Fridrik gróf özvegye állítja ki a család ősi várában, Saneckben.²

És a XV. század második felében, Mátyás király korában a Blagay grófok előtt csakugyan kívánatosnak látszhatott, hogy ősi grófságukat, a családjuk sok százados előkelőségét ily régi okleveles «bizonyosság» segítségével nyilvánvalóvá tegyék. Mert ebben a korban a család lehanyatlott volt a hatalomnak és befolyásnak Zsigmond korabeli verőfényes fokáról. Nem akarok azzal operálni, hogy Mátyás király 1470-ben *de gratia speciali* azt a jogot adja örökösen a Blagay

grófoknak, hogy saját pecsétjük alatt vallhassanak ügyvédet,¹ a mely jog tudvalevőleg a Hármaskönyv II. Részének 13. czime szerint a grófoknak általános jogszabály, nem különös királyi kiváltság alapján fennálló,² közönséges joga, — lehet, hogy a grófi pecsétnek ez a részleges authenticitása valóban csak 1470 után vált, éppen számos külön adomány tényénél fogva, jogintézménnyé. Azonban kézzelfoghatólag mutatja a család gazdagságának és hatalmának sülyedését, hogy 1498-ban, a mikor törvénybe iktatják a banderiális urak neveit,³ a Blagay grófokéval nem találkozunk. És 1492-ben azt az oklevelet, a melyben a világi főurak elfogadják az 1491-iki pozsonyi békét, aláírja Blagay Mihály gróf is, de ő zöld viaszt használ,⁴ holott a *ius ceræ rubræ* a XV. század ötvenes éveit óta kétségtelenül közönséges joga volt a magyar grófoknak.⁵

Hogy a Blagayak ilyen körülmények között sem állottak elő a század végén II. Endre nagy-szerű adományával és annak átírással megerősítésével, a melyeket levéltárunkban őriztek, ez, úgy hiszem, szintén azt bizonyítja, hogy e hamisítások nem keletkeztek sokkal korábban: hogy a család akkori képviselői jól tudták, hogy azt a három oklevél husz-huszonöt éve készült, és hogy felmutatás esetén tartaniok kellett a hamisításnak felfedezésétől, kivált az 1481-iki ítélet után, a mely Blagay Ferencet és Antalt, mint hamis oklevelek készítőit s használóit fej- és jószágvesztésre ítélte. Ha hatvan évvel korábban, 1432 körül koholták volna azokat az okleveleket, a Blagayaknak ily aggodalmat nem kellett volna táplálniok, habár ők maguk családi hagyomány folytán netán tudtak volna is ama három oklevél koholt voltáról.

Dr. SCHILLER BÓDOG.

¹ Teleki, Hunyadiak kora XI. k. 425. l. Blagay oklevéltár 381. l.

² Id. munkám 244. l. 120. jegyzet.

³ 1498:XXII. t.-cz.

⁴ Firnhaber, Beiträge, az Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen III. köt. 552. lapján.

⁵ Id. munkám 243 l. 119. jegyzet.

¹ «... talia acta sunt contra ecclesiam et personam, quas... cum omnibus suis dominiis et bonis sub speciale nostram protectionem suscepimus.» Fejér X. 7. 327. l.

² «... in dominiis et tenetis nostris, in regno Hungariæ constitutis...» Zichy okmánytár IX. 55. l.

V E G Y E S.

A Pérchy-család czimereslevele 1421-ből.

(Szines czimerképpel.)

A Turul 1887. évfolyamában Makay Dezső tagtársunk egy nagyobb tanulmánya keretében ismertette a Mike-Pércsi Pérchy család történetét, melynek genealogiáját a XIII. század második felétől egészen a XIX. század végéig is összeállítja. Tanulmányának végén megemlíti, hogy a család czimeres nemeslevélét nem ismerjük és minthogy Bihar vármegyének 1666 október 8-án nemes Pérchy István rés ére kiadott nemesi bizonyáglevele egész világosan megmondja, hogy a török háborúk dúlásai közepette a Pérchy-család armálisa is elpusztult, «nem is lehet... sok reményünk arra, hogy azt megismerhessük».

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy olvasóinkat a Pérchy családnak 1421-ben kelt armálisával megismertethessük. Az armális nem pusztult el, megmenekült az enyészettől és jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárának birtokában van. Vele ismét egygyel növekedett középkori czimeresleveleink száma.

Az armalist Zsigmond király 1421 márcz. 28-án Znaimban adományozta Pérchy Mihály fia Benedek királyi alétefközü mester és testvére László, valamint osztályos atyafia Zanyo fia Péter részére. Az oklevél nagyon jól van konzerválva, függő pecsétje azonban elveszett. Szövege a következő:

Relatio Mychaelis filii Stephani
de Zond, comitis Neugradyensis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni regii velut e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster grate et sincere dilectus Benedictus filius Mychaelis de Peercz, vicedapifer nostre maiestatis coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio dyadematii a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis scilicet et adversis, signanter vero in regno nostro Bohemie predicto, pro sacre et orthodoxe fidei defensione contra Vykplehistas deo et hominibus exesos se viriliter opponendo personeque et rebus suis non par-

cendo indeffesse complacere studuit reddiditque se gratum utique et acceptum arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, ab eadem nostra maiestate eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Ladislao carnali et Petro filio Zanyo condivisionali fratribus suis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, quibus progenitores eorum et per consequens ipsi a dudum indifferenter freti fuissent et gavisii, dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Benedicti filii Michaelis gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis et indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem quotidieque claret et in antea eo studiosus clarere poterit et debebit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratum animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem Benedicto filio Michaelis de dicta Peercz et per eum memoratis Ladislao carnali et Petro filio Zanyo condivisionali fratribus suis de eadem Peercz ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ad prefati Benedicti supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati Benedicti et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut idem Benedictus filius Michaelis et alii predicti ipsorumque heredes ac posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus literis nostris circa principium aut circa caput appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat a modo in antea et deinceps in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre, gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Benedictus filius Michaelis et alii supradicti eorumque posteritates merito exultant, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorumdem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premisorum memoriam perpetuam cum pendentii secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Benedicto filio Michaelis ac Ladislao carnali et Petro filio Zanyo condivisionali fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus gratiose concedendas. Datum in nostra civitate Znoyma partium Moravie, feria sexta proxima post festum Annunciationis virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XXX-mo quinto, Romanorum undecimo et Bohemie primo.

Az adományozott czimer a következő: Balra dőlt paizs kék mezejében széles pallost markoló pánczélinges kar. A kard markolata vértől csepveg, mely a kézfejt és az alkar pánczélját is bevérezi. Sisakdisz a paizsalak, takarója, mint a Zsigmondkori czimerek takaróinak legtöbbször, ornamentális modorban tartott lombdiszítés, hár-

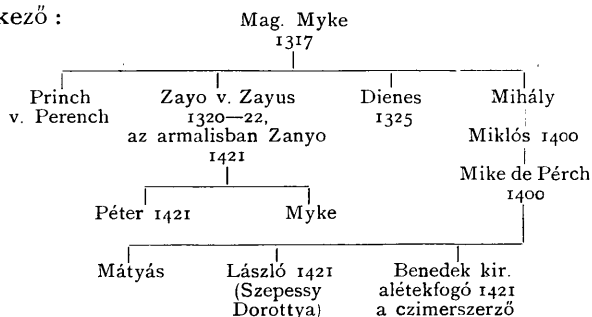

FRANKFURT TÁRSULAT KÖNYVTÁRA

A PÉRCHY CSALÁD CZÍMERESLEVELE 1421-BŐL.

mas kék-vörös és szürkés-zöldes-szinü. A címkerépet egyszerű zöld vonalkeret veszi körül, a keret és a címerkép közti tér üres.

Ezzel a címerrel, mely viselet- és fegyvertani szempontból érdekes újabb adalékot nyújt az a korbéli fegyverzethez, és a melynek háromszinü takarója is érdekes heraldikai szempontból, a Pérchy család, mint az oklevél szövegétől kitűnik, már régebben élt. A címert kérelmező Pérchy Benedek viselt dolgait illetőleg Makay Dezső említett tanulmányára kell utalnunk, melyben bővebben van Benedekről szó. Királyi alétekgóói méltóságáról csak a címereslevél tesz említést, e méltóságáról a Makay által felhasznált okmányok említést nem tesznek. Testvére László, Szepessy Dorottyát bírta feleségül, gyermekei sem neki, sem Lászlónak nem maradtak. Ellenben legidősebb bátyjának, Mátyásnak két fia volt, Balázs a kir. kamara jegyzője és Miklós, kinek György nevű fiától származott le aztán a család. A Makay Dezső által szerkesztett családtáblának a címerszerzőkre vonatkozó része a következő:

Hogy mi bírta reá Benedeket, hogy a címereslevélből bátyját Mátyást kirekessze, nem tudjuk. Lehet, hogy Mátyás ekkor, 1421-ben már nem élt, de az is lehet, hogy más okok bírták rá Benedeket, hogy bátyjára az adományozást ki ne terjesztse. ÁLDÁSY ANTAL.

Néhány dunántuli család eredete és leszármazása.

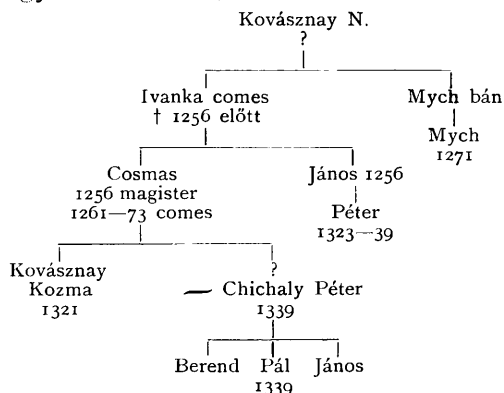
Körülbelül három esztendeje annak, hogy Szigetvár bőkezű mæcenas, báró Biedermann Rezső anyagi támogatásából Németh Béla tollából Szigetvár története megjelenhetett. A nagy szorgalommal összehordott adatoknak genealogiai szempontból való szerencsétlen csoportosítása, az amugy is nehezen tisztázható leszármazási adatokat még jobban összekeveri s így nem hiszem, hogy felesleges munkát végzek akkor, midőn a közkézen forgó mű néhány hibás adattal szemben adataimat közrebocsátom.

I. Kovásznay család.

A Somogy megyében fekvő Kovásznát Karád és Csicsal környékén kell keresnünk.¹ Elő-

¹ Csánki: Magyarország földrajza II. k. 622.

szőr 1256-ban akadunk nyomára, midőn «magister Cosmas et Johannes filius comitis Ivanka de comitatu Simigiensi de Coaznya» a székesfehérvári káptalan előtt Koaznya birtokon megosztóznak.¹ 1261-ben Béla király Koaznay Cosmas comest, Mich bán rokonát (frater) a somogy megyei Wycha helységgel adományozza meg.² Cosmas comes 1261—1273 évek között több somogy megyei ügyben szerepel.³ Végre 1271-ben Theluky birtok határleírásánál olvassuk: «inter fenetam Mych filii Mych de Kuazna:»⁴ ezen itt említett Teleki is Karád környékén feküdt.⁵ Már most összevetve az 1256. és 1261. okleveleket, látni való, hogy Mich bán, Cosmas frater nem lehetett, mert, mint Ivanka fia a birtokon nem osztozott; minthogy azonban az okmány a Mich és Cosmas közötti rokonságot határozottan megjelöli és mivel hogy Mich bán 1261-ben nem mint néhai említették, úgy hiszem őt Ivanka testvéreinek tarthatjuk. 1321-ben élt Koaznay Kozma fia Kozma és 1323-ban és 1339-ben Koaznay János fia Péter.⁶ Már fentebb említettem, hogy Kovászna Csicsallal határos volt s így megemlítenédnek vélem, hogy 1339-ben Chichaly Kozma fia Péter fiaival, Berend, Pál és János nevével találkozunk.⁷ Ezen felsorolt adatok alapján nem mondhatom Németh Béla urral,» hogy a Szigethy család őse Kovásznay Kozma volt, ki később a Mindszenthí nemesek sorában áll. E Kozmának atyját Moruchnak hívták és még egy testvére volt, kit Machrinusnak hívták.»

II. Almamelléky, Szigethy és Thapsony családok.

Ugyancsak Szigetvár történetében a Szigethi-családról a következőket olvassuk: «Még egy testvérük volt nevezetteknek, kit Istvánnak hívtak s midőn ez meghalt, Machrinus kénytelen volt mind-

¹ Wenzel: Arp. új okm. II. 184.

² U. o. VIII. 1.

³ U. o. III. 121., 122., 123., 124.; VIII. 139.; IX. 29., 158.

⁴ U. o. VIII. 240.

⁵ Csánki: i. m. II. 622.

⁶ Zichy cs. okm. I. 261., 271.

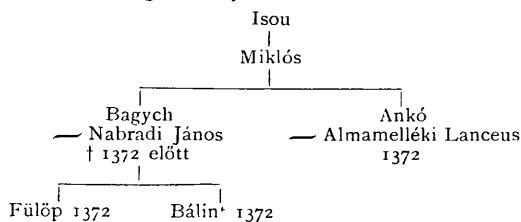
⁷ Anj. okm. III. 353.

szenti birtokait elzálogosítani, hogy testvére birtokait magához válthassa . . . Ez okiratból megtudjuk azt, hogy a nevezett Machrinus comesnek 2 fia volt, u. m. Lancret és Jungud.» Ebben az 1275-iki okmányban a következő családtagokat találjuk: Ambrusius filius Thome, Cosmas filius Mozoch, Absolon filius Petri, Moson filius Karachym, Pons filius Stephani de villa Omnium Sanctorum *de iuxta* alma pro se pro Benud filio Mach, Gyliano filio Mikaelis, Matheo filio Adam ac pro ceteris omnibus generacionibus suis de eadem villa Omnium Sanctorum.»¹ Az okmány szavai szerint ezek Mindszontiek voltak és a «de iuxta alma» csupán Mindszent közelebbi meghatározása. Abban teljesen igaza van Németh Béla urnak, hogy ezen okmányban megtaláljuk a Szigeti család őseit «Comes Marthynus filius Mortun de Alma», «eidem Comiti Marthinus et filius suis Lancherech et Jongud» személyei-ben s így a Nagy Iván által közölt családfa okmányi megerősítést nyer.² Nem bocsátkozom ismétlésébe a Németh Béla ur által felhozott adatoknak, csupán azt említem meg, hogy a család ősi birtokai voltak: Almamellék, Gibolthmellék, Kiszló, Sebes, Peterd, Nagyvágy, Zegedi, Okormellék, Telek, Szent-Iván, Nempti, Onfalva, Szent-Dömötör, Botka és Vaagi. Ezen birtokokhoz jöttek még 1306-ban Kreylin és Breztouch, melyeket Isou fia Miklós, a császári káptalan előtt Ankó leányának és vejének Lanchret fia Beke fia Lanceusnak ad; ugyancsak Isou fia Miklós 1339-ben Csörnecs-et (Verőczem.) adja Lanceusnak és jegyesének Ankónak, a határjárást a császári káptalan 1340-ben megtartja. 1347 körül kapják meg szintén a fenti Miklóstól az Ujlak mellett fekvő Monyurokereket, melybe azonban az ujlaki népek ellentmondása miatt a beiktatás nem történhetett meg. 1354-ben István tótországi bán Beke fia Leontius Creten, Breztouch (Körösm.) és Chernech (Verőczem.) falvait a nyusztadó alól felmenti. 1369-ben Szentkozmadamiani Beke fia Lanceus kérésére Creten, Breztouch, Thopolcha (Körösm.) és Chernech (Verőczem.) nevű falvak határait a pécsi káptalan megjárja. 1373-ban Baranyamegyei Almamelléki Beke fia Lanceus 32 márkával Nabradi János özvegyét kielégíti.³

¹ Wenzel: Árp. új okm. XII. 137.

² V. ö. Nagy I. Magyarország. ns. csal. I. 274.

³ A rokonsági viszonyt ez a rövid családfa tünteti fel.

1377-ben Almamelléki Beke fia Leontius és neje Ankó Crethen, Brizalch, Chernech birtokait Ilona leányuknak és férjének, Domokos fia Mihálynak, János esztergomi érsek unokaöccsének adták. 1379-ben a somogyvári convent Mihály m., néhai Lypolchy János esztergomi érsek rokonát, Lajos király parancsára a fenti birtokokba be is vezeti. 1382-ben Breztouchon Surdis Mihály m., néhai János esztergomi érsek rokona vásárjogot kap. 1384-ben Lanceus leánya Ilona, Surdis Mihályné, Mária királyné előtt Creten, Breztouch, Chernech birtokai védelmét Garay Miklós nádorra bizza, még is úgy, hogy ha örökös nélkül halna meg, a birtokok Garai Miklós nádorra szálljanak.¹ 1406-ban Thamasolczi Szász Mátyás kretini két jobbágyán többen hatalmaskodnak. 1427-ben Zsigmond kir. Thamasolczi Szász Mátyást, ha panasza igaznak találatnék, a Krajetin faluhoz tartozó Podwarcz helységbe visszahelyezni rendeli. 1464-ben Thamasolczi Szász Imre Kreyton falut elzálogosítja.² A család leszármazása (85. oldalon) a következő:

III. Enyingi Török család.

«A Török család eredete nem Enyingen, hanem Keményfalván keresendő. Keményfalva egykor tolnamegyei község volt . . . E helyen kell a Török család származását is keresnünk.» Ebből és abból, hogy Török Ambrus atyját Györgynek hívták, kiindulva, Németh Béla ur a következőleg folytatja: a Kemen nemzetség egyik ága Keménfalvay nevet használta s ennek egyik ágán 1426-ban Mihály fiait, Bálintot és Györgyöt látjuk szerepelni, minthogy ezen utóbbi ág teljesen megfelel a kiváncsolomnak, mert nemcsak a családban szerepelni látjuk a Bálint nevet, de mert ez tényleg oly Keményfalvay család, melynek György nevű tagja a fenti Györgynek teljesen megfelel.³ Az adatok ily tetszetős csoportosításával az Enyingi Török család eredete tisztázva volna; minthogy azonban az Enyingi, illetve ekkor még Keményfalvi Török család később sem Jánosiban, sem Gadányban, sem Keményfalván birtokos nem volt, holott a Gadányiak és még Gadányi Bálint is 1450-ben birtokos volt⁴ sőt, mint az okmányokból látjuk, ekkor már nem is Keményfalvy, hanem Gadányi néven szerepelnek,⁵ határozottan mondhatjuk, hogy az Enyingi Török családnak a tolnamegyei Kemen nemzetséghez semmi köze. Németh Béla úr azon állítását, hogy a Török család eredete Keményfalván keresendő, én is elfogadom, csak hogy

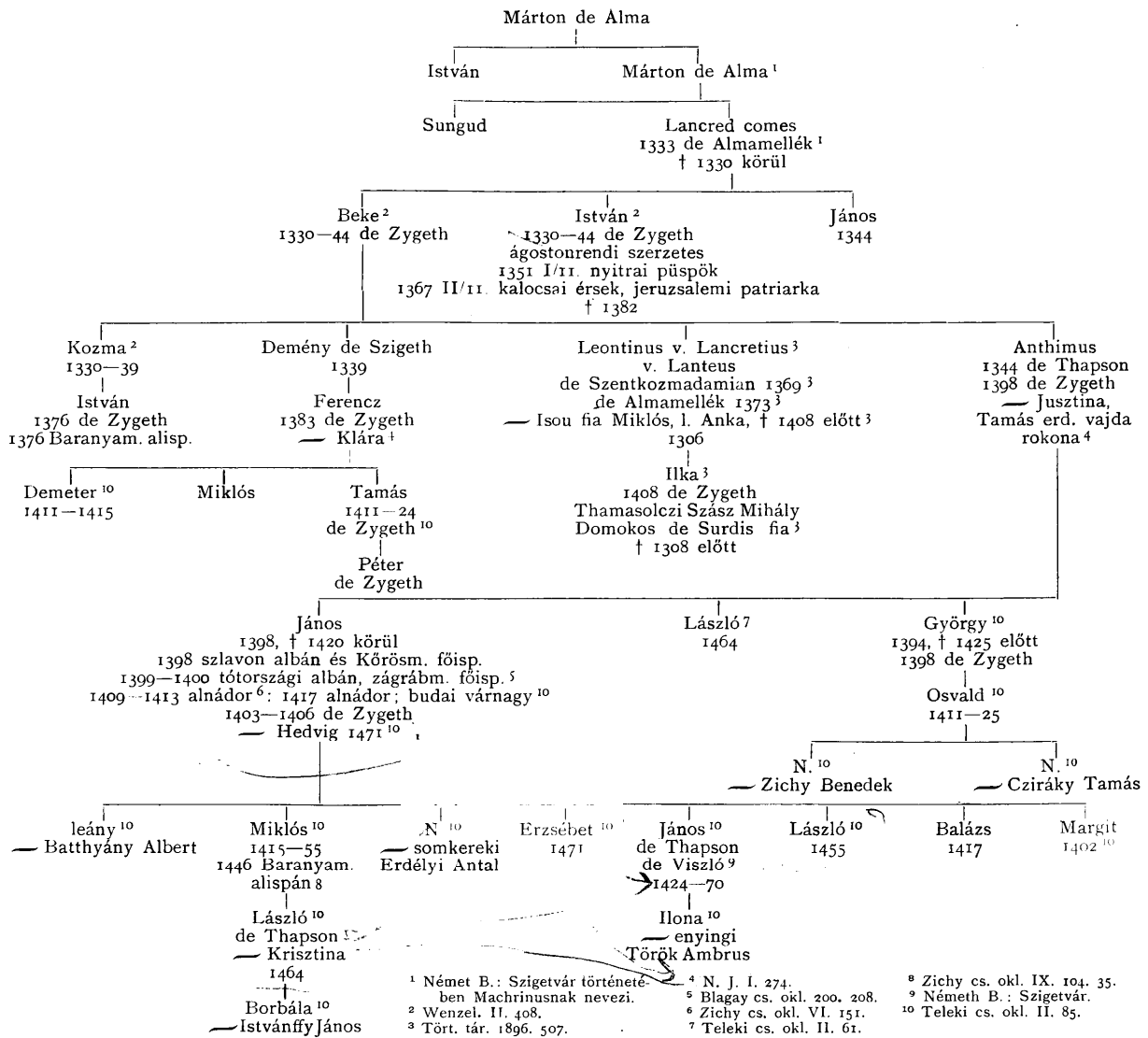
¹ Tört. tár 1896. évf.

² U. o.

³ Németh B.: Szigetvár. 55–56.

⁴ Zichy cs. okm. IX. 200.

⁵ U. o. IX. több okmánya.

ezen Keményfalva nem Tolna, hanem Zalamegyében feküdt és tényleg, ott már 1338-ban találunk Keményfalvyakat, ú. m. Rohmann fiai, Kemen, János és Tamást, továbbá Péter fia Istvánt.¹ Majd egy századig nincsenek adataim a családra. 1428-ban azonban *Keményfalvi Török László* névvel találkozunk, ki Nagy-Bakonok felét kapja.² 1439-ben ugyanezen Török László, *de Bakonak* előnévvel, megveszi a Kanizsayak Zalaszeg, Aranyad, Szentpéter és Ujfaluban fekvő részeit.³ 1452-ben szintén László Pali előnévvel bírja Cserfő pusztát.⁴ 1513-ban Keménfalván Török Mihálynak 2 portája van.⁵ Sajnos, ezen

szükszavu adatok nem engedik meg a családja összeállítását, annyit azonban ezek után is bátran mondhatunk, hogy a Keményfalvi és Bakonoki Török család egy törzsből származik, és hogy a Bakonoki ág őse László, Bakonok szerzője volt. Török Ambrus 1473-ban Keményfalvi,¹ 1473-ban Keményfalvi és Enyingi, végre 1479-ben csupán az Enyingi előnevet használja;² Ambrus fivérét Pétert 1476-ban Keményfalvi előnévvel találjuk.³ Ezekből láthatjuk, hogy a Keményfalvi és Enyingi Török család egy és ugyanaz s azt is tudjuk, hogy a Törökök közül 1488-ban Enyinget egyedül Ambrus bírta⁴ s innen magyarázható meg az, hogy csupán Ambrus

¹ Zichy cs. okm. VI. 10.

² Csánki: Magyarország földr. III. 191.

³ Csánki: Magyarország földrajza. III. 191.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

¹ Németh B.: Szigetvár. 55.

² Tört. tár 1889. 237. l.

³ U. o. 1886. évf.

⁴ Csánki: i. m.

használta az Enyingi előnevet. A Bakonoki és Enyingi család közös származására enged következtetni az 1484-ben kelt czimeres nemes levél, melyet *Enyingi Török Ambrus* és fiai, Imre és Benedek, továbbá *Bakonoki Török* Péter és fia András, László és fia László kapnak. A fent elmondottak alapján hinni merem, hogy a Török család őseinek leszármazása, a körmendi, az országos és egyéb levéltárakban található okmányok alapján rövid idő alatt tisztázható fog lenni és az ujabban lábrakapott Henning leszármazás is teljesen megdönthető lesz.¹

DARÓCZY ZOLTÁN.

Ladamér esztergami érsek származása.

Ladamér érsek pályafutásáról mindeddig csak azt tudtuk, hogy 1257-től 1261-ig veszprémi éneklő kanonok, 1264-től 1266-ig István társkirály alkanczellárja, 1268-tól 1279-ig váradi püspök, 1279-től 1298-ig esztergami érsek volt. Családi, illetőleg rokonsági viszonyairól pedig a következőket tudtuk.

Maga Ladamér érsek kijelenti Esztergamban 1292-ben, érseki működése harmadik évében, hogy rokonainak («consanguineorum nostrorum»): a veszprémmegyebeli Mencshelyi Móric comesnek és Pál fia Monoszlói Gergelynek, a veszprémi várhoz tartozó, Zalamegyében fekvő *Henye* (Henyey) nevű földet, melyet valamikor IV. Béla az ő személyének, nem pedig az általa képviselt egyháznak adományozott, odaajándékozta. Itt azonban mindjárt ki kell emelnünk, hogy Monoszlói Gergely atyja nem Pál, hanem Saul és hogy Fejér (VI. 1., 226—228.), ki az erről szóló okiratot Hevenesi gyűjteménye után közli, vagy az évszámot, vagy az érseki működés évét elferdítve közli. Ha az adományozás csakugyan 1292-ben történt, akkor az érseki működés éve a 13-ik (1279-től számítva), a mit maga Fejér is sejt; ha a működés éve a harmadik, akkor az évszám 1282; határozott döntést azonban nem adhatunk.

Kolény veszprémi főesperes 1297-ben kijelenti, hogy a zalamegyebeli Monoszló közelében, a káli völgyben fekvő Sásdi nevű birtokát Ladamér esztergami érsek unokaöcscsének («nepotis») Saul fia Monoszlói Gergely mesternek örök áron eladja.²

Mencshely még jelenleg is Veszprémmegyében, Monoszló pedig Zalamegyében létezik és így sehogy sem szabad ezen Saul fia Gergelyt Monoszló-nembeli embernek vennünk, mert a Monoszló nemzetség nem a zalamegyei, hanem

a kőrösmegyei Monoszló (= Moszlavina)-tól vette nevét.

Hogy Mencshelyi Móricz a Veszprémmegyében törzsökös Vázsony nemzetség tagja, okirattalag be van bizonyítva. Monoszlói Gergelyről az Atyasz bán nemzetségéből való Csaba 1296-ban azt mondja, hogy az ő rokona (cognatus¹) és így — tekintettel arra, hogy egy Vázsony nb. Jónás is Ladamér érsek szogálatában állt — könnyen elhíhetnők, hogy Atyasz bán, Ladamér érsek, Mencshelyi Móric és Monoszlói Gergely az eddig ecsetelt rokonsági viszonyok összegezése révén a Vázsony nemzetséghez tartoztak, — csak hogy ezt egyelőre apodiktikus határozottsággal nem állíthatjuk, hisz azt sem tudjuk még biztosan, vajjon Monoszlói Gergely az érsek fivérének vagy nővérének a fia.

Knauz Nándor fivére fiának vette s ennek alapján kimondta, hogy Ladamér a Monoszló nemzetség tagja. Fentebb már hangsúlyoztam, hogy a Monoszló nemzetség nem a zala-, hanem a kőrösmegyei Monoszlótól vette nevét, így tehát Knauz meghatározása helytelen, de — a mint ezt a következő sorok mutatják — a pusztán «Monoszlói» név, melyen most ezen érsek többnyire szerepel, szintén nem szabatos.

* * *

Kont Miklós nádor egy 1361. okt. 6-án kelt oklevelében mondja, hogy Seyfried pannonhalmi apát és egynéhány (zalamegyebeli) Kapolcsiak között egy bizonyos Serefelmolna nevű malom miatt per támadt, melynek folyamán *Henyei Lőrinc fia Gergely* azzal állott elő, hogy ő neki is vannak erre a malomra birtokigényei. Állításának igazolására határnapot kapva, 1362 május 1-én egy okiratot mutatott fel, melyet Buzád-Hahót nb. Arnold, Zalamegye főispánja, Kázmér veszprémi prépost, Kanizsai Rajnald, Trepk, Márk, Lukács és Vitális, mint királyi kiküldöttek a zalamegyei birtokviszonyok rendezése ügyében 1237-ben kiállítottak és melyben elismerték, hogy *néhaj Tivadar fiai: Henyei Ladamér veszprémi dékán* és *Lőrinc Szerafin* nevű kir. tárnoktól egy malmot vásároltak. Ezen malmot (melyet utána Serefelmolnának neveztek) Szerafin bizonyos Jakabtól még IV. Béla idejében vásárolta. Szerafin halála után ennek fia István a nevezett Ladamér dékánt és fivérét Lőrincet ezen malom ügyében támadta meg, mire a fentemlített királyi kiküldöttek őt igényeinek igazolására felhívták, a mit ő azonban nem tehetett. A bírák megerősítették tehát Henyei Tivadar fiait a malom birtokában.²

¹ Margalits E.: Horv. tört. rep. I. k. 656., 657. l.

² Hazai okmánytár V. 85.

¹ Hazai okmánytár V. 79.

² Pann. oklevéltár II. 555.

Ezen okiratból világosan kitűnik, hogy egy Ladamér nevű magasabb rangú pap, ki 1237-ben még veszprémi dékán volt, bizonyos Tivadarnak a fia, Lőrincnek a fivére s hogy a zalamegyei Henye nevű helység ura, melytől nevét is kapta. Az illető okirat beszél ugyan még Ladamér és Lőrinc fratreseiről is, de ezek, úgy látszik, csak rokonaik, nem fivérek.

Zalamegyében több Henye nevű helység volt és van. Legelőször találkozunk vele Henye néven 1181-ben, midőn bizonyos Folkmár comes itteni birtokából hat szőlőkertet a bakonybéli apátságnak adományoz.¹ Miután fentebb láttuk, hogy a pannonhalmi apátság ellen egy Henyei-birtokos igényeket támaszt, biztosra vehetjük, hogy a Folkmár-féle Henye az 1361-évi azonos. Azonos vele, úgy látszik azon Henye nevű völgy (vallis Hene) is, melyben Buzád-Hahót nb. Arnold comes 1266-ban birtokolt és melyben ugyanezen Arnold egy bizonyos szőlőkertet Sükösd fia András vasvári kanonoknak és rokonaiknak adományozott.²

Az eddigiek alapján azt kellene hinnünk, hogy Henyei Ladamér, ki 1237-ben mint veszprémi dékán Henye birtokosa, az 1298-ban elhalálozott esztergami érsekkel azonos és hogy a dékán 1237 után még 61 évig élt, a mi felette magas koráról vallana; nem lehetetlen ugyan, de — mint majd látjuk — nem való.

István alorzságbíró egy 1269. okt. 28-án kelt oklevele ugyanis azt mondja, hogy a zalamegyei Nevegy nevű 7 falu lakosai és a következő Henye-családbeliek között a két falu között fekvő Somberek nevű erdő ügyében határjárás tartatott. A Henyeiek a következők:

1. Henyei Vasas fiai Áko, és Mihály saját és Henyén lévő nemzetségi rokonaik nevében.

2. Möríc fia Detre és Jakab fia István saját és Henyén lévő nemzetségi rokonaik nevében.

3. Poros fia Pál, Henyén lakó veszprémi nemes várjobbágy saját, mint a veszprémi várnak Henyén lakó többi jobbágysai és polgárai nevében. Itt tehát Tivadar fiaira: Henyei Ladamérra és Lőrincre nem akadunk; de midőn a határjárást olvassuk, azt találjuk, hogy mindjárt az első határnál, melyet Várutjának neveztek, *néhai Ladamér prépost földje fekszik.*³ Ebből tehát kiviláglik, hogy Henyei Ladamér veszprémi dékán, ki 1237-ben fivérével, Lőrincsel együttesen mint birtokos szerepel, 1269-ben már nem él, hogy életét mint prépost befejezte és hogy henyei földje még halála után is családjának birtokán van. Ezek után sokáig nem hallunk semmit a Henyei-kről. Csak 1340. júl. 16-án tanúsítja az almádi konvent, hogy Henyei Kozma

fia Miklós vérdíj fejében bizonyos összeget lefizetett.¹ 1361. aug. 18-án Henyei Mátyás fia István anyja után a zalamegyei Apáti nevű birtokból őt illető részét megkapja.² 1376. febr. 24-én Henyei Domonkos fia István egyike azon birtokosoknak, kiket a nádor a zalamegyei Sárosdfő nevű jószág becslésére kiküld.³ 1424. máj 5-én Henyei Köntös Péter Zalamegyének egyik szolgabirája.⁴

Az eddigiekből a következő tűnik ki: hogy Tivadar fia Henyei Ladamér mily prépost volt nem tudjuk, de majdnem biztosra vehető, hogy a veszprémi káptalan prépostja volt és ennek alapján kimondható, hogy prépostsága 1252 és 1257 közötti időre esik; 1252-ben ugyanis még Henrik a prépost, 1257-ben már Ajka nb. Fávus az, de a köztük lévő időben nem ismerünk prépostot és így Henyei Ladamér prépostságát csak ezen egyetlen időürbe helyezhetjük.

Tekintettel már most arra, hogy Ladamér érsek magát világosan a zalamegyei Henye birtokosának mondja s határozottan kiemeli, hogy IV. Bélától egy Henyén lévő birtokrészt nem egyháza, hanem személye számára kapott, a mi annyit jelent, hogy neki Henyén családi birtoka volt, megczáfolhatatlanul be van bizonyítva, hogy ő az 1237-ben mint veszprémi dékán szereplő és 1269-ben már nem élt (Tivadar fia) Henyei Ladamér prépostnak az unokaöccse s valószínűleg az 1237-ben szerepelt Lőrincnek a fia; így tehát minden tapogatózásnak véget vetünk, a mennyiben egyszerre s mindenkorra Ladamér érseket az esztergami érsek sorába mint **Henyei Ladamért** beillesztjük.

Hogy a későbbi Henyei családbeliek közül kik származnak az érsek egyenes vonalából, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy az 1361-ben szereplő Henyei Lőrinc fia Gergely az ő fivérének egyenes utódja.

Dr. WERTNER MÓR.

Földvári és pataji Zuborok.

Daróczy Zoltán ur, hivatkozással a «Cesanis és Nassis» című dolgozatomra (folyóiratunk 1907. évf. 199—200. oldal) arra figyelmeztet, hogy oly okiratokat ismer, melyek az említett közleményem keretébe bele nem illeszthetők, *sőt azokra nagyon is zavarólag hatnak*, miért is szükségesnek tartja, hogy ezekre figyelmemet felhívja. Állításának megbizonyítására négy okiratkönyvöntről hivatkozik, melyekből határozottan kiolvassa, hogy az 1470 és 1475. években említett

¹ Wenzel: I. 77.

² Wenzel: VIII. 161.

³ Zalamegyei oklevéltár I. 54.

¹ U. o. 369.

² U. o. 634.

³ U. o. II. 129.

⁴ U. o. 438.

Földvári Zubor János azonos Paksi Jánossal és hogy az 1440-ben említett Földvári Albert, György és János Paksi Szemere tolnamegyei alispán fiai. Továbbá azt is véli, hogy azon Földvári Zubor János, ki 1470-ben mint tolnamegyei alispán, 1478-ban pedig mint tolnamegyei birtokos szerepel, Paksi Zemere fiával, Jánossal azonos stb. stb.

Elemezzük már most röviden ezen okirat-kivonatokat!

a) Az 1440 aug. 15-én kelt és a Zichy-oklevéltár IX. köt. 17. old. megjelent darabból kitünik, hogy az ott szereplő Földvári György, János és két Albertnek semmi közük sincs a Rátót nb. tolnamegyei Paksiakhoz. Bizonyítja ezt azon körülmény, hogy az ott szereplő Földvár nem a tolnamegyei Dunaföldvár, hanem a bács megyei (Tisza-?) Földvár, hogy a bizalmi férfiak (Szilágyi Ozsvát, Szákai György és Bodonyi Balázs) nem tolna-, hanem bács-bodrog megyei lakosok; a fődolog pedig az, hogy *Paksi Szemere fiai János és György* — a mint ezt a következő adatok igazolják — *1440-ben még nem is éltek.*

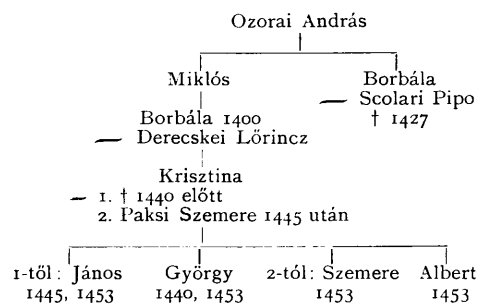
b) Daróczy ur szerint Paksi Zemere fia István és neje Derecskei Krisztina és fiai János és György 1445-ben bizonyos peres ügyben tiltakoznak. Az eredeti kútfő (Magyar Történelmi Tár VI.) ezt másképen adja. Ott azt találjuk, hogy 1445 okt. 9-én «egregius Zemere de Pakos in personis Stephani et Ladislai filiorum ac nobilis dominae Cristinae vocatae filiae condam Pauli filii Laurencii de Derechke nec non Johannis et Georgii filiorum ejusdem dominae Cristinae» stb. Itt tehát egyetlen-egy betű sem árulja el, hogy Paksi Szemere Derecskei Krisztinának a férje; csak azt olvassuk ki, hogy Paksi Szemere két ügyfelet képvisel és ezek a következők:

1. Néhai Derecskei Pál fiai: István és Lőrincz.

2. Ugyanezen Pál leánya Krisztina és ennek fiai János és György. Krisztina 1445-ben már özvegy, de hogy ki volt a férje, azt ezen darabból még ki nem betűzhetjük.

c) 1453 márczius 18-án megjelenik Garai László nádor előtt Dabi Tamás deák¹ «in personis Stephani filii Pauli de Derechke et Ladislai de eadem nec non nobilis dominae Cristinae vocatae consortis egregii Zemere de Pakos ac Georgii, Zemere, Alberti et Johannis filiorum ejusdem». Paksi Szemere, ki 1445. csak Derecskei Krisztinának a jogi képviselője, 1453-ban már Krisztinának a férje. Krisztinának itt szereplő négy fia közül Szemere és Albert a máso-

dik házasságból valók, míg János és György, kik már 1440-ben szerepeltek, az első től valók. Hogy ezen okirat a négy fiut ismét csak «Krisztina fainak» nevezi, abban találja magyarázatát, hogy a felforgó örökösödési perben nem Paksi Szemere, hanem kizárólag csak Derecskei Krisztina és az ő gyermekei, tekintet nélkül ezeknek atyai származásukra, a törvényes örökösök, a mint ezt a következő stemmatörödék mutatja:

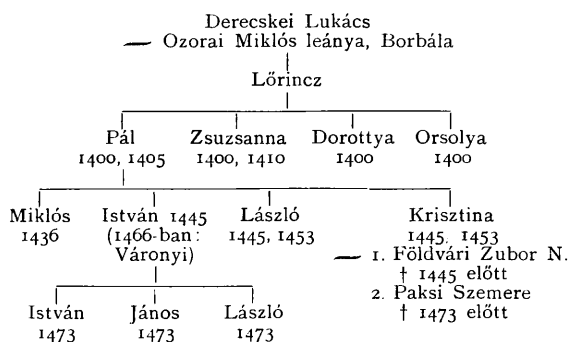
d) 1470 január 8-án már megismerkedünk Derecskei Krisztina első férjével is. Az illető okiratkirovat mondja: «quod Ladislaus filius Stephani filii Pauli de Derechke in sua ac Johannis et Stephani fratrum carnalium suorum ac nobilis dominae Cristinae relictiae condam Zemere de Pakos et Johannis Zwbor de Feldwar filii ejusdem dominae Cristinae personis» stb. Paksi Szemere neje Krisztina 1470-ben tehát másodszer özvegy és ezen évben fiával, földvári Zubor Jánossal együttesen szerepel. Miután az okirat itt is világosan hangsúlyozza, hogy ezen János csak Krisztinának a fia, kézzelfogható, hogy ennek nem Paksi Szemere, hanem Krisztinának első férje, egy ismeretlen személynevű Földvári Zubor az atyja s így magától értetik, hogy ezen Zubor János az 1445-ben felmerült Jánossal azonos. Fivére György — úgy látszik — 1470-ben már nem élt.

e) 1473 jan. 21-én találjuk «quod Stephanus filius Stephani filii Pauli de Derechke in sua ac Johannis et Ladislai fratrum carnalium suorum et nobilis dominae Cristinae relictiae condam Zemere de Pakos et Johannis Zwbor de Feldwar filii ejusdem dominae Cristinae» stb. Tehát itt is annak határozott kiemelése, hogy Zubor János csak Krisztina fia.

Teljesség kedvéért még a következő (1523-ban kelt) okirati kivonatot adom, mely szerint «praelibatum Johannem de Pakos filium Zemere filii alterius Zemere de Pakos ex nobili condam domina Cristina filia olim Pauli filii Laurencii filii Lucae de Derechke et progeniti existere, ipsum vero Laurencium filium ejusdem Lucae Derechkey ex nobili domina Barbara filia Nicolai filii Andreae de Ozora propagatum fuisse». Ennek

¹ Előfordul 1458 és 1461-ben is, Zichy-oklevéltár X. 7. 150.

és egyéb forrás alapján megkapjuk a következő stemma töredékét:

Már Wenzel Gusztáv elkövette azon hibát, hogy a Magy. Tört. Tár 1859. évf. 62. oldalán Földvári Zubor Jánost Paksi Szemere fiai közé sorozta. Ez csak úgy történhetett, hogy az okirati genealogiai adatokat kellőleg nem mérlegelte.

* * *

II. Ulászló király 1402. júl. 13-án oklevelet állít ki, melyben Pakosi Albertnek és Földvári Zubor Jánosnak megtiltja, hogy Ráczeke város lakosaitól adót vagy vámot szedjenek. Mindketten Derecskei Krisztinának két férjéről nemzett fiai.

A «Csanis és Nassis» című dolgozatomban említett Nassisi Swan-ra még azt is akarom kiemelni, hogy Swan (= Zsván) nem más mint az olasz Giovanni (Dzsovanni = János) egyik változata.

A Földvári Zubor-család nemzedékrendjét még a következő adat is egészíti ki: Zuborius de Nassis, királyi főkincstárnok és budai várnagy Tatán 1406 körül Sopron városához a zsidó adók behajtása ügyében levelet intéz.¹ Ezen Zubor kétségkívül azon Zuber, ki Fejér X. 4, 138. szerint 1402. szept. 21-én budai várnagy.

Dr. WERTNER MÓR.

¹ Magyar-zsidó oklevéltár I. 122—123.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya f. évi május hó 27-én *Fejérvataky László* másodelnök elnöklete alatt tartott ülésén jelen voltak: *Barabás Samu, Békefi Remig, id. Dániel Gábor, Döry Ferencz, Alakay Dezső, Ortway Tivadar, Reiszig Ede, id. Szinnye József* ig. vál. tagok, *Tóth Árpád* pénztárnok, *Aldásy Antal* titkári teendőkkel megbízott jegyző és *Szabó László* jegyzői teendőkkel ideiglenesen megbízott évdíjas tag.

Elnök az ülést megnyitva *Aldásy Antal* felolvasta «Egy ismeretlen magyar női rendjelről» című értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

Ezután elnök a folyó ügyek előtt szomorodott szívvel jelentette be *dr. Schönherr Gyula* társ. titkárnak f. évi márczius hó 24-én Nagybányán bekövetkezett elhunytát és kegyeletes szavakkal emlékezett meg az elhunyt érdemeiről, ki 1886 óta mint jegyző, 1899 óta mint titkár és a «Turul» szerkesztője szolgálta a Társaság érdekeit. Jelentette, hogy az elnökség a gyászhir vétele után táviratilag fejezte ki részvétét az elhunyt édes anyjának és családjának, a ravatalra díszes koszorút helyezett, külön gyászjelentést adott ki, mely a tagoknak megküldetett. Jelentette továbbá, hogy a temetésen személyesen megjelenvén, ott az elhunytat a társaság nevében is elbucszattatta. Jelentette továbbá, hogy a haláleset alkalmából a szegedi Somogyi-könyvtár és a nagy-

szebeni városi levéltár a társasághoz intézett átiratukban részvétüket fejezték ki, melyet az elnökség az illető intézeteknek megköszönt.

Az igazgató-választmány mély megilletődéssel fogadta nagyérdemű titkárának elhunytát és efeletti őszinte mély részvételének az ülés jegyzőkönyvében is kifejezést adott, az elnöki bejelentésben foglalt intézkedéseket tudomásul vette és elhatározta, hogy az elhunyt érdemeit egy a társaság valamelyik ülésén tartandó emlékezésével fogja megörökíteni.

Ezután elnök jelentette, hogy a múlt választmányi ülésen nyert felhatalmazás alapján a jegyzői teendők ideiglenes ellátásával addig is, míg a titkári, esetleg jegyzői állásra nézve az ig. vál. véglegesen nem intézkedik, *Bártfai Szabó László* évdíjas tagot bízta meg.

Uj tagokul jelentkeztek, évdíjas tagokul 1908-tól kezdve: *Bessenyei Ferencczéné*, Budapest, aj. Soós Elemér; *Bessenyei Ferencz* tábornok, Budapest, aj. a jegyző; *dr. Czobor Alfréd* vármegyei levéltárnok, Kassa, aj. *Szabó László*; *dr. Halász Bálint* árvaszéki ülnök, Budapest, aj. a jegyző; *Hevesvármegye közönsége*, aj. a jegyző; *Jakubovich Emil* m. n. múzeumi gyakornok, Budapest, aj. *Szabó László*; *Sörös Pongrácz* főisk. tanár, Györszentmárton, aj. a jegyző; *Szóke Endre* honvédszázados, Kiskunfélegyháza, aj. *Tóth Árpád*; *Szóllósy Kálmán* mérnök, Nagybecskerek, ai.

Szabó László; báró *Waldbott-Bassenheim Frigyes* cs. és k. kamarás, Tolcsva, aj. ifj. Reiszig Ede.

Ezután a jegyző előadta, hogy Horváth Sándor orsz. levéltári fogalmazó, évdíjas tag azzal a kéréssel fordult a társasághoz, hogy a vármegyei levéltárakban őrzött, az orsz. levéltár által felülvizsgált czimeres nemeslevelek lajstromát a Turul melléklete gyanánt bocsássa közre. Bemutatja a jegyzék első részének kéziratát, mely nyomtatásban mintegy 1¹/₄ ivet tesz ki. Jelenti, hogy a társaság költségvetésében e rendkívüli kiadvány céljaira fedezet előirányozva nincsen, a költségek a Franklin Társulattól nyert költségvetési tervezet szerint ivenként 126 koronát tennének ki, mihez még az írói tiszteletdíj is járulna. Jelenti továbbá, hogy a szerzőtől nyert információk alapján a jegyzék folytatása csak mintegy 1¹/₂—2 év múlva volna várható.

Az igazgató-választmány beható eszmecsere után úgy határozott, hogy jóllehet a jegyzék értékét kellőképpen méltányolja és annak közrebocsátását szükségesnek tartja, mégis tekintettel a társaság pénzügyi helyzetére és arra, hogy a jegyzék folytatása belátható időn belül nem várható, annak közrebocsátására nem vállalkozik.

Ezután *Tóth Árpád* társ. pénztárnok terjesztette elő a pénztár állapotáról szóló jelentést, mely szerint az ülés napjáig bevétel volt 3417 kor. 71 fillér, a kiadás 2745 kor. 78 fillér, egyenleg 671 kor. 93 fillér. Vagyonállás összes vagyonban 35,471 kor. 93 fillér, teher 3458 kor., tiszta vagyon 32013 kor. 93 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Makay Dezső* és *Dóry Ferencz* ig. vál. tagokat kérte fel és az ülést bezárta.

SZAKIRODALOM.

Monumenta historica nobilis communitatis Turopolje olim «Campus Zagrabiensis» dictae. Collegit et sumptibus eiusdem communitatis edidit *Emilius Laszowski*. II. kötet 1467—1526. Zágráb 1905. XXXIV., 624 l. 8°.

A folyóiratunk 23. kötetében ismertetett vállalkozásnak előttünk fekvő második kötete, az 1526. évig terjed. A 11 hónapos időköz, mely az első kötet megjelenését elválasztja a másodiktól, legjobb bizonyítványa a kiadó lelkiismeretének, mert mutatja, hogy a türelmes szerkesztő hiven a legfontosabb methodikai elvhez, csak akkor fogott a kiadáshoz, mikor már az egész kiadandó anyag ismeretes volt előtte.

Ezen kötet tulajdonképen a második (az első: Tkalčićé) nagyobb horvát publicatió, mely egységes anyagot nyújt abból a korból a horvát vidékek állapotainak

megvilágítására s azért kiváló értéke van úgy a kultur- és jogtörténetirőre, mint a genealogusra és a történelmi földrajzzal foglalkozóra.

Nem mulaszthatjuk el, hogy külön említést ne tegyünk arról az érdekes archaizmusról, mely ezen kötet révén nyilvánul az akkori szlavon lakosok életében. Még a 15. század folyamán, mikor a magyar anyaterületen már nyoma veszett a nemzetségeknek, a Száván tul e tekintetben még minden a régiben volt. Sűrűn említettnek a generatiók, sőt a pörirati formulák, főleg pedig a pörfolyamat arra vall, hogy e területen még az ujkor kezdetén a nemzetségek szervezete keveset vesztett középkori fontosságából (160. l. 1561-iki jegyzet: . . . ceterorumque fratrum carnalium, patruelium atque generationalium et condivisionalium ipsorum, generationis scilicet Jarebichi). S ha hozzávesszük a déli szláv, valamint a máig is fennálló észak-albán törzsjogot (v. ö. Thallóczy, Blagay-cs. oklevéltára LIX—LXV. ll.), mondhatjuk, hogy a nemzetségi szervezet életképessége direkt arányban áll a szláv népek mennél délibb földrajzi helyzetével, azaz a magyar anyaföldtől, vagy jobban mondva az atalakitó erővel bíró magyar országos jog hatásától való távolsággal. Hasonlóan érdekelni fogja a genealogust, hogy ezen kötet egyik pöriratában használtatik a szó genealogia, (1513. 307. l. procurator predictae domine Sophie actricis prescripte genealogie in nullo repugnante [!], v. ö. Bartal, Szótár 292).

De a kötet nem szűkölködik a politikailag fontos adatokban sem, mert néhány oklevél (17., 133., 144. sz.) új világitásba helyezi Mátyás király és a horvát főurak viszonyát, főleg pedig megváltoztatja némi vonását azon képnek, melyet Teleki (Hunyadiak kora V.) az erőszakos Laki Tuz János, szlavon bánról és Medve, Lukavecz meg Rakolnok uráról rajzolt.

A főlevéltárak, melyekből a szerző anyagát merítette, ugyanazok mint az első kötetnél: a magyar kir. országos, a horvát országos és a zágrábi akadémiai levéltárak. A magánlevéltárak szereplése a korrall aránylag mindinkább fejlődik úgy, hogy ebben a kötetben az összes főbb turopoljei nemes családok (Arbanas, Cerovski, Cigetić, Josipović, Lučić, Sedmak stb.) levéltárai is képviselve vannak.

A kötetet rendkívüli bő (545—624 ll.) és lelkiismeretes név- és tárgymutató zárja be.

Dr. Sufflay Milán.

Wolkenstein Oswald Göbert gróf atyai és anyai ágon való egyenes leszármazása a Rákóczi és Hohenzollern herczegi családokról. Irta: Báró Waldbott-Bassenheim Frigyes, magyarra fordította fia báró Waldbott-Bassenheim Ödön dr. Sátoraljaujhely 1908. 1906 őszén II. Rákóczi Ferencz és bujdosó társa i

hamvainak ünnepélyes hazahozatala alkalmával a megtért fejedelem koporsója után a rokonok közt első helyen lépdelt Frigyes főherceg volt főudvarmestere Wolkenstein Oswald Góbert gróf. Ezen általános feltűnést keltő körülmény magyarázatát adja a jelen kis füzet. A szerző röviden vázolván a tiroli származású Wolkenstein családnak a XI. századba visszanyúló történetét, áttér II. Rákóczi Ferencz nővérének, Julianna Borbála hercegnőnek Aspermont-Linden-Reckheim Ferdinánd Góbert gróffal kötött házasságára, mely frigy kiinduló pontját képezi a czimben megjelölt hármassal való leszármazásnak. A ránk nézve kevésbé érdekes Hohenzollern atyafiságot röviden csak azon rosszakaratu állítások megczáfolására hozza bele a dolgozat keretébe, hogy Rákóczi Julianna Borbála férje holmi osztrák katona familiából származott volna, holott atyai részről a VII. századba nyúló családfára tekinthetett vissza, anyja Fürstenberg grófnő volt, nagyanyja pedig a Hohenzollern fejedelmi házból származott.

Rákóczi Julianna Borbála leszármazásának ismeretét e helyen bátran mellőzhetjük, azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a szerző itt az elavult magyar életrajzok és hiányos német források helyett inkább az e tárgyat bőven kimerítő modern magyar történelmi és genealógiai irodalomból meríthetett volna. Wolkenstein Oswald Góbert grófnak a Rákócziaktól atyai és anyai ágon való leszármaztatását azonban oly hőses okleveles adattal és hiteles ösfakkal igazolja, hogy ezen, a magyar genealógiai irodalomban ugyan nem ismeretlen, de kevésbé feldolgozott tárgy részletes kifejtéséért teljes elismerést érdemel.

Az atyai ágon való leszármazást röviden a következőkben összegezhethetjük: Aspermont Ferdinánd Góbert gróf és Rákóczi Julianna Borbála harmadik fiának Károly Góbertnek leánya Anna Mária grófnő férjhez ment Wolkenstein Trostburg Páris grófhhoz, a most élő Oswald Góbert gróf egyenes atyai őséhez, fia Aspermont János Góbert gróf viszont nőül vette Wolkenstein Trostburg Francziska grófnőt. Az előbb említett Wolkenstein T. Páris grófnak már atyja Gáspár Páris Domokos gróf szorosabb összeköttetésbe lépett hazánkkal, 1765-ben indigenatust is nyert, de mivel az ehhez szükséges alattvalói esküt nem tehetette le, mert Mária Terézia királynő 1764 után, II. József pedig egyáltalán nem hívott egybe országgyűlést, az indigenatussal járó jogokat a Wolkensteinok mai napig sem gyakorolják. Az anyai ágon való leszármazást Oswald Góbert gróf anyja Erdődy Mária grófnő közvetíti, kinek atyja György gróf Aspermont-Linden-Reckheim Mária Otholina Gobertina grófnő birta nőül, leszármazása tehát Rákóczi Julianna Borbálától könnyen kimutatható.

Rákóczi Julianna Borbála utódainak — a hercegnőnek II. Rákóczi Ferenczcel még 1699-ben kötött birtokosztálya értelmében — a roppant terjedelmű Rákóczi birtokok tokajhegyaljai része jutott, melynek bodrogkereszturi uradalmát Wolkenstein Oswald Góbert gróf tehát ma is mint a Rákócziak atyai és anyai ágon való leszármazottja birja.

A csinosan kiállított füzetet három, kétoldalra terjedő genealógiai táblán kívül néhány arckép-, pecsét- és aláírás-reprodukció is díszíti.

Jakubovich Emil.

Genealógiai Füzetek. Családtörténeti folyóirat czimerekkel és leszármazási táblákkal. Szerkesztik Csikszentmihályi Sándor Imre és Köröspataki és Köpeczi Sebestyén József. V. Évfolyam. Kolozsvár 1907.

Helyénvaló, hogy egyetlen társfolyóiratunknak, a Genealógiai Füzeteknek 1907. (V)-ik évfolyamáról röviden beszámoljunk.

A nemes buzgalommal szerkesztett folyóiratban több értékes családtörténeti dolgozat jelent meg a tavalyi év folyamán. Forgón Mihály a Vályi Nagy családról; S. Gyulai Rikárd a Galambodi Bán, a Hatmansdorfi Hatfaludi, a Váradi és Sepsiszentgyörgyi Móricz; Pálffy György a Tarcsafalvi Pálffy; Péter Lajos a Maksai Benkő, végül Sándor Imre szerkesztő a Szilágyosmlyói Halmágyi, a Felszeghi, az Agyagfalvi Sándor, a Pelsőczy Bebek család erdélyi ágáról közölnek adalékokat, leszármazási táblákat. Cikkeiket többnyire az illető családok czimerrajzai is kísérik. E sorozat érdekességét emelik Lukinich Imre és Varju Elemér közleményei a Bethleni Bethlen család leszármazásáról. Az előbbi a kiadott anyag alapján, továbbá főleg a Szolnok-Doboka megye levéltárában található adatokból a család XV. és XVI. sz. történetére közöl fontos részleteket, Varju Elemér pedig a teljes leszármazási táblát közli a családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában végzett kutatásai eredményeként. Kár, hogy e becses közleményt szöveg nem kíséri.

A nemesi összeírások sorozatában Barabásy István Aranyosszék 1711-iki, ifj. Biás István Máramarosmegye 1670, Györffy István a Jászkunság 1699, Kelemen Lajos Gyergyószék 1616. és Köblös Zoltán a Kövárvidéki nemesek és puskások 1699-ik évi listáit adják.

A czimertani közlemények között megemlítendő Ghyczy Pál cikke Basta György czimeréről, továbbá Sebestyén József értekezése a Báthori András által adományozott armalisokról.

Ez utóbbi, több tekintetből érdekes tanulmány, mely különnyomatban is megjelent, a Báthori András rövid félévi uralkodása idejéből ismeretes négy czi-

mereslevelet ismerteti. — A szerencsétlen véget ért bibornok-fejedelem másfél hónap alatt a következő armalisokat adományozta: 1. 1599 július 12-én Somogyi másként Nagy Benedek részére; czimerképe az élő heraldika korára emlékeztet, eredetije Martian Julian ny. honvédszázados birtokában van; 2. július 25-én Fenessy Istvánnak, a nagyobb kancellária irnokának ad igen diszes czimert, a melyben látható felkelő nap sugarai az adományozott erényeinek tündöklését, az arany korona őseit utánzó jelességét, az egyszarvu kiváló tulajdonságaiban való egyedüliségét jelképezi. A czimerképen kívül néhány részletet közöl a folyóirat az igen diszesen festett armalistról is, melynek eredetije a M. Nemzeti Muzeumban őriztetik; 3. Négy nappal később, július 29-én kelt s az országos levéltárban őriztetik a Felenyedi Dévay György és felesége czimereslevele, mely mint viseletkép is érdekes; lovas vitéz képét adja, mely az értekező szerint a XVI. század végéről való erdélyi lovast mutatja. Végül a 4-ik ismert czimereslevél az augusztus 23-án Szilvássy János és családjának adott armalis. Ez utóbbinál panaszkodik a szerző, hogy a czimereslevél eredetijét Beregmegye levéltárnoka hét lakattal őrzi, s többszörös utánjárással is csak a szöveg hiteles másolatát tudta megszerezni. Ha csakugyan nem állt módjában az sem, hogy a helyszínén tekintse meg a kérdéses oklevelet, a mi az anyag teljessége szempontjából kívánatos volt, talán helyesebb lett volna, ha megelégszik a szöveg közlésével. Semmiesetre se helyes, hogy a Siebmacher közölte három rajz alapján *megszerkesztett* czimerképet közöl az eredeti látása hiányában. Számos példa igazolja, hogy az ilyen mű czimerszerkesztés tévedésekre ad okot, így ennél a czimerképnél is látjuk azt, hogy a rajzban látható pelikán zöld színű, mely körülményről és a pajzslábban látható hármashalomról a czimereslevél szövege nem szól.

A közlemény végén rövid összefoglalást ad az értekező Báthori kancelláriájának eljárásáról és e négy czimereslevél alapján is kimondhatónak véli, hogy a képek általános heraldikai arányossága, szépsége és izléses kiállítása e rövid korszakot a magyar heraldika bár nem élő de mégis fontos korszakának minősíti.

A történeti tárgyú cikkek közül Persián Kálmáné érdemli meg a figyelmet, mely a nemrég Kozmatelken új sirba eltemetett Barcsai Ákos elhalálozását 1661 július 4-ében állapítja meg. Szerinte nem a fejedelem hamvai pihennek a diszes nyugvóhelyen. Kelemen Lajos a családi levéltárak pusztulásáról közöl néhány szomorúan humoros adatot, megmentésükre a letéteményezést ajánlja az Erdélyi vagy a magyar Nemzeti Muzeumban. Az előbbi helyen

már 25, az utóbbin 84 levéltár van elhelyezve. Sándor Imre a folyóirat IV. évfolyamában megkezdett regestáit folytatja a Csikszentmártoni Endes család levéltárából 1660—1725-ig. Kár, hogy a kivonatok túlságosan szűkszavúak.

Az adattárban is sokféle megjegyzésre méltó adatot talál az érdeklődő.

Hazai családtörténetünknek nagy kárára az értékes folyóirat, úgy látszik, még most se részesül kellő pártfogásban. Az évfolyam végén a szerkesztő kijelenti, hogy a nyomdaárak drágulása miatt kénytelen a füzeteket újra kéthavonként megjelentetni.

B. Sz. I.

Der Deutsche Herold. Zeitschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde. Herausgegeben vom Verein Herold in Berlin. XXXVIII. évf. Berlin, 1907.

A berlini «Herold» heraldikai társaság közlönyének múlt évi folyama újból változatos tartalommal jelent meg. Tartalmának jelentékeny részét családtörténelmi dolgozatok és jegyzetek képezik, a heraldikai tartalmu közlemények is elég szép számmal vannak képviselve, ellenben a sphyragistikai tudomány ez alkalommal nagyon mostoha elbánásban részesült, alig egy-két közlemény van e tudományszaknak szentelve, ezek is nagyon speciális érdekűek.

Úgy a családtörténeti, mint a heraldikai tárgyú közlemények majdnem kizárólag a német genealogia és heraldika köréből vannak véve, mindamellett talánunk néhány általánosabb érdekű dolgozatot, valamint néhány Magyarországot érdeklő közleményt is.

Ez utóbbiak között első sorban megemlítjük a görllitzi város házán látható Mátyás király czimeréről szóló rövid, névtelenül megjelent cikket, melyet a czimernek gyönyörűen sikerült fényképe kísér. Maga a czimer heraldikusaink előtt általános ismeretes, rajza megjelent többek között Fraknoi Vilmos Mátyás király életrajzában és a Millenniumi Magyar Történet IV. kötetében. A «Herold» közleménye csak röviden leírja a czimert, de közöl egy bejegyzést a görllitzi városi évkönyvekből, mely a czimer költségeire nézve ad felvilágosítást. E bejegyzés az 1488. évből származik és már a felső-lausitzi tudós társaság kiadványaiban is megjelent. Belőle megtudjuk, hogy a kőfaragó majdnem egy évig (öt héttel kevesebb) dolgozott e képen, melyért a tanács neki hetenkint egy magyar forintot fizetett, és hogy a képet szept. 20-án állították fel a városi építőmester segítségével a városház kapuja felett.

A genealogiai tartalmu közlemények között három közlemény magyar tárgyú. Mind a három magyarországi szent Erzsébet genealogiájával foglalkozik.

Az első közlemény a Weimarban lakó *A. von den Vel-*den tollából származik, melyet egy fénynyomatu táblán két, szent Erzsébet leszármazását feltüntető festett falszönyeg képe kísér. Az első kép szent Erzsébetnek 16 ősrre visszamenő leszármazását adja. Szerző csodálkozását fejezi ki azon, hogy szent Erzsébet, a kit szerinte mindenképen *német* mondai alaknak kell tartani, a keresztény női erények e mintaképe, a hunn királyok törzséből származik. Ámde megnyugvással konstatálja, hogy szent Erzsébet — anyai révén a merani herczégek törzséből, két anyai nagyanyja révén pedig a szintén német származásu Capet és a Wettin házból származik, tehát tulnyomó részben német eredetűnek kell tartani. A nyolcz őst feltüntető ágazatban szerző a Castiliai, askaniai és thüringiai, a 16 őst feltüntető sorban pedig a Hohenstauf-házat is kimutathatónak mondja. Cikkének további részében szent Erzsébet utódjaival foglalkozik és utal arra, hogy anyai ágon a mostani szász uralkodó házak is Harczias Frigyes a Wettin házból származó első szász választó fejedelem révén szent Erzsébet leszármazói. Ennek leszármazását a második kép tünteti fel. Ehhez a cikkhez megjegyzéseket ad *báró Dungere*n, a ki a rendelkezésére álló segédkönyvek, köztük Wertner Mór tagtársunknak az «Adler» 1886. évfolyamában megjelent cikke alapján összeállítja szent Erzsébetnek 16 ősrre felmenő családfáját, melyből kiküszöbölendők a francia, castiliai, hohenstauf, thüringiai és askaniai házak. A harmadik közlemény *W. C. von Arnswaldt* közleménye végül az andechsi grófokkal foglalkozik.

A magyar tárgyú közlemények sorát befejezi *Wertner Mór* tagtársunknak: «Zur Geschichte der Namenswandlungen» című értekezése, melyben a Gottschee, Kitsee (Köpcsény), Gacsalk (Gatschalk), Donnersmark, Hahót, Locsmánd (Lotschmand), Ottomány, Pfingsmark, Potzneusiedel (Lajtafalú), Tibold, Zsibót, Zsigárd helynevek eredetével és változataival foglalkozik. Cikke telve van családtörténeti vonatkozásokkal és adatokkal.

Az általánosabb érdekű közlemények közül ki kell emelnünk azt a nagy három közleményt, a mely a németek halhatatlan költőjének, Goethenek leszármazásával foglalkozik. Megemlítjük továbbá *Otto Klee* értekezését «Das Wappen als Rechtsobjekt ein Rechtssymbol» czimmal, mely a czimerek átruházásának kérdésével foglalkozik. *C. von Bardeleben* a régi berlini főheroldhivatalról értekezik, melyet porosz királyi főheroldhivatal czimen 1706-ban I. Frigyes porosz király alapított. Ennek feladata volt egy heraldikailag helyes czimerkönyv megteremtése és továbbfolytatása, azonkívül a porosz nemesi családok törzs-könyvének megszerkesztése genealogiai és történelmi

vonatkozásaikkal együtt, őspróbák és genealogiai táblák szerkesztése, és nemesi és czimereslevelek kiállítása. Frigyes király e hivatalt a szükséges személyekkel életbe léptetvén, az meg is kezdte működését, de már utódja I. Frigyes Vilmos 1713 márczius 14-én kelt rendeletével takarékosági szempontokból és hogy a nemesség szerinte hiábavaló költségekkel ne terheltesse, e hivatalt megszüntette. 1855-ben IV. Frigyes Vilmos a most is fennálló porosz királyi heroldhivatalt léptette életbe.

A többi közleményekre nem terjeszkedhetünk ki, csak megemlítjük még azt a közleményt, a mely a poseni, nyugot és keleti porosz tartományokban most folyó nagyszámu nemességi pörökről szól, mely pörök a lengyel nemesség kimutatása körül forognak és a melyek nagy számát a lengyelek elnyomására irányuló porosz politikának tulajdonítják. A «Herold» közleménye utal arra, hogy a porosz nemesi hivatal felvilágosítása szerint e pörök csak arra szolgálnak, hogy a nemesi czim használata körül fölmerült visszaélések megszüntethetők legyenek. —y—l.

Fahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge. Achtzehnter Band. Wien, 1908.

Az osztrák heraldikai társaság most megjelent új évkönyvében több Magyarországot érdeklő becses közleményt találunk. Ezek között az első helyen áll *Doerr Agost* cikke a Henckel von Donnersmark-család történetéről, melyben e családra vonatkozó levéltári kutatásainak eredményeit közli. Kutatásainak kiinduló pontja az a körülmény, hogy a Henckel-család által a XVI. század végén és a XVII. század elején használt pecsétek czimerképe azonos a Thurzó-család czimerével, t. i. osztott pajzs felső mezejében jobbra forduló kinövő oroszlán, alsó mezejében három, 2. 1. rózsa. Ebből a körülményből származtatják a Henckelek közös eredetüket a Thurzó-családdal. Doerr a Henckel-család eredetének kutatása közben átvizsgálta a prágai és bécsi levéltárakat, továbbá magyar levéltárakban így a többek között az országos levéltárban, a pozsonyi és szepesi káptalanok levéltárában, Lőcse város levéltárában stb. kutatott és az itt gyűjtött anyagot teszi közzé. A Henckel-család levéltára jelenleg Neudeckben van, ezt a levéltárat Doerr nem használhatta, de egyes okleveleket kapott onnan, így többek között a pozsonyi káptalannak egy 1591 márczius 20-i oklevelet és Zsigmond Agost lengyel királynak egy 1570 július 14-i oklevélet, melyek mindegyike átírja a családnak eredeti czimereslevelét. E czimereslevelet Zsigmond király mint magyar király 1417 július 29-én Konstanczban adományozta Bethlenfalvi Péter fia Jakab, Bertalan fia

Márton, Bethlenfalvi Tatár János fia Miklós, Donnersmarki Henkel fiai Péter, Jakab és Miklós és Lithoni Jakab fia János részére. A czimer az átírt oklevélben — mint a Zsigmond korabeliek nagy részében — nincs leírva, de leírja azt az átíró oklevél. E szerint a czimer osztott pajzs alsó vörös mezejében három fehér rózsza, felső sárga mezejében az osztási vonalból kinövő kék oroslán, kiöltött nyelvvel, ragadozásra kinyújtott előlábakkal. A koronával ékített sisak disze a pajzsbeli oroslánt mutatja, a takarók színe vörös-sárga-fehér, illetve kék-vörös-fehér. Az 1570-i oklevél szintén átírja a Zsigmond-féle czimereslevelet, a melyben a czimer is le van írva. E szerint a czimer a következő, osztott pajzs felső vörös mezejében az osztási vonalból kinövő arany oroslán, alsó arany mezejében három, 2. 1. elhelyezett vörös rózsza. A nyílt sisakot arany-vörös színű takarók fedik, a sisakdisz a pajzsbeli oroslán. A czimerképről a leírás így szól: «a mint ez jelen oklevelünk közepén látható». Így tehát két Zsigmond korabeli armálisról volna szó, az első a rendes magyar formára kiállítva, az oklevél élére festett czimerképpel, szövegében a czimer leírása nem fordul elő, a másik a birodalmi czimereslevelek mintájára kiállítva, az oklevél közepére festett czimerrel, a czimerleirással a szövegben. Doerr tekintettel arra, hogy a két átíratban adott czimerleírások a czimer színeit különbözőképp írják le és tekintettel arra, hogy a szöveg szerint mindkét armális királyi adomány, tehát magyar czimereslevél, melyek a czimert az oklevél élén adják, azt hiszi, hogy a második, a birodalmi formában kiállított, hamisított volt, melyet Zsigmond Ágost kancelláriája minden kritika nélkül átírt. Doerr, úgy látszik, nem tud arról, hogy nagy ritkán, elvéve a magyar czimereslevelek is az oklevél közepén adják a czimerképet. Eltekintve a Tétényi és Haraszi, a birodalmi hatás alatt készült armálisról és a Bossányi-féle birodalmi czimereslevélről, ott van a Sapharych-család 1517-i armálisa II. Lajostól, melyen a czimerkép az oklevél közepére van festve. Ez azonban, mint említettük, a legnagyobb ritkaság. Mindenesetre érdemes volna a neudecki levéltárban őrzött okleveleket közelebbi vizsgálat alá venni, annál is inkább, mert Doerr az okleveleknek csak másolatait használta. Megjegyezzük különben, hogy a Zsigmond Ágost oklevelében adott czimerleírás teljesen reállik a Siebmacher által a 464. táblán közölt Thurzó b) czimerrel, kivéve, hogy ennél az oroslán fején korona van. Doerr továbbá cikkében idézi V. László 1456-i armálisát a Szepesi Gergely és társai részére, melynek eredetijét nem látta, csak egy, a neudecki levéltárban lévő 1602 aug. 11-én kelt másolatát, mely azonban a czimerkép oroslánját arany *medvének* mondja. Doerr előadásából nem tűnik ki, valjon bir-

arról tudomással, hogy az 1456-i czimereslevél eredetije a m. kir. orsz. levéltárban őrzetik, pedig Pettkó Béla tagtársunk révén, kire munkájában hivatkozik, könnyen tudomást szerezhetett volna róla. Doerr további adataiból kiemeljük, hogy Rudolf király 1593 ápril 27-én megerősíti a Henckel-családnak magyar nemességét a Quintoforo alias Donnersmark (Csütörtökhely) előnévvel, 1651 július 29-én Ferdinánd Károly főhercegtől, 1661 márczius 5-én pedig Lipót császártól nyer a család grófi rangot.

A magyar vonatkozású közlemények sorában találjuk még *herczeg Odescalchi Arthur* ig. vál. tagtársunknak az Apponyi-család oklevéltáráról írt cikket, mely Wertner Mórnak az Adler 1907-i évkönyvében megjelent Diplomatarium Apponyi cikkével foglalkozik és annak több rendbeli tévedését igazítja helyre. Odescalchi cikke javarészt a Schellendorf családdal foglalkozik, mely Wertner cikkének is fő tárgyát képezi és különösen Wertner topographiai elnevezéseit igazítja helyre. Így pl. utal arra, hogy Wertner tévesen sorolja fel Hrussow vára tartozékai között Novák, Bisztricsény, Csermen, Felfalu és Koós helységeket, melyek a gr. Keglevich levéltárban található adatok szerint Kesseleőkeő várához tartoztak, kivéve Koóst, mely Bajmócz vára tartozéka volt. Érdekes adalékokat ad Odescalchi Hrussow várának XV. századi történetéhez is, továbbá kiterjeszkedik a Hrussow várában 1504-ben birtokos volt Záblathi Lőrincz származására is. Wertner Záblathi Lőrinczet német származásúnak mondja, míg Odescalchi ezt nem látja bizonyítottnak és utal arra, hogy e családot eredetileg Kolozsvárinak hívták és e név alatt iktatják be Lőrinczet és Mátyást 1482-ben Záblath, illetve Trencsén birtokába, Lőrincz állítólag már 1455-ben e név alatt szerepel, mint trencsényi kapitány. Igaz, mondja Odescalchi, hogy e családot Salzer-nek, Salzher-nek is hívták, de ez a név a család tagjai által viselt királyi sóhivatalnokságra vezethető vissza, melynek tót (szláv) alakja Solar is gyakrabban előfordul az oklevelekben. Kolozsvári (Záblathi) Lőrincz és utódai aztán házasság révén a Schellendorf családdal, a Divék nemzetségbeli Tőkés-Ujfalvi, a Korlátkeői, Ákosházi Sárkány, a Forgách, Majthényi, Podmanini stb. családokkal jutottak rokonságba.

Az évkönyv többi közleményei minket kevésbé érdekelnek, közülök érdekességénél fogva kiemeljük *P. Fiedler* Frigyes «Bauern-Ädel» című értekezését, mely az admonti benzés kolostor levéltárának adatai alapján az Admont mellett fekvő Weng faluban birtokos Hellinger paraszt családnak leszármazását adja. Ez a paraszt család Ardning faluból Admont mellett veszi eredetét, nevével először a XV. században találkoztunk, és ettől az időtől kezdve szakadatlanul vezethető le

e paraszt család genealogiája egész napjainkig. A kötetet Monsignor *J. Kirchberger* rövid közleménye X. Pius pápa czimeréről zárja be, melynek E. Krahl által rajzolt képét külön mellékletben is közli. *A. A.*

Monatsblatt der kais. kön. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Wien, 1907.

A bécsi heraldikai társaság havi közleményei jobbra csak a társaság belső ügyeinek ismertetésére, a tagok kérdéseinek és a reájok adott feleleteknek közvételére, valamint a tagokat és a heraldikusokat és családtörténészeket általánosságban érdeklő rövid hiradásokra vannak szánva. Értekezések, dolgozatok az egyes füzetek csekély terjedelménél fogva csak elvétve jelennek meg, ezek is nagyrészt speciális osztrák heraldikai és családtörténeti tárgyuak, azonban akad közöttük olyan is, mely tárgyánál fogva magyar vonatkozású, vagy általános érdekénél fogva a mi közeinket is érdekli.

A mult évfolyamban megjelent ilyenü czikkek között ki kell emelnünk első sorban *Wertner Mór* tagtársunknak közleményét, mely kiadatlan regestákat tartalmaz a Szentgyörgyi és Bazini grófok történetéhez. Ezek az oklevélgesták, melyek közül különben néhány a magyar zsidó oklevéltárban már megjelent, tehát nem mondható kiadatlanak, a pozsonyi káptalan nyilvános és magán levéltárából vannak merítve. A legrégibb 1328 május 28-ról való, az utolsó 1417 május 5-ről. Két oklevél teljes szöveggel van közölve. A közölt regesták családtörténeti adatai alapján *Wertner* összeállítja az 1328-i oklevélben említett, már akkor meghalt Szentgyörgyi Ábrahám utódainak családfáját, mely az eddig ismerttől némi eltérést mutat. Ábrahámnak két fia volt I. Péter és II. Sebes. Ezekből származott le aztán a család és pedig Pétertől a Szentgyörgyi, Sebestől a bazini ág. *Wertner* ugy látszik közleményével Sebesnek XIV. századi leszármazását akarta tisztázni, az ő leszármazásának feltüntetésére szerkeszti meg ugyanis a családfát. Sebes fiai voltak János és Miklós, Jánosnak volt egy fia Pál, ki 1391-ben említettik, Miklósnak két fia volt György és Miklós, előbbinek fia volt Pál, utóbbié György. Az érdekes közleményre felhívjuk hazai genealogusaink figyelmét.

Két közlemény foglalja a családtörténet szempontjából oly fontos temetői sírfeliratokkal. *A. Mažgon* a görz-gradiskai hercegesített grófság területén lévő temetők, *Fillinger-Battaglia* pedig csehországi temetők sírfeliratait gyűjti össze. Szélesebb körök érdekelhet *Bauer József* dr. lovag értekezése a heraldikai és genealogiai kutatások és közleményekben kövendő tervszerűségről és szabályokról. E cikk megírására az adott okot, hogy a német történelmi és régé-

zeti társulatok egyesületének 1906. évi Bécsben tartott nagygyűlésén felmerült a terv, hogy az érem, pecsét, czimer és családtörténeti tudományokat művelő társaságok részére az említett egyesületben egy külön szakosztály alakíttassék. E terv megvalósítására a szükséges lépéseket annak idején megtették. *Bauer* czikke ebből kifolyólag hangsúlyozza, hogy e történelmi segédtudományokat művelő társaságok feladata volna részben intézkedéseket tenni, hogy e tudományok köre kiterjesztessék, részben oda hatni, hogy a kutatásokban és közleményekben bizonyos egyöntetűség hozassék be, pl. oda hatni, hogy tagjaik a családtörténeti regesták készítésénél bizonyos egyöntetű módon járjanak el stb. Számos új eszmét vet fel cikkében, így pl. egy lehetőleg teljes bibliographia elkészítését, indexek készítését oklevéltárak és egyéb forrásmunkákhoz, a családi levéltárak deponálását nyilvános intézetekben, levéltári indexek készítését, az anyakönyvek nyilvántartását, azok katalogizálását és feldolgozását, továbbá újabb családtörténeti források megnyitását, így első sorban a pöriratok tanulmányozását. Megpendíti továbbá az eszmét, hogy a nemesi ügyekre vonatkozó birói döntések nyilvántartassanak, a nemesi rang és czimeradományozások rendszeresen közzététessenek és különösen hogy a közéletben elkövetett heraldikai botlások a nyilvánosság előtt megbélyegeztessenek. A pecsétani tudományra nézve pedig óhajtandónak tartja, hogy a középkori pecsétek anyaga rendszeresen feldolgoztassék és közzététessék. Cikkében számos oly eszme van, mint pl. a középkori pecsétek rendszeres feldolgozása, mely akár minékünk is megszívlelendő volna.

Mint heraldikai kuriosumot megemlíthetjük még *Ströhl*-nek közleményét az abessyniai császárság czimeréről, mely János császárnak (1872—1889), *Menelik* császárnak, továbbá *Abessynia* új állami pecsétjének képeit ismerteti.

* * *

Bocskay hadi népe.

Nyilatkozat.

Bocskay István fejedelem három-százados emlékét hálás kegyelettel ünnepelte meg a hajduság egyszerű népe.

Magáról a fejedelemről és egykori hadi népéről: a hajduságról szóló történeti források már eléggé ismertek voltak a történet-kutatók előtt, de a hajdúk története kevésbé volt ismeretes általában, úgy hogy a Bocskay korát és a hajduságot tárgyaló művek valójában csak a szakemberek részére állottak rendelkezésre. Hiszen a hajduság tulajdonképen csak dr. Varga Géza: Hajdúmegye leírása 1882-ben megjelent

monografiáját ismerte, a mely negyed-század óta teljesen elfogyott, úgy, hogy egyáltalában nem kapható. Dudás Gyula: A szabad hajduk története a XVI. és XVII. században 1887. és dr. Komáromy András: A szabad hajduk történetére vonatkozó levéltári kutatások. 1898. művei tulajdonképen mindig csak a történet-buvárkodók kezén forogtak.

Az egykori szabad hajduk érdemes multját szélesebb körben kívánta megismertetni a «Bocskay hadi népe» című füzet, a melyben a hajducsaládok kikutatható eredete és összeírása is föl van véve, hogy épen a hajduság körében annál inkább figyelmet és érdeklődést keltsen. Ez a cél és szándék magyarázza a munka megjelenését, irányát, tartalmát, a minek megértése mindjárt más világításba helyezi azt az ismertetést, melyet róla a «Századok» folyó évi február havi füzetében K. n. — több ellenkezéssel, mint tárgyilagossággal — adott.

A hajduk eredete és keletkezése tárgyalásáért akkor érdemelne e füzet szemrehányást, ha nem a «régóta taposott nyomokon,» hanem mindenáron új szempontok tudáskodó föltárásával tárgyalná a dolgot; az pedig csak előnye a művelt magyar olvasóközönség előtt, hogy az eredeti kutatókat, vagy régi műveket (a milyen a szinte kéziratnak tekinthető Origo et status etc. című is) nem hagyta a könyvtárak fenekén porosan heverő és alig néhány szakember előtt ismeretes állapotban békésen tovább szunyadozni, hanem inkább közkézen forgó ismert adatokká igyekezett tenni.

Sem ezek földolgozása, sem a nagyközönségre való tekintettel az alapvető adomány-levelek magyar fordításai nem fölöslegesek benne, mert emezeket eredetiben ismertette a «Turul» annak idején, de sem ez a folyóirat, sem a «Századok» nem jut el oda, a hová a «Bocskay hadi népe» eljutott: az egyszerű hajdu családok asztalára.

Ugyanigy ítélendő meg mindaz, a mit a füzet heraldikai részén kifogásol az ismertető.

A Bocskay-féle armálisok névsoránál szándékosan van hivatkozás többször az armálisok közlési forrásaira, mint a Liber Regiusra, mert a nagyközönségnek inkább van módjában a kiadott folyóiratokhoz jutni, mint az Országos Levéltár Liber Regiusába betekinteni. Bocskay adomány-könyvét pedig eléggé autentikus hely: az Országos Levéltár sorozza a Liber Regiusok közé, így említi Tagányi Károly is ismeretes jegyzékében, ebben tehát az ismertető is megnyugodhatik.

Az armálisokról összeállított névsor nem teljes, nem is lesz egyhamar az, még ha az összes vármegyei levéltárak armális-anyaga fölkerül is az O. L.-ba, akkor sem, az bizonyos; de ezen armálisok érvényességének mivoltát is kár feszegetni, mert azokat az

1606: 14. cikkelye bemutatási kötelezettsége nélkül is széltére kihirdették a vármegyék, a kihirdetéseket rájuk vezették és az impetratorokat nemeseknek elismerték; később családjaik utódai mindenkor nemesekül tekintettek, leszármazóik fölvettek a különböző nemesi összeírásokba, így az 1754/5-iki általános összeírások is.

A mi a Bocskay kancelláriájának magyar jellegű heraldikáját illeti, az el nem vitatható, tett legyen bár prágai idegen, avagy akár összittya a czimerfestője, mert épen a Bocskay-adta armálisok czimereiben szerepelnek tömegestül a magyar lovas katona, gyalog-hajdu és zászlót tartó vitéz, a mely czimeralakok csak néhány évtizeddel előbb kezdtek szórva nyosan feltűnni, főképen az erdélyi fejedelmi kancelláriából kikerült czimerekben, míg a Bocskay czimer adományainak már körülbelül $\frac{2}{3}$ -ad részét teszik az ilyenek.

A heraldikai czimer-leírások terminológiáján pedig valóban fölösleges volt fennakadni, mert hiszen nemcsak a «kezdő vagy műkedvelő» heraldikusok, hanem az elismert «czéhbeli» tekintélyek is nagyban és sokban eltérnek egymástól a czimer-leírások módja, szavai és a meghatározások formája tekintetében — (mindenik a maga nézetét vallván csalhatatlannak) — itt pedig a könnyebb megérthetésre kellett tekintettel lenni, a miben a tömörített mondatokat szerkesztő hivatásos leírók nem mindig tündökölnek.

A jelenetes czimerek, a czimer-szimbolika és egyebek szintén méltatlanul vannak kegyetlenül kivégezve K. n. által, valamint az ifju oroszánra is fölösleges haragudnia, mert hiszen a kölesériknek adományozott czimerben épen borzas sörényű «dühös» oroszánról van említés, a mi miatt legfeljebb néhai való Péchi Simon secretarius ural szállhatna porbe — bár sikertelenül.

Végül bármennyire «drága a nyomda-festék» — «Bocskay hadi népe» belekerült a «Turul»-ba is, épen azért, mert a háromszázados évfordulón megjelent füzet leginkább csak a hajdu-városokban vált elterjedtté, a hajduságról pedig összefoglaló külön munka, a Bocskay-armálisok, azok czimerei és épen az elismeréssel említett hajdu-családok adatai összegyűjtését föltüntetőleg nem jelent meg sehol, ezt pótolta a «Turul» közleménye, annyit adva közzé, a mennyit a folyóirat kerete megengedett, a szerző neve nélkül *Calamus dr.* aláírással.

Ezt a közlést K.-n. épen úgy félremagyarázta, mint a hogy nem értette meg a «Bocskay hadi népe» megjelenésének alkalmi célját. De azért az mégis megfelelt annak, a mit szerzője elérni kívánt általa: hogy maga a mai hajdu-nép is megismerje saját multját.

Calamus dr.

BALKÁNI (DÉLI-SZLÁV) ÉS MAGYAR CZIMEREK ÉS PECSÉTBELI EMLÉKEK.

(Oklevelek és egyéb források, Ulrich v. Reichenthal, Konrad v. Grünenberg czimeres gyűjteményei alapján.)

(Második, befejező közlemény.)

III. Hervoja herceg czimeres és pecsétbeli emlékei.

1. (Hrvatinić) Hervoja spalatoí herceg czimere.

A «Turul» 1892. évfolyamában közöltük (9. l. 2. sz.) a «Missale Glagoliticum»-ból Hervoja herceg czimerét. Nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni, csak röviden konstatáljuk, hogy e czimer ezüst pajzsfőben két vörös pólya, alatta vörös mezőben vassal pánczélozott, vaskesztyűs kar marokban balfelé vágó karddal, melyet balról ágaskodó, kettős farku, aranykőrű, vörös oroslán kísér, a csőrsisakon reczés takaró, sisakdisz: a pajzsmezőben látható kar, a sisakhoz erősített jelmondat a szalag felírása szerint:

arma · dñi chruve · duris · spalefi

Hervojának, mint *spalatoí hercegnek* a czimerét tünteti fel. A pajzsmezőben látható két czimeralak *egyikéről*: a kardot tartó karról azt véltük, hogy az a hűbéri viszonylatot fejezi ki. Bizonyítékul felhoztuk,¹ hogy Hervoja spalatoí érmeinek *egyik típusán* ugyancsak ez a közlötű két alakos czimer látható. Hervoja érmeinek egy másik típusán: sorjában, három liliummal megrakott (j. b.) pantallért illetőleg harántgerendát látunk, sisakdisze: a kardot tartó kar. Ez a második változat a bécsi udv. könyvtárban (Mss. 7683. tab. XXVIII) őrzött illyr czimerkönyvben, mint a Hrvatinić (Horvatinics) család czimere szerepel.² Már akkor is bizo-

¹ Turul i. h. 10. l.

² Turul i. h. 3. sz. a. közli e czimert, melynek színei: a mező *vörös*, a harántgerenda: *arany*, a liliumok színe *vörös*, a kereszt fenn s lenn: *ezüst*.

nyos kételyeink voltak, hogy az a liliumokkal megrakott pantallér, mely I. Tvrtko király pecsétje lovas alakjában, a czimertakarón, ha nem is a harántgerendán, de mellékelve fenn és lenn fordul elő, aligha lesz a Horvatinicsok *eredeti* czimere, de az érme s a czimeres könyv adatai megegyezvén, megmaradtunk ez állításnál.

Az oroslános alakkal azonban nem voltunk tisztában, nem is szóltunk róla idézett közleményünkben. Kutatásaink között azonban ráakadtunk Dobrakutyai *Nelepecz Pál* 1457. kelt oklevelére, melyben egy dobrakutyai birtokához tartozó praediumot a saját feleségének Annának 300 forintért zálogba ad. Ezen papir oklevelén Nelepecz Pál pecsétje elég tisztán kivehető alakjában maradt ránk.

Jelen tanulmányainkban (Turul XXV. 5. l.) kifejtettük, hogy a Dobrakutyai Nelepeczek a *Hrvatín* nemzetségének Szlavoniába szakadt hajtása s a szóban forgó Pál, D. Benedek fia.

2. A Hrvatínicsok nemzetségi czimere.

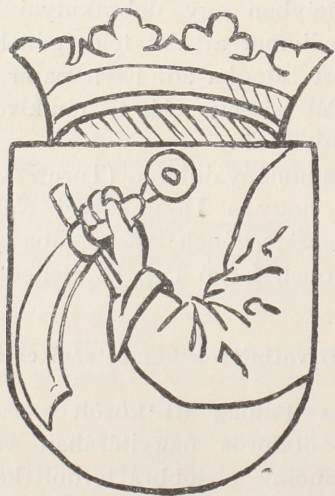
Nelepecz Pálnak itt közölt pecsété, mely az eredeti ötszörös nagyításában van feltüntetve, ugyancsak a jobbra fordult kettős farku oroslánt tünteti fel, mint a hogy az Hervoja hercegi czimerében látható. Ime világos tehát, hogy az oroslán a *Hrvatín* nemzetség *nemzetségi czimerét* tünteti elénk. E teljesen igazolt heraldikai ténykörülmenyvel szemben, mikép értelmezendő Hervoja pantalléros (harántgerendás) liliumokkal megrakott czimere, melyet ér-

mein látunk, annak feltevéses magyarázatába ezuttal nem bocsátkozunk. Van erre nézve is

többé-kevésbé elfogadható magyarázatunk, de erről majd más alkalommal számolunk be.

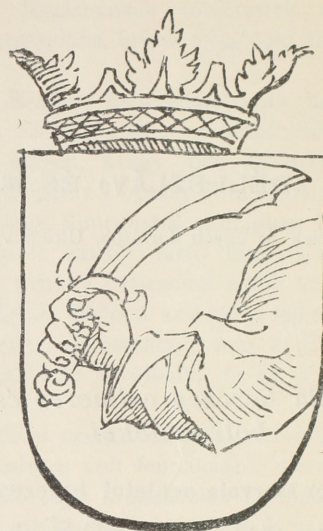
3. A kardos ezimer-változatok.

Vörös mezőben, balról jobbra szurásra emelt arany ruházatu kar, görbe szablyával lefelé döf. A pajzsot csipkézett, liliomos, nyilt korona fedí

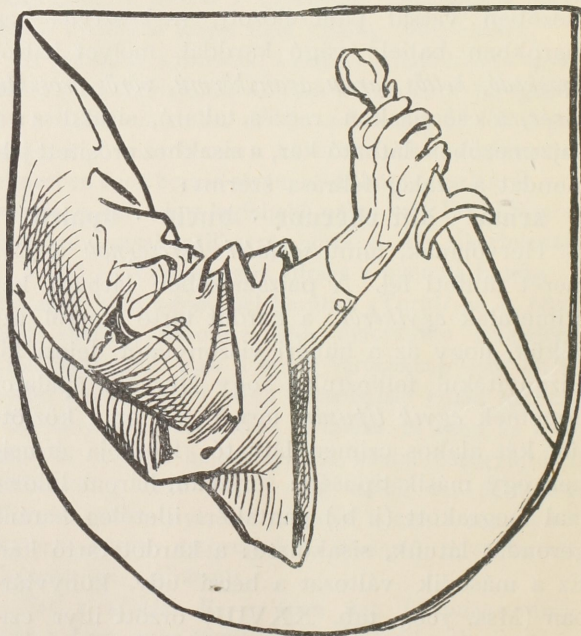
Aláírás: Das künigreich zu Cravatia.
Ulrich v. Reichenthal 1-ső kiadás fol. 170.

Vörös mezőben balról jobbra vágásra emelt arany ruházatu kar, görbe rövid szablyát tart. A pajzsot liliom szírmu, nyilt korona fedí.

Aláírás: «Das Künigreych zu Croatia»-val jezí.

Ulrich v. Reichenthal 2-ik kiad. fol. CXLII^b.

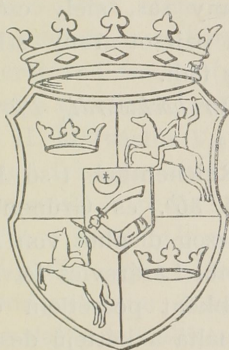
Vörös mezőben jobbról balra, szurásra emelt, arany-kék-fehér mezü kar, olasz formájú törrel lefelé döf.

Aláírás: Der kunig von Dalmacien.
K. Grüenberg fol. XXIV^b.

E három czimerből föltetszik, hogy ez a czimer — a spalato hercegi czimer — is szerepelt Konstancban. Reichenthal ábráinak «pontosságára» vall, hogy ugyanazt a czimert kétféleképp is ábrázolja. S hogy mennyire nem mehet forrásszámba a jelzés, annak az a bizonyossága, hogy Grünenberg a «horvát» czimerből 1483. már dalmát czimert hoz ki s a festő a maga izlése szerint megstilizálja a kar mezét. Mint adalékok azonban beleillenek a sorozatba e czimerek is.¹

IV. A Kosača (Koszacska-Vukcsics) család czimeres és pecsétbeli emlékei.

1. Katalin bosnyák királyné czimere.

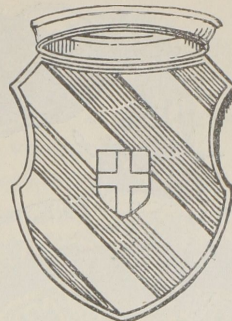

Czimer: Katalin bosnyák királynő római (Ara Coeli) siremlékén a nyugvó fejtől (a nézővel szemben) jobbra.

Négylet pajzs: 1. és 4. mezejében három szirmu nyílt liliomos korona (Bosznia u. n. királysági czimere), a 2. és 3. mezőben a Kotromanovics-féle lovas czimer, mely Erzsébet magyar királynő pecsétjén is előfordul. Szivpajzs: Hervoja spalato hercegi czimerének kardot tartó karja, fölötté félhold és csillag (a szlapon pénzeokról).

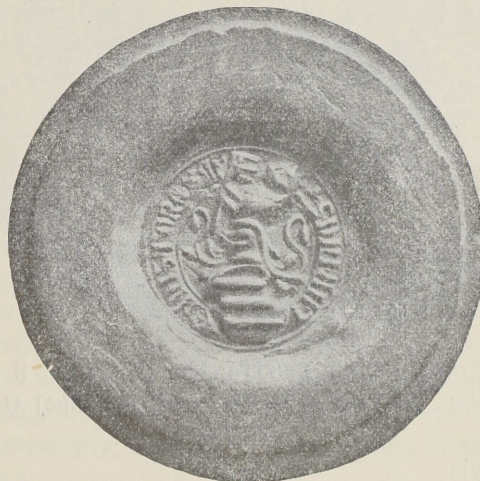
¹ A kardos czimerről s Hervoja egyéb helyütt közölt czimereiről I. Turul 1892. i. h. Osztoja kir. czimerében is előfordultak a kereszttecskék, Gelrenél azonban szintén az aranymarkolatu, hegyével lefelé irányzott kard fordul elő. Turul XXII. 12. A spalato Osztojánál jobb harántpályában csillag, félhold fordul elő, de ez nem vonatkozik a kir. családra.

2. Kosača-czimer Katalin bosnyák királyné siremlékén. 1478.

Czimer: Katalin bosnyák királynő római (Ara Coeli) siremlékén, a nyugvó fejtől (a nézővel szemben) balra.

3. Balsa Péter pecsétje. 1492.

Körirat: ✠ S DNI HUI... S Egyéb részét megfejteni nem tudjuk, szakértő barátaim már az ezredéves kiállítás alkalmával sem tudtak rajta eligazodni. ✠ S. Domini Huminis? Eddig biztos a legenda, a többi nem fejthető meg.

Átmérője: 2.9 cm.

Czimerkép: jobbradölt pajzsban három jobb haránt pólya. Sisakdisz növekvő jobbra fordult oroszlán két marokra három pólyás lobogót szorit.

Eredetije a bécsi cs. és kir. titkos levéltár állandó kiállításában látható, 1492-i, a horvát és tót rendek kiállította nagy békeoklevelen. Balsa Péter Koszacska László hg. (Turul 1907.) fia.

V. Szerb (rácz) czimerek és pecsétek.

1. Lázárevics István deszpota pecsétje.

Körirat: ✱ [вк хрѣ]та вѣа вѣоуѣ . н [хрѣ]-
стоуѣк . [векмк срѣ]jem н по[д]шн[арѣю] деспотѣ
стеф[анк]

vagyis

† [вк hris]ta b(o)ga bl(a)gové(ni) i [hri]stolub(ivi)
[vsémк] srb]jemк podunavijū despotк Stef[anк]

Magyar fordításban: † A Krisztus Istenben
hívó és Krisztust szerető az összes szerbek és
Podunavije (Dunamellék) deszpótája István.

Átmérő: 10 cm.

Eredetije: 1426. dec. 2. okl. Bécsi cs. és kir.
áll. lt. Közölve Magyarorsz. melléktart. okl. II.
LIII—LIV.

Pecsétkép: balradólt bal haránt pólyával osz-
tott három szegletű pajzs, alól-felül egy-egy há-
rom szirmu lilium. Sisakdisz: csöbörsisak, mely-
nek két oldalt lehulló, végein növénytörzsi or-
namentikába átmenő takarójába egy pár egymás-
felé forduló bölényszarv van illesztve. A bölény-
szarvak között: kiterjesztett szárnyú kétfejű sas.

2. A szerb deszpota czimere. 1415.

Cimerkép: vörös mezőben stilizált, koronát-
lan kétfejű arany sas, mely csőrében egy-egy
kürtöt tart. A pajzsot arany színű zöld bélésű
hercegi főveg fedi.

Alatta: «Der hochwürdig Fürst Hertzog Dis-
polt zu Ratzen».

Ulrich v. Reichenthal 1-ső kiad. fol. 108^b.
2-ik kiadás fol. 86^b. és Grünberg II. k. fol.
XI.VIII^b. «Herzog disphot von Raczen».

Kétségtelenül Lázárevics István deszpota czi-
mere, ki egyébként pecsétjein családi czimere
nélkül is használta a kétfejű deszpota sast.

3. A magyar-szerb (rácz) igényczimer. 1415.

Czimerkép: vörös mezőben balról jobbra for-
duló arany agyaru, fekete vadkanfő, tátott szá-

jába arany nyíl furódik. A pajzson liliom szirmu, nyílt korona.

Alatta: «Von dem aller Durchleuchtigsten Kayser von Sirffeÿ».

Ulrich v. Reichenthal 1-ső kiad. fol. 120^a; 2-ik kiad fol. 98^a. — K. v. Grünenberg III. fol. XXIX^b. «Das Kaisertum der Sirfie» azzal a változattal, hogy a nyíl hegye nem befelé, hanem kifelé látszik.

E czimer provenienciáját eleddig hiába kutattuk. Ismeretes, hogy a magyar birodalom szerbiai igényczimere azonos a föntebb közölt czimerrel. Ugyanigy ábrázolják a koronázás alkalmával a menetben vitt lobogón. (1655. évi zászló Bárczay i. m. 317. l.)

Érmeinken először II. Mátyás király koronázási érmén fordul elő (Veszerle Érmészeti Táblái CVI. tábla 5. rajz), utána II. Ferdinánd korában (rajza u. o. VIII. tábla 4. rajz). E rajzokban a czimer mellett az S betű is olvasható. Előfordul III. Ferdinánd érmein (u. o. IX. tábla 15. rajz). A királyi pecsétek galvanoplasztikai gyűjteményében II. Mátyástól V. Ferdinánd király koráig a nagy felségpecséteken szerepe van a vadkanfős czimernek és pedig különféle változatokban, részint a többi igényczimer sorában elhelyezve, vagy pedig egy pajzsban egyesítve, mint V. Ferdinánd pecsétein. Alkalmazást nyert e czimer a könyvalakban kiállított és kiválóan diszes formában kiadott magyar nemesi czimeres levelek czimerlapjain is, a hol a czimerpajzsot körülvevő architektonikus vagy stilizált diszítésen nyertek a melléktartományok czimerei elhelyezést. Kétségtelen, hogy e czimer régibb eredetű s a XV. században már ismert volt.

Annyit tudunk róla, hogy 1415-ben Konstanban, mint *szerb* czimer szerepel. Természetes, hogy a szerb császársághoz nincs köze, 1415-ben nem is létezvén szerb czárság. Bizonyos, hogy valamely a magyar koronával relációban állott szerb főcsalád czimerét példázza, de melyikét?

Reichenthal 1415. jan. kelettel (47. l.) írja: «Be vonultak Vitold, Litvánia herczegének, *Rascia herczegének, a deszpót urnak* «von dem Damenmür (?)», Nagy- és Kis-Oláhország, két Törökországból való királynak s Fehér-Oroszország herczegének küldöttségei 180 lóval Reich János házába «in

der St. Paulgasse. Többségök pogány, néhányan schismaticusok s egy-két mohamedán van köztök.»

Ez a deszpota, s Rascia = Rácország hercege nem lehet más, mint *Lázárevics* (Lázár († 1389.) fia) *István*, kivel Zsigmond király 1411 óta barátságos viszonyban állott. Ámde Lázárevics István deszpótának — ki a Grbljanović Hrbljanović családból származott — a *családi* czimere teljesen elüt a föntebb vadkanos czimertől. Föltétlenül bizonyos tehát, hogy a fönt közölt czimer nem lehet a Lázárevics Istváné.

Reichenthal feljegyzései a keleti «potentátokat» illetőleg még zavarosabbak, mint a szomszéd hatalmasságok jelzései. «Törökországból — így ír a 159. l. — három király jött, meg egy császár, valamint Rascia hercege.

Ezek részben a zsidókkal, részben a görögökkel tartanak, (t. i. a hitöket illetőleg), de azért sem nem görögök, sem nem zsidók s egy patriárkájok van Konstantinápolyban. (Most már a skizmatikusokra, vagy az örményekre illik-e az a leírás?!) Európa — ekként folytatja — az a föld, a melynek mi vagyunk lakói, kezdődik Smolensknél Fehér-Oroszországban s Törökországon «ze Sannow?» magában foglalja a litván herczegséget, Lengyelországot, Slavoniát, Magyarországot, Morvát, Csehországot, a római birodalmat s azokat a királyokat és országokat, a melyek a római koronához tartoznak, ezek nagyobb részt keresztények, de van sok nem keresztény is bennök, mint a minő Bosznia királya.»

Természetes, hogy ez a statisztiko-földrajzi magyarázat sem nem jobb, sem nem rosszabb a feljegyzési ösztönüket követő középkori krónikások hasonlónemű állításainál. Az egyes kalauzok és tolmácsok beszédjéből állította össze ezt a mondását is R. Egyet mellesleg meg kell jegyeznünk, hogy Reichenthal Szlavonia «Schlafonia» alatt az északi szlávokat érti. Előadván ugyanis — 183. l. — hogy ezen a zsinaton» a latin a közös nyelv, de beszélnek a szlavoniai nyelvet, a hol Lengyel-, Cseh- és a többi ország fekszik aztán dalmát és bosnyák nyelven a Bosnyák királyságbeliek («lingua Dalmatia et Wossania regnorum Wossie»), de ez különbözik a szlavontól magyarul stb.»

* * *

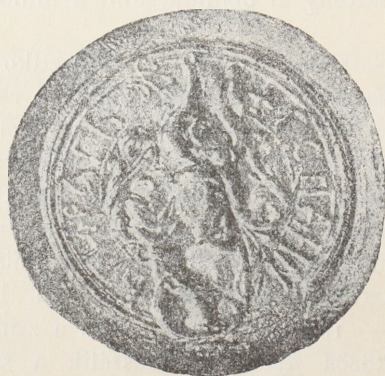
Nem mint rácz czimert, de formailag s esetleges analogonként kell méltatnunk egy boszniai siremléket. *Doljni Bakići*-ban, (tuzlai kerület Eladanji járás) Olovo mellett egy 2'5 m. szépen

Dónji-Bakići sírkő.

ékitett magas pyramisszerű kőobeliszken látható sisakdiszként egy vaddisznó fej, mely esetleg vaddisznó-fej is lehet, de sárkányt is példázhat. Nem hisszük, hogy a ráczországi — magyar igényü — vadkan czimernek ez emlékkövhöz köze volna, még a sárkányrendre sem következtünk, de közöljük, mint bosnyák czimeres emléket. (Wiss. Mitth. III. 414.) A vadkanfős czimer tehát ezentul is megmarad nyílt kérdésnek.

4. Brankovics György és János deszpoták pecségei. 1479.

a) Körirat: ✠ госдинъ гюрѣгъ (Gospodin Gjurago, György úr)
Átmérő: 3'5 cm.
Alak: Bikafő, sisakdisz két szarv között (elmosódva) a deszpotaságot jelző kétfejű sas.

b) Körirat: ✠ госдинъ ѡваннъ (Gospodin Gjorge)

Átmérő: 3'7 cm.

Alak: ugyanaz, mint fönt.

Eredetije egy 1479. kelt hártyaoklevélen függ: Bécs. cs. és kir. titk. és állami ltár. Inner-Österreich. (Wiss. Mitth. aus BH. III. 357. 1.)

Ugyanezt a czimert használta Brankovics György, a két fentebb közölt pecsét tulajdonosának nagyatyja, a híres nagy deszpot. Brankovics György két gyűrűs pecsétjét (jobbra néző csörsisak, melynek takarójához jobbról balról egy-egy bölényszarv illeszkedik) a Kállay lev. 1435. és 1450. okleveleiről közöltük Magyarorsz. mellék-tart. oklev. II. köt. LIV. lapján.

5. Ozv. Brankovics Istvánné pecsége. 1479.

Körirat: ✠ де[спотница] ангелина (Despotica Angelina.)

Átmérő: 3'9 cm.

Alak: balra fordult, kiterjesztett szárnyu egy-fejű sas.

Brankovics Istvánné Angelina deszpotné Georgios Arianites Komnen *Topia* Golem albán főembernek volt a leánya s atyafiságban állott a Komnenekkel.

* * *

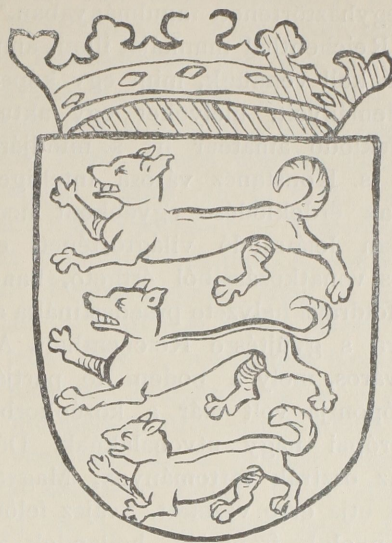
A XV. századbeli szerb, kétségtelenül igazolt pecsétek, illetőleg czimerek azt a tanulságot szolgáltatják, hogy 1389 után Szerbia, illetőleg Rácország deszpotái családi czimerükkel kapcsolatban használták a deszpotasági régi bizantin császári jog szerinti czimert, a kétfejű sast. Ezt a kétfejű sast adoptálta a mai Szerbia is.

Midőn az 1896-iki millenárius körmenetnél a koronázási zászlók között a Szerbiát példázó zászlót vitték, tiltakozás történt Belgrádban, mintha ez a zászló Szerbia függetlenségének prejudikálna. A mint azonban a vadkanos szerbiai igényczimer magyarozatából látható, itt egy még meg nem magyarozott provenienciájú czimerről van szó, melyet a magyar közjog mint emlékczimert recipiált. Más állam függetlenségét ez emlékczimer egyáltalán nem sértheti, mert hiszen a mai szerb állam czimere egészen más, a mint hogy ez igényczimer nem is vonatkozhatik a mai Szerbiára, mert a régi czimer részint a tengermelléki, részint az ó-szerbiai, Raska folyómenti területre vonatkozott és tisztára a magyar király illető czimének jelvényben való kifejezése. E jelvény használata egyáltalán nem prejudikálhat a mai Szerbiának, melyet Ausztria-Magyarország tehát Ausztria és Magyarország együttesen elsőül ismert el független királyságnak. A mi impresszióink szerint olyan dolog ez, mint a mikor valaki régi családi kincstárában egy-egy értékes gombot talál, a melynek már rég nincs meg a mentéje, azt sem tudja, hogy melyiken volt, hanem családja iránti pietásból nem hányja el ezt az ékszert. Úgy vagyunk mi az igény-czimerekkel is, történeti emlékek, melyek a köztudatban élnek, tehát megbecsüljük.

Ezen igény-czimerek mellett vannak még teljesen ismeretlen eredetű oly czimerek, melyeket valamikor bizonyos vonatkozásokkal használtak, de már ma még annyira sem fejthetők meg, mint az előbb jeleztük vadkanos rác czimer. Ilyen az úgynevezett szlavonai czimer.

Ezüst mezőben balról jobbra futó veres színű

három kutya egymás felett; felül nyílt lilimos korona.

Aláírás: Von dem Edlen künig von Schlafanien. Ulr. v. Reichenthal. I. kiadás 120^a. II. kiad. 98^a.

Természetes, hogy ez a czimer nem az 1494-ben regnummá lett Szlavonia czimere. Tudjuk, hogy Szlavonia nyestje már a régi báni pénzekben is rajta volt. A XV. század végén fejlődésnek indult illyrizmus és ennek nyomán azután a XVIII. századbeli horvát és szerb czimeres könyvek szintén felvették e három kutyás czimert, de majd Bulgáriáénak majd egy más tartományénak mondják. Mindez azonban csak a heraldika legendáris, források nélkül dolgozó ködképei közé tartozik.

VI.

Magyar vonatkozású czimerek Reichenthal Ulrik és Grünenberg Konrád czimeres gyűjteményéhez.

Mindjárt előljáróban hangsúlyozzuk, hogy nem célunk a magyarság szereplését a konstanci zsinaton *tüzetesen* tárgyalni. Csak annyiban térünk ki egyes köztörténeti részletekre, a mennyiben Reichenthal Ulrik krónikájának heraldikai adataival összefüggnek, vagy azoknak hátterét alkotják. A zsinat hungaricumainak lehető földterítése a nyugati nagy egyházszakadás magyar történetirójára: Áldásy Antalra vár. Eleddig még mindig Karácsonyi János érteke-

zése¹ a legjobb kalauz a konstanci magyarság jelenléti lajstromát illetőleg, őt követi Fraknói V. is nagy egyháztörténeti tanulmányában.²

A mi Reichenthal munkáját illeti, annak adatait olybá kell vennünk, mint egy képes folyóirat közleményeit, melyeket egy aktualitások iránt érdeklődő amateur irt s mindjárt illusztráltatott is. Konstancz városa intelligens polgárságának érdeklődése egyébként nemcsak a városukban lejátszódó világtörténeti esemény változatos vonatkozásaiból érthető, hanem már a város földrajzi helyzete praedestinálta az efajta naplózásra s gyűjtésre Reichenthalt. A Rajna melléki város, mely a bodeni tó partján terül el, csomópontja volt már a középkorban is a közép-európai nagy utvonalaknak. Délnémetország, az osztrák tartományok, Magyarország s a kelet utja erre vezetett. Svájcz felől az olaszok, spanyolok, francziák, hollandok aránylag könnyen megközelíthették a várost, melynek lakosai megszokták az idegenforgalmat, s olyan a milyen érzék fejlődött ki náluk a külföldi sajátosságok megfigyelése iránt. A napi krónikásnak, vagyis zurnalisztának alapvető jellemvonása a kíváncsiság, tehát a másokkal való törődés. Reichenthal kíváncsiságát felkeltette a sok elütő öltözetű idegen, fegyvereik, czimereik, nyelvök, szokásaik — nem tanulmányozása, de kitudakolása szinte magától értetődik. Forrásait ott s onnan vette, a hol találta: az utcán a szolgálától, kiket tolmács utján kérdezett ki gazdáik felől, az egyes urak és papok kíséretében is akadt németül, vagy latinul értő ember s a tanácsbeliek is elősegítették czélzatait. A mit szemmel látott, füllel hallott, leírta s megillusztrálva egymáshoz füzte, nem tekintvén, hogy egyik tudósítás ellene mond-e a másiknak. Nagyot téved, a ki e tudósításokban pontosságot feltételez s tárt kaput tör be, ha a középkor földrajzi s ethnographiai naivitásain elszörnyükdök. A feljegyzések nem kronológiai rendben, hanem azonmód következnek, a mint a feljegyző keze ügyébe estek.

Kezdjük a királyon.

Zsigmond király «római király, Magyar-

¹ Magyarország és a nyugati nagy egyházzsakadás. Felavató ért. 1885. 60 s kk. II.

² Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent székkel. I. 330 s kk. II.

ország királya, később Csehország királya lett, s egyuttal birta a dalmát és horvát királyságot is — melyek még legnagyobb részt pogányok¹ — s a brandenburgi örgrófságot» (17. lap.) — 1415. karácsony éjjelén² két órával éjfél után, kora hajnalban érkezett Überlingenből Konstanczba.³ Együtt vele érkezék felesége Borbála asszony, római királynő, született Czilli grófnő és kíséretében Erzsébet asszony Bosznia királynéja. A hajókról a tanácsházba mentek s ott körülbelül egy óráig melegeđtek. Három óra tájban a konstanciak egy-egy, négy ember hordozta aranyos mennyezetet bocsátottak a király s a két királyné rendelkezésére s ekkép vonult a menet a székes-egyházba. (35. l.)

A király s a két királyné «a lajtorjáról» nevezett házban lakott. Innen december 28-án Petershausenbe⁴ mentek a kolostorba, a hol bizonyos ideig maradtak. Ennek az volt az oka, hogy a magyarokat nem igen akarta megférhetlenségök miatt a városban hagyni. De egyelőre nem fékezhetette meg őket, mint a hogy később aztán sikerült. Azt hitték (t. i. a magyarok), hogy a saját hazájokban vannak, a mit azonban a svábok és németek nem akartak tűnri.

Zsigmond király körülbelől négy hétig maradt a magyarok közt Petershausenben s aztán ott hagyván őket ismét a városba vonult. Elmenetele után a magyarság sokfélekép rendetlenkedett. De nem jól jártak, mert a petershauseniek, ha csoportosulás vagy láрма támadt, nekiestek a magyaroknak s megfenyítették őket. A király ekkor a Münstergasse «Friburger Hof» épületében lakott, a két királyné a szövetségi bíró szomszédos házában vett szállást. (37. l.) Hogy ezek a magyar duhajkodások mi-ben állottak, nem igen tudjuk, de sejtjük, hogy afféle san-galleni Ekkehard beszélte boros jele-
netek s nyomukban a német családi élet meg-

¹ Ebben a fogalmazásban hibás, mert elnézve egy-némely Spalato környékebeli bogumiltól s a déldalmát orthodoxoktól, a lakosság legnagyobb részt róm. kath. volt mai számítás szerint.

² 1414. decz. 24., illetőleg 25., mert az új év decz. 24. kezdődött.

³ 1¹/₄ órai gőzhajóút ma. Vontatott hajókon érkezett Zsigmond is.

⁴ Konstancz elővárosa a Rajna jobb partján. Ma egyesítve Seehausennel, többnyire kaszárnyák vannak benne.

zavarására irányzott próbálgatások lehettek. Efféle gyöngéje egyébként Zsigmond királynak is volt. Mielőtt Konstanczba érkezett, Bernben a város a «nyilvános házat» (Frowenhus) ingyen bocsátotta a király, a kíséretében levő szavojai herczeg s az urak rendelkezésére.¹ Ugyanekkor a város megvendégelvén a királyt, a város ezüstjét akarták az asztalra tenni. Ekkor így szólt a király udvarmestere: «Nein die Beheim mügent nit one steln sin; es wurde bald ver stoln.» Tehát a király, a szavojai herczeg s a montferrati örgróf egy pohárból ittak.² Ilyen anekdotikus jellegű dolgot eleget találunk, a mivel ugyan nem akarjuk konstanci magyarjaink erkölcsseit mentegezni, de érthető, hogy az a sok lovas oda szállásolva a polgárok közé, nem a «nyárs végéről» látta a világot. Szóval Konstanczban félték a «huszároktól».

A magyarság apránként, de folyton gyülekezett. Magával a királylyal nagy kíséret jött. Az urak közül: Scolari Fülöp *Ozorai* Pipo, «kinek országa Kis Oláhországgal és Erdélylyel határos» (Temes) 1415. jan. 12. érkezett 150 lóval s három szekérral. Petershausenbe szállott, a hidtól balra eső Breitensteinházba.

Azután jött Lévai *Cseh Péter* főlovászmesterrel, a ki szlapon földön birtokos s Berzencht és «Kapelstein»-t (?) birja, 80 lóval s két kocsiával, Jacob von Ulm házába szállt.³ (37—8. l.)

Febr. 12-én bevonult egy magyar érsek, *János* Esztergomból és pedig 160 lóval a Petershauseni kolostorba szállt, kíséretében volt egy másik magyar érsek: *András* Kalocsáról, 18 lóval s ez a Specker házába «az óriáshoz» (zum Riesen) szállott. (46. l.)

E följegyzés szerint *Kanizsay* János eszter-

¹ Kleinere vor 1420. verfasste Chronik an Konrad Justinger unter dem Namen «Anonymus.» A berni kanton lt.

² U. o.

³ Karácsonyi i. m. 64 l. más forrás alapján Lévai Cseh Péternek csak 36 főnyi kíséretéről emlékezik. Ozorai Pipo kísérete más forrás szerint 60 ember u. o. Az egyes jegyzékek számbeli eltérése könnyen megmagyarázható. Az elszállásoló mesternél előre bejelentettek p. o. 150 embert s tényleg megérkezett 60, lehet, hogy elmaradoztak útközben, vagy bajok történt, vagy el sem indult annyi. Egyik tudósító aztán mint Reichenthal — a bejelentett 150 embert jegyzi fel, a másik 60-at. Főlölesleges munka különben e folyton változó beszállásolásoknál pontos számokat keresni.

gomi érsekről és *De Benzis* András kalocsai érsekről van szó. Már Karácsonyi János világosan bebizonyította, hogy Kanizsay János 1415-ben Konstanczban nem volt jelen.¹ Menyire zavaros Reichenthal feljegyzési könyve, arra éppen ez a feljegyzés a bizonyosság. Miután 1415. febr. 12-ről keltezi föntebb idézett híret, három lappal odább (49. l.) 1415. febr. 4-iki kelet alatt írja: «Bevonult az esztergomi érsek is 300-ad magával s két püspök, sok vitézzel és szolgálval. Petershausenbe szállt a mezitlábás barátokhoz — a hol már *előbb is* lakott. Ugyanaz nap — tehát febr. 4. vonult be a hatalmas Pipo ur 160 lovassal Magyarországból s a Petershauseni hid melletti Breitenstein-házba szállott.» Kétszer vonultatja be a primást Konstanczba különböző kelettel s Ozorai Pipót először jan. 12-én (37—8. l.) 150, majd febr. 4-én 160 lovassal. Ezekből az ellentmondó hírlélesekben csak az lehet igaz, hogy *Ozorai Pipo* bevonult, mely napon, az mellékes. Főlölesleges dolog volna e konfuzus feljegyzéseket bővebben elemezni s esetleg föltételezni, hogy nem Kanizsay János érsek, hanem János esztergomi nagyprépost, római birodalmi alkanczellár *jöhetett* Konstanczba 1415. elején, mert az tényleg ott is volt. *Kanizsay* János Konstanczba érkezéséről ugyanis — egyéb forrásokon kívül² — maga Reichenthal ad részletes, ez esetben igaz tudósítást, mondván: «1417. feb. 3. szt. Balázs napján vecsernye után bevonult az esztergomi érsek Magyarországból. Püspöksége — valamint suffraganusaié — részben Szlavoniára is kiterjed. Az Erdélylyel, Oláhországgal s Törökországgal határos kalocsai érsekséget letudva, ez az érsekség az egyetlen Magyarországban. Számos püspök és világi főur lovagolt eléje. A Rajna várkapujához lovagolt, nyolcz fedett szekérral és 400 lovassal. Urunk, a király is eléje lovagolt s a városon végig vonult Petershausenbe.» (99. l.)³

Zsigmond király s felesége konstanci tar-

¹ I. m. 67. l.

² Karácsonyi i. m. 67—8. ll.

³ Arra a körülményre, hogy Magyarország a konstanci zsinaton miért soroztatott a germanikus földrajzi egységhez (egyetemben Lengyelországgal, Törökországgal, Svéd-, Norvég-Dánországgal, Oroszországgal, Reichenthal 50., 154., 162.) Karácsonyi azt az okot hozza fel, hogy 1414. végéig csak kevés magyar volt Konstanczban s

tózkodásának további részletei — a mennyiben a nyilvánosság előtt folytak le — megfelelnek a tényállásnak. Így 1415. ápr. 26., midőn nagy körmenetet tartottak — írja a 72. l., «Urunk a király, felesége, meg a bosnyák királyné, valamint az összes világi fejedelmek és urak a pap-ság után sorakozva» vettek abban részt. Ugyancsak az 1415. jun. 30. urnapi körmenet alkal-mával, a király s az említett kíséret ugyanazon rendben következtek. (74. l.)

Valószínű, hogy Reichenthal 1415. jul. 16. maga látta, a mint «reggel a királyné, a bosnyák királyné, udvarmestere s hölgyei társaságában hajóval leutazott Konstanczból Schaffhausenbe.» (82. l.)

Két évvel később — 1417. jun. 26. (109. l.) — látta, a mint a király «a nem nemes magyaroknak hűbéreket adott, ezeknek, mielőtt a király színe elé bocsátatnak, tyukokat, tojást, pávákat, viaszt, borsot, vagy egyéb ajándékokat kell adni.»

Ezután egy metszet illusztrálja a jelenetet. Trónusán ül a király, előtte térden állva — schematicice ábrázolt — pórok nyujtják át neki az említetteket.

Valószínűleg kir. jobbágyok küldöttségéről van szó. Reichenthal egyéb okoskodása a saját képzelő tehetségének hajtása.

Ép ily pontatlan 1417. decz. 30. keltezett följegyzése. «Egy csütörtöki, Szilveszter előtti napon — írja a 132. l. — meghalt a tisztelendő Zsigmond ur, főkancellár, a római birodalom kancellárja s temetésén részt vettek az összes egyházi és világi fejedelmek, valamint a magyar urak.» «A kancellár szolgálói pedig — írja 1418. jan. 12., 134. l. — nagy sirással és jajgatással valának urok halála miatt, mint az Magyarországon még szokás.» (Tehát náluk nem.)

Mig e feljegyzésében Zsigmondot megteszi főkancellárnak, sőt a német birodalom kancellárjának, 1415. jan. 18. — 43. l., János mainzi vál. fejedelmet helyesen nevezi a római

ezek — egy lévén az uralkodójok — a szomszéd német nemzethez csatlakoztak. Karácsonyi i. m. 67. l. Fraknói a földrajzi helyzetet s az uralkodó közösségét hozza fel, tehát ugyanazt mondja. I. m. 332. l. Valami nagy földrajzi logika nem észlelhető a felosztásban, mert p. o. az olasz nemzethez tartozott Bosznia is, «melyben nem sok a keresztény.» Bármilyen ok lett légyen e felosztás alapja, a magyarság azért tényleg mégis külön szervezkedett s összetartott.

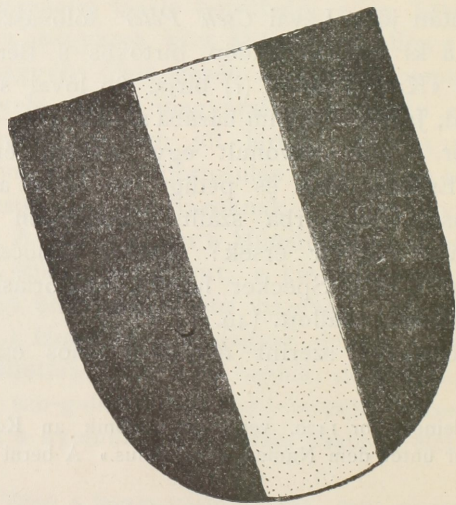
birodalom első főkancellárjának, de ezenfelül még Magyarországra is kiterjeszti e méltóságát (oberster Erzkanzler des Röm. Reiches, aller deutschen Lande, Ungarns, Böhmens und ganz Germanien). Nem kell hosszabban czáfolgatni Richenthalt, csakis jellemzésül hoztuk fel.

Utoljára 1418. márcz. 7-én említi a magyarokat, (137—8. l.) kiknek Zsigmond király mindig akkor vette hasznát, ha tenni kellett. Velök őriztette a fogolyként tartott XXII. János pápát,¹ de ha kellemetlenkedni kellett egyébként is, hű magyarjait vezényelte ki. Petershausenben tartván udvart, arra kérte az apátot, hogy engedje meg erdeiben a favágatást. «Az apát megtagadta, mire a király magyarjait küldte erdeibe s ezek aztán vágták a fát, akár tetszett az apátnak, akár nem.»²

Ennyi az u. n. historicum Reichenthal krónikájában.

Ehhez csatoljuk a krónikájában foglalt címereket betűsorban. Heraldikai tudásunk — újból hangsúlyozzuk — e közleménnyel csak statistice bővül, de ez a szempont is igazolja a címerek reprodukcióját.

I. Albeni János czimere.

Feketében arany czölöp. Konrad von Grönenberg fol. LXIX.

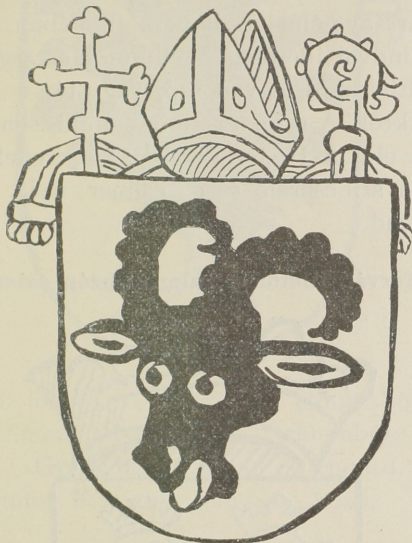
¹ Karácsonyi i. m. 68.

² Hogy mily nagy számban voltak Konstanczban a magyarok, mi sem mutatja jobban, minthogy XXIII. János pápa maga is magyar öltözetben szökött meg. «In habitu transformato, ad similitudinem unius balisterii Ungarie», mondja Guillaume de la Tour krónikájában. Idézve Valois: La France et le grand schisme d'occident. IV. köt. 532. l.

Aláírása: Von der Albin Erbtruchsess zur Salzburg.

A konstanci zsinaton jelen volt Albeni János horvát és dalmát bán. Ulrich von Reichenthal (fol. 187.) így említi: Herzog Johannes zu Alban und Hauptmann zu Dalmatia. Czimere feketében arany balharánt pólya. E címer egyébként Albeni Henrik kolozs-monostori apáttal hozható kapcsolatba.

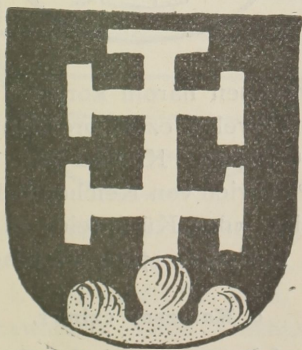
2. De Benzis András kalocsai érsek czimere.

Aranyban jobbra forduló, piros fülü, fekete kőszáli kecskefej. Ulrich von Reichenthal I. kiad. fol. 124^a; II. kiad. fol. 101^b.

Aláírása: «... Andreas erzbischoff czu Colocens in Vngern...»

3. Budavár czimere.

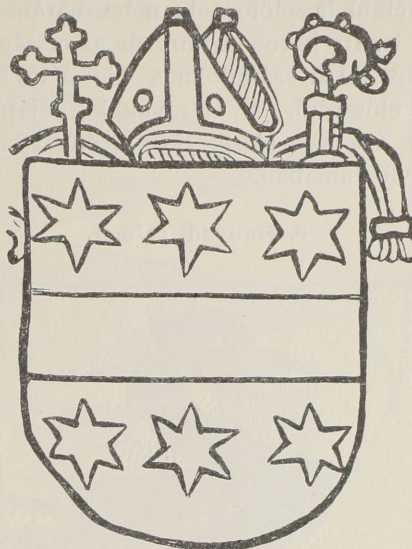

Feketében arany hármás halom középső ormán álló mankósvégű ezüst kettős kereszt. Konrad von Grünenberg fol. XVI.

Aláírása: die burg zu Offen in Vngern.

A magyar királyi kettős keresztet Grünenberg valamelyes vonatkozásában tévesen vonatkoztatja Budavárára.

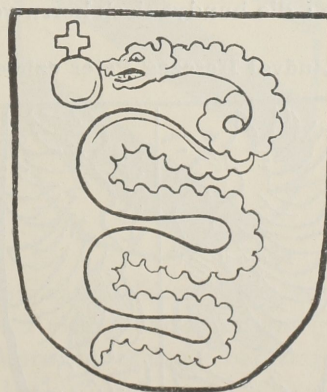
4. De Reate Antal ragusai püspök czimere.

Kékkel vágott sárga (arany) pajzs felső és alsó mezejében három-három egymás mellett elhelyezett hatágu kék csillag. Ulrich von Reichenthal I. kiad. fol. 124^a; II. kiad. fol. 101^b.

Aláírása: «... Anthonius erzbischoff zu Ragusin in Dalmacia...»

5. Garay Miklós czimere.

Kék mezőben czölöp mentén állított, jobbfelé forduló, tekergő sárga kigyó, szájában országalmát tartva. Ulrich von Reichenthal, I. kiad. fol. 186^a; II. kiad. fol. 158^b.

Aláírása : Graff Nicolaus graszgraf zu Vngern der naterspan.

Konrad von Grünenbergnél II. fol. LXIII. «Grossgrauff von Vngern» aláírással.

A Garay-család kigyója «de novo» adományozott czimeralak. Koronázatlanul és az országalma nélkül is előfordul, néha harántos helyzetben is. Itt koronázatlan, de az országalmáját tartja. A XIV. században a kigyó több gyűrűben is előfordul. A Garayak kigyójáról l. különben Csoma József közleményét a Turul XX. évfolyamában.

6. Hunyadi czimer.

Aranyban jobbra forduló, piros (?) gyűrűt tartó fekete holló. Konrad von Grünenberg, fol. CXIII. Aláírása : die hundyanisch herrn von Vngern.

7. Lindvai Herczeg Péter czimere.

Ezüsttel és kézzel hasított mezőben szincserelő sas. Sisakdísz ezüst-veres koczkás kari

más süvegen három strucz toll. Aláírása : Herzog Peter von Lindwach von Ungern. Ulrich von Reichental I. kiad. fol. 185^b; II. kiad. fol. 158^a. Konrad von Grünenberg, Der Herczog von Limppeich in Ungarn felirattal II. f. 56. Grünenberg ezenfelül ugyanott ezüsttel és vörössel hasított pajzsban szincserelő sasos czimert közöl «Herczog Eberhart von der Weiden in Vngern» felirattal. Sisakdísz kék-fehérrrel hasított sas szárny között ezüst sasnyak.

Ismeretlen *hercegekről* itt nem lehet szó — mint Bárczay vélni látszik heraldikájában, 465 l. — vagy Lindvai illetőleg Szekcsői Herczeg Péterről és Eberhardról van szó, vagy tán a Lindvai Bánffyokról. A czimer — mondanunk sem kell — teljesen elüt a Héder nembeli Herczgekétől és így ez a szincserelő sasos czimer nyílt kérdésnek marad.

8. Horvát- illetőleg Dalmátország czimere.

Vörös mezőben három koronás, jobbra forduló, kiöltött nyelvű ezüst oroszlánfej. Aláírás : Kung von Croacien. Konrad von Grünenberg, fol. XXIII^b. Ulrich von Reichenthalnál ugyanez a czimer mint «das Königreich zu Talmacien» szerepel. I. kiad. fol. 170^a; II. kiad. fol. 142^b.

9. Kanizsay czimer.

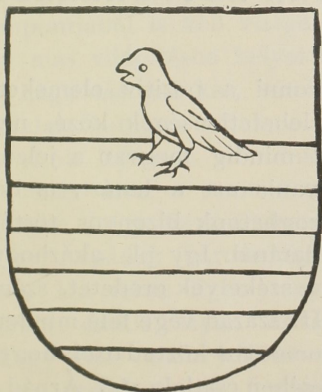
Ezüstben fekete szárnyal tetézt saskarom. Aláírás : Strigoniensis nennt man von Granen in Ungern mit hundert und XXVI. Ulrich von Reichenthalnál I. kiadás, fol. 124^b; II. kiadás,

fol. 102^a. Ugyanezt a czimert Reichenthal másodszer «Graff Johannes von Canisa in Vnger, des erzbischoff zu Gran Vetter», tehát Kanizsay János czimere gyanánt közli I. kiad. fol. 184^b;

II. kiad. fol. 157^a, tehát az előbb közlött az érsek czimere. Konrad von Grünenberg II. fol. LXVIII. «Grauf von Canisse in vngern, Stiffter des Bistums Kanisse» felirással közli.

10. Korbáviai Gusicsook czimere.

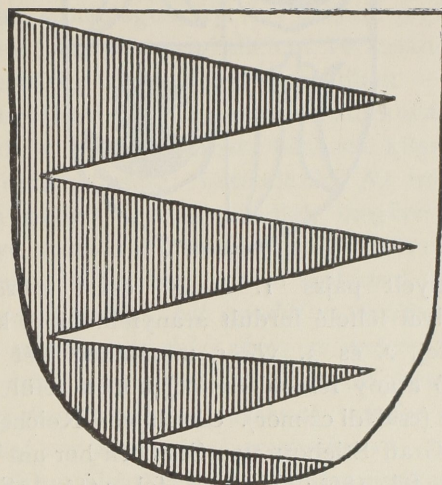

Hatszor ezüst-vörössel vágott pajzs, a vörös pajzsfőben jobbra forduló fehér lúd. Ulrich von Reichenthal I. kiad. 189^b; II. kiad. 162^a. Graff Jörg von Krawaczen, Graf Thomas von Krawaczen, Graf Albrecht von Krawaczen czimere gyanánt közli. Konrad von Grünenbergnél II. fol. LXVIII. «Grauff von Krawatten.»

Korbáviai Károlyt 1422-ben találjuk Zsig-

mond kíséretében (L. Eberhard von Windecke 151. l.) Reichenthal szerint György, Tamás és Albert grófokról van szó, de meglehet, hogy e collectiv név «Krawaczen» alatt esetleg más horvát (nem Gusicso) család is lappanghat.

11. Maróthy czimer.

Ezüstben három baloldali piros ék (Guthkeled-nemzetség czimere). Konrad von Grünenberg fol. CXVIII: «herrn von Marrot» aláírással.

12. Scolari Fülöp, Ozorai Pipo czimere.

Aranyban három fekete jobb haránt pólya. Ulrich von Reichenthalnál «Pypo graf Thensiedis von Mora hinder den Sibenbürgen» I. kiad. fol. 186^a; II. kiad. fol. 158^b. Konrad von Grünenberg fol. LXVIII. «Pippo grauff zur Thamasidis vnd och genempt von Mora, her zur Ossara hinder den Sibenbürgen» felirással ugyanezt a czimert, de fekete-ezüst harántpólyákkal közli.

A konstanci zsinaton Filippo Scolari, Ozorai

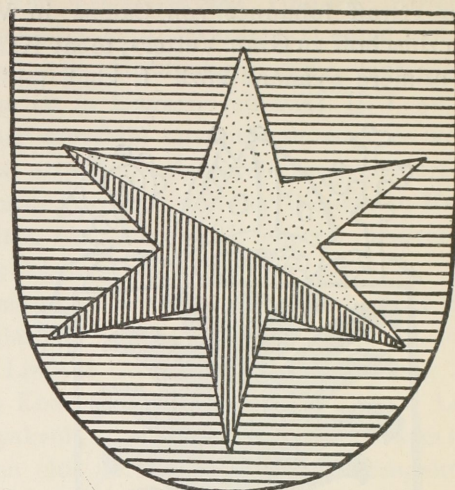
Pipon kívül még a testvére Scolari András váradi püspök is jelen volt.

13. Stibor erdélyi vajda czimere.

Négyelt pajzs 1. és 4. ezüst mezejében szárvaival felfelé fordult aranyfélholdból kinövő farkasfej, 2. és 3. vörös mezejében két kifelé forduló arany félhold (szarv) között felül arany kereszt (családi czimer). Ulrich von Reichenthalnál: «Graff Stieborn von Stieborn her am Wag» I. kiad. fol. 186^a; II. kiad. fol. 158^a. «Stiebor graf zu Stieborn von Plontag und Wayden im sybenbürgen» felirattal.

14. Szentgyörgyi czimer.

Kék mezőben jobb haránt választéku hatágu arany-veres csillag. Konrad von Grünenberg fol. LXIII. «Grauff von Bössingen zur altemburg in Ungarn» aláírással. A Szentgyörgyi grófok czimerének egy változata. Egyéb változatai egyebek között felsorolva Bárczay: A heraldika kézikönyve II. és 143. ll.

THALLÓCZY LAJOS.

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Ötödik közlemény.)

V.

Nagy a különbség hagyomány, monda és a krónikairó meséje közt. Karácsonyi úr nem tart mértéket a köztük levő határ megvonásában, a mi aztán lépten-nyomon félreismerteti vele a tulajdonképeni mese, meg a hagyomány természetét s a krónikások ferdítéseire és mesélő kedvére vezetett vele vissza olyan dolgokat, a mik egészen másféle forrásból fakadnak, másféle módot kíván meg tehát méltatásuk és elbírálásuk is, mint a mikor pusztán a krónikás egyéni hozzávetéseiről és kombinációiról van szó.

Ezért hiszi a krónikairó meséinek a világosan fölismerhető mondai elemeket s figyelmen kívül hagyván a bennük rejlő hagyományt, nem gondol arra, hogy azok a köztudatba átment történeti emlékek fejleményei, melyekből ha ne-

héz is kivonni a pozitív elemeket, korántsem tartozik a lehetetlenségek közé, negatív irányban pedig mindig megvan a jelentőségük, kijelölik ugyanis azt a határt, melynek korlátai között mozoghatunk bizonyos történeti jelenségek vizsgálatánál. Így pl. akárhogyan magyarázzuk is a székelyek eredetét, számolnunk kell azzal a XII. század vége felé mindenesetre meglevő hagyományos köztudattal, hogy csak a honfoglalás idejében csatlakoztak Árpád népéhez; ez a hagyomány tehát kizár minden olyan elméletet, mely nem ebből, a székelyek és honfoglalók közti akár ethnikai, akár politikai és történetfejlődési különbségből indul ki.

A hagyomány fejlődésének és átalakulásának megvannak a maga törvényei, melyek módot nyújtanak különböző alkatrészeik viszonylagos értékének meghatározására s annak megállapi-

tására, milyen történeti mag körül csoportosultak a járulékelemek. Ezen módon juthatunk olyan eredményre, hogy mindenféle hagyomány közt épen azoknak van legnagyobb jelentőségük, melyek a vérségi kapcsolatokat tüntetik föl.

Hagyományaink ezen csoportja az ősi nemzetségi beosztással van a legszorosabb összefüggésben. Olyan társadalmi rendszernek töredékes emlékei, mely nagyban különbözött attól, a mit itt találtak őseink. Ha utóbb fel is bomlott ez a rendszer az európai társadalmi viszonyok befolyása alatt, hatása még azután is nagyon sokáig fenmaradt nemcsak a vérségi kötelékről alkotott s a latin-germántól különböző felfogásban s a rokonsági osztályozás másféle rendszerében, hanem a birtokviszonyok alakulásában is, melyek a nemzetségi elágazás folytonos nyilvántartását tették szükségessé. A nyilvántartásra pedig volt más mód is, nem csupán az írás, sőt akkor fordítottak rá legtöbb gondot, hogy ki ne vesszen a köztudatból a nemzetségek izrőlizre való leszármazása valamely őspától, a mikor még nem foglalták oklevelekbe, mint épen azok a társadalmi szervezetek bizonyítják, melyekből a magyar ide szakadt.

Karácsonyi úr sohasem számol azzal a körülménnyel, hogy a régi magyarság életnyilvántartásait nem csak az európai, hanem a keleti viszonyok, a keleti társadalmi rendszerek, a keleti felfogás szempontjából is kell vizsgálnunk, melyek egészen más világitásba helyezik genealogiai jellegű hagyományainkat, semhogy azt a mértéket alkalmazhatnánk rájuk, a mit a külföldi évkönyvirók ilyenemű adatainál szoktunk. Hivatkoztam már arra a semmiképen le nem tagadható tényre, hogy forrásaink egész pontosan tudják az Árpádok három-négy századdal korábbi őseit. Ha tehát ilyen tények vannak előttünk, akkor csakis olyan következtetésre juthatunk, hogy volt valami különösebb oka ilyenemű hagyományaink szivós fennmaradásának s a krónikás meséjének egyoldalú hangoztatásán kívül egyéb szempontokkal is számolnunk kell, a midőn olyan a nemzeti élet vérkeringésétől el nem szigetelt írók, mint Béla király jegyzője s a másik krónikacsoport szerkesztője, az erdélyi Gyuláktól származtatják Sz. István anyját és Saroltnak nevezik, vagy ha bizonyos hírekkel szemben azt erősítik, hogy Szár László,

nem pedig Vazul volt az Árpádház ifjabb ágának az őse.

A családfáknak a leszármazási és atyafisági viszonyok részleteinek nyilvántartása nemhogy ismeretlen volna a kezdetlegesebb társadalmi szervezetekben, hanem ellenkezőleg a legaggodalmasabb figyelem tárgyai.

Beöthy Leo, ez a korán elhunyt genialis magyar szociologus írja:¹ «Vannak jogi intézmények (mint házassági tilalom, vérbosszura való kötelezettség és a megváltási díjban — t. i. a nő megváltási díjában — való osztozkodás joga), melyek a leszármazásnak hét, sőt kilencz izig való nyilvántartását föltételezik. Az írás használata mellett hosszú családfák megőrzése igen könnyű volna, mindamellett polgárisult államokban nem találkozunk azon szokással, míg *vad és barbár népeknél, hol egyedül az emlékezetre van bízva, mindennapi dolog, hogy az emberek minden dédatyjokat és dédanyjokat, sőt régiebb foku őseiket is meg tudják nevezni, azoknak minden élő ivadékaival s a közfokokkal egyetemben.*»

Beöthy hivatkozik az észak-amerikai indiánokra és natali kafferekre; de minket közelebből érdekelnek azok a középzásiai és egyéb rokon társadalmi szervezetek, melyek a fejlődésnek ma is körülbelül olyan fokán vannak, mint voltak a honfoglalók, kik szintén ezen környezethez tartoztak egykor, ebből váltak ki, felfogásban, szokásokban tehát itt kell keresnünk az analógiákat.

E tekintetben nagyon jellemző, a mit a nomád törökök életének, felfogásának s egész lelki világának egyik legkiválóbb ismerője, Vámbéry A. mond a kirgizekről;² «ha őseit (*dseti ata*, az az hét atya) kérdezzük, *minden kazak fennakadás nélkül el tudja számlálni közvetlen hét elődét*, sőt clanjának, (család) szorosabb összefüggését is ismeri». A turkománok szintén nagy gondot fordítanak a nemzetségi viszonyok ismeretére. «Minden turkoman, *még a négy éves gyermek is már tudja* — írja ugyancsak Vámbéry³ — mily taife vagy tirehez (nemzetséghez, családhoz) tartozik s mindig bizonyos büszkeséggel utal klanjának hatalmára vagy sokaságára, mert ez tu-

¹ A társadalmi fejlődés kezdetei. Budapest. 1882. I. k. 178—179. l.

² A török faj. Budapest. 1885. 345. l.

³ Közép-ázsiai utazás. Pest. 1865. 285. l.

lajdońképen a fegyver, mely mások önkénye ellen megvédi s ha egyes tag bántalmaztatik, az egész törzsnek kell elégtételt követelnie.» Egy más helyen pedig, a fiatal török-tatár nomád által megszerzendő ismeretekről szólva, a következőkép nyilatkozik:¹ «*mindenek elött* a törzsek, ágak és családok különbözésének nagyon tekervényes labyrinthusában kell elegendő jártasnak lenni s *első sorban a hét ős (jeti ata — a kirgizeknél: dseti ata) neveit hibátlanul tudni.* A tizenöt éves nomád már tisztában van az egyes tiré-k (nemzetségek), tajfé-k (családok) rokonsági viszonyával s jártas a legelői jogban és az egyes aulok localis viszonyaiban. Ezen emlékezetébe vésett dolgokon kívül már jókor ismerős a *tapu*-k (némely vidéken: tamgá-k) formáival, vagyis azon bélyegekkel, melyekkel az egyes törzsek nyájait az állatok farára nyomott fekete festékekkel megkülönböztetik». Mert ugyancsak Vámbéry szerint:² «a török nomádok a miveltség főkéllékének mindenkor a hét ős felsorolását tekintették; semmiféle más téren sem bírnak oly jártassággal, mint a faji leszármazás százágú mellékutaiban és az egyes törzsek, ágak, clanok és családok egymáshoz való viszonyaiban.» Ezért aztán «még ma is így szól a kirgiz és turkomán, ha valakitől származását kérdi: *Jeti atang kindir? hét atyád kicsoda?*»³

Ennek a nyilvántartásnak, a közvetlen hét ős s a nemzetségi elágazás, valamint a nemzetségi jelvény (bélyeg, törökül: tapu, tamga, általános nevén: totem) ismeretének pedig különösen a házasságkötésnél volt nagy jelentősége, hogy vérfertőzést ne kövessenek el.

A vérfertőzést azonban egészen máskép fogják fel e társadalmi szervezetek, mint a hogy az európai társadalom. Ime néhány példa a mohamedanizmus befolyásától még át nem alakított ázsiai felfogásra nézve.

Pallas írja szibériai nyelvrokonainkról, az osztjákokról, hogy nőági rokonságot nem ismernek, tehát *minden nőági rokonnal megengedhetőnek tekintik a házasságot.* Meg van engedve az *elhalt fióvér özvegyének*, saját mostoha anyjának vagy mostoha leányának nőül vétele is. *Annál*

¹ A török faj. 273. l.

² A magyarok eredete. 1882. 175. l.

³ Vámbéry A. A magyarság keletkezése és gyarapodása. 1895. 138. l.

nagyobb bűnnek és szégyennek tartják a fiági rokonságból való házasságot, holott ha egy leány nőül megy egy más törzsbeli férfihoz, ennek a leányát feleségül veheti az anya fivére is.¹

A mit Pallas mond az osztjákokról, azt kiegészíti Castren,² a ki szerint egy-egy nemzetség néha több száz, sőt ezer lélekből is áll, úgy hogy a vérség fokát sem tudják, *de egymás között nem házasodhatnak össze.* A nőt úgy vásárolják. Több nőtestvért is lehet egyszerre nőül venni, de bátya és öcs, még ha nem is testvérek,³ nénét és hugot nem vehetnek feleségül.

¹ «Die Ostjaken, welche sonderlich unterhalb Beresof noch dem Heydenthum anhängen, nehmen so viele Frauen, als es nur ihr Vermögen gestattet. Sie halten es vor erlaubt, des verstorbenen Bruders Wittwe, ihre Stiefmutter oder Stieftochter und andre Verwandten von der weiblichen Seite zu heyrathen. Am liebsten nehmen Sie Schwestern aus andern Familien, und glauben, dass die Ehe mit der Frauen Schwester in ihren Nahrungsgeschäften viel Glück bringe. Ja sie haben dabey auch den Vortheil, dass sie vor eine zweyte Tochter dem Schwiegervater nur die Hälfte des vor die erste gezahlten Kalims geben dürfen. Hingegen wird es unter ihnen für eine grosse Sünde und Schande gehalten, aus seiner Namenverwandschaft zu freyen. Sie rechnen nemlich nur nach dem männlichen Stamm; dahingegen, wenn ein weibsbild in einen andern Stamm geheyrathet und eine Tochter gebohren hat, so kann der Bruder der Mutter oder dessen Kinder ohne Bedenken um dieses Mädgen freyen. Kurz alle Ehen sind rechtmässig, wenn nur der Vater des Bräutigams und der Braut von verschiedenen Stämmen sino.» P. S. Pallas: Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs. III. Theil. Frankfurt und Leipzig. 1778. 45. l.

² Jedes Geschlecht besteht aus einer Anzahl von Familien, die eine gemeinsame Herkunft haben und sich für mehr oder minder mit einander verwandt halten. Es giebt unter dem Ostjaken und besonders unter den Samojeden solche Geschlechter, die aus mehreren Hunderten, ja sogar Tausenden von Individuen bestehen, unter denen die Mehrzahl nicht mehr ihr ursprüngliches Verwandtschaftsverhältniss nachweisen kann, sie betrachten sich aber nichtsdestoweniger als Anverwandte, *schliessen keine ehelichen Verbindungen mit einander* und sehen es für eine Pflicht an einander zu helfen. Gewöhnlich halten sich alle zu einen und demselben Geschlecht gehörende Familien auf ihren Nomadenzügen dicht beisammen, und die allgemeine Sitte gebietet, dass in einem solchen Geschlechtscomplex der Reiche seine Habe mit dem Armen theile.» Castren M. Alexander: Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker. St. Petersburg. 1857. 107. l.

³ Az osztják nyelvben ép úgy, mint a magyarban, nem csak testvért jelent a «bátya» és «öcs».

Viszont az öcs tartozik nőül venni a bátyja özvegyét. Ha pedig nem maradt fivére az elhunytnak, a legközelebbi rokont illeti az özvegy.¹

Legközelebbi nyelvrokonainkról, a vogulokról, Reguly A. hagyományai után Hunfalvy P. írja, hogy régebben *köztük sem házasodhattak össze egy ájmak- vagyis egy nemzetségbeliek.*²

A mi pedig az öcs kötelezettségét illeti az özvegy nőül vétele tekintetében, ez a szokás megvan a kirgizeknél, mongoloknál, több kaukázusi népnél, mint az osszétoknál és szvánoknál, sőt meg volt a régi szlávoknál is.³

A mongoloknál már a XIII. századbeli Plan Carpini azt írja, hogy *az öcs egyenesen köteles nőül venni elhalt bátyja özvegyét* s említi egyéb részletet is a mongolok házassági jogszokásaiból, így pl. felhossa, hogy tetszés szerint választhatnak feleséget a legközelebbi rokonságból, csak anyjukat, saját leányaikat s atyjuk és anyjuk részéről való nénjeiket nem vehetik el, egyébként pedig minden más női rokon közül választhatnak feleséget, sőt még özvegy anyósukat is nőül vehetik.⁴ Plan Carpini nem fejezi ki egész világosan, a mit máskülönbén tudunk, hogy csakis az anyai rokonságnál nem vették tekintetbe a közeli vérséget, ellenben fiágon a legtávolabbi rokonok sem kelhettek össze; úgy látszik, arról már nem értesült, hogy a mongolok élesen megkülönböztették a fiági atyafiságot a nőágitól. Bár Dsingisz khán óta nagy átalakuláson ment keresztül társadalmi szervezetük, úgy hogy mostani politikai beosztásuk semmi összefüggésben sincs ősi törzsi szervezetükkel — akár csak XIII. századbeli nemzetségeink az ősi 108 magyar nemzetséggel, a vérségi összeköttetésre nézve még mindig az ősi nemzetségi rendszer az irányadó. «Ős törzseiket — mondja Beöthy L.⁵ — «jaszu»-nak hívják és

noha az egyes jaszuk tagjai el vannak szórva az egész mongol területen, egymással összevegyülve a különböző népségekben, mégis minden mongol tudja, hogy mely jaszuhoz tartozik; a saját jaszuból való házasodást tiltó és ösidöktől átörökölt parancsolat, melynek vallásosan engedelmedkedtek, ez, a mi annak nyilvántartását eredményezte náluk. A jaszu fiágot követ; a kik ugyanazon jaszuhoz tartoznak, vérrokonoknak tekintik egymást».

Ezért — mint a Beöthy által idézett Hiakinth (Jakynf) atya mondja, *szégyennek tartják a fiági rokonnal való egybekelést.* Az itt említett Bicsurin Hiakinth oroszra fordította a Mandsu-dinasztiából származott Kien-Lung khinai császár (1736—95) által kodifikált mongol jogot, mely 1789-ben négy kötetben jelent meg, Bicsurin műve pedig 1828-ban, de már 1826-ban közölt belőle kivonatokat német fordításban Timkovszki, a kitől vette Beöthy a mongolokra vonatkozó adatokat.¹

Hasonló szokások vannak Rev. Swan R. angol hittérítő szerint a kalmikoknál, a mongolság nyugoti ágánál is. *Saját törzséből náluk sem házasodik senki,* mert tagjai mindannyian egy közös ősatya ivadékainak s ez alapon fivéreknek és nővéreknek tekintik egymást, bármily távoli is a tényleges rokonság. A fejedelmi családok is ez okbul mindig más törzs fejedelmi családjai-ból vesznek feleséget.²

Ha csak a szibériai osztyákoknál és belső-ázsiai mongoloknál volna ilyen szokás, azt gondolhatnánk, lehettek a honfoglalás előtti magyarságnak másféle szokásai is, a magyar se osztyák, se mongol nem volt, abból tehát, a mi e népeknél van meg, korántsem következik, hogy meg kellett lenni a régi magyarságnál is.

Ámde ugyanilyen szokásokkal és felfogással találkozunk a Kaukázus népeinél is. Így pl. a cserkeszeknél néha hétezer lélekből áll egy-egy

¹ Beöthy L. id. m. I. 51.

² «Ámbár most a vogulok nem oszlanak többé nemzetségekre, törzsökökre, mint hajdan, mégis tudják még, hogy *ájmak* = törzsbeli, az az egy nemzetségből való, s hogy az a törzsbelieikhez *raunu* = rokon; a *raunut*, rokonok, pedig hajdan nem házasodhattak össze». Hunfalvy Pál: A vogul föld és nép. Reguly Antal hagyományaiából. Pest. 1864. III. 1.

³ Beöthy L. id. m. I. 51., 52., 55.

⁴ Magyar fordítását l. dr. Török Auréltól: *Anthropologiai Füzetek.* Budapest. 1882. I. 133. l.

⁵ Id. m. I. 379. l.

Turul. 1908. III.

¹ Bicsurin Hiakinth műve: *Zapiszki o Mongolije.* Sz. Pétervár. 1828. (II. k. 203—339. l.), németül Borg K. F. *Denkwürdigkeiten über die Mongolei.* Berlin. 1832. (320—426. l.). — Timkovszki B. G. műve: *Reise nach China durch die Mongolei in den Jahren 1820 und 1821.* Leipzig. 1825—1826. (III. k. 327—342. és II. k. 15—16 l.) — V. ö. Laufer Berthold: *Skizze der Mongolischen Literatur.* (Kéleti Szemle. VIII. 1907. 250. l.)

² Beöthy id. m. 380. l.

«tleus» vagyis testvériség, de azért *nem lehetnek össze ugyanazon «tleus» tagjai*, sőt még a jobbágyokra is kiterjesztik a tilalmat olyanformán, hogy csupán más «tleus» jobbágyaiból házasodhatnak. A ki áthágtá ezt a szabályt, büntetése régebben vízbefulladás volt.¹ Az alánok ivadékainál, az osztékoknál a leszármazás fiági s az egyneviük vagyis ugyanazon ősatya leszármazottai, még ha századik izeen vannak is rokonságban, házasságot nem köthetnek egymással, míg a legközelebbi nőági vérséget sem tekintik rokonságnak.² Ugyancsak róluk olvassuk, hogy az özvegy asszonyt az elhunyt férj fivére veszi nőül.³ A georgiai családhoz tartozó népek közül a khevszuroknál maradt fenn a testvériségnek ez a szoros köteléke; itt *sem vehette nőül soha a közösség egyik férfitagja a saját közösségéhez tartozó nőt*, hanem mindig más közösségből kellett házasodnia.⁴

Itt tehát a társadalmi fejlődésnek olyan rendszerével van dolgunk, mely régebben, míg egyfelől a kereszténység, másfelől a mohamedánizmus át nem alakította a családról alkotott fogalmakat, általános volt azon az óriási területen, mely a Kaukázustól kezdve egyfelől benyult Szibériába, másfelől az ázsiai pusztaság legbelsejéig terjedt s a legkülönbözőbb nemzetiségű népeket foglalta magában, de különösen a turánokat. Alapja az idegen törzsbeli nő elrablása, szelidebb alakban a nő megvétele, a miről már nekünk magyaroknak is vannak fölös számú emlékeink.

Két elv vonul végig e társadalmi rendszeren a legnagyobb következetességgel: 1. a leszármazás aggodalmasságig menő szigorú nyilvántartása; 2. a vérfertőzés fogalmának egyoldalúsága, csupán a férfíagbéli leszármazottakra való szorítkozása, melynél a vérség legtávolabbi fokára is kiterjesztik, míg nőágon a legközelebbi rokonság sem jön tekintetbe.

Látni fogjuk, hogy effajta szokások ismerete s a rendszerük szellemébe való behatolás nem egészen fölösleges azon vitás kérdéseknél, melyek

¹ Beöthy id. m. 384. l.

² U. o. 385. s. köv. l.

³ Zichy J. gr. Kaukázusi és közép-ázsiai utazásai. I. k. Budapest. 1897. A Kaukázus népei dr. Jankó Jánostól. 77. l.

⁴ U. o. 129. l.

fölmerültek Sz. István családi összeköttetéseivel, mert csakis ezek figyelembe vétele mellett érthetjük meg hagyományaink jelentőségét, az egyes töredékes adatok közti összefüggést s olyan utalásokat, melyekre krónikáink nem nyújtanak magyarázatot s talán már a krónikaíró sem tudta valódi jelentőségüket. A leszármazás gondos nyilvántartása magyarázza meg, hogy hibátlanul sorolják el krónikáink az Árpádok ő-eit Álmostól Taksonyig, a meddig t. i. ellenőrizni tudjuk. Ámde nem Álmos, hanem atyja, Ügek kezdi meg az ősök sorát s ilyenformán a «hét atya»: 1. Ügek, 2. Álmos (Konstantinnál: Σαλμουτζες), 3. Árpád (Ἀρπαδής), 4. Zulta vagy Zoltán (Ζολτάς), 5. Taksony (Τάξις, Luitprandnál: Taxis, Hungarorum rex), 6. Mihály, 7. Szár László, a miből aztán levonhatjuk azt a következtetést, hogy Szár László fiainak kellett legelőbb írásba foglaltatniok az Árpádház vagy szorosabban véve közvetlen őseik genealogiáját. Másfelől pedig a vérrokonságnak és vérfertőzésnek a latin-germán világtól eltérő fel fogása fényt vet a Koppány és Géza özvegye közti viszony megértésére. Ha Koppány Géza fejedelemnek volt az öcscse (akár testvér-, akár unokaöcscse): nemcsak nőül vehette bátyja özvegyét, de egyenesen megkövetelte az ősi szokásjog. Ellenben, ha egy nemzetségből származott az özvegy Koppánynyal, ámbár esetleg távolabbi rokonság volt is köztük, megbotránkozta az egész magyarságot a Gyula leányával tervezett házasság. Jóformán ez teszi érthetővé, miért maradt Koppány egymagára s miért az a rendkívüli különbség a Koppánynyal és II. Gyulával szemben tanusított bánásmód között?

VI.

Ha valamelyes fogalmat akarunk szereznünk az ősmagyarság gondolkozásmódjáról, lelki világáról: ne nyugaton, a kereszténységnél, a germánoknál, még csak a szlávoknál sem, hanem keleten, a pusztaság turánjainál keressük azon jellemző néppszichológiai sajátságokat, melyek felvilágosításul szolgálnak. Ha nagy fontosságot tulajdonítottak őseink a leszármazás nyilvántartásának: akkor az is nagyon természetes volt, hogy mindjárt az első időkben gondoskodtak királyaink ősatyaik névsorának írásba foglalá-

sáról, a mikor már irástudó papok voltak a környezetükben.

A mongol még ma is nomád nép, de már 1242-ben készült egy a mongolok legrégebb történetét, Dsingiz uralkodását és Ogotai uralkodásának kezdetét magában foglaló mongol történelmi munka, melyet kínai nyelvre is lefordítottak. Egy másik mű, a hivatalos mongol történelem, az Altan Debter, vagyis arany könyv, melyet a perzsa Rasideddin (1247—1318) is felhasznált, midőn Dsingiz Perzsiában uralkodó ivadéknak, Ghazan khánnak rendeletére megírta Dsingiz khán, valamint elődei és utódai történetét a török és mongol népek felosztásával együtt.¹ A történetírás akkor sem szűnt meg a mongoloknál, midőn visszaszorították a kínai és arab-perzsa műveltség területéről a pusztaságra. A fejedelmi származású Szanang Szeczen Khungtaidsi (sz. 1604.) megírta a hagyományok felhasználásával a mongolok történetét a legrégebb időktől 1662-ig.² A nyugati mongoloknál, a kalmikoknál szintén voltak írásba foglalt genealogiai és történelmi könyvek, melyeknek folytatásáról egész a dzungárok szétszóratásáig minden egyes uralkodó gondoskodott. Ezek közt, mint Pallas mondja, legteljesebb az, melyet a különben irni sem tudó Ajuka torgot khán rendeletére 1677 körül Emcsi-Gellong Gabung Sarrap állított össze s magában foglalja a khosot és torgot törzs fejedelmeinek kimerítő genealogiáját s ezenkívül, időrend nélkül, csupán anyag szerint, elmondott kisebb történeteket, a fejedelmek, fejedelemlők és előkelők jó és rossz vállalatait, beszédeit stb.³

Nálunk sem hiányozhattak tehát ilyenmő főljegyzések már a XI. század folyamán sem s királyaink figyelme még arra is kiterjedt, hogy az Árpádház ősi származásáról tudomást szerezzenek a külföldi uralkodók is.

Dr. Sebestyén Gyula⁴ adott legelőször kifejezést annak a nagyon életrevaló gondolatnak,

¹ B. Laufer: Skizze der Mongolischen Litteratur. (Keleti Szemle. VIII. 1907. 209. l.)

² U. o. 205. s kk. ll.

³ P. G. Pallas: Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften. I. Theil. St. Petersburg, 1776. 15—16. l.

⁴ A magyar honfoglalás mondái. Budapest, 1904. I. 211., 267., 269—270. l.

hogy a magyar krónikairás — már csak ezt a XVI. századbeli nemzeti irodalom óta általánosan bevett és megszokott elnevezést használok — sokat köszönhet az Árpádházbeli királyleányok férjhezmenetelének. Sebestyén csak II. Béla huga, Hedvig, meg aztán Sz. Erzsébet példáját hozza fel; amannak 1132-ki férjhezmenetelével függ össze a II. Béla uralkodása kezdetéig vezetett *Király Krónika*, emezével pedig a *Hunn Krónika*, II. Endre 1217/18-ki jeruzsálemi utja után és az aranybulla, vagyis 1222 előtt, tehát az 1221-ki fényes lakodalomra történt elkészítése, a minek korjellemző jellegét és thüringiai vonatkozásait, ha nem is a dr. Sebestyén által mondott értelemben, előzőleg már Marczali is észrevette.¹

De ezen két esettel még koránt sincs kimerítve mindaz, a mi észrevehetően feltűnési a krónikaszerkezeten, hogy összéállítására vagy legalább is egyes részletek betoldására valamelyik Árpád-leány menyegzője szolgáltatott alkalmat.

Minőjárt itt említhetjük a többféle régebbi alkatrésznek egy nagy nemzeti krónikává történt egybefoglalását is, mely öntudatosabb átdolgozásban és az ú. n. Király Krónika nélkül Kézai művét, lazább szerkezetben pedig, hol az eredeti szöveg többféle alkatrészének egyenlenségei és ellenmondásai nincsenek elsimitva, s magában foglalja az I. Endre és I. Béla közti viszálykodással kezdődő Király Krónikát is, a Képes Krónikát és a hozzá közelebbről csatlakozó krónika-csoportot alkotja.

Jól tudom, hogy Kézait tartja Karácsonyi ur a Nemzeti Krónika első szerkesztőjének, a többit pedig Kézai átíróinak és bővítőinek állítja² De Marczali H.,³ majd Pauler Gy.,⁴ ujabban pedig Domanovszky S.⁵ oly meggyőző

¹ A magyar történet kútfeje az Árpádok korában. Budapest, 1880. 62. s kk. l.

² A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Akad. ért. a tört. tud. kör. XX. 3. Budapest, 1905. 6—20. l.

³ Marczali H. id. m. 40. s köv. ll.

⁴ A magy. nemz. tört. az Árpád. kir. a. II. k. 769 s kk. ll. 773. s kk. ll.

⁵ A Dubniczi Krónika. Századok, 1899. 3., 4., 5. füz. A Budai Krónika. U. o. 1902. 7., 8., 9. füz. A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések. U. o. 1905. 5., 6. füz. L. különösen Századok. 1902. 828.

okokat hoztak föl arra, hogy az 1272 előtti időre nézve a Képes Krónika, vagy Domanovszky S. szerint¹ a Budai Krónika családjához tartozó, emennél rövidebb szöveg az eredetibb s már csak azért sem írhatta át Kézait akár a Képes Krónika-, akár a Budai Krónika-féle, Nagy Lajos uralkodása elején készült szerkezet, mert Kún László uralkodásának történetét homlokegyenest ellenkezően tárgyalják, mint Kézai és sem ezt, sem az udvarnokokról és várnépekről szóló független, vagyis Kézai tulajdonképeni művét nem vették át, egy pár jellemzőbb betoldását is mellőzték, ezenkívül forrásaik szövegét is, így Justianus-Reginoét Scythia leírásánál, Reginoét a kalandozásoknál, az altaichi évkönyveket III. Henrik háborúinál bővebben és helyesebben tartották fenn, mint Kézai, ki gyakran félre is magyarázta a forrás egyes helyeit,² úgy hogy ezek után csak csodálkozni tudok azon, ha Karácsonyi ur még mindig Kézai szerzőségét vitatja. Mindaz, amit ezen föltevés támogatására hoz fel Karácsonyi ur, még Troppai Márton 1265—1268 között készült «Chronicon Pontificum Imperatorumque» cz. könyvének az idézett helyek után különben nagyon kétes használata³ is, csak azt bizonyítja, a mit már Pauler is állított, hogy a Nemzeti Krónikát tulajdonképen 1272 körül, vagy mint Domanovszky mondja, V. István alatt⁴ szerkesztették, vagy szabatosabban mondva, azokat a különböző részeket, melyeket más-más időben készítettek, ekkor foglalták össze egy Hunor- és Magyarral kezdődő s a hunnoktól a vezéreken és királyokon át V. Istvánig levezetett egész krónikába. Megengedem, — lehetlenség utóvégre is nincs benne, bár nem valószínű — hogy ez is Kézai műve; de az a krónika, mely az ő nevéhez

fűződik, később készült s az elsőnek a javított, egy pár helyen romlott átdolgozása, a Képes Krónika pedig ezt a korábbi szerkezetet s nem a tulajdonképeni Kézai-féle munkát írta át.

Az 1272 körüli Nemzeti Krónika készítése éppen arra az időpontra esik, midőn V. István leányát, Máriát, nőül vette a nápolyi királyfi, a későbbi II. Károly király. Hogy ez az időbeli találkozás nem véletlenség, hanem csakugyan összefügg egymással a krónika-szerkesztés és az 1269-ki házasság, bizonyítják a közbeszótt nápolyi, különösen apuliai vonatkozású részletek. Ilyenek: Attila kapitányának, Zovardnak apuliai, calabriai és cataniai pusztításai, a mikben kétségkívül a Liutprand által említett Salardus 924-ki kalandos hadjáratának a visszhangját kell tekintenünk; ilyen továbbá Sz. István nevelője, Deodatusnak az apuliai sanseverinói gróftól, a Kálmán alatt beköltözött Olivér- és Ratoldnak, Roland, volt nádor és bán, István ifjabb király «kifogástalan hűségű embere», «az az ország legderekabb s legérdemebb bárója», valamint rokona, Porch István, V. István egy másik kipróbált hive őseinek az apuliai Casertából való származtatása; de mindezenél szembevetőbb bizonyítékot szolgáltat a Nemzeti Krónika összeállítása és Mária férjhezvételének közti kapcsolatra, a mit Beche és Gregor nemzetségéről mond ezen Kézait nem sokkal megelőző krónika; Beche és Gregor nemzetsége pedig Franciaországból ered — úgymond — a Cornesnek nevezett Guillermus nemzetségéből; ez az itt említett Cornes Vilmos nem más, mint I. Károly nápolyi király 1265-ben szereplő híres tengerésze, Guillaume de Cornu. Mivel pedig Mária ipa, Anjou Károly IX. Lajos francia királynak volt az öccse, még egy másik francia eredetűnek tartott nemzetséget is megemlít, összeköti ugyanis a Zsámbokon birtokos Smaragd kalocsai érsek (1257—64) s V. István ifjabb király kancellárjának, a száz évvel korábban élt Smaragd ispán (1166—67) egyik ivadéknak nemzetségét a Champagnei grófokkal.

Ilyenformán állapítható meg, hogy a hunnok Miramammona szultán elleni hispaniai hadjárata a Cataloniában visszamaradt hunnok (magyarok) emlékével s az Imre király neje, aragóniai Konstancia kíséretében beköltözött Bojotiak eredetűnek fölemlítésével együtt (természetesen mel-

1. 1905. 398. l. Sajnálom, hogy u. e. szerző «Kézai Simon mester krónikája. Budapest, 1906.» cz. művét még eddig nem láthattam, hol bizonyára még részletesebben tárgyalja a kérdés ezen oldalát.

¹ Századok, 1902. 735., 830. l.

² Dr. Sebestyén Gyula akad. székfoglalója, melyben a Hunn Krónikánál mutatja ki Kézai szerzőségének lehetlenségét, még nem jelent meg.

³ L. erre nézve dr. Bleyer Jakab megjegyzését: A magyar hunnonda germán elemei. (Különlenyomat a Századok 1905. évf. 7—10. füzetéből.) Budapest, 1906. 81. l. 5. jegyz., 85. l. 2. jegyz.

⁴ Századok, 1905. 398. l.

lözve aragóniai Simon ivadékait) akkor került a magyar krónikába, midőn I. Jakab aragóniai király 1235-ben nőül vette II. Endre leányát, Jolántát, ki olyan hirt hagyott maga után, hogy a spanyolok azon század valamennyi asszonya közt a legkiválóbbnak tartották s méltónak arra, mert igazi társ és hitves volt nemcsak a szándékban, hanem mindenféle megpróbáltatás és veszély közt is, hogy a nemzetek legszélsőbb vidékéről kösse magához házassággal az a fejedelem, ki mióta csak emberek vannak, a legvitézesebb és legmagasztosabb lelkű volt.¹

Karácsonyi ur kimutatta,² miféle elemekből áll a hunnok hispaniai hadjáratának története, csak arról feledkezett meg, hogy az anachronismusok leszámításával nem valami képzeletbeli dolgot ad elő a krónikás, hanem a III. Abderrahman cordovai khalifa (912—961.) elleni 940-ki kaland száraz tényét³ cifrázta föl az akkori idők szellemében a saját korabeli viszonyokra illő részletekkel. Ezen részletekről pedig csakis az Imre és II. Endre korabeli nemzedék értesülhetett a királyi ház, meg az aragóniai udvar közti rokoni összeköttetés és Konstancia aragóniai kísérete, meg a Jolántával Aragóniában járt Bertalan pécsi püspök és Dienes ispán utján. Ekkor hallhattak a francia és rajneme-

¹ Az Indiculus rerum ab Aragoniæ Regibus gestorum (Hispania illustrata. T. III. 81. ad a. 1235.) után idézi dr. Werner M. Az Árpádok csal. tört. 1892. 446. l.

² A székelyek eredete. 3. s köv. l. (V. ö. Petz Gedeon: A magyar hunmonda. Budapest, 1885. 60—61. l.)

³ Liutprand [Pertz III. 332.] beszéli el, hogy a magyarokat, kik Olaszországba ütöttek, Hugo olasz király és provencei gróf vette rá III. Abderrahman megtámadására; három napig lovagoltak a nyári forróságban egy kietlen pusztaságon át, hol vizet is alig kaptak s akkor árulástól tartva, félholtra verték a Hugo által adott kalauzt s a lehető leggyorsabban visszafordultak. Talán ekkor kerültek Abderrahman udvarába azon magyar testőrök, kikről arab forrásokra hivatkozva Szalay L. beszél (Magyarorsz. tört. 2. kiad. I. köt. 31.), míg Pauler Gy. szerint (A magyar nemzet története Sz. Istvánig. 1900. 171. l. 110. jegyz.) szláv testőrök ugyan voltak, de magyarok aligha. Akár ezen testőröknek, akár más magyaroknak, de mégis kellett valami maradványaiknak lenni Spanyolországban, a kikről még hallhattak nálunk egyet-mást a XIII. század elején az aragóniaiaktól, mert utóvégre is az ilyen állításnak mindig van valami alapja, ha rosszul magyarázza is a krónikairó — nem kell mindjárt ráfogni, hogy az ujjából szopta. (L. még Arch. Ért. XXVI. 1906. 390—391. l.)

léki keresztések által is segített spanyolok 1212-ki navas da tolosai fényes diadaláról, a mit a «Mirammona szultán», vagyis az «Emir al-Muminin = az igazhitűek fejedelme» czímet viselő és Sibilában (Sevilla) székelő Al-Mohavidák fölött arattak.¹ Ezen időben érdeklődött leginkább a magyarság is a keresztyén és mozlím világ közti küzdelmek iránt, a mikor előzőleg már III. Béla is készült a Szentföldre, II. Endre pedig 1217-ben csakugyan eljutott s maga is kereszties hadat vezetett a hitetlenek ellen.

A tatárjárás egészen más irányba terelte a nemzet közérdeklődését. Kézainak, még ha eszébe jutott volna is, s nem találja már készen megírva ezt a betoldást a Hunn Krónikában, módjában sem igen lehetett, hogy tudomást szerezzen a Mirammona nevű sibilai arab szultánokról.

Ilyenformán négy esetben állapitható meg, hogy a mikor külföldi uralkodóhoz ment férjhez valamelyik Árpádházbeli magyar királyleány, mindannyiszor egy-egy magyar krónika is készült, úgy hogy itt már valami hagyományos szokásra gondolhatunk. Ez pedig csak egy különleges formája volt a leszármazás nyilvántartása ősrégi, még a honfoglalás előtti időkből eredő szokásának, kezdetét tehát azon korszakba kell tennünk, midőn királyaink már keresték a külföldi fejedelmekkel való házassági összeköttetéseket.

Nem lesz tehát fölösleges, ha kiássuk a feledés sirjából Toldy Ferencznek azt a megfigyelését,² hogy krónikáink az I. Endre és I. Béla

¹ Mellesleg megjegyezve, az «Emir al-Mu'minin» czím korántsem az Almohad családhoz tartozó khalifáknak volt a különleges uralkodói neve vagy czíme, mint a hogy Karácsonyi úr után gondolhatnánk (A székelyek eredete. 7. l.), hanem már félezedévével előbb, mindjárt a 2-ik khalifa, 'Omar (634—644) fölvette s olyan általánosan ismert czím volt, hogy pl. Theophilus görög császár (829—842) életirója is 'Αμερμουνης vagy mint Konstantinus Porphyrogenitus (912—959), 'Αμερμουνης néven említi az akkori khalifákat. A spanyolországi mohamedán uralkodóknál már kétszázaddal előbb használatban volt az Al-Mohadok előtt; éppen az imént említett III. Abderrahman khalifa vette föl, kinek birodalmát csakugyan megtámadták, ha nem is éppen Attila hunnjai, hanem a vezérek idejebeli magyarok. (Goldzieher J. a «Pallas Lexikon»-ban. XIII. k. 430., 431. l. — Gr. Kuun G. Relat. Hung. hist. Ant. I. 107.)

² Nemzeti történetírásunk kezdetei. Századok. 1868. 376. l.

között kitört viszálykodás elbeszélése előtt részletezik a korábbi dolgokat s azzal végzik: király és herceg nagy békességgel uralkodának, a miből Toldy nem minden alap nélkül azt következtette, hogy már I. Endre korában kellett készülni valami krónikaszerű följegyzésnek.¹

Hogy 25—30 évvel később már csakugyan készült egy magyar krónika, melynek központjával Salamon tekinthető, Pauler Gy. is, dr. Sebestyén Gy. is vitatta s nagyon fontos okokat hoztak fel állításuk támogatására;² ámde Toldy F. után még egy korábbira is következtethetünk s ha figyelembe vesszük a középzásiai török-tatár népek azon gondosságát, a mit a hét ősatya, a «jeti vagy dseti ata» nevének pontos ismeretére fordítanak, újabb szempontot nyertünk Toldy F. felfogásának igazolására, tekintve, hogy éppen Szár Lászlóval, I. Endre atyjával végződik a hét ősatya neve, a mint már előzőleg utaltam rá.

Ha egyéb nem is volt ezen I. Endre korabeli krónikában, a hét ős neve bizonyosan benne volt. De benne kellett lenni egy pár Gézára és Sz. Istvánra vonatkozó adatnak is, Vazul és Szár László fiainak rövid történetével együtt addig az ideig, míg Endre és Béla békében élt egymással.

Már most Sebestyén Gyula elméletét alkalmazva e krónika létrejvetelének történetére, egész jól összeköthetjük Endre leánya Adelhajt és I. Vratiszláv cseh herceg 1055/56-ki házasságával s éppen az a körülmény, hogy idegen udvar számára készült ezen munka, egy más körülményre is felhívja figyelmünket.

Már előbb (Turul. 1906. 2. füz.) megjegyeztem, hogy csakis a közel egykorúság magyarázza meg a krónikairó kifakadását azok ellen, kik a három testvért Vazul törvénytelen fiainak leányt mondtak. Most azonban még érthetőbb lesz a kifakadás igazi jelentősége. Idegen udvar számára irták, hogy mindaz hazugság, a mit Endre és testvérei törvénytelen származásáról híresztelnek ellenségeik, különösen a németek,

¹ Domanovszky S. szerint is (Századok. 1905. 399., 400. l.) krónikáink legrégebbi része még a XI. században készült s I. Endre uralkodásának elején zárult.

² Pauler Gy. A magy. nemz. tört. az Árpádh. kir. alatt. II. 777—784. — Dr. Sebestyén Gy. A magy. honf. mondái. I. 210. s. kk. II.

mert atyjuk nem Vazul, hanem Szár László volt, anyjuk pedig rutheniai hercegnő. Nem az egyes kifejezések logikus összefüggésére fekteték itt a súlyt, mert erről csakugyan nem lehet szó, hanem akármilyen zavaros mondat szerkezettel is (gondoljunk csak az ugyanezen időtájrról való tihanyi alapító-levélre!), de tényekre hivatkoztak, olyan tényekre, a miket részben a cseh udvar is tudhatott, vagy ha jónak látta, utána járhatott, hogy meggyőződjék igazságukról.

Ugyan ki beszélt Kézai idejében arról, hogy Vazulnak egy Tatun nembeli leány volt az ágyasa s tőle, törvénytelen ágyból született a három testvér? Ki ellen kellett hivatkoznia arra, hogy mindez hazugság? Talán az altaichi évkönyvek, vagy a Gellért-legenda, vagy a Várad és Zágrábi Krónika ellen? Hiszen mindezekben csak annyi van, hogy a három testvérenek Vazul volt az atyja, az altaichi évkönyvekben pedig még ennyi sincs, csupán az, hogy Vazul fiai kiskoruk voltak menekülésük idejében. A mi a Vazultól való származtatásnál homályt vethetett az Árpádház fényére, tulajdonképp csakis az a híresztelés volt, a mit maguk a krónikák hoznak fel, midőn czáfolatába bocsátkoznak. Itt tehát csupán egykoru rágalomról s ennek egykoru czáfolatáról lehet szó,¹ a mi aztán azon mód bejutott a későbbi krónikaszerkezetekbe is. Kun László idejében, vagy akár egy századdal előbb is, már teljesen mindegy volt, akár Vazul, akár Szár László volt az ősatya. Legfőlebb szépitették volna a Sz. István és Vazul közti viszonyt; hiszen Karácsonyi ur szerint úgyis mesemondók, ferdítők, hazugok összes Árpádkori történetiróink.

A Szár László fiaira vonatkozó adatokon kívül a Géza nejeről szóló résznek is benn kel-

¹ Ebben tehát nem csatlakozom Domanovszky S. felfogásához (Századok. 1905. 511. l.), a ki szerint csak az V. István korabeli szerkesztés idejében, a Gellért-legenda hatása alatt lehetett krónikáinkban vitás a származás kérdése. Nem a Vazul atyasága, hanem a Tatun nembeli ágyastól való törvénytelen származás híre a lényeges. Domanovszky úr különben (U. o. 513. l.) a Gellért-legenda hatásának tulajdonítja, hogy a Várad és Zágrábi Krónikák, melyeket a Nagy Lajos korabeli bővebb krónika kivonatainak, nem pedig, mint Pauler, önálló munkáknak, egy régebbi szöveg megőrzőinek tart, szintén Vazult teszik meg az atyáknak.

lett lenni ha nem is ebben a cseh udvar számára készült I. Endre korabeli, hanem a néhány évtizeddel későbbi, ú. n. *Király Krónika* első részében, mely tudvalevőleg nincs meg Kézai művében, hanem a *Képes Krónikába* van foglalva. A *Király Krónika* az I. Endre alatti dolgok rövid összegezése után a közte és öccse, Béla közt Salamon megkoronáztatása miatt kitört vizzálykodással kezdődik és tart II. Géza uralkodásának derekáig, sőt a Mügelin-féle német átdolgozásban III. István haláláig (1173.). Más forrásokból is igazolható jól értesültsége s a szereplő személyek és események részletes ismeretése világosan mutatja, hogy egykoru krónikaszerkezettel van dolgunk.¹

Mint Pauler Gy. kimutatta, két főalkatrészből áll.

A régebbit dr. Sebestyén Gyulával *Salamon Krónikájának* nevezhetjük, mert bár I. Béla és fiainak volt is híve a krónikáiról, Salamon körül csoportosulnak az események s ott végződik a krónika, a mikor Salamon csalatkozva minden reményében, az aldunai bessenyőkhöz vagy kunokhoz megy s ezek segítségével előbb Erdélybe, majd 1087-ben a görög birodalomba tört, aztán eltűnt.

A második rész, mely csupán a *Képes Krónikában* van meg, míg az első rész — bár rövidítve és csak az 1075-ki eseményekig — a Budai és Dubniczi Krónikában is, kezdődik a kunok 1091-ki betörésével s elég részletesen szól Kálmán és a «kisebbik» István uralkodásáról, valamint II. Béla első két évéről (1131—1132), kiről mint előről emlékezik meg, aztán egy pár szóval végezve a többi nyolcz esztendővel, II. Gézára tér át. Világos, hogy ezt utólagosan toldották az 1091—1132. évek krónikájához. A toldás az 1141—46. évek történetét foglalja magában s végződik azzal, hogy egész röviden megemlíti az 1149-ben kezdődő orosz hadjáratot, de már a görögökkel 1150 óta mindinkább elmérgesedő ellenségeskedésről hallgat. Ehhez járul aztán a Mügelinnél található másik toldalék, mely tart 1173-ig.

Pauler szerint a két krónikát egy későbbi író meglehetősen lazán egybefoglalta, amire mind a két szerkezetben előforduló egyforma frázisok mutatnak. Íróját Pauler III. Béla korára teszi,¹ mert már bárókról, nemzetségekről beszél és Sz. László szentföldi utjáról kereszteskori fogalmai vannak, de még a korhatározó «kun», «chunus» elnevezést használja «Cumanus» helyett. Ehhez a magunk részéről hozzátehetjük, hogy «Geysa»-t (v. ö. Geysa Béla jegyzőjénél, később: Geycha, előbb pedig: Geyza, Geythsa, Geica, XI. k. Geuca), «Sentepolug», «Sentapolug»-ot, «Zultan»-t ír, a mi szintén a XII. század utolsó tizedeire vall, holott a száz évvel később készült rész ugyaneveket «Geycha», «Zuatapolug», «Zoltan» formában adja. Ha ezek után még azt is számbaveszszük, hogy a Mügelinnél levő toldalék III. István halálával, az 1173-ik évvel végződik: megtalálhatjuk a kapcsolatot II. Géza leánya, Ilona és V. Lipót osztrák hg 1174-ki házassága közt, vagyis ugyanazt a krónikát, melyet 1132-ben II. Géza nagynénje, Hedvig férjhezmenetelére készítettek, most megtoldották a rákövetkező 42 év történetével, felhasználva a II. Géza uralkodásával kezdődő s 1147-ig terjedő toldalékot, melyet minden valószínűség szerint a Henrik német herceggel, III. Konrád császár fiával még 1139-ben eljegyzett s az admonti zárdában nevelt, majd jegyese halála (1150) után végkép a zárdában maradt Zsófiának, II. Géza király hugának szántak.²

A Salamonnal és hercegekkel foglalkozó részben is meg lehet különböztetni egy a királyság elvesztése után Salamon eltűnéséig terjedő toldalékot s egy a *Képes*, Budai és Dubniczi Krónikákban egyformán meglevő régebbi részt. Jellemző írójára, hogy bár minden szava a hercegek hívének mutatja, a császár által pártfogolt Salamontól sem vonja meg rokonszenvét; még jellemzőbb sajátsága, hogy minden alkalommal kiemeli Salamon hőségét, Márton fia, *Bátor Opusnak* vitézségét, ki *Vecellinus nemzetségéből* származott. Ezen alamann nemzetiségű Vecellinus pedig a Nemzeti Krónika egy előbbi

¹ Pauler Gy. A magy. nemz. tört. az Árpádh. kir. alatt. II. 777. s köv. ll. — Domanovszky S. Századok. 1902. 814. l.

² Domanovszky S. Kálmán Sz. Lászlóhoz való viszonyának betoldásától számítva a Béla és fiai történetétől különböző eredetű rész kezdetét. (Századok. 1902. 815. l.)

¹ U. o. II. k. 783. l.

² Domanovszky S. a Bécsi *Képes Krónika* által fentartott s a Budai Krónika-féle rövidebb szöveg bővítésére használt és egykoru tudósításokon alapuló krónikát III. István korabelinek tartja. (Századok. 1902. 831. l.)

részébe foglalt följegyzés szerint Boldog István király vezére volt, midőn Szár Zirind fia, Cupan, a «dux Simigiensis» föllázadt. Nemzette Radit, Radi Miscát, Misca Cupánt és Mártont, mely utóbbiakat minden nehézség nélkül egy személynek vehetjük a tihanyi alapítólevél (1055) tanui közt említett Márton ispánnal és Cupan iudexszel; míg maga, a Bajorországból beköltözött wasurburci Vecelin vagy Vencilin ispán Karácsonyi urnak semmiféle kifogás alá nem eshető véleménye szerint nem lehet más, mint az a Vecilin gróf, ki 995 körül, vagyis éppen azon időtájt élt Isztriában, midőn Stajerben, Krajnában és Isztriában Sz. István sógora, II. Henrik parancsolt. Ha ehhez veszszük még azt is, hogy I. Béla egyik vejének, Ulrik isztriai örgrófnak az anyja, Azzika, isztriai Wezzelin leánya volt, olyan kiindulási pontot nyertünk az ú. n. Salamon-Krónika létrejövetelére nézve, mely készítésének idejét és körülményeit eléggé megvilágítja.

Készült ezen krónika I. Béla leánya, Zsófia († 1095.) férjhezmenetele alkalmából, kit 1061-ben az I. Endre segítségére jött németek vezére, az I. Béla által fogságba ejtett, de Géza herceg közbenjárására szabadon bocsátott Vilmos thüringiai határgróf jegyzett el, nőül azonban már nem vehette, mert midőn Vilmos 1062-ben jegyeséért jött, utközben meghalt. Még ugyanezen esztendőben férjhez ment Zsófia Vilmos unokaöccséhez, az említett Weimari Ulrik isztriai örgrófhhoz, kinek atyja Vilmos határgróf öccse Poppo weimari gróf, anyja pedig Wezzelin leánya, Azzika volt. Nyolcz évig tartott e házasság, 1070-ben Ulrik is meghalt s ekkor az özvegy körülbelül egy év múlva, 1071 első felében Magnus († 1106.) szász herceg neje lett.¹

Ezek a körülmények teszik érthetővé, miért terjeszkedik ki a krónika Vecellinusra, a ki isztriai Ulrik nagyatyja lehetett s ilyenformán Bátor Opos nagyatyja, Miska, első unokatestvére volt Ulriknak. Ulrik már akkor sem volt fiatal, midőn elvette Zsófiát, Bátor Opos pedig csak a hatvanas évek vége felé kezd feltűnni: nem kell tehát fennakadnunk azon, ha nagyatyját mondtuk Ulrik unokatestvérenek. A rokonság azonban teljesen megmagyarázza a Bátor

Opos tettei iránti érdeklődést, ha nem is tartozott a hercegek hivei közé. Mivel pedig német udvar számára készült a krónika, azt is megértjük, miért beszél — nem is annyira az író mint inkább az érzékeny és gyöngédlelkű Géza meg a lovagias László — elég enyhén Salamonról, a ki végre is unokatestvérük volt és balvégzete nemcsak érdeklődést, hanem részvétet is keltett Németországban. Ott szakad meg a krónika részletező előadása, midőn a Salamon segítségére jött IV. Henrik német császár néhány heti hadjárat után hajóit felégetve, minden győzelem nélkül kivonult Magyarország területéről, «Salamon pedig reményvesztetten, sóhajtozva és buslakodva» Pozsony várába zárkózott, hol László herceg fogta körül s az ország Geysa vagy Magnus király kezébe ment át, míg a hercegséget öccse, László kapta.

Nagyon természetes, ha ez a krónika is az Árpádház genealogiájával kezdődött és semmiestre sem hiányozhatott belőle a három testvér, Endre, Béla és Levente törvénytelen származásáról legfőképp a németeknél elterjedt hirnek czáfolata. Ha pedig beleszótték a Vecellinusról szóló részleteket is, akkor abban az összefüggésben, a hogy róla beszél a krónika, a somogyi Cupánról mondottaknak szintén benn kellett lenniök, különösen azon soroknak, melyeket Karácsonyi ur is egy régi könyvből átvett betoldásnak állit. S mivel e helyen Sz. István anyjáról is van szó: annál inkább meg kellett emlékezni róla, mert Magnus szász herceg udvarában nem lehetett ismeretlen a szász hercegség területén fekvő Merseburg valami félszázaddal előbb élt tudós püspökének, Thiethmárnak a műve, mely szintén mond egyet-mást Sz. István anyjáról. Megvolt tehát az oka, hogy azt is beleszójjék e krónikába, a mit nálunk tudtak első királyunk anyjáról a XI. század hetvenes-nyolcvanas éveiben. Thiethmár hatására kell gondolnunk, ha a szász herceg udvarában emlegették Belekneginit, a szép magyar fejedelmöt s a Géza és Sz. László királyokkal való sógorság magyarázza meg, ha ennek visszhangjakép a magyar krónika szintén hivatkozik Sarolt szépségére, «miről a szomszéd fejedelmek is régtől fogva beszélnek». Hozzáteszi aztán a krónika, hogy Gyula dux leánya volt ez az emlegetett szép asszony, de nem azé a Gyuláé, kivel utóbb

¹ Dr. Wertner M. id. m. 144—160. l.

Sz. Istvánnak volt baja, a miről szintén tudhat-
tak a szász udvarban, hiszen egész Hildesheimig
eljutott a hire, mert ezen utóbbi Gyula már a
harmadik (t. i. a rákövetkező harmadik fejedele-
lem) volt az előbbi Gyula után. Sz. István any-
jának pedig Sarolt volt az igazi neve s Géza
fejedelem Beliud tanácsára vette feleségül, kiről
semmit sem tudunk, legfőlebb a somogy-tolnai
határszáron, Kazsok és Szil mellett volt közép-
kori Belyudfelde, Belyud seu Nagfalufeulde
helynévből¹ következtethetünk arra, hogy merre
lehettek birtokai; a XIII. században is már
csak annyit tudtak róla, a mit az eredeti szöveg-
ben találtak, hogy t. i. neje Keán testvérének,
Kulánnak volt a leánya s nejével Kulán földét
örökölte; a szöveg azonban sejtet annyit, hogy
írásba foglalása idejében még ismereteseke vol-
tak az egyes részletek, tudták, ki volt Beliud
meg Kulán s miért volt érdekében Beliudnak,
hogy Gézának a Sarolttal való házasságot java-
solja.

Mivel Kézai nem beszél Saroltról: a róla
mondottakat csakis a Király Krónikából vehette
át a Képes-, meg a többi krónika szerkesztője
és szötte Gyula nevével a hét kapitány azon
lajstromába, melyet az 1269–72 körüli krónika-
író állított össze. Hogy Béla király jegyzőjének
műve lett volna a forrás, teljesen ki van zárva.
Ha igaz volna, hogy «Sarolt csak a Névtelen
koholmánya; a Pozsonyi és a Budai Krónika,
valamint bővitőik tudomásukat a Névtelen jegy-
zőtől merítették», mert «ha valami akad Ano-
nymus művében, a mit könnyedén beleszőhet-
nek Kézai művébe, azt beleteszik»: miért nem
tudnak Szabolcs, Lél, Bulcsu és Örs (Vrs) aty-
járól, holott épp oly könnyű szerrel beszóhatték
volna a királyi jegyző műve után, hogy egyik
Elődnék, másik Tasnak, harmadik Bogátnak,
negyedik Ousadnak volt a fia? Vagy föltéve,
hogy mindez kikerülte figyelmüket, azt már
mégis csak meg kellett látniok, hogy Sarolt
atyjának, a nagy és hatalmas Gyula duxnak a
királyi jegyző szerint Horka volt az atyja, ezé
meg Tuhutum; valamint arról is tudomást sze-
rezhettek volna, hogy ifjabb Gyula az idősb

¹ Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi föld-
rajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1897. III. k.
443. l.

Gyula öcscsének, Zombornak a fia, II. Gyulának
pedig ugyanazon Bua és Buhna a fiai, kikről
Péter uralkodásának második szakában már ezen
krónikák is megemlékeznek. Azonkívül olyan
részleteket is mondanak Saroltról, a külföldi
udvarokban is emlegetett szépségéről s Géza
házasságának létrejveteléről, mit Kulan veje,
Beliud tanácsának tulajdonitanak, a mely rész-
letekről semmit sem találunk állítólagos forrá-
sukban, Béla király jegyzője művében. Ha
Karácsonyi ur elfogulatlanul akar gondolkodni
állítására fölött, maga is rá fog jönni, mennyi
lehetetlenség van benne.

Mellőzve a főtebb kifejtett okokat, van két
külső jegy is arra, mely elárulja, hogy nem egy
időben készült a Saroltról szóló rész a hét kapi-
tány lajstromával s amaz a régibb. Géza fejede-
lem nevét e helyen nem Geychának, hanem
Geysának írja a krónika, ez pedig az 1174 kö-
rűli orthographiának felel meg, a mikorra tehető
t. i. — a Pauler által mondottakat kiegészítve
az V. Lipót osztrák herczeg és Ilona herczegnő
közti házasságból vont következtetéssel — a
Király-Krónika két részének egybefoglalása.
Az első szövegezés idejét pedig elárulja a Pan-
nónia név használata, mely egyenesen a XI.
századra utal; ekkor volt szokásban Hungaria
helyett a Pannónia név, ha nem is azzal a kizá-
rólagossággal, mint a hogy Melich J. barátom
állítja.

Az is a XI. század, különösen pedig a Sz.
István után bekövetkezett visszahatás szellemére
vall, hogy nem a XII. és XIII. századbeli királyi
hatalom módjára fogták fel a X. századbeli feje-
delmek hatáskörét, hanem még tudták azt, hogy
Árpádnak vezértársai voltak, ő csak az első, a
leggazdagabb és leghatalmasabb volt közöttük
s nem az egész fegyveres nép, hanem csak
egyik seregnek a vezére. A krónika hét sereg-
ről, hét vezérről beszél ugyan, de ez alighanem
a későbbi felfogásnak megfelelő módosítás, a
mikor már kiveszett az emléke a X. századbeli
hármas fejedelemségnek. Így került aztán a
krónikába az az ellenmondás, hogy a magyarok
az erdőkön túl, a Pannónia végén (in confinium
regni Pannoniæ) fekvő hazában, t. i. Etelköz-
ben (s nem ahogy utóbb értették, Erdélyben),
hol Árpád atyja, Álmos megöletett, hallva a
pannoniai föld és a Duna vizének jóságáról,

tanácsot tartottak és «Arpad cum septem ducibus Pannoniam intravit». Egyik helyen tehát Árpád a hét vezér egyike, itt meg rajta kívül van még hét vezér. Az eredeti szövegben a «septem» helyett «ceteris» lehetett. Az ilyen általánosabb kifejezés felel ugyanis meg annak a célnak, a miért az első krónikák készültek, melyek nem a magyar nemzet, hanem az Árpád-ház történetére terjeszkednek ki s csak az Árpádok leszármazásával összefüggő részleteket említették még meg. Ezért hozták fel Gyula vezért is, mint Géza fejedelem ipát, nem pedig mint Árpád vezértársát, a mivé csak a XIII. században tették meg. Nem is annyira a hét vezér, mint inkább a három társfejedelem sorába tartozott Gyula s ezt a XI. században még jól tudhatták. Hiszen száz évvel később is nyoma volt emléküknök, habár akkor már nem értették meg igazi jelentőségét a róluk szóló hagyományoknak. Béla király jegyzője rendszeresen hárm-

sával említi a hadi vállalatok vezéreit (Tas, Szabolcs és Tuhutum, Zuard, Kadusa, és Huba vagy Zuard, Kadusa és Bojta, Lél, Bulcsu és Botond, Botond, Szabolcs és Ircund), de már nem tudja másként megmagyarázni, mint hogy Árpád bizta meg őket, vagy pedig Lélt, Bulcsut és Botondot Zulta kiskorúsága miatt választották a hadsereg vezéreinek.

Ha tehát úgy belső, mint külső jelek vannak arra, hogy voltak nálunk egész a XI. század derekáig vi-szamenő, részint genealogiai jellegű, részint pedig egyes eseményekre is kiterjeszkedő régi történeti följegyzé-ek: teljesen elhibázottnak kell tartanunk Karácsonyi ur azon állítását, hogy nálunk egy századdal később indult meg a történetírói munkásság, mint Lengyelországban, valamint hibásnak és hamisnak kell tartanunk egész felfogását, amit akár Béla király jegyzője művéről, akár a többi krónika felől alkotott magának. NAGY GÉZA.

UJABB NEMZETSÉGI KUTATÁSOK.

(Nyolczadik, befejező közlemény.)¹

A Kán-nemzettség erdélyi vagy vajdai ága.

Kán nemzetségbeli Gyula bánnak egy László nevű fia is volt, de ennek bebizonyítását csak alább adhatjuk.

E *László* pályáját 1217-ben kezdi meg mint lovászmester, mely minőségben II. Andrászt Palesztinába kíséri; 1221-ig marad lovászmester, mi mellett (1220—1221) Pozsegamegye főispánja is. 1223-ban Vasmegeye főispánja. 1224-ben megkapja az országbirói hivatalát, mely mellett Békés- és Nyitramegye főispánságával is fel van ruházva; 1225-ben mint országbiró csak Nyitramegye főispánja, (melyet 1204-ben atyja Gyula mint országbiró kormányozott). 1228-tól 1230-ig megint országbiró és a mellett (1228-ban) Bács- és Bodrogmegeye, 1229-ben és 1230-ban csakis Bácsmegeye főispánja, (melyet 1212-től 1213-ig atyja Gyula kormányozott); 1232-től 1234-ig Mosonmegeye főispánja (1228-ban öccse, Gyula az!) 1234-ben má-

sodsor országbiró és Bácsmegeye főispánja, mely két hivatalát András haláláig, 1235-ig megtartja.

Úgy látszik, hogy bár II. Andrásnak hive volt, mégis oly politikát követett, mely őt András halála után az új király kegyében megtartotta s hogy atyjának kegyvesztése és bukása reá nézve nem volt kompromittáló. Azonnal András halála után nem találjuk őt ugyan Béla szolgálatában, de 1236-ban átlép Kálmán királyfi szolgálatába, (melyben András utolsó éveiben atyja és öccse is állott); előbb 1236-ban tagja azon királyi vegyes bizottságnak, mely a zalamegyei birtokügyeket megvizsgálja, azután Kálmán udvarában 1236-tól 1239-ig Somogymegye főispánja. A sajióit ötközetben éppen jókor jelent meg harczosaival, hogy a tatároktól üldözöbrevett Bertalan pécsi püspököt megszabadítsa. 1242-től 1245 első feléig nádor és a mellett 1243 január 29-ike óta újra Somogymegye főispánja,¹ 1245 végén pedig szlavóniai bán és mint

¹ A megelőző közlemények a Turul 1906-ik évi folyómatában jelentek meg.

¹ 1242 márczius 14-én — úgy látszik — országbiró; v. ö. Turul 1901. évf. 19. old.

ilyen a hercegi czimmel felruházva. Hogy az 1247-ben említett országbíróval azonos lett volna, nem hisszük¹ és így valószínű, hogy életét 1245 és 1246 között végezte be.

Hivatalos működése alatt itt-ott birtokot is szerzett; birtokviszonyairól egyáltalában a következők ismeretesek:

a) Mint országbíró és Bács megye főispánja megkapta András királytól a biharmegyei *Tamási*-t, mely azelőtt Tamás fia Ráfáel-é volt és ennek büntetési következtében a koronára szállt; de miután a várad-előhegyi prépostság ezen birtokra való jogosultságát bebizonyította, akként rendezték az ügyet, hogy László 100 márkáért a birtokot a prépostságnak átengedte.²

b) Az előbbi minőségben megkapta András királytól a nyitramegyei *Butk* (= Buchk) nevű pusztát, mely azelőtt a Katisz nb. Simon bán-é volt és ennek hűtlensége folytán a királyra szállt. Csakhogy László e birtokot nem sokára két nyitramegyei embernek, Dámának és Rajnaldnak adományozta szolgálataik elismeréséül.³

c) Bizonyos Szombat, a nyitramegyei *Copchuch* (talán Kopcsán) földesura, mint a nyitrai vár parancsnoka megengedte magának, hogy egy a várba elzárt bűnöst kieresztszen, mire András király azzal büntette meg, hogy copchuchi birtokát László országbíró és nyitrai főispánnak (1225-ben) adományozta; de László ezen is tulajdolt, amennyiben a kapott birtokot 1226-ban Muzslai Simon fia Boroncsnak adta szolgálatainak elismeréséül.⁴

d) 1238-ban László comes, az erdélyi almási monostor kegyura, a benzéseket onnan elűzte s helyükbe premontreieket telepített oda. Ezek könnyelműen bántak a monostor birtokaival, s végül is maguk jószántából elhagyták. Ekkor László comes némely eléje tévedt papokat és saját házi papjait helyezte a monostorba, mire Gergely pápa több apátot és a nagyváradi prépostot küldte ki az ügy megvizsgálására.⁵ Alig tévedünk, ha ezen Almást a kolozsmegyei *Híd-Almással* azonosnak vesszük.

I. Lászlónak három fia maradt: II. László,

¹ V. ö. Ugyanott, 21. old.

² Fejér, VII/I. k. 201. l.

³ Wenzel, VII. k. 384. l.

⁴ Knauz, II. k. 389. l.

⁵ Theiner, I. k. 161. l.

I. Gyula és Miklós és egy névleg ismeretlen leánya.

Leánya életéről némely dolgokat el kell mondanunk, mert ezek képezik a következő genealogiai fejtegetések kiinduló pontját.

Midőn Gyula bán birtokait elkobozták, a baranyamegyei Nekcsét Kálmán királyfinak adták, ki ezt 1240 február 8-án tálnokmesterének, Aba nb. Demeternek adományozta,¹ mely adományozásba IV. Béla és összes nagyjai beleegyeztek. 1251-ben pedig azt mondja IV. Béla egyik oklevelében, hogy ő Gyula bán birtokainak elkobozása után annak nekcei jobbágyait *Demeter comes fiának, Sándornak, Gyula bán rokonának (cognato)* adományozta.² Magától értetődik hogy jelen esetben kettőjük közötti nemzetségi rokonságról szó sem lehet és itt kizárólag csak valamely házassági összeköttetés révén létrejött sógorsági kapocsról lehet szó. Valóban értesülünk is arról, hogy e Sándor fia, Aba nb. Sándor 1310-ben a templomosoknak azon nekcei birtokrészét, melyet ezek valamikor Sándornak elődjétől (predecessor), Gyula bántól kaptak, Károly király rendeletére visszakapja, valamint 1312-ben a Nekcséhez tartozó szentmártoni birtokot, melyet e Sándor őse (predecessor *seu progenitor*) szintén a templomosoknak adott, visszanyeri;³ ez utóbbi okmányból tehát kiviláglik, hogy Gyula bán az Aba nb. Sándornak *anyai őse* volt. Teljes világosságot vet azonban mindezekre egy 1336 május 3-án kiállított okmány,⁴ mely a következőket tartalmazza:

E Sándornak fivére Demeter kir. tárnokmester, az 1240-ben említett Demeter unokája, nevezett napon egynehány birtokaival rendelkezvén, kiemeli, hogy *anyja, néhai László erdélyi vajda sorora után, ennek leánynegyedi öröksége czimén, nevezett vajdától, rokonától, a baranyamegyei Pellérd, Szalánta, Eszerágh, Szilvás, Aranyos és Garé-birtokokat kapta s hogy az erre vonatkozó okmányt Pál pécsi püspök idejében (1284—1299.) állították ki.* Miután már most tudjuk, hogy Gyula bán már 1231 előtt a baranyamegyei Szilváson birtokos és hogy a tőle származó ifj. Siklósiaknak egyike az ugyanazon megyebeli Aranyost is

¹ Fejér, IV/I. k. 205. l.

² Fejér, IV/II. k. 103. l.

³ Anjoukori okmánytár, I. k. 210., 278. l.

⁴ Ugyanott, III. k. 277. l.

ősi birtokának mondja, világos, hogy László vajda oly birtokokat adott Aba nb. Demeternek, melyek atyai őseinek kezében voltak és hogy maga e vajda és sorora Kán nb. Gyulának ivadékai voltak. Miután az 1251-ben említett Sándor — ifj. Demeternek atyja — Gyula bán rokonának nevezetik, fiát Demetert pedig anyja után Gyula bán hagyatékából fizetik ki, világos, hogy Aba nb. öregebb Sándor, Gyula bánnak egyik nőivadékát vette nőül és a közte s a bán között fennállt «rokonság» e házassági összeköttetésre vezetendő vissza.

Ezt genealogusaink jól tudják, csak az izenkénti beillesztésre nézve térnek el egymástól. Számos és köztük élesszemű iróink bizonyosra veszik, hogy Aba nb. I. Sándor neje Gyula bánnak a leánya, mi azonban ezzel szemben ellenkező álláspontot foglalunk el, amennyiben ez állítást tarthatatlannak nyilvánítjuk.

Midőn I. Sándor számára 1251-ben a nekcei jobbágyok ügyében az ismert okiratot kiállították, a közte és a néhai Gyula bán közötti rokonsági fokot igen jól ismerték; ha ő a bán veje, akkor a határozatlan «cognatus» helyett kétségkívül a közelebb eső «gener» megjelölést használták volna. Már ez is sokat mond, de nem ez kepezi érvelésünk sulypontját, hanem a következők.

Ha Aba nb. I. Sándor Gyula bán leányát vette volna nőül, akkor annak idején, midőn e nő fia, Nekcsei-Lipóczi Demeter anyjának leányegyedét követelte, ebbe az ügybe nem csak László vajda, ki az örökösrészt baranyai birtokokban kiadta, hanem mindenesetre a baranyamegyei ifj. Siklósiak, kiknek egyenes őse Gyula bánnak fia, II. Gyula volt, jelen esetben tehát ifj. Gyula unokái, III. Gyula és Péter is beleszóltak volna. Miután ez meg nem történt és kizárólag csak László vajda volt az egyedüli, ki ez örökösödési kérdést rendezte, kimondhatjuk, hogy a vajda Gyula bán egy oly fiának hagyatékával rendelkezett, ki ősi birtokait atyjával, a bánnal már annak életében felosztotta, vagy azokon a bán bukása után ennek Gyula nevű vagy egyéb fiaival szintén megosztozott, úgy hogy Pál pécsi püspök idejében Nekcsei Demeter már nem Gyula bán hagyatékából, hanem ennek egyik fia után anyját illető vagyónából kívánhatott osztályrészt. Miután azon-

ban tudjuk, hogy László vajda az imént tárgyalt László országbíró-nádor-bán herczegnek egyenes leszármazottja, azt hisszük, hogy *László bán-herczeg minden kétségen kívül Gyula bánnak a fia és hogy* tekintettel arra, hogy Nekcsei Demeter 1282-ben már mint önálló birtokos szerepel, *azon László vajda alatt, ki 1284 és 1299 között Demetert kifizeti, III. László értendő, kinek Demeter anyja persze nem nővére, hanem nagynénje*; maga a kielégítés pedig az 1290-es évek egyikére esik.

I. László fia *I. Gyula* (kire — mint fent kiemeltük — az irók a Képes krónika adatát alkalmazták) úgy látszik már 1257-ben szerepel. Nevezett évben tanusítja t. i. az erdélyi káptalan, hogy bizonyos Miklós fia Henrik (Kisküküllőmegyében feküdt) Radnót nevű birtokát Csam fia Simonnak eladja s hogy a beleegyező szomszédok (István mester és a bulcsi apát) sorában László és Gyula mesterek is szerepelnek.¹ Miután e sorok további folyamában megállapítjuk, hogy a Kán nemzetség ezen ágának Küküllőmegyében is voltak birtokai, azt hiszem helyes úton járunk, ha Lászlóban és Gyulában I. László fiaira ismerünk. Biztosan azonban csak 1263-ban akadunk e Gyulára, midőn István ifj. király egyik oklevelében azt mondja, hogy *néhai László bán fia Gyula* neki már ifjusága alatt számos és nagy szolgálatokat tett, melyeknek elismerésül neki az Erdélyben fekvő Wiz, Munora, Hassach, Nogrech és egyéb az erdélyi udvarnokokhoz tartozó, jelenleg lakatlan földeket adományoz.² Nogrech a mostani Szebenmegyében fekvő Uj-egyház, melyet a németek Leschkirch-nek, az oláhok pedig még mindig *Nokrig*-nak neveznek; Hassach a Nagy-Küküllőmegyében fekvő *Hasság*-gal, Wiz az alsó-fehérmegyei *Vizakna*-val, Munora pedig a Vizakna melletti *Mundra*-val azonos.

1263 után nagyot változtak a pártviszonyok. Egy 1267-ben kiállított okiratban István arról panaszkodik, hogy László vajda és fivére Gyula a kunok élén ellene Erdélybe vonultak, de kudarczot vallottak,³ a mi 1264 júniusában történt.⁴ Gyulának további sorsát nem ismerjük.

¹ Hazai okmánytár, VIII. k. 72. l.

² Fejér, IV/III. k. 159. l.

³ Fejér, IV/III. k. 407. l. Wenzel, VIII. k. 196. l.

⁴ Pauler, a Magyar nemzet története, II. k. 331. l.

Arról, hogy futódja maradt volna, nincs tudomásunk; arra pedig, hogy a hirhedt László vajda az ő fia, még gondolni sem szabad.

László bán-herczeg másik fia *Miklós*¹ a papi pályára lépett. 1265-től 1276-ig erdélyi prépost, az utóbbi évben kir. kancellár is; 1277-től 1278 nyaráig választott esztergomi érsek és kir. kancellár; 1278 január 3-án unokaöccsével, László vajda fiával, Gyulával, együttesen szerzett birtokukat, a somogymegyei *Tóti*-t az Elia nb. Hippolit esztergomi kanonoknak és ennek fivéreinek eladta.² 1279 végén elhunyt.

László bán fia *II. László* 1263- és 1264-ben erdélyi vajda, mely minőségben István társkirály rendeletéből 1263-ban magyar hadsereg élén Szvetszló Jakab bolgár főur segítségére a görögök ellen ment. 1264-ben ő is elpártolt Istvántól, mire IV. Béla szolgálatában, fivérével, Gyulával együtt az István ellen kiküldött kun sereg vezére lett. Istvánnak halála után rehabilitálták őt, a mennyiben most már megint országos hivatalt kapott. 1272 november 26-tól 1273 január 10-ig Pozsonymegye főispánja; 1273 márcz. 30-án országbiró, Baranya- és Szebenmegye főispánja, legalább így mondják a Hazai oklevéltár 65. és Hazai okmánytár VI. k. 194. lapján olvasható okiratok, — az egyéb összes okiratokban pedig azt olvassuk, hogy 1273 május 14-től 1273 augusztus 24-ig országbiró és Bányamegye főispánja volt. Utoljára 1273 szeptember 10-én működik mint országbiró, 1275 végén erdélyi vajda és Szolnokmegye főispánja. 1275 után elvesztjük nyomát, a mi valószínűleg abban leli magyarázatát, hogy ez idő táján meghalt, mert 1278-ban már csak egyik fiáról van szó.

Fiai életére az eddig nyilvánosságra került okiratok csak zavaros fényt vetnek. Fejér, VII/IV. k. 181. l. és a *Fontes rerum Austriacarum* II/XV. k. 120. l. gróf Kemény József másolata után egy okmányt közölnek, melynek értelmében az erdélyi káptalan 1280-ban tanúsítja, hogy megjelentek előtte «*Gyula banus et frater eius Nicolaus, filii Ladislai bone memorie, quondam vavrode Transilvanie pro se et pro fratre eiusdem Ladislao*» kijelentik, hogy kolozsmegyei

Szentmiklós nevű birtokukat 50 márkáért Magnus fia Jánosnak örökítik. Fejérben pedig így áll «*pro fratribus eiusdem Ladislai*». Tekintettel gr. Kemény Józsefnek hamisítványaira és arra, hogy László vajda fiáról, Gyula bánról és Miklósról mindeddig egyéb források mit sem tudnak és tekintettel a két helyen közzé tett szöveg zavaros voltára, könnyen azt hihetnők, hogy az egész darab Kemény-féle készítmény. Én azonban úgy találom, hogy a darab alapeszméje, hogy t. i. László vajda fiai a bizonyos birtokot eladják, az okiratot még nem teszi hamissá; azonban Kemény rosszul olvasott, tehát rosszul másolt. A «*pro fratre eiusdem Ladislao*» nyelvészeti abszurdum. «*Pro fratre eiusdem Ladislai*» azért nem állhat, mert László vajda fivére Miklós érsek 1280-ban már nem élt; ugyanez áll a «*pro fratribus eiusdem Ladislai*»-ra nézve is. Az egyetlen helyes magyarázat abban áll, hogy László vajda fiai Gyula bán és Miklós *saját, úgy mint fivérük, László nevében* a birtokot eladják, hogy tehát Kemény az eredetiben «*pro fratre eorum Ladislao*» helyett «*eiusdem*»-et olvasott; mert, hogy László vajdának egy László nevű fia is volt, be van bizonyítva. Úgy látszik azonban, hogy az 1280 sem a helyes keltezés.

Ha feltevésem igaz, akkor II. Gyula, kivel 1278-ban találkoztunk, 1280-ban tényleges vagy címzetes bán; bánágára nézve megjegyezzük, hogy a földrajzi viszonyok alapján azt leginkább a szörényivel azonosíthatjuk. Többet nem tudunk e Gyuláról.

II. Miklós csak egyetlen 1280. évi okiratban fordul elő.

Hogy László vajda fia *III. László* szintén erdélyi vajda és ama bizonyos hirhedt Lászlóval azonos, bizonyítja maga Károly király, midőn 1315 aug. 12-én azt mondja, hogy *László, volt erdélyi vajda* valamikor a megyesi szászok jogait megcsorbitotta és hogy *fia, a szintén László nevű erdélyi vajda* e jogsértést **egészen mostanáig** (usque modo) folytatta.¹

III. László oly fontos politikai szerepet vitt, hogy Güssingi Iván és Trencsényi Máté mellett joggal Magyarország leghatalmasabb oligarchái közé számíthatjuk. Politikai története nem tar-

¹ Ezt bizonyítja Knauz, II. k. 94. l.

² Hazai okmánytár, IV. k. 57. l.

¹ Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen, I. k. 316. l.

tozik e sorok keretébe, miért is csak birtok- és családviszonyairól akarunk egyet-mást elmondani.¹

Ha Kemény okirata nem hamisítvány, akkor e Lászlóval már 1280-ban találkozunk. Bizonyosan azonban csak 1290-ben tudunk ráismerni, midőn az erdélyi káptalan tanusítja, hogy *László vajda fia László mester* Biharmegyében fekvő lakatlan *Vásári* nevű birtokát, Bulderi (megfelel a Krassómegeye lugosi járásában még most is létező *Boldur* nevű helységnek) Mihály fia Péter comesnek adományozza.² Ezután jó sokáig nem hallunk róla semmit. Vajjon azon László, ki 1288-ban és 1291-ben mint erdélyi alvajda szerepel, ő vele, vagy inkább azon Borsa nb. Szentmártoni Lászlóval azonos, kit az okiratok 1292 óta mindig csak «vajdá»-nak neveztek, még nem oly bizonyos, mint egyik újabb írónk állítja. Még azt sem tudjuk bizonyosan, hogy mikor lett III. László tényleges vajda, mert 1293 július 11-től 1297 április 21-ig ilyen nevűt nem ismerünk. Az azonban kétségkívüli dolog, hogy Lászlónk 1297 április 21-ike óta a vajda és szolnoki főispán.³

A XIII. század végső éveiben kifejtett működéséről mit sem tudunk; tevékenysége fő korszaka az Árpádok kihalta után lezajlott trónkövetelési harcok idejére esik, különösen akkorára, midőn Ottó bajor fejedelem személyében új trónkövetelő lépett a harctérre. Itt csak azon rövid és eléggé ismert tényt akarjuk kiemelni, hogy László az új követelőt azon ígérettel, hogy leányával összeházasítja, hálójába kerítette. A már nem igen fiatal ember 1307 kezdetén Erdélybe vonult, hogy menyasszonyát meglátogassa, mire László őt elfogta és várainak egyikében mindaddig fogságban tartá, míg Ottó a kezében lévő koronát neki át nem adta.

Ismeretlen nevű leányát 1308-ban egy szerb herceghez adta nőül, a kit az okiratok csak István szerb király fiának neveznek. Miután az akkori szerb uralkodó család (Nemanjidák) tagjai: Dragutin és Milutin fivérek az István nevet is használták, mindaddig e szerb herceg

szabatos genealogiai meghatározása felette nehéz volt. De ha szemügyre vesszük, hogy a fivére Milutin által a tróntól megfosztott Dragutin király neje Katalin, V. István magyar királynak legöregebb leánya volt és hogy saját úgy, mint Dragutinnal nemzett fiának, Ulászlónak, a magyar koronára való igényei jogosultabbak voltak, mint az V. Istvánnak ifjabb leányától származó Róbert Károlyéi: akkor majdnem bizonyossággal elfogadhatjuk, hogy László vajdának veje nem — mint eddig hittük — Milutin fia István, hanem Dragutin István fia Ulászló volt. Hogy Dragutint, bár már akkor nem volt tényleges király, a pápai követ még mindig királynak nevezi, egészen jelentéktelen és mellékes dolog. A vajda tervei azonban nem sikerültek és úgy találjuk, hogy 1310 április 8-ika óta Károly királynak látszólagos hive lett.

1315 május 13-án Lászlónk már nem vajda és e naptól kezdve róla csak mint «quondam»-ról van szó, a mi éppen úgy «néhai»-val fordítható mint «volt»-tal. Íróink mindeddig úgy fogták fel a dolgot, hogy a király kitette őt a vajdai méltóságából, de hogy még ezután is élt. Mi ezt nem tartjuk valószínűnek. Mert ha Károly király meg akarta vagy merte volna e hatalmas embert állásától fosztani, nem várt volna ezzel 1315-ig; továbbá találjuk, hogy már 1315-ben csakis az ő fiainak birtokairól van szó l. alább); mi tehát nagyon valószínűnek tartjuk, hogy a hatalmas férfi 1315 május 13-án már nem élt.

Birtokviszonyairól a következőket tudjuk:

1301-ben Dézs fiaival Miklóssal és Pázmánnal birtokot cserél. Odaadja nekik a kisküküllőmegeyi *Bán*-t és fél *Ujlak*-ot (mindkettő ősi birtoka) és megkapja érték az ugyanazon megyében fekvő *Désfalva*, *Csávás*, *Dányán*, *Hagymás* és *Körtvélyestelke* nevű birtokokat.¹ 1313 május 29-én újabb cserét csinál. Fiaival, a két Lászlóval egyetértésben odaadja Kelneki Dánielnek *Gergelyfája* és *Veresegyház* nevű birtokait, melyekért a küküllőmegeyi *Szépmezőt* kapja. Gergelyfája egyik felét bizonyos Tiván nevű magvaszakadt ember leányaitól vette, másik felét pedig birságul kapta.² A Szolnok-

¹ Politikai történetét Pór Antal az «Erdélyi Múzeum» 1891. évf. 433. old. igen behatóan tárgyalta.

² Hazai okmánytár VIII. k. 291. l.

³ Fejér, VI. II. k. 100. l.

¹ Fejér, VIII/I. k. 75. l.

² Anjoukori okmánytár, I. k. 301. l.

Dobokamegyében fekvő *Lápos, Monostorszeg, Kozárvár, Orbó, Bogát és Mánya* nevű helységeket jogos tulajdonosaiktól, a Tomaj nb. Losonczyaktól erőszakkal vette el és egészen 1315-ig kezében tartotta, míg nem ez évi június 27-én Károly király azokba a Losonczyakat visszahelyezte.¹ A kolozsmegyei *Szilváds, Nagyakasztó, Septér és Orményes ősi* birtokai voltak, melyeket azután fiai bizonyos Miklós fia Mikének cserébe adtak. Hütlenségük miatt Károly király ezeket elkozbotta és 1329-ben Hontpázmán nb. Pogány Istvánnak bizonyos trencsénmegyei jószágokért cserébe adta. A dobokamegyei *Gyékéskutát* László vajda jogtalanul foglalta el; fainak hütlensége miatt ez is a király kezébe jutott.² A küllőmegyei *Hosszuaszó, Mikeszásza és Pandál* László fiai hütlensége miatt szintén a koronára szálltak;³ a *létai* vár szintén fiaié volt, de ezt Gerendi Miklós, kinek védelmére bizták, a királynak szolgáltatatta ki.⁴ Mikeszásza még Gyula bán birtoka volt és, mint fentebb láttuk, unokája, II. Gyula fia Miklós, 1266-ban egy részét visszakapta. A belső-szolnokmegyei *Bálványos* várát pedig Károly király még László vajdától vette el.⁵ Azonkívül tudjuk, hogy az erdélyi *Bonczhida*, mely a Csák nb. Miklós tulajdonát képezte, ennek hütlensége után László vajda kezébe került; 1315-ben azonban megjelent Miklós a király székhelyén és kimutatta, hogy Bonczhida az övé.⁶

Kétségtelen azonban, hogy a nemzetség ezen ágának Erdélyen kívül is voltak birtokai. III. Lászlónak udvarbirája, János comes említi egyszer, hogy ura Magyarországon tartózkodik és csakugyan, László vajdával 1308 június 17-én a baranyamegyei *Nyárád* mellett találkozunk,⁷ miből következtethető, hogy a már fentebb említett baranyamegyei birtokokon kívül Nyárád és környéke is ez ágé volt. Végre még meg

kell említenünk, hogy III. László 1307-ben Vincze kalocsai érseknek *Almás* nevű jószágát elfoglalta s elfoglalva tartotta.¹ Ebből következtethetjük, hogy László *almási* birtokos is volt, mi I. Lászlónak almásmonostori kegyuraságával teljes összhangzásban van.

III. Lászlónak több fia volt, kik közül azonban névszerint csak *IV. és V. László* ismeretesek. Ezek — kik legelőször 1313-ban szerepelnek, — 1315 szeptember 6-án már önálló birtokosok; nevezett napon Miklós erdélyi vajda Bethleni Jakab népeit a két Lászlónak *Vice és Csaba* nevű Szolnok-Dobokamegyében fekvő birtokain tartózkodó jobbágysai ellen oltalmába veszi.²

E két Lászlóról és fivéreikről vajmi keveset tudunk. Ahányszor őket az okiratok említik, annyiszor kiemelik, hogy királyuk ellen fellázdadtak és hogy e miatt ősi és szerzett birtokait elvesztették; ezek között volt a *dévai* és *csi-csói* vár is.³ 1329 április 10-én még élnek, ekkor is azt mondja róluk a király, hogy mind e napig ellenségeivel szövetkezvén, a királyi birtokokban roppant kárt okoznak.⁴ 1329 után már nem találjuk egyenes nyomukat és így feltételezhető, hogy hazájukat talán elhagyták és az Aba nb. Amadé nádor fainak példáját követve, szerencséseket valahol a külföldön keresték.

Az eddig mondottak alapján tehát kitűnik, hogy Gyula bánnak (valószínűleg idősebb) fia László bán-herceg egynéhány baranyamegyei birtokon kívül a nemzetségnek ősi erdélyi birtokait kapta osztalékul, míg II. Gyula utódai, bár 1266-ban Erdélyben is kaptak valamit, többnyire a baranyavidéki jószágokat nyerték osztályrészül. Így érthető, hogy László ivadékaiknak élete Erdélyben, II. Gyula utódaié pedig az ország nyugati vidékén zajlott le.

Nemzedékrendjükről a következő tábla ad felvilágosítást:

¹ Fejér, VIII/I. k. 557. l.

² Anjoukori okmánytár, II. k. 394. l.

³ Ugyanott 41. l.

⁴ Ugyanott 124. l.

⁵ Zichy okmánytár, IX. k. 565. l.

⁶ Hazai okmánytár, I. k. 110. l.

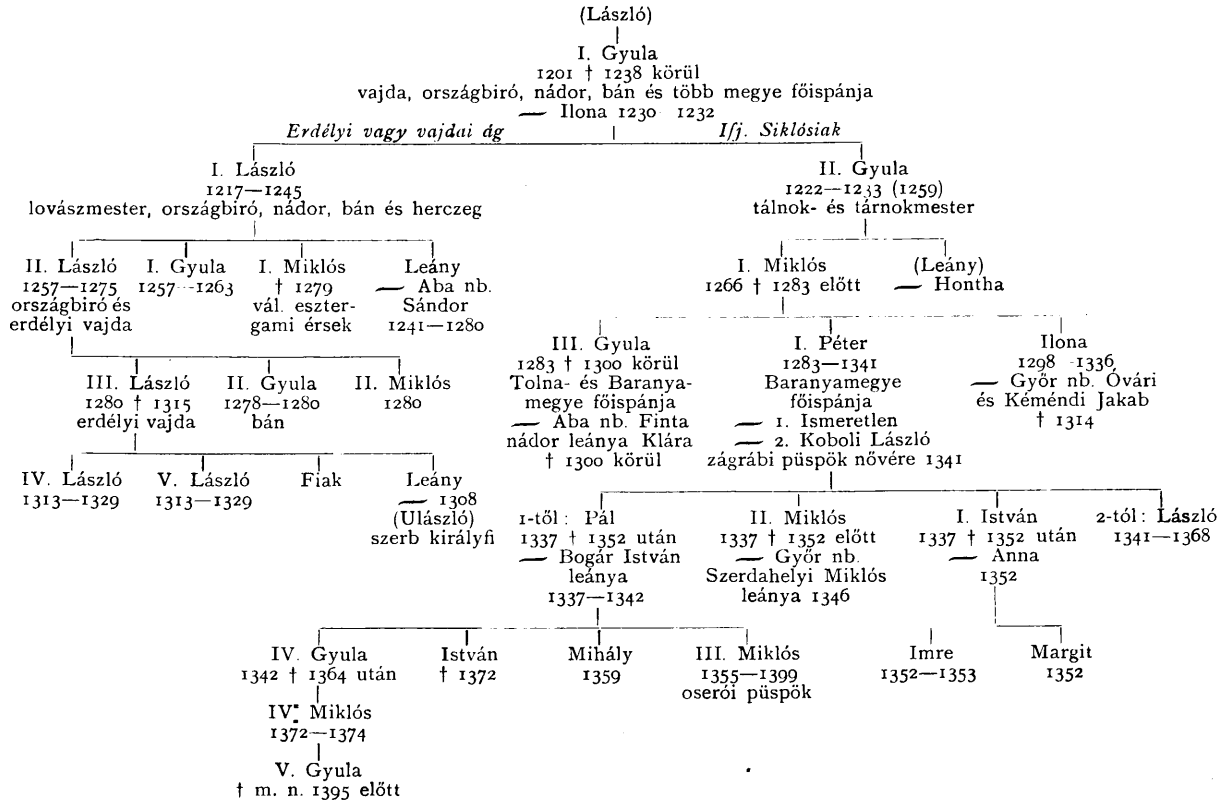
⁷ Zichy okmánytár, I. k. 118., 122. l.

¹ Erdélyi Múzeum, 1891. évf. 445. l.

² Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen, I. k. 317. l.

³ V. ö. Fejér, VIII/II. k. 317. l.

⁴ Anjoukori okmánytár, II. k. 394. l.

Hátra marad még a Kán nemzetségnek bizonyos rokonsági viszonyairól egyet-mást elmondani. Bágyonról (úgy látszik a Balduin névnek magyaros alakja), Kökényes-Rajnal nb. Mikod bánról, Hontha fia Miklós fia Péterről már volt szó. De ezeken kívül még a következőkről is van tudomásunk:

1. *Kornél fia Gönczelt* rokonának, Gyula bánnak «qui erat de eius genere» ajánlására 1220-ban spalatói érseknek választották.¹ Mind a mellett azonban, hogy Spalatói Tamás Gyula bánt és Gönczelt egy és ugyanazon genusból valónak mondja, még sem tartjuk ezt elfogadhatónak és azt hisszük, hogy Tamás a «genus» alatt csak a tágabb körű rokonságot értette. A nemzetség-azonosság ellen szólnak t. i. az érsek birtokviszonyai. 1222-ben tanusítja a pannonhalmi apát, hogy Gönczel Györmegyében lévő *ravazdi* birtokát neki az ugyanazon megyében lévő Vanyoláért cserébe adta és hogy *Vanyolán* Gönczelnek egy örökölt része is volt, melynek másik része *fivére C.* birtokához tarto-

zott.¹ Miután a Kán nemzetségnek Györmegyében — legalább tudunkkal — nem voltak birtokai, azt hisszük, hogy Gönczel és Gyula között anyai rokonság, vagy valamely sógorsági kapocs lehetett. A györmegyei Vanyoláról tudjuk, hogy 1472-ben a Pok nembelieké volt² és így nincsen kizárva, hogy Gönczel is e nemzetséghez tartozhatott. Ismerünk azonban még egy györmegyebeli Kornélt is, kinek fiai Domonkos, Gergely és Gyéta ismeretesek és kit éppen azért, mert az okiratok csakis e három fiát ismerik, Gönczel atyjától megkülönböztetendők tartunk. Hogy e két Kornél közül melyik volt az 1180 körül szereplő györmegyei főispán? határozottsággal nem tudjuk.

2. Péter erdélyi püspök 1306-ban III. László erdélyi vajdát «charissimus frater noster»-nek nevezi.³ Vajjon a «frater» alatt itt tényleges rokonságot kell-e értenünk? nem tudjuk. A menyiben azonban rokonságot jelentene, határozot-

¹ Wenzel, I. k. 186. l.

² Teleki, Hunyadiak kora, XI. k. 485. l.

³ Fejér, VIII/I. k. 203. l.

¹ Schwandtner Script. rer. Hung., III. k. 575. l.

tan tudjuk, hogy nemzetségi rokonságról szó sem lehet, mert Péter püspök nem a Kán-, hanem a Monoszló nemzetség tagja.¹

3. (III.) László vajda 1308-ban tanusítja, hogy «*proximusa*», *néhai Lőrincz mester* azon Pucur nevű birtokát, melyet királyi adományozás útján kapott, bizonyos Szemlék mesternek, szolgálatai elismeréséül adta s hogy Lőrincznek ez adományozását *ennek fia, néhai Lőkös mester, az ő* (t. i. László vajdának) *fratere* helybenhagyta.²

Hogy kik voltak e rokonok? erre csak a birtok- és archontologia-viszonyoknak egybevetése útján lehet választ adni, minek eredményét e helyen csak röviden akarjuk közölni.

Bizonyos Lőrincz 1242-től 1252-ig erdélyi vajda s a mellett 1248 óta Valkó megye főispánja. 1262-ben szőrényi bán, 1263-ban a mellett István társkirálynak tárnokmestere; 1265-ben pedig csak tárnokmester. Miután 1266-ban már Monoszló nb. Egyed az ifjabb király tárnokmestere, úgy látszik, hogy Lőrincz 1265 és 1266 között halt meg. E Lőrincznek a bács megyei Futak táján járó dunai hajók ügyében Iregi Domonkossal, Jánossal és Márkkal, István ifj. király előtt pöre volt, mely halála után fiára Lőrinczre szállt át és melyet István ifj. király 1270 kezdetén az Iregiek javára döntött el.³ Ez ifjabb Lőrincz 1272-től 1274 január 12-ig pohárnokmester, Keve és Krassó megye főispánja; 1279- és 1291-ben szőrényi bán, 1291-ben a mellett megint Keve- és Krassó megye főispánja.⁴ 1304-ben azon főurak között, kik Károly királylyal együtt az osztrák herceggel szövetkeznek, Lőrincz fia Lőkös is szerepel, a miből kiviláglik, hogy előkelő családból való ember és hogy atyja is kétségkívül kimagasló szerepet vitt. Miután azonkívül tudjuk, hogy Lőrincz vajda fia Lőrincz 1277-ben a somlyó-vagyis krassó megyei Vaja és Kőrösszeg nevű birtokokat kapta,⁵ hogy Lőrincz vajda 1248-ban

a krassó megyei Illádia ura,¹ akkor bizonyosra vehetjük, hogy a Bács- és Krassó megyében birtokos ifj. Lőrincz királyától az arad megyei Pucur-t is kaphatta, melyet azután Szemlék nevű tiszttviselőjének adományozott, a mit fia Lőkös is helybenhagyott.

Már most az a kérdés, hogy a nevezettek és László vajda között mily rokonsági viszony létezett? Ha a nemzetségbeli rokonságot eleve kizárjuk, nem tesszük ezt a birtokviszonyok miatt, hanem a vajdának a rokonság megjelölésére használt kifejezései alapján. A vajda Lőrinczet «proximus»-nak, fiát azonban már «frater»-nek mondja; ez nem véletlen, nem szélső. A «proximus»-szal azt akarja kifejezésre juttatni, hogy Lőrincz mester neki nem nemzetségbeli, nem is közeli vérrokona, hanem csak sógorság útján tartozik hozzá; fia Lőkös mint frater már vérrokona; az egész tehát úgy magyarázandó, hogy Lőrincz egy Kán nb. leányt, jelen esetben valószínűleg I. László bán-herczeg leányát vette nőül.

13. Katisz.

A Szőrösiek, később Bejeiek.

Az egri káptalan előtt 1283-ban *Tóbiás fia Simon fiai: Zeresi Miklós, Tamás, Simon, Dezső és László* Borsod megyében fekvő *telekesi* birtokuk fele részét sógoraiknak, illetőleg nővéreik férjeinek: Kátai Orbán fia Lőrincznek és Apcz nb. Detmár fia Detrének átengedték.²

1295-ben tanusítja pedig ugyanazon káptalan, hogy Tóbiás fia Simon fiai Miklós, Tamás, Simon és Dezső Gömör megyében (mátra-) *nováki* birtokukat Szuhai Pál *Lukács, Miklós, László, Albert* és *Atyaz* nevű fiainak eladták.³ Ebbe a következő rokonaik egyeznek bele:

1. Scheruk fiai Scheruk és Miklós. 2. Simon fiai Miklós és Sinka (=Simon). 3. Péter fiai

¹ Erdélyi Múzeum 1901. évf. 225. old.

² Wenzel, XII. k. 403. l.

³ Szuha gömör megyei helység. Pál fiai 1297-ben már a «Nováki» nevet viselik (Wenzel, X. k. 281. l.); 1299-ben pedig (a borsod megyei) Kurittyáni néven szerepelnek (Wenzel, XII. k. 635. l.); Pál fia Kurittyáni Lukács 1324-ben még él, 1344-ben találkozunk Kurittyáni Lukács fiaival: Péter- és Demeterrel, ez utóbbi 1358-ban mint «Nováki» Novák birtokosa. (Kubinyi, Magyar történelmi emlékek, II. k. 134., 203. l.)

¹ L. Turul, 1899. évf. 167. old.

² Zichy-okmánytár, I. k. 118. l. Ugyanazon forrás (I. k. 363. l.) szerint e Szemlék comesnek egyik birtoka — Diós — 1330-ban az egresdi apátnak arad megyei *Pobur* nevű birtokával határos volt. Már most kérdéses, melyik olvasás vagy irás a helyes.

³ Wenzel, VIII. k. 294. l.

⁴ V. ö. Fejér, VI. k. 547. l.

⁵ Hazai okmánytár, VIII. k. 189. l.

Mihály, Lesták, Míka, Jákó és Péter. 4. Fulkó fia Farkas. 5. Mihály és fiai: Simon és Tamás. 6. Lesták fia Miklós fiai (De) Zsó és Miklós.¹

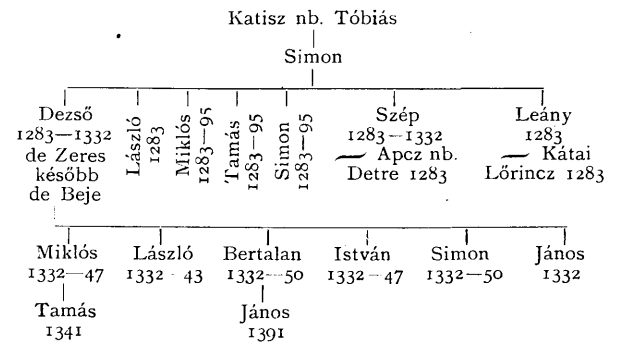
Világos, hogy itt nem holmi anyai vagy sógorsági rokonságról lehet szó, mert ezen esetben alig adna annyi személy beleegyezését, tehát az eladásba beleegyezők az eladóknak fiági, vagyis nemzetségi rokonai.

1. «Scheruk» elferdített név, mely — a mint már kimutattam² — nem más mint «Etruch», azaz Etre (a Kálnói Etre család őse). 2. Simon fiai Miklós és Sinka (= Simon) a Katisz nb. Salgó-Tarjáni család ősei. 3. (Illés fia) Péter fiai Mihály, Lesták, Míka, Jákó és Péter a Katisz nemzetség tagjai, a Nógrádmegyében fekvő somoskői és hollóskői várak tulajdonosai. 4. Fulkó fia Farkas a Katisz nb. Szécsényiek őse. 5. Mihály az előbbinek fivére; fia Simon a palásti Radó, ennek fivére Tamás pedig a nógrádmegyei Libercsei család őse. 6. Lesták fia Miklós fiai Dezső és Miklós a szintén Katisz nb. Szalattanyaiak ősei.³ Ezzel tehát be van bizonyítva, hogy *Tóbiás unokái, kik magukat a Nógrádmegyének füleki járásában most csak mint pusztá ismeretes Szörös után nevezték, a Katisz nemzetség tagjai.*

További nyomukra a következő adatok vezetnek: *Simon fia: Bejei Dezső* (Beje gömörmegei helység) 1324 december 8-án az egri káptalan előtt tanuként szerepel.⁴ 1332-ben ugyanazon káptalan előtt Simon fia Bejei Dezső és ennek fiai: *Miklós, László, János, Bertalan, István és Simon* e Dezső nővérével: *Tóbiás* fia Simon leányával, *Szép*-pel, Detre özvegyével és fiával: *Apczi Gergely*vel a borsodmegyei telekesi birtok iránt egyezkedtek.⁵ 1327-ben pedig bizonyítja ugyanazon káptalan, hogy Katisz nb. Simon fia Miklós fiai: *Salgói Illés és Miklós* Tapolcza nevű gömörmegei birtokukat *rokonuknak: Tóbiás* fia *Simon* fia *Dezsőnek* Roff nevű birtokáért elcserélték. *Midőn* Nagymartoni Pál országbíró 1341-ben kelt

ítéletében ez okiratot átírja, 'hozzá teszi hogy *e Dezsőnek a fia Miklós, ez pedig Tamásnak az atyja.*' 1343 április 4-én tanusítja Erzsébet királyné, hogy Simon fia Bejei Dezső fiai: *Miklós, László, Simon, Bertalan és István* Gömörmegei fekvő tapolczai birtokukat Ákos nb. Cselén fia Sándor fainak Lőrincz nevű nógrádmegyei jószágáért elcserélik.² 1347 február 28-án tanusítja az egri káptalan, hogy Simon fia Bejei Dezső fiai Miklós, Simon és István nógrádmegyei lőrinczi birtokukat fennebbi Cselén unokájának Jánosnak elzálogosítják;³ 1350-ben pedig arról értesülünk, hogy Simon fia Bejei Dezső fiai Simon és Bartha gömörmegei Derencs nevű birtokukat Cselén utódainak eladták.⁴ *Bejei Tamás* 1435-ben gömörmegei birtokos.⁵ Bertalan fiát *Jánost* 1391-ben említik.⁶

Az eddigiekből tehát kitűnik, hogy *a Katisz-nemzetségnek egyik eddig ismeretlen ága előbb a «Szörösi», később pedig a «Bejei» nevet viselte.* Nemzedékrendje a következő:

14. Negol.

Batisz országbíró nemzetsége.

II. András 1220-ban egy Jolán királyné kíséretével Franciaországból Magyarországra jött Alice nevű hajadont, ki magának a fiatal András nevű királyfi személye körül nagy érdeket szerzett, egy Batisz nevű magyar nemeshez («*cuidam ex regni nostri nobilibus*») nőül adta s egyúttal neki a Valkómegei, Lider

¹ Fejér, VII/V. k. 527. l.

² Turul, 1901. évf. 116. old.

³ Anjoukori okmánytár, I. 309. l. II. k. 65., 134., 217., 285., 368., 380. l. Wenzel, VII. k. 384. l. VIII. k. 353. l. X. k. 35., 121., 194., 284., 345. l. Fejér, VII. III. k. 102. l. Knauz, I. k. 423. l.

⁴ Anjoukori okmánytár, II. k. 169. l.

⁵ Fejér, VIII/V. k. 211. l.

¹ Anjoukori okmánytár, II. k. 344. l. IV. k. 57. l.

² Anjoukori okmánytár, IV. k. 317. l.

³ Károlyi okmánytár, I. k. 169. l.

⁴ Ugyanott 343. l.

⁵ Sztárai okmánytár, II. k. 313. l.

⁶ Fejér, X/III. k. 123. l. v. ö. 164. l.

mellett fekvő Widhor nevű birtokot ajándékozta.¹ Már most magától értetődik, hogy ha a király egy az udvarában állandóan tartózkodott palotahölgyet férjhez adott, a völegény nem holmi az ország belsejében tartózkodott mindennapi falusi földesur, hanem egy az udvarban gyakrabban tartózkodó előkelő főúr, szóval országnagy lehetett, amint ez a «cuidam ex regni nostri nobilibus» szavakból is kiviláglik és amint ezt azon körülmény is támogatja, hogy Alice férje halála után Fajszi Salamon bánhoz és ennek halála után Nagymartoni Bertrandhoz Szolgagyörmegeye főispánjához, tehát megint előkelő országnagyokhoz ment férjhez.

Hogy ki lett légyen ezen főúr, könnyen meg lehet tudni. Ugyanazon okirat záradékában találjuk ugyanis az országnagyok közül Batiszt, Mosonmegeye főispánját, kiről különben még azt is tudjuk, hogy e hivatalt 1219-től 1221-ig viselte, mire 1222-től 1224-ig országbíró és Békésmegeye főispánja lett. Halála évét pedig nem ismerjük. A kérdés azonban már most, hogy honnan származott Batisz és hol lehetne családjának fészket megtalálni? Erre nézve a következő adatok állnak rendelkezésünkre:

IV. Béla király tanusítja 1244 október 31-én, hogy Bajóti (vagyis Nagymartoni) Bertrand a Miskóc nb. Fila zágrábi prépostot és fivéreit Tamást és Pétert a valkómegeyei Hedre (= Heyreh) nevű birtok ügyében bepörölte, azt állítván, hogy neje, (Fajszi) Salamon bán özvegye, ezen birtokot és összes hozzátartozandóságát első férjétől, Batisz comestől kapta volna, minek igazolására a székesfehérvári káptalannak egyik bizonyítványára hivatkozott. Ez azonban az említett adományozásról egy szót sem tudott, mire felperes a báci káptalannak egyik bizonyítványát mutatta elő, mely Batisz comesnek ezen adományozását ugyan felemlítette, de abban a hiányban szenvedett, hogy az adományozás nem az egész káptalan, hanem csak egyetlen egy kanonok előtt történt, kit a káptalan Batisz kérelmére ennek tartózkodási helyére küldött vala.

Alperesek azzal védekeztek, hogy ők 1237-ben Kálmán herczeggel csereszerződést kötöttek, amennyiben neki egynehány baranyamegyei birtokukat adták és ezekért tőle a Luder és

Heyreh nevű jószágokat oly kiterjedésben és oly viszonyok között kapták, *amint azokat Batisz comes azelőtt bírta*. Felmutatták azonkívül a pécsi káptalannak 1240 október hóban kiállított oklevelét, melyből a következő tűnt ki: Bizonyos Bökény Prjezda nevű (boszniai) bánért kezeskedett, de miután ehhez idegen támogatásra volt szüksége fentebbi Batisz comes elvállalta érte a kezességet. Batisz halála után fia Márton nem volt hajlandó arra, hogy Bökénynek további fizetési halasztást adjon, miért is őt beperelte. A per azonban nem csak Batisz kezeskedése, hanem a Heyreh és Luder nevű birtokok miatt is folyt. Márton megnyerte pörét, mely azonban egynehány fogott bíró közbenjöttével egyezséggel beveződött. Fentebbi évben megjelent a pécsi káptalan előtt Batisz fia Márton személyesen, Bökény helyett pedig Fermy fia: Németi Peta és kijelentették, hogy Bökény a két faluért és Batisz kezességeért kész 100 márkát fizetni és miután Márton ezzel megelégedett, Bökény veje, a személyesen megjelent Németi nb. Endre, Valkómegeye főispánja, a 100 márkát le is fizette. Ezen okiratok alapján a Miskóc nembeliek megnyerték pörüket és a két jószágot még később is utódaik kezén találjuk.¹

Az eddigiekből már most kitűnik, hogy Batisznak egy Márton nevű fia volt, ki azonban, mert az okiratok arról, hogy őt Alice szülte, egy szót sem említenek, valószínűleg Batisz első nejétől származott. 1240 után elvész a nyoma. De miután Márton ellenfelét a baranyamegyei Németi nb. Endre képviseli, veje a Baranyamegyével határos Valkómegeye főispánja és miután Márton ügyét a pécsi káptalan rendezi, bizonyosra veendő, hogy *Batisz comes baranyamegyei birtokos volt*. Nemzetségére pedig a következő nyomok vezetnek.

IV. Béla Budán egy meg nem nevezett év szeptember 3-án kiállított okiratában tanusítja, hogy kovászdí várjobbágyai: Páva, Pete, Silok és Jónás magukat és birtokukat a nyulszigeti zárdának felajánlják, miért is a pécsváradi konventet felhívja, hogy *Batisznak fivérével Miklóssal*, mint királyi emberrel együttesen, a felajánlott földet statválja.² Az okirat kiállítás idejére

¹ Fejér I/1/I. k. 285—286. l.

¹ Wenzel, VII. 40, 112, 166, 169. l.

² Wenzel XI. k. 606. l. Ugyanezen okiratot VIII.

megjegyzendő, hogy ugyanazon királynak Aranyoson, 1267 november 8-án kelt oklevele szerint Petre és Pál, kovászdí jobbágyok, magukat és Baranyamegyében fekvő Vaiszló nevű birtokukat a nyulszigeti apácáznak alávetették;¹ így tehát nagyon valószínű, hogy fentebbi okirat is 1267 táján lett kiállítva. A baranyamegyei Vaiszlóra azonban már itt is meg kell jegyeznünk, hogy Béla király 1244-ben a baranyamegyei *Németi nb.* Ambrusnak ott egynehány darab földet adományozott.²

Hogy ki ezen Batisz fivére Miklós, kit Béla a kovászdí várjobbágyok földjének meghatározásával bizott meg, azt az okirat meg nem mondja, de a «Batisz fivére» megjelölése már magában véve reá vezet bennünket. Tudvalévő dolog, hogy legrégebbi okirataink a bennök említett személyt rendszerint úgy jelölik meg, hogy az illetőnek atyját is megnevezik. Ha valamely okirat ezen majdnem dogmává vált eljárástól eltérve az atya helyett az illető személynek fraterét vagy egyéb rokonát emeli ki, biztosra vehetjük, hogy e frater vagy rokon nemzetségének legkiválóbb és hosszú, tettekben dús élete által az utókor emlékezetében magának állandó és előkelő helyet kiérdemelt férfi volt. Ha már most fontolóra vesszük, hogy Batisz országbíró fia Márton, a mint ezt az 1240. évi pöre mutatja, a Németi nemzetség és a Németi család egyik tagjával együttesen szerepel, és hogy a Németi nemzetség tagjai 1244-ben Vaiszlón birtokot kapnak, akkor már ennek révén majdnem ösztönszerűleg azon gondolatra kell jutnunk, hogy azon Batisz, kinek fraterét Miklóst IV. Béla a vaiszlói földek meghatározásával megbizta, mert az okirat nem ezen Miklós atyját, hanem a kétségkívül nagyemlékezetű fraterét Batiszt emeli ki, a *hasonnevű országbíróval és főispánnal azonos!* Vajjon a frater szó jelen esetben az országbíró fivérét vagy csak egyik oldalrokonát jelöli-e? ez a dolog velejére nézve teljesen mellékes.

Keressük már most a nemzetségét is!

A pécsi káptalan 1308 januáriusában tanúsítja, hogy *Negol nb. Batisz fivérének Miklós*nak

143-ban is találjuk, csak hogy itt a «Botyz» helyett tévesen áll «Moriz».

¹ Wenzel VIII. k. 169. l. v. ö. Hazai oklevéltár 51.

² Wenzel XI. k. 332. 576. l.

leánya Borbála, a Győr nb. Pál fia Tamás özvegye (Herend táján feküdt) Gönczöl nevű baranyamegyei birtokát, mely néhai férje hagyatékából hitbér czimén rászállt, vejének, Olcha fia Péternek átengedi. Mikor a Győr nb. Kéméndiek 1351 márczius 24-én a pécsi káptalan előtt Olcha fia Péter özvegyét és gyermekeit a gönczöli birtokra nézve kielégítik, akkor Borbálát megint csak Negol nb. Batisz frateré Miklós leányának nevezik.¹ Így tehát már azon körülmény maga is, hogy Borbála atyját az utókor oly hosszú időtartam után is még mindig «Batisz frater»-ének nevezi, elég támaszpont arra, hogy e Miklóst a IV. Béla korabeli királyi kiküldöttel és Batiszt az országbíróval azonosítsuk.

Nézzük már most, hogy a Negol nemzetség birtokviszonyai mily felvilágosítást nyújtanak erre?

A nemzetség első ismert tagjai 1247-ben egy a baranyamegyei Baksa táján fekvő birtok ügyében fogott bírák. A nemzetség egyik ága a baranyamegyei Kőrös (monostor) után a Kőrösi nevet viseli. Ezen ág 1322-ben a Baranyamegyében fekvő zaláti birtokát eladja. Szóval a nemzetség eddig ismert nyomai és birtokviszonyai kivétel nélkül Baranyamegyébe vezetnek és miután úgy Baksa, mint Zaláta *Vaiszló tőzsomszédságában* fekvő, ennek következtében a már fent kifejezettek alapján ezzel is hatalmas támaszpontot nyertünk annak igazolására, hogy Batisz országbíró a Negol² nemzetség sarja.

15. Pécz.

a) *Az öregebb Devecseriek.*

Devecseri Imre 1274 május 2-án királyi kiküldött minőségében szerepel.³ Hogy nevezett a veszprémmegyei Devecserről való, azzal bizonyítjuk, hogy Gutkeled nb. Miklós országbíró a veszprémmegyei káptalannak ugyanakkor meghagyja, hogy a veszprémmegyei Lőrinteieket intse meg, miszerint a szintén veszprémmegyei Ajkai Ajkának szökevény szolgáját kiadják.

Ez Imre fia Márton, ki magát rendesen *Deve-*

¹ Anjoukori okmánytár I. k. 142 l. V. k. 437. l.

² Ily nevű személy- vagy helységnevet mindeddig nem ismerünk. Nygol-nak is írják. Helyes kiejtése talán Négyal.

³ Wenzel X. h 426. l. (év nélkül).

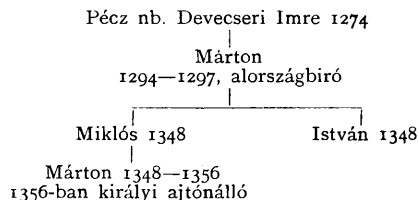
cseri Emych fia Márton-nak nevezi. (Emych vagy Emuch az Emericus név diminutivuma), 1294 július 30-tól 1297 december 28-ig királyi alországbiró.¹

E Márton országbirót legújabb kutatóink Pécz nb. embernek tartják, de tudtommal ezt csak azzal bizonyították be, hogy Márton alországbiró 1295. évi pecsétjében jobb harántpólya van, mely czimerkép a szintén Pécz nb. későbbi Marczaliaknál is látható. E czimerhasonlóság magában véve még nem volna elegendő arra, hogy Márton alországbirót teljes határozottsággal a Pécz nemzetség sarjai közé sorozzuk, de támogatja e heraldikai érvet még a következő két tény: 1. *Devecseri Márton alországbiróságának kezdete és vége a Pécz nb. Apor országbiró hivataloskodásával esik össze.* Apor legelőször 1293 július 11-én merül fel mint országbiró és utóljára említi őt mint ilyent 1297-ben; alatta Mártonon kívül más alországbiró nem működik; 1298-ban már az Ákos nb. Borsodi István az országbiró, Benedek és bizonyos más István az alországbiró. Apornak és Mártonnak egyidejűleg történt felmerülése és elmenetele oly szoros érdekközösségre vall, hogy ez a fennebbi heraldikai támponttal együtt kettejüknek nemzetségbeli rokonságáról tanuskodik; 2. tudjuk továbbá, hogy a *XIV-ik században szereplő veszprémmegyei ifj. Devecseriek a szintén Pécz nb. Lukács zalai főispán és királyneői tárnokmesternek az utódai.*

Márton alországbiró életéről és működéséről egyéb adataink nincsenek ugyan, — de nem szenvedhet kétséget, hogy a királyi család iránt nagy érdemeket szerzett magának, mert ezt a számára kiállított adománylevelek tanúsítják. Fenenna királynétól megkapja a Pápa mellett fekvő Teszér helységet.² Ugyanazon királynétól megkapja 1295 szeptember 8-án a szintén Pápa mellett fekvő Izsaj-t (ma az isali pusztá).³ 1297-ben megkapja András királytól a veszprémmegyei apáczasomlyói monostor kegyuraságát. Az illető

oklevélben¹ kiemeli a király, hogy Márton már trónraléptekor a király ellenei ellen harcolt, hogy örökölt birtokait pusztították és hogy ő is, családja is a király iránti hűségért majdnem hontalansággal, mint valamely száműzött lakolt. Végre említendő, hogy alországbirósága alatt 1296-ban a bars megyei Udalt megszerezte.² 1298 után elvész a nyoma.

Fiai: *Miklós* és *István* rosszul gazdálkodtak. Lajos király tanúsítja 1348 december 21-én, hogy (Devecseri) Emuch fia Márton fiai Miklós és István és e Miklós fia Márton szükségből a bars megyei udali birtokukat Behegery nb. Imre fainak Töttösnek és Vesszősnek eladták.³ Ifjabb Devecseri Márton (Miklós fia) 1356 szeptember 26-án királyi ajtónálló. Esetleges utódait nem ismerjük. A család leszármazása a következő:

b) *Pécz nembeliek-e az ifjabb Ludbregiek?*

Mai napig általánosságban el van fogadva, hogy a Kőrösmegyében élt ifj. Ludbregi család, melynek egyik sarja az ismert Csúz János horvát-dalmát bán volt, a Pécz nemzetségből származott és egyik újabb munka⁴ azon nézetnek ad kifejezést, hogy éppen e Csúz János — kinek atyját mindeddig nem ismertük — az öregebb Ludbregi Miklósnak fia lehet.

A mai irodalom álláspontja az, hogy Csúz János és utódai azért Pécz nembeliek, mert Ludbreg birtokosai s mert az öregebb Ludbregiek e nemzetséghez tartoztak. Hogy V. Dénes nádor († 1284/5) a Pécz nemzetség tagja, azt a «Századok» 1897. évi folyamának 608. skk. oldalain eléggé bebizonyítottam; hogy unokaöcscse, Ludbregi Miklós Pécz nb. ember, azt maga az okirat is bizonyítja, de az ifjabb Ludbregieknek a Pécz nemzetséghez való hozzátartozandósága

¹ Fejér VI/I. k. 241. l. (é. n.) 285. l. VI-II. k. 45. l. VII IV. k. 237. l. Hazai oklevéltár 156. Hazai okmánytár IV. k. 88. l. VII. k. 242. 247. l. Knauz II. k. 365. 405. 414. 416. l. Wenzel V. k. 106. l. X. k. 194. 206. 218. 260. 275. 286. l. (Knauz II. k. 794. l. tévesen mondja Marcellnak).

² Fejér VI/I. k. 241. l. (é. n.)

³ Hazai okmánytár VII. k. 242. l.

¹ Wenzel X. k. 260. l. v. ö. 275.

² Wenzel XII. k. 584. 587. l. v. ö. Hazai okmánytár VII. k. 248. l.

³ Zichy-okmánytár III. k. 227. l.

⁴ Karácsonyi, a magyar nemzetségek II. k. 432. l.

korántsem oly bizonyos, mint ezt a mai irodalom állítja. Elemezzük tehát az ifjabb Ludbregiekről szóló adatokat, a mennyiben ezt az eddig nyilvánosságra került okirati anyag engedi.

* * *

A család első biztos nyomára 1320 április 4-én akadunk, midőn a borsmonostori apát Güssingi András előtt Sáron a monostor Zsidány nevű sopronmegyei birtokát «*Comitibus Petro et Paulo dictis Eum*» elzálogosítja s András maga kijelenti, hogy mindkét comes tisztos volta ismeretes előtte és hogy a zálogbavevés őket mint szomszédos birtokosokat sokkal inkább illeti mint másokat. Fejérnek (VIII/II. 275) fentebbi szövege hibás; szembeszökő dolog, hogy az «Eum» az értelmet zavarja; a dictis után a két comes jelzőjének vagy családi nevének kell jönni; még pedig, mint az alábbiak alapján bizonyosan tudjuk, az eredetiben «Eum» helyett «Chuz» állt. Mindkettő folytatta a családot.

A család további nyomára 1323 december 27-én akadunk, midőn arról van szó, hogy a sopronmegyei Pulai Miklós bizonyos János nevű urat megölt és a megölnék rokonát: Csúz Pált kártalanította. 1335-ben e Csúz Pál a Nagymartoniak bizalmi férfia,¹ 1357-ben fiai a sopronmegyei Enyed-en birtokosok. E Pál leánya Cecil 1378-ban, mint Beljáki János vas megyei birtokos neje megkapja leánynegyedi örökségét, amennyiben fivérének, Csamasznak fia, Miklós őt a vas megyei Beicz nevű helységben lévő földekkel kielégíti.² Pál fiai Csamasz és István 1370-ben még mindig Enyeden birtokosok.³ 1373-ban kijelenti a borsmonostori apát, hogy monostora valamikor a zsidányi birtokot Csúz Pálnak és Csúz Péternek elzálogosította s hogy e Pál fia Csamasz e birtokot neki most visszaadja.⁴ Ezen ágat egyelőre nem tudjuk ugyan folytatni, de azt hisszük, hogy egy nyomát még megtaláltuk. 1397-ben olvassuk, hogy Rokendorfi Csamasz Miklós a borsmonostori apátnak enyedi erdejét pusztította;⁵ ha csak minden jel nem csal, akkor e Miklós az 1378. évi Csamasz fia Miklóssal

azonos, mert Rokendorf nem más, mint a sopronmegyei Zsidány. 1412-ben pedig «Csamasz Zsidány» már mint magvaszakadt ember birtoka a király kezén van.¹

Péter utódairól a következőt tudjuk:

A vasvári káptalan előtt a sopronmegyei Büki család tagjai 1331 márczius 20-án Sudanon, vagyis a sopronmegyei Zsidányon bizonyos számú telkeket egyik rokonuk fiainak elzálogosítván, előadják, hogy az illető birtokrész azelőtt Kún (= Kún) fia Péternek volt zálogba adva s hogy ők azt később e Péter fiaitól: Jánostól, Pétertől, Lőrincztől és Istvántól kiváltották.² Ezen Kún a család legrégebb őse. A szóban lévő Zsidány már azelőtt is a borsmonostori apátság tulajdonát képezte, benne azonban, pl. 1270-ben, soproni várjobbágyok, nevezetesen Péter és János is laktak.³ 1245-ben a sopronmegyei Bogyoszló mellett «Petrus filius Chune» birtokol,⁴ ki talán fentebbi Kúnak az atyja.

Kún fia Péter fiai közül János a legkiválóbb alak; aki állandó családi nevének (Csúz) kívül az évek folyamán még egyéb neveken is szerepel.

Midőn Lajos király 1350-ben Hermann nb. Laczkfi Istvánnak a zalamegyei Sztridó és Csáktornya nevű várakat adományozza, kiemeli, hogy azok területén «Csúz» János is birtokos.⁵ 1351-ben olvassuk, hogy e János a Csab nb. Rezneki Gergely távollétét arra használta fel, hogy Reznek és Szent-György nevű várait megszerezhesse.⁶ 1353-ban Olaszországból jött haza, mi alatt Rezneki Gergely viszonzásul a zalamegyei birtokait pusztította; kárpótlásul kapja János a zalamegyei Bori egy részét.⁷ 1354 január 28-án kiállít a király titkos kancellárja egy okiratot, melynek értelmében a sopronmegyebeli Damonyai családbeliek bizonyos malom dolgában egyezkednek. Az illető okirat pecsétje alatt olvashatni «magister Johannes dictus Chuz de Lodun», azaz: «Ládonyi Csúz János mester». Fejér (IX. II. 562.) szerint Csúz János 1356-ban Tapolcsány várnagyja, de ezen adat csak ovato-

¹ Fejér VIII/IV. k. 91 l.

² Fejér IX/VI. k. 235. l.

³ Sopronmegyei okmánytára I. k. 389. l.

⁴ Ugyanott 404. l.

⁵ Ugyanott 526.

¹ Ugyanott II. k. 4. l.

² Sopronmegyei oklevéltár I. k. 122. 123. l.

³ Wenzel XII. k. 33. l.

⁴ Sopronmegyei oklevéltár I. k. 20. l.

⁵ Fejér IX. I. k. 762. l.

⁶ Zalai oklevéltár I. k. 512. l.

⁷ Ugyanott 541 l.

san fogadandó el. 1357-től 1358-ig Csúz János horvát-dalmát bán.¹

1359 április 15-én pedig olvassuk, hogy a király Chuz János volt horvát-dalmát bánt le tartóztatta.²

1362 január 25-én még mindig csak volt horvát-dalmát bán és akkor arról panaszkodik, hogy Nagymartoni Miklós az ő sopronmegyei *Szántói* birtokán garázdálkodott.³ 1368 augusztus 27-én most már mint *Johannes de Ludbreg* volt dalmát-horvát-bán Nevnai Treutel Jánossal együtt ő a magyar király követe a pápánál,⁴ de hogy mikor kapta a kőrösmegyei Ludbreget, nem tudjuk. 1370-ben (mint volt dalmát-horvát bán) a királytól a sopronmegyebeli Harsendorf (ma Hásfa = Haschendorf) nevű birtokot kéri.⁵ 1374 márczius 20-án tenger melléki bán és akkor kijelenti a vasvári káptalan előtt, hogy úgy saját mint rokonai nevében a borsmonostori apát Zsidány nevű birtokát a zálogból kibocsátja. Rokoni pedig a következők: 1. *fia Miklós*, 2. unokaöccse: *Péter fia Lénárd*, 3. unokaöccse *Lőrincz fia Tamás*, 4. *Csúz Pál fia Chamasz fiai Miklós és Péter*.⁶ 1375 január 20-án már csak «volt tenger melléki bán».⁷

Fejér (IX/V. k. 336. l.) szerint kijelenti Miklós vasvári polgár 1379-ben, hogy ő «*Anikházi* (talán Árokközi) *Chuz János* mestertől és *fiától Miklóstól*» a Sári, másként Sőfalvai birtok határában feküdt szőlőt valamikor megvásárolta s ezt most Mihály vasvári örkanonoknak eladja. Miután azonban az okirat záradékában említett Pál dékánt csak 1377 február 15-ig ismerjük⁸ és

¹ Fejér IX II. k. 649. l. IX/VI. k. 89. l. Anjoukori diplomatai emlékek II. k. 535. l. 1359 január 27-én már Szécsi Miklós a horvát-dalmát bán. Zichy-okmánytár III. k. 143. l.

² Hazai okmánytár, IV. k. 188 l.

³ Sopronmegye okmánytára, I. 336. l.

⁴ Theiner Mon. Hung. II. k. 87. l.

⁵ Fejér IX/IV. k. 318. l.

⁶ Ugyanott I. k. 410. l. Fejér IX/V. k. 348. l. hamisan teszi 1379-re és nagyon rosszul közli a neveket.

⁷ Századok 1900. évf. 613. Az illető okirat nincsen keltezve, de miután János 1374 márczius 20-án még tényleges tenger melléki bán, csak 1375. január 22-én lehetett őt volt tenger melléki bánnak nevezni. Ha 1374. ben őt jogtalanul nevezik tényleges bánnak, akkor ezen okirat kelte 1373 január 22-ére esik.

⁸ Sopronmegye okmánytára I. k. 424. l.

1378-ban már Bertalan a dékán,¹ ennél fogva az 1378-as keltezés gyanus.

1381-ben János bán már nem él. Ezen évben tanúsítja a pozsonyi káptalan, hogy Miklós mester néhai Csúz János bán fiával, Patli Jánossal a Sopronmegyében fekvő *Szántó* nevű birtokon megosztott.²

Hány gyermeke volt János bánnak, biztosan nem tudjuk. 1370 márczius 6-án olvassuk, hogy Csúz János, volt dalmát-horvát bán és fiai *Péter* és *Miklós* a sopronmegyei Liebing és Kál nevű birtokokat Jáki András fiai ellen megkapják;³ ezen Péter azonban 1374 márczius 20-án már nem él, úgy hogy a bán egyenes ágát csak Miklós folytatta.

1384 június 5-én Miklós már nem él. Nevezett napon tiltakoznak *néhai Csúz János bán fia Miklós fiai: Ludbregi János* és *István* az ellen, hogy Osl nb. Szemenyei Csikó Miklós Sopronmegyében fekvő szántói birtokát eladja.⁴ 1399-ben Csúz Miklós fiai János és István és Csúz Péter fia Lénárd a dráva-muraközben fekvő Belch vagy Béla (Belicza) nevű birtok ügyében a Hahótiakkal perelnek de a tárgyalásra nem jönnek.⁵

1411-ben olvassuk, hogy Ludbregi János és István a borsmonostori apátságnak baromi birtokát, melyet hosszú időig elfoglalva tartottak, jogos tulajdonosának visszaadták.⁶

1414 szeptember 27-én Kanizsai István Csúz bán fia Miklós fiát: Ludbregi Jánost és ennek fiait Barom és Ládony nevű sopronmegyei birtokaik eladásától tiltja.⁷

E fiak közül *György* 1419-ben bizonyos peres ügyben a szlavóniai bántól halasztást kap.⁸ 1436-ban arról értesülünk, hogy Ludbregi György az ellen tiltakozik, hogy Felsőlendvai Szécsi Annát (Osl nb. Asszonyfalvi László nejét) a sopronmegyei Ládonyba statuálják.⁹ 1461-ben eladja a király beleegyezésével ludbregi birtokrészét Bitovecz János zagóriai főispánnak.¹⁰ 1464-ben már

¹ Hazai okmánytár V. k. 159. l.

² Fejér IX/V. k. 512. l.

³ Fejér IX/VII. k. 204. l.

⁴ Sopronmegyei oklevéltár, I. k. 479. l.

⁵ Zalamegye oklevéltára II k. 297. l.

⁶ Fejér X.V. k. 195—204. l.

⁷ Sopronmegye oklevéltára II. k. 15. l.

⁸ Fejér X.VI. k. 242. l.

⁹ Sopronmegye oklevéltára II. k. 249 l.

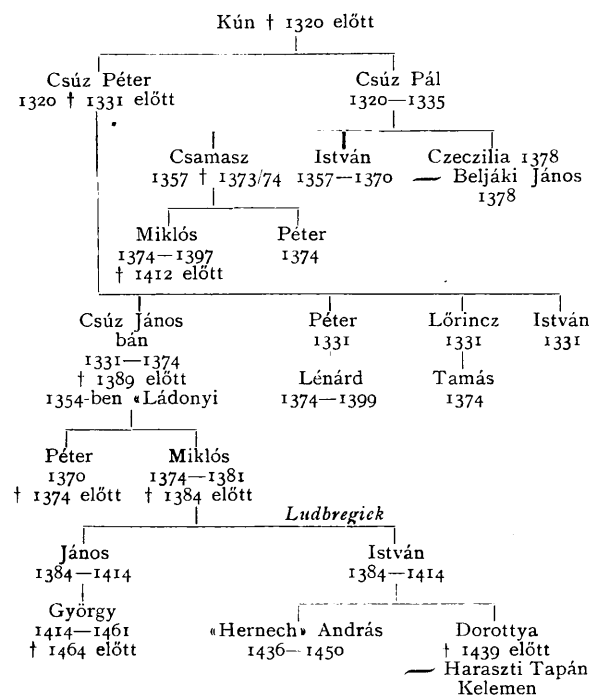
¹⁰ Hazai okmánytár, IV. k. 403. l.

nem él; ludbregi részeit Turóczy Benedek, Sopronmegyében lévő Magyar-Barom birtokát pedig Niczki Benedek kapta,¹ ki 1414 november 21-én még él.²

A bán fia, Miklós fia István szintén hagyott fiut maga után: *Andrást*, ki 1436-ban Györggyel együtt Szécsi Annának Ládonban történendő statuuálása ellen tiltakozik. Akkor már a «Hernech» melléknevet viseli; az illető forrás a filiatiót rosszul adja, amennyiben «Andreas filius Stephani» helyett Stephanus filius Andree-t mond,³ de majd meglátjuk, hogy ez helytelen. Thallóczi Matko szlavóniai bán tanusítja t. i. 1439-ben, hogy Ludbregi Miklós fia János fia György az ugyanazon Miklós fia István fia Andrással következőleg egyezkedik: György átengedi Andrásnak a sopronmegyei Bánládon, Pusztaládon és Magyarbarom nevű birtokait, míg András a kezében lévő és elzálogosított besztercei birtokot Györgynek a zálogösszeg egy részének elengedésével fogja annak idején visszaadni.⁴ 1450 december 15-én olvassuk, hogy István fia Ludbregi András és Haraszi Tapán Kelemen arról panaszkodnak, hogy a Vesterháziak Pusztaládon nevű birtokukat elfoglalták.⁵ Hogy Haraszi Kelemen miként jutott e birtokhoz? mutatja a következő adat: Albert király felhívja 1439-ben a csornai konventet, hogy haraszi Tapán (nem mint Fejér XI. 291. mondja Chepani) Kelement és ennek néhai *Ludbregi Istvánnak már elhalt leányától, Dorottyaától* született gyermekeit Andrást és Lucziát a sopronmegyei Bánládon nevű birtokba statuuálja.

Ha már most az eddigiek alapján a Ludbregi Csúz-ok nemzedékrendjét akarjuk összeállítani, azon kérdéssel kell foglalkoznunk, hogy ki volt János bánnak az atyja? Igaz ugyan, hogy a kútfők őt egyenesen meg nem nevezik, de azt hiszem, hogy a következő érvelés alapján ezt is meghatározhatjuk. Tudjuk, hogy a borsmonostori apátság zsidányi birtokát valamikor Csúz Pálnak és Péternek zálogba adta s hogy 1374-ben a Csúz család tagjai Zsidányt a zálogból kibocsá-

tották. Akkor a családnak két csoportja szerepel, melynek egyike Csúz Pál utódaiból áll. Ebből következik, hogy János bán és hozzátartozói kétségkívül Csúz Péter utódait képviselik és miután már Pál fia Csamasz 1373-ban a birtok visszaadását megígéri, világos, hogy Péter és János között sem lehet valami nagy nemzedéki távolság. Biztosra vehetjük tehát, hogy Csúz Péter a bánnak atyja, Pálnak pedig a fivére, különös tekintettel arra, hogy a bánnak is Péter nevű fivére van. Ezeknek összegezésével az 1331. évi oklevél alapján megkapjuk tehát a következő nemzedékrendi töredéket, melyre még meg kell jegyeznünk, hogy azon János, kit 1323 táján megöltek (l. f.), valószínűleg csak Csúz Pálnak anyagi ágon rokona volt, mert ellenkező esetben, t. i. ha ugyanazon nemzetséghez tartozott, Péter vagy utódai a vérdíjból szintén kaptak volna valamit.

Pécz nb. Dénes nádor fia János nem hagyott fiut maga után, mert nővérének utódjait később csak Ludbregi Miklós, nagybátyjának fia, eiégítette ki. De e Pécz nb. Ludbregi Miklós, kit 1353-ig ismerünk, meghalt, a nélkül, hogy egyenes fiutódja maradt volna, mire Lajos király 1358-ban Hémfői Benedeknek ajándékozta

¹ Csánki Kőrösmegeye II. k. 431. l. Sopronmegeye oklevéltára II. k. 431. l.

² Sopronmegeye oklevéltára II. k. 17. l.

³ Sopronmegeye oklevéltára, II. k. 249. l.

⁴ Fejér XI. k. 387. l.

⁵ Sopronmegeye oklevéltára II. k. 363. l.

FRANKLIN TÁRSULAT BUDAPEST

A MARSOVSZKY-CSALÁD CZIMERES LEVELE 1430-BÓL.

e Miklós zalamegyei magyarádi és estvándi birtokát.¹ Ebből tehát megczáfolhatlanul kitűnik, hogy sem János, sem Miklós nem lehetett Csúz János bán atyja és hogy a Ludbregi Csúz családot az eddig ismert adatok alapján a Pécz nemzetséggel nem vagyunk képesek összeköttetésbe hozni.

Az ifjabb Ludbregiek ősi birtokainak legnagyobb része — mint láttuk — Sopronmegyében feküdt; a bán 1354-ben még a «Ládonyi»

¹ Csánki III. k. 153. l.

nevet használja, Sopronmegyében pedig mind- eddig a Pécz nemzetségnek egyetlen egy birtokát sem ismerjük. Hogy János bán utódai a «Ludbregi» nevet viselik, az onnan magyarázható, hogy János vagy 1368 előtt (de semmi esetre sem 1342-ben, midőn Pécz nb. Ludbregi Miklós még élt) mint bán a magvaszakadt Miklósnak Kőrösmegyében fekvő Ludbregi várát és hozzátartozóit királyi adományozás vagy vétel útján megszerezte. Nemzetségének neve tehát mindeddig ismeretlen. Dr. WERTNER MÓR.

VEGYES.

A Marsovszky-család czimeres levele 1430-ból.

Kevés oly czimert ismerünk, mely egyszerűsége mellett oly művészi hatással bír, mint az a czimer, melyet Zsigmond király 1430 július 11-én Bécsben adományozott a Marsovszky-család őseinek, a Jablonovei Buthor-családnak.

A czimeres levél szakköreink előtt nem volt ismeretlen. Ismerte azt és a czimert rajzban is közölte Nagy Iván «Magyarország családai» című munkája VII. kötetében a 340—346. lapokon a család leszármazásának és a családtörténet nevesebb momentumainak ismertetésével. Megtaláljuk a czimer rajzát a Siebmacher magyarországi részében is. Szerepel a czimereslevél Bárczay jegyzékében, valamint Csoma Józsefnek folyóiratunk 1906. évi folyamában közzétett jegyzékében is. Utóbbi Bárczay adatát a czimereslevél holléte felől kétségbe vonta, mert jegyzékében kérdőjellel tünteti fel az armális őrzési helyét, a Marsovszky-levéltárat.

Tényleg az armális a Marsovszky-család birtokában volt és van ma is. Jelenlegi birtokosa Marsovszky Ivor tagtársunk az elmúlt év folyamán lekötelező szivességgel bocsátotta a czimereslevelet a Széchényi országos könyvtár rendelkezésére másolatvétel céljából, és így abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a czimerkép hű hasonmásával tagtársainkat megismer-tethetjük.

A czimerszerző Jablonowei Buthor Balázs fia Gáspár, kinek révén apja Balázs, testvérei Menyhért és Boldizsár és unokatestvérei Jablonoviczi Miklós és János részesednek a királyi adományban.

Az oklevél nagyon jó állapotban maradt reánk, csakis a czimerkép színei halványodtak el kis-é és pecsétjének vörös-fehér selyemfonálja fakult meg némiképp, egyébiránt az oklevél és pecsétjének állapota teljesen épnek mondható.

A czimereslevél szövege a következő:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. Cum ex instinctu et habito gratuito divinitus infuso ac clementia mota studiosa cura debeat esse in principe, ut suorum subiectorum statu et conditione pensatis unumquemque secundum labores emeritos ad meliores et altiores gradus felicioresque successus provehat ac uberioformam honorabilis attollat dignitatis, sane ad cunctorum presentium et futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Caspar filius Blasii dicti Buthor de Jablonowe in nostre maiestatis accedens presentiam, propositis et declaratis suis fidelibus servitiis per eum claritati nostre exhibitis et impensis arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta a nostra maiestate sibi et per eum dicto Blasio patri, necnon Melchior et Balthesar carnalibus, item Nicolao et Johanni de predicta Jablonowycz patruelibus fratribus suis et ipso- rum heredibus ex nostra regia liberalitate dari, concedi et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelibus obsequiis et fidelium servitiorum gratuitis meritis et sinceris complacentiis, quibus ipse Caspar in diversis nostris et regnorum nostrarum expeditionibus sicuti prosperis sic et adversis non parcendo rebus suis et persone, maiestati nostre studuit et eo ferventius in antea anhelat complacere, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia in principio sen capite presentium literarum nostrarum depicta et arte pictoria palpacius figurata et distincte expressata, prefato Caspar et per eum predicto Blasio patri, necnon Melchior et Balthesar carnalibus ac Nicolao et Johanni fratribus suis supradictis, ipsorumque heredibus et successoribus natis et nascituris universis animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia conferimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie proprio motu concedimus et presentibus elargimur ut ipsi et eorum heredes more aliorum armis

huiusmodi utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis et in omnibus exercitiis nobilibus et militaribus ac etiam sigillis, anulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionem genere, sub mere et sincera nobilitatis titulo gestare valeant pariter et deferre, eisque uti, frui et gaudere, quodque ipsi et eorum quilibet, ipsorumque posteritates iisdem gratiis, honoribus, libertatibus et privilegiis generalibus et specialibus gaudeant et perfruantur, gaudereque valeant et perfrui, quibus ceteri clientes armis huiusmodi utentes tam ex legum sanctionibus, quam aliis quibusvis institutis et constitutionibus et dispositionibus freti sunt et gavis, gaudentque et fruuntur, insuper gaudeant iisdem gratia et favore regis et de tanto singularis et specialis gratie antidoto exultant, tantoque ampliori studio ad honores regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciuntur et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur impendenti communitas, prefato Caspar et aliis supradictis duximus concedendas. Datum Wyenne, feria tertia proxima ante festum beate Margarethe virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quarto, Romanorum vigesimo et Bohemie decimo.

Az oklevél élére festett czimerkép a következő: balra dülő kerekfalpu pajzs kék mezejében hármás halomból kinövő, balra néző, kiöltött vörös nyelvű, természetes színű sasfő. A sisakdisz nyílt leveles koronából kinövőleg a pajzsbeli alakot mutatja a hármás halom nélkül. A takarók színe mindkét oldalról kék-üzüst, az ezüst szín az idők folyamán megfakult és szürké-fehérére változott.

A mint azt a mellékelt hasonmás mutatja, a czimerkép rendkívüli egyszerű volta mellett művészi kivitelével hat. Festője elsőrangú művész lehetett, ki gyakorlott kézzel festette meg e czimerképet, mely mint miniature, a sasfő természetes ábrázolásával is mindenképp megállja helyét. A czimerkép nincsen keretbe helyezve és így e tekintetben azonos kivitelű a Jersai és Szentbalázi Szele családoknak 1431-iki czimeres levelével.

A czimerszerző Buthor Gáspár családja régi trencsénmegyei család, melynek őse Buthor Péter, Nagy Iván és a Siebmacher adatai szerint már a XIV. század végén tűnik fel. 1400-ban a család Stibor vajdától a beszercei bíróság örökös jogáért a jablonovei (jablonfalvai) birtokot kapta cserébe, mely birtokra 1410-ben Stibor vajdától újabb adományt nyert, a mit Zsigmond király 1411-ben megerősített. Ugyancsak Zsigmond király 1434-ben Marsova, Miksova, Kvassó és Plevnicz birtokokra Buthor Gáspárnak, a czimerszerzőnek ad adományt, a ki 1439-ben Albert királytól Udiche helységre, 1456-ban pedig V. László királytól a marsófalvi,

jablonfalvi, miksovai, kiscsernai, kvassói és kolacsini birtokokra nyert királyi adományt. A család később Marsova birtokról a Marsovszky nevet vette föl, de előfordul még később is a Marsovszky alias Buthor néven. Marsovszky Gáspár 1520-ban II. Lajos királytól Sok és Attrak birtokokra nyer királyi adományt, melyet 1527-ben I. Ferdinánd ugyanannak és testvéreinek Zsigmondnak, Istvánnak és Miklósnak megerősít. Végül Marsovszky István, Miklós és György 1612-ben Thurzó György nádortól nyertek adományt Cherubin-Cherna birtokra.

Ezeket az adatokat közli Nagy Iván és nyomán a Siebmacher e családról. Nagy Iván közli a család lezármasát négy táblán egészen a XIX. század közepéig, mint látszik családi közlés szerint, eredeti oklevelekre legalább munkájában sehol sem hivatkozik. A. A.

A nagyváradai székeskáptalan 1291 előtti pecsétje.

A nagyváradai káptalan 1291 előtti pecsétjéről a nagyváradai káptalani chartulariumban a következő feljegyzést olvashatjuk: «Isto (t. i. a régi pecsétnyomó) vetustate consumpto, data et authenticata fuerunt inter festum S. Valentini et die medii quadragesime (febr. 14.—márcz. 28.) Anno Domini MCC nonagesimo primo alia duo sigilla».

«A chartularium előadását igazolva látjuk ismét történeti emlékeinkben», mondja Bunyitay Vincze. «A fennjelölt évtől kezdve kétféle pecsétet találunk a káptalan számtalan kiadványain, legkisebb részleteikben is épen olyanokat, mint a milyeneknek azokat a chartularium leírja».¹

A chartularium teljes szavahihetősége mellett ezen adatának hitelességét sohasem is vonták kétségbe, de tudtunkkal okleveles bizonyítékkal idáig igazolni nem tudták, legalább Bunyitay ilyenről említést nem teszen.

Jelen soraink egy ilyen bizonyítékról akarnak beszámolni.

A Tört. Tár 1907. évi folyamának 81. lapján 1. szám alatt a nagyváradai káptalan egy 1291 november 20-ikán kelt oklevelét közli. Dr. Karácsi János szivességéből ezen oklevél teljes másolatát bírom. Ezen oklevélben a káptalan régi pecsétjét is említi: «in privilegio . . . cum priori sigillo nostro concessio».

Egy árpádkori ösmeretlen oklevélről lévén szó, szükségesnek tartom azt in extenso közölni:

Capitulum ecclesie Varadiensis omnibus Christi fidelibus presens scriptum inspecturis, salutem in domino sempiternam. Ad universorum notitiam tam presentium, quam futurorum harum

¹ A nagyv. püsp. tört. II. 27. I.

serie volumus pervenire, quod Paulus filius Pauli et Gregorius filius Petri de Zomony¹ ab una parte, et Joannes filius Gregorii filii Uibul (!)² ab altera coram nobis personaliter constituti proposerint (!) in hunc modum, quod cum super medietate cuiusdam terre Bÿr³ vocate, in comitatu de Zabolcz (!) existentis materia questionis per ipsos Paulum et Gregorium inter partes fuisset suscitata, tandem per arbitrium proborum virorum in talem concordiam devenissent, quod ipsam medietatem terre Bÿr, cuius medietatis pars una ratione cognate⁴ avie ipsorum scilicet matris Pauli et Petri predictorum, alia vero pars ratione iuris emptitii per quondam nomine Demetrium de Bÿr⁵ fratrem predictae avie ipsorum, assignata et tradita ipsos tangebatur, sicut etiam in privilegio super hoc cum priori sigillo nostro concessio⁶ et nobis presentato vidimus contineri, reliquerunt predicto Ioanni filio Gregorii et post eum suis heredibus perpetuo et irrevocabiliter possidendam. In cuius rei memoriam ab ipso Ioanne decem et octo marcas partim in denariis, partem in estimatione receperunt coram nobis. Obligantes se idem Paulus et Gregorius ab omnibus prefatum Ioannem et suos heredes occasione medietatis predictae terre Bÿr molestare seu impetere volentibus defensuros proprijs laboribus et expensis. Omnes etiam litteras seu instrumenta⁷ prenominati Paulus et Gregorius super facto sepedictae medietatis ipsius terre Bÿr utcumque impetratas usque modo et obtentas frivolas penitus et inanes reliquerunt ac viribus carituras, excepto duntaxat prescripto priori privilegio nostro, quo non in preiudicium huius presentis privilegii nostri uti in hac parte possent cum eodem, sed quia idem factum cuiusdam eterius terre Usente (!) vocate tangebatur, penes se reservarunt. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Datum tertio die octavarum beati Martini

¹ A Kállay cs. levéltárának XV. századbéli iratairól készített elenchusban (II. kötet. fasc. 3. nro. 403, p. 184) «de Zomodi». W. X. 95. lapon «de Zomogu». Karácsonyi szerint Szomajomy. mit igazol: Gregorius et Paulus de Zomayn. Z. I. 88.

² Az Ubul név különös volta mellett ezen alakra: Uibul külön is utalni kell. L. még Magy. tört. tár. VI. 178. l. «Jubul!»

³ Ma Biri.

⁴ Helyesen: quarte.

⁵ Minden bizonyynyal a Balog-Semjén nemzetségből.

⁶ Ezen oklevél elveszett; hozzátétveleg keltét sem állapíthatjuk meg. Mindössze is csak annyit, hogy 1291 előtt állította ki a nagyváradi káptalan, hogy Biriről és Usente (= ? Uizsite, vagy Visouta) földtérrel szolgált.

⁷ Ezek között lehetnek: a) III. Endre király iktató parancsa 1291 (szept. 8. előttről). Emilitve HO VII. 314. — b) A nagyváradi káptalan levele 1291 (szept. 8. körülről). HO VII. 314. l. 270. sz. — c) A nagyváradi káptalan levele 1291 okt. 13-ról W. X. 6., l. 16. sz.

confessoris, anno domini millesimo ducentesimo nonagesimo primo, domino Antonio preposito, Stephano lectore, Iuuan (!) cantore, Martino custode ecclesie nostre magistris existentibus.¹

KÁLLAY UBUL.

A Suky család leszármazása a XVI. század közepéig.

Nagy Iván családtörténeti munkájának X. kötet 399. lapján emlékezik meg a Suky-családról, mint Erdély egyik «legrégebbi kihalt» családjáról. A családnak nemzedékrendjét azonban csak a XVII. század közepétől ismeri, míg legrégebbi ismert tagjai gyanánt Albertet és Demetert említi, s ugyanezt olvassuk a Siebmacher-féle czimerkönyvben is. Az újabb nyilvánosságra hozott levéltári regesták és a Teleky-család okmánytára, oly bőséges adatokat tartalmaznak a családról, hogy a nemzedékrend a XIII. század végétől, a mohácsi vészig, lehet mondani, minden megszakítás nélkül lehozható. Ezen adatokból kitűnik, hogy a Sukyak eddig legrégebbi ismert őse *Zalach* volt, ki a XIII. század végén élhetett s róla a nevének kívül egyebet nem tudunk, ezt is csak egy 1342 okt. 13-án kelt okmány tartotta fenn.² *Zalach* fiával *Alberttel* egy időben élt *István*, ki 1314. július 13-án kolosmegyei főbíró³ és *Domokos*, ki 1320 febr. 19-én, mint királyi ember szerepel:⁴ kiknek rokonsági foka ugyan Alberttel meg nem állapítható, mégis őket a további adatok alapján vagy *Zalach* fivéreinek vagy fiainak tartom.

Albertnek két fia maradt *Mihály* és *Miklós*, kik mint a király hívei részt vettek a Moys-féle lázadás leverésében s különösen a bereckhydai ütközetben tüntették ki magukat; tekintetbe véve tehát I. Károly király ezen érdemeiket és azt, hogy a lázadók a testvérek birtokait feladták⁵ 1320 febr. 19-én nekik ajándékozta «Paulustheleke» dobokamegyei birtokot Vmbur erdejével együtt⁶ s egyidejűleg utasítja az erdélyi káptalant a beiktatás megtartására,⁷ a mi 1320 márcz. 4-én minden ellenmondás nélkül meg is történt. 1324 márcz. 19-én *Mihály*, már mint kolosmegyei főispán tiltakozik «Paulusteleky» elfoglalása ellen.⁸ Utoljára 1348. nov. 13-án

¹ Az oklevelet 1425-ben átírja a váradi káptalan. Ennek eredetije Kállay lt. XV. századbéli oklevelek elenchusa II. kötet, nro. 403. — Az 1425-iki oklevélnek XVIII. századbéli másolata Alsó-Fehér vármegye levéltárában, br Kemény család iratai; ez után közölve.

² Tört. tár 1907. 85.

³ Teleky cs. okm. I. 33.

⁴ Tört. tár 1907. 82.

⁵ U. o. 1907. 84.

⁶ U. o. 1907. 82.

⁷ U. o. 1907. 83.

⁸ Tört. tár 1907. 84.

találkozunk nevével.¹ Gyermekei úgy látszik nem maradtak. *Miklós* 1343 május 5-ike előtt halhatott meg, mert már ekkor özvegye *Erzsébet* szerepel, ki gyermekeinek, a már békés egyezség alapján neki kiadott hitbérből és nászhozományból, több ingóságot kiad.² Miklósnak négy gyermeke maradt *Barnabás, Dávid, Mihály és Illés*, kik először 1335 aug. 12-én fordulnak elő, midőn tiltakoznak sarmasi földjeiken elkövetett bizonyos hatalmaskodás miatt.³ 1348-ban a harcmezőn találjuk *Suky Albert fiait Mihályt és Miklóst s ezen Miklós fiait Barrabást, Mihályt, Illést, Dávidot; továbbá István fiait Leonardot, Lászlót, Sándort és végre Domokos fiait Fánost, Mihályt, Istvánt és Pétert*. A tatárok ellen sikerült is nekik a végeket megvédelmezni, miért Lajos király megerősíti I. Károlynak Paulus-telek és Omborra vonatkozó adománylevelét.⁴

Domokos fiai közül *Fános* 1340 körül,⁵ 1364 febr. 6,⁶ és 1365 febr. 28-án⁷ mint kolosmegyei szolgabíró szerepel.

István fiai közül *Leonárd* 1366 jun. 12-én már mint néhai említették, s egy *Bagow* nevű leánya maradt, ki a királytól kieszközölte azt, hogy az atyai javakat birhassa, a király azonban, úgy látszik, későbbben az adomány jogtalanságáról meggyőződött, mivel az említett évben megparancsolja Péter alvajdának, hogy az okmányokat vegye vissza, a leányt pedig a leánynegyeddél elégítse ki.⁸

Miklós fiai közül Mihály és Illés terjesztik tovább a családot.

Mihály, kit Darabosnak is neveznek, három fiut hagyott hátra *Györgyöt, Dávidot és Lászlót*, kik együtt szerepelnek *Illés fia Fános fia Benedekkel* azon hatalmaskodási pörben, melyet a Sukyak kezdettek meg az Ewsyek ellen, Ombor és Páloserdő bitorlása miatt 1402 máj. 2-án, mely ügy 1404 szept. 10-én nyert befejezést.⁹

1416 decz. 1-én hasonló hatalmaskodásról értesülünk, s ekkor tudjuk meg, hogy László atyját Darabosnak nevezték és hogy Illés fia Jánosnak, Benedeken kívül még egy *Mihály* nevű fia is volt.¹⁰ Úgy látszik, hogy az 1378 szept. 7.—1391 márcz. 5-ig előforduló *Darabos Fános*, Illésnek János nevű fiával azonos, mivel más Jánost az okmányok nem emlitenek.¹¹ László nevével utoljára 1467-ben találkozunk, ki első

volt azoknak, kik Erdélyből önálló fejedelemséget akartak létesíteni s e célra János erdélyi vajdát akarták megnyerni. Tervük nyilvánosságra jött, a felkelés leveretett, László pedig Lengyelországba menekült.¹ Fiaival, *Mihályval, Györggyel és Dáviddal* először 1422 szept. 17-én találkozunk.² 1438-ban Mihály és Dávid, mint a pórlázadás részesei, hűtlenségbe esve, suki, szováti, ujfalui, köteleni, magyar- és oláhsármási, ombozi jószágaitól megfosztattak s azokat a király *Benedek és Mihálynak, Simon fiának Jánosnak és Miklós fia Péternek* adományozta; ³ ezzel ezen ágról tovább nem hallunk semmit.

János fiai Benedek és Mihály terjesztik tovább a családot. *Benedek*, kívül már 1404-ben találkoztunk, 1423 máj. 1-én fivérével Mihályval együtt megveszi Kalyánt, Kalyán Mihálytól 1000 arany forintért; ⁴ 1430 máj. 26-án atyjával Jánossal együtt tiltakozik az Ewsyek hatalmaskodása ellen,⁵ mely ügy még 1444 július havában is folyamatban van; ⁶ 1437-ben részt vesz a pórlázadás lecsendesítésében;⁷ utoljára 1455 aug. 20-án fordul elő, mint királyi ember.⁸ *Fivére Mihály* részes volt az 1467-iki pártütésben «azonban elfogatván, iszonyu kínzások között végeztetett ki.»⁹ Birtokaiba pedig 1468 április 15-én Csupor Miklós iktattatott be,¹⁰ kinek halála után a gernyeszegi várat és tartozékait a király 1478 auguszt. 14-én bizonyos összegért Szentmiklósi Pongrácz László özvegyének, Horogszegi Jusztina asszonynak adományozza.¹¹

Az elmondottakból látjuk, hogy a Suky-család mindkét ága koldusbotra jutott; László Lengyelországban volt, Mihály pedig a vérpadon végezte életét s úgy látszik három gyermeke ekkor még kiskorú, mert 1477-g nem hallunk róluk semmit. Leánya Ilona, ekkor mint Sándorházy Ambrus gyulai porkoláb neje szerepel.¹² 1478 év vége a család életében forduló pontot képez. Ismeretes dolog, azon rokonsági kapocs, mely a Szilágyi és Hunyady családok között fennállott s ezen rokonságból magyarázható meg az, hogy Suky Mihály fiait Istvánt és Pált már 1479 febr. 16-án ismét birtokaikban találjuk; ¹³ ugyanis Pál 1478 végén nőül vette Szentmiklósi Pongrácz László özvegyét, Horogszegi Szilágyi Jusztinát, Szilágyi Osvát leányát.

¹ Teleky: Huny. kora III. 533., 536.

² Tört. tár 1907. 91.

³ Nagy I.: X. 399.

⁴ Teleky cs. okm. I. 465.

⁵ Tört. tár 1907. 92.

⁶ U. o. 1907. 93.

⁷ Nagy I.: X. 399.

⁸ Teleky: Huny. kora X. 482.

⁹ U. o. II. 536.

¹⁰ Teleky cs. okm. II. 89.

¹¹ U. o. II. 137.

¹² Tört. tár 1907. 96.

¹³ U. o. 1907. 97.

¹ Anj. okm. V. 247.

² Tört. tár 1907. 85.

³ Teleky cs. okm. I. 52.

⁴ Anj. okm. V. 247.

⁵ Teleky cs. okm. I. 66.

⁶ Teleky cs. okm. I. 131.

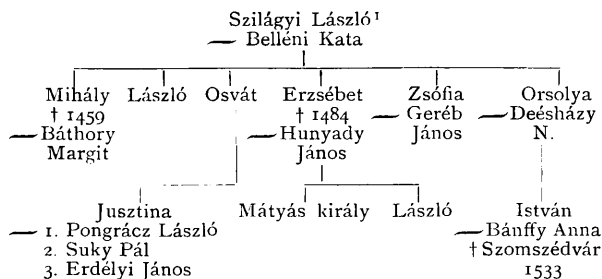
⁷ U. o. I. 138.

⁸ U. o. I. 144.

⁹ Tört. tár 1907. 90., 91.

¹⁰ Tört. tár 1907. 91.

¹¹ Teleky cs. okm. I. 184., 186., 188., 190., 229.

Talán a birtokok visszanyerésében Sándorházy Ambrusnak is volt része és ezen hálájuk kifejezése, vagy talán nővérük leánynegyedi illetősége azon ombozi $\frac{1}{4}$ rész, melyet 1479 febr. 16-án Ilonának örökösen átengednek; ¹ ugyancsak ezen napon engedi át Szilágyi Jusztina is a beczei (Kolosm.) és nagydevecseri (Dobokam.) Mátyás királytól nyert birtokait Ilonának, ² mibe a király 1479 máj. 16. beleegyezését adja; ³ a beiktatás jun. 30-án meg is történt. ⁴ Suky Pál nem sokáig örülhetett az ügyek ily szerencsés megoldásának, mert már 1479 decz. 16. özvegye említették. ⁴ Pál nővére bár teljes joggal benne ült a nyert birtokokban, még így sem látta magát eléggé biztosítva, miért is a királyhoz fordul s ettől 1479 okt. 27-én kieszközöl egy iktatási parancsot, állítván, hogy ezen birtokok őt örökösödési jogon (hihetőleg Pál után) illetik meg. ⁵ Szükség is volt erre, mert Jusztina asszony megbánhatta az ajándékozásokat, legalább arra enged következtetni azon tény, hogy az iktató parancs kiadása után, embereivel megtámadja Suky Ilona birtokait, Ombozt, Devecsert és Bárét, több jobbágyot fogságra hurczol, még többet megsarczol, 5 hordó bort pedig csapra üttet. 1479 decz. 16-án kezdetét veszi a hivatalos eljárás idézéssel, tanuknak kihallgatásával stb.; ⁶ végre 1482 jun. 26-án maga a király avatkozik a dologba s meghagyja László erdélyi püspöknek és Báthory István erdélyi vajdának, hogy Suky Ilonát «birtokaiba bárki ellen, különösen pedig Erdélyi János és neje Jusztina asszony ellen védelmezzék meg. ⁷ Ilona özvegyen maradván, 1486 máj. 20. előtt Ombozi Nagy Miklóshoz, míg Pál özvegye Jusztina Erdélyi Jánoshoz ment férjhez; Erdélyi János pedig részes volt a hűtlen Suky Mihály magyar-oláhsármosi, két kalyáni, vissai, asszony-

falvi, köteleni, szováti, suki birtokaiba ¹ és azokban 1488 okt. 13-án is benn ült; így érthető azon törekvése, hogy a többi birtokrészeket is megszerezze, legalább arra mutat az, hogy Ilona 1486 máj. 20. tiltja Mátyás királyt bizonyos suki résznek eladományozásától, míg Erdélyi Jánost annak elfoglalásától, ² majd hasonlóan tiltja a királyt 1488 okt. 13. és 1491. szept. 27. a fent elsorolt birtokok adományozásától is. ³ A sok panasznak lett is foganatja, mert II. Ulászló ez ügyben vizsgálatot rendel tartatni. ⁴ Végre is Suky János fia István megunva a sok pör-patvart, oly tartalmu egyességet köt Erdélyi Jánossal és nejével Jusztina asszonynyal, hogy ha bármelyikőjük magtalanul halna el, a birtokok a másik családra szálljanak át. ⁵ Ennek következtében Suky Ilona, Ombozi Miklósné és gyermekei János, Boldizsár, Anna, Katalin, továbbá Harangláb Zsigmond és gyermekei Elek, Antal, 1496 febr. 14. hasonló örökbevallást tesznek, ⁶ miről Harangláb febr. 18. egy külön beleegyező nyilatkozatot is állít ki, ⁷ a mit annál könnyebben tehetett, mert már febr. 15. ezen birtokok nagy részét Suky Ilonának 50 arany forintért zálogba adta. ⁸ Később azonban ezen egyesség érvénytelen lett, mivel 1516 nov. 14. Zápolyay János vajda utasítja a kolosmonostori conventet, hogy Harangláb György és Miklóst a Suky örökségbe iktassa be. ⁹

Suky Jánosnak egy fia, István ismeretes, ki kolosmegyei birtokait, ámbár magtalan halála esetére az Erdélyieknek örökbe vallotta, 1497 máj. 2. 2000 arany forintért zálogba adja; ¹⁰ majd 1499 aug. 12. a köteleni halastó helyét adja el Erdélyi Jánosnak 300 arany forintért. ¹¹ 1503 aug. 5. megújítja Erdélyi Jánossal az 1491. örökösödési szerződést, az országbíró és erdélyi vajda előtt, minthogy azonban Erdélyi János szováti és köteleni részeit Suky Ilonának átadta, ezek helyett a magyar- és oláh-kalyáni birtokait köti le. ¹² 1513. hívja fel Istvánt az erdélyi vajda, nővérének Orsolyának, özv. Erdélyi Tamásnének kielégítésére ¹³ s végre 1514 márcz. 9. elégíti ki másik nővérét Potentianat, Hosszuaszóy Ferencznét a leánynegyeddél. ¹⁴

¹ Teleky cs. okm. II. 210.

² Tört. tár 1907. 101.

³ Tört. tár 1907. 101., 102. — Teleky cs. okm. II. 183.

⁴ U. o. 1907. 102.

⁵ Teleky cs. okm. II. 173.

⁶ U. o. II. 210.

⁷ U. o. II. 214.

⁸ Tört. tár 1907. 104.

⁹ Teleky cs. okm. II. 518.

¹⁰ U. o. II. 216.

¹¹ U. o. II. 236.

¹² U. o. II. 258.

¹³ U. o. II. 318.

¹⁴ U. o. II. 481.

¹ Nagy I.: X. k.

² Tört. tár. 1907. 97.

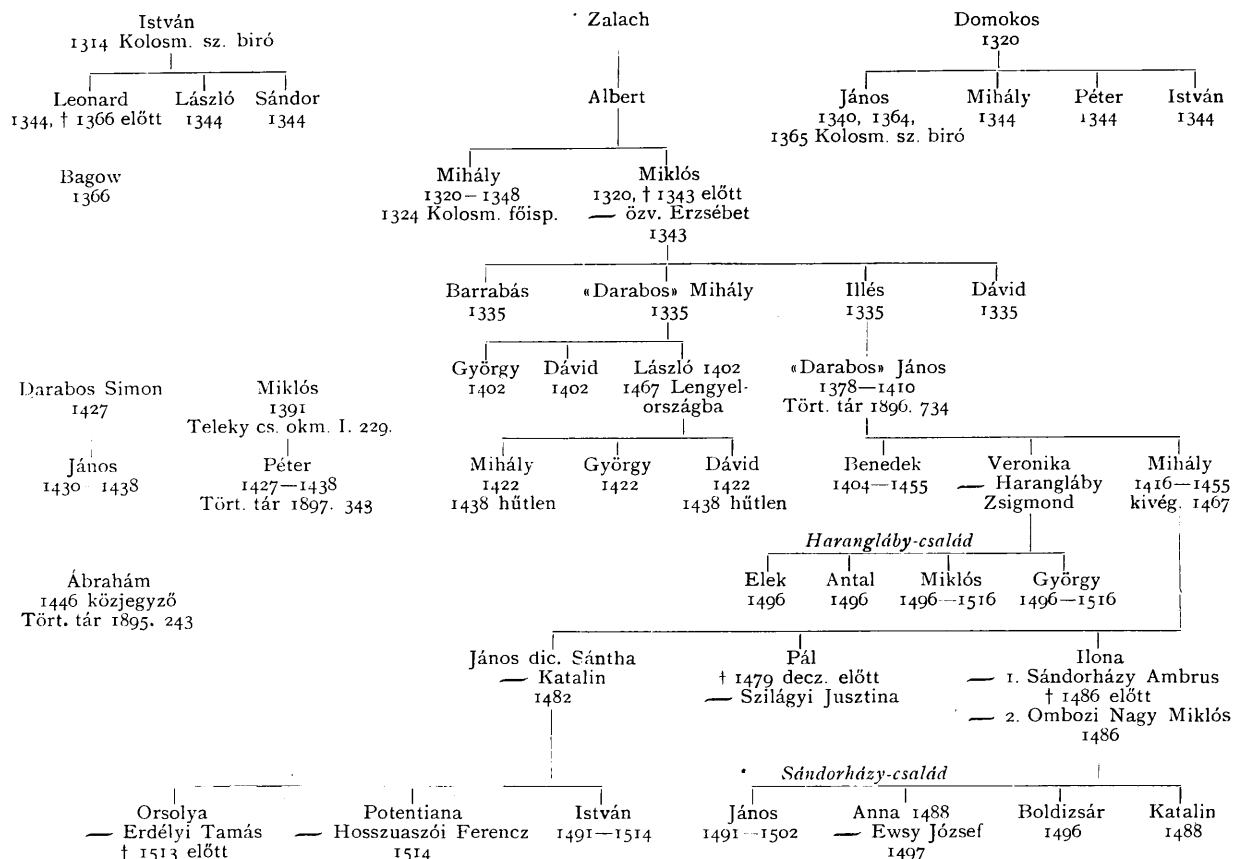
³ U. o. 1907. 97.

⁴ U. o. 1907. 98.

⁵ Tört. tár 1907. 98.

⁶ U. o. 1907. 99.

⁷ U. o. 1907. 99.

KIRÁLYDARÓCZI DARÓCZY ZOLTÁN.

A Nelipicsek származásrendjéhez.

Dr. Sufflay Milán érdekes és értékes tanulmányához (Turul 1907. évf.) talán a következők is némi adalékul szolgálhatnak.

Tamás főesperesnél olvassuk a következőt: «in Corbavia (Guncellus) fecit episcopum quemdam iuvenem, qui erat de parentella Domaldi comitis, nomine Saracenum».¹

1271 június 16-ikán Péter ispán, Saracenus korbaviai püspök fivére, elcseréli Scelch nevű praediumát Ubul fia Mihály (Busan vármegye-beli) Tutulyg nevű praediumával.²

V. István király megerősítő leveléből tudjuk, hogy e «Zelch» nevű birtok «prope Tata» feküdt.³

Hogy e Scelch vagy Zelch nevű birtok a magyarországi Tata mellett feküdt-e, s ha igen, mint jutott Péter ispán birtokába (Gönczöl révén?), hogy ő és Saracenus Domaldo nemzedékrendjének melyik tagjához köthetők (Péter nem =? Petrus comes Spalati 1272),⁴ továbbá hogy

¹ Idézve Turul 1907. 14s. l. 2. j.

² W. VIII. 378. l.

³ VI/2 393. l.

⁴ Turul 1907. 141. l. 8. j.

Péter utódai Busan vármegyében esetleg nem mutathatók-e ki? — ezeket a kérdéseket hivatottabb kutatók dönthetik el.

KÁLLAY UBUL.

Szarvashiba Knauz kortánának egyik naptárában.

Azok, kik keltek feloldásánál Knauz kortánát használják és véletlenségből a 413. lapon közölt 13-ik naptár: «január szökőévben» című rovatával van dolguk, könnyen botba ugorhatnak. Mert a harmadik teljes hét goromba sajtóhibából nyolcz napra terjed, úgy, hogy ha a feloldás feriak, a hét napjai szerint történik s ezen rovatot ki nem javítottuk, a legnagyobb óvatosság mellett is hibás eredményeket érünk el. Épen azért e rovatban január 23-ika alá vonal húzandó, huszonegyediké után «3 Adorate» és «Timothei»-t kell írni, 24-ike alól a vonal és 25-ike mellől «3. Adorate» tör-lendő.

KÁLLAY UBUL.

TARCSA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató választmánya f. évi szeptember hó 24-én *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt tartott ülésén jelen voltak *Barabás Samu*, *Békefi Remig*, *id. Daniel Gábor*, *Döry Ferencz*, *Karácsonyi János*, *Makay Dezső*, *Ortway Tivadar*, *Reiszig Ede*, *id. Szinnyei József*, *Thaly Kálmán* ig. választm. tagok, *Aldásy Antal* titkári teendőkkel megbízott jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Szabó László* jegyzői teendőkkel megbízott évdíjas tag.

Elnök az ülést megnyitva *Karácsonyi János* ig. vál. tag felolvassa «A Szent István anyjáról szóló adatok új megrostálása» cz. értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

Uj tagokul megválasztottak mint évdíjas tagok 1908-tól kezdve *Bevilaqua Béla* m. n. múz. gyakor. aj. *Szabó László*, *Kassai városi Múzeum* aj. *Varjú Elemér* és *Pérchy Zoltán* Jászkesér aj. a jegyző.

Ezután jegyző jelentette, hogy az igazgató választmányban három hely van üresedésben, melyekre az alapszabályok 19. §-nak értelmében az ajánlatok a folyó évi nagygyűlés előtt tartandó ig. választmányi ülés előtti napig — november 24-ig — adandók be a titkári hivatalnál. Egyuttal felhívja az ig. vál. tagok figyelmét az alapszabályok 22. §-ra, mely a levelező tagok ajánlására tartalmaz hasonló intézkedéseket.

A folyó évi nagygyűlés idejének és tárgysorozatának megállapítása tárgyában az ig. választmány elfogadja jegyző amaz előterjesztését, hogy a nagygyűlés december hó első felében egy az elnökség által meghatározandó napon tartassék meg s utasítja az elnökséget, hogy a tárgysorozatra nézve a novemberi ülésen tegyen előterjesztést.

A Nemzeti Zsebkönyv ügye, miután a szerkesztők beadványa nem érkezett be, a novemberi ülésre halasztatott.

Tóth Árpád pénztárnok betérjeszti a pénztári jelentést, mely szerint az ülés napjáig a bevételek összege volt 5272 kor. 80 fillér, a kiadások összege 3979 kor. 52 fillér, egyenleg 1293 kor. 28 fillér. Vagyonállás összes vagyonban 35973 kor. 28 fillér, teher 3458 kor., tiszta vagyon 32515 kor. 28 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Karácsonyi János* és *Makay Dezső* ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt (Oklevelek alapján), függelékül: kiadatlan oklevelek. A budapesti kir. magy. tudomány egyetem bölcsészeti karán a Schwartner-díjjal jutalmazott pályamunka. Irta dr. Gábor Gyula, Budapest, Grill Károly könyvkiadóhivatala 1908., X., 242 + 1. l.

Az előttünk fekvő munka egyike volt azon két pályadolgozatnak, mint czime is mutatja, a melyek a budapesti tudományegyetem 1905. 6-ban hirdetett tételeinek megfajlására irattak. A szerző az azóta átdolgozott s részben bővített kéziratát bocsátotta most sajtó alá.

Mint a mű előszavából kitűnik, tisztában van a reá váró nehézségekkel. Hogy a multban kevesen foglalkoztak ilyen természetű kérdésekkel, magyarázatát abban leli, hogy kevesen értenek az oklevelek latin-ságához és olvasásához, másrészt mert nehezen lehetett az e fajta dolgozatok megírásához szükséges okleveles anyaghoz hozzáférni. Az utóbbi körülmény miatt azután meglehetősen lekicsinyli jóformán összes író-elődei munkáját, elvül állítja fel, hogy nyomatott munkából nem fog semmit se meríteni.

A dolgozat négy részre oszlik: az első a megye és közönségéről, a második a megye működéséről, a harmadik az erdélyi és slavoniai megyékről, az utolsó végül az eredményekről szól s a függelékben megjelent okleveleket tartalmazza. A beosztás tehát s a részek ezenek belül is eléggé áttekinthetők.

Tekintettel arra, hogy Gábor Gyula művéről általános történeti ismertetés már megjelent,¹ e helyen csak az e folyóirat olvasóit érdeklő kérdésekkel fogunk röviden foglalkozni.

A nagy szorgalom mellett, a melylyel a szerző az adatokat összegyűjtötte, jóval mögötte maradt a megyei intézmény fejlődésére vonatkozó irodalom ismerete. Mutatkozik ez mindjárt a megyék eredetéről szóló részben is, a mely szerint eleinte «homályos sejtés gyanánt dereng» előtte, hogy a megyék egyházi eredetű intézmények (4. l.), a mit később már határozottabban állit (17. l.); bevallja azonban, hogy felfogását ma még nem tudja igazolni. Ugy vélem, ha alaposabban fog a kérdéssel foglalkozni, nagyon mellékes szempontoknak ismeri majd fel mai felfogása indokait.

A kérdés irodalmának nem ismerése az oka az alábbi apróbb tévedéseknek. A megyéket Csánki (XV. századi) összeállítására és Fejér adatai nyomán sorolja fel. Alaposabb tanulmányozás után rájött volna, hogy a comitatus de Bana-nak a megyéhez semmi köze, nem Fehér-, hanem Nyitra megyében fekvő várispánság volt (16. l.). A kérdés irodalmilag már a nyolczvanas években tisztázódott.² Kis Hevesmegyét hasonlóképp czéltalan volt felvenni a sorozatba. A váradi lajstrom egyetlen esetétől (Karácsonyi-Borovszky kiadás 226. sz.) eltekintve, a hol 1219-ben a «tota provincia de Quemey»-ről történik említés, soha seholy semmiféle megyei vonást nem olvashatunk róla. Az egykori némi önállósággal bíró kún területet,

¹ Századok 1908., 426—438. l.

² Magyarország vármegyéi és városai, Nyitra, 486. s. köv. l.

mely később a Jász-Kúnságba olvadt be, Balázs Ferenc tette meg megyévé, a ki a hasonlóképp soha nem volt Pata vármegyét is felfedezte. Kár szót is vesztegetni megyei voltának igazolására.

Szolgyayör várspánság irodalmát röviden összefoglalva, területének és ispánjainak felsorolását hasonlóképp Nyitramegye monografájában lelhetne volna fel a szerző (488–492. l.).

A főispánok névsorát Gábor Gyula maga állítja össze Zalamegyére, mivel teljesen nem ismer (65. l.). Ha a «Századok» régi évfolyamait átlapozgatja, Pesty, Batka és mások idevágó közlésében sok érdekeset talál, némelyik sorozat alig szorul kiegészítésre. Általában kár az előző kor kutatásai felett pálczát törni, mielőtt jól meg nem ismerkedtünk velök.

Érdekes a szerző megfigyelése a Szabolcsmegyei alispánok pecsétjeit illetően; a tárgyalt időszakban ugyanis az alispánok nagyon alárendelt viszonyban tűnnek elénk, pecsétjeikre is a főispán családi címérét vésették. Szerény véleményem az, hogy ilyen esetek nagyon szórványosan fordulhatnak elő s csak abból magyarázhatók, hogy az alispáni hivatal ezen időben még a kialakulás elején van (79–81. l.).

Nem oszthatom a szerző azon véleményét sem, a mely szerint a kiadott oklevelek írása után következett arra, hogy a megyének egy vagy több jegyzője volt-e? (89. l.) Van rá eset, hogy ugyanegy napról keltezve a megye több, néha igen hosszú szöveggel bíró oklevelet adott ki, a melyek leírását csak másolók végezheték el. A nádori jegyző például a megyei közgyűléseken annyira el volt foglalva, hogy fel se tehető róla, hogy napszámra másolja a kiadott okleveleket (144., 150. l.).

Hogy az okleveles bizonyítás csak a királyi udvarban volt honos e században (162. l.), általában elfogadható állítás, de módosításra szorul, mert például a szentszékek is megkivánták a felektől.¹ De bizonyosra vehető, hogy egyes esetekben (a milyen például a rokonság kimutatása) a megye is csak az írásbeli bizonyítékokat fogadta el alapul.

Helyén való, hogy a szerzőnek Hajnik említett munkájára való néhány hivatkozását is kijavítsuk. A szolgabíró részesedésére a birságból Hajnik az idézett helyen nem állítja, hogy annak egyharmada volt az övé (86. l.), hanem csak annyit mond, hogy a birság egy tizede a káptalani és királyi emberé, egy része a szolgabíróé, a többi pedig a bíróé és az ellenfelé volt. A szerző félre érti a forrást, a mikor az esküdtek megválasztására is a közgyűlés összehívását tartja szükségesnek. (91. l.) Az illető idézet csak annyit mond, hogy olyan módon kell a megyei nemesseget összehívni, mint közgyűléskor, azért, hogy minél többen vegyenek részt a választáson. Hajnik tehát jól értelmezte ugyanazon idézetet.

A dolgozat nyelvezete általában élvezhető, kifejezései szakszerűek. A munka előnyére vált volna, ha a latin és magyar kifejezéseket nem keveri annyira össze, továbbá, ha személyi és tárgyi mutatót készít munkájához. A mennyire a Muzeumból közölt oklevelek szövegét egybevettem, úgy láttam, hogy a szerző függeléke se ment teljesen a hibáktól. A munkát azonban csinos kiállításra és tartalmas voltáért a szakemberek figyelmébe ajánljuk. *B. Sz. I.*

¹ Hajnik: A magyar bírósági szervezet, 102. l.

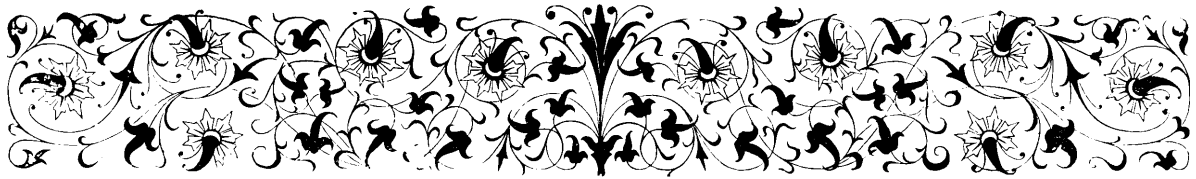
Br. H. Kervyn de Lettenhove, La toison d'or. Bruxelles, 1907. G. van Oest et Cie. 4r. 102. l. 44 melléklet. Ára 5 fr.

Az aranygyapjas rendre vonatkozó emlékekből tavaly Brugesben rendezett rendkívül sikerült kiállítás ötletéből adta ki a kiállítást rendező bizottság elnöke Kervyn de Lettenhove báró ezt a bőven illusztrált kvart kötetet, melyben a hires rend alapszabályait, tagjainak vitézi tetteit gyűjti össze s az egész intézmény kedvező szociális hatását igyekszik az ellenkező véleményekkel szemben kimutatni.

Az aranygyapjas rendet tudvalevőleg Jó Fülöp burgundi herczeg alapította 1429 30. januárius 10-én, Portugáliai Izabellával történt egybekelése napján. Azokat a mendemondákat, melyek a térdszalagrend keletkezésének analogiájára az aranygyapjas-rend alapítását is az alapító valamely korábbi galáns kalandjával hozzák kapcsolatba, szerző a fejedelemnek hitvese iránt táplált őszinte vonzalma s az új rend szabályzatában megnyilatkozó mély valláserkölcsei szellem alapján határozottan elveti. A következőkben ismerteti a rend alapszabályait s különösen hangsúlyozza azokat a lovagi erényeket, melyek kifejléséhez az új rend annyira hozzájárult. Ezután sorra jellemzi a rend nagymestereit az alapítástól egész 1559-ig, a mikor az utolsó rendi káptalant tartották, tehát első sorban Jó Fülöpöt, azután fiát, Merész Károlyt, ennek vejét Miksa osztrák herczeget, Szép Fülöpöt, a ki hároméves, V. Károly császárt, a ki hatéves korában került a rend élére s végül II. Fülöp spanyol királyt, a ki XIII. Gergely pápától kierőszakolt egy brevét, mely fölhatalmazta őt arra, hogy az aranygyapjas-rend létszámát a jövőben nem választás, hanem kinevezés útján töltsse be.

Kervyn e fejtegetéseit, melyekben különösen hangsúlyozza a rend kulturális fontosságát, az aranygyapju lovagjainak s dignitáriusainak jegyzéke egészíti ki a felőlt időközről.

A munka jelentőségének súlypontja azonban, a szöveg minden élvezetessége mellett is a nagyszámu — összesen negyvennégy — képes táblára helyezendő, mely a rend egyes szertartásainak ábrázolását, illetve a kiválóbb rendtagok egykoru, művészileg igen különböző, művelődéstörténeti szempontból azonban egyaránt értékes arczképét adják vissza gondos nyomásu autotypiákban. A képek sorában ott van II. Lajos királyunknak a bruxellesi képtárban őrzött ifjúkori arczképe is, valamint V. Károlynak ugyancsak ifjúkori portraitje, mely a budapesti Szépművészeti muzeum tulajdona. Kervynnél e kép Bernard van Orley neve alatt szerepel, az újabb műtörténeti kritika azonban az Orleyhez közel álló Jan Gossaert (Mabuse) œuvrejébe sorozza. Szerzőnek ugylátszik elkerülte a figyelmét a British Muzeum Harley MS. 6199. jelzet alatt őrzött francia nyelvű kézírata 1481-ből, mely a rend alapszabályait s az 1424–1481-ig tartott rendi káptalanok jegyzőkönyveit tartalmazza, Jó Fülöp, Merész Károly és Miksa herczeg flamand festőiskolára valló arczképeivel, melyek a nevezetteket teljes rendi ornátusban ábrázolják. E hiány annál feltűnőbb, mert e kéziratnak Jó Fülöpöt ábrázoló miniatürjét Shaw már 1843-ban leközölte *Dresses and Decorations* cz. műve II. kötetének 53. tábláján s a kézirat a British Museum állandó kéziratkiallításának egyik jól ismert darabja.

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Hatodik, befejező közlemény.)

VII.

Jóval nehezebb fölismerni s egymástól elválasztani a különböző korból eredő részeket Béla király jegyzőjének művében, mely egyetlen egy kidolgozásban s egyetlen egy példányban maradt fenn, azonfölül szerzője is jóval fölötte áll a többi krónikairónak úgy történetirői képességénél, mint tudományánál fogva. Ámde azért itt is megállapíthatók olyan elemek, melyek egy a Nemzeti Krónika által is fölhasznált régebbi hazai krónikára — vagy akárhogy nevezzük is — utalnak.¹ Különösen ilyenekül tekinthetők az Árpádokkal kapcsolatban levő adatok. Más elbírálás alá tartoznak többi adatai, a mennyiben t. i. nem vezethetők vissza Reginora. Ámde itt sem meseköltő. Az a meseköltő, ki maga is tudja, hogy nem beszél igazat, nem is azért mondja, hogy elhiggyék, hanem hogy mulattasson. De Béla király jegyzőjének egész világosan és félremagyarázhatlanul kimondott célja az volt, hogy a valóságot adja elő a parasztság meséi helyett, tehát vagy hazudott, ki előre megfontolt szándékkal félre akarta vezetni olvasóit, vagy ha nem vonjuk kétségbe jóhiszeműségét s elhiszszük neki, hogy csakugyan az igazat, vagyis azt, a mit igaznak gondolt, akarta elmondani, nem marad más hátra, mint megvonni azon határokat, melyek közt előállhattak akár a saját felfogásából eredő, akár az általa felhasznált hagyományos emlékek fejlődésével járó tévedések. Mert ha nem tartjuk szándékos

ferditőnek, akkor talán bajosan foghatjuk rá, hogy a nála egy-két nemzedékkal korábbi személyeket, vagy éppen a saját kortársait tette volna meg a honfoglalás vezéreinek, mint a hogy Karácsonyi úr képzei. Egészen más értelme van annak, a mikor csak annyit mond, hogy Hubától származott az okos Szemere, Oundutól Calan és Colsoy nemzetsége, Bojtától Brucsáé, Tuhutumtól Moglouté, Velektől Turda püspök, a kikenél csakugyan vele egyidejű, vagy előtte kevésel korábbi, az ő idejében még jól ismert személyekre czélozhatott; megint más, ha Veleket, Ursuurt, Borsot stb. a honfoglalók közt vagy a rájuk következő egy-két nemzedék sorában említi.

Megítélésében föltétlenül az a kiindulási pont, hogy ne kételkedjünk a történeti igazságra való igyekezetének komolyságában. E mellett aztán megállapíthatjuk azt, hogy egynémely következtetése csupán etimologizálásra vezethető vissza, ha nem is olyan fokig, mint a hogy tulozva állítja Karácsonyi úr; továbbá X. századbeli dolgokat a saját korabeli állapotok szerint fog fel; kronológiája ha jobb is a Nemzeti Krónikáénál s bizonyos személyek egyidejűségére nézve tisztább fogalmai voltak, mint emennek: mindamellet nála is észlelhetők az eltolódásnak egyes esetei, a mi különben nagyon megmagyarázható, mert a szereplő személyek ideje felől csupán az egyes nemzedék egymásutánja szolgáltatott némi ingatag alapot; ehhez járul, hogy a régi magyar családi beosztásának a nyugatitól eltérő alakja s a magyar és latin rokonsági megjelölés különböző volta is adott alkalmat egyes tévedésekre. Azt is megállapíthatjuk az ismert anyaggal való

¹ Pauler Gy. A magyar nemzet története Sz. Istvánig. Budapest, 1900. 197—236. l.

összehasonlítás után, hogy a Lebediából való kiköltözés és a honfoglalás történelmi alakjai közül tud ugyan valamit Elődről, a lebediai időszak legelőkelőbb fejedelméről, aztán Álmosról, Árpádról és etelközi vezértársáról, Kurzánról, továbbá a valamivel később szerepelt Bogátról, de nagyon keveset s inkább csak genealogiai és birtokjogi vonatkozású dolgokat s nem ezek nála a honfoglalás tulajdonképeni szereplő személyei, még maga Árpád sem az. Másokról, mint Árpád fiairól s unokáiról, Leventéről, Tarkasról, Jelekhről, Jutasról, Tevelről, Ezelekről, Falisról, Bogát vezértársáról, Dursacról,¹ Bulcsu igazi atyjáról, Kál karchasról, egyáltalában hallgat. Ellenben azok közül, kikkel a honfoglalás művét végezteti, tudjuk Zuárdról, Tasról, Lélről és Bulsuról, meg talán Ursuurról, ha ugyanis egy személy az augsburgi vereség egyik vezérével, Assurral, hogy a X. század második harmadának nemzedékéhez tartoztak; ilyenekül kell tehát fölvennünk a velük együtt szereplő vezéreket is, ú. m. Zuárd társait, Kadocsát és Hubát, vagy a délvidéki hadjáratokban Huba helyettesítőjét, Bojtát és a Bojtával együttesen említett Etét, Tas társait, Szabolcsot és Tuhutumot, Lél és Bulcsu társát, Botondot, meg a Lél és Bulcsu halálának megboszulására küldött sereg egyik vezéréül, Botond és Szabolcs társául mondott Irkundot, Irkund atyját, Euseet és vezértársát, Usubuut s az utóbbival együtt más esetben összekapcsolt Veleket. Ezek között ismét fölismerhető egy korábbi és egy későbbi nemzedék. A várépítő Szabolcs, meg Ete Borsal, Ursuurral és Eudival együtt mindenesetre később élt, mint pl. Zuárd vagy Eusee. Nem a honfoglalók voltak tehát ezen vezérek, hanem a rablókalandok korszakának azon hősei, kikről a regösök énekei beszéltek.

Ez azonban még nem magyarázná meg, miért szerepelteti éppen ezeket a királyi jegyző; hiszen ő maga az, a ki vajmi kevésre becsülte az igriczek és regösök csalfa meséit. Jól ismerte azonban — Pauler szavaival szólva² — kora

¹ «Rex Dursac» különben, kit Liutprand «rex Bugat» előtt említ, egy személy lehet Árpád legidősebb fiával, Tarkatus-szal, a ki e szerint Árpád után s még 922-ben is a nagyfejedelem volt. Talán tőle vette nevét az Anonymus által említett Tursoc erdő.

² Id. m. 210. l.

arisztokráciáját, annak genealogiáját s tulajdonképp a családi hagyományok adták meg neki azt az alapot, melyre támaszkodva a regös énekeket is felhasználhatta. Mert abban aztán már aligha volt igaza Paulernek,¹ hogy pusztán a királyi jegyző szószaporításának és szószármaztatásokból, családi hagyományokból és a dolgok természetéből vont kombinációinak kellene tulajdonítanunk a honfoglalás bő és részletes előadását. Ha így volna, nem látom át, miért ne tudott volna többet beszélni pl. Elődről, Kurzánról, Edről, Edemenről s miért kellett Előd vagy fia, Szabolcs és Kurzán helyett Usubuival és Euseevel foglaltatni el Veszprémet, Vasvárt, holott amazokat ajándékozta meg Árpád a Vértes-hegység és Százhalom vidékén. Az ilyen részletek csakis a regös énekekre vezethetők vissza, melyeknek nagyon világos nyomai ismerhetők fel pl. Bihar vára ostromának leírásában, csak hogy a regösök által megénekelt vezérekről és tetteikről kellett tudnia a nemzetségek hagyományainak is, sőt talán maguk a nemzetségek őrizték meg ezen énekeket, mert különben csak olyannak tekintette volna a királyi jegyző, mint Botond azon kaladjának mondáját, midőn bárdjával bevágta Konstantinápoly arany kapuját, melyről csak a parasztok hiu meséiből hallott, de egy történetíró könyvében sem találta s azért föl sem vette munkájába. A nemzetségi hagyományok által ellenőrzött és a saját kombinációival, történeti munkákból, Reginoból, meg régebbi hazai följegyzésekből eredő adatokkal kiegészített regös énekek adják meg a kulcsot ahhoz, hogy helyes fogalmat nyerjünk Béla király jegyzőjének hol agyonmagasztalt, hol a sárga földig legyalázott művéről. Mert ha le is nézte ezen énekeket, használta ott, a hol megfelelt az ő kritikai mértékének.

Hogy éppen a rablókalandok hőseinek emléke maradt fenn legélénkebben az énekekben: arra nézve a kereszténység eszméitől még át nem hatott magyar lélek szempontjából igen tanulságos az, a mit Vámbéry Á. mond a középpásziai nomád törökökről «A török faj» (Budapest, 1885.) cz. művében. Egyik helyen (274. l.) azt olvassuk, hogy már fiatalságukban megtanulják és megőrzik emlékezetükben a hősök kaland-

¹ U. o. 231. l.

jairól és tetteiről szóló elbeszéléseket s a mint kevés turkomán van, aki tizenöt éves korában nem tudja elmondani könyv nélkül a kedvelt hősnek, *Kör-Oglu*-nak néhány kalandját versben vagy prózában, éppen olyan hűségesen tanulják a kirgiz és altaji ifjak a *kara-szöz* (népszava) név alatt ismeretes énekeket és elbeszéléseket. Ezen énekek pedig a kazak-kirgizeknél olyan mesékből (ertek) és elbeszélésekből (meszel) állnak, melyek csodás eseményeken kívül régebbi hősök (batir) hadi tetteire vonatkoznak, kik a háborukban és barantákban kitűntek s legnagyobb élvezet rájuk nézve, ha egy hivattott dalnokot, vagyis *baksza*-t vagy *kosa*-t hallgathatnak, ki e költői termékeket kobiz (koboz) kíséretében bizonyos bravourral adja elő. (U. o. 360. s köv. l.) Ilyenek a karakirgizek *manaszai*, mondái és hőskölteményei is, ezekben szintén kiváló batirok (bátrak, hősök) tetteinek leírásai játszanak kiváló szerepet, ugyancsak koboz kíséretében adják elő s a *baranták* (*rablókalandok*) *dicsőítésére* szolgálnak. (U. o. 329. l.) *Az olyan fiatal kirgiz, ki nem vett részt a barantákban, nem tarthat igényt a tiszteletre és becsületre*, mert nem tudta megszerezni a *batir* (hős, bátor) címet. (U. o. 371.) A *batir*-rá levés tehát a tökéletesség legszebb ideálja, mely a serdülő nomád szeme előtt lebeg, hogy mint ilyent tiszteljék és féljék életében, halála után pedig új életre keljen a dalban és mondában, mely megzendül a kobzosok hurján. (U. o. 272—273. l.)

A megénekelt batirnak pedig származását is elmondja az ének. Így pl. Manasz tetteinek elbeszélése ősei elsorolásával kezdődik:

A Jeti-ter tetején
Született Böjön Khan,
Böjön Khannak, a fejedelemnek fia
Volt Kara Khan a nemes,
És Kara Khan fia
Lett a nemes Jakip Khan
A Csunkar Uja tetején
Az Almati patak torkolatánál
Lakott ez a Jakip Khan.
Csiricsit, az Aidar leányát
Nőül kérte egykor Jakip Khan stb.
(U. o. 330 l.)

Alább pedig így mondja el Manasz hőstetteit:

Jakip fia, Manasz a fiatal,
Ő, a vitéz, hős Manasz,

Ellőtte a nyilat, mikor tíz éves volt;
Mikor tizennégy éves lett,
Fejedelem volt, várakat romboló;
Hatvan mént, száz lovat
Kokanból elhajtott,
Nyolczvan kanczát, ezer kimkapot
Hozott Bukharából,
A khinaiakat Kaszgarban
Tovább üzte Turfanba,
A khinaiakat Turfánból
Akszuba leüzte stb. stb.

(U. o. 334. l.)

A részleteket pedig a krónikás hűségével kell elmondani s nem szabad olyanokkal előállni az énekesnek, miket az ujjából szopott. «Azon troubadour, ki a koboz (hegedű) nyifogó akkordjai mellett a pusztai hős tetteit énekli meg, nemcsak hőse kóborlásai, szenvedései és küzdelmeinek részleteiről fog tudomással birni, hanem még hőse lovának fej- és lábjelei tekintetében *sem szabad tévednie*, a nélkül, hogy a *hallgatóság őt nyomban helyre ne utasítand.*» A részletek pontos ismerete s az események előadásában a történeti hűséghez való ragaszkodás a régi magyar hegedősöket is jellemezte; olyan erős volt ez a hagyományos követelmény, hogy még a XVI. századbeli Tinódy Sebestyén is lelkiismeretesen utána járt, hogy a valóságot adja elő krónikás verseiben. *Nem költői mű alkotása volt a cél, hanem a hősök tetteinek hű megörökítése és az utókor számára való fenntartása*, a minek csak külső alakja az ének, de lényegében véve nem más, mint a nyugati világban a középkori papok és barátok által készített krónikák.

Ezért lehet valami igaz a Nemzeti Krónika azon adatában, hogy a honfoglalás (és a kalandos hadjáratok) vezérei maguk készítették a tetteikről szóló énekeket. A mongolföldi ó turk sírföliiratokban, melyek inkább tekinthetők epikus énekeknek, mint a mi fogalmaink szerinti sírföliiratoknak, első személyben beszél véghezvitt tetteiről az elhunyt s hogy ez nem csupán formula, mutatja az, hogy a hős Kültegin († 731.) sírföliiratában már nem ő, hanem bátyja, Bilge kagán († 734.) mondja el Kültegin hőstetteit. S mivel úgy Bilge, mint Külteginnek a sírföliirata ugyanazon hosszú bevezetéssel kezdődik,

¹ Vámbéry Á. A magyarok eredete. 175. l.

egyformán benne van mindegyikben, hogy a mikor a türk-oguz nép ostobasága és gyávasága miatt meghalt nagybátyjuk, a kagán (Kapagan Mocso, megölték 716-ban a lázongó oguzok), «az ég, ki atyámat, a kagánt (Ilteresz Kutlugot, † 692/693.) s anyámat, a Khatunt, fölemelte, azt mondá: a török nép neve és hite nem enyészhetik el; a törzset adó ég szóla: a török nép neve és hite nem enyészhetik el és ekkor az ég engem (Bilgét) emelt kagánná — — — és öcsémmel, Külteginnel, azon voltunk, hogy el ne enyészhessék a nép neve és hite, mit őseink szereztek s a török népért éjjel nem aludtam, nappal nem pihentem» stb.¹ Sajat sírföliiratát így kezdi: «Az éghez (vagy istenhez) hasonló, égtől (isten-től) beiktatott török Bilge-kagánnak ez a szavam — — — kagán lettem, midőn kagán lettem, a halálos veszélyben megszorodott török bégek és nép előjöttek, fölemelt szemekkel, örvendezve fölfelé tekintettek stb.»² Így tér át a Külteginével közös szövegű bevezetésre, melyben elmondja a török nép fölemelkedésének, majd hanyatlásának és atyja uralkodása előtti züllésének rövid történetét. «Midőn fönt a kék ég, lent a sötét föld keletkezett, a kettő között az ember fia keletkezett. Az ember fia fölé helyezkedett ősem, Bumín kagán nyilván a khinaiak Mohanja, vagyis Dizavul), az Esitmi kagán; midőn helyét elfoglalta, megtartotta a török nép törzsi beosztását, törvényes szokását s megjavította. A négy szöglet (világtáj) föltámadva ellenség lett; sereggel vonult ellene, a négy szöglet népét teljesen meghódította, teljes nyugalomra szorította, a főnököket meghajlásra, térdhajlásra kényszerítette. Elöl a Kadirkan-erdőségig, hátul a Temir-kapigig (Vaskapuig) jelölte ki a szállásokat. A kettő között sokáig élt így az uralkodó nemesség nélküli kék török (kék türk). Bölcs kagán volt, hős kagán volt... Aztán sokáig fentartotta a törzsi beosztást, megjavította a törvényes szokást és meghalt. Akkor szomorkodva és jajgatva jöttek előlről napkelte-től fogva a Bökli-pusztaság népei stb. — — oly sok nép, jajgattak, szomorkodtak. Ilyen

hires kagán volt. Akkor öcsce lett a kagán, fiai lettek kagánok. De a hogy következtek, az öcsök nem voltak olyanok, mint bátyáik, a fiak nem voltak olyanok, mint atyáik, tudatlan kagánok, gyáva kagánok jutottak hatalomra, valamennyi buirukjuk (alattvalójuk) tudatlan volt, gyáva volt stb.»¹ A török nép felbomlott, «erős fiai a tabgacs (khinai) nép szolgálói, tiszta leányai szolgálói lettek, a török bégek elhagyták török nevüket, mint khinai bégek khinai méltóságot viseltek, a tabgacs kagánnak (khinai császárnak) engedelmeskednek. Ötven évig áldozták fel értelmüket, erejüket... Ekkor fönt a török ege, a török fölszentelt földje és vize így szólt: A török nép nem mehet tönkre, tovább kell fennmaradnia. Ekkor az ég üstökön fogta atyámat, Ilteresz-kagánt, anyámat, Elbilgekhatunt, magasra emelte. Atyám, a kagán, kivonult 72 hősselel» és így tovább.² Elmondja aztán atyja harczeit, «midőn pedig atyám, a kagán meghalt, nyolcz éves koromban maradtam vissza, fönnálló szokás szerint nagybátyám lett a kagán»: Tizennégy éves korában nagybátyja a tardus törzs sadjává (vezérévé) tette s ezentul már részt vesz öcscsével, Külteginnel együtt a hadjáratokban. «Összesen 25 hadjáratban vetünk részt és 13 csatában küzdöttünk, szilárddá tettük a törzsközösséget és megerősítettük a kagáni hatalmat; a főnököket térdhajlásra és engedelmességre kényszerítettük» A hadjáratok felsorolásában ugyanazt a sorrendet követi Bilge és Kültegin fölirota, csak egyes részletekben van eltérés, külön elmondva ez utóbbiban Kültegin hőstetteit s ez alkalommal mindig megemlíti Kültegin lovának a nevét is, melyen végigküzdötte a csatát. «Huszonegyedik évében Csacsza-Szünkivel harcoltunk. Először a Tadik-Szacsurang nevű szürkén ült, elesett. Ekkor a másik szürkére, Isbara-Jamtásra ült s előrohant. Majd Jeginszil-Beg fölnyergelt pejlovára ült s előrohant, ez a ló is elesett.»³ Vagy: »A kirgiz kagánnal a Szunga-erdőségben harcoltunk. Kültegin fehér ménlován a Bajirkunon ült és elüzte. Egy embert leterített, kettőt egy kopjadőfessel átszurt. Ezen támadásnál úgy megszorította fehér

¹ Dr. Radloff W. Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Sz.-Pétervár. Neue Folge. 1897. 136—137. l. (V. ö. I. Lief. 16—17., 55—56. l.)

² U. o. 130. l. (I. Lief. 42—43. l.)

¹ U. o. 131—132. l. (I. Lief. 4—6., 43—45. l.)

² U. o. 132—133. l.

³ U. o. 139. l.

ménlovát, a Bajirkunt, hogy czombjával összetörte. A kirgiz kagánt megöltük és népét hatalmunk alá vetettük.»¹ Legtöbbször említi a sírfömlirat Alp-Salcsi nevű szürkéjét. Így a karatürgesekkel való háboru idején, midőn elfogyott a lovak takarmánya, «Kültegin fölszerelve, kevés emberrel elküldtük; később tudatta velem, hogy erős küzdelme volt, szürkéjére, Alp-Salcsira ülve, támadást intézett s leverte a karatürges népet».² Ezen ült a karlukok elleni háboruban is. «A Tamgiduk forrásánál ütköztünk meg. Ezen csata idejében Kültegin harmincz éves volt. Alp-Salcsi szürkéjén ült és szétverte. Kopjájával két embert szurt át. Megsemmisítettük a karlukot és meghódítottuk. Az áz-nép lett most ellenségünk. Harczoltunk a Kara-Kölben. Kültegin harminczegyes éves volt. Szürkéjén, az Alp-Salcsin ült és szétverte. Az ázok elteberjét nem tudta elfogni. Az áz-nép ott megsemmisült. Midőn nagybátyám, a kagán törzsszervezete felbomlásba ment át (t. i. meghalt a kagán) s a nép lesüllyedt, az iszgil-néppel harczoltunk. Kültegin Alp-Salcsi szürkéjén ült . . . ez a ló elbukott. Az iszgil-nép akkor tönkrement.»³ Így említi meg a fömlirat az oguzok elleni öt hadjárat elbeszélésénél is Kültegin lovait; az utolsó hadjáratot, melyben Kültegin elesett, így adja elő: «Ötödször Ezgenti-Kadaznál harczoltunk az oguzal. Kültegin sötét pejlován, az Azon ült, előrohant s két embert szurt le. A városhoz nem ment, oguzok jöttek ott össze. A Magi-Kurganban teletünk s tavasszal kivonultunk egy sereggel az oguzok ellen. Miután már kivonultunk, Kültegin a bégek élén elküldtük, az ellenséges oguzok az ordut (t. i. Bilge székhelyét) fenyegették. Kültegin Ögszüz nevű szürkéjére ült, kilencz vitézt szurt le s nem adta át az ordut. Anyám, khatun s vele mostoha anyáim, néném, nejeim, hugaim, mindnyájan ti herczegnők veszélyben voltatok, hogy vagy élve fogságba juttok vagy halva maradtok az uton és lakhelyeiteken. Ha Kültegin nem lett volna ott, valamennyien tönkrementek. Öcsém, Kültegin, elhunyt. Én magam szomorúságban valék, látó szemem olyan volt, mint a

vaké, minden tudásom mintha elröppent volna. Én magam szomorúságban valék. Az ég örökké él, az ember pedig született, hogy meghaljon a csatában. Oly szomorú valék. Mig szemeimből könnyek jöttek s testem, lelkem jajgatásban tört ki, mindig újból elfogott a bánat, oly nagyon szomorkodtam».¹

Így beszéltek a régi törökök azon tettekről, melyeket megörökítésre méltóknak tartottak; így nyilatkozik meg a közép-ázsiai nomád lelke egyszer sírfömliratban, másszor énekben, hogy a hőstettek emléke fennmaradjon. Ránk nézve fölötte tanulságosak, mert a X. századbéli magyar is ugyanezen nomád társadalom lelkét hozta magával, sőt Árpád turkjai, a vezér nemzetségek minden valószínűség szerint egyenesen altaji turk eredetűek voltak.

Némi fogalmat nyujtanak a föntebbiek arról s azért is foglalkoztam kissé tüzetesebben ezekkel a történéseink által nem igen ismert részletekkel: miféle szellemben készülhetett az a hagyományos anyag, mely Béla király jegyzője rendelkezésére állt, a ki egyáltalában nem volt rászorulva, hogy az újjából szopja adatait; sőt inkább válogathatott s válogatott is belőlük. A családi hagyományok által ellenőrzött énekekből merített, sőt talán csakis olyan énekeket használt fel, melyek bizonyos vezéri nemzetségekben maradtak fenn, hogy megőrizzék őseik emlékét. Ilyen énekek pedig inkább lehetnek a tiszamelléki nemzetségeknél, hol a régi magyar szellemnek erősebb volt a gyökere, mint a nyugati szellemtől sokkal jobban áthatott dunántúli részekben. A XII. század dereka táján még mindig fél nomád életet élt a magyar, mint Frisingi Ottó leírásából tudjuk; sok olyanról értesülhetett Béla király jegyzője, a ki maga is előkelőbb származású, valamelyik nemzetségnek a tagja volt, a miről száz éves eleurópaisodás után már nem tudhatott a Nemzeti Krónika szerzője. Eléggé sajnálhatjuk, hogy eredeti szövegük szerint nem ismerjük a királyi jegyző által felhasznált énekeket, melyek korántsem megvetendő történeti elemet foglaltak magukban. Mert ezen énekek keletkezése egyidejű a X. századbéli magyar «baranták» hőseinek, «batir»-jainak tetteivel s valódi eseményekről

¹ U. o. 140—141. l.

² U. o. 143. l.

³ U. o. 143—145. l.

¹ U. o. 146—148. l.

szóltak, a részletek hű előadásával. Még akkor sem történt bennük lényegesebb változás, a míg szájról-szájra adta egyik nemzedék a másiknak. Csak a mikor a krónikai-ó vette a kezébe s igyekezett egymással összefüggésbe hozni az egyes adatokat és különböző kombinációkat vonni belőlük: akkor következett be a tévedés és zavar.

De még így sem tekinthetjük merőben hasznavehetetlen anyagnak, különösen ha sikerült kimutatnunk Béla király jegyzője tévedésének alapforrását, a hadjáratok közelebbi időpontjának megállapítására nézve mindennemű segéd-eszköznek a hiányát, melynek következtében összezavarta a rablókalandokat a honfoglalással.

A hadi vállalatok vezérei a 930—960 körüli kalandos hadjáratok olyan megénekelte hősei voltak, kik a nemzetségek hagyományaiban úgy szerepeltek, mint egy-egy nemzetségi ágának az alapítói s az első foglalási földből az illető ágra eső terület első megszállói. A honfoglalók utáni első, második, harmadik nemzedék tagjai, a mikor már megkezdődött a fejedelmi nemzetségek elágazása; mert hogy pl. a Miskócz-nemzetség ősenek mondott Bungeer kun vezér fia, Bors, ugyanazon ősi fejedelmi nemzetségnek egy későbbi ivadéka, mint az Aba-nemzettség őse, az Árpáddal, sőt talán Álmosmal egyidejű Ed: a két nemzetség birtokainak szomszédságán kívül, a közös czimer, a fekete sas is mutatja, mit alig tekinthetünk egyébnek a régi törökségnél is meglevő nemzetségi bélyeg, vagyis tamga későbbi heraldikus alkalmazásánál.¹

¹ Karácsonyi úr szerint (A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1901. II. k. 364. l.) a Miskócz-nemzetség tagjaitól használt Jarosló, Drucey, Torna személynevek a nemzetség ó-szláv eredetére mutatnak. A Bors azonban tiszta török név, a. m. *Barsz* = tigris, párducz. Bilge turk khagán és Kültegin sir-emléke említi Barsz-beget, az áz-kirgizek khagánját, ki Bilge hugát vette nőül; a Jeniszei-vidéken pedig, hol a VII—VIII. századbeli kirgizek fölliratai maradtak fenn, két csakuli siremléken fordul elő e név: egyiken Belcsi-Csur Kücs-Barsz, másikon Tüz-Baj Kücs-Parsz Külüg bucsuzik fiaitól, hőseitől, illetőleg ipától, bátyjaitól és bégjeitől. (Radloff W. Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Sz.-Pétervár. Neue Folge. 135. l. Dritte Lief. 319., 321. l.) A *Csaba*, *Mungucs* és *Otuz* (Atyuz) nevek sem szlávok, sőt a *Torna* is, mint személynév, inkább a török turna = daru szóból származtatható, mint a szlávból. Mégis csak több alapja lesz tehát a Béla jegy-

Azt pedig, hogy mennyi a történeti valóság ezen hagyományos elemekben, nem azzal kell megmérnünk, hogy miket nem tudott a XII. század vége felé Béla jegyzője, hanem hogy milyen fokig igazak az ellenőrizhető részek s mennyiben tévesek. Ilyenformán megállapíthatjuk, hogy az Árpádok genealogiája *Álmostól* számítva *Géza* fejedelemig egészen hibátlan. Megállapíthatjuk, hogy *Előd* csakugyan Álmosnak, *Kurzán* pedig Árpádnak volt a kortársa; *Bogát*, *Zuárd* és *Tas* sem költött alak, nem is szólva *Lélről* és *Bulcsuról*; *Bogát* ugyan nem volt Bulcsu apja, de mint a 922-iki hadjárat vezére a Bulcsu előtti nemzedékhez tartozott s ha Béla király jegyzője ez utóbbi atyjának mondja, hát nem az újjából szopta, hanem csakugyan volt valami közeli vérség a «rex Bugat», meg Bulcsu, a 950—955 körüli karchas között. Lél sem volt Tasnak, Árpád unokájának a fia, mert nem említi Konstantin Árpád ivadékaik közt, vagy ha közéjük tartozott, akkor a X. századbeli magyaroknál is szokásban volt, a mi a régi törökségnél, hogy gyermekkori nevük mellé később még egy másik nevet is vettek föl.¹

Azt is tudjuk a byzanciaktól, hogy a X. szá-

záróje által említett kun-kabar eredetnek, mint Karácsonyi ur ötletének.

¹ Ezért emlegetik a khinaiak a VI. századbeli nagy hódító Dizavul vagy Szilzibil turk khagánt Mohan (Mokan), a VII. sz. utolsó tízedeiben élt Ilteresz khagánt Kutulu (Kutlug), utódát Kapagánt Mocso néven. Dsingiz khánról is tudjuk, hogy csak férfi korában vette föl a régebbi Temudsin helyett a Dsingiz nevet. A jeniszeimelléki ó-török fölliratokban fordulnak elő ilyen helyek: «Ben ererdemim Akun, er atím Jask (Jasak) ben = Az érdemes Akun vagyok, hős nevem szerint Jask (Radloff sz. Jas-Akun) vagyok». (W. Radloff: Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. 3. Lief. Sz.-Pétervár, 1895. 305. l. --- Mindamellet valószínűbbnek tartom, hogy Lél esetében másféle körülménnyel kell számolnunk. Lehetett a veje Tasnak. A vót, különösen ha «fiuleány-nak» a férje, fiának szokta hívni az após. A törökségnél sem volt ismeretlen ez a váltakozó elnevezés, így pl. egyik ó-turk fölliratban Bilge-khagán, a főntebb említett Ilteresz fia, felsorolva az öcsce, Kül-tegin temetési ünnepélyén megjelenteket, így szól a türges khagánról, kinek egyik neje Bilge leánya volt: «unuk oglım türges Kaganda Makracs tamgacsi, oguz bilge tamgacsi kelti = kedves fiamtól a türges khagántól jött Makracs, a pecsétör, az oguzok bölcs pecsétöre.» (Radloff id. m. Neue Folge. 1897. 149. l. Kb. 13. V. ö. 1. Lief. 30. l.)

zad dereka táján csakugyan élt egy *Gyula* nevű előkelő magyar, ki, mint előzőleg Bulcsu, szintén fölvette Konstantinápolyban a keresztiséget s egy Hierotheus nevű papot is hozott magával; a XV. századbeli Skylitzés és Kedrénos, és Skylitzés szavait átírva a XII. századbeli Zónaras azt írják ugyanis, hogy a turkok mindaddig nem szüntek meg a betörésekkel és a római birodalom pusztításával, míg fővezérük Bulcsu (*Βολεσοδῆς*, Kedrénosnál *Βουλεσοουδῆς*, Zónarasnál *Βολογυουδῆς*) Konstantinápolyba nem ment, tetteve, hogy fölveszi a keresztény hitet; Konstantin császár által fogadtatva, megkeresztelkedett s patricziusi ranggal megtiszteltetve s kincsekkel elhalmozva tért vissza hazájába; nem-sokára ezután a császári városba ment Gyula (*Γουλάς*) is megkeresztelkedik és ugyanazon jótéteményekre és tisztségekre lőn méltatva; ez egy kegyességéről híres Hierotheos nevű szerzetest vitt el magával, kit Theophylaktos (a 933—956. közti patriarcha) Turkia püspökévé szentelt föl, ki is a barbar tévelygésről sokakat áttérített a kereszténységre; Gyula aztán megmaradt a hitben és sem maga nem ütött be soha a rómaiak birodalmába, sem kiváltatlan nem hagyta a fogoly keresztényeket, hanem megvette, gondjukat viselte és szabadokká tette, ellenben Bulcsu istennel kötött szerződését megszegve, gyakorta beütött egész népével a rómaiak birodalmába.¹ Hogy itt tulajdonnévről s nem valamelyik gyula-méltóságot viselő fejedelemtől van szó, kitűnik abból — mint már Pauler is megjegyezte,² hogy a byzanciak Bulcsut is nevén, nem pedig karchas méltósága után említik. Nem lehet mese a Taksony korabeli bulárföldi izmaelita beköltözés sem, mert úgy az orosz források, mint az arab írók emlegetik Szvjatoszláv kievi nagyfejedelem (964—972) azon 967. körüli volgavidéki pusztításait, melyekről valami tiz évvel később (977/978) azt írja az ott járt Ibn Haukal, hogy az oroszok elfoglalták Bulghar várost s mindent elpusztítottak az Itil partjain, nincsenek már Belső-Bulgárban sem bulgárok, sem burtaszok,

sem khazarok, mert az oroszok mindnyájukra ráütve, országukat elfoglalták s a szomszéd vidékeken széledtek el, a kik futással menekültek.¹ Az «igen nemes urak,» *Billa* és *Boksu* kivándorlásának tehát nagyon alapos oka volt.² Az is kétségtelen, hogy tudta a királyi jegyző Aba király keresztnevét, a *Sámuelt*, melyet sem

¹ A magy. honf. kuttói. 233. l.

² Általános felfogás szerint ezen bulárföldi Boksutól származott a Boksa vagy Baksa nemzetség, míg ezzel szemben a nemzetség hagyományos neve, a *Boksa* és *Merse* szláv magyarázata alapján Karácsony úr (Turul, 1904. 2. füz. 80. l.) azt vitatja, hogy szláv eredetű volt a nemzetség. A volgai bolgár Boksu név semmiesetre sem szláv, hanem a m. török-mongol *baksza*, *baksi*, *bakhszai*, a mi alatt jósolással, búbájoskodással is foglalkozó regőst, énekmondót értenek. (L. Vámbéry A. A török faj. 237. 265, 366. l. és A magy. er. 1882. 70. l.) Már pedig a Boksa név alig választható el a Boksutól. A *Mersa*, *Merse* név szláv-sága sem olyan bizonyos, hiszen Karácsonyi úr maga mondja, hogy nem tudjuk jelentését annak az állítólagos Mersa szláv szónak; ellenben egész jól egyeztethető a perzsa-tatár *mirza*, *murza* = «előkelő ur», «herceg» szóval, a miből származott p. az ismert Merza örmény családnév is, a z—s változásra v. ö. perzsa *bāzār*, tör. *bazar* = magy. vásár, török *Barsz*, *Barz* (a. m. tigris, párducz, török nevek: Barszbeq, Kücs-Barz, Kücs-Barz Külüg. V. ö. Radloff W. Alttürk. Inschr. III. Lief. 319, 321, 374. Neue F. 135, 179.) = magy. Bors, a tompa *z* pedig akár a volgai bolgárok nyelvében is e-vá változhatott (igy pl. a kunban: *chex* = kyz, tör. *kiz* «leány», *chexel* = tör. *kizil* «vörös» sat. Cod. Cum. 271. l.) Az így értelmezett Mersa névnek a Boksa nemzetségnél való hagyományos használata különösebb jelentőséget nyer az által, hogy Béla király jegyzője nagyon hangsúlyozza Billa és Boksu előkelő eredetét; «nobilissimi Domini», a volgavidéki török-tatár népek nyelvén mirzák voltak. Vegyük ehhez, hogy a harmadik jellemző név, a *Billa* is feltalálható a Boksa nemzetség hevesmegyei ősi birtokának határszélén, a Pétervársátról keletre fekvő *Bolya* puszta nevében; a Billa név ugyanis nem más, mint a bolgár-turk *Buila*, *Bojla* (magy. Béla, ozmanli: Bejla) egyik változata. Az ó-török *bojla* különben, mint a magyar gyula, eredetileg valamely méltóságnak volt a neve, mely megvolt a bolgároknál is. (L. Ethnographia. XVIII. 1907. 336—339.) Az ozmanli Bejla alak a Nagy Szulejmán korabeli Mahmúd Terdsümân «Târikh-i Üngürüs» cz. művében fordul elő (Akad. Ért. II. 1871. 270, 273. l.), így nevezi ugyanis Béla királyainkat, mint pl. «(IV.) Bejla király a tatárok ellen a nagy begzâdet, kinek neve Palatinusz, a Demir kapuhoz küldi». Megjegyzendő, hogy a Béla férfinév Melich J. szerint (Szláv jövevényszavaink. 1905. I. k. 2. r. 102. l.) csakis a szerbeknél és horvátoknál fordul elő a IX., XI. és XII. században, a kiknél tehát nagyon is beszélhetünk bolgár s később magyar befolyásról.

¹ Kedrenos—Skylitzes. Bonn, 1839. II. k. 382. l. Szabó. K. A magyar vezérek kora. Pest, 1869. 233—234. l.

² A magy. nemz. tört. Sz. Istvánig. 172. l. 113. jegyz.

az egykorú altaichi évkönyvek, sem a magyar krónikák nem emlitenek, de pénzein maga Aba is «Rex Samuhel»-nek nevezi magát. Végül az is aligha megye mese számba, hogy — mint említettem — hármásával szerepelnek a vezérek; Béla király jegyzőjének idejében már nem is tudták ennek a jelentőségét, a X. századbéli hármasság azonban rávezet ezen értelmére, de a hagyomány által szívósan megőrzött s a királyi jegyző kombinációival semmiféle összefüggésbe nem hozható sajátosság valódi eredetére. A Király Krónika XI. századbéli írója bizonyára többet tudott volna még mondani, ha Béla király jegyzőjéhez hasonlóan a magyar nemzet történetét akarta volna az Árpád-ház története helyett összeállítani.

Ime, egy pár szempont arra, hogy Béla király jegyzője felől tisztább fogalmat szerezzünk.

VIII.

A vérségi kapcsolatok nyilvántartásának sociologiai és birtokjogi jelentősége magyarázza meg, hogy csak olyan genealogiai adatokat őrzött meg a hagyomány, melyekkel a viszonyok későbbi alakulásánál is számolni kellett. Miként származtak le Árpádtól királyaink: ennek mindvégig megmaradt a jelentősége s ezért, ha talán nem is a másféle adat által nem igazolható Ügektől, de Álmostól kezdve pontosan megmaradt a hagyományban a «hét ősapa» neve. Arról azonban már hallgat a hagyomány, kik voltak Zoltánon és Taksonyon, a közvetlen ősapákon kívül Árpád fiai és unokái, bizonyára azért, mert fiágon kihalt ágazatuk s így fölöslegessé vált Árpádtól való leszármazásuk nyilvántartása, még ha fejedelem lett is közülök egyik-másik, a mint p. egész biztosan tudjuk Árpád egyik unokájáról, Jutas fia Falisról, Paulerként Faiszról. A külföldi eredetű királynékről s idegenbe szakadt királylányainkról is többnyire hallgatnak krónikáink, mert személyiségük rendszerint közönyös volt azon socialis és birtokjogi szempontokból, melyek alapul szolgáltak a hagyományszerű nyilvántartásnak.

De lehetett-e ilyen közönyös személyiség a Gyulák fejedelmi nemzetségéből származott leány az átalakulás azon forrongásai között, a mikor Árpád ivadékaik magukhoz ragadják fejedelmi

társaiknak ősi szokásjog-szentesítette hatalmát? Vajjon nem az volt-e a legtermészetesebb dolog, hogy a hagyomány nagyon hiven megőrizte annak a nőnek az emlékezetét, *kinek az egyik magyar fejedelmi nemzetségből való származása megadta fiának a nemzet szemében a jogot és az erkölcsi alapot ahhoz a nyers erőszaknál máskülönbben egyébként alig minősíthető cselekedethez, melylyel megfosztotta fejedelmi hatalmuktól a Gyulák nemzetségét.*

Hiteles forrásból, a Sz. István uralkodása elején itt járt querfurti Brunótól tudjuk, hogy az ő idejében még nagyon megkülönböztették a magyarság két alkatelemét, kiket ő *fehér és fekete ungroknak*, valami hatvan évvel előbb Konstantinus Porphyrogenitus *turkoknak és kabaroknak*, a hagyomány *magyaroknak és hunnoknak* (kunoknak) nevezett. Pusztán erőszakkal nem juthattak az Árpádok ahhoz a hatalomhoz, hogy már Sz. István «kral pasés Ungrias»-nak nevezhesse magát; nem építhette monarchiáját jogfosztásra, *jogi alapjának* is kellett lennie. A magyar hagyományok ennek a *jogi alapnak* az emlékét őrizték meg azzal, hogy *Saroltot*, az erdélyi *Gyulák*, vagyis a fekete ungrok fejedelmi házának ivadékát mondják anyjának. I. Gyulának nem volt fia, e szerint Sarolt azok közé tartozott, kiket a régi magyar és székely jogszokás *fiuleányoknak* mondott. Szent István tehát ép úgy örököse a fehér, mint a fekete ungrok fejedelmeinek (a harmadik fejedelmi méltóságot úgy látszik már Géza ragadta magához, szintén örökösödési jogon, melynek előzményeiről alighanem Mén-Marót mondája szól), ezért tekintette őt *az első királynak* a nemzeti köztudat, holott Gézának nem adott helyet a királyok sorában, pedig bizonyára már ő is viselte a királyi czimet, a külföldiek is szelvében így emlegették s jelleme sem olyan volt, hogy visszariadt volna az erőszaktól fejedelmi hatalmának terjesztésében; de azért még sem volt az egész magyarság királya, csak a leghatalmasabb azok között, kiket az ezen időbeli külföldiek magyar királyoknak tekintettek.

Az itt mondottakkal szemben talán az az ellenvetés merülhetne föl, hogy nálunk sohasem voltak ilyen jogai a leányági ivadéknak, a míg mellékágbeli férfi utódok voltak. Ugy tetszik azonban, hogy a X. századbéli magyarságnál

nem volt tisztázva ez a kérdés vagyis inkább nem egyforma jogszokást követett e tekintetben a magyarság különböző politikai alakulából eredő két rétege: a «turk» és a «kabar.» Arra kétségtelen adataink vannak, hogy a kaukázus-melléki hunnoknál voltak nőfejedelmek is. Menander Protector említi, hogy II. Tiberius császár követe Valentinus, midőn az altaji turkokhoz utazott, Chersont és Taurist elhagyva, egy mocsaras pusztaságon lovagolt keresztül s Akkaga (*Ἀκκάγας*) nevű nő tartományába ért, ki az ottani skythák fölött Anagaios uittigur fejedelem beleegyezésével uralkodott; ezentul már a turk Turxanthos szállásai következtek.¹ Theophanes pedig egy Boarex (*Βοαρόξ*) nevű özvegy szabir fejedelemtől említi, ki Justinianus császár uralkodása első évében 100 ezer hunnal költözött a rómaiakhoz.² Hogy a leányutód és mellékágbeli férfi közti jogviszony nem volt a magyarságnál az első időkben annyira tisztázva, mint később: mindjárt első királyainknál tapasztaljuk. Fia halála után Szent István nem az Árpádház másik ágából származó férfitvádat választja utódának, hanem nővére fiát, Pétert s mikor Pétert elűzik, akkor sem a külföldre menekült Árpádfiakra gondolnak, hanem Sz. István másik nővéreinek a férje, Aba ragadja magához a hatalmat. Sőt még a XII. század elején is kísért ez a szokás; II. István halála esetén a nővére, Zsófia fiát, Sauld akarták királynak megtenni,³ midőn pedig Egerben betegen feküdt, némelyek Bors ispánt és Ivánt választották meg királynak, a kik női ágon kétségkívül közeli rokonságban voltak II. Istvánnal, valószínűleg Lambert herceg leányai után.⁴ A Géza fejedele-

lem korabeli Kulan földét is nem a testvére, Keán, hanem leánya és a férje Beliud örökl.

Ha ilyen jelentősége volt Sarolt eredetének, nagyon érthető, hogy szívesen fennmaradt a róla szóló hagyomány. Ezért adtak neki helyet az Árpád-nemzetség történetében mindjárt az első följegyzések idején, a mikor egyik magyar fejedelmi nemzetségből való származásánál fogva egy ezzel kapcsolatban levő körülményt is megemlítettek a nélkül, hogy kiterjeszkedtek volna ezen kapcsolat részletesebb magyarázatára, a mit úgy látszik fölöslegesnek tartottak, mert akkoriban úgyszólván köztudomású volt.

Értem itt a *somogyi Koppánynak* Géza özvegyével tervezett házasságát, mely az egykorúak felfogása szerint vérfertőztetés lett volna.

Vizsgáljuk csak meg ezt a kérdést, miért is tekintették hát vérfertőztetésnek a Koppány és Géza özvegye közti házasságot? Karácsonyi úr egyházi szempontból magyarázza a dolgot s olyan eredményre jut, hogy Koppány atyja *Zirind* nem lehetett más, mint Géza fejedelem fivére *Mihály*. Pauler is úgy vélekedik, hogy Koppány az Árpádház egyik mellékágának lehet az ivadéka.

De vajjon vérfertőztetés lett volna-e ilyen házasság a nemzet szemében is?

Azt hiszem mindnyájan ismerjük ezt a népies kifejezést: «kisebbik uram», a hogy férje öcsét szokta emlegetni a magyar asszony. A miket főntebb hoztam fel a középpázsiai régi társadalmi rendszerből, azokból világosan kitűnik, hogy mély szociális háttere van e szólásformának, mely olyan időkre utal vissza, a mikor még általános szokás volt, hogy az elhalt férj öcs-e nőül vette bátyja özvegyét. Az ősi magyar rokonsági elnevezések rendszere szerint nemcsak az ifjabbik fivér, hanem a fivér fia is «öcs», tehát a főntebbi szokásnak hódoló társadalmakban mindazoknak joga volt az özvegyhöz, természetesen szem előtt tartva a leszármazás sorrendjét, kiket «öcs»-nek neveztek.

De mi következik ebből? Ha Koppány Géza testvéreinek a fia, akkor magyar felfogás

király 1226-ban rokonának (cognatus) mondja (Árp. Uj Okl. XI. 56/37. Fejér Cod. Dipl. III. 2. 87.), az idősb Bors tehát valamelyik Árpád-leánynak a férje vagy fia volt.

¹ Ex historia Menandris Protectoris. Corpus Hist. Byzant. Paris. 1648. I. k. 161. l.

² Theophanis. Chronographia. U. o. 1655. XI. k. 149. l. Bonni kiad. 1839. I. 269. l. Malalas (Chronographia. Bonn. 1831. Lib. XVIII. 430. l.) Βόα királynőnek (ἑτίγισσα — Βόα) írja.

³ Dr. Wertner M. Az Árpádok csal. tört. 218. l. azt vitatja, hogy Zsófia nem lehetett II. István nővére, de félreérti a Képes Kr. adatát, mert nem ellenkirályt kerestek Saulban, hanem Istvánnak az utódát, ez pedig lehetett gyermek is. A Képes Kr. ezen adata különben egykoru följegyzésből ered.

⁴ Ivánról nem tudunk semmit, Bors ivadékát, a Miskóc nembeli Domokos bánt III. Béla 1194-ben kedves rokonának (cognatus), fiát Bors ispánt IV. Béla ifjabb

szerint Gézának az öcscse, feleségének pedig «kisebbik ura» volt; nemhogy vérfertőzést követett volna tehát el, ha nőül veszi Koppány az özvegyet, hanem egyenesen úgy követelte az ősi szokás vagy legalább is megvolt hozzá a szokás által szentesített joga. S úgy látszik, erre az ősi szokásjogra vonatkozik Szent István azon törvénye, hogy senki se kényszerithesse újabb házasságra az özvegyet, kinek fia vagy leánya maradt.

Másban kell tehát keresni a vérfertőztetést s megtaláljuk az osztyákoknál, mongoloknál, kalmukoknál, cserkeszeknél, khevzuroknál s az alánok utódainál, az osszétoknál máig meglevő házassági tilalomban. *Senki sem vehet feleséget a saját nemzetségéből, akármilyen távoli is köztük a tényleges rokonság.*

Koppánynak és Géza özvegyének tehát *ugyanazon nemzetséghez* kellett tartoznia. Mivel pedig Koppány «hercegsége, ducatusa» a Balaton mellékén volt, Kál és Bulcsu karchasok fejedelmi nemzetségéből kellett származnia és pedig — úgy látszik — a Bulcsu apjának megtett Bogát «rex» ágából, tekintve a somogy-megyei Bogát nevű pusztákat, míg az erdélyi Gyulák egy másik ágból valók voltak. Ezért keltett megbotránkozást, a mikor Koppány azzal akarta elejét venni az ősi hármasság egy kézben való egyesítésének, ha nőül veszi Saroltot, a karchas-nemzetség egyik ágából származott fiuleányt. A lengyel Adelhaid egész bátran lehetett volna a felesége. Csakis ilyen a nemzet közfelfogásába ütköző merénylet teszi érthetővé, hogy semmi nyoma nem maradt az a feltétele megbotránkozásnak, hogy négy felé vágta Koppány holttestét s kifüggesztették az ország négy részében. Öt évvel később egészen másként bánt Sz. István az anyai nagybátyjával, úgy hogy nagylelkűségét a távoli Thiethmar is magaslatva emlegeti. Megegyeztethető-e ugyanazon egy embernél két ilyen végtelenül különböző eljárás?

Ha a Gyulák a karchasok nemzetségéből valók, a Béla király jegyzője által I. Gyula atyjának és Tuhutum fiának mondott *Horka* név tulajdonképeni értelmére is rájövünk. Arra már föntebb is utaltam, hogy a X. század derekán Konstantinápolyban megkeresztelkedett Gyula neve nem a fejedelmi méltóságát jelenti, hanem

tulajdonneve volt, mert Bulcsut sem karchas néven, hanem a saját neve után említik. Ebből szintén arra következtethetünk, hogy a midőn Horka fiának és unokájának mondta a hagyomány a két Gyulát, nem úgy kell értelmeznünk, mintha a gyula fejedelmi méltóságot viselték volna. Lehetek azonban karchasok s az volt, magyarosan horka, I. Gyula atyja is. Ez a horka pedig minden valószínűség szerint maga *Tuhutum*,¹ ki Árpád unokájával Tassal s a várépítő és az augsburgi ütközet utáni Szabolcscsal való együttes szereplésénél fogva 930—950 körül élt s így aligha lehetett I. Gyula nagyatyja. Ha mindketten horkák voltak: könnyen megmagyarázhatjuk, mi vezette tévuttra Béla király jegyzőjét, a midőn Tuhutum és I. Gyula, az atya és fiu közé Horkát külön bevette a genealogiába. Arra pedig, hogy maga Tuhutum volt az I. Gyula atyjának mondott Horka, az együttesen említett Tas, Szabolcs és Tuhutum nevének sorrendjéből következtethetünk. Az Árpád házából származott s első helyre tett Tas a nagyfejedelem, Elődnek vagy Lebediasnak ha nem is épen a fia, de a hagyomány szerint mindenesetre egyik ivadéka, Szabolcs tekinthető a gyulának, a harmadik helyre tett Tuhutum pedig a harmadik fejedelmi méltóságot viselő karchas, a horka. Minden szál oda vezet tehát, hogy II. Gyulát, a rex Julust is horkának, karchasnak kell fölvennünk s így semmiféle erőszakolt magyarázatra sincs szükség, ha föltesszük, hogy a lengyel Boleszlávhoz való menekülésekor a szlávok többé-kevésbbé eltorzított alakban csak a fejedelmi méltósága után emlegették, mint később is igen gyakran tapasztaljuk, hogy az idegenek egyszerűen nagygrófról (nádorról), vajdáról, bánról stb. beszélnek a nélkül, hogy megneveznék az illetőt. Vagyis Thiethmár Proci neve alapján véve csakugyan nem más, mint a magyar horka elferdítése, illetőleg egy szláv személynévvel való összezavarása.

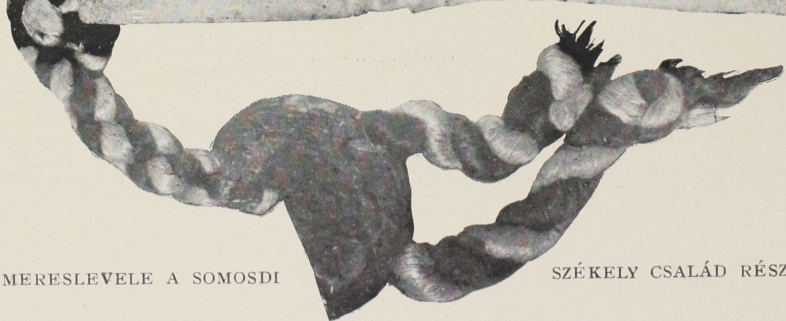
¹ Tuhutumnak irom, mert nem lehet megállapítani, alhangu vagy felhangu volt-e a név? A perzsa Tehemtennel (Vámbéry. Magy. Er. 173. l.) való egyeztetés hangtanilag kifogás alá esik, a közép *m* betű elejtése nem igazolható. Bizonytalan tehát, melyik alak felel meg a név további fonetikai fejlődésének: a Tétény-e vagy a Tatum?

Isabella dei gratia Regina Hungarie, Dalmacie,

Croatie et Memorie commendamus tenore presentium signis quibus expedit uniuersis, quod Nos cum ad
 supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum, per eos pro patre fidelis nostri et Agilis Blasii Rebel
 de Somosdi nostre factam maiestati tum vero Attentis et confidentis, fidelitate, fideliumq; seruicioam gratitudine
 merito Cuiusdam Blasii, que ipse sacre primum huius Regni nostri hungarie coronę ac demum Maiestati nre
 pro laborum et temporum varietate, cum omni fidelitatis constantia exhibuit et impendit, eandem igitur
 tanquam ab ignobilibus parentibus natus extitit, ex specialis nostri gratia, eximie duximus et nobilitari
 inchoamus, et nobilitamus ac cetui et numero veterum nobilium huius Regni nostri annumeramus,
 asserimus et aggregamus, decernimus expressis, ut a modo demum prefatus Blasius, suiq; heredes et posteritas
 uniuersi, ab eodem, tanquam a nobili sanguine descendentes, veri nobiles habeantur et reputentur, contentes eisdem omnes
 eas libertates et iuribus, et prerogatiuis, immunitatibus, quibus alij nobiles et perfecti Regni nostri utantur fruuntur
 et gaudent, et in signum et testimonium nobilitationis nostre her Armas seu trophęa, nempe Scutum quadrangulare
 in pectus, in capite seu prope presentium litterarum nostrarum, manu propria
 scientia Nobili Blasio de Somosdi ac ipsius heredibus et posteritatibus uniuersis
 damus, contirmamus et presentibus clarissimus, decernimus per expressum, ut dictis
 uniuerse Arme huiusmodi, sine Nobilitatis insignis, more aliorum Nobilium Arme
 in prelijs, pugnis, torneamentis, et alijs exercitijs Nobilitarijs et militarijs, non
 tententur, Dominus, et generaliter, in quarumlibet rerum, et expeditionum generibus,
 titulo, ferre, gestare, omnibus et singulis gratijs, privilegijs, honoribus, et libertatibus,
 utentes, quomodo unquam se in re consuetudine utuntur, et frui et gaudere possit, atq; valeat
 firmitatemq; perpetuam presentis litteras nostras secreti sigilli nostri appensione
 et posteritatibus uniuersis duximus graciosè concedere, datum Albe Etyule, Sabbato proximo post festum diem Beati Stanislai
 Episcopi, Anno domini millesimo quingentesimo quadagesimo Septimo.

Isabella regina

IZABELLA KIRÁLYNÉ CZIMERESLEVELE A SOMOSDI

SZÉKELY CSALÁD RÉSZÉRE 1547-BŐL.

IX.

A legkülönbözőbb szempontokból vizsgáltam meg krónikáink azon állítását, hogy Sz. István anyja Sarolt s nem a lengyel Athleyda, Endre, Béla és Levente atyja Szár László s nem Vazul volt. Ezek után már nagyon kevés a mondani valóm, mindössze Karácsonyi úr egy pár állítására akarok még kiterjeszkedni.

Szár Lászlóról épen csak annyit tudunk, a mennyit krónikáink mondanak, ezekből pedig csupán arra következtethetünk, hogy abban az időtájban, mikor Sz. Imre meghalt, már ő sem volt életben. Hogy Csehországból házasodott volna, holott krónikáink ruthéniai hercegnőt mondanak a neijének, ezt csak Karácsonyi úr fogja rá úgyszintén azt is, hogy 1042-ben sikertelenül akart hazánk egy részében fejedelmeskedni. Ki volt az Aba által kikergetett Árpád-ivadék: nem tudjuk; de hogy épen Szár Lászlóra kellene gondolnunk: annak nincs semmi alapja. Csehországból való nőülése pusztán Karácsonyi úr ötlete, semmi egyéb; az Endre és testvérei kiskorúságából vont következtetés pedig hibás alapból indul ki, mert a kik 1031 körül még gyermekek, «parvuli» voltak, 1042-ben már legénysorba jutottak, egyik-másik meg is nőült közülük. Maga Karácsonyi úr mondja, hogy I. Béla fiai 1042—46-ban születtek, I. Endréről pedig megállapíthatjuk, hogy legkésőbb 1039-ben nő volt; leánya Adelhaid 1055—1056-ban ment férjhez Vratiszláv morva herceghez, a későbbi cseh királyhoz s 1062-ben bekövetkezett haláláig négy gyermeket szült, igaza volt tehát Prágai Kozmának (Pertz IX. 78.), hogy «jam thoro maritali tempestiva» volt férjhezmenetele idején, vagyis születése legkésőbb 1040 fele történt. 1042-ben ezek szerint egyik Arpádfi sem lehetett annyira kiskoru, sem Endre, sem testvérei, Béla és Levente, sem unokatestvérük Bonuzulo, hogy ne járhatott volna közbe valamelyiknek érdekében Bratiszláv cseh herceg a német császárnál, hanem szükségkép az előbbi nemzedékhez kellett tartoznia Bratiszláv pártfogoltjának, tehát a megnyomorított Vazul szóba sem jöhetvén, csakis Szár Lászlóra kell gondolhatnunk.

Melyik volt Mihály fiai közül az idősbik: Szár László e vagy Vazul, erre a kérdésre a Képes Krónikában levő sorrend az irányadó,

mert ez tartotta fenn a Nemzeti Krónika eredetibb szövegét s nem Kézai, mert nem ő a többi krónika forrása. Mivel pedig a Képes Krónika előbb Szár Lászlót említi s utána Vazul: Szár Lászlónak kellett az idősbiknek lennie. S ha igaz Paulernek és másoknak azon megfigyelése, hogy Kézai több tudással és a szövegében nagyobb gondossággal jár el a Képes Krónika szerkesztőjénél, akkor nagyon természetes, ha észrevette és kijavította a Nemzeti Krónikából a Képes Krónikába átment azon hibát, mely Szár Lászlót egy helyen Sz. István atyai nagybátyjának, «patruus»-ának mondja. A Turul 1906. évf. 2. füzetében rámutattam arra, hogy miből keletkezett ez a hiba; magyarul gondolkozott az eredeti szöveg szerkesztője s nem a latin «patruus» fogalmi körét tartotta szem előtt, hanem a magyar «bátya» szóból indult ki, mely ép úgy jelenthet testvért s unokatestvért, mint nagybátyát.

Összegezzük fejtegetéseink eredményét.

1. Az egykoru forrásokban semmiféle egyenes adatot nem találunk Sz. István anyja származásáról.

2. Követve azonban a hildesheimi évkönyvek után megállapíthatunk annyit, hogy a X. századbeli három magyar társfejedelem valamelyike anyai nagybátyja volt, Sz. István anyja tehát ezen társfejedelmi nemzetségből származott.

3. Vagy gyula, vagy karchas = horka volt tehát az «avunculus» s mivel az egykoruak közül az egyik Julusnak = Gyulának, másik elferdítve Procui = Horkának nevezi: egyikben a tulajdonnevét, másikban fejedelmi méltósága nevét kell tekintenünk, a mire a további összehasonlítások és másféle adatokkal való egybevetések nyujtanak felvilágosítást.

4. Ezen felvilágosításra nem mellőzhetjük a magyar hagyományokat, melyekkel semmiféle ellentétben sincsenek az egykoru források, míg a XIII—XIV. századbeli lengyel krónikák azon állítása, hogy Sz. István anyja lengyel hercegnő volt, két szempontból is kizártnak tekintendő: a) akár a gyulák, akár a karchasok fejedelmi méltóságát viselte Sz. István anyai nagybátyja, idegen semmiesetre sem lehetett; b) az egykoru Thiethmár semmit sem tud arról, hogy Boleszláv lengyel herceg unokaöccse lett volna Sz. István anyjának és anyai nagybátyjának.

5. A magyar hagyományok mellett bizonyít az, hogy krónikáink hibátlanul tudják az Árpád-ház IX—X. századbeli leszármazását, megbizhatunk tehát későbbi genealogiai adataikban is; ha jóknak bizonyulnak a régebbi adatok, arra is jó forrásuknak kellett lenni, hogy I. Gyula vezér leánya, Sarolt volt Sz. István anyja és Szár László a három testvér, Endre, Béla és Levente atyja.

6. Az Árpád-ház leszármazásának nyilvántartása nem a ker. papok, káptalanok és monostorok följegyzéseivel kezdődött, hanem a középzászi nomád törökök módjára már akkor is különös gondot fordítottak az ősök pontos ismeretére, a mikor még nem volt szokásban a genealogiai adatok írásba foglalása.

7. A hét ősatya neve Szár Lászlóval végződik, tehát az Árpád-ház genealogiáját már a XI. század dereka felé, Szár László fiai, I. Endre és I. Béla idejében elkészítették.

8. Ezen genealogiai adatokhoz fűzött események megemlézéséből nőtt ki az Árpád-kori krónika-irodalom.

9. Az egyes krónikák összeállítása és újabb részekkel való bővítése szoros kapcsolatban volt a külföldi (nyugot-európai) uralkodók által nőül vett Árpád-házbeli királyleányok férjhezmenetelével.

10. Az első ilyen krónika, az u. n. Király-Krónika első része arra az alkalomra készült, midőn I. Béla leányát, Zsófiát előbb Ulrik isztriai örgróf, másodsor Magnus szász hg vette feleségül.

11. Ezen krónikába foglalták a szász udvarban Thiethmár műve után emlegetett Beleknegini, Sz. István anyja származásáról szóló részleteket, valamint azon Szár László fiainak elleneségei által terjesztett hir czáfolatát, hogy nem is születtek törvényes házasságból, hanem Vazul ágyasának a fiai. Egyszersmind az előbb említett Ulrik anyjának rokonságánál fogva kiterjeszkedtek a somogyi Koppányt legyőző Vencelinre s dédunokája Bátor Opos hőstetteire is.

12. Koppány, a somogyi «dux» a Balaton mellékén megszállt karchasok, a X. századbeli magyarság harmadik méltóságát viselő fejedelmének nemzetségéből származott, nyilván azon Bogát «rex» ágából, kinek emlékét ma is őrzi két somogy megyei pusztá, Bulcsu karchasszal

való közeli vérségét pedig azon hagyomány mutatja, mely — bár tévesen — Bulcsu karchas apjának teszi meg.

13. A Koppány és Sz. István anyja közti házasság a középzászi társadalmi rendszer értelmében azért lett volna vérfertőztetés, mert egy nemzetségbeliek — bármily távoli is a rokonság — házasságot nem köthetnek, míg az elhalt férj öccse, magyar kifejezés szerint a nő kisebbik ura, köteles nőül venni az özvegyet, Koppány tehát nem az Árpád-háznak volt az ivadéka, hanem az özvegygyel származott ugyanazon nemzetségből.

14. Idősb Gyula s unokaöccse, Sz. István anyai nagybátyja «rex Julius» ezek szerint a karchasok egy másik ágához tartoztak s a Gyula személynév, nem pedig a gyula fejedelmi méltóságnak a neve.

15. Ha Sarolt egyik karchas fiuleánya volt, akkor anyja után jogczímet nyert Sz. István a karchasok fejedelmi méltóságára s mivel atyja, Géza fejedelem a Mén-Marót leánya közti házasság hagyománya szerint az Árpád ivadékait megillető első fejedelmi méltósággal nagyanyja után egy másik fejedelmi méltóságot is egyesített: Szent Istvánra már mind a három régi fejedelemségnek a joga átszállt s ez a jog tette meg őt a nemzet szemében az egész magyarság királyának, ellenben, a mikor Mihály ágára ment át a királyság, a félszázados fejlődésnek megfelelő módosulással ismét föléledt a herczegségben a «fekete ungrok» külön fejedelemsége.

16. A Gyulák karchasi méltóságának emléke fönmaradt az I Gyula atyjának mondott Horka nevében; Béla király jegyzője korában már nem tudták ennek a jelentőségét s ezért külön személynek tette meg a Gyulák genealogiájában, holott minden jel arra mutat, hogy Tuhutum csak egy nemzedékkel élhetett előbb I. Gyulánál, ennek tehát atyja volt, nem pedig a nagyatyja, de úgy az atya, mint fia karchas, magyarosan horka volt.

17. Horka volt II. Gyula, a «rex Julius» is s ezen horkai méltóság nevének szláv elferdítése szolgáltatott alkalmat Thiethmár művében Szent István anyai nagybátyja Prokui nevére.

18. Ugyanígyen elszlávositással van dolgunk a Beleknegina névvel, mely megfelel a fejedelmű ősmagyar czime a «nagyasszony» szláv

fordításának, a «vele-kneginá»-nak, a miből Sarolt szépségénél fogva népetimológiával «bele-kneginá»-t, szép urnót csináltak a szlávok.

19. A XIII—XIV. századbeli lengyel és sziléziai évkönyvek Athleydáról szóló adata eredetileg csak annyi lehetett, hogy egy magyar «rex» vette nőül; Jesse azaz Géza fejedelem nevét csak a XIII. század dereka táján fűzték hozzá, a mikor IV. Béla két leányának s egyik unokájának lengyel hercegekkel való egybekelése alkalmat adott arra, hogy a lengyel krónikások nagyobb figyelmet fordítsanak a magyar dolgokra, különösen az Árpádházzal való genealogiai kapcsolatok adatainak összegbővítésére s az akkori felfogáshoz mért kiegészítésére.

20. Athleyda férje minden valószínűség szerint Géza öccse Mihály volt, maga a Krakóból nőül vett Athleyda pedig nem is annyira lengyel, mint cseh hercegnő lehetett, mert férjhezmenetele idején, 972 körül Krakó a cseh birtoka volt s Mihály fiának, Lászlónak (Vladisláv) és Vazulnak vagy Vanculnak (Venczel, Vaclav), meg egyik unokájának Bonuzulónak

(Boleszláv) a neve is ezen időben inkább a cseh, mint a lengyel hercegi házban volt szokásos.

* * *

A történeti igazság csak egyféle lehet, de nagyon különbözhet az az eljárás, a hogy keressük s más-más szempontból többféle oldalról nyerhet megvilágítást. A hol gyér az adat, ott csak egy egy töredéke látszik a valóságnak. A Szent István körüli dolgokra még a töredékekből is nagyon keveset nyújtanak az egykorú külföldi források; csak a hagyományos hazai emlékekkel való összehasonlítás által nyerhetünk valamivel tisztább képet. Bizonyos, hogy nem szentírás a hagyomány minden szava; de ép oly bizonyos, hogy a magyar viszonyokban járatlan távol eső idegen még egykorúsága mellett is félreérthetett nem egy dolgot. Arra minden igyekezetünkkel és tudásunkkal törekedhetünk s kell törekednünk, hogy kihámozzuk a hagyomány mindenféle hozzátapadt burkolatából a valóságot: de azért, mert a szinarany csak a salak eltávolítása után választható ki, oktalanság volna az arany tartalmu rögöt, mint érték-telen lomot eldobni.

NAGY GÉZA.

A SOMOSDI SZÉKELY CSALÁD.

(Egy czimerképpel és egy genealogiai táblával.)

I.

A Somosdi Székely család történetéről, családtagjairól eddig kevés adattal rendelkezett a család-történeti tudomány, czimerét pedig a szakkörök egész az utóbbi időkgig csakis hiteles másolat alapján ismerték, de ez a másolat is a czimert az eredetitől némileg eltérő formában mutatja.

A Somosdi Székely család czimereslevelét Izabella királynétól, Erdély fejedelemasszonyától nyerte 1547 május hó 14-én Gyulafehérvárott. A czimerszerző Somosdi Székely Balázs, kit a fejedelemasszony a polgári rendből emelt a nemesek sorába.

Izabella királynénak ez a harmadik eddigelő ismert czimereslevele. Jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik. A másik két

czimereslevél közül egyik a Máramarosi Szigethy Pál deáké 1545-ből és a másik a Zuthori Szabó Lukácsé 1548-ból.

E három czimeradományozó oklevél czimerei az olasz reneszánsz modorában készültek, de mindhárman, úgy kivitelük, mint szerkezetük tekintetében már a hanyatlásnak félreismerhetetlen nyomait viselik magukon.¹ A Székely Balázs czimerének kivitele nagyon egyszerű, sisakja, sisakdisze nincsen, ugyszintén hiányoznak a takarók is. A kék és aranyba osztott pajzs felső kék mezejében jobbfelé forduló fehér ruhás lebegő kar látható, mely a markában szorított fanyelű ezüst csákány hegyes végével egy

¹ Csoma József, A XVI. századi magyar heraldika. Turul, 1904. évf. 59. l.

az alsó mezőben fekvő, fejével a felső kék mezőbe benyúló, arany gombokkal ékitett fehér-sárgás ruházatu, fehér turbános török (?) férfinék homlokára készül ütni. Az alak karjait ölében keresztbe téve tartja. A pajzs zöld alapra van helyezve, melyet két vékony kék és egy vörös vonallal ékitett széles arany keret vesz körül, míg a pajzs szegélyeit arany cizfrázat ékiti.

Csoma József előbb idézett cikkében a czimerképnek Borsodmegye levéltárában őrzött hiteles másolatát használta. E másolat úgy a pajzsban lebegő kart, mint a fekvő alakot vörös ruházattal tünteti fel, holott az eredetiben a vörös színnek nyomát nem látjuk. Azonkívül a másolat a török mellére helyezett arany teli holdat mutat, mely az eredetiben hasonlókép hiányzik.

Az oklevél elég épen maradt reánk, sajnos ép a czimerleírást tartalmazó rész az összehajtás folytán elkopott és kiszakadt, úgy hogy csakis egyes sorok olvashatók. Vastag [vörös-sárga selyemfonálról függő viaszpecsétjének megmaradt töredéke Izabella királyné pecsétjének ismeretes típusát mutatja. A pecsétrészből épen megmaradt a négyelt pajzs 2., 3., és 4. mezeje, melyek közül a 2. a lengyel sást, a 3. a milánói Sforza-czimert, a 4. a dalmát czimert mutatja, az 1. mezőből csakis csekély töredék maradt meg. A pecsét karimája letöredezett, maga a pecsétkép meglehetősen lekopott, a köriratból csak töredékek maradtak meg.

A czimerlevelet Izabella királyné írta alá, sem a kancellár, sem a secretarius aláírása nincs rajta az oklevélen. A hártya alakja meglehetősen kicsiny, a czimerkép a rendes módon az oklevél élére van festve. Az oklevél szövege a következő:

«Nos Isabella dei gratia regina Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos cum ad supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum per eos pro parte fidelis nostri nobilis et agilis Blasii Zekel de Somosd nostre factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate, fideliumque servitiorum gratuiti meritis eiusdem Blasii, que ipse sacre primum huius regni nostri Hungarie corone ac deinde maiestati nostre pro locorum et temporum varietate, cum omni fidelitatis constantia exhibuit et impendit, eundem igitur Blasium, ac heredes et posteritates eiusdem universos a rusticitatis et ignobilitatis statu, in quo idem tanquam ab ignobilibus parentibus natus extitit, ex speciali nostra gratia eximendum

duximus et nobilitandum, immo eximimus et nobilitamus ac cetui et numero verorum nobilium huius regni nostri annumeramus, adscribimus et agregamus decernentes expresse, ut a modo deinceps prefatus Blasius, sui que heredes et posteritates universi, ab eodem, tanquam a nobili sanguine descendentes, veri nobiles habeantur et reputentur, concedentes eisdem omnes eas libertates et indulta, atque privilegia, immunitatesque, quibus alii veri et perfecti nobiles dicti regni nostri utuntur, fruuntur et gaudent. Et in signum h[uius] modi nobilitationis nostre hec arma, seu nobilitatis insignia scutum quadrangulare, quod —

— — — — —
palmis securem tenens et stringens a — — — — —
caput — — — — — impressam, in
capite seu principio presentium litterarum nostrarum
manu pictoris depicta animo deliberato et ex certa
nostra scientia nobili Blasio de Somosd, ac ipsius
heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavi-
mus et contulimus prout damus concedimusque, et
presentibus elargimur decernentes per expressum, ut
dictus Blasius, ac sui heredes et posteritates universi,
arma huiusmodi sive nobilitatis insignia, more aliorum
nobilium armis utentium a modo in posterum ubique
in preliis, duellis torneamentis et aliis exercitiis no-
bilitaribus et militaribus, nec non sigillis, anullis, velis,
cortinis, tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet
rerum et expeditionum generibus sub mere et syncere
nobilitatis titulo ferre, gestare omnibusque et singulis
gratiis, privilegiis, honoribus et libertatibus, quibus
ceteri nobiles armis utentes quomodocunque de usu, vel
consuetudine utuntur, uti, frui (igy) et gaudere possit
atque valeat. In cuius rei memoriam firmitatemque
perpetuam, presentes litteras nostras secreti sigilli
nostri appensione communitas, eidem Blasio, ac here-
dibus et posteritatibus universis duximus gratiose con-
cedendas. Datum Albe Gyule sabbato proximo post
festum diem beati Stanislai episcopi, anno domini
millesimo quingentesimo quadragesimo septimo. Ysa-
bella regina» m. p.¹

Székely Balázs személyéről a nemesi levél kelte előtti időből nem szólnak a történeti források, az oklevelek. Születési évről, közszerepléséről mit sem tudunk. A czimereslevél sem emlékezik meg bővebben Balázs érdemeiről, csak általánosságban, sablonszerűen említi azokat, mint a hasonló armálisok tulnyomó része. 1575-ben még életben volt, Báthory István egyik oklevele még említi nevét, ezért az összes kortani adatok egybevetése alapján születési idejét a XVI. század első két évtizedébe kell helyezni.

Husz évvel a czimeres nemeslevél kelte után János Zsigmond 1567-ik évben Gyulafehérváron kelt és Csáky Mihály kancellár által is aláírt

¹ A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában a család fontosabb irataival együtt.

donacionális levelet¹ állított ki Somosdi Székely Balázs, Nagy Gáspár és Oláh Péter részére, melyben hármuknak Somosd és Kőrödszentmárton maroszséki községekben birtokot adományoz. Ez a donáció a Székelyföldön keletkezett törvényes donációk között az elsők közé tartozik.

Ugyanezen évben, vagyis 1567 szept. 1-én I. Balázs Kelementelkén, mint királyi biztos működik és erről felterjesztést küld János Zsigmondnak. (Gróf Teleki levéltár dipl. oszt. 7627. sz. alatt. Dersi Biás István levéltáros szíves közlése szerint.)

1567 után a nemességszerző I. Balázsszal még háromszor találkozunk Báthory István okleveleiben. Mindhárom esetben úgy szerepel több megnevezett maroszséki előkelő birtokos társaságában, mint bizonyos nemesi birtokperben kiküldött bíróság egyik tagja. Ez oklevelek 1574 január 20-án és február 17-én és 1575 június 30-án keltek.²

1575 után I. Balázs nevét többet nem találjuk s így halála ideje ezen év június 30-ika utáni időre teendő.

I. Balázsnak az 1567. évi donacionális levél, valamint későbbi adatok szerint két fia és egy leánya volt, I. Gáspár, I. Miklós és Katalin.

Az adatok összevetésével arra az eredményre jutunk, hogy I. Balázs gyermekei az 1550-es években születhettek, tehát I. Balázs 1547-ben még mint fiatal katona szerezhette a nemeslevelet s csak azután alapíthatott családi életet.

I. Gáspárról tudjuk, hogy 1602-ben már katonasorba számító fia van, I. János, kit I. Miklóssal együtt találunk feljegyezve a Básta György rendeletére Székelyvásárhelyen két ízben eszközölt homagionális eskütétel alkalmával. Az első 1602 augusztus 16-án eszközölt eskütétel³ alkalmával Somosd községéből feljegyeztetett nemes Székely János. (Lásd. Sz. Okl. V. k. 171. l.) Ekkor Maroszséken hűségesküt tett 19 nemes, 277 lófő és 114 darabont. A 19 nemes között ott van Székely I. János, de nincs ott atyja, kinek tizenegy év múlva születik leg-

kisebb fia István és nincs ott nagybátyja, I. Miklós, kik mindketten akkor még élnek.

Már a következő 1603 február 7-én¹ eszközölt eskütétel alkalmával megjelenik I. Miklós is I. János mellett, de nem mint nobiles, hanem mindketten p. (= primipillus), azaz lófő, vagyis lovas székelyek.

Ennél és minden maroszséki nemesi összeírásnál pontosabb és részletesebb I. Rákóczi György fejedelem 1635 november 24—27-ig eszközölt «generalis lustrája», melynek a Somosdi Székelyre vonatkozó részét teljes szövegében közlöm, mert ebből többféle következtetés vonható a család nemzedékrendjére nézve.

*Somosd.² Primip. Szekeli Gáspár obýt, fiai János obýt.

Ferencz Eq. 1.

István An. 22.

János fia György An. 10.

Ferencz fia Miklós An. 2.

Egy comp. 7³

Szekeli Miklós obýt, fiai Balázs An. 24 Eq. 1.

Gergely An. 17.

Gáspár An. 7.

Szekeli Georgi vagus

Szekeli Mihály colosvárott lakik».

Az említett két utóbbi Székelyt a nemzedékrendbe beilleszteni nem tudom, sem esetleges leszármazottjaikat nem ismerem. Ezen 1635. évi lustra adataiból állapítottam meg a család nemzedékrendjében a második és harmadik izénél látható összes évszámokat.

A nemzedékrend további összeállításában — sajnos majdnem 100 éven keresztül — nem állanak rendelkezésünkre ilyen közokirat jellegű és részletes lustrális adatok. A Benkő Károly: «Maroszsék ismertetése» című művében kivonatossan ismertetett lustrális regestrumok szolgálhatnának a legtöbb és leghitelesebb utbaigazitással, de ezeket a megyei levéltárban nem sikerült megtalálnom. Ezek hiányában a családi levelesládában századok viharai között is még fennmaradt s az 1778-ban bevégeződött productionalis per folyamán hitelesnek elismert okiratokat és adatokat vehetjük irányadóul.

Ilyen figyelemre méltó okirat I. Ferencz

¹ Az eredeti adománylevél nincs meg. Hiteles másolat van az egri káptalanban: Protoc. LI. folio 260.

² Székely Oklevéltár III. k. 338. l.; u. o. II. k. 311. l.; u. o. IV. k. 33. l.

³ U. o. V. k. 272. l.

¹ U. o. V. k. 250. l.

² Maros-Torda vármegye levéltárában a Regestrum 207. lapján.

³ Ezen 7-es forma jel talán az akkor Somosdon feljegyzett élő 7 Székely fiúra vonatkozik.

1670-ben készült memoriáléja.¹ Ebben I. Ferencz pontosan leírja 40 darab földjét s aztán így folytatja: «Ezek a Szüle Atyám szerzett örök földök, az melyeket az ház helyével együtt Sigmond király adta szabadságkor... az melyekre armalist is szerzett Nagy János királyné Izabella aszontól, mely vagyon száz huszon három esztendeje, annak utána fordulván az dolog Békés János király következett tőlle is donatitot váltot a Szüle Atyám az melynek is vagyon százhárom esztendeje az melyek mostan is mind jelen vadnak, az melyek nem csak reám tartoznak, hanem a Székely Miklós örökségére is, mert mind akkor vötte az Szüle Atyám s ketté osztott mivel hogy az Atyám Székely Gáspár egy volt Székely Miklóssal.»

Ezen utolsó mondat kifejezetten igazolja azon előbbi állításunkat, melyet különben az 1567-iki donationalis levél és egy, a productionalis perbe beadott 1610 február 1-én kelt okirat² is igazol, hogy I. Balázsnak két fia volt, I. Gáspár és I. Miklós, kik az ősi birtokot két részre osztják és a családnak két ágát alapítják. I. Ferencz ugyanazon memoriáléjában, mint vicinus földföldbirtokosokat, említi I. István, I. György, II. Balázs és I. Gergelyt, tehát ezek 1670 ben még éltek. Ugyanitt sorolja fel I. Ferencz élő gyermekeit Mártont, Katalint és Juditot, valamint unokáját II. Ferenczet. Miklós fiáról nem emlékezik, talán magtalanul halt el?

1670 után I. Gáspár fiuleszármazóiról nincs semmi biztos adatunk. Leányági leszármazókkal is csak kétszer találkozunk. És pedig 1693-ban Somosdi Székely Erzsébet Szöts Mihályné kihatároltatja és összeiratja összes ingatlanait.³

1777 augusztus 8-án⁴ Somosdi Székely Ferencz megveszi a Somosdi Székely Gáspár ágán lévő osztozó atyafiak, u. m. Szöts Miklós, János, György és Farkas Mihály, András és Márton, továbbá Kis-Görgényben lakó Somosdi Székely Éva birtokrészeit.

Ezen két adaton kívül csupán egyes neveket találunk, melyeket I. Miklós leszármazói közé

¹ Az okirat a rajta levő jelzésekből itélve többször megfordult hivatalos fórumoknál. Jelenleg a M. N. M. levéltárában.

² Orsz. Levéltár. Erd. törv. Sentent. No. 1234.

³ és ⁴ alatt említett okiratok a M. N. M. Levéltárában.

nem tudunk beilleszteni s innen következtetjük, hogy I. Gáspár leszármazói közé tartozhatnak. Különbösen nem valószínűtlen az a föltevés sem, hogy a Somosdi Székely családnak Borsod-Harásnyba szakadt mellékága szintén I. Gáspár leszármazói közül vált ki. Erre azonban egyenes adatot nem találtam.

Itt említek meg egy hiteles adatot, melyet a nemzedékrenddel összhangzásba hozni nem tudok. A nemeslevél alsó bal sarkán áll a következő széljegyzés: «Perlecta publica armalis sedis iudiciariæ generalis congregationis in Siculo Marus Ernyediensis. N. Benedictus de Somosd. Ordinalis notarius Stephanus Botos de Tompa. Die 15 martii, anno 1625.»

Eltekintve attól, hogy az 1635. évi föltétel nélkül megbízható lustrum, mely még a halottakat és elköltözötteket is felemlíti, Somosdi Székely Benedekről semmit sem tud, ettől eltekintve is feltűnő, hogy a széljegyzet Somosdi Benedekről és nem Somosdi Székely Benedekről szól.

De térjünk vissza I. Miklós leszármazóihoz, kiket 1670-ig hiteles adatokból levezettünk. Ezen időponton túl az 1778 április 3-án bevégződött productionalis per adatait vehetjük irányadóul. Ugyanis a kurucz háboruk lezajlása után megindult generalis nobilium investigatio folyamán a Somosdi Székely család is felhivatott nemeségének bebizonyítására. Az investigatio folyamán a családot illetőleg a következő ítélet hozatott:

*Deliberatum.*¹

«Isque familia Székely, in possessione Somosd, sedi Siculo Marus ingemiata residens, et per actorem fiscalem directorem ad reproducendum evocata in demonstrationem et stabilimentum suæ nobilitatis adduxit, iudiciali censuræ subjectis, eo quo debuit modo perpensis et ruminatis competit tabula regia Blasyum olim Székely de Somosd a Joanne quondam secundo Hungariæ regis in anno 1566 ad quosdam fassionales super certa portione in possessione Somosd acquisita emanatas cum collatione juris regii, consensuales simul et donationales obtinuisse eademque bona a primo acquiretore, prædicto Blasio Székely, in hæredes et posteritates ejusdem utriusque sexus devoluta, partim fæmineis sexus homines, partim modernos producentes promemorati, tamquam Blasii Székely in sexu virili descendentes possideri, etiam de præsentibus; edoctum esset, porro contractuibus anno 1610 emanatis nobilem Nicolaum quondam

¹ Protocollum protonot. 1773—1779., 301—312. lapon az Orsz. Levéltárban.

Székely de Somosd, qui juxta elogia nonnullorum fatentium, ex auditu a majoribus precepto prolata Blasii consensualium impetratoris filius fuisse refertus, super quodam sessione deserta, et una terra arrabili in possessione Somosd, ejusque territorio existentibus transegisse; comprobatum est demum producentium Székelyiorum familiam ab antiquis semper temporibus, in usu prerogativae nobilitaris perstitisse, et in possessione Somosd nullam aliam familiam Székelyi cognominatam nobilitari prerogativa gaudentem fuisse. Quibus modalitate in superioribus declarata, comperitis et comprobatis etiam si armales in anno 1547 ab Isabella regina impetrate, ad comprobandam producentium nobilitatem in efficaces essent eorundem vices ab unde suplerent, consensuales simul et donationales a Joanne rege elargite, imo hac armalibus praevalent et ad comprobandam legalem nobilitatem essent omnino sufficientissima, unde licet producentes genealogiam suam de gradu in gradum connectere, seque consensualium et armalium impetratori descendentes esse per omnes gradus comprobare nequivissent, bonorum tamen impetratorij donatorum, per modernos ejusdem successores Székelyios possessio, antiquos item nobilitatis usos, ab immemoriali tempore convincunt producentes, non ex alia familia esse, sed ab ipso bonorum inventore Blasio nimirum Székely descendisse; nihil itaque operantibus actoris directoris objectionibus, *eisdem proveris nobilibus donataris judicando decrevimus et committimus, brout decrevimus et committimus* per praesentes harum nostrarum judicialis et autentici sigilli nostri transilvanici munimine roboratarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in libera regiaque civitate nostra Marus Vásárhely, die tertia mensis Aprilis, anno domini millesimo septingentesimo septuagesimo octavo. Paulus de Bethlen s. k. Daniel Zejk s. k. Mgr. Protonotar.»¹

Az említett ítélet szerint a marosvásárhelyi királyi tábla 1773 április 3-án a Somosdi Székely család produkáló tagjait, u. m. III. Miklóst és elhalt testvérének, III. Györgynek fiait, III. Istvánt, III. Jánost és IV. Ferenczet valóságos donatarius nemes embereknek nyilvánította s ebben az ítéletben a királyi fiscus is megnyugodott, illetve ellene nem appellált s így a sententia jogérvényessé vált. A per folyamán azonban a producensek a filiációs próbát, vagyis a nemesség szerzőjétől való egyenes és törvényes leszármazást egy-két gradusnál nem tudták minden kétségen felül állóan bebizonyítani. E hiányt részben már fentebb pótoltam, midőn a család nemzedékrendjét közokiratokból 1670-ig levezettem, mert éppen a családtörténet első évszázadjára nézve nem tudták a producensek le-

származásukat közhitelű okiratokkal «de gradu in gradum» bizonyítani, hanem a legtöbb esetben családi hagyományra, a tanuk pedig hallomásra, néha régen olvasott, de időközben elveszett okiratokra hivatkoztak, ezeket pedig a királyi tábla természetesen nem vehette bizonyítékoknak.

Ma már megállapíthatjuk, hogy a közzétett hivatalos nemesi összeírások minden pontjában megerősítik és hitelesítik a producensek által a per folyamán benyújtott és vitatott nemzedékrendet. A mellékelt nemzedékrend három első ízének szigorú hitelességét azt hiszem a legkritikusabb genealogus előtt is igazolják a Székely Oklevéltár idézett adatai, I. Rákóczy György 1635-ik évi lustrája s az 1610. és 1670. évekből idézett adatok.

Az 1670 utáni nemzedékrendi leszármazataéhoz a productionalis per egyik melléklete az 1757-ik évi tanukihallgatás¹ szolgáltatja az adatokat. Ezen tanukihallgatás mindenik, azaz 32 tanuja, egybehangzóan vallja, hogy az exponens Székely Miklós (a nemzedékrendben a III-ik) édes atyja volt idősebb Székely György és ennek atyja Székely Gergely. Ezen Székely Gergelyt a hetven évesnél idősebb öt tanu személyesen ismerte, tehát 1690 táján még élt.

Már mostan kérdés, hogy ezen 1690 táján még élő Somosdi Székely Gergelynek ki volt az atyja? Ezt közvetve tudjuk meg egy 1693 november 12-én kelt osztályleveléből,² melyben György fia megosztozik «egyenlő arányban» valószínűleg testvéreivel az osztálylevelét következő sorai szerint: «Mi Paniti János Maros Széknek hites assessora és ifjabb Sipos István mindketten Maros Székben Somosdon lakó Nemes Személyek, kik az ide alább való dologban fogadott köz Birák vagyunk. Agyuk ez Testimonialis Levelünket tenore presentium, hogy in hoc Anno 1693 die vero 12 mensis novembris, midőn volnánk megirt Maras Székben Somosd nevű faluban és annak felső fordulóban való határának felső falu végén az néhai nemes somosdi

¹ Sententia productionalis Nicolai et Francisci Székely de Somosd. Orsz. Levéltár. Erd. t. Sentent. Nr. 1234. Az előbb idézett protocollumból készült kivonat.

¹ Ez megvan a productionalis per hiteles másolatában, mely a családtörténet fontosabb irataival együtt S. Székely Sándor ref. pap birtokából a M. N. M. levéltárának tulajdonába ment át 1907-ben.

² A prod. per egyik melléklete. I. a M. N. M. levéltárában

Székely Miklós nagy szántó földje felének szinén, jelen lévén mi előttünk az megirt néhai Székely Miklós ágán lévő posteritási és igaz haeresek úgy mint Székely István mostan Csittszentiványon lakó, Székely Mihály Folyfalván lakó, Székely György és az néhai Székely János Relictája Szövérdfi Borbára urától való édes gyermekeinek Ferencznek, Gáspárnak, Borbárának és Annának naturalis Tutrixa.»

Szükségesnek tartom itt előrebocsátani, hogy az itt említett Székely István Csittszentiványon állandóan megtelepedik és a családnak egyik ma is virágzó mellékágát alapítja, melyről alább fogok szólni.

A Folyfalvára költözött Székely Mihály utódairól ellenben semmi további adatunk ezidő szerint nincsen. Ugyanezt lehet elmondani a Székely János utódairól is. Állapodjunk meg tehát az osztálylevélben említett Székely Györgynél, kiről az 1757-ik évi tanuvallomásból tudjuk, hogy fia volt az 1690 táján még élő Székely Gergelynek, továbbá tudjuk, hogy 1693 november 12-én egyenlő arányban osztozik «néhai Székely Miklós ágán lévő posteritási és igaz haeresek»-kel.

Említettem már, hogy a Somosdon maradt Székelyek között a nemességszerző Balázs két fia után a «Székely Miklós ága» és «Székely Gáspár ága» megkülönböztetés létesült, mely elnevezés majdnem kétszáz éven keresztül szerepel az egyes osztálylevelekben.¹

Tudjuk, hogy az 1693-as osztozók Székely Miklós ágán lévő utódok. Kérdés csupán az lehet — és ez az egyetlen vitás pont a somosdi Székelyek fő- és csittszentiványi mellékágának nemzedékrendjében — hogy az osztozók I. Miklós három fia közül melyiktől származtak? Erre nézve utbaigazít az 1693-as osztálylevél azon mondata, hogy az osztozók «néhai nemes somosdi Székely Miklós nagy szántó földje felének szinén» jelennek meg, tehát I. Miklós öröksége csak két részre oszlott, vagyis egyik fia magtalanul halt el és ez Gáspár lehetett, mert őt már 1670-ben I. Ferencz sem említi a vicinus birtokosok között, míg I. Miklós másik két fiát Gergelyt és Balázst megemlíti.

¹ L. az 1777 aug. 8-án kelt birtoklevelet a M. N. M. levéltárában.

Hogy az 1693-as osztozók atyja, I. Miklós Gergely nevű fia volt, a mellett nemcsak a második nemzedékben (a producensekben) még bizonyára élénk emlékezetben lévő családi hagyomány szól, hanem a kortani adatokból folyó lehetőség, mely szerint I. Gergely 1618-tól¹ 1693-ig, tehát 75 évet emberi korhatár szerint megérhetett és legfőképpen e mellett szólnak az 1757-iki tanukihallgatás tanui, kik közül a 70 évesnél idősebb tanuk személyes ismeretség alapján, a 70 évesnél fiatalabbak pedig hallomásból egyöntetűen vallják, hogy a producensek atyja idősebb Székely György (a nemzedékrendben a II-ik) Székely Gergelynek volt a fia.

Mindezekből következik, hogy az 1693-ik évi birtokelosztást I. Gergely halála tette szükségessé s az osztozók pedig az 1693 táján elhalt I. Gergely gyermekei voltak. Ezek szerint elérkeztünk a Somosdi Székely család nemzedékrendjének levezetésében a nemességüket 1778 április 3-án királyi táblai ítéletben igazolt és megerősített III. Miklós és III. Györgyhöz. Eddig a család genealogiáját I. Miklós ágán eleitől végig folytonosnak és okmányokkal igazolhatónak találtuk.

Most már minden további leszármazást a nemességüket igazolt III. Miklós és III. Györgyhöz kell kötnünk. Először is megállapítjuk ezeknek születési és halálozási évszámát. Egy 1763 márczius 15-én kelt tanuvallatás² alkalmával III. György 66 évesnek, III. Miklós pedig 58 évesnek találtatott, vagyis az előbbi 1697-ben, az utóbbi 1705-ben született. III. György az 1778 április 3-iki ítéletkihirdetéskor már nem élt és III. Miklós nevével sem találkozunk az 1781-ik évi homagiális esküjegyzőkönyvben.

Az 1781-ik évi,³ 1791-ik évi⁴ és 1792-ik évi⁵ nemesi homagionalis eskütétel jegyzőkönyveiben már a család hatodik és hetedik izével találkozzunk. Mindháromban említetik, mint armalista: II. Gergely, III. István, III. János és IV. Ferencz; ezekhez hozzájárul az 1791-ik évi összeírásban I. Dávid s az 1792-ik évben IV. István, IV. János és V. György.

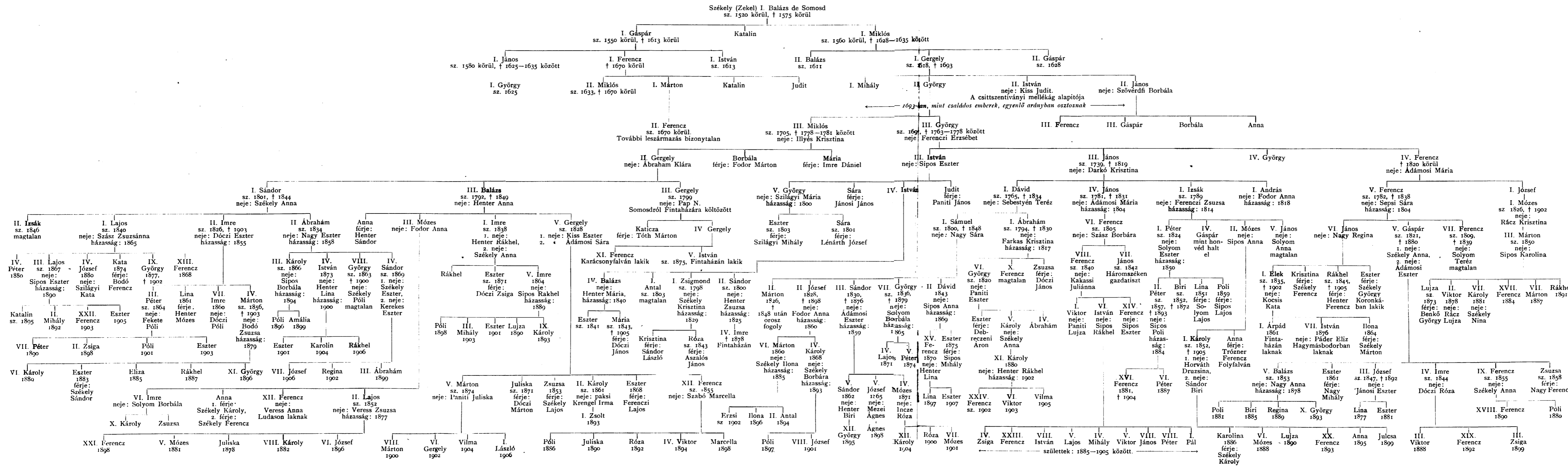
¹ L. az 1635. évi összeírást.

² A M. N. M. levéltárában.

³ Ifj. Dersi Biás István, a gróf Teleki levéltár levéltárosának birtokában Maros-Vásárhelyt.

⁴ és ⁵ Maros-Torda vármegye levéltárában.

A SOMOSDI SZÉKELY (ZEKEL) CSALÁD NEMZEDÉKRENDJE.

Úgyanitt mindhárom évben bejegyzí nevét két Somosdi Székely Mihály szabad székely és Somosdi Székely József szintén szabad székely, kiket azonban a család nemzedékrendjébe beilleszteni nem tudok. Valószínűleg I. Gáspár ágán lévő leszármazók. Az említettekén kívül megjelenik az idézett esküjegyzőkönnyvekben egy ujonnan Somosdra költözött Székely nevű szabad székely család két férfival, ugymint Ilenczfalvi Székely Ferencz és Mártonnal. Tehát, ha a productionalis per idejéig csak egyféle Székely nevű család lakott Somosdon, nemsokára, mint új betelepülők, az Ilenczfalvi Székelyek jöttek oda, kik már nem ármalista nemesek, hanem szabad székelyek. Később, a XIX. század első felében, egy harmadik Székely nevű család, a gógánváralyai nem nemes Székelyek is Somosdra költöztek és utódaik ma is ottan élnek.¹

A nemzedékrend hatodik és hetedik izének vérszerinti összefüggését a nemességüket bebizonyító III. Miklós és III. Györggyel közhitelűen bizonyítja egy 1819 november 22-én kelt divisionalis levél,² melyben a producensek unokái elosztják egymás között az ősi birtokot. A nemzedékrendet 1819 után, sőt egyes születési és halálozási évszám tekintetében már 1780-tól kezdve a somosdi református egyház anyakönyvei alapján állítottam össze, melyben többek szóbeli utmutatásán kívül igen nagy segítségemre volt Somosdi Székely Károly (a főágon II-ik) állami igazgatótanító.

A nemzedékrend hetedik és nyolczadik izének élő tagjait felsorolja az 1838-ik évi nemesi hódolati hitlevél jegyzőkönnyve.³ E szerint Somosd községéből hódolati esküt tettek: Somosdi Székely Sándor (I.), Balázs (III.), Gergely (III.), Izsák (I.), András (I.), Balázs (IV.), József I), Sándor (II.), Zsigmond (I.), Sámuel (I.), Péter (I.), Mózes (II.), Ferencz (VII.) és János (VI.) ármalisták, továbbá ugyancsak Somosdi Székely id. Márton, id. Péter, Pál és David nemesek, kiknek helye a nemzedékrendben nem határozható meg közelebbről.

¹ Somosdi Székely Károly (a főágon II-ik) igazgatótanító szóbeli közlése.

² M. N. M. levéltárában.

³ Maros-Torda vármegye levéltárában

II.

A csittszentiványi mellékág immár több, mint 200 éve, hogy kivált a Somosdon maradt főágból. Ezen kiválás után több, mint 100 éven keresztül alig maradt fenn a mellékágról másféle följegyzés, mint olyan, mely a Somosdon maradt rokonokkal való érintkezésről, vásárlásról, osztozásról vagy perlekedésről szól.

1693 november 12-ikére a csittszentiványi mellékág megalapítója, I. István (a főágon II-ik) már mint csittszentiványi lakos ment Somosdra az ősi birtokon való osztozás czéljából.¹ Ettől az I. Istvántól a Csittszentiványon resideáló Somosdi Székelyek a marosvásárhelyi királyi tábla előtt hitelesen leszármaztatták magukat 1832-ig.² Pusztá genealogiai érdekű adatokon kívül más irott emlék az egyes családtagokról nem igen maradt reánk. I. Istvánról a már említettekén kívül még csak azt tudjuk, hogy felesége Kiss Judit volt³ és 1693 körül született fia György.

Ennek az I. Györgynek «Somosdon a Czintermen alól a Székely familia osztatlan gyümölt-es és régi tóhelyekben része lévén, a magabéli részét eladá örökösen Székely György és Miklós uramnak 15 magyar forintért.»⁴ 1733 október 27-én. I. Györgynek az emített 1832-ik évi hiteles leszármaztatás szerint két fia volt, u. m. I. Miklós és I. Balázs. I. Miklós atyjának Somosdon osztály szerint jutott bel-ő jószágát: «minden erdőbéli részeivel egyetemben» eladta zálogba és ezt 1817-ben Székely Gergelyné Ábrahám Klára birta a fiaival, miért a csittszentiványiak perelnek is a somosdi atyafiakkal.⁵

I. Balásznak három fia volt, u. m. I. Ferencz, I. Zsigmond és II. Balázs, kik az 1792-ik évi nemesi homagialis esküvetételkor⁶ mint ármalisták irták be nevüket, mig unokatestvérük, II. György, mint Csittszentivány falu követe, tehát mint nem nemes ember írja be nevét ugyanoda. Pedig ugyanezen Györgynek atyja

¹ Lásd a főágnál idézett 1693. évi osztálylevelet.

² és ³ Lásd az 1832 ápr. 7-én kelt ítéletet és az 1765. évi február 4-iki tanukihallgatást az Orsz. levéltárban Prot. protonot. 18,0—41. az 56-ik per.

⁴ Az eredeti szerződés a M. N. Múzeum levéltárában.

⁵ és ⁶ Maros-Torda vármegye levéltárában.

1781-ik évi homagionalis esküjegyzőkönyv 57-ik lapján mint ármalista jegyezte be nevét a csittszentiványi nemesek közé.¹ Látjuk tehát, hogy a vármegye egyszer elismerte, máskor meg nem ismerte el a csittszentiványi Székelyeket ármális nemes embereknek.

Ezért aztán 1799-ben II. György és fia, I. József a marosvásárhelyi királyi Táblán pert indítottak, hogy őket is, mint a somosdi atyafiakat, a kir. tábla donatárius nemes embereknek ítélje.² Ebben a perben a megnevesített Somosdi Székely István (főágon III-ik), János (III.) és Ferencz (III.): «bizonyos tudásból vallják, hogy a Producens Székely fiaknak elei az ő eleikkel edjek voltak és Somosdról származtak Csitt Szent Iványra; a Producensek elei az ő Eleikkel egy természetű Jóságot birtanak, edjött osztoztanak, mint ezt a Divisionálissak bizonyította és ma is birják azt a részt.»³

A királyi tábla 1800 május 21-én kelt ítéletében utasította a producenseket, hogy: «a somosdi atyafiak vallomások szerint — kik az Elejük között való osztályról vallanak — osztály, Csere és más Birtokról szolló Leveleiket producállják és azért ez uttal további productiora utasíttatnak.»⁴

Ez irányban — úgy látszik — 17 éven keresztül semmi további lépés nem történt. 1817 május 10-én «Csitt Szentiványon resideáló Somosdi Székely József és János» pert indítanak Somosdon lakó III. János, III. Ferencz, IV. István és II. Gergelyné ellen a «Székely örökség revindicatioja» érdekében.⁵ A per eredményét nem ismerem, de úgy vélem, békésen intézték el az ügyet, mert már 1819 január 30-án II. György újabb productionalis pert indit⁶ a főágon lévő Székelyek tanúsága mellett.

Ezen perben a felperes II. György annak bizonyítására szoritkozott, hogy az 1778-ban

¹ Ifj. Dersi Biás István levéltáros birtokában Maros-Vásárhelyen.

² Orsz. Levéltár. Protoc. protonot. 1790—1803. 202. 212. lapokon.

³ U. o. 207. l.

⁴ U. o. 212. l.

⁵ Az erről szóló «littera citatoria» a M. N. M. levéltárában.

⁶ Orsz. Levéltárban: Protoc. protonot. 1830—1841. 56. per 417—436. lapokon.

donatárius nemeseknek ítelt Székelyekkel egy törzsből való s azokkal jelenben is osztozó jóságot bir. Felhozta, hogy a királyi tábla sententiáiban többször van megemlékezés a Somosdról Csittszentiványra átköltözött Székelyekről, sőt az 1778-ban végződött első productionalis per alkalmával úgy a királyi fiscus, mint a producensek ügyvédje — mint minden kétségen felül álló dolgot említi fel, hogy köztudomás szerint a Csittszentiványon lakó Székelyek a Somosdon lakókkal egy családbeliek. Az ítéletet¹ 1832 április 7-én mondták ki Maros-Vásárhelyen. Ezen ítéletben a tábla: «bebizonyítottak lenni láttya azt, hogy a Producens a Somosdról Csitt Szent Iványra által szállott Székely Istvánnak légyen a maradéka — sőt a Fatensek importálnák azt is, hogy a Producensek eleje a nemes somosdi Székely Familiából való lenne, a mint ma is a Somosdi nemes Székelyekkel a producens egy osztású Jóságot birna». Azonban a personalis competentiát a kir. tábla nem találta tisztázottnak, mert a perbe csatolt egyik irat a csittszentiványi ág megalapítójának, I. Istvánnak atyjául Székely Balázst nevezi meg, mivel szemben a producens — szintén tévesen — Székely Miklós fiának teszi meg I. Istvánt. Ezen ellenmondás miatt a Producenset a kir. Tábla: «a fennforgó homálynak elosztatása végett bővebb próbára» utasítja.

Tudjuk, hogy I. Miklós már az 1635-ik évi lustrum előtt meghalt, különben is az 1693-as osztozókat ezen évi osztálylevél nem nevezi I. Miklós fiainak, hanem — a mint a főág történeténél kifejtettem — egyszerűen csak I. Miklós utódainak. Tényleg vitás csak az lehet, hogy I. Miklósnak melyik fia volt az 1690-es osztozó atyja. Én a főágnál közölt bizonyítékok alapján I. Gergelyt tartom az osztozó atyjának.

Több vitás pont a csittszentiványi ág nemzedékrendjében nincsen. A nemzedékrendet 1832 után, sőt egyes születési és halálozási évszám tekintetében már 1780-tól kezdve a csittszentiványi és bergenyei református egyházak anyakönyvei alapján állítottam össze, mely munkában nagy segítségemre volt Somosdi Székely Lajos (mellékágon I.) csittszentiványi ref. tanító.

¹ U. o. 436. l.

A Somosdi Székely család nem azok közül való, melyek nemzetünk történetében vezető szerepet vittek. Tagjairól a köztörténelem keveset jegyzett fel. Ez a család a nemzetnek a közélet közkatonáit, névtelen hőseit szolgáltatta úgy a csatatereken, mint az egyházi, községi és vármegyei élet terén. A családnak azon tagjai is, kik vezető szerephez jutottak, nem fényben, hatalomban jártak elől, hanem a munka mezején, az egyházi, iskolai és községi élet terén vittek vezető szerepet. Régebbi századokban leginkább katonákat és földbirtokos gazdákat adott e család a nemzetnek. A XIX. századtól kezdve pedig egyre növekvő számmal léptek a család tagjai a közhivatali pályára mint tanító, pap, tanár, mérnök stb. A család multja ezek szerint tisztos, messzire visszanyúló, feljegyzésre érdemes.

* * *

Ezen családtörténet befejezéséül utmutatás-ként hozzácsatolom a családnak Borsód-Éársányba szakadt mellékágáról azt, a mit megtudnom sikerült és a min tovább építeni talán más valakinek — a ki közelebb él ezen mellékág lakóhelyéhez — sikerülni fog.

A család nemeslevelének jobb alsó sarkán a főlhajtáson áll a következő széljegyzés: «Perlecta publica armalis sine causa redita Marus-Vásárhely sediis iudiciariæ generalis congregationis Martinus, Gregorius et Georgius Székely

de Somosd in loco Borsodiensi comitatu Harsán, die 4-ta Junii, Anno 1731. Johannes Sárosi de Szent László ordinalis notarius» m. pr.

Az Országos Levéltárban lévő «Egri Káptalan Mutatója» V. k. 48. lapján 467. sz. alatt van a következő bejegyzés: «Armales reginæ Isabellæ Blasio Székely de Somosd anno 1547 Albe Gyule elargitæ, et per Joannem Szalai item Székely ad transsumendum exhibite. Protoc.: LL, folio: 259, anno: 1768.» Ugyanitt 468. szám alatt: «Consensuales regis Johannis secundi, super cambiali fassione inter Petrum Oláh, Gasparem Nagy et Blasius Székely anno 1548 interventæ, Albe Gyule anno 1567 emanata, ad transsumendum presente. Protoc.: LL, folio: 260, anno: 1768.»

Végül Csoma József a Turul 1904-ik évfolyamában említi az 59. lapon, hogy a Somosdi Székely család czimerének hiteles másolata és hasonmása megvan Borsod vármegye levéltárában. Természetesen Erdélyből ilyen messzire ez a czimermásolat nem kerülhetett véletlenül, hanem valamelyik ideköltözött családtag érdeke folytán és valószínűleg nem magában áll ezen czimermásolat a megyei levéltárban, hanem több, a borsodmegyei ág történetére nézve fontos okirat társaságában. Vajha közölt utmutatásaimnak valaki hasznát venné a család borsodmegyei mellékága történetének megírásában.

S. SZÉKELY LAJOS.

EGY NŐI RENDJEL TERVEZETE II. FERENCZ KORÁBAN.

I.

Az osztrák-magyar rendjelek között két rendjel van, mely tisztán csak nők részére adományoztatik. Az egyik az Eleonora császárné és királyné által 1668-ban alapított csillagkeresztes rend, a másik az I. Ferencz József császár és király által 1898-ban alapított Erzsébet-rend. A csillagkeresztes rend tagjai közé az alapszabályok határozmányai értelmében csakis oly római katolikus vallású nők vehetők fel, kik a kamarási öspróbának megfelelő leszármazást, vagyis 8 apai és 8 anyai nemes őst tudnak kimutatni. Nem római katolikus vallású nők,

ha mindjárt az előirt nemesi öspróbát le is tudják tenni, e rendjelt nem nyerhetik el. Az Erzsébet-rendnél ily feltételek nincsenek, e rendjelt nemes és nem nemes, római katolikus és más vallású nők egyaránt elnyerhetik, külömb-ség csakis, mint minden más rendjelnél, a rendjel osztályáiban van.

Kevesen tudják azt, hogy a XVIII. század utolsó évtizedében szó volt arról, hogy az osztrák-magyar monarchia és első sorban Magyarország nem római katolikus nemes, valamint az említett öspróbát kimutatni nem tudó, római katolikus nemes asszonyai részére egy új női rendjel alapíttassék, mely hivatva volt megszün-

tetni azt a kiváltságos helyet, melyet a csillagkeresztes rend az alapszabályaiban foglalt határozatok folytán elfoglalt.

Az új női rendjel alapításának terve gróf Balassa Ferencz volt horvát-dalmát bántól eredt, ki két részletesen kidolgozott emlékiratban foglalkozott e tervvel, melyek a báró Balassa családnak a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában letéteményezett levéltára iratai között őriztetnek.

Az új rendjel alapításának gondóata Balassa grófban az 1790-es évek politikai eseményeinek behatása alatt merült fel, a mint azt emlékirataiban és a II. Ferencz császárhoz intézett előterjesztésében részletesen ki is fejti. Az új rendjel megalapítására a külső alkalmat pedig Mária Terézia császárné és királynénak 1793-ra várható lebetegedése adta volna.

Az új rendjelt Balassa Ferencz kétféle módon vélte megalapíthatónak és pedig vagy a csillagkeresztes rend kibővítésével, mint annak egy külön osztálya, vagy pedig egy egészen új rendjel alapításával. E kétféle tervnek megfelelőleg dolgozta ki Balassa Ferencz emlékiratait is.

Ezeket az emlékiratokat Balassa gróf 1792-ben készítette el és 1793 január 25-én Schlossnigg udvari tanácsos és kabinet-i titkárral közlő azokat előleges betekintés és a netáni megjegyzések megtétele végett. A Schlossnigghoz írt levélben Balassa gróf megjegyzi, hogy a tervezetet az ő felségétől nyert szóbeli utasítás alapján készítette, és hogy a legközelebbi napokban az emlékiratokat a felség elé fogja terjeszteni.¹

A Ferencz császárhoz intézett előterjesztés, melylyel Balassa gróf a tervezeteket a felséghez küldötte, a családi levéltár iratai között szintén fennmaradt. Közelebbi dátuma nincsen, a Schlossnigghoz intézett levél tartalmából következtetjük, hogy január 25-e után kelt. Ebben az előterjesztésben Balassa gróf körülményesen megindokolja, hogy mi bírta őt a rendjel megalapításának tervére.

Több mint 37 esztendei, a legfelsőbb uralkodóház szolgálatában eltöltött hivatalos működése alatt — így kezdi Balassa gróf előterjesz-

tését — kezdettől fogva mindenkor oda irányult törekvése, hogy a királyi hatalom, a felség tekintélye Magyarországon minél jobban megerősítették és kiterjesztették, miután az országnak, alkotmányának, belső viszonyainak ismerete meggyőzte őt arról, hogy az ország valódi java csakis ezen az uton mozdítható elő. E meggyőződéséből kifolyólag mindenkor a legfontosabb feladatnak tartotta azt, hogy Magyarország nem katolikus nemessége, mely az ország lakosságának több mint egy harmad részét képezi, s a mely egész II. József koráig a királyi kormányzatnak legerősebb ellenzékét képezte, az udvar érdekkörébe bevonassék és az uralkodó személyével minél szorosabb kapcsolatba hozassék, mert csakis így nyerhet a királyi kormányzat szilárd talajt Magyarországon.

Évek hosszú során át szerzett tapasztalatok — így folytatja Balassa gróf előterjesztését — teljesen megismertették vele a magyar nemességnek gondolkodásmódját és arra a meggyőződésre jutott, hogy a rang, kitüntetés és a méltóság külső jelei a magyar nemességre sokkal nagyobb hatással vannak, mint bármely más ország nemességére, elannyira, hogy ez irányu szenvedélye még az önhaszon érzetét is háttérbe szorítja nála. Minthogy II. József császár dicsőséges uralkodása óta a politikai helyzet Magyarországon a protestáns nemességre nézve annyira javult, hogy a nem katolikus nemességnek az udvarral szemben tanusított tartózkodó és gyanakvó magatartása mindinkább szünni kezd és az udvar a nem katolikus nemességtől, feltéve ha az vallása tekintetében háborgatásnak kitéve nincs, legalább is annyit várhat mint a katolikus nemességtől, elérkezettnek látszik az idő arra, hogy ő felsége valamely nyilvános és szembeötlő módon tanujelét adja a nem katolikus nemesség hűségébe vetett bizalmának, mi által annak ragaszkodását az uralkodó személyiségéhez örök időre biztosíthatja. Tekintettel pedig arra, hogy — mint ezt számos család példája bizonyítja — Magyarországon a szép nemnek nagy befolyása van a férfi nem felfogására, érzületére, e célt föltűnés nélkül és legcélzesebben a magyarországi nem katolikus nők becsvágának felébresztésével lehetne elérni.

Ezt szem előtt tartva — folytatja továbbá

¹ A levél a b. Balassa család levéltárában, a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Balassa gróf — elsőben is a csillagkeresztes rend kibővítését tervezte első sorban a magyarországi, másodsorban az örökös tartományok nem róm. katolikus nemes hölgyei részére, kellő változtatásokkal, hogy a vallás és a vallási szertartások tekintetében felmerülhető nehézségek elháríttassanak. Az erre irányuló tervezet kidolgozása közben azonban mindjobban megerősödött benne az a nézet, hogy szükséges, hogy az uralkodó befolyása a nem róm. katolikus ifju nemesség neveltetésében is minél jobban gyarapodjék és tért nyerjen. Ennek folytán egy egészen új rendjel alapítását célszerűbbnek tartja. Utal arra, hogy a szabadság és egyenlőség eszméi, a fegyelmeztlenség és erkölcstelen féktelenség mindjobban elharapódnak és különösen az ifjuság körében terjednek. Az új rendjel alapításával, az új rendjel szabályába foglalandó rendelkezéseknél fogva, az uralkodó bizonyos befolyást nyerhetne a róm. katolikus és nem katolikus nemes ifjuság neveltetésébe. Hivatkozással a felségtől nyert szóbeli felhatalmazására a felség elé terjeszti mindkét irányu emlékiratát. Az új rendjel alapítására a legjobb alkalom a császárnénak most várható lebetegedése volna, akár fiu, akár leánygyermek születnék. Fiugyermek születése esetén ez az öröndetes esemény szolgálhatna okul az új rendjel alapítására, ha pedig leánygyermek születnék, a fiatal főherczegnőt keresztelése után elsőnek kellene fölvenni az új rendjel tulajdonosai közé és ez által kölcsönözni az új rendjelnek kiváló fényt és diszt. Egyébiránt e rendjel alapításával dicső emlékü Mária Teréziának és férjének Ferencznek — ki mint királyi helytartó és korégens Magyarországon oly nagy népszerűségnek örvendett — emléke is méltó módon örökíttetnék meg.

E felterjesztéssel ment fel a két emlékirat a császárhoz. Lássuk már most magát a két emlékiratot.

Az első emlékirat a csillagkeresztes rendnek egy új, nem róm. katolikus nők részére szánt osztálylyal való kibővítésével foglalkozik. Három részre oszlik, az első rész a csillagkeresztes rend történetéről, a második a rend eddigi szervezetéről, a harmadik a tervezett kibővítéséről szól. A két első rész általánosan ismert dolgokat tartalmaz, forrásul Manni és Wagner mun-

kái a csillagkeresztes rendről szolgálhattak. Tartalmuk ismert voltánál fogva nem is foglalkozunk velük, hanem áttérünk mindjárt a harmadik részre.

Balassa gróf itt mindenekelőtt elmondja, hogy a csillagkeresztes rend tekintélyének időközbeni növekedése azt eredményezte, hogy a nem róm. katolikus nemesség asszonyai is ambíciónálták azt maguknak, azonban a rend alapszabályainak intézkedései folytán azt el nem nyerhették. Egy nyelvre, erkölcsökre és vallásra nézve különböző nemzetiségekből álló országban mindenkép szükséges, hogy az ország egyes rendei, azok tagjai a központi kormánzzal minél szorosabb kapcsolatba hozassanak. Ennek fontosságát már a rómaiak is belátták, a midőn a meghódított provinciák lakosainak a római polgárjogot megadták és ezzel együtt a jogot és alkalmat arra, hogy állami méltóságokat is elnyerhessenek.

Hogy a női nemnek mily nagy befolyása van a férfi nem gondolkodására, erkölcsaire és lelkére, azt Magyarországnak, a magyar nemességnek mostani állapota legjobban bizonyítja, ha összehasonlítjuk azt az előző idők állapotával. A női nem művelődésének fejlődése a XVIII. század második felében Magyarországon is nagy haladást mutat fel, jóllehet Magyarországon a nőnevelést szolgáló intézmények csak későbbben vertek gyökeret és fejlődtek ki, mint a többi tartományokban. E körülményt annál is inkább kell méltányolni, mert tudvalevőleg a Mária Terézia által alapított nőnevelő intézetek csakis a róm. katolikus vallásuk részére szolgáltak, a protestánsok azokból ki voltak zárva, miért is saját erejükre támaszkodva igyekeztek e rájuk nézve hátrányos állapoton segíteni. A nem római katolikus, protestáns nemességnek törekvése kezdettől fogva mindig arra irányult, hogy a római katolikus nemességgel egyenrangunak tekintessék és vallása ne képezzen akadályt méltóság, rang és czim elnyerésére. Dicső emlékezetű II. József császár rendelkezései folytán ezt legalább részben sikerült is elérniök, a mennyiben a protestáns nemes férfiaknak megvan a módjuk arra, hogy ép úgy mint a katolikusok czimhez, ranghoz, kitüntetésekhez jussanak. Ám a protestáns nemes nők e tekintetben hátrányban vannak,

jóllehet Mária Terézia ideje óta mindenkép méltóknak mutatták magukat arra, hogy ép úgy mint a róm. katolikus nemes asszonyok külső kitüntetésekben részesüljenek.

A csillagkeresztes rend — így folytatja tovább az emlékirat — alapítása óta több rendbeli változtatáson ment keresztül, részben hogy ennek elnyerése régi nemes katolikus nők részéről megkönnyíttessék, részben hogy ez által a protestánsok a katolikus hitre való áttérésre bírassanak. Ez az utóbbi remény nem vált be. A politikai viszonyok alakulása jelenleg mindenkép olyan, hogy nem mondható méltányosnak, hogy a protestánsok, kiknek száma több milliót tesz ki, e tekintetben is hátrányban legyenek. Az az általános felfogás, mintha a protestánsok a szent kereszt és annak symbolumai iránt nem viseltetnének kellő tisztelettel, hanem azokat egyenesen megvetik, nem állhat meg, mert ez magából a protestáns vallásból, illetve Luther tanaiból megczáfolható. A protestánsok az emberiségnek Krisztus kinszenvedése által történt megváltását ép úgy hiszik, mint a katolikusok, náluk a nagypéntek ép oly ünnep, mint a katolikusoknál stb. Ugyanez áll az illyr (görög) vallásuakra is, mert ezek kezdettől fogva ép a szent keresztet tartották a legnagyobb tiszteletben. Tekintetbe véve mindezt, s tekintettel arra, hogy Európaszerte megnyilatkozik a törekvés, hogy az alattvalókat minél szorosabb kapcsolatba hozzák az állami hatalommal, tekintettel továbbá arra is, hogy a Szent István rendet nem katolikusok is elnyerhetik és azt viselik is, pedig ennek a jelvénye is a kereszt, elérkezettnek látszik az idő arra, hogy a csillagkeresztes rend a nem róm. katolikus nemesség női tagjaira is kiterjesztessék. Ez annál könnyebben történhetik meg, mert vallási tekintetben az alapszabályokon csak kevés változtatást kellene tenni, az pedig nagyobb nehézséget nem okozna, mert minden egyes nagymesternőnek megvan a joga az alapszabályok megváltoztatására. Az új rendjelosztály alapításánál, illetve a rendjel megállapításánál azonban bizonyos szempontokat mégis figyelembe kellene venni és pedig a következőket:

Minthogy a katolikus nemesek Magyarországon, Erdélyben és a kapcsolt részeken oly nagy számmal vannak, hogy a monarchia többi

tartományainak nem katolikus nemessége velem sem számban, sem vagyoni tekintetben nem hasonlítható össze és ezért ép a magyar nem katolikus nemesség megnyerésére kell a főszűlyt fektetni, az új rendjelvényt szorosabb összekötésbe kell hozni a magyar czimmerrel. Mint-hogy a magyar czimmernek fő alkotórészét a kettős kereszt képezi, ezt kellene a rendjelvény fő alkotórészéül venni, annál is inkább, mert ennek a formája nem üt el tulságosan a csillagkeresztes rend jelvényétől a keresztől és a kettős kereszt a csillagkeresztes rend alapítására való emlékeztetést sem zárja ki. Minthogy pedig a magyar czimer hármas zöld halma semmiképen sem függ össze a kettős keresztel, ezeket bátran el lehet hagyni az új rendjelvényéből.

Hogy azonban az új rend és a csillagkeresztes rend közti kapcsolat külsőleg kifejezésre jusson, a kettős kereszt körül 10 csillag alkalmazandó. Egy nagyobb csillag a kereszt csucsá felett, három kisebb csillaggal együtt. E négy csillag közül a nagyobbik Magyarországot, a többi három pedig Horvát-, Dalmát- és Szlavonországot jelképezi; a többi 6 csillag a kereszt két oldalán nyerne elhelyezést, három-három minden oldalról. Ezek Galiciát, Lodomeriát, Kúnországot, Szerbiát, Bolgárországot és Rámát jelképezik, a mely országokban Szent István fáradozásai folytán terjedt el a kereszténység. A kereszt jobb oldalán F. II. bal oldalán M. T. II. betűk alkalmazandók, az alapító Ferencz császár és neje Mária Terézia nevének kezdőbetűi. A kereszt alsó szárán az osztrák czimerpaizs van elhelyezve. Az egész zöld alapra van helyezve, melynek körülfutó szalagján a rend jelmondata olvasható «Fecit unaque unum».

Az új rendjelvény tehát a fentiek alapján a következőkép szerkeszthető meg: zöld medaillonban ezüst kettős kereszt, alsó szárán az osztrák czimerpaizsszal. A kereszt körül kilencz apró csillag, a tizedik nagyobbik a kereszt csucsá fölött lebeg. A keresztől jobbra F. II. balra M. T. II. betűk. A medaillont körülfutó szalagon a rend jelmondata: Fecit unaque unum. A leírás kissé homályos, nem mondja meg a jelvény alakját, vajjon tojásdad vagy kerek-e, nem mondja meg, hogy a csillagok, a monogramok és a jelmondat betűi arany vagy ezüst

szinüek, valamint azt sem, hogy a jelmondat szalagja minő színü. A jelvény főalakjából a kettős keresztből, a jelvény zöld alapszínéből és az I. osztály csillagjából következtethetjük, hogy az egészhez a Szent István-rend szolgált mintául, tehát a kettős kereszt ezüst, a mondat-szalag fehér arany szegélylyel, rajta a felirat arany betűkkel, ép úgy arany színüek a csillagok és a monogramok betüi. Nem mondja továbbá, hogy vajjon a rendjelvény koronán, csokron, vagy csak egyszerű karikagyűrűn függ-e.

A rend szalagja a Szent István-rend szalagával azonos, zöld színü, mindkét szélén vörös szegélylyel.

A rend élén a császárné-királyné áll mint nagymesternő. Őt követik rangban két elsőosztályu és négy másodosztályu segédnő, azután a többi rendtagok. A rend személyzetéről alább lesz szó.

A rendjelvényt a rendtagok valamennyien a fent leirt formában hordják és pedig a nagymesternő és az I. osztályu assistensnők a rendszalagon a jobb vállon át a bal oldalon, a másodosztályu segédnők nyakban, a többi rendtagok bal mellükön. Azonkívül a nagymesternő és az I. osztályosak mellükön egy a Szent István-rend nagy csillagjának mintájára készült csillagot, a rendjelvénynyel ékitve hordanak. A II. osztály által viselt csillag a Szt. Januarius-rend csillagjához hasonló, vagyis nyolczágú, csucsain golyókkal ellátott csillag, hasonlóképp a rendjelvénynyel ékitve.

Mint hogy e rendjel elfogadása illetve viselésével semminemü lelki, vallási kényszer nincs összefüggésben, az új rendnél vallási tekintetben csakis a kereszt tiszteletére kellene a főszólyt helyezni és ennek megfelelőleg oly határozmányokat hozni, melyek szerint a nem róm. katolikus tagok tisztán a kereszt külső tiszteletére vannak kötelezve, hogy így, különösen a rendi ünnepélyeknél a rendjelvény viselésében a különböző vallásuak között különbség ne legyen. Más szóval Balassa gróf azt akarta ezzel mondani, hogy a rend ünnepnapján a nem róm. katolikus rendtagok is viselik ugyan a rend jelvényét, a nélkül, hogy a rend katolikus tagjaira vonatkozó és vallási intézkedéseket tartalmazó szabályok rájuk nézve érvénynyel bírnának. Erre Balassa gróf az emlékiratban különböző, nagy-

részt theologiai argumentumokat hoz fel, de az eredetiben ez a rész ki van huzva, úgy látszik a császár elé juttatott emlékiratból ezt a részt kihagyta. Minthogy ez a rész a rendjelre magára érdemleges dolgokat nem tartalmaz, mi is mellőzzük e résznek ismertetését.

A mi már most a rend elnyeréséhez szükséges feltételeket illeti, Balassa gróf a rendjelt nemcsak a főrangú családok nőtagjainak szánta, hanem a köznemesi osztály nőtagjai részére is, a mennyiben azok a következő feltételeknek meg tudnak felelni:

A rendbe való fölvételért folyamodók kötelesek kimutatni, hogy családjuk már 300 évnél régibb nemes, vagy pedig banderialis származásu, ennek hiányában pedig négy apai és négy anyai nemes őst kötelesek kimutatni. A mennyiben e feltételeknek a folyamodó eleget tenni nem képes, a királyné mint nagymesternő fölmentést adhat a nemesi próba kimutatása alól, mely esetben minden egyes hiányzó ősert bizonyos, az illető családja által a királynak és az államnak tett szolgálatai tekintetbe vételével megállapított pénzüsszeget kell a rend pénztárába befizetni.

Olyanok, kiknek férjei kiváló szolgálatokat teljesítettek az uralkodó és az állam körül, a mennyiben a hatóság részéről terjesztetnek fel a felséghez, a rendjelt, ha a szükségelt öspróbát nem is tudják kimutatni, a díj lefizetése nélkül nyerik el.

A rendjel elnyerését célzó folyamodványok a felséghez nyújtandók be, a kellőképp felszerelt öspróbával egyetemben.

Hogy a rendjel minél nagyobb tekintélyt nyerjen, az ő felsége gyermekei és nővérei részére is adományoztassék azzal, hogy az új rendjelvényt a csillagkeresztes renddel együtt viseljék.

A rendjelt ő felsége nem mint császárné, hanem mint magyar királyné adományozza.

A rendjelt külföldi protestans uralkodónők is elnyerhetik.

A rend tagjai közül 6, az ú. n. assistensnők osztályát képezik, a kik közé, akár a csillagkeresztes rend kibővítésével alapittatik meg a rend, akár egy egészen új rendjel alapittatik, néhány katolikus német és magyar hölgy is vétessék be, esetleg néhány a külföldi uralkodó-

nők közül. Ezeknek feladata volna a külföldről jövő kérelmeket a királyné elé juttatni; és azokról írásbeli véleményt adni.

Mindegyik, a rendbe fölvett tag, ő felségétől a királynétól egy erről szóló okmányt kap.

Szükséges továbbá, hogy a rendről egy külön privilegiális levél állíttassék ki, a mely a vármegyékben, s egyáltalán mindenfelé közzéteendő volna azzal a megjegyzéssel, hogy Magyarországon a rend tagjai rangsor szerint ünnepeles alkalmakkor a palotahölgyi teendőket végzik és erre Bécsben is joguk van. Ez a határozat a rend szabályaiba külön is felveendő.

A rend ügyeinek ellátására egy külön kanczellár neveztetik ki, mellette egy alkanczellár működik, azonkívül egy előadó, udvari tanácsosi rangban. A kanczellári méltóságot legcélszerűbben úgy lehetne betölteni, ha a régi királynői kanczellári méltóság visszaállíttatik és e méltóság viselője egyuttal a rend kanczellárja is volna. Ennek feladatát képezné kezdetben a beérkezett folyamodványok átvizsgálása és az okmányok kiállítása. Mellette ideiglenesen egy titkár alkalmaztatnék Schlossnigg udvari tanácsos és kabinettitkár személyében, a szükséges irodai személyzettel, kik a helvét és ágostai vallásbeliek közül veendőek.

A rend személyzete közül a kanczellár, alkanczellár és az előadó titkár a rend jelvényének viselésére szintén fel vannak jogosítva. És pedig a kanczellár a rendjelvényt és csillagot úgy mint a nagymesternő, illetve az I. osztályosok, az alkanczellár úgy mint a II. osztályosok, az előadótitkár úgy, mint a többi rendtagok viselik.

A rendért bizonyos díjak járnak és pedig az I. osztály díja 6000 frt, a II. osztályé 4000 frt, a többi rendtagok 1000 frtot fizetnek. Az I. osztályu assistensnőket azonkívül az excellentiás czim illeti meg, a mennyiben e czim esetleg már férjük állásából kifolyólag őket meg nem illetné. Ezt a pontot azonban Balassa gróf a fogalmazványban szintén törölte, miért is nem tudjuk vajjon a császár elé terjesztett szövegben e pont benn maradt-e vagy sem?

II.

A fent ismertetett tervezet kidolgozásánál Balassa gróf számolt mindazokkal a nehézsé-

gekkel, melyek a csillagkeresztes rendnek nem katolikusokra való kiterjesztésénél fölmerülhetnek. Számolt különösen a nem katolikus vallásnak érzékenységevel, nehogy olybá tűnjék fel, mintha az új rendosztály bizonyos lelki kényszert foglalna magában. Tisztában volt azonban azzal, hogy e nehézségeket egy egészen új rendjel alapításával el lehet kerülni és a tulajdonképeni végcél mégis el volna érve. Azért egy másik tervezetet is dolgozott ki, mely egy egészen új rendjel alapítását tárgyalja.

Ez az új rendjel a Mária-Ferencz női rendjel nevet viselte volna. A rendjelvény alakjára nézve e tervezet nem ad közelebbi felvilágosítást, csak annyit mond, hogy a jelvénybe az alapítók neveinek kezdőbetűi M. T. II. és F. II. fölveendőek. Valószínű azonban, hogy az új rendjelvényt Balassa gróf a fönt leirttal azonosnak tervezte, szalagja legalább ugyanaz volt, mint az előbb leirt, t. i. zöld, mindkét szélü vörös szegélylyel; a szalag szélessége az I. osztálynál a Szent István-rend nagy keresztjének, a II. osztálynál pedig a rend II. osztálya szalagjával volt egyenlő, a III. osztály szalagja a Szent István-rend kiskeresztjének szalagjával egyezik. A rendjelvény viselési módja ugyanaz, mint a hogy föntebb leirtuk, azzal a különbséggel, hogy az új rendjelnél az I. és II. osztálynak mellcsillagja nincsen. E helyett a rendjelvényt drágakövekkel díszíthették és pedig az uralkodóház tagjai minden további engedély nélkül, míg a többi rendszalagok csak akkor, ha ez nekik különös kitüntetésképen külön megengedtetett.

A cél az új rendnél az előző tervezetben említett általános politikai célokon kívül még az ifjuság nevelésének javítása és azokba tiszta erkölcsi alapelvek plántálása volt, hogy az akkori modernebb eszmék káros befolyása az ifjuságra ellensúlyoztassék.

A rendbe való fölvételre a tervezet általános és részleges határozatokat állapít meg. Az általános határozatok a következők:

Minden egyes rendtag esküvel fogadja, hogy jó cselekedetek és tettekkel igyekszik kimutatni arra való érdemét, hogy a rendnek tagja lehet. Kötelességeit mint hitves és anya pontosan, lelkiismeretesen és hiven teljesíti. Gyermekait, esetleg idegen árva gyermekeket valódi keresztény nevelésben részesíti. Mindkét nembeli

gyermekait kora ifjúságuktól fogva Isten és a keresztény vallás tiszteletében, szeretetében, az uralkodó személye iránti köteles hűségben neveli és gondosan megőrzi azok lelkét a szabadság és egyenlőség kárhözatos tanaitól. Végül jótékonyágot gyakorol önkéntes adományok teljesítésével.

Ezeket az általános elveket, valamint a rendnek egész szervezetére vonatkozó határozatokat és a leteendő eskü szövegét egy külön könyvbe kell összefoglalni, melynek egy példányát mindegyik rendtag fölvétele alkalmával megkapja.

A rend elnyerése végett az új rendért folyamodóknak is ép úgy, mint a kibővített csillagkeresztes rend jelöltjeinek őspróbát kell letenniük. Ez az őspróba azonban csakis az I. és II. osztályu assistensnő, a rendi kancellár, alkancellár és a két rendi tanácsosra nézve kötelező, a többi rendtagok csak azt kötelesek kimutatni, hogy férjük, illetve atyjuk nemesi rangu. A nagymesternőnek azonban jogában áll oly polgári származású nőt, kik a jótékonyág terén egy egész tartományra kiterjedő érdemeket szereztek maguknak, vagy az ifjúság nevelése körül kiváló érdemeket tudnak felmutatni, a rendi káptalan hozzájárulásával a rend tagjai sorába felvenni, mely esetben az illető nem nemes nő saját személyére nézve nemessé válik és a nemesi nőt megillető összes jogok és kiváltságok élvezetébe lép.

A rendjelt kétféle módon lehet elnyerni, vagy ő felsége maga, sua sponte adományozza azt, vagy az illető folyamodik érte. Utóbbi esetben az őspróbán, illetve nemességigazoláson kívül köteles kimutatni, hogy a következő felteteleknek megfelel és pedig:

Mindegyik jelölt kivétel nélkül tartozik kimutatni a gyermeknevelés körül szerzett érdemeit, akár saját, akár idegen gyermekek nevelésénél úgy a hogy arról fentebb volt szó.

A ki az I. osztályu assistensnői méltóságért folyamodik, tartozik kimutatni, hogy

1. husz szegény családot támogatott és a nyomortól megmentett, 2. hogy soha a jó erkölcs és a tisztesség ellen nem vétett, hanem mindig példás életet élt, 3. hogy 50 szegény leányt taníttatott, 4. hogy betegekkel szemben jótékony volt, 5. hogy tiz oly esetben, midőn a nagy közönség jótékonyága igénybe vétetett, hathatós támogatást nyújtott, 6. hogy hat sze-

gény de erkölcsös leányról gondoskodott és azokat kiházasította.

A II. osztályu assistensnői méltóságért folyamodók ugyanezt tartoznak kimutatni, de az 1., 3. és 6. alatti pontokban foglaltak felénk kimutatása is elegendő.

A többi jelöltek kötelesek kimutatni, 1. hogy házi kötelezettségeiknek mindig eleget tettek és az erkölcsösség ellen soha sem vétettek, 2. hogy öt oly esetben, midőn szükségét szenvedők részére adományokat gyűjtöttek, vagyonuk arányában adakoztak, 3. hogy magukat három nagylelkű és jótékony cselekedet által kitüntették.

Mind a három osztályba tartozó jelöltek azonkívül kötelesek még egyházi és világi hatóságok bizonyítványaival bizonyítani, hogy kötelezéseiket teljesítő, szorgos anyák, hű feleségek, illetve erkölcsös leányok.

A rend ügyeinek vezetésére egy külön hivatalt szervezendő, melynek tagjai a kancellár, az alkancellár, két udvari tanácsos, egy előadó titkár, egy kincstárnok, egy irattárnok, egy kancellista és egy díjnok.

A rendi kancellár a magyarországi róm. katolikus vallásu mágnások sorából nevezendő ki és pedig olyan, ki már kiválóbb hivatali állásokat töltött be és a kit egyuttal a királynői kancellár méltóságával is föl lehetne ruházni. Ennek feladata volna a beérkezett fölvételi folyamodványokat, a mellékelt őspróbákat és egyéb iratokat a két udvari tanácsos és a titkár segítségével felülvizsgálni és a nagymesternőnek azokról jelentést tenni. A rendi káptalanoknál és a fölvételnél a funkciókat végzi, a rendi okleveleket az alkancellárral és a titkárral együtt aláírja, azonkívül a rend összes ügyei felett a főfelügyeletet gyakorolja.

Az alkancellár a rend kancellárját távollét vagy betegség esetén helyettesíti.

A két udvari tanácsos feladata bécsi tartózkodásuk idején a rend ügyeinek elintézésében részt venni, egyébként pedig a rendért folyamodó hölgyekről a kancellárnak írásbeli jelentéssel szolgálni. A két állás egyikét protestáns vallásuval lehetne betölteni.

A rendi előadó és titkár hatásköre már fentebb volt említve. Erre az állásra Balassa gróf Schlossnigg udvari tanácsost és kabinettitkárt hozta javaslatba.

A rend kincstárnokának hatáskörébe tartozik a rend számadásainak vitele, azonkívül a rendjelvények elkészítése.

Végül az említett irodai személyzet a rendes irodai munkát végzi.

A rendi személyzet közül csakis az irattárnok, a kancellista és a díjnok huznak fizetést, a többi állás tiszteletbeli és ezért olyanokkal töltődik be, kik már más hivatali állást töltöttek be. Különös kegyelemből a felség megengedhetné, hogy a két udvari tanácsos, az előadó és a kincstárnok a rendjelvényt szintén viselhesse.

A fölvételre vonatkozó kérvények a rendi káptalanon intéztetnek el, a mely néhány nappal Szerafi Szent Ferencz ünnepe előtt (okt. 4.) a bécsi burg tükörtermében tartatik meg. Ezt megelőzőleg néhány nappal a kancellár, az alkancellár, az udvari tanácsosok és az előadótitkár bevonásával ülést tart, melyen a beérkezett folyamodványok, öspróbák és egyéb ügyiratok formázerint előzetesen átvizsgálatnak és róluk jelentés készítettik, melyet a káptalani ülésben olvasnak fel.

A rendi káptalan a császárné-királyné elnöklete alatt tartatik meg, ki egy három lépcsőfokos trónon baldachin alatt, karosszéken ül. A második lépcsőfokon a főhercegnők, a harmadik lépcsőfokon a rend kötelékébe tartozó külföldi fejedelmi asszonyok foglalnak helyet.

A trón előtt felállított asztal körül támlaszékeken foglalnak helyet a rendi kancellár és az I. osztályu assistens nők. Tőlük pár lépésnyire egy második asztalnál az alkancellár és a II. osztályu assistensnők ülnek közönséges székeken, míg a többi rendtagok, az udvari tanácsosok és a titkár padokon foglalnak helyet.

A rend titkára a káptalanban előterjeszti a beérkezett fölvételi kérvényekről készített jelentéseket, mire a szavazás megejtetik. A szavazás golyók útján történik és pedig az I. osztályu szavazatokat a kancellár, a II. osztályuakat az alkancellár, a harmadik osztályuakat az első udvari tanácsos veszi át. A szavazás eredménye a káptalan után következő második napon ő felége elé terjesztetik végleges döntés végett.

A káptalanban megválasztott új rendtagok ünnepélyes fölvétele a rendben egy külön ünnepély keretében történik, melyre a jelöltek a kancellár által írásban hivatnak meg. Ugyan-

csak írásban hivatnak meg a rend tagjai is, kik esetleges távolmaradásukat annak okadatolásával együtt bejelenteni kötelesek.

Az ünnepélyes fölvétel a rendi ünnep napján történik a tükörteremben, hol a nagymesternő részére mennyezetes trón állittatik fel. Az összes rendtagok a rendi diszruhában kötelesek megjelenni. Hogy az milyen, azt a konvent nem mondja meg, csak annyit mond, hogy a nagymesternő, a főhercegnők és a négy első osztályu assistensnő ruháikhoz aranyhímzésű, a négy II. osztályu assistensnő ezüst hímzésű bíbor uszályt visel. A jelöltek arcukat elfedő fehér fátyollal fejükön jelennek meg. Megjelennek továbbá a felség udvarának tagjai és a Bécsben időző magyar zászlósorak is. Ezekre nézve Balassa gróf megjegyzi, hogy a rend alapítása a legjobb alkalom volna arra, hogy a királyné saját országzászlósokat nevezzen ki, mint ez régen is szokásban volt, miáltal nagyon soknak ambíciója nyerne kielégítést.

Mihelyt ő felsége a trónon helyet foglalt, a rend kancellárja a trón legalsó lépcsőfokán térdenállva fogadja a felség rendelkezéseit, mire a jelenlevőkhöz rövid német beszédet intéz, melyben a jelölteket ért királyi kitüntetés jelentőségét hangsúlyozza és a rend célját röviden kifejti. Utána a rend titkárja a rend szabályait olvassa fel. Ennek megtörténte után az I. osztály két rangidősb tagja a jelölteket egyenként a trón elé vezeti. A jelölt a trón második lépcsőfokára térdel. A nagymesternő ekkor átadja a rendjelvényt az egyik főhercegnőnek, ki azt az egyik első osztályu assistensnőnek, az pedig egy II. osztályu assistensnőnek nyújtja át, a ki azt a jelöltre ráadja. Erre az új rendtag háromszori térdhajtás után a trón legfelsőbb fokára lép, a nagymesternőnek kezét csókol, mire az assistensnők sorban átölelik az új tagot. A négy első osztályu assistensnő a jelvényt magától a felségtől veszik át, ki őket megöleli, a II. osztályuak a jelvényt az egyik főhercegnő kezéből veszik át, ki őket hasonlóképp átöleleli.

Ezután következik az eskü letétele.¹ E célra a teremben egy vörös bársonnyal beterített

¹ A Balassa-levéltár iratai között meg van az eskü mintája is; ez a következő: Ich N. N. schwöre bey Gott den Allmächtigen, Schöpfer Himmels und der Erde, im

asztal állittatik fel, melyen feszület, evangéliumos könyv és gyertyák vannak elhelyezve. Az I. osztályu tagokat a kancellár két I. osztályu tag kíséretében kézen fogva vezeti az asztalhoz és ott tőlük az esküt átveszi. A II. osztályuak az esküt az alkancellár, a többi rendtagok pedig a rangidősb udvari tanácsos kezébe teszik le.

Az ünnepélyt lakoma fejezi be, melyet a nagymesternő és főhercegnők, kik a rendnek tagjai, a baldachin alatt felállított asztalnál ülve költenek el. Az I. osztályu assistensnők és a rend kancellárja egy a trón lábánál felállított asztalnál foglalnak helyet. Külön asztalnál ülnek az alkancellár és a II. osztályuak, külön asztalnál az udvari tanácsosok, a rend titkára és a többi rendtagok.

A felséges nagymesternő, valamint a kancellár által tartott beszédek a rend könyvébe beiktatnak. A rendbe való felvételért, tekintettel, hogy a rend elnyerése amugy is nagy pénzárdozatoktól függ, külön díjak nem szedettek, a rendtagok azonban kötelesek a rend pénztárába a fölvétel alkalmából önkéntes adományt befizetni, valamint a rendi titkárnak vagyonukhoz mért ajándékot adni. Az oklevélért a többi rendeknél szokásos díjak fizetendők.

Elhalt tagokért a rendtagok gyászt viselnek

Nahmen der heiligen Dreifaltigkeit, dass ich nach allen meinen Kräften u d Vermögen trachten will die wohlthätigen Absichten und mir vorgelesenen Gesetze dieses hochloblichen Instituts nach der Vorschrift der christlichen Religion zu erfüllen, allen meinen Mitbürgerinnen ein nachahmungswürdiges auch öffentliches Beyspiel einer wohlthätigen Christin, einer sorgfältigen und guten Mutter und einer treuen Gattin zu geben, vorzüglich aber meinen Kindern von ihrer ersten Jugend an nebst Liebe für Gott und ihre christliche Religions-Liebe, Treue und Unterwürfigkeit gegen unsern vielgeliebtesten Landesfürsten den allerdurchlauchtigsten, grossmächtigsten und unüberwindlichsten Kaiser und König Franz den 2-ten, meinen Allergnädigsten Herrn einzuprägen und auch vor allen andern durch gute Werke und Handlungen auszuzeichnen. Sollte ich hingegen vorsezlich und wissentlich diesen Vorschriften nicht gemäss meinen Lebenswandel einrichten, und zum bösen Beispiel für andern sein, so unterwerffe ich mich willig und im voraus der gerechten Straffe, nicht nur aus diesen hochloblichen Orden verstossen, sondern auch aller meiner adeligen Vorzüge beraubt zu werden, und nach allergnädigst Entschluss seitens meines allergnädigsten Herrns bestraft zu werden. So wahr mir Gott und sein heiliges Evangelium helffe.

és pedig egy I. osztályu assistensnőért 14 napi, egy II. osztályuért nyolcz napi, egy III. osztályu rendtagokért 3 napi gyász viselendő. Magasabb osztályu tagok alac-onyabb osztályu elhalt tagért gyászt nem viselnek, de megfordítva igen.

Haláleset után a rendjelvény a kancellárnak visszaküldendő, a ki a bekövetkezett halálesetekről a felségnek jelentést tesz.

Hogy az új rendjel mindjárt kezdetben nagyobb tekintélylyel birjon, Balassa gróf azt javasolja, hogy I. osztályu első assistensnőül Batthyány hercegnő vagy Vasquez grófné, az elhunyt Mária Terézia császárné-királyné főudvarmesternője neveztessek ki, a II. osztályu első assistensnőnek Wradislaw grófné főudvarmesternőt, vagy Kollovrat esetleg özv. Pálffy szül. Colloredo grófnét ajánlja. A III. osztályba mint első rendtagot Esterházy Antalné szül. Hohenfeld hercegnét és Schönborn grófnét hozta javaslatba.

Szükségesnek tartotta továbbá Balassa gróf azt is, hogy a rend alapításáról minél szélesebb körben történjék tudomás. E tekintetben ugyanazt javasolta, a mit fentebb a csillagkeresztes rend kibővítését célzó tervénél javasolt.

Ezeket az emlékiratokat Balassa gróf felterjesztette az uralkodóhoz, azonban, mint azt a felterjesztés fogalmazványán látható följegyzés mutatja, a fölterjesztés 1793 junius 21-én megjegyzés nélkül érkezett vissza az uralkodótól, a mi arra mutat, hogy az uralkodó Balassa előterjesztéseit nem fogadta el. Ugy látszik, hogy e kérdéssel az udvar és a kormányzat illetékes forumai nem foglalkoztak. A csillagkeresztes rend kancelláriájához intézett tudakozásunkra azt a választ nyertük, hogy a rend irattárában e kérdésre vonatkozólag az iratok között semmi felvilágosítás nem található. A cs. és kir. házi-, udvari- és állami levéltárban a Staatsrath és a Vorträge osztályok iratai, mint arról az indexek alapján magunk meggyőződünk, e tárgyról szintén nem adnak felvilágosítást, már pedig a dolog természeténél fogva, ha ez az ügy érdemleges tárgyalás alá került volna, e két osztály irataiban kellene erről bővebb adatokat találnunk. Ily módon be kell érünk azokkal az adatokkal, melyeket erre nézve nekünk a Balassa család levéltárában megmaradt néhány irat nyújt.

ÁLDÁSY ANTAL.

A KARCSAYAK.

I.

Bartal Béla urnak a Turul 1904. évfolyamában megjelent, a Karcsayakról szóló cikkéhez néhány megjegyzést óhajtok fűzni, melyek célja a bonyolult Karcsay leszármazást és a különböző Karcsa faluk eredetét némileg tisztázni.

Pesty Frigyes: A magyar várispánságok történetében a következőket mondja a várjobbágyokról és azok birtokairól: «a várjobbágyok nemzetségről nemzetségre folyvást bizonyos vár szolgálataban álltak és e szerint költözködési szabadsággal nem bírtak» (71. l.) «a várbirtokból annyi hűbéres földet kaphattak, hogy hűbéres zsoldra nem volt szükségük és ezen birtokok csak fiutódra szállhattak» (22. l.), kik azonban a birtokokat a fenntartás lehetősége mérvéhez képest (374. l.) oszthatták csak fel.» (72 l.)

Ezen a birtokokra és birtokosokra vonatkozó alaptételekből kiindulva, összevetve ezeket több okmányilag igazolt esettel, mondhatjuk, hogy a várjobbágy, saját várspánságának területén belül a költözködési szabadság bizonyos nemét élvezte. Ámbár igaz, hogy a várspánság birtokai csak királyi engedéllyel voltak eladhatók, vagyis a személyhez kötött birtok vagy viszont, egy egészet képezett is; bárha ezen egység csak a legfelsőbb hatalom beleegyezése által volt megbontható; mégis a várjobbágy egyénisége saját ispánságának területén nem volt, de nem is lehetett annyira kötött, hogy birtokait ne változtathassa, annál kevésbé, mivel a várspánságok fennállhatóságának alapját az egyéni fenntartás és az egyénnel járó kötelezettségek teljesíthetése képezte. Azt állítom tehát, hogy *a várspánság területén belül a várjobbágyok egymás közötti birtok cseréjéhez külön királyi beleegyezés nem volt szükséges*, mit az alábbi adatok igazolnak:

1277. A csázmái káptalan bizonyítja, hogy Vynch, Zapachk fia, Tymennicha nevű földjét (Garig m.) S epk fiainak eladta.¹

1277. Dragun, Kyloch és Vulkudrig fiai, ga-

ricsi várjobbágyok Mortun fiainak Garicsban lévő örökös földjüket eladták.¹

1278. A csázmái káptalan bizonyítja, hogy Zonan fiai Garigi örökölt birtokukat Stepk fiának, kik valamennyien garigi várjobbágyok, eladják.²

1294. A pozsonyi káptalan előtt «Thama filio Ehun et Thama filio Cizk jobagionibus Castri» et «Paulius filius Pink et Stephanus filius Bulchu Jacobus filius Georgij et Felten filius Demes de generacione Thome» szegénységük miatt kényszerítette, zálogba adják László comesnek (nincs megnevezve, hogy a várspánság kötelékébe tartozott volna) Heet nevű örökségi birtokukat.³

1300. A nyitrai káptalan bizonyítja, hogy comes Mert et Nicolaus ac Johannes filij sui, item comes Konch frater eiusdem Mert et Paulus filius suus» eladják a Pozsony megyében fekvő Magyar-Zerenchet «Budá»-nak, kik valamennyien «nobiles jobagiones castri Poseniensis» voltak.⁴

Ezen adatok világos bizonyítékai annak, hogy az egyéni szabadság és birtok forgalom csak bizonyos határokon belül volt korlátolva.

A másik érdekes körülmény a vári pánságok történetében, a birtok adományozás. A nemesi donációk a XIII. és XIV. században nagyrészt egész községekre, birtoktestekre és csak kivételes esetekben szóllottak részirtokokra; míg ellenben a várjobbágyok nagyrészt egy község vagy birtok határában csak több ekényi földet kapnak adományul, mit abból magyarázok, hogy a várjobbágyi földek kötött számuak lévén, az adomány csak annyira szólhatott, mint a mennyi a jobbágy egyéni fenntartásához szükséges volt. Így látjuk,

1215. hogy négy pozsonyi várszolgát II. András király az esztergomi érsek egyházi jobbágyai sorába átbocsájt, megengedvén, hogy a várszol-

¹ Pesty: Magyar várspánságok tört. 230. l.

² U. o.

³ Wenzel: i. m. XII. 520. okl.

⁴ U. o. XII. 453. okl.

¹ Wenzel: Árp. új okm. XII. 175. okl.

gák *Karcsa* faluban lévő *földjeik* a nyert szabadságban részesíttessenek.¹

1248. Ethuruh és fiai pozsonyi várjobbágyok *Karcsa* nevű földből két ekényi területet kapnak.

1269. IV. Béla a pozsonyi várhoz tartozó Baas földet Bodó comesnek adja, oly kikötéssel, hogy 6 jobbágytelepnek (mansio) annyi földet adjon át, a mennyi azok fenntartására szükséges.

A fent felsorolt és számtalan más okmányból világosan kitűnik, hogy a várjobbágyok, a várispánság területén belül más és más birtokra helyeztetnek át, mely esetek világos bizonyítékai annak, hogy a községek elnevezése után az egy törzsből való leszármazást nem igazolhatjuk.

II.

Bartal ur okmánykivonatait törzsek szerint csoportosítva, a következő családokat kapjuk:

1. 1215. Zida, Alg, Bucha, Pál — leszármazóik ismeretlenek;

2. Eteruh nemzetség vagy *Ettre Karcsay*-törzs:

1248. Ethuruh és fiai Simon, Serafin, Péter *Karcsán* két ekényi földet kapnak.

1253. Ethuruh és fia Serafin rokonai: Silvester fia Arasag, Ország fia Ebed, Othmar fiai János és Joachim, Zolunta fia Inek, Kelemen fiai Dobeck és Othk, Chobye fia Cheka, Mamley fia Moramus fia János és végre Jakab fia Bodó.

1254. Ethuruh nemzetség tagjai: Sebee, Othus, Mortunus, Jakab, Elias. Orsag, Othmar, Ethuruh, Kelemen, Texe.

1287. Igrich (Etre) *Karchay* Miklós fia János fiai Péter és Miklós, anyjuknak *Királyfia-Karcsay* Dominikának leányrészét kikapják.

3. *Guta-Karcsay* törzs:

1255. Ombud fia Tamás, Gutha, Heyder, Coudja, Demen, Vega fia Zoyzlo, Milóán fia Tamás.

4. *Damasa-Egyházas-Bartal-László-Deák-Karcsayak*.

1253. Atanas fia Iván, Bodó fia Heym, Remig fia Bartholomeus, Zolongus fia Damasa.

1247. Beretszeg, Lucas comes, Dobor rokonok örökségéből egy részt *Karcsay* Buzad comes

tanácsára, Remig comes fiának Bartholomeusnak eladnak.

1262. *Karachay* Jouan fiai Mark és Boudou, *Karachay* Römig fiaival *Langrab* és Bartholomeussal egyezséget kötnek. Említve Buzád fia Barleus.

1282. Említették Buzád fia Belud.

1299. *Damasa* fia János, Iván fia Lukécs comes, ennek bátyja Conch.

1307. Belyud fiai Bele, Péter és Mihály, kik Bele Dobor örökségéből Benedek fiától Eustachtól 40 holdat visszatartottak, kikkel harmadizigleni rokonságban voltak.

1308. *Karchay* Luce comes. — (W. Anj. I. 141. okl.)

1311. *Karchay* Luka pozsonym. sz.-bíró. — (U. o. I. 201.)

1347—1352. Benedek fia Eustah fia László — Bele Dénes és fivére Mihály — István fia János és Péter fia Bele.

1341. Bertalan fia Elias fiai Rafael és Bertalan.

1373. Beled *Karchay* István fia János, *Karchay* Miklós fia János nejének Erzsébetnek a hozományt kiadja.

1377. *Karchay* Pál fia Miklós, János fia András, János fia István, László fia Jakab (de Egyházas *Karcha*) perelnek Egyházas *Bartal-László* és *Deák-Karcsa* részekért.

1400. *Egyház-Karchay* Pál fia Miklós.

1455. *Egyházas-Karchay* István fia Mátyás és Mihály fia János.

1564. *Karchay* Mihály és Mátyás birtokait *Karcsay* Mátyás leánya Borbála s férje Amade László, *Karcsay* Mihály leánya Erzsébet férje *Rahocsay* László kapják meg.

1455. *Egyházas-Karcsay* Jakab fia Mihály és István — Mátyás és János.

1418. *Lászlókarcsay* Balázs fia Török Pál és fiverei Miklós fia István, András fia Mihály, László fia Jakab czimeres nemeslevelet kapnak.

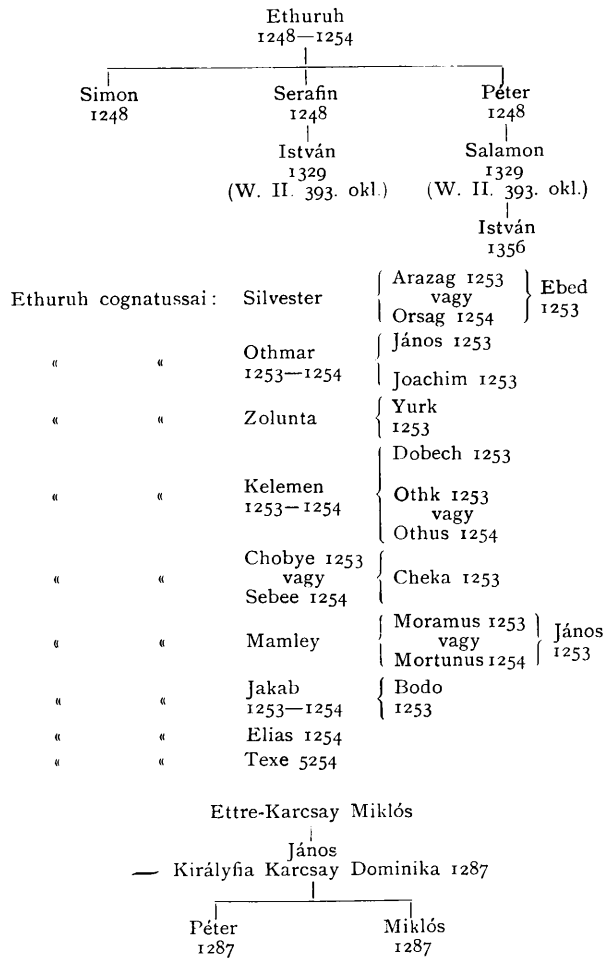
5. *Királyfia-Karcsay* törzs:

1287. *Királyfia* *Karcsay* Pethen fia Oswald fia Péter egy *karcsai* birtokrészét az *Ettre-Karcsay*oknak eladja.

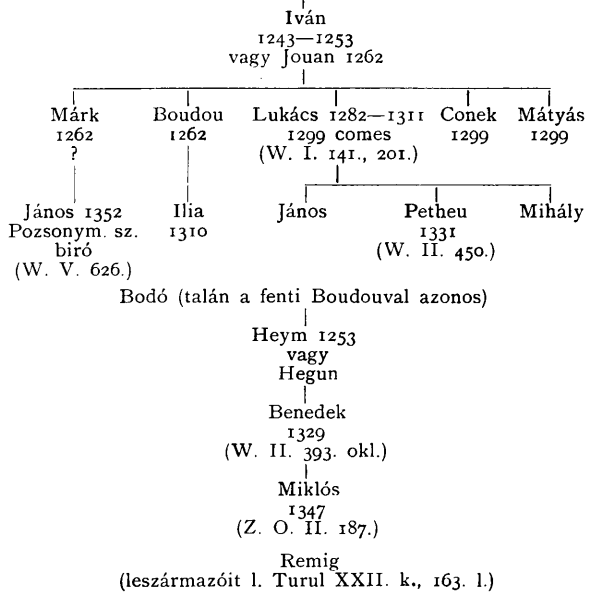
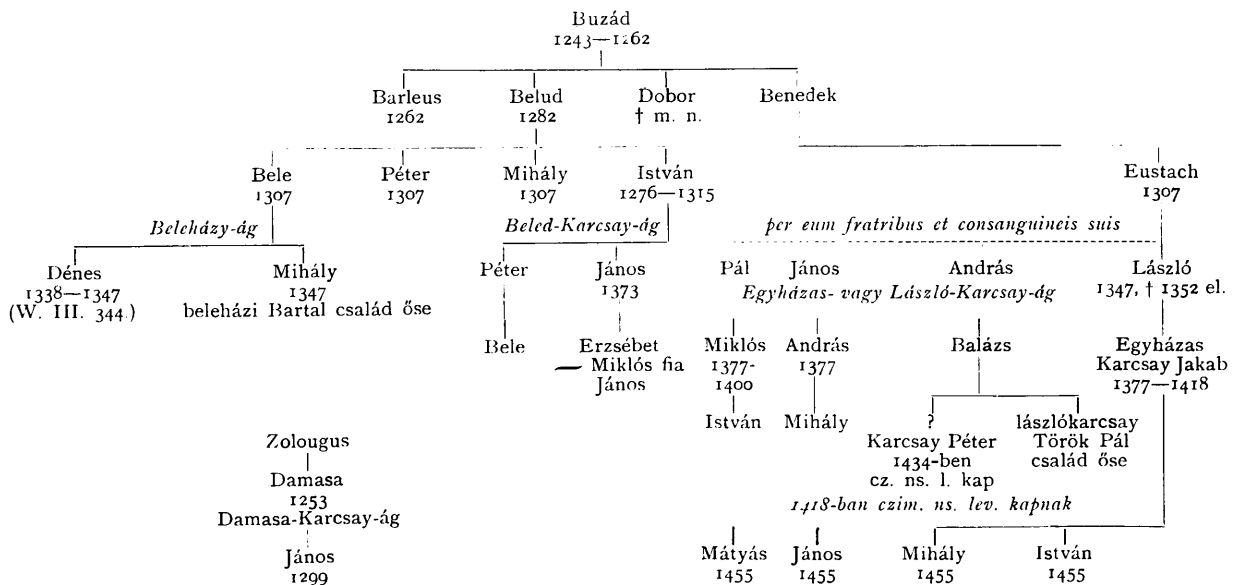
1396. *Királyfia* *Karchay* István fia Miklós. (Z. O. V. 11. okl.)

Az elmondottak alapján az egyes törzsek leszármazása a következő:

¹ Pesty: i. m. 365. l.

1. *Ettre-Karcsay-törzs.*

Atanas vagy Aranas

3. *Királyfia Karcsay-törzs.*2. *Damasa-Egyházas-Bartal-László-Deák-Karcsayak törzse.*

III.

A «Zichy-család okmánytárában egy okmány közöltetett, mely szerint 1396 márczius 7-én Kővágóórsy György, mint az esztergomi érsek birája a Csallóközben fekvő Középteleket, Vagyakarcsa helységhez visszacsatolja.¹ Az okmányban több Karcsay törzsszel ismerkedünk meg, melyek Bartal ur cikkében nem említettnek:

1. Kuncelkarchay János fia György és neje Margit, gyermekeik János, Tamás, György.

2. Moroch-Jánoskarchay László fia Moroch;

„ „ „ István fia Miklós fia Márton;

Moroch-Jánoskarchay János fiai László és Mihály;

Moroch-Jánoskarchay László fia Domokos fia János.

3. Pynkekarchay Lőrincz fia Domokos fia Sixtus;

Pynkekarchay András fia János fia Péter:
„ „ Iván fiai István és Tamás,
ugyanezen István fia János.

4. Karchay László fia Mauricius és neje;

„ Dénes leánya Audich.

5. Királyfiakarcsey János fia Miklós.

6. Erdeuhatikarcsey István fia Mátyás.

Bartal Béla ur többször említett cikkében egyedül a Királyfiakarcsey törzset ismeri a felsoroltak közül, míg a többieket nem s így én ezen törzsek eredetének kérdését óhajtom az alábbiakban tisztázni.

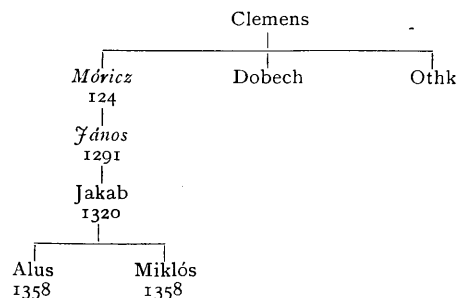
Czikkem első részében azon eredményre jutottam, hogy a várjobbágyok saját várispánságuk területén belül királyi beleegyezés nélkül is cserélhettek birtokot, tehát a költözködési szabadság bizonyos nemét élvezték és hogy a várjobbágyoknak adott donációk a legtöbb esetben, csak részbirtokokra szóllottak és hogy a várjobbágy a királytól más község határában fekvő birtokot is kaphatott.

Ezen tételekből kiindulva első sorban is azon időszakot kellett megállapítanom, hogy az okmányban felsorolt első nemzedék mikor, másodsorban pedig keresnem kellett az őst, ki a megállapított korban élhetett.

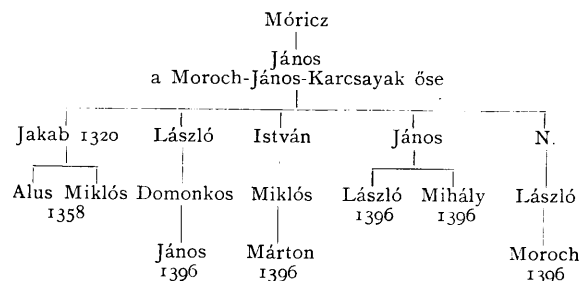
Az említett okmányban az egyes törzseknél

a legtöbb esetben három nemzedéket találunk, az okmány pedig 1396-ban kelt s így ha egy századot számolunk három ember életére, úgy a legrégebb nemzedék tagjainak élete a XIII. század végére, illetve a XIV. század elejére esik.

Bartal Béla ur cikkében egy töredék leszámazást közöl, mely szerint

A leszámazási táblán megtaláljuk *Móricz* fia *Jánost*, kinek fia *Jakab* 1320 körül élt. Tekintve a nevek és kor egyezését, határozottan *Móriczot* tekintem a *Móricz-János-Karcsay* törzs ősenek, az okmányban szereplő őseket pedig részben *János* fiainak, részben pedig unokáinak tartom s így a *Moroch-János-Karcsay* törzs leszámazása a következő:

Ha elfogadjuk, hogy *Móricz*, *Dobeck* és *Othk* testvérek voltak, úgy a *Moroch-János-Karcsayak* az *Ettre-Karcsayakkal*, mint ezeknek rokonai, egy ágat képeznének, minthogy azonban ezen állításnak sem *Bartal Béla* ur cikkében, sem pedig más általam ismert okmányokban a névhasználaton kívül, másban bizonyítékát nem látom, kénytelen voltam ősenek nem *Kelement*, hanem *Móriczot* tekinteni.

A sok, de különböző törzsekből származó *Karcsai* birtokos családok, magukat ugyan mind *Karcsáról* nevezték, de hogy egymástól még is megkülönböztethetők legyenek, legnagyobbrészt a *Karcsa* névhez az őst nevével csatolták, így pld.: *Ettre-Karcsa* *Eturuhról*, *Guta-Karcsa* *Guthról*,

¹ Zichy cs. okm. V. 11. okl.

Damasa-Karcsa Damasáról, László-Karcsa Lászlóról, Beled-Karcsa Beludról neveztetett el.

A Zichy-család okmánytárában között okmányban Pinke-Karcsayakkal és Kuncel-Karcsayakkal is találkozunk. Pink és Kunczel szintén személynevek lévén, ezeket kell a két törzs őséneke tekintenünk.

A Karcsayak között Pink nevére nem akadtam, hanem a pozsonyi várjobbágyok névsorában igen.

A már említett adatok között látjuk, hogy 1294-ben a pozsonyi várjobbágyok között élt Pink fia Pál, Ehun fia Tamás nemzetségéből. Érdekes ezen adat már azért is, mert megtudjuk belőle, hogy Heet nevű örökségi földjüket nagy szükségük és szegénységük miatt kénytelenek zálogba tenni.

Hasonló esettel találkozunk 1269-ben, «midőn a királytól Bodo comesnek a pozsonyi várhoz tartozó Bár földet, a melyen csak hat várjobbágytelep létezett, a királytól adományul kérte, a király meghagyja István pozsonyi főispánnak, hogy a nevezett hat várjobbágytelepnek annyi földet utalványozzon, a mennyire szükségük van fenntartásukra.»¹ Ugyancsak 1269-ben a király Lék fiainak István és Ivánka pozsonyi várjobbágyoknak, midőn ezek kérve előadták, hogy fenntartásukra elegendő földjük nincs, Taksony pozsonyi várföldből öt ekényit adományozott.¹

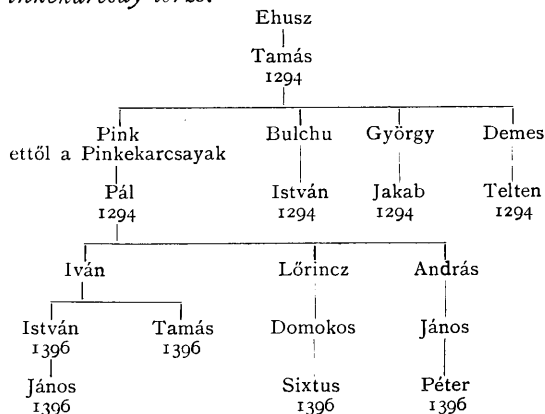
A Tamás nemzetség tagjai nagy szegénységük és szükségük miatt kénytelenek, mint várjobbágyok, birtokukat zálogba tenni s így teljes joggal következtethetjük, hogy segélyért, úgy mint a többi pozsonyi várjobbágyok, a királyhoz fordultak s hihető, hogy Karcsa pozsonyi várföldből kaptak több ekényi részt.

A Moroch-Jánoskarcsay törzsnél láttuk, hogy a törzs őse Moroch a XIII. század végén és a XIV. század elején élt, úgyszintén Pink fia Pál is s így hihető, hogy az 1396-ban említett

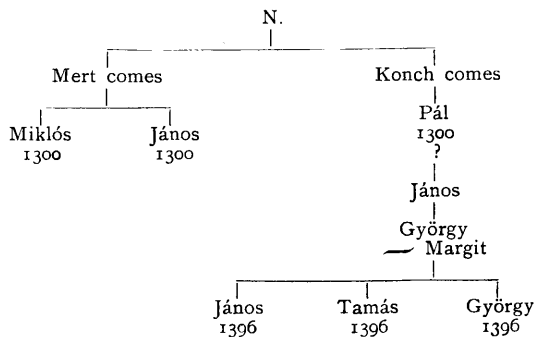
¹ Pesty: Magyar várispánságok tört. i. h.

Pinkekarcsayak ősei Pál fiai voltak s ezek szerint a következő leszármazást kapjuk:

Pinkekarcsay-törzs.

1300-ban Mert comes és fiai Miklós és János, úgyszintén Mert comes testvére Konch comes és fia Pál pozsonyi várjobbágyok eladják a Pozsonymegyében fekvő Magyar-Zerenchet Bodónak. A fent elmondottak alapján ezen Konch (Kunche, Kunchiin, Kunclin) személyében vélem feltalálni a *Kuncelkarcsayak* őseit.

Végül felsorolom azon Karcsayakat, kik sem Bartal Béla ur cikkében, sem pedig jelen közleményemben említve nincsenek:

1318. Karchay Chetk fia Pál leánya Erzsébet, özvegy Zazy Miklósné. (W. I. 421.)

1328. Karchay Bolda fiai Loránd és Mog *Nepe-Karcsa* helyett Lakpakát kapják. (W. II. 321.)

1343. Karchay János fia Omode. (W. IV. 217.)

KIRÁLYDARÓCZI DARÓCZY ZOLTÁN.

A HIMELREICH S EZZEL ROKON CSALÁDOK CZIMERES LEVELE.

Scharffenbergi Himelreich György ősei, olvassuk a pannonhalmi Szent-Benedek-rend története IV. 75. l., körmöczbányai polgárok voltak, kiknek egyike, Jakab, örökbefogadás útján szerzett magának házat e városban. Mikor nyert e család nemességet, nem tudjuk; de Jakab egyik utóda, Himelreich Tibor, Miksa és Rudolf császárok kedvelt titkára, már örökli czimerlevelét, a melyet 1588-ban Rudolf király helyesbitve átírat.

A Himelreichnek nemesítésével érdemes kissé behatóbban foglalkozni, mert a számukra adományozott nemeslevél más családokra is kiterjesztetett s rövid egymásutánban újabb és újabb bővítéssel, változtatással adták ki, korábbi nemeslevelek helyébe lépett, mint czimeradományozás pedig más család czimeréből vett képekkel bővült.

A XVI–XVII. században nagyon ismertté lett Himelreich névnek lehetett ugyan nemes viselője is, legalább 1542 augusztus havában egy Himelreich Boldizsár nevű ur nemes embernek látszik,¹ azonban nem ettől erednek az itt szóba kerülő Himelreichek, sőt minden látszat arra vall, hogy vérségi összeköttetésben sincsenek. A család őse, nemességének megszerzője a tanult és gondos «eruditus et providus» *Himelreich Jakab*, ki az okos és körültekintő, «prudens et circumspectus» Tiborc özvegyének, Annának neveltleányát, *Thonheuser Margitot* vette feleségül. Jakab annyira megkedveltette magát Anna asszonnyal, hogy ez fiának fogadta s neki meg feleségének adta körmöczbányai házait. Ezt az örökbefogadást 1542 márczius 6-án Beszterczebányán I. Ferdinánd király is megerősítette; három évvel később, 1545 január 26-án pedig Körmöczbánya városa fejezi ki az örökbefogadáshoz való hozzájárulását.²

Ez a két megerősítés főleg azért érdekel bennünket, mert ezekben Himelreich Jakab még mindig nem nemes, hanem csak a városi polgárok szokásos címével van említve. Hogy mikor emelkedett ki a polgárok sorából, pon-

tosan nem tudjuk, de még I. Ferdinánd uralkodása alatt történt, hogy nemességet kapott.¹

Himelreich Jakab, úgy látszik, a saját szorgalmával öregbiteni tudta a vagyont, a melyet felesége nevelőanyjától kapott; módja volt hozzá, hogy fiát, *Tiborczt*, ki azután ismertté, emlegetté tette a Himelreich nevet, gondos nevelésben részesíthesse. Himelreich Tiborc otthon, szülővárosában kezdte meg tanulmányait, majd a bécsi gymnasiumban öregbitette ismereteit, melyeket külföldi utazásokban szerzett tapasztalatokkal, idegen nyelvek tanulásával egészített ki.² Kellő tudományt szerzett, megvolt benne a «sufficiens honestarum literarum scientia», melyek alapján fiatalon, még I. Ferdinánd királysága idején kancelláriai hivatalnok lett. Hivatalában hűséges munkásságával, szorgalmával előljárói megelégedésére működött.³

Miksának uralkodása alatt a nagyobb kancellária jegyzője lett s mint ilyen a király figyelmét különösebben magára vonta. Miksa személyesen is jól ismerte Himelreich Tiborczt, a ki elkísérte őt a speyeri (1570 július 13-án megnyitott) birodalmi gyűlésre és több más útján is mellette volt. Kancelláriai jegyzősége idejében az a szerencsétlenség érte, hogy 1573 táján a szakolczai tüzvész alkalmával⁴ nemesi

¹ Erről Miksának 1576-iki okleveléből értesülünk, mely Tiborcztól ezt mondja: «Cum . . . tu . . . ex parentibus per serenissimum quondam principem imperatorem Ferdinandum . . . munifica nobilitate dotatis ortum ducas.» V. ö. az 1588-iki czimerbővítést, melyet alább közlünk.

² Rudolfnak 1588-iki oklevelében van róla említés: «. . . iacto in patrio solo non contemnendo literarum fundamento, ad politioris literaturæ gymnasium urbis nostræ Viennensis adhuc puer existens se contulisse, ibique in studiis et moribus propter aulæ præsentiam insigni operæ pretio facto, tractum desiderio videndorum, addiscendarumque morum et linguarum diversarum nationum certas regiones et provincias peragrassé. . . .»

³ Hogy szolgálatát már I. Ferdinánd alatt megkezdte, arról úgy Miksának, mint Rudolfnak oklevelei megemlékeznek. Működésének kiválóságáról (ut pauci tuæ condicionis in eo genere servitii tibi iure comparari queant) Miksa levele szól.

⁴ «Superioribus annis in conflagratione civitatis nostræ Zakolcensis», mondja Miksa 1576-iki oklevelében.

¹ Történelmi Tár, 1901. 440., 442. ll.

² Pannonhalmi hiteleshelyi levéltár 192. sz.

levele elpusztult. A veszteség pótlásáért a királyhoz fordult és Miksa 1576 február 22-én Bécsben kelt adománylevelével nemcsak a nemesség adományozását ujitotta meg, hanem Himelreichnek a nagyobb kancelláriában végzett kilencz éves munkásságát azzal is jutalmazta, hogy a régi czimert megjavította.

Az adományozott új czimer a következő: hasított, hátul vágott pajzsban, jobbról aranymezőben hármassziklán ugrásnak készülő zerge, balról a felső kék mezőben koronából növekvő oroszlán (úgy látszik, ez a régi czimerral szemben az ujtás)¹, az alsó vörös mezőben két jobb haránt fehér pólya; a pajzs fölött rostélyo; torna sisak, ezen koronán álló oroszlán; a sisaktakaró fekete és arany, illetve fehér, piros, kék. A czimer le volt rajzolva a királyi adománylevel elejére, de Miksának ez az adománya csak fiának 1580-iki átiratában maradt ránk, tehát be kell érünk az ebben levő leírással, melynek szövege így hangzik: «...Tibi... reformanda et denuo conferenda duximus scutum... militare linea perpendiculari per medium partitum, in cuius dextro aurei coloris latere caprea supra triugem scopulum erecta, salientique similis stare, in sinistro vero subtus lineam diametraliter ductam in area rubei campi duæ lineæ albæ ad instar laminarum dextrum versus leviter assurgere, porro desuper ex corona supra lineam posita leo dimidiatus in superficie cæsei coloris capreæ ipsi oppositus cernitur. Et hæc quidem sunt vetera tuæ nobilitatis stemmata, quæ, si altius inspiciuntur, præbebunt, hercle, nucleum tuis quoque virtutibus appositissimum. Nam caprea montium prærupta inhabitans laboriosum et ab ignavia longe alienum vitæ tuæ cursum; leo infractum in sinistra quaque fortuna pectus et animum tuum referunt, ex quibus, si in finem usque, prouti de te persuasum habemus, perduraveris, sub simulachro coronæ a nobis quidem ulteriorem laudem, a Deo vero optimo maximo coronam illam immarcescibilem, nulloque ævo intermorituram promereberis. Scuto incumbit galea toreamentalis hinc nigri et aurei, illinc albi, rubei et cæsii colorum lacinias mixtim ad utramque scuti ambagem a cono et superficie demittens et desuper altero diademate regio exornata, super quam leo inte-

¹ V. ö. alább az 1588-iki czimerbővitést.

ger ad dextrum conversus erectus stare cernitur; prouti hæc omnia artificiosa pictoris manu in capite huius privilegii nostri effigiata sunt et expressa.»

A királyi kegyelem a nemességet, illetőleg a Himelreich Tiborcznak adományozott czimer használatának jogát² kiterjesztette az ennek a nagynénjétől született *Baksay Mózesre* és *Andrásra*³ s a vele ugyancsak anyai ágon rokon (affinis) *Fanchik Jánosra* is.

Miksa halálakor Himelreich megmaradt a kancelláriai jegyzőségben s így kezdte Rudolf királyt szolgálni; utóbb a felsőmagyarországi részek katonai titkára tisztét töltötte be, majd két év múlva a nagyobb kancellária levéltárosa és titkára (conservater et secretarius) lett. Ebben az állásában 1580-ban a királyhoz fordult s tőle nemességének újabb megerősítését, czimerének bővítését és (bizonyára tervbe vett házasságát is szem előtt tartva) több rokonára való kiterjesztését kérte. Rudolf 1580 márczius 20-án Prágában kelt elhatározásával Himelreich valamennyi kérését teljesítette.

A királyi okirat először egész terjedelmében átírja Miksának oklevelét, ezt meg is erősíti és csak azután tér át az 1576-ban adományozott czimer bővítésére s használása jogának Himelreich Tiborcznak korábban még nem említett rokonai számára való engedélyezésére. Ennek az új királyi adománynak következtében Himelreich maga s alább felsorolt rokonai a következő czimert használhatták: négyelt csücskös talpu egyenes pajzsban 1. fekete mezőben ágaskodó, első lábát prédára emelő (kettős farku)³ koronás, nyelvét kinyújtó oroszlán, 2. kék mezőben hármasszikla, melyet a mező bal sarkában ragyogó csillag sugarai ragyognak (aranyoz-

² A Baksayaknak, úgy látszik, már korábban is volt nemességök. V. ö. Nagy Iván: Magyarország családai, I. k. 107—108. l.

³ Himelreich anyjának, Tonheuser Margitnak Anna nevű testvére Baksay Barnabáshoz ment férjhez s ebből a házasságból két leány született, nevezet szerint Mária és Anna. Baksay Mózesnek pedig Noé, Ábrahám és Mózes nevű fia születtek. Később úgy Baksay Barnabásnak, mint Baksay Mózesnek gyermekei előkerülnek egy újabb czimeradományozással kapcsolatban.

³ A zárójelben levő szavak a czimerleírásban ugyan nincsenek meg, de a czimer kettősfarkunak tünteti föl az oroszánt.

nak)¹ be, 3. vörös mezőben két jobb haránt fehér pólya, 4. arany mezőben ágaskodó zergebak, mely a 2-ben levő szikla felé készül ugrani; a pajzson rostélyos, monilés lánczczal körülvelt tornasisak, rajta korona s ezen alól vörös, fehérrel osztott, fölötte fekete sasszárny előtt az 1-ben levő orozlán; a sisaktakaró fekete-arany, illetve vörös-fehér-kék. Egyébként az adománylevélnek a czimert leíró része a következő: «... Prædicta ipsius antiqua arma sen nobilitatis insignia ex uberiore nostra gratia et clementia benigne illustranda et augenda ac... denuo danda duximus et conferenda, scutum videlicet militare erectum et quadripartitum, in cuius superiori dextra scuti parte nigro colore tincta integer aurei coloris leo ore patulo, lingua exerta, cauda elevata, posterioribus pedibus dispositis, anterioribus vero ad rapiendum protensis, regia corona insignis in dextram scuti partem progredi, in inferiori vero æreo seu cælestini coloris campo trifida rupes ex fundo in altum exurgere, quam ex sinistro scuti angulo stella lucida irradiare cernuntur, in sinistra porro superiore scuti area rubra duæ albæ laminæ instar fluminum in dextrum scuti latus oblique assurgere, in inferiori vero aureo scuti campo capra sylvestris naturali suo colore depicta, pesterioribus pedibus innixa, cornibus flexis, anterioribus pedibus elevatis ad oppositam sibi rupem prosilire conspiciuntur; scuto superpositam galeam militarem clatratam sive apertam, nobilitatis virtute illustratæ syncerum decus, aurea torque cum monili dependente, regioque diademate insignem, ex quo duæ alæ aquilinæ compositæ, inferior quidem rubra duabus candidis laminis distincta, superior vero nigra leonem integrum aurei similiter coloris, priorisque per omnia conformem ac regia corona conspicium continens exurgunt, a summitate vero sive cono cassidis laciniis sive lemniscis hinc nigri et aurei, illinc rubri, albei et cælestini colorum in scuti utrumque latus sese diffundentibus, illudque apprime exornantibus, prout hæc omnia et singula in capite seu principio præsentis nostri privilegii pictoris manu et industria artificiose ac ornate suis propriis coloribus depicta esse cernuntur.»

¹ Így fogta föl a rajzoló az «irradiare cernuntur» kifejezést s a sziklát úgy festette, hogy a sugarak megaranyozzák.

A nemesség és a vele együtt adományozott új czimer kiterjesztett Himelreich Tiborcz rokonságára is. Az első helyen *Pachmair Anna* van említve. Ekkor még leány (puella), kevéssel utóbb azonban már Himelreich Tiborcz felesége lett. 1588-ban úgy beszélnek róla, hogy volt családi czimere és pedig nem ez, az 1580-iki Himelreich-féle, tehát különben is nemes család sarja. Második helyen, mondhatnók egyenlő helyen, a Baksay és a Tonheuser rokonság van említve s ez az elhelyezés meg is felel a rokonság természetének. A Baksayak Himelreich anyjának Anna nevű testvérétől, a Tonheuserek pedig ugyancsak annak Katalin nevű testvérétől, házasságában Tonheuser Antalnak feleségétől származtak. A Baksayak közül *Noé, Ábrahám, Mózes, Mária* és *Anna* nyertek jogot az új czimer használatához; a Tonheuserek közül pedig Antalnak gyermekei, *András, Anna* és *Margit* vannak fölemlítve. Kiterjesztett a czimer használásának joga Himelreich anyai ágon való más rokonaira, nevezet szerint *Staub Lukácsra, Lenk Mihály, Károly* és *Jánosra* is.

A királyi okirat fölötte diszesen állított ki. Nagy, folio alaku pergamenlevelekre van írva, rajzolva. Az első levél belső oldalán van diszes keretben maga a czimer; a keret változatos, gyümölcsfüzérekkel, lombdiszokkal, különböző fegyverekkel van alakítva, mellette angyalok vannak, fölötte pedig külön keretben, két lebegő angyaltól tartva a kétfejű sas. A czimer két oldalán 1580— jelzéssel a rajzoló is megörökítette a nevét. A második levél első lapján nagyon izléses tollrajzzal alkotott pántok közt aranynyal, kézzel rajzolva Rudolf neve következik, czimeit közül az imperator, augustus, Germaniæ szavak első betűje piros, a további lapok írása fekete, rendes írás, de az adományos neve, a főpapok, főurak felsorolását bevezető czimek, miként különben az első lapon Rudolf folytatóságos czimeit is, aranynyal vannak rajzolva s ugyanilyen a legutolsó sorhoz alkalmazott záró diszítés. A lapok arany, ezüst, mandolazöld, barna fonattal vannak összefűzve s a fonadék végén Rudolfnak teljesen ép pecsétje függ.¹

¹ Eredetije a pannonhalmi hiteleshelyi levéltárban 202. szám alatt van meg — Megvan a Liber Regius IV. k., 68. s köv. l. is.

Az 1580-iki czimert használják további időben is a Baksayak. Legalább Baksay István győri kanonok, lebényi és bakonybéli apát pecsétje az említett czimert mutatja.¹ Himelreich azonban, a ki időközben megnősült, elvette Pachmair Annát, kitől 1588 augusztus végére már két fia, *György* és *Márton* s egy leánya, *Anna* született, királyi adományozásból birtokai-ban is gyarapodott,² nem maradt meg az 1580-iki czimer mellett, hanem, talán azért is, hogy a felesége czimerével hasonlatosságba jusson, újabb czimerváltoztatást kért, a mit azután Rudolf 1588 augusztus 28-án neki és családjának, valamint sógorának, Pachmair Farkasnak meg is adott.

Ez az új czimer nagyon eltér az előzőtől: négyelt, csücskös talpu egyenes pajzsban³ fekete mezőben karmait prédára tartó, koronás aranyos oroslán kilógó nyelvvel, kettős farkkal, 2—3. vörös mezőben kettős jobb haránt hullámos (fehér?) pólya, köztük a vörös alapon arany lilium, 4. az égen ragyogó csillagtól megvilágított arany mezőben hármasszikla s ezek alacsonyabb elsején és harmadikán teljes erővel ugrásban levő zergebak; a pajzsban monilis lánczccal ékített tornasisak, rajta korona s ezen alól vörös, fehér, kékkel osztott, fölötte fekete sasszárny előtt jobb lábával arany liliumot tartva az 1-ben levő oroslán; a sisaktakaró fekete-arany, illetve vörös-fehér-kék. A királyi oklevél megfelelő szövege így szól: «Scutum videlicet militare erectum, linea in formam crucis ducta quadripartitum, in cuius dextra superiore scuti nigra area integer aurei coloris leo regio diademate ornatus ore patulo, lingua rubicunda exerta, caudaque bifurcata elevata, posterioribus utriusque pedibus dispositis in dextrum scuti latus progredi, anteriores vero pedes ad rapiendum extendere cernitur. Qui quidem *leo*, tametsi per . . . imperatores Ferdinandum et Maximilianum *paternis et avitis eius insigniis additus est*, non inepte tamen *coniugis quoque suae paterna insignia, repraesentat eo solo dempto, quod ex fluvio*

illo exurgere visus fuerit, qui nunc a latere habetur. In scuti vero inferiori sinistro aurei coloris campo, quem superne coelum cum radiante in scuti ungulo lucido sidere seu stella illustrat, ab imo seu fundo scuti tres naturales praeuptae petrae exurgere, quas integer niger capricornus silvestris cornibus reflexis, ore hianti, cauda erecta, veloci cursu in dextrum scuti latus transilire ac pedibus posterioribus et anterioribus duas depressiores petras tota corporis mole protensa premere visitur, at que haec vetusta familiae eius stemmata existunt. In scuti porro superiori sinistra et inferiore dextra partibus rubro colore tinctis in singula earum duo fluvii oblique decurrunt, campos ipsos ad instar laminarum ornate secant, quibus nos aureum lilium, quod in intermedia rubra lamina conspicitur, ornamentum gratia benigne adiecimus. Scuto incumbit galea clatrata sive aperta, solidae nobilitatus decus, cui monile cum torque aurea est appensum, quam superpositum regium diadema exornat, ex quo alter integer aurei coloris erectus leo, corona regia similiter conspicuus duplici ala aquilina complicate assurgente, inferioreque rubro albo et caeseo, superioreque nigro coloribus distincta illum adumbrante, priorique per omnia conformis exurgit et in dextrum scuti latus conversus posteriori sinistro pede in corona, dextro vero anteriorem diadematis partem premendo stare atque anteriore dextro, triumphantis similis, florem aurei lilii tenere conspicitur. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemnicis hinc nigri et aurei, illinc rubri, albi et caelestini colorum in scuti extremitates sese diffundunt, illudque placide ambientes mirifice exornant.»¹

Himelreich Tiborcz ennek a bővített czimernek megnyerése után nem valami sok időre királyi tanácsos lett,² majd 1594 július 20-án német birodalmi lovag,³ de azért a következő években is mint királyi titkár működik a kancelláriának az uralkodó mellett, Prágában levő osztályában. Itt lassanként egész oraculum lett. Már az 1603-iki országgyűlési végzeményeken

¹ Kiadtam A pannonn. Sz.-Benedek-R. tört. IX. k., 15. l.

² L. Századok, 1873. 253 l.

³ Eredetije a pannonhalmi hiteleshelyi levéltárban 202. szám alatt van meg — Megvan a Liber Regius IV. k., 68. s. köv. l. is,

¹ Országos levéltár: Liber Regius, IV. k., 78. s. köv. l. Utal rá Illésy-Pettkó: A királyi könyvek, 88. l.

² Károlyi Oklt., III. k., 471. l. Tört. Tár, 1883. és 312. l.

³ L. az alább említendő 1754-iki okiratot.

is meglátszik Himelreich keze, ki a királyi szentesítés előtt sok változtatást tett az egyes pontokon. Az 1604-iki 22. articulus létrejöttének történetében sokkal ismertebb Himelreich szerepe, hogysem külön kellene megemlíteni. Általában ezek s a következő évek az az idő, melyben Himelreich sokszor igen mérvadó befolyást gyakorolt a magyar ügyekre.¹ Politikai szereplése mellett azt a kevésbé ismert elfoglaltságát említjük, hogy jogi tanulmányokkal is foglalkozott. A XVII. század közepe táján a pannonhalmi főapátság könyvtára két kéziratot őrizte: Commentaria in 3 titulum lib. 1. Decretalium és Libri 3 Decretalium de iure patronatus.² 1610-ben még ő iparkodott mint kancelláriai titkár a püspöki kinevezéseknél az udvar s a római szentszék közt felmerült nehézségekben a pápa kívánságának megfelelő formulát alkalmazni,³ de nem sokkal később, alighanem 1611-ben, meghalt.⁴

Családja későbbben az 1588-iki címert használta. Így tett idősebb fia *György*, a ki 1596-ban a pozsonyi Szent László-kápolna javadalmasa,⁵ majd zágrábi kanonok lett, 1601 szept. 20-án Nádasdy Ferencztől tanulmányi czélokra megkapta a pápóczi prépostságot,⁶ a következő évben pedig a pannonhalmi főapátság birtokosa

¹ V. ö. Károlyi Árpád ép oly beható, mint érdekes fejtegetéseit, Magy. Országgy. Eml. X—XI. k.

² L. A Récseitől kiadott Catalogus librorum omnium conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniæ anno 1658. 44. l.

³ Fraknói: Oklevéltár a magy. kir. kegyuri jog tört. 149. l.

⁴ U. o. 151. l.: «Perioche essendo morto poco dopo quella expeditione il segretario Tiburtio . . . «Kétségtelen, hogy ebben az 1613-iki bécsi nuntiusi jelentésben az 1610 június folyamán történt változtatásra történik reflexio, arra t. i., hogy a püspökök kinevezésénél Himelreich elhagyta az «eligimus, conferimus et donamus» kifejezést.

⁵ Rupp: Magyarország helyr. tört., I. k. 80. l.

⁶ Pannonhalmi hiteleshelyi levéltár, 210. sz.

lett,¹ mely állásában azután 1611-ben rokonát, Baksay Istvánt a bakonybéli apátsággal gazdagította,² Pecsétjén a harmadik változtatással megállapított Himelreich-czimer látható azzal az eltéréssel, hogy az oromdisz helyébe az egyházi méltóságának megfelelő főpapi süveget tétette.³

Himelreich György mint főapát, atyjának kéziratot műveit, családi okleveleit is Pannonhalmára vitte s holta után még több mint egy századon át ott voltak. Csak 1753 augusztus 30-án történt, hogy Mária Terézia királyné levélkereső parancsot küldött a pannonhalmi konventhez azon czélból, hogy *Himelreich Fülöp Jakab* a neki szükséges családi iratokat a konvent levéltárából megkaphassa.⁴ A konvent szeptember 12-én megkapta a rendeletet; maga Himelreich Fülöp Jakab azonban csak a következő év nyarán jelent meg Pannonhalmán, a hol azután, miként ugyanott német nyelven megirt sajátkezű elismervénye mutatja, 1754 július 12-én átvette a konventtől Miksa 1576 február 22-én kelt levelét eredetiben, Rudolf 1580 márczius 20-iki czimerbővítő iratát — bizonyára azért, mert ez az okirat most már első sorban a Baksayakat érdekelte — másolatban, az ugyancsak Rudolftól kiadott 1588 augusztus 28-iki czimereslevelet eredetiben, miként így annak 1594 július 20-iki iratát is, melylyel Himelreich Tiborczt birodalmi lovaggá tette.⁵

Himelreich Fülöp Jakabnak nyugtatója anynyiban érdekes, hogy a rajta levő pecsét teljesen azonos czimerképet mutat, mint a melyről Rudolf 1588-iki adományozása szól.

SÖRÖS PONGRÁCZ.

¹ Életrajzát tüzetesen adja Molnár Szulpicz: A pannonhalmi Sz.-Benedek-R. tört., IV. k., 75.—85. l.

² V. ö. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört., IX. k. 14. l.

³ Képét l. ugyanott, IV. k., 82. l.

⁴ Pannonhalmi hiteleshelyi levéltár: Mandata requisitoria cet., 242. sz.

⁵ U. o. 512. sz.

VEGYES.

Négy gyanus garamszentbenedeki oklevélről.

Ösmerjük V. István egy oklevelét, melyben meghagyja Dénesnek, Bars vármegye főispánjának, hogy egy barsi kuriát és egy malmot a Garam vize mellett a garamszentbenedeki apátság birtokába hocsásson vissza. Kelt év nélkül, Szentbenedek mellett, július 13-ikán.¹

Ezen oklevél biztosan 1270-ben kelt, mert V. István utiránya 1270-ben a következő:

jun. 2. Esztergom,

jul. 6. Nyitra,

jul. 27. Helemba.

s így ez adatok közé pompásan beillik július 13. Garamszentbenedek; ellenben 1271 július 1—7. Pozsonynál táborozott és 1272-ben sem tartózkodhatott július 13-ika körül Szentbenedek mellett.²

Ugy látszik, mintha ezen oklevél anteaktája volna a Knauz, Mon. Str. II. 54—55. l-on közöltnek, bár meg kell jegyeznünk, hogy vagy külön parancsot állított ki V. István «Sceven» és «Zengeu» birtokokról, vagy az elő paracsnak nem lévén fogantja, az (1270.) július 13-iki parancsot még egy parancs követte. (Lásd az illető oklevél szövegét.)

Ezen parancsot, vagy parancsokat Dénes, Bars vármegye főispánja állítólag 1272-ben (az oklevél ugyan 1275-öt ír, de l. Karácsonyi: Hamis stb. okl. 62—63. l. 128. sz. alatt) fogantatosította.³

E két oklevéllel, úgy látszik, összefügg még két más oklevél is. Az egyikben a garamszentbenedeki apát tiltakozik Fülöp esztergomi érsek ellen a sági konvent előtt, hogy az apát-ág Kakat, Udvard, Németi, «Sewlus», «Chewku» és Berzencze birtokait elfoglalva tartja. (1276-iki kelttel.)⁴ A másikban ugyanez az apát ugyancsak az érsek ellen, de a zabori konvent előtt tiltakozik, «hogy Kakat, Udvard, Németi, «Zeules», «Cheuke» és Berzencze birtokokat elfoglalva tartja. (1277-iki kelttel.)⁵

Már Knauz kifejtette, hogy ez oklevelek 1276 és 1277-ben nem kelhetek, mert Fülöp érsek 1272. december végén meghalt.⁶ Ő mindkét oklevelet 1268—72-re teszi.⁶

Ha nem csalódunk és Dénes barsi főispán oklevelének Sceven és Zengeu nevű helységei nem másak, mint e két oklevél Sewlus és Zeules, illetve Chewku és Cheuke birtokai, akkor időrendileg megoldhatjuk a kérdést, ha felteszük, hogy mind a két oklevélben egy tizessel több csuszott az irnok pennája alá és akkor e két oklevél 1266-ban, illetőleg 1267-ben kelt volna.

De! Bár jól emlékezetembe véstem Bernheim szavait,¹ hogy «den bedeutendsten Anstoss zur Vertiefung der diplomatischen Kritik hat neuerdings Julius Ficker in seinem Buche «Beiträge zur Urkundenlehre» gegeben, indem er darin nachwies, dass zahlreiche Unregelmässigkeiten und scheinbare Widersprüche im Formenwesen der Urkunden, namentlich in der Datierung, welche man entweder nicht zu erklären wusste, oder für Kriterien von Fälschung hielt, durch den Gang der Ausfertigung und durch gewisse Kanzlei-eigenthümlichkeiten bedingt und zu erklären sind» . . . mégis tessék elképzelni három oklevelet, mely ugyanazon birtokokról szól s melyek közül:

az 1.-t kiállítá a sági konvent 1276-iki kelttel, kelt pedig 1266-ban, vagy bármikor, csak 1276-ban nem;

a 2.-at a zabori konvent 1277-iki kelttel, kelt pedig 1267-ben, vagy bármikor, csak 1277-ben nem;

a 3.-at Dénes barsi főispán 1275-iki kelttel, kelt pedig 1272-ben, vagy bármikor, csak 1275-ben nem.

És még egy körülményt kell, hogy úgy mondjam, ábrázatilag feltüntetnem:

I.

Az állítólagos 1276-iki oklevél kelt:

Datum feria sexta proxima ante festum beati Bernabe Apostoli.

II.

Az állítólagos 1277-iki oklevél kelt:

Datum feria sexta proxima ante festum beate Barbaræ virginis martiris.

Az elmondottak és e föltűnő egyezés alapján én az utóbbi három oklevelet hamisnak tartom és még ha a legóvatosabb álláspontot foglaljuk is el, még akkor is *legalább is gyanusak!* Minden esetre csakis az illető oklevelek beható vizsgálata dönthetné el e kérdést, mert például az is lehetséges, hogy nem eredeti oklevelek, csak egy és ugyanazon kéz másolatai, bár mind a kettő pecséttel volt felszerelve. (L. Kn. I. 613., 614. l.) Az állítólagos 1276-iki oklevélről maga Knauz írja: Orig. negligenter exaratum.² KÁLLAY UBUL.

¹ Cod. Strig. II. 231. l. — Knauz I. 602. l. 776. sz.

² L. Pauler M. nemz. t. II. 2. kiad. 301. l.

³ W. IX. 131. — Cod. Strig. II. 119. — Kn. II. 54—55. l. nro. 40.

⁴ Cod. Strig. II. 120. — Kn. I. 612—13. l. 790. sz. Reg. F. V/2 374.

⁵ Cod. Strig. II. 125. — Kn. I. 613—14. l. 791. sz.

⁶ I. h. 613. l. jegyzet a 790. számú oklevélhez.

¹ Lehrbuch der historischen Methode 274. l.

² Kn. I. 613.

Adalékok három középkori czimereslevél ismeretehez.

1. *Hideghéti.*

Dr. Fejérpataky László úr a Hideghéti-család czimereslevelének ismertetésé alkalmával¹ azt mondja, hogy a Hideghéti-család multjáról keveset tudunk és hogy minden valóság szerint a család már az 1411. évi nemesítés előtt is élvezett nemesi jogokat. Abban a helyzetben vagyok, hogy a Hideghéti-család multjára néhány, részben kiadatlan okleveleken alapuló adatot rövid regestákban közölhetek. Ezek a következők:

a) 1294 nov. 11. A pozsonyi káptalan tanusítja, hogy *Chun* (az oklevélben *Ehun*) *fia Tamás* és *Cizk fia Thama* az Alistál (az oklevélben *Wolstar*) és Kengyeles között fekvő, Heet nevű ősi birtokukat István fiainak: (Homorói) László és Jakabnak zálogba adták. Beleegyeznek a következő nemzetségi rokonaik: 1. *Pink² fia Pál*. 2. *Bulchu fia István*. 3. *György fia Jakab*. 4. *Dömös fia Feltő*.³

b) 1303 decz. 8. Ugyanazon káptalan tanusítja, hogy *Chun fia Tamás és Móricz*, valamint rokonuk *Chizk fia Tamás* az atyjukról elnevezett Chun földet a fenti Homoróiaknak előörökitették.⁴

c) 1308. febr. 22. A pozsonyi káptalan előtt a következő felek jelennek meg: 1. *István fia Sebestyén és Máté*, 2. *Pál fia Tamás*, 3. *István fia Gergely*, *Bekő és Jakab*, 4. *Pál fia Miklós*, *János és Domonkos*, mindnyájan nobiles jobagiones castri Poseniensis de Hydeghet de Chollokus és előadják, hogy rokonuk: *Hideghéti András fia Fülöp*s a Héten lévő curiáját valamikor *Dezső* nevű vejének eladta s hogy ők most ezen eladást jóváhagyják.⁵

d) 1317 jan. 18. Ugyanazon káptalan tanusítja, hogy *Hydegheeti György fia Jakab* birtokának felerészét *Hydegheeti Locur fia János*nak eladta. Beleegyeznek a következő rokonok: 1. *Máté*, 2. *Falkos*, 3. *Feltő*, 4. *Pál*, 5. *Gergely*, 6. *Jakab*, 7. *Sebestyén*.⁶

e) 1329. márcz. 19. A pozsonyi káptalan tanusítja, hogy Felistáli Taró István (Homorói László fia) azon birtokra nézve, melyet Chun fia Tamás és Chychk fia Thama valamikor Homorói Lászlónak átengedtek, Chun leányainak utódait kielégítette. Chunnak három leánya volt: *Róza*, Féli Ernő fia Miklós neje, *Margit*, bizonyos Pál neje, *Erzsébet*, Szakada József neje.⁷

¹ Turul 1908. évf. 27. 1.

² A Pink személynév emlékéét a még most is létező Pinke-Karcsa nevű alsó-csallóközi helység őrzi.

³ Wenzel, Árpádkori új okmánytár, XII. k. 560. l.

⁴ Anjoukori okmánytár, I. k. 66. l.

⁵ Knauz, Mon. eccl. Strigon. II. k. 582. l.

⁶ Ugyanott 728.

⁷ Eredetije a pozsonyi káptalan országos levéltárában Capsa 14. fasc. 3. Nr. 14.

f) 1330 aug. 17. A pozsonyi káptalan tanusítja, hogy *Chun fia Tamás leányai, Kata és Lilom* Felistáli Istvántól leánynegyedüket megkapták.¹

g) 1342. Az esztergami káptalan előtt Vaszer fia Ábrahám neje Margit saját, ugymint nővérei nevében elismeri, hogy Morovcsok, Hontmegye főispánja, anyjuk hozományi járandóságát Dudvágszeg birtokból készpénzzel megadta. Nővérei: Ilona, Hegyi András fia Pető neje és *Katalin, Heeti Péter neje*.²

h) 1345 jun. 23. Nagymartoni Pál országbíró felhívja a pozsonyi káptalant, hogy az alábbi Hydeghethieknek vitás ügyében vizsgálatot tartson: 1. *Falkos fia Tamás*, 2. *István fia Jakab*, 3. *Dömös fia Péter*, 4. *Bodor fia Lukács*.³

i) 1347. jan. 14. A nyitrai káptalan jelenti a királynak, hogy a pozsonyi káptalannak Vereknye nevű birtokán történt háborgatást megvizsgálta. A vizsgálatnál *Farkasius de Hethy* volt a királyi kiküldött, 1347 aug. 6-án ugyanez már *Farkasius de Hydegheth*.⁴

j) 1353 jan. 31. *Héti* (de Hech) *Péter* nádori kiküldött a Szentgyörgyi—Bazini fivérek ügyében.⁵

k) 1369 nov. 13. A győri káptalan jelenti a nádornak, hogy a két Vök nevű helységben határjárás tartott. A szomszédos birtokosok sorában szerepelnek: 1. *Tamás fia Miklós*, 2. *János fia Lesták*, 3. *Tamás fia János*, 4. *János fia Miklós nobiles de Hydegheth*.⁶

l) 1383. *Hideghéti Feltő fia Jakab leánya Erzsébet*, Bánvöki Jakab fia Tamás neje elismeri, hogy a Felső-Sápi-családbeliek őt anyai és nagyanyai követeléseire nézve kielégítették.⁷

m) 1418 dec. 5. A pozsonyi káptalan Bazini Miklós fiait a pozsonymegyei Magyarbél nevű birtok felerészébe iktatja be. Kiküldöttjei közül van *Hydeghethi László fia Pál és Hydeghethy Miklós fia Jakab*.⁸

n) 1438 nov. 21. Albert király tanusítja, hogy *Hydeghethy Miklós fia Jakab visegrádi várnagy* ügyvédeit vallotta. Ezek közül van *Hideghéti Péter fia Mihály* is.⁹

o) 1447 nov. 19. A nyitrai káptalan jelentése, hogy Körtvélyesi Fodor Miklósnak *Hydeghethy Miklós* és czimborái ellen garázdálko-

¹ Ugyanott. Capsa 14. fasc. 3. Nr. 13.

² Anjoukori okmánytár, IV. k. 295. l. (v. ö. ugyanott V. k. 205. l.)

³ Pozsonyi káptalan országos levéltára. Capsa 36. fasc. 1. Nr. 5.

⁴ Pozsonyi káptalan országos levéltára. Capsa 10. fasc. 1. Nr. 21.

⁵ Anjoukori okmánytár, VI. k. 33. l.

⁶ Pozsonyi káptalan házi levéltára, Capsa D. fasc. 9. Nr. 79.

⁷ Fejér Cod. dipl. X. k. 3., 10. l.

⁸ Károlyi oklevéltár II. k. 48. l.

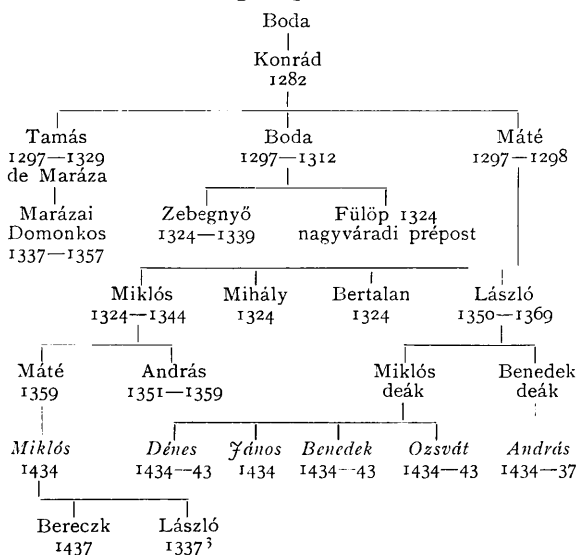
⁹ Eredetije saját gyűjteményemben.

dás miatt indított perében a vizsgálatot teljesítette.¹

Þ) 1439 jan. 27. A pozsonyi káptalan előtt *Hydeghethy Dezső Tamás fia Péter* és érdektársai Szentandrásuri Illés fiait Gálháza Tamásné értékeinek elidegenítésétől tilalmazzák. Érdektársai a következők: 1. *István fia Hydeghethy Dezső Miklós*, 2. *fenti néhai Dezső Tamás neptise Ilona*.² — A Hideghétek ezen ága kétségkívül az 1308-ban felmerülő Dezsőtől veszi eredetét. A mi pedig «Hettendorf»-t illeti, nem szenvedhet kétséget, hogy ez nem más, mint a magyar «Hét»(-falu) erőszakolt németesítése.

2. Kistárkányi.

A «Magyar czimeres emlékek» II. füzetének 50-ik oldalán olvassuk, hogy Kistárkányi Dénes érdemeiért a rokonsági részesek a czimeradóományban; ezekről — *egy családtag híján, kinek rokonsági fokát megállapítani nem tudjuk*, az oklevél adatai nyomán a következő kis táblázat állítható össze stb.» Módomban van, hogy ezen családtag rokonsági fokát a következő nemzedékrendi táblán megállapítsam:

3. Holy.

A Holy-család czimeresleveléről ugyancsak a magyar czimeres emlékek I. füzetének 82-ik olda-

¹ Károlyi oklevéltár II. k. 261. l.

² Zichy-oklevéltár VIII. k. 647. l.

³ Anjoukori okmánytár I. k. 115., 239., 251., 411. l. II. k. 163. l. III. k. 379., 575., 580. l. IV. k. 264., 278., 426., 535. l. Fejér, VI. k. 2., 312. l. Magyar-szerb összekötések oklevéltára 108., 109., 110., 113. l. Sztáray-oklevéltár, I. k. 43., 103., 194. l. Wenzel, V. k. 59 l. X. k. 283., 314. l. XII. k. 630. l. Zichy-oklevéltár, I. k. 50. l. II. k. 454., 464., 480., 485. l. III. k. 72., 115., 141., 259., 205., 381., 386. l. Ezen források egy része a hitlen Petenye-re vonatkozik.

lán olvassuk: «A czimereslevelél sem Hradnai Holy Pál atyját, sem fiait, sem rokonait nem nevezi meg. Egyéb forrásokban sem találtunk rólok említést s így nem tudjuk, sokáig élvezhette-e a család újonnan szerzett czimeres nemességét.» Erről a Holy Pálról a következő adatok szólnak:

a) A budai káptalan tanusítja 1502 jul. 14-én, hogy Verebélyi György és Pál a Bars megyében fekvő Hrussó nevű várukat a hozzátartozó Szkiczó, Ebedecz, Baroch, Lewes és Lomathyncz nevű helységekkel «egregiis Paulo Holy de Radna nunc in civitate Thyrnauensi commoranti ac Ambrosio Sarkan de Akoshaza comitibus posoniensibus» eladták.¹

b) A pozsonyi káptalan tanusítja 1504 április 25-én, hogy «magnificus Ambrosius Sarkan de Akoshaza comes posoniensis ac egregius Paulus Holy de Thernauia hrussói várukat és tartozékait apósuknak: zábláthi Salzer Lőrincz trencsényi és bajmóczi várnagynak eladták.²

Hogy Akosházi Sárkány Ambrus Pozsony megye főispánja volt, azt más források is tanusítják; arról pedig, hogy Hradnai (Hradna trencsénmegyei helység) Holy Pál is az lett volna, nincs tudomásunk,³ bár nagyon hihető, hogy sógora vele a főispánságot osztotta.

(Kis- és Nagy-)Záblat trencsénmegyei helységek. Salzer Lőrincz, ki valószínűleg német származású,⁴ 1501. és 1519-ben Trencsénmegye alispánja. Utódai a záblati Hrussói nevet vették fel. Holy Pálné nevét nem ismerjük.

Dr. WERTNER MÓR.

Ujabb czimeres levelek a M. N. Múzeum levéltárában.

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárában őrzött czimeres nemeslevelek leíró jegyzéke 1902-ben látott napvilágot. Azóta a könyvtárnak e gyűjteménye tetemesen gyarapodott újabb szerzeményekkel, úgy hogy nemsokára el fog érkezni annak ideje, hogy ez újabb szaporulat az előbbihez hasonló módon közrebocsáttassék. A Széchényi országos könyvtár állapotáról szóló, a Magyar Könyvszemlében megjelenő évnegyedes jelentések rendszeresen kölik a czimereslevelek és nemesi iratok gyűjteményének újabb gyarapodási jegyzékét. Tagtársainknak vélünk szolgálatot tenni, ha e ne-

¹ Botka: Bars megyei oklevelek 110.

² Ugyanott 112-113.

³ Pozsony megyének legújabbán megjelent monográfiájának 539-ik oldalán olvasható, hogy 1507-ben Holy Pál és Sárkány Ambrus lettek volna a csallóközi szolgabírák; de ezt el nem fogadhatjuk. Teljesen kizárandó, hogy Sárkány Ambrus, ki már 1502-ben főispán volt, öt évvel később szolgabíró lett legyen. Az 1507. évi hivataloskodás csak főispánsággal kapcsolható össze.

⁴ Lásd Monatsblatt des «Adler» 1908. évf. 277-278.

gyedévi jelentések alapján a Széchenyi országos könyvtár gyűjteményének újabb gyarapodását folyóiratunkban is időről-időre közöljük.

Jelen közleményünk az 1908. évi első három évnegyedes igazgatói jelentésben foglalt gyarapodást tünteti fel, összesen 96 darabot. Folytatását időről-időre fogjuk adni. A 96 darab jegyzéke a következő:

1. 1411 október 14. Pozsony. Zsigmond király czimereslevele a Hideghéthy-család részére. Szöveg és czimerkép egyszerű, XX. századi másolata. 2. 1415 május 19. Konstancz. Zsigmond király czimereslevele Tamásfalvi Gergely fia György részére. Eredeti. 3. 1417 szeptember 29. Konstancz. Zsigmond király czimereslevele Kispalugyai Boda Timót részére. Szöveg és czimerkép egyszerű, XX. századi másolata. 4. 1421 márczius 28. Znaim. Zsigmond király czimereslevele Pérchy Mihály fia Benedek és társai részére. Eredeti. 5. 1422 szeptember 17. Nürnberg. Zsigmond király czimereslevele Leszteméri Imre részére. Eredeti. 6. 1430 július 11. Konstancz. Zsigmond király czimereslevele a Jablonovai Buthor-család részére. Szöveg és czimerkép egyszerű, XX. századi másolata. 7. 1506 október 28. Buda. II. Ulászló király czimereslevele Baasi György részére. Eredeti. 8. 1547 május 14. Gyulafejevárvár. Izabella királyné czimereslevele Somosdi Székely Balázs részére. Eredeti. 9. 1549 jan. 5. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Szentmártoni Márton és Körmendi János deák részére. Eredeti. 10. 1549 december 28. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Sámbock Péter részére. Eredeti. 11. 1559 szeptember 28. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Fejéregyházi Tóth Tamás részére. Eredeti. 12. 1569 április 25. Bécs. Miksa császár birodalmi czimereslevele Gebhardt Keresztély és Konrád részére. Eredeti. 13. 1573 június 26. Gyulafejevárvár. Báthory István czimereslevele Nagy András és társai részére. Eredeti. 14. 1592 április 3. Prága. II. Rudolf czimereslevele Iwchych Mátyás és testvérei Péter, Márton és Ilona részére. Eredeti. 15. 1594 augusztus 30. Regensburg. II. Rudolf czimereslevele Felsőgyőri Nagy János részére. Nógrád vármegyének 1843 január 18-án kelt hiteles másolatában. Ugy a szöveg, mint a hitelesítési záradék hamisított. 16. 1598 február 18. Gyulafejevárvár. Báthory Zsigmond czimereslevele Kőrösbányai Bailla Péter részére. Eredeti. 17. 1602 szeptember 9. Prága. II. Rudolf czimereslevele Szőlősy Mihály és Kovács János részére. Eredeti. 18. 1605 június 24. Kassa. Bocskai István czimereslevele Bélteki Vadas István és Bélteki Jósza András részére. Eredeti. 19. 1608 december 18. Bécs. II. Mátyás czimereslevele Gesztherédy Zsigmond részére. Eredeti. 20. 1609 január 31. Bécs. II. Mátyás czimereslevele Pápay János és testvérei részére. Eredeti. 21. 1621 május 28. Bécs.

II. Ferdinánd czimereslevele Bácsy Boldizsár részére. Eredeti. 22. 1621 november 30. Magyar-Bród. Bethlen Gábor czimereslevele Pálffy János és fiai részére. Eredeti. 23. 1621 december 15. Magyar-Bród. Bethlen Gábor czimereslevele Baranyay másképp Horváth János részére. Eredeti. 24. 1623 márczius 14. Pozsony. Rudinszky Márton czimerkerő folyamodványa maga, testvérei Przebna Pál és János és unokanővérei Rudinszky Magdolna és Anasztázia részére. Eredeti, de a Rudinszky név bele van hamisítva. 25. 1623 augusztus . . . Gyulafejevárvár. Bethlen Gábor czimereslevele Mindszenti István részére. Eredeti. 26. 1623 szeptember 11. Ebersdorf vára. II. Ferdinánd czimereslevele Gönczy Szabó György és testvérei részére. Eredeti. 27. 1624. A Cheösy-család czimereslevelének kivágott czimerképe. 28. 1625 október 30. Sopron. II. Ferdinánd czimereslevele Jakoss Péter, felesége Katalin, fia János és unokatestvérei Baranyay Péter és Orsolya részére. Eredeti. 29. 1627 márczius 28. Bécs. Liebenthal Keresztély palotagróf czimereslevele Proy János részére. Eredeti. 30. 1630 február 9. Gyulafejevárvár. Brandenburgi Katalin czimereslevele Liscovai Liszkói János deák részére. Eredeti. 31. 1639 február 6. Segesvár. I. Rákóczy György czimereslevele Kőrösfői Márton deák részére. Eredeti. 32. 1643 november 22. Gyulafejevárvár. I. Rákóczy György czimereslevele Miklós, másképp Kissólymosi Ferenc részére. Eredeti. 33. 1646 márczius 21. Gyulafejevárvár. I. Rákóczy György czimereslevele Mátéffy Balázs részére. Eredeti. 34. 1647 január 2. Váradvára. I. Rákóczy György czimereslevele Kálmán Miklós, Gábor és Péter részére. Eredeti. 35. 1647 szeptember 28. Gyulafejevárvár. I. Rákóczy György czimereslevele Pászkota Márton részére. Eredeti. 36. 1648. márczius 25. Gyulafejevárvár. I. Rákóczy György czimereslevele Dekuczián László részére. Eredeti. 37. 1648 december 10. Gyulafejevárvár. II. Rákóczy György czimereslevele Marussi András részére. Eredeti. 38. 1649 február 6. Szempcz. Pozsony vármegye nemesi bizonyítványa Egyházásfalvi Nagy István részére. XVIII. századi egyszerű másolat. 39. 1649 június 26. Déva. II. Rákóczy György czimereslevele Bálványosváráljai György részére. Eredeti. 40. 1650 április 7. Gyulafejevárvár. II. Rákóczy György czimereslevele Kis János részére. Eredeti. 41. 1655 január 23. Bécs. III. Ferdinánd czimereslevele Zanchi Antal részére. XIX. századi hiteles másolat. 42. 1657 május 29. Lozoncz. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Szabó, másképp Horváth Mihály részére. Eredeti. 43. 1659 augusztus 8. Gyulafejevárvár. Barcsai Akos czimereslevele Ferencz Tamás részére. Eredeti. 44. 1661 május 31. Vécsvára. Kemény János czimereslevele Bojér János és László részére. Eredeti. 45. 1662 július 29. Pozsony.

I. Lipót címereslevele Gaal, másképp Szabó György részére. Eredeti. 46. 1664 május 16. Gyulafejevárvár. Apaffy Mihály címereslevele Thordai Pálffy János részére. Eredeti, de a név későbbi beírása. 47. 1664 május 20. Gyulafejevárvár. Apaffy Mihály címereslevele Zoba, másképp Pap János és Zoba Opra részére. Eredeti. 48. 1655 július 20. Radnóth vára. Apaffy Mihály címereslevele Boge Péter részére. Eredeti. 49. 1666 június 27. Bécs. I. Lipót címereslevele Fügei András, másképp Gecze János részére. Hont vármegye 1774 november 26-iki hiteles másolatában. 50. 1667 július 1. Füle. Heves és Külső-Szolnok vármegyék nemesi bizonyítványa Helle György és fiai részére. Eredeti. 51. 1667 augusztus 24. Radnóth vára. Apaffy Mihály címereslevele Nagy Jakab részére. Eredeti. 52. 1672 június 7. Gyulafejevárvár. Apaffy Mihály címereslevele Pál Ferencz részére. Eredeti. 53. 1673 január 2. Gyulafejevárvár. Apaffy Mihály címereslevele Vállya Miklós részére. Eredeti. 54. 1675 december 21. Gyulafejevárvár. Apaffy Mihály címereslevele Kovács Mihály részére. Eredeti. 55. 1676 május 19. Füle. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Benkó Mihály részére. Eredeti. 56. 1676 szeptember 25. Gyulafejevárvár. Apaffy Mihály címereslevele Kovács, másképp Régeni János részére. Eredeti. 57. 1677 május 31. Füle. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Báltaszéki Szabó Lukács fia András és veje Győri Nagy János részére. Eredeti, másolat; hitelességére nézve gyanus. 58. 1679 április 19. Fogaras. Apaffy Mihály címereslevele Kobozí Demeter János, Pál és András részére. Eredeti. 59. 1680 szeptember 15. Gyulafejevárvár. Apaffy Mihály címereslevele Nánási Kovács Gáspár részére. Eredeti. 60. 1682 február 10. Füle. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa a Felsőgyőri Nagy-család részére. Hamisított. 61. 1684 május 5. Linz. I. Lipót címereslevele Pavkovicz Mátyás részére. Eredeti. 62. 1684 szeptember 25. Gyulafejevárvár. Apaffy Mihály címereslevele Barabás János részére. Eredeti. 63. 1685 április 4. Fogaras. Apaffy Mihály címereslevele Szabó, másképp Somlyai Mihály részére. Eredeti. 64. 1694 július 18. Bécs. I. Lipót címereslevele Gebhard Márton részére. Sopron vármegyének 1718 január 23-iki hiteles átiratában. Hitelességére nézve gyanus. 65. 1694 szeptember 22. Nemeskér. Sopron vármegye nemesi bizonyítványa a Gebhard-család részére. Hitelességére nézve gyanus. 66. 1698 március 20. Bécs. I. Lipót címereslevele Rödli János részére. Eredeti. 67. 1700 július 10. Bécs. I. Lipót címereslevele Gálfalvi, másképp Harcsói Iszlai János részére. Eredeti. 68. 1700 július 10. I. Lipót címereslevele Gálfalvi, másképp Siketfalvi Iszlai Gergely részére. Eredeti. 69. XVII. századi évnélküli. Dienes Gergely címerkerő folyamod-

ványa. Eredeti. 70. XVII. századi évnélküli. Szentmiklóssy Benedek címerkerő folyamodványa. Eredeti. 71. 1701 február 20. Bécs. I. Lipót címereslevele Urbányi András részére. Zólyomvármegye XVIII. századi évnélküli hiteles másolatában, megvan az eredeti címerkerő folyamodvány is. 72. 1701 május 20. Besztercebánya. Zólyom vármegye nemesi bizonyítványa az Urbányi család címereslevelének kihirdetéséről. Eredeti. 73. 1705 szeptember 12. Milnits Vitus címerkerő folyamodványa. Eredeti. 74. 1715 augusztus 29. Bécs. III. Károly címereslevele Szentsimoni, másképp Csatószei id. Csató János részére. Kolos vármegyének 1770 január 20-án kelt hiteles átiratában. 75. 1716 április 30. Losoncz. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Nagy György részére. Hitelességére nézve gyanus. 76. 1716 április 30. Losoncz. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Nagy János részére. Hitelességére nézve gyanus. 77. 1717 március 8. Bécs. III. Károly címereslevele Laich János György részére. Eredeti. 78. 1719 szeptember 18. Bécs. Gelle Ferencz és János címerkerő folyamodványa. Eredeti. 79. 1722 szeptember 23. Szécsény. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Nagy János, László és Ferencz részére. Nógrád vármegyének 1843 január 13-iki hiteles átiratában. Hitelességére nézve gyanus. 80. 1728 július 5. Grác. Mátyás Antal udvari kancelláriai expeditor bizonyítványa a Gebhard-család nemességéről. Hamisított. 81. 1733 július 6. Bécs. III. Károly biznyságlevele az Eitlperg János Henrik által letett indigenatusi esküről. Eredeti. 82. 1737 május 8. Pest. Pest vármegye nemesi bizonyítványa a Stettner-család részére. Egyszerű másolat. 83. 1741 október 28. Pozsony. Mária Terézia címereslevele Folly Gábor részére. Egyszerű másolat. 84. 1744 augusztus 18. Székesfejevárvár. Fejér vármegye nemesi bizonyítványa a Szalay-család részére. Fejér vármegyének 1760 június 25-én kelt hiteles átiratában. 85. 1752 április 10. Horvát-Szlavon-Dalmátországok nemesi bizonyítványa a Segroich-család nemességéről. 86. 1763 május 31. Bécs. Mária Terézia címereslevele Vinárszky János és Polster Károly részére. Eredeti. 87. 1764 március 18. Zalaegerszeg. Zala vármegye nemesi bizonyítványa Szabó János részére. Zala vármegyének 1881 augusztus 4-én kelt hiteles átiratában. 88. 1772 július 28. Besztercebánya. Zólyom vármegye nemesi bizonyítványa Urbányi Ferencz részére. Eredeti. 89. 1772 december 2. Bécs. Mária Terézia bárói diplomája Dávid Károly részére. Eredeti. 90. 1790 november 18. Pozsony. II. Lipót címereslevele Sala Mihály részére. Eredeti. 91. 1806 szeptember 20. Balassagyarmat. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa a Nagy-család nemességéről. Eredeti, de hitelességére nézve gyanus. 92. 1812 december 9. Vá-

rad-Olaszi. Bihar vármegye nemesi bizonyítványa Csató Mihály részére. Bihar vármegyének 1821 november 20-án kelt hiteles másolatában. 93. 1819 november 20. Balassagyarmat. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Nagy József részére. Eredeti, de hitelességére nézve gyanus. 94. 1831 október 27. Bécs. I. Ferencz császár osztrák

nemesi oklevele Gyurkovich József részére. Eredeti. 95. 1846 augusztus 19. Jászapáti város nemesi bizonyítványa Nagy József részére. Eredeti. 96. XIX. század évnélküli. Vivenot Rudolf és Eduard folyamodványa a magyar országgyűléshez indigenatusért. Nyomtatvány.

* * *

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmányának f. évi november hó 26-án *Fejérfataky László* másodelnök elnöklete alatt tartott ülésén jelen voltak *id. Bánó József, Békefi Remig, Boncz Ödön, id. Daniel Gábor, Döry Ferencz, Kollányi Ferencz, Makay Dezső, Nagy Géza, Pettkó Béla, Soós Elemér, id. Szinnyei József*, ig. választm. tagok, *Tóth Árpád* társ. pénztárnok, *Aldásy Antal* titkári teendőkkel megbízott jegyző és *Szabó László* jegyzői teendőkkel megbízott évdijas tag.

Elnök az ülést megnyitva *Aldásy Antal* jegyző felolvassa *Pör Antal* ig. vál. tagnak «Pecséttani apróságok» cz. értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

Új tagokul megválasztottak 200 koronás alapító tagul *Daróczy Zoltán* eddig évdijas tag, pártoló tagul *gróf Zichy Tivadar* v. b. t. t. Budapest, aj. *Thallóczy Lajos*, évdijas tagokul *bárá Forster Gyula*, Budapest, aj. *Thallóczy Lajos, Hertelendy László* cs. és kir. huszárhadnagy, Medgyes, aj. *Sárközy Imre, dr. Kovács-Sebestyén Gyula* megyei aljegyző, Kaposvár, aj. *Sárközy Imre, gróf Széchenyi Viktor*, Sárpentele, aj. *Szabó László, Szinnyei-Merse Jenő*, Budapest, aj. *Marsovsky Ivor, dr. Vargha Zoltán* főgymn. tanár, Budapest, aj. a jegyző.

Az üresedésben lévő három ig. vál. tagsági helyre, valamint levelező tagságra az alapszabályokban kitűzött időben öt ajánlás érkezett be a titkári hivatalhoz. Az ajánlólevelek felbontatván, felolvastattak. E szerint az ig. vál. tagságra ajánlottak *Kollányi Ferencz* és *Áldásy Antal* által *dr. Tóth-Szabó Pál* egyetemi magántanár évdijas tag; *Csoma József* és *Borovszky Samu* által *iffj. Lossonczy István* földbirtokos, évdijas tag, *id. Szinnyei József* és *Áldásy Antal* által *Bártfai Szabó László* m. n. múzeumi segédőr, évdijas tag, *Kollányi Ferencz* és *Aldásy Antal* által *Horváth Sándor* orsz. levéltári fogalmazó évdijas tag. Levelező tagul ajánltatott *Benkó Imre* főgymn. tanár évdijas tag *dr. Komáromy András, dr. Reissig Ede* és *Pettkó Béla* által. Az ajánlatok felolvasása után elnök az alapszabályok értelmében a titkos szavazást elrendelvé, összesen 14 szavazat adatott be, melyből *dr. Tóth-Szabó Pálra* 14, *Bártfai Szabó Lászlóra* 14, *Horváth*

Sándorra 12, *iffj. Lossonczy Istvánra* két szavazat esett, minélfogva elnök *dr. Tóth-Szabó Pált, Bártfai Szabó Lászlót* és *Herváth Sándort* megválasztott ig. vál. tagoknak jelenti ki. Levelező tagnak 14 szavazattal *Benkó Imre* választatott meg.

Ezután elnök jelenti, hogy napirend szerint a *Schönherr Gyula* titkár elhalálózása folytán megüresedett titkári állás, melynek ideiglenes ellátásával a februári ig. vál. ülés *Aldásy Antal* jegyzőt bizta meg, betöltendő és felhívja az ig. vál. tagjait, hogy szavazataikat a titkári állásra adják le. A szavazás megtörténvén, összesen 15 szavazat adatott le, melyből 14 szavazat *Aldásy Antal* jegyzőre esett, egy szavazólap üres volt, minélfogva elnök *Aldásy Antalt* a következő öt év tartamára megválasztott titkárnak jelenti ki.

Elnök ezután felhívja az ig. vál. tagjait, hogy a választás folytán megüresedett jegyzői állásra szavazataikat adják le, a mi megtörténvén összesen 15 szavazat adatott be, melyből *Bártfai Szabó László* ig. vál. tagra 14, *id. Szinnyei József* ig. vál. tagra egy szavazat esett, minék értelmében elnök *Bártfai Szabó Lászlót* a következő öt év tartamára megválasztott jegyzőnek jelenti ki, üdvözli a megválasztott titkárt és jegyzőt, mire a megválasztottak köszönetüknek adnak kifejezést.

A folyó évi nagygyűlés napját a titkár javaslatára az ig. vál. december 17-re tűzi ki a következő napirenddel: 1. Elnöki megnyitó. *Fejérfataky László* másodelnöktől. 2. A *gróf Forgách-család* czimere. *Csoma József* másodelnöktől. 3. Elnök, illetve másodelnök választása. 4. Titkári jelentés. 5. Pénztárnoki jelentés. 6. Esetleges indítványok.

Titkár felolvassa *Pettkó Béla* és *dr. Reissig Ede* ig. vál. tagok beadványát, mely szerint a Magyar Nemzeti Zsebkönyv II. rész I. kötetének terjesztését és árusítását a köztük történt megállapodás értelmében a jövőben kizárólag *Pettkó Béla* fogja eszközölni, ép-ségben maradván az ig. vál. által a nevezettekkel kötött egyezségnek minden egyes pontja a jövőben is, a mit az ig. választmány tudomásul vesz.

A folyó évi számadások felülvizsgálására titkár javaslatára *Soós Elemér* elnöklete alatt *Kollányi Ferencz* és *dr. Döry Ferencz* ig. vál. tagok küldettek ki.

Teth Arpád pénztárnok előterjeszti a pénztárnoki jelentést, mely szerint az ülés napjáig a bevételek összege volt 6010 K 56 fillér, a kiadások összege 5424 K 79 fillér, egyenleg 585 K 77 fillér. A Nemzeti Zsebkönyv II. része I. köteténél a bevétel volt 360 K, kiadás 300 K, egyenleg 60 K. Vagyonállás összes vagyonban 35,300 K 77 fillér, összes teher 2700 K, tiszta vagyon 32,600 K 77 fillér. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész I. kötetének tartozása 1583 K 60 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *id. Szimyei József* és *Nagy Géza* ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

Késmárk szabad királyi város műemlékei. Irta: Dr. Bruckner Győző. Eperjes, 1908.

Henszlmann Imre, Myskovszky Viktor és Divald Kornél Szepesmegye műemlékeit tárgyaló jeles műveihez méltó kiegészítés gyanánt járul a jelen 80 oldalas, számos képpel és egy műmelléklettel diszitett füzet, melyben szerzőnk Késmárk város támogatásával összegyűjti a város műemlékeiről részint önállóan, részint folyóiratokban megjelent dolgozatait, gyarapítva azt néhány újabb tanulmányával és a város vázlatos, de úgy a kiadott források, mint önálló levéltári kutatások felhasználásával megírt történetével. E levéltári kutatásoknak köszönhetjük a műnek heraldikánkat leginkább érdeklő részét, a városnak Mátyás királytól kapott czimereslevelét. Mátyás, hogy orvosolja azon nagy csapásckat, melyek a magyar-lengyel nagy kereskedelmi út mellett fekvő, s így gyors fejlődésnek indult várost a huszita betörések alatt érték, 1463-ban megerősíti a városnak még IV. Bélától kapott kiváltságlevelét, vásártartó-, árumegállító-, vámentességi- stb. jogait és hogy a polgárságot szebb jövővel kecsegtesse, még ugyanezen év július 13-án Budán czimereslevelet állít ki számukra. A czimereslevél fő érdekességét az képezi, hogy festett czimerképe nem a magyarországi gyakorlat szerint az oklevél felső balsarkán, hanem a német birodalmi szokás szerint az oklevél közepén foglal helyet.

A czimerkép illetén elhelyezésével középkori heraldikánkban nagyon ritkán találkozunk. Zsigmond királynak 1405-i a Tétényi- és Haraszi-család részére adott armálisa, az első festett hazai armális, a czimerképet ily helyzetben mutatja. A Bossányi-féle 1415. évi armális, birodalmi jellegének megfelelőleg, a czimerképet szintén az oklevél közepére tervezte, helye tudvalevőleg üresen maradt. II. Lajostól is

ismerünk egy birodalmi formára kiállított czimereslevelet, a Sapharych-családét 1517-ből, de Mátyás király idejéből birodalmi mintára kiállított armalist még nem ismertünk. A czimer a következő: álló vágott pajzs felső kék mezéjében két egymást keresztelő, arany gombos és arany keresztvasu, vörös maroklatu hosszú egyenes kard, a keresztelés felett lebegő vörös béléssű, ötágu leveles koronával, a keresztelés alatt pedig arany kelyhű vörös rózsával. A pajzs alsó mezéje ezüst, benne két vörös pólya. A pajzs mögött két, fehér talpazatu vörös márvány oszlopon nyugvó kettős fehér márvány iv alatt mint czimertartó egy angyal áll, vörös galléru, bő redőzetű fehér ruhában, mellén két egymást keresztelő zöld szalag látható. Az angyal vállait vörös béléssű, virágokkal ékített zöldes színű palást borítja, melyet elől nyolcz gyöngyvel körülvevő rubinköves csatt tart össze. Dús szőke fürtökben vállaira omló haját fején keresztelével ékített arany diadém szoritja le, kiterjesztett szárnyai rózsaszín, vörös, sárga, narancssárga, zöld és kék színekben játszanak. A czimerpajzsot fönt két oldalt fogva maga előtt tartja, palástbélése a pajzs két oldala mellett, hosszú fehér ruhája pedig a pajzs alatt kilátszik. Az angyal háta mögött zöld falkárpit látható. Az egész képet széles arany keret veszi körül. A nagyságánál fogva is kiváló czimerkép a kései gót miniature-festészet remeke, középkori czimeresleveleink képei közül szépségre nézve talán csak a II. Lajos által 1521-ben adományozott Armbruster armális képe vetekedhetik vele. A pajzstartó angyal élénken emlékeztet a szintén Mátyás által 1462-ben adományozott Császárpetházy-armálison láthatóra, de sokkal művészebb, finomabb kidolgozása. A czimereslevél Csoma Józsefnek folyóiratunk 1906. évi folyamában közzétett cikkéből hiányzik, szakköreink előtt ismeretlen volt, jóllehet a Történelmi Társulat 1872-i szepesmegyei kirándulásának iratai között említés történik róla. (Századok, 1872. évf. 683. l.) Halálával tartozunk ezért a szerzőnek, hogy az egész czimereslevelet igen jól sikerült, színes műmellékletben mutatja be. A város történetében később a Szapolyaik, Laszkyak, Thurzók és Thökölyek viszik a vezérlő szerepet. A mű további részeit a város műemlékeinek részletes leírása és azok rövid története foglalja el. Külön fejezetben számol be a híres Thököly-várkastélyról, annak sgrafittókkal diszes bástyaoromfalairól, a Thökölyek, Thurzók czimereivel diszitett várkapukról, a várkapolnáról stb. a számos újraépítés folytán művészi becsét nagyrészt elvesztett városházzól, melyben a város művelődés-, ipar- és kereskedelem-történeti szempontból igen nagybecsű levéltára is helyet foglal. Egyházi műemlékei közül részletes méltatásra találnak a plébánia-templom és a melléje épített művészettörténelmileg páratlan becsű harangtorony, a Szent Kereszt-templom érdekes

szárnyas főoltárával, XV. századi domborműves oltártörredékeivel, Thököly Sebestyén felesége, Dóczy Zsuzsanna és Warkócz Kristóf várkapitány 1520-ból való czimeres, viselettörténeti szempontból is nagyon érdekes siremlékeivel, továbbá a régi evangelicus fatemplom és a monumentális új ág. ev. templom, melyben immár 1906. okt. 30. óta megtalálta örök pihenőhelyét a hánytvetett életű kuruczkirály, Készmárki gróf Thököly Imre, «nemzete körében, egy lutheránus, kerített, kulcsos városban», mint azt végrendeletében több mint 200 évvel ezelőtt óhajtotta.

J. E.

Wappenfibel. Von Ad. M. Hildebrandt. Frankfurt a/M. Heinrich Keller, 1909.

E kis heraldikai katekismusnak immár hetedik kiadása fekszik előttünk, a mi használhatóságának és elterjedésének legjobb bizonyítéka. Az új kiadás besztása a réginek megfelelő, cikkei is nagyrészt ugyanazok maradtak változás nélkül, csak itt-ott tett szerzője kisebb változtatásokat, kiegészítéseket. Több új cikket is találunk e kiadásban, melyek a régi kiadásokból hiányoztak. Így az Adelslexika cikkel, melyben csak három ily lexikális munkát sorol fel, Ledebus, Hefner és Kneschke ismert munkáit. Az Ahnenbezifferungsmethode a leszármazási táblán minden egyes tagnak folyószámmal való megjelölését ajánlja, az Ahnentafelatlás Kekule von Stradonitz munkájára utal, mely az európai uralkodók és hitveseiknek 32 ösre terjedő ősfáit tartalmazza. Az Ausserdeutsche Wappen cikkel a nem német heraldika sajtóságairól szól. A Bürgerliches Genealogisches Handbuch a dr. Koerner által szerkesztett, Görlitzben Starke kiadásában megjelenő polgári czimerkönyvre hívja fel a figyelmet, melynek feladata a polgári családok czimereit lehetőleg összegyűjteni. Ugyancsak a polgári czimerek nyilvántartására ajánlja egy másik cikk (Eintragung von Wappen) a Siebmacher-féle czimerkönyv polgári részét. Bővült a kis füzet még a következő cikkekkkel: Genealogische Taschenbücher melyben a gótha! almanachot sorolja fel, Heroldsam, mely a porosz kir. heroldhivatal működéséről szól. E hivatal jogi kérdésekben maga határoz, kegyelmi kérdésekben, melyek a király döntése alá tartoznak, előkészítő fórumul szolgál. Fölvilágosítást heraldikai és genealogiai kérdésekben nem ad. Ujak még a Heroldstücke, Hoflieferanten, Namensänderung, Register cikkek. A régi cikkek közül többek között bővült a Grabdenkmäler cikkel, mely utasítást ad, hogy siremlékeken nyolcz czimert minő módon kell elhelyezni. A könyv csinos kiállítása a régi maradt.

—y.

Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch der Fürsten Johann Josef Khevenhüller Metsch, kaiserlichen Obersthofmeisters. Wien—Leipzig, Holzhausen-Engelsmann, 1907—1908.

Genealogiával foglalkozó tagtársaink figyelmét hívjuk föl erre a nagybecsű történelmi publikációra, melyből eddig két kötet jelent meg. E két kötet, mely az 1742—1744. és 1745—1749. éveket öleli fel, telve van a Mária Terézia korabeli magyar és osztrák főnemesség és nemességre vonatkozó családtörténeti adatokkal, melyekből a genealogus munkájához számtalan becses adat merithet. A II. kötet jegyzeteiben a heraldikus is érdekes dolgot találhat, az 530—532. oldalon ugyanis az emlékiratok kiadója, Hanns Schlitten közli az 1748 december 4-én kelt jelentést arról a tanácskozásról, mely november 28-án tartott a József főherceget megillető cím és czimernek megállapítása ügyében. Ezen a tanácskozáson részt vettek az összes miniszterek, továbbá Königsberg József gróf, első főudvarmester és Batthyány Károly gróf, a fiatal főherceg nevelője. A tanácskozás úgy a nagy, mint a kis czimre nézve tett javaslatot, a mit Mária Terézia helybenhagyott. Megszerkesztette továbbá a tanácskozás a nagy és kis czimert, melynek színes hasonmása a könyvhöz mellékelve van. E czimer alapján voltak a pecsétek is készitendők. A nagy czimer 52 mezőt mutat, a pajzs körül az aranygyapjas rend lánczával, a pajzs fölött a hermelinbélésű főhercegi kalap, a pajzsot jobbról sas, balról oroszlán tartja. Az 52 mezőben foglalt czimerek a következők: 1. Magyarország. 2. Csehország, 3. Kastília. 4. Leon. 5. Aragonia. 6. Katalonia. 7. Dalmácia. 8. Horvátország. 9. Szlavonia. 10. Nápoly. 11. Szcília. 12. Jeruzsálem. 13. Ausztria. 14. Lotharingia. 15. Burgund. 16. Toskána. 17. Brabant. 18. Milano. 19. Stájerország. 20. Karinthia. 21. Krajna. 22. Limburg. 23. Lützenburg. 24. Geldern. 25. ifj. Anjou-ház. 26. Jülich. 27. Bar. 28. Württemberg. 29. Szilézia. 30. Mantua. 31. Parma. 32. Enns. 33. Svárország. 34. Erdély. 35. Habsburg. 36. Burgau. 37. Morvaország. 38. Felső- és Alsó-Lusácia. 39. Tirol. 40. Pfirdt. 41. Kiburg. 42. Görtz. 43. Flandria. 44. Hennegau. 45. Namur. 46. Antwerpen. 47. Cilli és Ortenburg. 48. Vend grófság. 49. Pordenone. 50. Gradiska. 51. Salinarum. 52. Mecheln czimerei. Ezek közül a 13., 14., 15., 16. mint szivpajzsok vannak a czimer közepére helyezve. A kis czimer a főhercegi kalappal ékitett négyelt pajzs, melynek első mezéjében a magyar, a 2-ban a cseh, a 3-ban a burgund, a 4-ben a toskánai czimer látható szivpajzsában pedig a Habsburg-Lothringeni czimer. A családtörténeti kutatás ez emlékiratokat minden esetre nagy haszonnal fogja forgathatni. ***

